De jeeste van Walewein en het schaakbord

Penninc en Pieter Vostaert

editie G.A. van Es

bron
Penninc en Pieter Vostaert, *De jeeste van Walewein en het schaakbord* (2 delen). (ed. G.A. van Es). Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1957.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/penn002jees01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

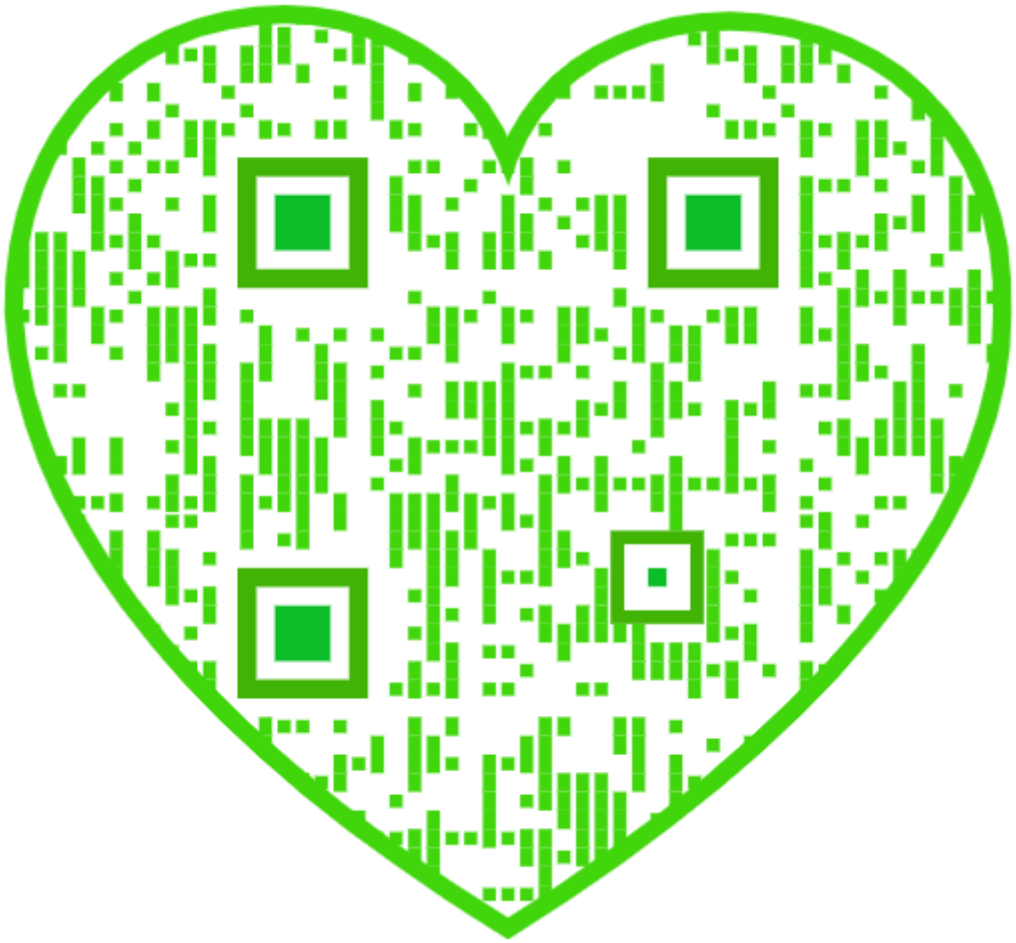

*

Roman van Walewein. *

+ ‘**V**anden coninc Arture *
Es bleven menighe avonture * +121 ra
Die nemmer mee ne wert bescreven.
Nu hebbic ene scone up heven
Consticse wel in twalsche vinden *
Ic soudse jou in dietsche ontbinden: *
Soe es utermaten scone!
Alle die ingle vanden trone
Moeten mi gheven herte ende sin
En*de* zulke wijsheit daer in
En*de* minen sin also ghestarken
Dat sire doghet in moete*n* marken
Alle diese zullen horen.
God die dor ons was gheboren
Ende vanden stene maecte broot
V*er*lene mi die wijsheit so groot
Indesen bouc, sonder meswende
Van beghinne toten ende!
Dies biddic Gode dor zine ghenaden
Dat hi mi vergheve die mesdaden
Die ic an dese redene doe
Bede spade en*de* vroe.’
Dies bat Penninc diene maecte *
En*de* menighen nacht d*aer* o*m*me waecte
Eer hijt vant in zijn ghedochte
Dat hi den boec ten ende brochte
D*aer* hi tbeghin of heift gheseit.
Nu bid hi u up hovescheit

* *Opschrift:* met latere hand boven de tekst geschreven.
1-3. Eerste drie versregels zijn naast de versierde hoofdletter geschreven, waardoor sommige woorden over verschillende regels verdeeld zijn: zo is *nemmermee* doorgebroken in *nemmer//mee*, of *bescreuen* in *be//screuen*.
2. Achter vs. 2 staat in hs. een dubbelpunt.
5. *twalsche* is met zwart dun onderstreept. Dat is ook het geval met enkele andere woorden op de eerste bladzijde en soms ook verderop. Vooral aan het slot. Blijkbaar is dit gedaan door iemand die de tekst bestudeerd heeft, met het oog op de kwestie van het auteurschap, of die van de al of niet oorspronkelijkheid van de roman, en met het oog op een aantal ongewone woorden. In de aantekeningen zal ik vermelden welke woorden onderstreept zijn.
6. *in dietsche ontbinden:* zwart onderstreept.
23. *penninc:* idem.

*
Dat ghi zwighet altemale:
Hi sal u vort die scone tale
Segghen, al wert het hem te zure
Vanden coninc Arture.

Die coninc Artur sat tene*n* male
Te Carlicen in zine sale *
Ende hilt hof na coninc sede
Also hi menichw*er*ven dede
Met een deel zire man
+ Die ic niet wel ghenomen can:
Ywein ende P*er*chevael +121 ra
Lancheloot ende Duvengael
Entie hoofsche Walewein *
- Sijn gheselle was d*aer* ne ghein -
Ooc was d*aer* Keye die drussate.
D*aer* die heren aldus saten
Naden etene en*de* hadden ghedweghe*n*
Also hoghe liede pleghe*n*
Hebben si wond*er* groot v*er*nomen:
Een scaec ten veinstren in comen *
Ende breedde hem ned*er* uptie aerde.
Hi mochte gaen spelen dies begh*aer*de.
Dus laghet d*aer* uptie wile doe.
D*aer* ne ghinc niemen of no toe
Van allen gonen hoghen lieden.
Nu willic u tscaecpel bedieden: *
Die stapplen waren root goudijn
Entie spanghen zelverijn.
Zelve waest van elps bene
Wel beset met dieren stene.
Men seghet ons in corten worden:
Die stene die ten scake behorden
War*en* wel ghewaerlike *
Beter dan al Aerturs rike.
Dus saghen zijt alle die daer waren.

* 34. Aldus hs. *Carlicen*, een verschrijving voor Carlioen? Dan dezelfde fout in 101 en 714. Vgl. lijst van eigennamen.
41. *walewein:* idem.
48. *scaec:* idem.
54. *tscaecspel:* idem. Jonckbloet laat ten onrechte *spel* weg. Er staat niet *tsaec* zoals Verdam opgeeft VII, 220.
61. *warēwel:* in hs. aaneengeschreven; dat dit als één woord bedoeld is, is niet waarschijnlijk; daarom in de druk gescheiden.

*
Metten hieft up en*de* es ghevaren *
Weder dane het quam te voren.
Dies adde die coninc Artur toren *
En*de* sprac: ‘Bi mire coninc crone
Dit scaecspel dochte mi so scone!
Maerct ghi heren ende siet
Hen quam hier sond*er* redene niet.
Die up wille sitten sond*er* sparen
Dit scaecspel halen en*de* acht*er* varen *
En*de* leverent mi in mine hant
Ic wille hem gheven al mijn lant
En*de* mine crone na minen live
Willic dat zijn eghin blive.’
Van alden heren die d*aer* waren
Sone durster een niet varen.
Si saten alle en*de* zweghen stille.
Die coninc seide: ‘Wie so wille
Goet rudd*er* in mijn hof betalen
Hi sal mi dat scaecspel halen
Of wine ghecrighen nemmermere *
+ Vandesen daghe voort w*er*t mere *
Laten wijt ons aldus ontfaren.’ * +121 va
Noch zweghen si alle die d*aer* waren.
D*aer* ne antworde noyt een van worde. *
Alse die coninc dit verhorde
Sprac hi: ‘Bi mire coninc crone
En*de* biden here vanden trone
Ende bi al diere ghewelt
Die ic ye van Gode helt
Ne wille mi niemen tscacspel halen *
Ic sect jou allen in corter talen
Ic salre selve achter riden.
Ic [ne] wils niet langher onbiden *
Eert mi alte verre ontfaert.
Ic bem die gone diet beghert
Dat ict wed*er* halen sal

* 64. Aldus hs.: *Metten*, waarschijnlijk is te lezen: *mettien* (Verdam, IV, 1528).
66. In hs. staat ‘Dies addie die coninc’ etc., een verschrijving voor: dies adde die etc.; vgl. vs. 1178.
72. Achter *halen* staat in hs. een verticaal streepje boven de lijn, ongeveer aldus: halen'. Dat dit als leesteken moet beschouwd worden, lijkt me zeer dubieus; elders heb ik het niet gevonden. Het lijkt meer het begin van een letter die niet voltooid is; blijkbaar een tijdig bemerkte vergissing.
83. Aldus hs. Het pron. object lijkt te ontbreken. Verdam wil dan ook lezen: *ghecrighent*. Maar in 1195 staat precies dezelfde zin zonder object. Ik aanvaard dus de constructie met verzwegen object, dat uit het verband begrijpelijk is, als een gangbare mnl. vorm.
84. Verdam (Mnl. Wdb. II, 1176) wil lezen: voortwert *ere*, evenals in vs. 1196.
85. In hs. staat *aldus* tweemaal, zonder doorhaling.
87. Verdam wilde *enen* invoegen vóór *worde* (IX, 2820). Het lijkt me onnodig en ritmisch ongewenst.
93. Aldus hs. *tscacspel.* Verdam (VII, 222) wil lezen: *tscaecspel.* Dat is mogelijk, maar ‘tscacspel’ staat ook in 212.
96. Het ontkennend partikel *ne* is met kleine letter en bleke inkt in het hs. boven de regel bijgeschreven; niet door de afschrijver zelf.

*
Mine lette ramp ende ongheval
Eer ic meer te Carlicen kere *
Of ic blive doot inde ghere.
Ic salre jou mede doen die ere:
Ic soude met rechte zijn jou h*er*e
Nu salic zijn jouwer alre knecht.'
Deer Walewein die nu en*de* echt
In dogheden es ghetrect voort
Hi scaemde hem als hi dit hoort
Datter niemen was soghedaen
Die dat belof durste anevaen
Van sinen here den coninc
Ende hi trac voort metteser dinc *
Ende seide: 'Coninc Artur h*er*e
Die worde die ghi heden ere
Seid, die hebbic wel verstaen:
Die jou ghelof wille anegaen
Suldi houde*n* also ghi seit te voren
Dien eet die ghi hebt ghezworen?'
Die coninc andworde mettien:
'Ja ic, so moete mi goet ghescien!
Ware enich rudder bin mine*n* hove
So starc of van zulken love
Diet mi leverde in mine hant
Ic wille hem gheven al mijn lant
En*de* mine crone na minen live
Willic dat zijn eghijn blive.
Dies ne keric heden mijn wort.'
Alse die here Walewein dit hort
So dede hi zine wapene ghereiden
+ Ende wapende hem al sond*er* beiden
Ende seide: 'Vindict in enich lant
Ic saelt u leveren in uwe hant
So helpe mi God die u gheboot
Of ic blive in den wille doot!
Dies sijt seker ende ghewes.'

+121 vb

* 101. *Carlicen* vgl. aant. op 34.
112. Aldus hs. *trac.* Verdam (Bedorven Plaatsen in Mnl. Teksten, Versl. en Med. Kon. Ak. Derde reeks II (1885) blz. 283) wilde lezen *trat* i.p.v. *trac*, vooral ook op grond van vs. 1204. Noodzakelijk is het niet: *trat* is ongewoon; in W. steeds *tart* of *tert*. Zie woordenlijst op die vormen.

*
Als Walewein ghewapent es
Brochtemen hem Gringholette*n* voren
Dien hi lief adde ende vercoren
In sinen sin vor alle paerde
En*de* hi sater up, die onvervaerde *
En*de* seinde hem metter recht*er* hant.
Doe nam orlof die wigant
An coninc ende an coninghinne
En*de* an alle diere waren inne
Metten coninc indie zale.
Si antworden altemale:
'Vaert! God onse alre here
Verde jou van lachtre en*de* van *zer*e *
En*de* late jou dinc ten beste*n* comen!'
Als hi orlof adde ghenomen
Reet hi wech met deser tale
En*de* die daer bleven in die zale
Waren vul van haren moede *
En*de* seiden: 'Verghinct hem tongoede
Bi Gode en*de* biden goeden daghe
Hi souds hebben clene claghe
Dat hi die dinc dar anevaen
Die ne gheen man dar bestaen *
No noit kerstijn horde tellen
Dat si yewer oyt ghevellen.
Dies dinct hi ons zijn onvroet.' *
'Here Walewein, siet wat ghi doet'
Sprac die coninc tsinen neve
'En*de* hoort den raet dien ic u gheve
- Een sot mach enen vroede*n* wel raden
Van dat hem mach staen te staden - *
Emmer wacht u en*de* u paert
Dat ghi niet so na ne vaert
Den scake dat ghijs hebt toren.'

* 140. Jonckbloet wilde *Ende* uitwerpen als verschrijving naar 141.
148. Het tweede *van* lijkt overbodig, en is ook ritmisch minder gewenst. Jonckbloet schrapte het.
153. Jonckbloet stelde voor te lezen: vul van arren moede. Verdam IX, 788 verwerpt het. Zie Wd.lijst.
158. Aldus hs. Jonckbloet voegde na *man ne* in. Een merkwaardig voorbeeld van emendatie die tot verwarring leidt. J. gaf nl. in zijn tekst: *manne;* maar stelde in zijn commentaar: lees *man ne* - dus *ne* als ontkenning. Verdam begreep hieruit dat hs. heeft *manne* - en vroeg zich af of *man ne* beter zou zijn! (zie IV, 2302). Het hs. behoeft in het geheel geen verandering.
161. In hs. staat *dinc*.
166. Aldus hs. *te staden;* ten onrechte laat Verdam VII, 1851 de *n* weg en zet hij hem IX, 1388 tussen haken (vgl. Bouwst. 85). De fout gaat terug op Jonckbloet.

*
Deer Walewein hi slouch met sporen
Gringolette al dat hi mach.
En*de* als deer Keye dat v*er*sach
- Nu moghedi horen Keyes tale -
Hi liep ten veinstren vander sale
En*de* riep: ‘Here Wal*ewein*, maerct en*de* verstaet:
[+] Haddi ghenomen enen draet
Ende hadde den ant scaec ghestrect * [+]122 [r]a
So mochtijt nu hebben ghetrect *
Dat u niet ne ware ontvaren.’
Deer Walew*ein* seide: ‘Wildi ontbaren
Heer Keye, van uwen quaden scerne
Ic bads u utermaten gherne
Ende laet mi hebben mine avonture!
Es soe soete of es soe zure
Comt soe te goede ofte te quade
Here Keye, ic ne roups u niet te rade.’
Dus reet hi henen metter vaert
Stoutelike als een liebaert.
Deer Keye seide: ‘Slaet met sporen
Heer Walewein, het hout d*aer* voren
Tscaecspel; hen dar jou niet ontvaren.’ *
Die coninc ende die met he*m* waren
Si seiden: ‘H*er*e Keye, w*aer*t u ghevouch
Deser talen hebwi ghenouch.
Twine lati den rudder varen
D*aer*ne God moete bewaren?
Ghine w*aer*t zelve niet so ghedaen
Dat ghi tghelof durst anegaen
Dat hi an hem hevet ghesleghen.’
Walew*ein* reet wech en*de* zi zijn bleve*n*
In harde menigherande tale
Omme Waleweyne binder zale.
Die coninc entie coninghinne
Ghinghen boven ten hoghe*n* tinne
En*de* saghen achter Waleweyne.

* 177. Verdam (VIII 667) wilde *hadde* veranderen in *haddi* zoals in 176. Het lijkt me niet nodig in coördinatie.
I.p.v. *den* staat in hs. *eden:* waarschijnlijk heeft er eerst gestaan *enen*, een verschrijving naar de vorige regel. Door de *n* is een *d* geschreven, maar blijkbaar heeft de afschrijver, die deze correctie waarschijnlijk zelf aanbracht, vergeten de eerste *e* door te halen. Jonckbloet las: *dien*.
178. Verdam wil lezen *tu* i.p.v. *nu* (VII, 2323).
191. Jonckbloet las *Tsaec;* er staat duidelijk: *Tscaecspel*. De verbetering van Verdam VII, 220 is dus niet nodig. Voor het weglaten van *spel*, zie 54.

*
D*aer* ne was no groot no cleyne
Sine liepen ten veinstren harentare
En*de* saghen uut en*de* namen ware
Warewaert Wal*ewein* henen soude.
Hi reet met crachte en*de* met ghewoude
Als die gone die niet ne sp*aer*t
Achter tscac spel dat vorem vaert *
Bi wilen hoghe, bi wilen neder
Bi wilen voort, bi wilen wed*er*
Bi wilen verre, bi wilen bi.
Over waerhede seghet men mi.
Dus zaghet dere Walew*ein* vor hem gaen
En*de* hadt wel metter hant ghevaen
M*aer* hi liet dor der gore tale
Die boven laghen in die zale:
Hadsine sien daer achter vaen
+ Endt hem danne ware ontgaen
Si mochter mede hare scere*n* maken. +122 [r]b
Hine liet om el ne ghene zaken.
Dus reet hi wech al zinen telt
Deer Waleweyn, up een scone velt.
Doe quam hi in ene valeyde.
Doe stont die coninc ende seide:
‘Here Walew*ein*, God moet u gheleyden!
Mijn oghen moeten hier van u sceiden
Sine conne*n* jou langher niet ghezien.’
Hi keerden omme en*de* ghinc mettien
Entie h*er*en alle te male
Vanden veinstren in die zale
En*de* spraken alle ghemeenlike:
‘Here Walewein, God van hemelrike
Verde jou van lachtre en*de* van scaden
En*de* van dorperliken daden
Ende late jou behouden wed*er* k*er*en
Metten scaecspele tuw*er* eren.’
Doe namen si and*er* tale an hant.

* 212. In hs. zijn *tscac* en *spel* duidelijk gescheiden, achter *tscac* lijkt een punt te staan. Jonckbloet leest foutief *tsaec*, wat Verdam VII, 220 weer onnodig verbetert. Vgl. 191, 54.

*
Ende hi reet wech, die wigant
Na tscaec d*aer* hi o*m*me uut was comen.
Mettien hevet Walew*ein* vernome*n*
Enen berch vor hem staen:
Hi dochtem toten hemele gaen!
Doe sprac hi daer hine vint:
'Help God, Sinte Marien kint
Waerwaert mach ic varen o*m*me?
Inne zie wech, no recht no cromme
D*aer* ic den scake volghen mach.
Nune sach ic noyt so drouven dach
Als dat mi nu sal ontvaren.'
Mettien wart Walewein gheware
Sciere waer die berch ondede
Daer tscaec in voer ende hi mede.
Die berch die werts sciere gheles *
Als Walew*ein* daer binnen es:
Dat gat [dat] te voren was open *
Wert nu sciere toe gheloken. *
En*de* Wal*ewein* moeste daer binnen bliv*en*
Allene sinen rouwe driven
In enen berch die donker es!
Dies zijt zeker en*de* ghewes.
Hine horde d*aer* creature ne ghene:
Inden berch waren stene
Daer hi jeghen mochte spreken!
[+] Wel na dochte hem therte breken
Dat hi tscaec adde verloren. [+]122 [v]a
Die rouwe ghinc hem verre te vore*n*
Dat hijt so verre hevet ghesocht
En*de* in so zwaerre pinen [es] brocht. *
Dies was hi z*er*e tonghemake
En*de* peinsde menigherande zake.
Hi seide: 'Al ware die berch ondaen
En*de* ic hier ute mochte gaen
Quamic zond*er* scaec te hove

* 257. Oorspronkelijk interpungeerde Jonckbloet als ik hier doe. In zijn Aant. veranderde hij van opvatting, zette een punt achter *gheles*, achter *binnen es* een komma en ook achter *geloken*. Hoofdzakelijk hangt dit samen met zijn interpretatie van *geles*, dat hij als 'verlicht' (door het schitterende schaakbord) opvatte. In Mnl. Wdb. II, 1225 wordt dit woord echter verklaard als samen-hangend met lezen, in bet. van 'op de hoogte van, bekend met, zeker van iets,' De Jager, Verscheid. 276 vertaalde *gheles werden* met 'vernemen, gewaar worden.' Vgl. voor 'gheles' in betekenis 'gewoon' vs. 388.
259. In hs. ontbreekt het relatieve *dat*.
260. In plaats van *gheloken* wil Verdam lezen *ghelopen*, vanwege het rijm: voor *toelopen* in bet. 'zich sluiten, dichtgaan' geeft V. enkele vindplaatsen.
(Eenige bedorven plaatsen in Mnl. Teksten, blz. 289.)
272. In hs. ontbreekt *es*.

*
Ic worde gheworpen buten love.
Ic bem vroet van zulken zaken.
Men soude sceren niet mi maken. *
So wel kennic den here Keyen.
Van hem souds mi meest v*er*neyen.
Mi ware liever soudic sterven
En*de* in desen berch verderven
Also ic wane dat ic sal
Mine helpe God ende goet gheval!'
Des nacht doghedi groot v*er*driet *
Van navons dat die sonne liet
Haer scine*n* tes soe wed*er* up ghinc. *
Deer Walewein, die jonghelinc
Hi viel in knieghebede terre waerf
En*de* seide: 'God die dor ons staerf
En*de* om ons coret die bitter doot
Nu helpt mi, here, uut deser noot!
Waric yewer in een plein'
Sprac die rudder Walewein
'Al waren si ·c· om mi ghestaen
En*de* si mi alle wilden slaen
Ic sette mi jeghen hem ter were
Metten scilde en*de* metten spere!
Hier moetic sterven dor die noot
Sond*er* slach en*de* sonder stoot!
Dies bem ic tonghemake zere.'
Dus claghede Waleweyn, die here.
Hi seinde hem en*de* es up ghestaen
En*de* ghinc te Gringoletten zaen
En*de* stac den breidel an sinen arme
En*de* riep wel dicken 'Owi, wacharme!'
Omdat hi tscaecspel hadde verloren.
Die rouwe ghinc hem alles te voren.
Dat was tmeeste dat hem daert.
Doe nam hi zinen breidel ter vaert
En*de* doolde in gonen berch allene

* 280. In hs. staat *met*, wat kennelijk een vergissing is.
287. Aldus in hs.: *des nacht;* vermoedelijk een schrijffout.
289. Achter *Haer* staat in hs. een dubbele punt. Dit is vreemd. Zie mijn analyse van de leestekens. Men zou de dubbele punt eerder verwachten achter *liet* op de vorige regel, als teken voor het enjambement, of achter *scinen*.

*

+ Hi ende Gringolet zijn wrene
So langhe dat hi sach van verren +122 vb
Den dach ghelijc ere sterren.
En*de* jeghen dat licht es hi comen
En*de* hevet een serpents nest vernome*n*
D*aer* ·iiij· jonghe in laghen ende sliepe*n*
Die so groot waren dat si liepen
Der waert dat si wesen wilden.
Wat radi Walew*eine*, den milden
Te doene, na dat es comen?
Doch ne hevet hi niewer vernomen
Toude serpent: hi was ghevaren
Buten berghe hem ghenaren
En*de* halen daer si bi souden leven
Sine jonghe, die waren bleven *
Achter en*de* als dit Walewein sach *
Ne weet hi wat hi best doen mach.
M*aer* hi haeste h*em* en*de* trac zijn zw*aer*t
En*de* tert hem bet an ter vaert
En*de* slouch middel inden hoop.
Dat outste hadde den quaetsten coop
Want hi cloofdet mids ontwe.
Den andren dedi so wee
Dat het d*aer* omme sterven moet.
Den derden slouch hi of enen voet.
Dat vierde sette hem ter were
En*de* hadde te Walew*eine* grote ghere.
Het ontspranc met groten vake:
Het was ghewect met onghemake.
Het was zere fel, al waest cleyne
En*de* scoot upten here Walew*eine*
Bede met claeuwen en*de* met tande*n*.
Deer Walewein weerde hem mette*n* hande*n*
En*de* metten zw*aer*de en*de* metten scilde
Weerde hem Walew*ein*, die milde
Dapperlike mett*er* vaert

* 328. In hs. staat tweemaal *bleuen;* het eerste voluit, het tweede met de afgekorte *n*.
329. Na *achter* staat een punt, enigszins boven de regel. Dit is kennelijk een leesteken, na het enjambement. Mogelijk is een tweede punt (op de regel) vergeten, vgl. 366.

*
Als die gone die begaert
Tserpent te dodene ende hine can.
Het was gheleghen in en*en* dan
D*aer* noit wijf no man was comen.
Tserpent hevet zinen staert ghenome*n*
En*de* slouch Walew*eine* so harde
Dat hi neder viel up die aerde
Al waest hem te doene leet.
Doe scoot hi up en*de* nam ghereet
Tserpent vaste met beden hande*n*
+ Boven ende beneden biden tanden
En*de* scuerde hem zinen bec so wide +123 ra
Dat hem thovet hinc in twier side.
Doe haesti hem en*de* vinc ten zw*aer*de *
Deer Walewein, die onvervaerde.
M*aer* tander serpent, dat hadde v*er*loren *
Sinen voet: het hevet vercoren *
Gringoletten, seer Waleweins paert
En*de* maecte hem vaste darew*aer*t.
Mettien heift Gringolet vernome*n*
W*aer* tserpent es totem comen
En*de* hevet sinen voet verheve*n*
En*de* den s*er*pente enen ghegheven *
Wel te pointe jeghen tbeste been
Dat hem vlooch mortelinghe ontween.
Doe moest vallen up die aerde
En*de* Wal*ewein* quam metten zwaerde
En*de* nam hem tleven haestelike.
Doe danctijs Gode van hemelrike
Dat hi hem aldus es ontgaen.
Te Gringolette quam hi zaen
En*de* sette hem in zijn ghereide
En*de* reet wech al zond*er* beide
D*aer* waert dat hi den dach sach baren.
Nu moetene Onse Vrouwe bewaren!
Aldus reet hi den berch dore

* 363. I.p.v. *vinc* staat in hs. *hinc*, een verschrijving naar vs. 363. Boven de *h* is een *v* geschreven, onder de *h* een punt.
365. Jonckbloet wil hier *ander* als overtollig schrappen. Daar is geen gegronde reden voor, ook al volgt een bepalende relatieve zin. Het tegenstellend *ander* (tegenover het net verslagen serpent) is geheel aannemelijk. Er waren na de eerste slachting nog slechts twee serpenten in leven (zie vs. 331-338). Eén viel W. aan, daarna kwam het andere, nog levende serpent, dat reeds een 'voet' miste, op Gringolet af.
366. Achter *voet* in hs. een dubbele punt: na enjambement.
372. Aldus het hs.: *enen* zonder subst. Jonckbloet voegde *slach* in de tekst in, maar kwam daarop terug in zijn aant., onder aanhaling van enkele plaatsen waar het subst. *slach* of *stoot* ook is verzwegen.

*
Tote hi quam vor ene score
D*aer* die berch ghescoort es. *
Toude serpent was wel gheles
Daer te vaerne uut ende in
Want het haelder zijn ghewin
Daert altoos bi moeste leven
En*de* sine jonghe die waren bleven
Achter hem doe hetse liet.
En*de* alst Walewein comen siet
Sone was hijs bore blide
En*de* trac hem an ene side
Dat hetne niet ne mochte sien.
Hi ghereedde he*m* en*de* vinc mettien
Bede ten scilde en*de* ten spere
En*de* hi reedde hem vaste ter were:
Hi greep den scacht met beden hande*n*
En*de* ghinc vor die scuere stande*n*
Ende keerde den ort ter scuere w*aer*t.
En*de* gont serpent dat quam ter vaert
En*de* waende liden sond*er* were,
[+] Ende Walewein gheraket mette*n* spere
So wel dat hijt stac al dore [+]123 [r]b
Dat het viel ned*er* in die score
Tserpent, ende began hem recken.
Walew*ein* waende ute trecken
Den scacht en*de* hi was mids ontwe!
Dat trensoen dede den serpente wee
Dat hem tvier ter kele uut scoot:
Doe waende Walew*ein* wel wesen doot *
Vander hitte vanden viere.
Hi ghinc an sine side sciere *
En*de* liet die grote blaexeme liden
Die d*aer* vlooch in allen siden
Enten serpente ut*er* kele scoot
Om die anxene vander doot.
Ware hem zijn staert niet but*en* bleven

* 387. Na *die* is *bu* zwart doorgestreept.
414. Achter de afgekorte naam *Walewein* staat een dubbele punt. Dit is ongewoon: gewoonlijk volstaat een punt. (zie inleiding blz. 405 en 435).
416. Aldus hs. Verdam wilde eerst lezen: an *ene* side (IV, 501; VII, 1048) maar VII, 1110 stelde hij voor: an *dene* side.

*
Het adde Walewein ghenomen tleven:
Hi hevet brocht in zulk*er* noot.
Gont serpent slouch slaghe groot
Metten sterte jeghen die stene
Dat si vielen groot en*de* cleine *
In beden siden vander scuere.
Daer mochten drie rudders riden duere
Duer tgat dat serpent hadde ghemaect.
Hadt Waleweine also gheraect
Ic wane hi waerre doot bleven
Al haddi ·xx· manne leven.
Deer Walewein stont en*de* louch
En*de* seide: 'Dits wel mijn ghevoech
Tserpent heift mi die porte ondaen!
Nu mach ic uten berghe gaen
Ende henen riden d*aer* ic wille.'
Tserpent ne lach niet langhe stille:
Dat trensoen dede hem onsochte
Het stont up so het eerst mochte
En*de* scoot upten here Waleweyne.
Tserpent was groot en*de* hi was cleyne!
Het quam bernende als een vier:
Hen sach nieman so lelijc dier! *
Alst Walew*ein* sach, wart hi vervaert
Ende hi vergat zijn goede zweert
Want hem uter hant ontgleet.
Dat was hem sident herde leet:
Hine wiste noyt hoe hijt verloos.
Tserpent Waleweyne vercoos
Om te deerne so het meest mach:
[+] Het gaf hem herde menighen slach
Metten staerte al tenden een
Wel ·xx· waerven eer het ghefeen:
Het was up hem verbolghen *zer*e!
Mettien naemt Walew*eine*, den here
In sinen staert ende soudene dragh*en*

[+]123 [v]a

* 426. Na *vielen* is *ieghen* zwart doorgestreept.
444. Aldus hs.: *nieman* aaneen-geschreven. De oorspronkelijke betekenis is nog duidelijk: 'nooit iemand'. Jonckbloet wilde het als twee woorden schrijven.

*
Sinen jonghen en*de* latene cnaghen: *
Up dat so liet hettene leven.
M*aer* God hevet hem tgheluc ghegheve*n* *
Dat hise te voren slouch alle doot.
Walewein was in groter noot:
Haddi vor tserpent ghestaen
Also hi bachten hevet ghedaen
Hi ware v*er*bernt altemale
Sond*er* enighe wed*er*tale.
Gringolet dat ne conste gheduren
Binnen den mure: het liep ter scuren
Ute en*de* ghinc an ene side.
Dies was Walewein onblide!
Hi bleef allene ende onberaden
Hem ne stont niemen te staden;
Hi seide: ‘Die duvel hout mi ghevaen
So vaste, in can hem niet ontgaen;
En*de* metten staerte so ghebonden
Mochtic belyen mine sonden
So waric blide vor mine doot.
Die selve God die mi gheboot
Hi moet mi helpen en*de* beraden
En*de* staen mire zielen te staden
Want mijn leven es ghedaen.’
Tserpent ne lette niet sond*er* waen
En*de* vlooch danen mett*er* vaert
Ende drouch Walewein in zinen staert
Voortwaert in enen nauwen pat.
Walewein was vand*er* pinen mat
Die hem tserpent hadde ghedaen.
Mettien so bleeft ghevaen
Tenen ghate; het ne mochte niet duere:
Het was te nauwe buten muere.
Nochtanne waester dicke dor comen
M*aer* trensoen hevet hem benomen
Dat hem bleef stekende in de zide.

* 458. In hs. staat achter *jonghe* een punt: na het enjambement. De volgende zin begint met hoofdletter (Eñ) wat een grote zeldzaamheid is.
460. *Tgheluc:* in hs. tweemaal, de tweede keer echter zonder *t*; geen doorhaling.

*
Doet Walewein sach, was hi blide.
Hi seide: ‘God here dor uwe doghet
Also waerlike als ghi wel moghet
So moeti mi here heden *
+ Jeghen dit felle serpent bevreden
Dat mi desen anxt hevet ghedaen.’ +123 vb
Dus moeste Waleweyn ghinder staen.
Si waren ghevaen onder hem beden
So vaste, sine mochten niet sceden
No weder achter gaen no vort.
Walewein mochte cume een wort
Spreken: hi was so zere ghebonden
Met tserpents staerte tien stonden.
Het heveten brocht in groter noot
Ende gaf hem herde menighen stoot
Metten staerte jeghen die stene
Bi wilen groot, bi wilen clene
Ende heveten in enen pit ghesteken
Dat hi cume mochte spreken
No gheen let verbrawen.
Tserpent scuerde metten clauwen
Walewijns wapine te dien stonden. *
Ooc es hi in zinen staert ghewonden
Ende so vaste daer in ghevaen
Cume sal hi meer ontgaen
Vander pine daer hi in es
Deer Walewein, sijt seker des.
Hi verloste sine ene hant
Doe taste hi om zinen brant
An zine side: hi was verloren!
No weder sider no daer voren
Ne quam Walewein in zulker noot.
Nu alreerst waendi bliven doot.
Doe tasti voort an sine side
Ene misericorde: dies was hi blide!
Hi dankets Gode; hi hads te doene.

* 497. Tussen *here* en *heden* is enige ruimte; achter *here* lijken een of twee stipjes te staan; misschien heeft er nog een (overtollige) letter gestaan.
515. Aldus in hs. de ongewone spelling *Walewijns*; vgl. 2601.

*
Doe tracse uut Walewein, die coene
En*de* stac na tserpent harentare.
Hi dede hem harde clene dare
En*de* het ne mochte hem niet v*er*sluten.
Hadt zijn hovet ghehadt buten
Het ware hem tonneren vergaen
Dat hijt soude steken of slaen. *
Bedi hevet Walewein te doene *
Wel der helpen vanden trensoene
Dat serpent dus ghevaen hevet.
Walewein, die met pinen levet
- Hine mochte w*aer* met ere hant -
Die misericorde nam die wigant
D*aer* hi tserpent mede stac *
+ Sodat hem zijn herte brac
Ter navelen no min no mee. +124 ra
Tserpent creesch lude: he*m* was wee *
Omme die anxene vander doot.
Noch was Waleweins anxene groot:
Hi lach onder tserpents voet.
Uter wonde quam ghelopen tbloet
Up hem heter dan een vier.
Walewein sprac: ‘Dit nes gheen dier;
Het es die duvel uter hellen
Die hier comt en*de* wille mi quellen
En*de* hevet mi desen anxt ghedaen!
En*de* noch ne can ics niet ontgaen
Al eest gherovet vanden live.
En*de* al waric sterker dan si vive
Sone mochtic mi niet beraden
Ic ne moet sieden ende braden
- Die duvel hevet mi so ghebonde*n* -
Int bloet dat comt uut deser wonde*n*.
Het dinct mi heter dan een vier!’
Aldus lach Walew*ein* ond*er* dat dier

* 536. Aldus hs.: *of* - Jonckbloet wilde het ‘verbeteren’ in *ofte*.
537-542. Over het zinsverband kan men hier in twijfel zijn. Jonckbloet interpungeert aldus: punt achter 538; dubbelpunt achter 540; vs. 541 tussen haken. Dan is dus 539/40 een nieuwe hz. waarvan *dat serpent* subject is. De inhoud van die zin is een herhaling van wat veel eerder is verteld. Maar dat heeft in dit verband niet zoveel zin. Niet alleen zit Wal. klem, maar ook het serpent. Op dat laatste komt het hier aan: dat is W's redding. Daarom beschouw ik vs. 539 als een relatieve zin bij *trensoen* (dat < datet).
Met 540 begint dan een nieuwe zin: het subject Wal. wordt na de tussen-zin herhaald, met overgang van de gewone ws. (SVfA) in aanloopconstructie (AVfS): een gewoon verschijnsel in gesproken taal. Zo beschouwd kan men ook gemakkelijker de ellips van het ww. in de parenthetische zin begrijpen (hi mochte waer ....: hij kon dat slechts doen met één hand).
543-45. Vs. 545 is rechtstreeks te verbinden met 543; 544 is dus een onderbrekende bijzin: hij stak het serpent precies in de navel, zodat ‘zijn herte brac’ (= zodat hij stierf).
546. Enigszins komisch is de geschiedenis van ‘creesch’ op deze plaats. Jonckbloet gaf in zijn uitgave op ‘dreesc’, hetzij een foutieve lezing, hetzij (wat meer waarschijnlijk is) een niet door hem achterhaalde drukfout. Franck, Verdam en Van Helten verbaasden zich over dit onbekende werkwoord en probeerden er wat van te maken. Totdat Penon in het afschrift van Ypey ontdekte dat er ‘creesc’ stond, wat door het hs. werd bevestigd. Zie Ts. IX, 3. Dat J. echter moeilijkheden met het woord had, blijkt ook uit 8159, zie aant.; vgl. echter ook 10686.

565 Inden pit, onder tserpents bloet

*
Dat hem ten scoudren ov*er* woet.
Dus dede hem tserpent groten pant.
Deer Walewein trac uut mett*er* hant
Die misericorde metter vaert
En*de* hieu up tserpents staert
Tote hine altemale ontknochte
En*de* hem zelven uter pinen brochte
Die hem tserpent hadde ghedaen.
Maer God danc hi es ontgaen!
En*de* hi dankets blidelike
Gode van hoghen rike.
Doe was hi blide, doe hi dat sach
Dat tserpent also doot lach
Dat hem die anxene hadde ghedaen
En*de* hi hem aldus es ontgaen.
Hi seide: 'Ic ne wille niet sorghen
Dattu heden ofte morghen
Enen andren sult doen verdriet.
Ic hope, dat ne ghevalt di niet. *
Ic sal di eer die voete of slaen.' *
Hi haeste en*de* als hijt hadde ghedaen
Sprac hi: 'Ic hope an onsen here
Dune dwinghes mensche nemmerm*er*e
Alstu hier vormaels heves ghedaen.
+ Het ne mochte niet vordi ghestaen
Mijn goede halsberch vander aventuren
Hine mochte niet vordi gheduren:
Dune hebstene ghescort en*de* ondect
Al mijn lijf en*de* dorpect. *
En*de* duer die scoren hebbic vonden
In minen live diepe wonden
Alomme [ende] omme in mine zide. *
Walewein was drouve ende blide:
Dat hi tserpent hadde doot
Dies so haddi bliscap groot;
Banderside so haddi toren

+124 ra

* 584. Onduidelijk in hs. is 'ghevalt', speciaal de *e* en *l*.
585. Deze plaats is in hs. enigszins beschadigd. Achter *voet* dat duidelijk leesbaar is, heeft ongetwijfeld nog een letter gestaan, waarvan alleen een bijna horizontaal streepje op de regel zichtbaar is; daarom lees ik *voete*.
594. Achter *lijf* in hs. een dubbele punt, na enjambement.
597. In hs. ontbreekt *ende*. Mogelijk is ook *omme* een onnodige verdubbeling, zodat de oorspronkelijke lezing zou zijn: *alomme in mine zide;* hoewel 'alomme ende omme' in mnl. zeer gangbaar is.

Dat hi zijn zwaerd adde v*er*loren.
Sijns scilts moeste hi ooc derven
Al soudi d*aer* omme sterven:
Hi lach onder tserpent te broken.
M*aer* dies es hi wel ghewroken.
Sijn scacht was ooc mids ontwee:
Diene wert hem nemmermee.
Gringolet es hem ontgaen:
Dies moeste hi d*aer* allene staen
In avonturen van zinen live.
Hi adde wonden driew*er*f vive
Die hem tserpent adde ghegheven.
Dus leeddi een onsochte leven.
Nochtan ne micte Walewein niet
Up die pine en*de* up tverdriet
Dat hem tserpent adde ghedaen
Addi gheweten waer waert gaen
Dat hi niemare hadde moghen horen
Vanden scaecspele achter of vore*n*.
Dus doolde hi den berch al dure
Omme te zoekene avonture
Die hire ghenouch vinden sal.
Daer ghesciede hem dit gheval
Dat hi vant zijn goede zwaert
Dat hi lief hadde ende waert.
Doe hief hijt up ende was blide
En*de* staect sciere an zine side
In zinen scoe dien hi noch hevet.
Walewein zucht ende bevet:
So zere smerten hem die wonden.
En*de* hi gheraecte ten selven stonden
Daer die berch was ondaen.
Doe ghinc hi vor die score staen
En*de* vernam d*aer* een scone lant.
[+] Ende Gringolet quam te hant
Tote zinen h*er*e alstene sach [+]124 [v]a

*
Ghelopen aldat ghelopen mach
Die vanden slaghe*n* was mesmaect
Alsone tserpent adde gheraect
Metten claeuwe*n* in menigher stede.
Nu hoort wat Walewein dede:
Hi sat en*de* tinte sine wonden
Die hire menighe hevet vonden
Over zijn lijf, doe hise sochte.
Men seghet dat men niet ne mochte
Waleweine van ghenen talve *
Vinden, hine hadde werc ende salve.
Nu eist comen dat hire te doene hevet
Also zere als yemen die levet.
Maer water was hem d*aer* wel diere:
Metten bloede moesti sciere
Sine wonde wieken ende binden
Alle die hire conste vinden.
Als hijt dus al hadde ghedaen
So es hi weder up ghestaen
En*de* quam ghegaen te sinen paerde.
Doe sach hi ned*er* na die aerde:
Doe dochte hem dat hi stont so hoghe
Men hadde niet met enen boghe
Vander aerde connen gheslaen
Tote d*aer* Walewein was ghestaen!
Hoe sal hi ned*er* comen up daerde
Met Gringolette sinen paerde?
Want die berch es also ghemaect:
Al waerre een kerstijn up gheraect
Hine mochte nieuwer neder gliden
Hine viele int water in allen siden:
Om dien berch liep ene riviere.
Soe was groot wijt en*de* liep sciere.
Die berch waser uut ghewrocht
Uter rivieren - heift hem ghedocht -
Met groten stenen ende met starken

* 647-48. Jonckbloet stelde voor, deze verzen aldus te veranderen: Men seghet dat men niet ne mochte / Waleweine vinden ghenentalve / Hine hadde werc ende salve. - Daartoe vind ik geen vrijmoedigheid, al kan men betogen dat *van* oorspronkelijk overbodig is. De verbinding *van - halven* met tussenliggende genitief of pronomen is in mnl. zeer gewoon (vgl. Mnl. Wdb. III, 61).

*
Recht ghelijc ere karken.
Ende inden berch ghinc ene score
Daer tserpent voer dicken dore
En*de* hadder zijn nest in ghemaect
En*de* wilde niet dat men hem ghenaect:
Men mochter qualike in ghewinnen. *
Het verghinc Waleweine to*n*minnen
Dat hi was comen in den berch. *
[+] Hets wonder hine hadde groot erch
Ontfaen: tserpent was so fel; * [+124 vb]
M*aer* sine sake verghinc hem wel.
Also laghen sine avonturen.
Bedi mochtijs te bet gheduren
Hi seide: ‘Ic bem der anxene ontgaen
Die mi tserpent hevet ghedaen.
Nochtan staet mi hier te zine
In vresen en*de* in groter pine
Van minen live, in springhe sciere
Vandesen berghe in die riviere.
Beter es camp danne hals ontwee!
Blevic hier binnen emmerme
Ic ne wiste wat eten no drinken.’
Aldus began hi hem bedinken.
Nu moeti avonturen zijn leven
Hi seide: ‘Sterve ic, ic come ghedreve*n*
Wed*er* d*aer* men mi sal kinnen.
Hier mochtic lettel prijs ghewinnen.
Storvic hier’, sprac doe die here
‘Menne ghevreeschte nemmerm*er*e
Waer dat ic becomen ware.’
Dus stont hi in groten vare
Bi Gringolette sine*n* wrene
En*de* gordene ende sat d*aer* up allene.
Hi seindem achter ende voren.
En*de* Gringolet hevet vercoren
Die riviere ende spranc d*aer* neder.

* 679. Verdam II, 1914 stelt voor *in* te veranderen in *an*. Lijkt me niet nodig, vgl. Mor. 3389:
Eest dat icker come binnen / ende min ors *in* mach gewinnen.
681. Vóór *was* is *wach* in hs. zwart doorgestreept met puntjes er onder.
683. Achter *ontfaen* staat in hs. een dubbele punt: na enjambement.

*
Boven ne keerden si nemmeer wed*er!*
Dies zijt seker ende wijs.
Haddi gheweset van Parijs
Here, hi adt wel gh*er*ne ghegheven *
En*de* hi te Carlicen ware bleven! *
Hi hilt hem vaste up zijn p*aer*t
Dat menigher marc was waert
So w*aer* so hijs hadde te doene.
Het was een deel nader noene
Als hi dus voer in die riviere
En*de* Gringolet ghinc zwemmen sciere.
Nu es der Walewein gheraect
Die vanden bloede was mesmaect
D*aer* hi mach spoelen sine lede
Die wel zere te menigher stede
Waren van wonde*n* en*de* van bloede.
En*de* Gringolet dat wert so moede
Van zwemmene dat nemmeer ne mochte.
[+] Doch swamt dat het lant gherochte
Metten voeten en*de* stont al stille [+]125 [r]a
Om dat hem rusten wille
In gone riviere up een eylant.
Het quam hem wel dat hijt vant:
Hen hadde el niet dan thovet boven.
Walewein mochts hem wel beloven *
Dat hi zijn goede ors adde bescreden: *
Ic hope het salne wel bevreden.
Het zwam vort an tander lant.
Doe beette Walewein te hant
In enen mersch die scone was
En*de* ghinc sitten int groene gras.
Die vanden live was mesmaect
Hi was in felre stede gheraect
D*aer* men hem deelde evel spel.
Dat sceen an Gringoletten wel
Die lach als of hi ware doot.

* 713. Na *here* waarop *hi* dicht volgt, staat in hs. onder aan de regel naar beneden een haaltje dat op onze komma lijkt. Mogelijk is dit bedoeld als leesteken na het enjambement en scheiding tussen bz. en hz., hoewel dit teken in dit hs. zeer ongewoon is.
714. *Carlicen:* vgl. aant. op 34.
734. In hs. staat naar het mij voorkomt *belonen* i.p.v. *beloven:* de *n* en *u* zijn vaak moeilijk te onderscheiden; het rijm eist beloven; de verschrijving is begrijpelijk vanwege de betekenis.
735. Na *zijn* staat in hs. nog eens *zij* met afkortingsteken, niet doorgehaald.

*
Dies was Waleweins rouwe groot.
Hi trac dat gras uter aerde
En*de* ghinc tote sinen paerde
Hi begonst torken en*de* wriven
Proeven oft hem mochte bliven.
Doe spranct up: dies was hi blide
Wal*ewein*, en*de* stont bi zire zide.
Al haddem yemen willen deren
Hine adde he*m* niew*aer* mede verweren: *
Hine hevet no wed*er* scilt no spere
Daer hi hem mede mochte ter were
Setten of hijs hadde te doene.
Al was hi bloot, hi was coene.
Sijn halsberch adde menighe scure:
Men sach zijn scone lijf al dure
Dat hem tserpent hevet ghedaen.
Nu moet hi dus allene staen
Bi Gringolette zinen wrene.
Echt gordine en*de* sat up allene.
Die tonghemake was wel zere
Dat was Walewein, die here.
Want hi ghenen wech ne sach
Daer hi den scake volghen mach.
Doe reet hi vaste al over dwers
Walewein, die scone mersch *
Onthier en*de* hi vernam
Dat hi tenen weghe quam:
Die hilt hi so hi best mochte. *
[+] Doe sach hi also hem dochte
Ene borch of soe ware van goude. [+]125 [r]b
Doe peinsde Walewein dat hi soude
D*aer* in herberghen of hi mochte.
Aldus sette hi zijn ghedochte.
Doe reet hi darew*aer*t herde zaen.
Doe docht soe hem in een wat*er* staen
En*de* up enen standaert ghewrocht van ondre.

* 754. Jonckbloet vond dit een ‘gedwongen constructie’ en wilde lezen: Hine mach hem niewer mede verweren.
770. De *s* van *mersch* had de afschrijver vergeten; hij heeft hem zelf boven de regel tussengevoegd.
773. Men kan twijfelen of in hs. *diē* staat (dus *dien*, zoals Jonckbloet las, hoewel hij in zijn collatie *die* opgaf); waarschijnlijk is echter het diakritisch teken op de i wat dikker en horizontaler uitgevallen.

*
Daer woonde die coninc vanden Wondre. *
Wetti w*aer* omme hi Wond*er* hiet?
Ic saelt u segghen, ic ne laets niet: *
Hi versciep hem tallen dieren
Die zijn upt lant of in rivieren.
Bander side sciep hi hem wed*er*e
Tallen voghelen die met vedere
Moghen vlieghen in enich lant.
Ic wane wel dat men noit ne vant
Scoonre borch dan hi hevet ene:
Hen ware van kalke en*de* van stene
Nochtan mocht soe niet scoonre wesen.
Soe was ghescreven, diet conste lesen
Met goude buten ende binnen:
Men mach die borch niet ghewinnen.
Twater datter omme gheedt
Het es ere alver milen breet: *
Men mach die borch niet ghenake*n*
Die die coninc hevet doen maken
Hen si namelike van vore*n*.
Die strate hevet Walewein v*er*core*n*
Diene toter porten brochte.
Menich sins was zijn ghedochte.
Doe beette hi vordie borch sciere.
D*aer* sach hi wond*er* menighertiere
Alomme van herde menigh*er* saken
Die die coninc adde doen maken.
Sijn paert liet hi beneden staen
En*de* hi quam in die borch ghegaen. *
D*aer* vant hi den coninc Wondre *
En*de* zinen sone Alydrisondre
En*de* tscaecspel tusschen hem beden staen
Dat hem die pine al hadde ghedaen:
Daer up so speilden si ten scake.
Doe was Walewein bet teghemake
Danne hi was in langhen stonde*n*

* 782. De lezing van het hs. *wonde* heb ik vervangen door *woonde*.
784. In hs. is *ic* geschreven met een vrij grote *j*.
798. In hs. is *milen* met hoofdletter M geschreven (met verlengde voorpoot zoals vaak in de hoofdletterkolom).
810. In hs. staat *boorch*.
811. In hs. staat tweemaal *den*.

*
Omme dat hi tscaecspel adde vonden *
Dat hi langhe adde ghesocht
820 + Ende [hem] in menigher pinen brocht. *
Doe neech hi en*de* groette den coninc +125 va
En*de* sinen sone den jonghelinc.
Si groettene weder in waren sake*n*
En*de* stonden up vanden scake
825 En*de* onthaelden Waleweyne den here
Ende leeddene in waert biden ghere
Die ghemaecs wel hadde te doene:
Hi adde van sanderdaghes noene
Gheweset in herde groter pine;
830 Dats sinen wapinen wel anschine
Die so ghescuert zijn en*de* ghetrect:
Hi scaemde hem dat menne sach ondect.
Sijn sone leddene harentare. *
Die coninc Wonder werts gheware
835 Ende riep twe knapen dat si quamen
Ende den here Waleweyne name*n*
En*de* leedden in ere kemenaden.
Een and*er* cnape was die[s] beraden *
En*de* quam te Gringolett*en* ghegaen
840 D*aer*ne Waleweyn liet staen
Beneden der brugghe als hi up quam.
Men seghet ons dattie knape nam
Gringoletten die wel sciere
Was comen mesmaect uter riviere *
845 En*de* leeddene up een scone stal.
Daer dedi hem tghemac al
Dat men mochte doen enen p*aer*de.
Ic wane dat Walewein also begaerde.
Hi torctene vaste ende wreef *
850 Dat hem een twint niet ne bleef
Over hem dat hem messat.
Het hads te doene: het was so mat.
Doe dedi hem of zijn ghereide

* 818. Weer schrijft Jonckbloet *tsaec* i.p.v. *tscaec* zoals er beslist in hs. staat! Thans laat hij *spel* niet weg evenmin als in 813. Vgl. 54, 93, 191, 212, en Verdam VII, 220, 222.
820. In hs. ontbreekt *hem*.
833. Aldus het hs. Jonckbloet las: Hi scaemden datmen sach ontdect Sine scone lede harentare. Het Mnl. Wdb. neemt dat over (IV, 333 Aanm. 2). Er is veel voor te zeggen, gezien het hele verband. Ook de vss. 593-94, waarheen J. verwijst, maken de verandering waarschijnlijk. Maar omdat de tekst van het hs. geen onzin oplevert, laat ik het staan: zijn zoon (nl. Alidrisonder) leidde hem rond. Curieus is dat P. Leendertsz Jr. in Ts. 34, 281 precies dezelfde emendatie voorstelt, alsof Jonckbloet dit al niet gedaan had! Verdam neemt de verandering over: III, 156 en IV, 333.
838. Het hs. heeft *die* in plaats van *dies*, een kennelijke schrijffout.
844. Vóór *mesmaect* is *mac* zwart doorgestreept.
849. In hs. staat dunkt mij duidelijk *torttene*. Maar aangezien *torten* geen en *torken* wel een elders voorkomend, aan het Fra. ontleend, werkwoord is (zie Wal. 748, Mnl. Wdb. VIII, 580) lees ik *torctene*.

*
En*de* decket wed*er* sond*er* beide.
Doe liep die cnape en*de* haelde coren
En*de* stortets hem ghenouch te voren.
Doe quam hi weder up ghegaen.
Dand*er* twee cnapen waren ghestaen
Bi Waleweine inder kemenaden *
En*de* daden hem grote ghenaden:
Deen haelde water wel ghereet
Te pointe cout te pointe heet
En*de* goot in ene cupe zaen;
Dand*er* knape was ghestaen
Bi hem en*de* ontwapenden gherede.
+ Doe dwoughen si zine scone lede
Die waren mesmaect van diepe*n* wo*n*de*n* +125 [v]b
Dier si menighe over hem vonden.
Als sijt aldus hadden ghedaen
Doe leiden sine up een bedde zaen *
Dat rikelijc was ende diere
En*de* vulmaect in alre maniere:
Van finen goude die pilare
Entie sponden van yvare
Wel duer sneden ende duer houwen.
Men mochter wond*er* groot in scouwen:
Die maerken conste, hi mochter in zien
Twonder dat in de warelt soude ghescie*n* *
Vanden beghinsele tote dat soe ende*n*
Sal: d*aer* mochtijt ondervenden. *
Vier ingle stonde*n* d*aer* goudijn
Die niet v*er*betert ne mochten zijn *
Die scone songhen ende clare.
Der Walewein hi wert gheware
Dattie sanc die si gaven ute
Was ghemaect met enen condute
Dattie coninc vanden Wondre
Dede maken inde borch van ond*er*e.
En*de* elc hevet in zine hant

* 859. Voor *kemenaden* heeft het hs. *kemeneden*, een kennelijke fout, ook gezien het rijm.
870. Verdam stelt voor het rijm te veranderen in *pilore: yvore*. Dit is niet veel meer dan een verschuiving van de moeilijkheid: pilore komt soms weliswaar in andere teksten voor, maar in Wal. niet.
878. Jonckbloet schrapte ‘Twonder’ als ‘naklank’ van 876.
880. Achter deze regel staat een punt.
882. *goudijn:* over de lezing kan geen twijfel zijn, maar in hs. staat *gondijn;* meermalen is het verschil tussen *n* en *u* onduidelijk, of is in plaats van een *u* een duidelijke *n* geschreven.

*
En*en* saphier en*de* enen jochant;
Indander hant enen carbonkel: *
Die maket licht daert was donker
Dat te minnachte was also clare
Als oft noenen daghes ware *
Binnen der burch vanden stene.
D*aer* wasser menich groot ende clene
Omtrent dat bedde d*aer* mense sach.
Nu hoort wat crachte ant bedde lach:
Ware een man up tbedde gheleghen
Al wari dor houwen en*de* duer sleghen
Of haddi over hem enighe wonde
Moeste hire up ligghen ene stonde
Tote hi met slape ware bevaen *
Als hi weder up wilde staen
So wari gans en*de* ghesont
Als hi noit was in enigher stont.
D*aer* omme dedene die coninc Wond*er*
D*aer* upligghen en*de* decken ond*er*
Die coverture d*aer* hi ghenesen
Van sinen wonden soude wesen.
Dus bleef hi met slape bevaen.
[+] Die inglen liete*n* haer singhen staen
Die te voren songhen clare. [+]126 [r]a
Doe wert die coninc wel gheware
Dat Walewein lach en*de* sliep.
Enen cnape dat hie riep *
En*de* hi hiet hem of hi mochte
Dat hi Waleweins wapine brochte.
Men ghincse scuere*n* en*de* make*n* clare.
So waer dat men wart gheware
Datter ene maelge ghebrac
Ic wane mer ene nieuwe in stac.
Dus ghinc men scuren en*de* ghereiden
Sine wapine sonder beiden.
Hier of ne wiste Wal*ewein* niet *

* 891. Verdam (Eenige bedorven Plaatsen in Mnl. teksten, 290) wilde het rijm herstellen door *donker* te vervangen door *donkel*, een vorm die ook in oud en oost mnl. voorkwam.
894. Het is overbodig met Verdam VII, 2006 nog een t voor *noenen* toe te voegen. Het hs. heeft *ooft* voor *oft*.
903. Voor *ware* heeft hs. *waren*.
916. Aldus hs.: *hie;* mogelijk verschrijving onder invloed van *riep;* maar ook elders komt soms *hie* en *mie* voor, vgl. 3782, 3917.
925-28. Overdiep plaatste achter 927 een punt; bij Jonckbloet ontbreekt op die plaats een leesteken. Geen van beide is een bevredigende aanduiding van het zinsverband: vs. 928 is geen gewone relatieve zin, parallel aan 927*b*, maar wel een nadere uitbreiding; het is een formeel 'zelfstandige', uitroepende zin, waarin 'so wel' een min of meer stereotiepe verbinding is (zie Mnl. Wdb): gelukkig degene die er op slapen mag! - Die uitroep kan hier algemene betekenis hebben, of ook slaan op Walewein. Een dubbele punt lijkt me voor beide nuancen, die kunnen samen gaan, de beste oplossing.

*
Die lach up tbedde d*aer* menne liet
Up slapen, dat diere was en*de* goet:
So wel hem diere up slapen moet!
En*de* als sine wapine waren ghereit
Doe leidemer bi datter toe steit:
Bede scilt ende d*aer* toe spere *
Daer hi hem mede soude ter were
Setten of hijs hadde te doene;
Ende ene coverture groene
Met siden arde wel ghewrocht. *
Die coninc Wonder was wel bedocht
Van harde menigherande saken
En*de* sprac tote sinen cnapen:
'Sect ons, es die spise ghereet?'
'Neen soe, here, Godweet.'
'So spoet d*aer* mede, hets wel ghedaen
Hets tijt dat wi eten gaen.
Hier zijn zulke die gherne aten.
Danne hevet mi ghene o*n*mate
Al waert niemen danne mijn gast.
Ic wane wel dat hi noch vast
Also helpe mi God, van desen daghe!'
Doe leidemen taflen uptie scraghe.
D*aer* boven spreedde men die dwale.
Walew*ein* ontspranc mett*er* tale *
Uut sinen slape gans ende ghesont
Als hi noit was tenigh*er* stont.
D*aer* omme dedene die coninc slapen *
Dat hi van allen onghemaken
Eer avont soude zijn ghenesen.
'Helpt God!' sprac Walewein mettesen
'Waer waert bem ic nu gheraect?
[+] Ligghic hier al moed*er*naect?
Ic ne hebbe cousen no scoen *
No cled*er* die ic ane mach doen!
Dies bem ic tonghemake z*er*e.'

[+]126 [r]b

* 931. In hs. staat 'Ende' met hoofdletter.
935. In hs. stond eerst *snen:* van de eerste *n* is *id* gemaakt.
950. Hs. heeft *ontsprac*, wat kennelijk onjuist is.
953-54. Het rijm is onzuiver. Verdam heeft zich in 'Eenige bedorven plaatsen in Mnl. teksten' (Versl. en Med. Kon. Ak. Letk. 3[e] reeks II, 281 vlgg.) beijverd de onzuivere rijmen in W. weg te werken. Bij sommige plaatsen lukte hem dat door eenvoudige woordsubstitutie of vormveranderingen, vgl. 260, 891, 5351, 6121, 9168, 7479, 10543, 10603, 11193. Niet gelukte het in 954, 1005, 1145, 1349, 1399, 1929, 2091, 2167, 2133, 2389, 2701. Opmerkelijk is dat deze 'onherstelbare' onzuivere rijmen slechts voorkomen in de eerste 3000 verzen. Vgl. Inleiding blz. 386-89.
959. In hs. heeft *no* een hoofdletter *N;* vgl. vs. 1060.

*
Sprac deer Walewein die here.
Dus verhorde die coninc claghe*n* *
Waleweine ende dedem draghen
Een paer cleder van witter zide.
Men brocht: dies was hi blide
Als hise hadde in sine hant.
Ic wane wel dat men noit ne vant
Cled*er* die waren also diere.
Dat wond*er* was so menigh*er*tiere *
Dat andie cledre stont ghewrocht
Men hadse om ·M· pont niet ghecocht.
Hen es gheen clerc in al Parijs
So wel gheleert no so wijs
Diet adde ghelesen oft gheraec[t] *
Dat andie cleder was ghemaect.
Hi deedse an en*de* waser blide.
Die coninc adde ten selven tide
Doen maken een surcoot:
Het was scarlakijn root
Met ermenien uut ghewrocht. *
Dit hevet men Waleweyne brocht
En*de* niewe cousen en*de* nieuwe scoen
Die die rudd*er* an sal doen.
Hi cleedde hem en*de* es up ghestaen.
Doe brochtemen Waleweyne zaen
Een beckijn van roden goude
Daer men hem mede dienen soude;
En*de* een hant vadt dies ghelike: *
Diet dede maken hi was rike.
Men gaf hem water en*de* hi ghinc dwaen.
Doe brochtemen hem die dwale zaen
D*aer* hi zine hande mede droghe*n* soude.
Hi hadde al dat hi hebben woude.
Bin desen quam die coninc Wonder
En*de* zijn sone Alidrizonder
Met zes rudd*er*s uut v*er*coren

* 963. In hs. staat *cominc* (behalve het diakritisch teken van de i boven de m twee dunne streepjes) of *coniinc?*).
970. Achter *wond*' in hs. een dubbele punt, wat vreemd is en ongewoon; van een enjambement is hier geen sprake, ook niet van een zinsscheiding; een gewone afkorting van *-er* wordt overigens nooit door punten afgegrensd. Vgl. Inleiding blz. 438.
975. De *t* van *gheraect* is op de rand van de blz. afgesneden. Na *ghelesen* staat 'of ghelesen' een niet doorgehaalde schrijffout.
981. Verdam III, 377 stelt voor te lezen *erminen:* voor *ermenien* is dit de enige vindplaats.
989. Aldus hs.: *hant vadt* (met *dt* en twee woorden).

*
Scone, rike ende wel gheboren
Toten h*er*e Walewein ghegaen
En*de* seide: ‘Zidi up ghestaen
Here, en*de* hoe sidi teghemake?’ *
‘Mine deert ne ghene sake.
Ic bem ghenesen in corter tijt.’
+ ‘Dies si God ghebenedijt’
Sprac die coninc ‘en*de* zijn kint!’ +126 va
Doe namen si den jonghelinc
Met groter joyen met groten spele
- D*aer* waren hogh*er* liede vele -
En*de* quamer mede voort ghegaen
D*aer* alle gone taflen staen
Som van yvore en*de* som van stene
En*de* som waren si van elps bene.
Sconincs tafle was van goude
D*aer* Walewein up eten soude.
In enen setel settemenne allene
D*aer* chierheit en*de* diere stene
An stonden, d*aer* cracht an lach:
Hen mochte blexeme no donreslach
No ne gherande saken
Ne mochte den gonen ghenaken
Die inden setel was gheseten.
Dus began deer Walewein eten
Ende die heren altemale
Boven en*de* beneden in die sale.
Ten elps bene sate*n* die grave*n*
En*de* hertoghen van groter haven
En*de* ten yvore hoghe liede
Rudders, maer hare maisniede
Saten beneden ten marberine.
Men scincte van den coelen wine *
Ten taflen boven ende beneden.
Al hadde der Walew*ein* ghebeden
Omme goede herberghe een jaer

* 1001. Achter *Here* staat een punt, op de hoogte van de kop van de *e*.
1030. In hs. staat tweemaal *van*, niet doorgehaald.

*
Ic wane, hi hevese vonde*n* d*aer*.
Hi sat neven sconinx zide
Die zire comst was harde blide.
Vor hem stonden die stopen van goude
D*aer* men den wijn uut scinke*n* soude
En*de* nappe die waren menighertiere.
Gone gherechte*n* ware*n* diere
D*aer* men den heren diende mede.
Die coninc was blide ende sede
Toten here Waleweine: ‘Here
Sijt te ghemake, ic bids u z*er*e
Met al zulken als hier es.’
Deer Walew*ein*, des zijt ghewes
Was wel beraden en*de* hi louch
En*de* seide: ‘Hier es, h*er*e, ghenouch.
Mine ghebreket ghene sake.
[+] Ic bem herde wel te ghemake.’
Dus saten si metteser tale. [+]126 [v]b
Walew*ein* sach binne*n* d*er* sale
Tortijtsen staen up candelare *
Die alle gader goudijn waren
Diet maecten binne*n* der boren clare
Alst oft noenen daghes ware
Die wel groot was en*de* wel wide. *
Walew*ein* sach an elke side:
Hi mochte d*aer* menighen rudd*er* scouwe*n*
M*aer* hine sacher vrouwe no joncfrouwe*n*. *
Dat dochte hem ene vremde sake.
Dus saten die h*er*en met ghemake
En*de* aten en*de* ware*n* mette*n* bliden. *
Die coninc sprac ten selve*n* tide*n*:
‘Rudd*er*, waert u wel bequame
So wistic gh*er*ne uwe name.’
Walewein andw*or*de mettien:
‘Here, also moete mi goet ghescien
Ic sect u utermaten gh*er*ne;

* 1053. Aldus hs.: *candelare:* waarschijnlijk een fout voor candelare*n* (het afkortingsteken zal vergeten zijn). Zowel het rijm als de datief plur. pleiten daarvoor.
1057. Deze relatieve zin heeft betrekking op *borch* in 1055.
1060. Het negatieve partikel *no* heeft in hs. een hoofdletter; vgl. vs. 959.
1063. In hs. staat het tweede *en* tweemaal, niet doorgehaald.

*
Dies ne staet mi niet tonb*er*ne:
Walew*ein* es mine name.
Eist u wille en*de* wel bequame
- Ic bem u gast en*de* ghi mijn waert -
So sect mi duwe of ghijs begaert
En*de* w*aer* dat ic gheraect bem.'
Die coninc andworde hem:
'Heer Walew*ein*, ghi zijt gheraect int wo*nder*
Van allen sinne boven ende ond*er*.
Selve es Wonder mine name.'
Der Wale*wein* seide: 'Zonder blame
Moghedi met rechte heten Wond*er*:
Hier eis so vele boven ende ond*er* *
En*de* in allen siden ghemaect
Ic weet wel, ic ne was noit gheraect
In steden d*aer* ic so vele va*n*t
- En*de* hebbe gheweist in menich lant -
Als ics nu hier hebbe ghezien. *
Maer also moete mi goet ghescien!
Dit wond*er* gaet alles te boven
Coninc rike en*de* van love
Dat ic hier so menighe*n* radd*er* scouwe
En*de* ic ne sie hier v*ro*uwe no joncfr*ouwe*.
Ne hort hier ghene coninghinne?'
'Jaet, Walewein, wel soete minne
Die ghi wel varinghe sult sien.'
+ Die coninc hi ondede mettien
Ene veinstre d*aer* Walewein dure +127 ra
Sach sitten band*er* side den mure
In ene zale scone joncfrouwen
Die hire vele mochte scouwen.
Allene sat die coninghinne
Met enen wel ghestaden zinne
Ende hevet ghedweghen en*de* es ghesete*n*
Tere tafle en*de* soude eten
Die rike was ende diere

* 1082. In hs. is *so vele* aaneengeschreven, maar een dun vertikaal streepje, naar het lijkt van zelfde inkt als hs., scheidt *so* en *vele*. Evenzo in 1085.
1087-1127. Deze uitweiding over de koningin beschouwt Jonckbloet als 'een gebrekkige en onoordeelkundig aangebrachte navolging van hetgeen Walewein gebeurt in het 3e boek van de Lanc. vs. 12770 vlgg.' Hij wil dus het hele gedeelte schrappen en 1087 en 1127 op elkaar laten rijmen, aldus: Als ics nu hier hebbe ghesien. / Die dwale dedemen up mettien. - Al zou J. gelijk hebben met zijn onderstelling van beïnvloeding door het verhaal van Lanceloet en al zou men zijn oordeel over deze plaats delen, dan nog zou uitsnijden van dit gedeelte onverantwoord zijn.

*
Met herder menigher cameriere *
Die alle ware*n* tharen ghelove.
D*eer* Walewein seide: ‘In ghene*n* hove
Ne quam ic noit in gheen lant
D*aer* ic dus groot wond*er* vant
Als ic nu hier hebbe ghezien.
M*aer* also moete mi goet ghescien!
Nochtan hevet mi dit wond*er* m*er*e’
Sprac Walew*ein* ‘here coninc h*er*e
Bi wat manier*en* en*de* bi wat sak*en*
- Dies moeti mi vroet mak*en* -
Twi ghi woont aldus versced*en*.’
Dus sprac si ond*er* hem beden.
Die coninc andworde mettien:
‘Her Walewein, ghi moocht hier *zien*
Wonder van herde menigher zaken
Die ic hebbe hier doen maken. *
Die coninghinne was noit indien
Dat soet noyt wilde comen zien
Hoet ghemaect ware en*de* ghewrocht;
M*aer* altoos es soe in dien bedocht
Dat soe wille wone[n] in die zale.’ *
Mettesen dedemen up die dwale.
Daer was gheten int ghevouch.
Men gaf water en*de* men dwouch
Die hande scone vand*er* spisen.
Men diende d*aer* wel in allen wisen.
Na den etene gaf men wijn
Alst doet d*aer* hoghe liede zijn.
Men scijncte en*de* men dede omme gaen. *
Die heren dronken. Men dede staen
Die stope en*de* nappe an ene zide.
Si waren alle gader blide
Die d*aer* waren binder zale.
Wat holpe dat ic langhe tale
Maecte? Doe sprac Alydrisonder:

* 1106. In hs. staat *camerere* met een *i* boven de regel bijgeschreven.
1122. In hs. *ic* met een *j*.
1127. De slot-*n* ontbreekt aan *wonen* in hs.; wsch. is het afkortingsteken vergeten: wonē.
1135. In plaats van *gaen* staat er in hs. *ganc*. Voor *scijncte* vgl. 3137.

*

+ ‘Heer Walewein, mi hevet wonder
Wat saken dat ghi hebt vernomen +127 rb
Dat ghi int Wond*er* dus zijt comen.
Comdi om riden of om josteren *
Of comdi zouken avontueren
Of begherdi goet ofte quaet?
Ghi vint wel die u wed*er* staet
Eer ghi van henen moghet keren.
Of wildi bliven mettesen heren?
Mijn here es uwes herde blide.
Ende set jou neven zire zide
Al wildire bliven ewelike.’
Walewein sprac: ‘God die rike
Moete jou lonen dit scone ghebot!
M*aer* neen ic niet, also helpe mi God!
Dat verstaet wel in uwen sin
Dat ic int wandelen comen bin
Dat hevet mi tscaecspel al ghedaen *
Dat ic heden sach vor u staen.
Daer wi saten tArturs hove
Eens coninx van groten love
Met groter joye met groten spele
Saten d*aer* zire rudd*er*s vele
Na dat eten ende adden ghedweghen
Also hoghe lieden pleghen.
D*aer* hebsi wond*er* groot vernomen:
Tscaecspel ten venstren in comen *
En*de* breedde hem ned*er* uptie aerde.
Hi mochte spelen dies begaerde!
Dus laghet d*aer* up die wile doe.
D*aer* ne ghinc niemen of no toe
Van al gonen hoghen lieden.
Here coninc, ic wilt jou bedieden:
Wi saghent alle die d*aer* waren
Mettien hieft up en*de* es ghevaren
Wed*er* dane het quam te voren!

* 1145. Om het rijm wil Verdam III, 1048 *josteren* veranderen in *joesturen*. Dit is echter een zeer ongewone vorm in mnl. én komt overigens nergens voor in Walewein. Misschien is te lezen *jostieren*, zodat de rijmvormen weinig in klankwaarde verschillen, vgl. Inleiding blz. 386.
1159. Tussen *dat* en *heuet* staat in hs. *ic* met twee puntjes er boven. Deze fout is begrijpelijke verschrijving naar vorige en volgende regel.
1168. In hs. staat *Ttscaecspel:* De hoofdletter *t* is dus ten onrechte herhaald als gewone letter.

*
Dies adde die coninc Artur toren *
Ende sprac: ‘Bi mire coninc crone
Dit scaecspel dinct mi so scone!
Maerct ghi heren ende ziet
Hen quam hier sond*er* sake niet.
Die up wille sitten sonder sparen *
Dit scaecspel halen en*de* achter varen
En*de* leverent mi in mine hant
Ic sal hem gheven al mijn lant
En*de* mine crone na minen live.
[+] Dit willic dat zijn eghijn blive.’
Van alden here*n* diere waren [+]127 [v]a
Sone durster noyt een vare[*n*]: *
Si saten alle ende zweghen stille.
Die coninc seide: ‘So wie so wille
Goed rudd*er* in mijn hof betalen
Hi sal mi dat scaecspel halen
Of wine ghecrighen nemmerm*er*e
Vandesen daghe vort w*er*t ere
Laten wijt ons aldus ontfaren.’
Noch zweghen si alle diere waren:
D*aer* ne andworde niem*e*n van enen worde.
Ic scaemde mi als ic dat horde
Dat d*aer* niemen was so ghedaen
Die dat ghelof durste ane gaen
Van minen h*er*e den coninc;
En*de* ic tert voort met deser dinc *
En*de* seide: ‘H*er*e coninc Artur here
Die tale die ghi heden ere
Seit die hebbic wel verstaen:
Die jou ghelof wilde anegaen
Soudi hem houden alte voren
Den eet dien ghi hebt ghezworen?’
Die co*ninc* andworde mettien:
‘Ja ic, so moete mi goet ghescien!
Dies ne wendic heden mijn wort.’

* 1178. Het hs. heeft *dies*, waarvoor ik lees *dies*, naar vs. 66.
1183-88. Het verschil in interpunctie tussen Jonckbloet en mij hangt samen met J's tekstkritiek op deze plaats. Hij heeft zich daarbij gericht naar de bijna gelijk luidende regels 71-76, waar de schenking van land en kroon onderscheiden worden in twee parallelle zinnen: het land zal nog tijdens het leven van Artur (in leen?) gegeven worden, de kroon na zijn dood op den vinder van het schaak-bord overgaan.
Om diezelfde constructie te handhaven in Wal's verhaal tegen koning Wonder heeft J. ‘Dit’ (1188) veranderd in ‘Die’; dan plaatst hij achter *lant* een puntkomma, terwijl hij 1187 en 1188 als één zin beschouwt. Er is voor deze redenering veel te zeggen. Het is best mogelijk dat de afschrijver ‘Dit’ heeft ingevoegd; temeer daar deze regel op een nieuwe blz. staat. Maar dan was het beter ‘Dit’ geheel te laten vallen en de lezing van 75/76 over te nemen. Die redenering gaat er echter stilzwijgend vanuit, dat 75/76 de oorspronkelijke is. Waarom zou men niet kunnen verdedigen dat in 76 ‘Dit’ is uitgevallen? De plaats 1183-88 zoals ik die interpungeer, geeft een zeer goede gedachte: ik schenk hem land en kroon na zijn dood: dat alles zal dan zijn volle eigendom zijn. - Desgewenst kan men ook 1186-87 splitsen in: ik geef hem (thans) mijn land (in leen) en na mijn dood mijn kroon.
1190. De slot-*n* ontbreekt bij *varen*, vgl. vs. 1127.
1204. Aldus hs. *tert;* overbodig dit met Jonckbloet in *tart* te veranderen.

*
Here als ic dat hadde ghehort
Dedic mine wapine reiden
En*de* wapende mi al sond*er* beide *
Ende seide, vondict in enich lant
Ic soudt hem leveren metter hant;
Also helpe mi God die mi gheboot
Of ic bleve d*aer* omme doot! -
Siet h*er*e dus hebbict vernomen
En*de* bem na tscaec int Wond*er* comen
En*de* wanet hier hebbe*n* ghevaen
Ne ware mi dinke hets mi ontgaen
Ende es mi worden onghereet.'
Die coninc hi seide: 'Godweet
Here Walewein, addijt ghevaen
So waerdi groter pinen ontgaen
Die jou nu te doghene steet.
Maer mijn scaec es u onghereet *
Hen si dat ghi dort anevaen
Tghelof dat ic jou doe verstaan.
Ic sal delen en*de* ghi kiesen
[+] Ghi moocht dat kiesen, ic sal verliesen:
Hebdi ten scake grote ghere [+]127 [v]b
So moet ghijt winnen metten spere
Up mi en*de* met uwen scilde.'
Doe sprac Walewein die milde:
'So waric danne van domme*n* rade
Soudic jou lonen goet met quade
Entie ere die ghi mi hebt ghedaen.
Neen ic here, al sond*er* waen!
Stakic jou of gherochte
Als het wel ghevallen mochte
En*de* ghi mi wed*er*, coninc here
Dies ne ghecreghic nemmer ere:
Ic words gheworpen buten love
Waer dat ic quam in elken hove. *
Men soude segghen: 'Ziet w*aer* vaert

* 1216. In rijm te verwachten: *beiden* zoals in 924; de verb. *sonder beide* is echter meer gangbaar in W., zie Wdl.
1230. Voor *u* staat in hs. *mi;* een verschrijving onder invloed van vs. 1225.
1248. Men kan het zinsverband ook anders oplossen: achter 1247 punt of puntkomma; 1248 bijzin bij 1249; dan geen punt achter 1248.

*
Die tasseerde zinen waert
Als hi hem goet adde ghedaen!'
Mi ware liever waric ghevaen
In enen kerker viertich daghe
Daer ic no zonne no mane ne saghe
Danne mi den lachter hier ghesciede.'
Doe seiden alle die hoghe liede:
'Ghi sect wel als een goet man.' *
Die coninc seide: 'Zuldi mi dan
Here Walewein, doen ene bede
Ende winnen tscaec up hovescede?
Dan saelt staen tuwen ghebode.'
Heer Walewein seide: 'Bi Gode!
Ic sal doen dat ghi begaert.'
'Heer Walewein, so moeti tsw*aer*t
Varen zoeken metten tween ringhen.
Wildi dat halen ende mi bringhen
So ghevic jou tscaec sekerlike.
Het hevet een coninc, hi es rike
En*de* heet die coninc Amoraen.
Sijn casteel es so ghestaen:
Men machene nemmerme ghewinne*n*.
Dat goede zw*aer*t dat esser binnen.
Dat hevet hi binnen zire hoeden.
Heer Walewein, nu willic bevroeden *
Wat crachten andat zwaert leghet
Eist also als men ons seghet:
Hem ne mach gheen man come*n* te vore*n*
Es hi d*aer* toe niet vercoren.
En*de* trect hi ute dat goede zw*aer*t
[+] Het slatene ontwe in de middew*aer*t.
Daer ne dar niemen o*m*me vraghen
Dat d*aer* yemen sal draghen *
Hine si van duechden uut v*er*coren
Van alle den gonen die zijn ghebore*n*
En*de* van rudderscepe mede.

[+]128 [r]a

* 1257. In hs. tweemaal *man*, de eerste keer zwart doorgestreept.
1274. Aldus hs. zonder pron. object *u* dat Jonckbloet wilde invoegen tussen *willic* (verkort tot wil'c!) en *bevroeden*, of vóór 'wil'c'.
Invoeging is voor de Mnl.-syntaxis niet nodig: het object blijkt voldoende uit de context. Eventueel zou men voor *nu* kunnen lezen *u*.
1282. Van *draghen* is de *r* boven de regel bijgeschreven. Jonckbloet wilde na *yemen* invoegen 'tswaert'. Dit is overbodig: men kan *dat* opvatten als *dattet*. In 3250 komt dezelfde zinsverbinding voor, met een kleine wijziging: dat *het* yemene sal *ver*draghen. Vermoedelijk is dit de goede lezing ook voor 1282; hetzij *verdraghen* hier betekent 'verschonen, sparen' (Mnl. Wdb. VIII, 1646), hetzij 'opheffen' (Mnl. Wdb. VIII, 1641). Mej. Draak bepleit deze emendatie en betekenis 'sparen' in Onderzoekingen, blz. 158 noot. De verbogen vorm v. *yemen* pleit voor 'sparen'.

*
Heer Walewein, moghedi dese bede
Doen en*de* halen mi tgoede zw*aer*t
So ghevic jou mijn scaec ter vaert
Uwen wille mede te doene.’
Walewein sp*ra*c, die rudd*er* coene: *
‘H*er*e, mi ghebreict ene sake;
Dies bem ic z*er*e tonghemake.
Waert dat icse ghecrighen mochte
Sone levet hi niet, diet mi ontcochte
No om zelver no om goud
In leveret jou in jou ghewoud
Mede te doene al u ghebod.’
Die coninc seide: ‘Also helpe mi God!
Heer Walewein, sect mi wat dat es.
Des zijt seker ende ghewes:
Ic saels jou helpen na mire macht.’
Hi seide: ‘Ic ne hebbe scilt no scacht; *
Mijn halsberch hevet menighe score: *
Die mi gherochte hi stakemi dore.
Dies bem ic in grot*er* zorghen.’
Die coninc seide: ‘Beit tote morgh*en*.
Jouwe wapene die zijn al ghereet
Alsoot ten rudderscepe steet.’
Hier mede lieten si die tale.
Doe ghinc men slapen in die zale.
Die bedden waren wel ghemaect.
Die h*er*e Walewein hi es gheraect
Tenen bedde goet ende diere.
D*aer*up ghinc hi slapen sciere
Dien nacht duere tote dat daghede.
Doe cleedde hem Wal*ewein* en*de* vraghede *
Of yemen zine wapine weet.
Twe knapen brochtse hem ghereet
En*de* wapenden wel in corten tiden.
Walewein was metten blide*n*
Als hi zinen halsberch sach so clare.

* 1290. In hs. *rudder* met hoofdletter R.
1302. In hs. *jc*.
1303. In hs.: *mijns*, i.p.v. *mijn*.
1316. Hs. *cledde* vermoedelijk schrijffout voor *cleedde*.

*
Doe vraghedi waer die co*ninc* ware.
Binnen desen es hi up ghestaen
En*de* quam te Waleweyne ghegaen
En*de* groete*n* herde hoveschelike.
+ Walewein seide: ‘God die rike
Gheve jou bliscap en*de* grote ere! +128 ʳb
Blivet te Gode tote ic kere!
Ic sal jou halen tgoede zw*aer*t
Eist dat God mijn leven spaert
Eer ic wed*er*kere int Wond*er*.’
Bin desen quam Alydrisond*er*.
Hi bevalne Gode haestelike.
Walewein ruumde die borch rike
En*de* quam ter brugghen of ghegaen.
Daer vant hi enen cnape staen
Die hem Gringoletten hilt
En*de* sine*n* scacht en*de* sine*n* scilt.
Dus sat hi up in zijn ghereide
En*de* hi voer wech al sond*er* beide
Walewein, henen zire vaerde
In davontuere vande*n* zw*aer*de
Ter poorten uut al dat hi mach
Die strate die hi vor hem sach
Tote dat hi ten ende es comen.
Mettien heift Walewein v*er*nomen *
Een foreest vor hem, een wout
D*aer* voghele in singhen menichfout.
Het was nuchtens omtrent p*ri*men
Die sonne verbaerde en*de* ghinc scinen. *
Als hi binde*n* woude es comen
Eer hiet lanc heifti vernomen
Ene creature so zere carmen
Dies mochte onsen here ontfarmen.
Hi hoorde roepen: ‘O wi! o wach!
Nu ne weet ic wat ic doen mach!
Mi verniewet mijn oude zeer

* 1346. Voor *Walewein* heeft het hs. *walewen*, een vorm die verder nooit voorkomt, en daarom als schrijffout is te beschouwen.
1350. In hs. staat *soude* i.p.v. *sonne*, wat kennelijk een schrijffout is.

*
Vortwaert ylanc so meer *
Dat ic langhe hebbe ghedraghen!'
Dus verhorde Walewein claghen.
Hi slouch met spore*n* en*de* reet ter vaert
D*aer* die creature mesbaert
Te ziene of hi helpen mach.
Doe dochte hem dat hi comen sach
En*en* cnape van sconen leden
Up een arm paert ghereden:
Het was magher ende manc;
Sijn haer loke en*de* lanc;
Ned*er* hinghen hem die oren;
Het houtte bachten ende vore*n*;
Sijn oghen liepen he*m* ute*n* hovede.
+ Hine levet niet dies ghelovede
Hoe dat paert was ghedaen. +128 va
Het hadde tere armer crebbe ghestaen
D*aer* hem core*n* dicke ghebrac.
Het hadde menich onghemac.
Men namer toe wel cranken ware:
Men liet lopen harentare
Nacht ende dach, waest heet of cout
Wint*er* en*de* somer in gont wout.
En*de* hadde ghedaen wel menich jaer.
Dat mochtemen marken an zijn haer
Dat hem also v*er*werret lach:
Dies was leden wel menighe*n* dach
Dat gheconreit was of ghewreve*n*.
Den parde ne was een twint niet bleve*n*
Dan die huut d*aer* men dore sach
Want men sine been tellen mach *
En*de* zine rebbe*n* an elke side.
Diere up sat hi was onblide;
Hem was onsochte te moede
En*de* slouch vaste met ere roeden
Tpaert, maer hen halp he*m* niet:

* 1358. Achter de regel een horizontaal kruisje van een latere lezer.
1388. Het hs. heeft *manch* met een punt onder de *n*.

*
Temeer hi slaet, te min het diet.
Hen mochte niet een voetstap gaen;
Hen moeste hem rusten en*de* stille staen
Of het ware ghevallen up daerde.
Dit sach Walewein donvervaerde
Dien dat verdochte vanden knape
Omme dat hi maercte diere sake
Dat hi was van so sconen leden
En*de* zulc een paert quam ghereden.
Over die scoud*er*e was hi breet
Want hem zijn leven wale steet:
Die nuese haddi scone en*de* recht;
Sijn vorhooft breet ende slecht;
Die oghen addi scone en*de* grawe;
Brune en*de* slichte winbrawen;
Sijn haer kersp ende blont;
Den hals sne wit en*de* ront;
Sine lier bloeiden als ene rose;
Sijn adem ne rooc niet ghebose;
Die tande wit ende clene: *
Scoonre creature ne sach niema*n* ghene!
Hi was omtrent die middel smal.
In sinen kin stont een dal.
Hi was vulmaect van allen leden *
[+] Ende wel gheraect van allen zede*n*.
Hi mochte met ere*n* vandien lande [+128 vb]
Grave wesen. Maer hi wranc zijn hande *
So dat hem dat rode bloet
Voren uut sinen naglen woet.
Dit sach Walew*ein*, dies verdochte.
Hi groete den knape so hi eerst mochte
En*de* omboot hem goeden dach
Met al dat God vulbringhe*n* mach.
Die cnape seide: ‘God lone u here!
Goet dach ne wert mi ne*m*merm*er*e:
Ic bem den goeden daghe ontgaen!’

* 1413. Het is niet nodig met Jonckbloet de tekst aan te vullen met ‘adde’. Eerder zou men het in 1407 kunnen schrappen omdat het reeds in 1405 voorkomt. Middelnederlandse schrijvers houden van die beknopte zinnen die 't vers gespierd maken. Dat in 1411 en 1412 andere werkwoorden voorkomen, behoeft deze ‘samentrekking’ niet onwaarschijnlijk te maken.
1417. Onderaan de blz. tussen de kolommen 128 ra en 128 rb staat met zeer bleke inkt, nauwelijks leesbaar, in later schrift (17e E.?) ‘ghehadt’ (?).
1420. Verdam wilde lezen: *diens* (VIII, 1679); vgl. de Wdlijst.

Walew*ein* seide: ‘Doet mi v*er*staen
Uwen rouwe en*de* u verdriet.’
Die knape seide: ‘Hen holpe jou niet
Dat ghi mi lettet, laet mi varen
Here, dat u God moete bewaren!
Al teldic jou al minen rouwe
Het ne holpe u niet bi mire trouwe
Bedi mi es mijn herte zwaer.
Dies es wel leden ·xx· jaer
Dat ic verloos minen enen broed*er*.
Gheen bet gheraecter no vroed*er*
So ne es int conincrike bleve*n*
Sider dat hi verloos zijn leven
No van duechden bet vulcomen.
Die gone diene mi hevet ghenome*n*
Hi gaet daghelijcs vor minen oghen.
Hoe mach mijn herte dat ghedoghe*n*?
Hine boots mi noit ghene bate
Here, bi rechter caritate!
Nochtanne deert mi vele mere
Ander zake, wel lieve here:
Waer hi mi ziet of can ghenake*n*
Gaet hi zijn sceren met mi maken
Eist in die kerke of d*aer* buten!
Ic scuwene, hen can mi niet v*er*slute*n*:
Hine hout altoos met mi zijn spot
Ghelijc of ic ware een sot.
Want hem dinct in zine*n* sin
Dat ic niet beters waert ne bin
Danne hi dus spiet omme mine*n* scamp.
Here, nu hebbic enen camp
Jeghen hem beroupen vorde*n* coninc.
Siet hier, here, om dese dinc
So bem ic tonghemake zere.
[+] Nochtan deert mi vele mere:
Het es onse zede in dit lant

[+]129 [r]a

*
Dat ne mach gheen seriant
Enen rudder roepen te campe
D*aer* ment trecken wille te scampe
Hi moet rudd*er* zijn ghedaen. *
Here, nu hebbict ghelaten staen
En*de* mijn goet en*de* mijn lant
Minen h*er*e den coninc in sine hant
En*de* wilde mi God goede avonture
Gheven, ic soude ten co*inc* Arture *
Varen ende bidden hem up ghenade
Wildi dat hi mi rudd*er* dade.
Dies zijt seker ende ghewes
Here, men seit ons dat hi es
Zeghezalich dien hi rudder doet.
Nu hebbics u ghemaect vroet
W*aer* omme dat ic ute bem comen
M*aer* ongheval hevet mi benomen:
Heden alsoot wesen soude
Int begon van desen woude
Waendic liden die passaedse:
Indie felle toolne, in die usaedse
Was mi ghenomen mijn goede zw*aer*t
Mijn halsberch en*de* ooc mijn paert. *
Dit arme paert was mi ghegheve*n*.
Dus leedic een onsochte leven
En*de* hebbe ghelaten al mijn lant
Minen h*er*e den coninc in zine hant
En*de* ic sal keren te minen daghe
Ten campe en*de* volghen mire claghe.
Nu selmen segghen sond*er* waen
Het hevet mi blootheit al ghedaen
Dat ic bem bleven buten lande. *
Hier omme doghic grote scande.
Nochtanne deert mi vele mere
Ander saken, wel lieve here:
Men sal mijn scone [wijf] ontherven *

* 1469. Deze zin is door intonatie afhankelijk van 1466/67. Waarschijnlijk is met Verdam VII, 987 te lezen: Hi*ne* moet etc.
1474. Achter *gheven* in hs. dubbele punt: enjambement.
1488. In hs. *miin*, een schrijfwijze die in dit hs. zeldzaam is.
1497. Achter *bleven* is *sond* doorgestreept.
1501. In hs. ontbreekt ‘wijf’. Met Jonckbloet voeg ik het in.

*
En*de* mine kind*er* moeten derven
Mijns, ic vare in vremden lande.' *
Dies weende hi en*de* wranc zine hande
En*de* seide: 'Ic ne weet wat anegaen!'
Walewein hevet dit wel verstaen
En*de* seide: 'Die gave een ronside *
Soudi moghen tuwen tide
Keren van sconincs Arturs hove
+ Tuwen campe, tuwen ghelove?'
Die cnape andworde: 'Ghodweit
Jaic, maer hets mi onghereit.'
Walewein seide: 'Nemet hier tmijn.
June mach altoos gheen beter zijn.
Het sal jou wel sochte draghe*n*:
Het can wel telden ende draven
En*de* lopen enen hoghen walop.'
Die knape seide: 'Ghi hout u scop
Met mi, here, dat es mesdaen.
Ghi soud wel node henen gaen
Te voet en*de* gheven mi u paert.'
Walewein die beette ter vaert
En*de* seide: 'Neimt hier mijn ronside.'
- Die knape ontfinct en*de* was blide - *
'M*aer* ic ghevet jou in dien
Dat ghi zult haesten en*de* spien
En*de* vant keren van Arturs hove
Tuwen campe, tuwen ghelove
En*de* behout jou goet en*de* jou lant *
En*de* vant ghederen jouwe*n* viant
En*de* penst emm*er* om die ere
Vandesen daghe voort waert mere.
Nu vaert en*de* keert so ghi eerst moghet
En*de* peinst emmer om die doghet.'
Do sat hi up seer Waleweins p*aer*t *
Die cnape, en*de* reet wech ter vaert
En*de* dancte hem uter maten zere
Vanden goede ende vand*er* ere

+129 ra

* 1503. Na *mijns* in hs. dubbele punt: enjambement.
1507. Aldus het hs. Jonckbloet plaatste na *die* het pron. *di*, wat dunkt mij toch ook geen goede zin geeft.
1524. De afschrijver heeft eerst waarschijnlijk een praesensvorm willen schrijven; er staat *ontfainct* met een punt onder de a.
1529. De beginletter van het tweede *jou* lijkt wel een hoofdletter.
1535. Aldus hs.: *Do;* deze vorm is in deze tekst ongewoon; mogelijk schrijffout voor *doe*.

*
Die hem der Walewein hevet ghedaen
So dat hi wel hevet verstaen
Dat die knape was harde blide.
Hi quam ghegaen ten selven tide
Ten p*aer*de dat d*aer* die knape liet
En*de* ghinc d*aer* up sitten ende siet
Of hettene soude conne*n* dragh*en*:
Het ne conste telden no draven. *
Hi beette ned*er* en*de* liet d*aer* staen
En*de* moeste te voet henen ghaen
Duer gont foreest en*de* duer de*n* dan.
D*aer* men grote doghet an
Mochte marken en*de* grote ere
Dat was Walewein die h*er*e!
Aldus quam hi ghegaen duer twout
Daer voghele songhen menichfout
Te voet, dies hi niet dicke ne plach.
[+] Doe dochtem dat hi voor hem sach
Enen casteel en*de* ene riviere. *
Het was die casteel, dien hi sach sciere *
Die de toolne en*de* de quade zeden
Hilt met overmoedicheden
En*de* hadde ghedaen wel menigh*en* dach.
Teerst dattene die castelein versach
Quam hi te Walewein metter vaert.
Hi hadde een overmoedich paert:
Het was dapper en*de* snel
Dat gheleec Waleweyne wel.
Dus quam hi te hem w*aer*t zaen
En*de* seide: 'Rudd*er*, ghi zijt ghevaen!
Want die zeden in dit lant
Sijn jou hier wel onbecant.
Betaelt ons dat ghi sculdich zijt
En*de* maect ons ghenen langhen strijt!'
Walewein andwordem zaen
Ende seide: 'Waer o*m*me bem ic ghevaen?'

[+]129 [v]a

* 1546. De beginletter van *no* lijkt weer meer een *u* dan een *n*, vgl. aant. op vs. 882.
1557. Jonckbloet vroeg zich af of hier niet beter te lezen was: *up* ene riviere.
1558. Volgens Jonckbloet moet dit vers foutief zijn: 'een kasteel houdt geene quade seden en vooral niet *met overmoedigheden*'. Daarom stelt hij voor te lezen: Die castelein hi sach hem sciere. - In 1562 wil hij de 'castelein' vervangen door 'dief' of 'scaker' of iets dergelijks. Zelf verwijst hij naar 1650/51, alsof hij daardoor zijn hypothese wil bevestigen. Maar deze verwijzing doet m.i. juist afbreuk aan zijn bezwaar tegen de lezing van het hs. Dat hier *casteel* genomen wordt voor kasteel + bewoner lijkt me niet zo vreemd. En wanneer in 1650 geen bezwaar is tegen 'herde fellen zeden', waarom zou de *metonymia* in 1560 (met overmoedigheden) dan zo verwerpelijk zijn? Ook is de op het verhaal teruggrijpende omschrijving 'het was die casteel' (nl. waar ik zoëven van verteld heb) in het episch verband zeer aannemelijk. Het enige 'bezwaar' is de lengte van het vers. Voor J. met zijn aprioristische opvatting van het Mnl. vers zal dat wel het uitgangspunt van zijn gedachtengang zijn geweest.

*
‘Om dat [ghi] uwe tolne wilt ontdragen.’ *
Doe began deer Walewein vraghen:
‘Wat tolnen bem ic sculdich dan?’
‘Den halsberch dien ghi hebt an
En*de* uwen scilt ende jou zwaert
En*de* waert dat ghi hier brocht een p*aer*t
Dat soudi mi mede gheven!’
Deer Walewein seide: ‘Hets acht*er* bleven:
Ic gaeft den knape dien ghi heden
Met uwer toolne met uwen zeden
Naemt zijn halsberch en*de* paert:
Hi vaerter mede te Cardole waert.’
‘Jane dedi wel, also helpe mi God!
Of hi ane u enen sot
Vant ende hi u daer over hilt?
Haest u ende gheift mi uwen scilt
En*de* uwen halsberch en*de* u zw*aer*t
Doet of ende ghevet mi ter vaert!’
Deer Walewein andworde zaen:
‘Wie sal hier de tolne ontfaen?’
Die gone seide: ‘Dats ic ghereet.’ *
Deer Walew*ein* andworde: ‘Godweet *
Suldi van mi die toolne ontfaen
Ghi zult over uwe voete staen!
Eer icse jou gave up u paert
Ghi voert mi liever hinder waert:
Ghine zult eer staen bi mire zide!’
+ Die gone beette in corter tide
Ende seide: ‘Ghi maect te groot dangier! +129 vb
Ic wane die duvel brochte jou hier!’
Hi haeste hem en*de* ghinc mettien
Ten zwaerde en*de* Walew*ein* hevet versien:
Mettien trac hi dat zine zaen.
Hi seide: ‘Ghi zult nu ontfaen
Jou toolne eer ghi sult hene*n* gaen!
Dat segghic jou al sond*er* waen

* 1575. In hs. ontbreekt *ghi*.
1595. Jonckbloet sloot ‘ghereet’ buiten de directe rede; dan. is het dus bepaling bij *seide*.
1596. Na *antworde* staat in hs. *ghereet* met stipjes er onder. De samenhang van deze en de volgende zinnen kan men verschillend opvatten. Jonckbloet plaatst een komma achter 1597 en 98; een punt achter 1599; een puntkomma achter 1600. Het komt mij voor dat 1597 en 98 één zin vormen: als je dan van mij de tol moet ontvangen, dan moet je (in ieder geval niet op je paard zitten, maar) op je benen staan. Daarna volgen weer twee regels die nauw samen horen: vóór ik ze gaf, terwijl je op je paard zat, kon je (wat mij betreft) liever naar de hel lopen: eerder moet je naast mij op de begane grond staan! M.a.w.: liever dan dat ik ze je gaf op je paard, kun je naar de hel lopen.
De vertaling van het Mnl. Wdb.: ‘ik Wou liever dat gij met paard en al naar de hel gingt, dan dat ik u de tol betaalde’ - is onjuist. Walewein zegt niet, dat hij de tol helemaal niet wil betalen: hij wil (ironisch op zijn manier) de tol betalen, maar dan te voet, d.w.z. hij wil in gelijke omstandigheden met hem vechten. De ander begrijpt hem best, zoals uit het vervolg onmiddellijk blijkt. De omzetting van regel 1599 en 1600, die Verdam voorstelt is dan ook onnodig.
Er zijn nog andere mogelijkheden: achter 1597 punt of uitroepteken (ironisch: God weet, dat ge van mij tol ontvangen zult! nl. de dood). Dan 1598 als afzonderlijke zin of verbonden met 1599.

*
Sidemeer dat ghijt begaert!'
Aldus trecten si hare zwaert.
Harlijc hadde grote*n* ghere.
Ende Walewein sette hem te were
Jeghen den gonen die hi d*aer* sach
Om te proevene of hi mach
Vellen die toolne ende die onsede
D*aer* men den menighen pine dede.
M*aer* sgoons overmoet was so groot
Hem dochte wel dat zijn ghenoot
Ne was levende in gheen lant.
Doch verdrouch hi mett*er* hant
Tswaert en*de* slouch met groten nide
Up Waleweine en*de* hi was onblide
Dat hi so langhe vor hem stoet.
Waleweine decte hem en*de* was vroet
Metten scilde, so hi best mach.
Hi ontfinc van hem menighen slach *
Die niet onvergolden zijn bleven.
Mettien heifti tsw*aer*t v*er*heven
En*de* gheraectene wed*er* mett*er* hant
Ende cloofde hem helm en*de* nesebant
En*de* sloecht hem in al toten tanden.
Doe trac hijt uut met beden hande*n*
En*de* hi seide: 'Neimt en*de* ontfanct jou ghelt!'
Die gone viel ned*er* up gont velt
Doot eer hi ter aerden quam.
Hi lietene varen en*de* hi nam
Dat goede p*aer*t, Walew*ein* die coene
Dat bi hem stont: hi hads te doene.
Hi seide: 'Lyaert, ghi moocht wel staen:
Jou here heift zine*n* loon ontfaen;
Hi leghet hier en*de* zwighet al stille
En*de* hevet dat hijs hebben wille.
Hi seit hi sal minen halsberch borghe*n*
En*de* mijn zwaert al tote morghen

* 1628. In plaats van *slach* heeft het hs. *dach*, een kennelijke fout.

*
Of tote echt dat ic weder kere.’
[+] Doe sat up Walewein die here
En*de* quam vorden casteel ghereden*n* [+]130 [r]a
Die met herde fellen zeden
Hadde ghestaen menighen dach.
En*de* alsene die portier versach
Doe began hi die porte sluten
En*de* seide: ‘Entrouwe*n*, ghi blijfter bute*n*
Inne late jou binnen come*n* niet!’
En*de* als Walewein dat versiet
Noopti met sporen en*de* tors liep wel
Want het was dapper ende snel
En*de* quam ghelopen met groten gh*er*e
Binnen der porte*n* vort waert zere
Eer hise wel conste ghesluten.
Walewein seide: ‘Inne bem niet bute*n*
Bleven; dat mach u wesen le[e]t *
Portier, dat segghic jou, God weet!’
Mettien beetti vanden p*aer*de
En*de* haeste hem en*de* vinc ten zw*aer*de
Ende slouch den portier thovet of.
Doe wierp hijt vor hem int hof
En*de* nam hem die slotele zaen.
Ter poorten so es hi ghegaen
En*de* ghinc die duere vaste sluten
Dat d*aer* niemene van buten
Binnen den castele comen soude
Vor dien dat hijt selve woude;
No van binnen ooc ute gaen
Vor dat hi al hadde ghedaen
Dat hi wilde ende begaert.
Doe ghinc hi up ende drouch zijn zw*aer*t
Al bloot ghetrect in die hant.
Wat so hi daer binnen vant
Binnen den castele en*de* in die zale
Dat moeste sterven altemale.

* 1663. De lezing van hs. *let* heb ik veranderd in *leet*.

*
Si vloen in cameren en*de* d*aer* buten
Dat ne mochte hem niet besluten
Hine haletse ute ende slouchse doot.
D*aer* ne bleef no clene no groot
Hine rovetse alle vanden live.
Hine wille niet dattie tolne blive
Staende no die quade zede *
D*aer* men den menighen pine dede.
Als hijt aldus hadde ghedaen
Quam hi te zinen parde ghegaen
En*de* ont[dede] die poorte en*de* ledet bute*n*. *
+ Doe ghinc hi weder vaste sluten
Den casteel so hi best mach +130 ʳb
Alle die dueren die hi d*aer* sach
D*aer* die slotele toe behorden.
Walewein sat up mettien worden
Ende wierp die slotele in die riviere.
Mettesen reet hi danen sciere
Ende liet den casteel besloten staen.
Ic waenre niemen in sal gaen
Hine breke ontwe die mure.
Dus voer hi souken avonture
Over berch en*de* over dal
Die hi ghenouch vinden sal.
Die knape d*aer* ic eerst of seide
Hi quam ghevaren sond*er* beide
Tote Cardole al zond*er* sparen.
Die coninc entie met hem waren
Stonden ten veinstren en*de* hebben v*er*nome[n] *
Enen cnape up Gringolette come*n*.
Dat hadde hem wond*er* als zijt saghen.
Deen began den andren vraghen:
‘*Waer* es mijn h*er*e Walewein bleven?
Dese hevet hem ghenomen tleven
Die hier comt, wanen wi best.’ *
Daer was deer Keye, hi sprac lest

* 1689. Na *staende* in hs. een dubbele punt (enjambement).
1693. In hs. ontbreekt *dede*.
1711. Mogelijk is de slot-*n* van *vernomen* op de rand afgesneden.
1717. In hs. staat: wanen *du* best - wat geen zin heeft. Met Jonckbloet heb ik *du* in *wi* veranderd.

*
Hi seide: ‘Dat ghi sect, dats niet.
Die cnape die ghi hier comen ziet
Hi es bode vanden scake.
Deer Walewein hi es wel te ghe[make] *
En*de* hi hevet dat scaec ghevaen. *
Dat hebbic harde wel verstaen.
En*de* hi sent sinen cnape voren
Te hove. Met rechte hebbics tore*n*
Dat hi hem zulker dinc vermat.
Here, ov*er* waer segghic jou dat:
Walewein hevet ondervonden
Dat weet ic wel te desen stonden *
Sine beroemelike tale.
En*de* ic seit hem te vor*en* wale
Het soudem tonner*en* vergaen
Dat hi tghelof wilde bestaen
Dat hier niemen nemen durste.’
Die coninc seide: ‘Wildi ons vurste
Heer Keye, gheven vandeser tale
So dadi uter matene wale:
Wi hebber of ghehoort ghenouch.’
[+] Keye was blide en*de* hi louch
Ende seide: ‘Bi Gode, here coninc here [+]130 [v]a
Van Waleweyne moghedi ere
Hebben! Ghereet u, et es tijt
Ende onthaeltene sond*er* respijt
Met uwen manne*n*, met uwen maghen!’
Noch sprac die coninc ende began vraghen
Hi seide: ‘Here Keye, w*aer*t u ghevouch
Van deser talen hebwi ghenouch.
Bi Gode! van uwen quaden scerne
Stonde ons herde wel tonb*er*ne.
Hebbic Walewein aldus verloren
Bi al dien dat noit wart gheboren
Ghi mochtets noch wel werde*n* erre!’
Die knape quam, hine was niet verre.

* 1722. Het laatste woord is op de rand van de bladzijde gedeeltelijk weggesneden (vgl. vs. 1711); over is: *ghen* - van de derde poot van de *m* is de aanhechting nog te zien.
1723. De *u* van *geheuaen* lijkt weer sterk op een *n*, vgl. vs. 882. Voortaan geef ik dit niet meer aan.
1730. Deze regel was vergeten, maar is geschreven onder aan de kolom, vóór vers 1729 is een *a*, voor 1730 een *b* geplaatst.

*
Die rudders seiden: ‘Wilwine vaen
En*de* stappans zijn hovet of slaen?
Here, ghi moet die doot bespreke*n*
Hoe wi Wal*eweine* best moghen wreken.’ *
Doe was d*aer* mijn h*er*e Lanceloot
- D*aer* ne was niemen zijn ghenoot
Van duechden, dat weet ic wale
Van alden heren indie sale -
Hi seide: ‘Here Artur, coninc here
Duer Gode ende duer uwes selfs ere
Onbeit tote die knape es comen
En*de* ghi die waerheit hebt vernomen
Wat hi wille en*de* hi begaert
Eer dat ghine doot zwaert.
Men hevet menichwaerf gheseit
Van seer Waleweins miltheit:
Hi es hovesch, milde ende coene.
Wat manne soos hevet te doene
Bescud hi, ziet hi dat hijs noot *
Hevet: zine doghet es groot. *
Hi gaf hem tpaert, dat wanic best.’
Hi dede so dat die coninc lest
Ombeidde en*de* alle die met hem waren.
Die knape quam int hof ghevaren
En*de* beete ned*er* ov*er* zine voete.
Die coninc quam hem te ghemoete
Ende die knape groete haestelike
Arture de*n* milden coninc rike
En*de* alle die met hem zijn hier binne*n*. *
Some seidsi: ‘God moete jou mi*n*nen.’ *
Hine was ne bore wel ontfaen.
[+] Die coninc seide: ‘Doet mi verstaen
Waer ghi zijt comen an dit paert.’ [+]130 [v]b
Die knape antworde metter vaert:
‘Here, also ic u segghen mach *
Dies es heden die derde dach

* 1758. In plaats van *wreken* staat in hs. *wrenen*, wat kennelijk een verschrijving is.
1773. Na *bescud* lijkt een punt te staan, enigszins boven de regel: eerder zou men die verwachten achter *bescud hi*.
1774. Achter *Heuet* een dubbele punt: grens v.h. enjambement.
1783. In hs. *ziin*, met alleen diakritisch teken op eerste i; of staat er foutief *zim?* De spelling *ii* i.p.v. *ij* komt nu en dan voor.
1784. In hs. staat *jou* met een hoofdletter.
1789. Vóór *segghen* is een *m* (begin van mach?) doorgestreept.

*
Dat mi gaf een rudd*er* snel.
Hem dochte, ic hads te doene wel
En*de* dede ane mi zine doghet groot.
Hem verdochte so mire noot.
In een foreest eens morghens vroe
Quam ic ghereden, ic segghe jou hoe:
Up een paert van cranken leden.
Van ere tolne van fellen seden
D*aer* was mi, h*er*e, dat mijn ghenomen.
En*de* als die rudd*er* adde vernomen
Dat ic was in zulker noot
So dedi zine doghet groot
Ane mi ende beette mett*er* vaert *
En*de* gaf mi zijn goede paert
Bedi ic was in avonture*n* z*er*e
Om te v*er*liesene goet ende ere
En*de* mijn leven alsoot mi stoet.'
Die coninc sprac: 'Nu bem ics vroet:
Het was mijn here Walewein!
Waer es hi?' 'Here, bi sinte Gravein *
Also als ic u segghen mach
Doe icken achterstw*er*ven zach
Ghinc hi over zine voete ter vaert
Dor twoud ter quad*er* tolne w*aer*t.
Nie sider ne wistic waer hi voer.'
Die coninc seide en*de* hi zwoer:
'Wet God, nu weet ic wel te voren
Dat Walewein hevet zijn lijf verlore*n*
Bedi die tolne es so ghedaen
D*aer* ne mach gheen man ontstaen.
Nemmerme ne werdic blide
Of icken haddene bi mire zide
Walew*eine* minen lieven neve!
Knape, dat u God ere gheve!
Nu sect mi wat ghi beg*aer*t.'
Die knape andworde metter vaert:

* 1803. Achter *ane mi* een punt, enigszins boven de regel, vgl. 1773. Waarschijnlijk heeft zo'n punt dezelfde scheidende functie als de dubbele punt.
1810. Achter 'Waar es hi' staat in het hs. een dubbele punt.

‘Here, mijn rouwe die es groot:
Mi was, h*er*e, mijn broeder doot
Ghesleghen, dies es wel ·xx· jaer.
D*aer* omme es mijn herte zw*aer*.
Diet dede hout met mi zijn spot
+ Ghelijc of ic ware een sot
En*de* pijnt altoos om minen scamp. +131 ra
Here, nu hebbic enen camp
Jeghen hem beroupe*n* om dese dinc.
Nu biddic jou, h*er*e coninc
Uwen dienst bi uwer ghenade
En*de* maect mi rudder of ghijs hebt stade
Ende laet mi keren uut uwen hove
Te minen campe, te minen belove.
Eist dat ic hier yet langhe merre
Ic maechs wel lichte werde*n* erre
En*de* het sal ooc ane mijn leven gaen.’
Die coninc maectene rudd*er* saen
En*de* gorde hem gond*er* een goet zw*aer*t
En*de* hi seide ten knape: ‘Niet ne sp*aer*t!
Vaert wech en*de* peinst omme die ere
Van desen daghe vort w*aer*t m*er*e
En*de* emmer pijnt u o*m*me die doghet
So w*aer* ghi comt en*de* ghijt doen moghet
En*de* vordert weduwen en*de* wesen
En*de* alle die ghi vint in vresen
Bescudse en*de* set jou lijf d*aer* vore*n*!’
Die knape reet wech met spore*n*
Ter porten uut so hi eerst mach
Die strate die hi vor hem sach.
Hine mach niet letten sal hi come*n*
Ten campe dien hi hevet ghenomen
En*de* dat hire wesen sal tetijt
Ter rechter uren in dat crijt.
Hi reet als een die niet ne spaert.
Hi mach wel wesen onvervaert:

*
D*aer* men hem eer die pine dede
Soe es ghevelt die quade sede;
Walewein heift d*aer* vergolden al
Wat so men hem heesschen sal.
Dus reet hi henen aldat hi mach.
En*de* Walewein quam ald*aer* hi sach
Enen berch; d*aer* es hi come*n*
Boven; en*de* hevet int dal vernomen *
B[in] dien berch en*de* dat dal *
Met rudderscepe verdect al.
Hi sach d*aer* menighen rudd*er* ride*n*
Up grote orse en*de* diere ghesmiden.
Hi sachse comen met grote*n* scaren
En*de* tenen castele vor hem varen.
Bachten quam een garsoen ghereden*n*
[+] Up een ors van sconen leden
Met enen zw*aer*de ende met twe[e]n scilden. * [+]131 [r]b
Doe groetene Walewein de milde.
Die garsoen was wel beraden
Hi seide: ‘Van lachtre en*de* van scaden
Here, so verde jou God ons*e* h*er*e
Vandesen daghe vort w*aer*t mere!’
Dus groette die garsoen metten scilde*n*
Minen here Walew*eine* den milden
Die groter eren wel was w*aer*t.
Der Walewein sprac metter vaert:
‘Cnape, dat jou God moete eren! *
Waer varen alle dese grote heren?’
‘Sine varen niet verre, new*aer* hier bi:
Teens conincs hove, heet Amadi.’
‘Soete vrient, wat doen si daer?’ *
‘Ic sect u, here, al over waer:
Gone rudder die gond*er* voren vaert
En*de* buten hevet ghegort zijn zwaert
Hi es beroepen van mordade
Te campe om dat hi met sine*n* rade

* 1870. Achter *Bouen* een enjambement afgrenzende dubbele punt.
1871. Deze regel is gedeeltelijk onduidelijk en lijkt corrupt. In hs. staat als eerste letter van de regel een hoofdletter B, daarna zijn enkele letters onleesbaar geworden, dan volgt: *berch dien berch eñ dat dal*. Jonckbloet las: B(eneden) dien berch ende dat dal - welke lezing hij in zijn Aant. verving door: Beide dien berch etc. Het eerste *berch* lijkt een verschrijving en zou dus, hoewel het door de afschrijver niet is doorgestreept, moeten vervallen. Dubieus is echter of er tussen de aanvangs-B en dit overtollige *berch* voldoende ruimte is voor de vier letters *eide:* Een andere mogelijkheid is dat er gestaan heeft *bin*, een prepositie die in deze vorm in Wal. meermalen gebruikt wordt. Gaat men bovendien akkoord met Jonckbloets voorstel in 1870 ook *int dal* te schrappen als verschrijving die op 1871 vooruitloopt, dan zou de zin zijn: ‘eñ heuet vernomen / Bin dien berch eñ dat dal / Met ridderscepe verdect al (= en heeft binnen dien omtrek van berg en dal alles met ridders bedekt gezien. Of: heeft intussen (= bin dien) berg en dal etc.).
1879. Hs. heeft *twen*.
1889. De hoofdletter C van Cnape was eerst een D.
1893. In hs. staat tweemaal *wat*, zonder doorhaling.

*
Enen cnape nam zijn leven.
Die beroepere es achter bleven
Die den camp jeghen hem heift ghenomen
End*e* ne dar niet te crite comen.
Het es een knape van groten love
End*e* seide, hi soude tArturs hove
Varen end*e* bidden hem up ghenade
Wildi dat hine rudd*er* dade.
Dit haddi tonsculden end*e* teren.
Noit sider ne dursti wederkeren.
Dus voer hi hene*n* uten lande.
Dies hebben sine vriende scande.'
Doe began deer Walewein vraghe*n*:
'Es hier danne enich van zinen magh[en] *
Die hem in hulpen moghe*n* staen?'
Die knape die andworde zaen:
'Bi Gode, here, neen het niet!
Van alden gonen die ghi hier ziet
Sone bestaet hem ne gheen.
Nochtanne es hier menich een:
Die comen alle met minen h*er*e.
End*e* noch twintich w*er*ven mere
Souden hebben ghedaen teser stede*n*
Hadsi gheweten dat hi heden
Soude hebbe*n* ghezijn int crijt.
[+] Dies willic dat ghi zeker zijt.
Bedi durren sine vriende niet come*n* [+]131 [v]a
D*aer* si minen here horen nomen
Met haren neve in dat crijt. *
Uwen orlof - het es tijt -
Moetic hebben,' sprac die knape.
Dus es Walewein van deser zake
Berecht. 'Nu vaert! God gheve jou ere!
Hets tijt end*e* volghet uwen h*er*e
Eer dat hi u te verre ontfaert.'
Die knape slouch met sporen tpaert

* 1912. De laatste letters (*en*) van *maghen* zijn op de rand van de blz. afgesneden; een gedeelte van de *e* waarboven het begin van het afkortingsteken is nog zichtbaar.
1927. Aldus hs. *neve:* vermoedelijk is het afkortingsteken vergeten: te verwachten is de plur. datief *neven* (= verwanten en vrienden).

*
En*de* reet wech al datti mach.
Deer Walewein quam d*aer* hi sach
Ene scone linde staen upt velt
D*aer* voer hi ond*er* en*de* helt
Onder die groene linde al stille
Om dat hi bescouwen wille
Hoet metten campe soude vergaen.
Hi beete ned*er* ende liet staen *
Sijn paert ghebonde*n* an enen stile
Om dat hi zien wilde ter wile
Of zire comen souden ond*er* hem beden
En*de* hoe die camp soude sceden.
Hi sach d*aer* menighen rudd*er* varen
Die metten gonen comen waren
Die den camp adde ghenomen.
Als zire alle waren comen
En*de* sire waren vergadert alle
Doe wasser d*aer* bi rechten ghetalle
Twintich hondert ofte mere
- Dus dochte Walew*eine* den h*er*e-
En*de* bander zide nemmer een
No kempe no elne gheen.
Nochtan ghinc men up die tijt
Buten castele ghereden een crijt
D*aer* die heren in vechten zouden
Quame die knape en*de* si woude*n*
So dat die vrouwe*n* entie joncfrouwe*n*
Uten castele mochten scouwen
Den camp buten ander heiden.
Dus ghinc men dapperlike ghereide*n*
En*de* staken in die aerde slaen.
Men deder corde*n* omme gaen
Datter niemen in soude comen
Dan die den camp hadden ghenome*n*.
Alst al ghereet was ende ghedaen

* 1942. Vóór *staen* is *stene* met zwarte inkt doorgestreept.

*

+ **D**oe sprac hem an die co*ninc* zae*n*: +131 vb
‘Here ruddere, alst jou dinket tijt
So v*aer*t en*de* beit uwes ghesell*e**n* int crijt.
Ic wane wel hi sal varinc comen.’
Mettien heifti zijn ors ghenomen
En*de* quam met overmoedicheden
Binnen in gont crijt ghereden
En*de* beide om dat hem [s]tont te doene *
Tote een deel na der noene.
Nochtan ne quam die cnape niet.
Doe sprac die rudd*er*: ‘H*er*e, ziet
Dinket u tijt, so laet mi varen.’
Alle die gone die met hem waren
Si seiden: ‘Het es meer dan tijt.
Die knape ne comt tameer int crijt;
Hets over zinen tijt ghegaen.’
Doe andworde die coninc zaen:
‘Van haesticheden comt selde*n* goet
Die wel beiden si zijn vroet.
Vrient, nu beit al met ghemake:
Hem mach wel deren zulke sake
D*aer* hi bi vermarret es;
Dies zijt seker en*de* ghewes.
Nu ghevet hem noch een stic respijt.’
Si beidden toter vesp*er*tijt.
Nochtoe ne quam die cnape niet.
Doe sprac die rudd*er* en*de* seide: ‘Siet’
Toten coninc wel verbolghenlike
‘Biden h*er*e van hemelrike!
Hets meer dan tijt, nu laet mi vare*n*!’
Alle die gone die met hem waren
Seide*n*: ‘Hi hevet wel zijn ghelof
Ghedaen, here co*ninc*, in u hof:
Ghi mogheten wel met groter ere*n*
Uten crite nu laten keren.’
Die coninc peinsde in zine*n* moet:

* 1977. In hs. staat *tont* in plaats van *stont*.

‘Ghi pijnt al gad*er* jeghen spoet
Mach ic, het sal al anders wesen.’
‘Ombeit een stic,’ sprac hi nadesen.
Eer yet lanc hebsi v*er*nomen
Den knape up Gringolette come*n*:
Dapperlike metter vaert
Quam hi ghevaren ten crite w*aer*t.
Sijn paert adde ond*er* hem die vloghe
Alse een pijl uut enen boghe.
Dus quam hi ghevaren int crijt
[+] Een deel nader vespertijt.
Sijn paert was van lopene moede: [+]132 [r]a
Vanden scumen en*de* vanden bloede
Hadt ghemaect die weghe nat;
Het was moede en*de* het was mat.
Doe beette hi ned*er* en*de* liet staen
En*de* quam toten coninc ghegaen;
Hi seide: ‘H*er*e coninc Amadijs
Ghi zijts wel vroet en*de* wijs
Dat ic bem te crite comen
En*de* hebbe hier jeghen mi v*er*nome*n*
Menighen rudder goet van prise
Elken ghewapent na zire wise
Die metten gone*n* hier zijn come*n*
Die den camp hevet ghenomen
Ende die vor hem willen vechte*n*
Jeghen mi ende hem verrechten;
En*de* ic ne hebbe hier niem*en* va*n* mine*n* mage*n*
Die mi mochte helpe*n* draghen
Al waert dat si mi wilden houden
D*aer* met crachte en*de* met ghewoude*n*.’
Die co*ninc* andworde hem zaen:
‘Ic sal jou wel in hulpen staen
Vele bet dan al uwe maghe
Bi u stonden en*de* ict saghe;
Dies zijt seker ende sonder vaer.’

*
Doe ghingen si hem ghereden daer
En*de* wapenden hem an beden siden.
Si waren ghereet in corten tiden. *
Alle die gone die met hem waren
Moesten vorden coninc zwaren
Dien knape vrede ende vast ghelede.
Dus quamen si ten crite bede.
Die coninc ghinc ten veinstren staen
Sien hoe die camp soude vergaen.
En*de* alle die gone die met hem ware*n*
Liepen ten veinstren harentare
Marken of gone hoghe lieden
Den knape yet souden mesbieden
Die daer hilden an dene zide.
Doe onderstaken si hem met nide
Dat die scachte bede braken.
Doe lietsise vallen ende traken
Die zwaerde ende sloughen met o*m*mi*n*ne*n*.
Me*n* weet noch niet wie d*aer* sal winnen *
M*aer* emmer sloughen si met nide.
[+] Die knape ne was bore blide
Alst recht was, om zijns broed*er* doot: [+]132 [r]b
Van rouwen wies hem die moet so groot *
Dat hine weet wat hi best mach
Doen als hi den andren sach
Diene hem valschelike hadde ghenome*n*. *
Aldus zijn si te gader comen
En*de* waren bede van slaghe*n* milde.
Die spaenre vloghen van de*n* scilde
Dene na dandre sond*er* were.
Elkerlijc hadde anders ghere.
Die felle rudder hevet v*er*heven
Tsw*aer*t en*de* upten knape ghesleghen
Met overmoede ende met nide
Dat hi hem rovede vand*er* side
Sinen scilt altenen male;

* 2044. In hs. staat *gheereet*.
2060. Het hs. heeft *wi* i.p.v. *wie*.
2064. In hs. is boven *ruwen* een kleine *o* geschreven.
2067. De beginletter van *valschelike* is door beschadiging zeer onduidelijk.

*
En*de* sinen halsberch goet van stale
Ontmaelgierdi te menigher stede.
Nu hoort wat die knape dede
Hi seide: ‘Gaefdi mi deser slaghe vele
So ghinct met mi al uten spele
En*de* ic ne mochte niet ghestaen;
Mijn leven ware sciere ghedaen.’
M*aer* hi pensde dat hi hem soude
Wreken als hi mochte alse houde
En*de* verdrouch tsw*aer*t avescher hant
En*de* clovedem helm en*de* nesebant.
Hi gherochtene so dat hi hem rovede
Boven den oren vanden hovede:
Beneden de*n* oren bleeft upte*n* buuc. *
Tswaert scanfelde en*de* ghinc uut
En*de* gheraectene wed*er* int ghevouch
Vander scoudre*n* d*aer* hi an drouch
Den scilt en*de* slouch he*m* of de*n* arm
Dat hi viel int dal al waerm.
Doe moesti rume*n* sond*er* hoverde
Tghereide en*de* valle*n* uptie aerde
Doot eer hi ter haerden quam.
Dies waren sine vriende gram!
Alse houde als sine saghe*n* vallen *
D*aer* ne was niemen van hem allen
Sine quamen met haesticheden *
Naden knape int crijt ghereden.
Deen ghinkene steke*n*, da*n*d*er* slaen
Die derde seide: ‘Wilwine vaen?’
Si staken sodat hi viel ter aerde*n*.
[+] Doe reden si met haren paerden
Over hem wech en*de* wedere [+]132 [v]a
Deen stakene up ende dander nedere;
Si gaven hem wel menighe*n* stoot
Bi wilen clene bi wilen groot
Ende daden hem wel grote pine.

* 2091. Jonckbloet wil hier ‘den oren’ schrappen; maar als tegenstellende prepositie bepaling t.o.v. 2090 is dat zeker niet nodig.
2101. Aldus hs.: *alse*.
2103. Voor *sine quamen* wil Jonckbloet lezen: hi quam, waarmee hij weer een van die typerende psychologische constructies wegwerkt om een mooie vlakke tekst te krijgen.

*
Dus moeste hi doghen sine carine
Allene; dies was hi drouve en*de* erre:
Die coninc was hem d*aer* te v*er*re.
Die knape ne weet wat hi doe*n* mach.
Dits Walew*ein* die dit versach *
En*de* hi pensde in sine*n* moet:
'Langhe beide nes hier niet goet.'
Hi onbant vander linde saen
Zijn paert en*de* voer in hulpe*n* staen
Den knape d*aer* uptie heide.
Zijnen scilt en*de* sp*er*e beide
Nam hi en*de* quam met haesticheden
Binnen in gont crijt ghereden
Recht ghelijc ere wilder lewen.
Ghine saghet noyt stuve*n* een trop sprewe*n*
Als si stoven die gond*er* waren
Doe Walewein dus quam ghevare*n*.
Hi hilt ter steke so hi best mochte
Sijn sp*er*e; so wat so hi gherochte
D*aer* ne was gheen wed*er*segghen
Sine moesten d*aer* den onseghe hebben.
Hi deedse rumen sond*er* hoverde
Tghereide en*de* vallen uptie aerde.
Sulc brac zijn been en*de* zulc zine*n* arm
En*de* vielen in dat dal al warm
Deen naden andren wel ghedichte.
En*de* Walewein seide: 'Het mochte lichte
So comen, ghi soud den knape vrede
Gheven al sond*er* sco*nin*x bede
Hoe leet soot jou te doene ware.'
Mettien reet hi vort int hare:
En dorste niemend sijns onbiden; *
Si ruumden wech an bede*n* ziden.
Wie so hem quam te ghemoete
Walewein quetstene so onzoete
Mette*n* spere al sond*er* vraghen

* 2118. In hs. ontbreekt *leet*.
2145. Jonckbloets lezing en zijn aantekening ('werp het overtollige *daer* uit') zouden licht de gedachte vestigen, dat *daer* in het hs. stond. Dat is niet het geval.

*
Hine ghenas in ·xl· daghen.
Hi deder zulken ov*er* hals
Tumen die hem herde mals
Maecte eer dat Walewein quam
+ Die zire comsten was wel gram.
Dus reet hi duere so hi eerst mach
Daer hi die campioene sach
Bede ligghen ane der heiden
Stille, d*aer* si zijns onbeiden:
Deen levet, dand*er* es doot.
Sine smerte was wel groot *
Die d*aer* levet: hi moest verdraghen
Dat men hem dede; hine wist wie*n* clage*n*.
Wal*ewein* vercoos ter selver stede
Die hem die meeste porsse dede
En*de* riep: ‘Hoet u!’ Metten worde
So gheraectine metten orde
Vanden spere aldore den buuc
En*de* wierpene doot te*n* zadele uut:
Doe moesti vallen uptie moude;
Die siele voer daert God woude.
Walewein beette uptie aerde
Ned*er* van zijns selfs p*aer*de
En*de* nam den knape, so hi eerst mach
Dien hi d*aer* vorem ligghen sach
En*de* hi halpene up ter v*aer*t
En*de* settene up zijn ors Lyaert
Dat hi ter quader tolne wan.
Hi hevet onrecht dies hem v*er*jan.
Dus bleef hi selve staende te voet
Deer Walewein die rudd*er* goet.
Die knape sat sochte in zijn ghereide.
Des goons scilt en*de* sp*er*e beide
Die daer doot lach, heifti ghenome*n*
En*de* es tote den knape comen
En*de* seide: ‘Vrient, vant jou verwere*n*

+132 vb

* 2160-62. Mijn interpunctie komt nagenoeg overeen met die van Jonckbloet: ‘die daer levet’ is nadere toelichting op ‘Sine’; het is tevens subject van de volgende zin, hervat door ‘hi’. Men zou dus ook achter 2160 een scherpere zinsgrens kunnen aannemen (puntkomma of dubbele punt) en de dubbele punt in 2163 vervangen door een komma. Overdiep zette geen leestekens achter 2160, maar een komma achter ‘levet’.

*
Jeghen die gone die u deren
Wille.' Mettien heifti v*er*nome*n*
Ene*n* up Gringolette come*n*
Neven mijns h*er*en Walew*eins* zide
En*de* waentene duer steken met nide
Wel ghereet; en*de* mettien
Hevet dit die knape v*er*sien
Diene bescudde met zire cracht:
Ter steke hilt hi zinen scacht
D*aer* hi den gonen mede stac
So dat hem zijn spere brac
In drien sticken vor die hant.
De gone viel ned*er* in dat sant:
Hi tuselde so, ic wanem zwoer *
+ Nader voeren die hi voer
Sijn hovet utermaten zere. +133 ra
En*de* Gringolet quam tsinen h*er*e
Ghelopen [teerst] dattene versach. *
Waleweyn spoedde he*m* als hi eerst mach
En*de* sater [up]: hi hads te doene. *
Nu zijn si tors, die rudders coene!
Elkerlijc moet andren bevreden*n*!
D*aer* was menich man ghereden
Die hem tween gherne dere*n* soude.
Mach Walewein hi sal behoude*n*
Tvelt jeghen hem allen met ere*n*.
Doe ghinghen si te gad*er* kere*n*
Ghenendelike elc met zinen paerde
En*de* met haeste*n* vinghen si ten zw*aer*de.
D*aer* was alle vrede ontseit:
Si ond*er*gaven hem ghereit
Metten zw*aer*den ghenendelike.
Walewein ne slouch ghene zwike
Den gone d*aer* hi mede was:
Ic wane men noit in boeken ne las
Daer Walew*ein* alzulc wond*er* wrochte.

* 2199-2200. 'Na der voeren etc.' is te verbinden met 'ic wane', dus: Hij zwaaide zo rond, dat ik denk dat hij pijn had (te oordelen) naar de wijze waarop hij zich gedroeg.
2203. In hs. is *teerst* met kleine dunne letter boven de regel bijgeschreven.
2205. In hs. is *up* boven de regel bijgeschreven.

*
Dat sceen hem wel diet becochte!
Hine spaerde ors no man.
Wien dat hi gheraken can
Dien doet hi toter aerden drive*n*.
Hine es gheboren niet van wive*n*
Die die daden mochte v*er*tellen
Die Waleweyne d*aer* ghevellen
Entie hi dede up gone*n* dach.
Hi gaf herde menighen slach
Uptie brune helme van stale.
Die ander rudder deit ooc wale
Men mochte d*aer* zien uptie heide
Onder rudders en*de* knape*n* beide
Wel twe hondert bi ghetalle
Die Waleweyn adde v*er*sleghen alle
Ond*er* hem en*de* zine*n* gheselle
D*aer* ic dit wonder al of telle.
Die co*ninc* es ghestaen mettien
Ten veinstren en*de* heift al v*er*sien
Die daet die Walewein heift ghew*ro*cht.
Nu alreerst es hi bedocht
Omme den knape ende om zinen vrede
En*de* hoe dat hine up sine ghelede
Ten campe liet bevaen int crijt. *
[+] Hi seide: ‘Het es meer dan tijt
Dat ic den knape in hulpen vare: [+]133 [r]b
Ic sie d*aer* so menighe scare
Die up hem houwen ende slaen
M*ae*r inden wighe so es bevaen
Een rudd*er* neve*n* zire zide.
Dies es nu mine h*er*te blide
Want hi vecht so deghenlike:
Ic wane het es van hemelrike
Een inghel en*de* het heiftene ghesant
God o*m*me thelpene de*n* seriant:
Hen dede noyt rudd*er* zulke daet.’

* 2245. De beide laatste woorden zijn zo dicht aaneengeschreven, dat het één woord lijkt.

*
Dus vonden si in haren raet
Dat si ghereedde*n* hare scaren
En*de* quamen te*n* porte*n* uut ghevaren.
Die coninc hi quam zelve voren
Met ·v^{c}· rudders uut vercoren
Die beste die waren in zijn hof
Omme te behoudene zijn ghelof
En*de* alle gheachemeert wale
Bede niet ysere en*de* met stale.
Dus quamen si met haren scaren.
Entie coninc voer sond*er* sparen
Daer deer Walewein entie seriant
Bede vochten hant an hant
Die des vreden adden noot.
Si adden ghewrocht wond*er* groot
Ond*er* he*n* tween in zulc een hare.
Deer Walewein hi wert gheware
Vanden coninc en*de* seide: ‘H*er*e
W*aer*omme haesti u so zere?
Ghi moocht wel keren: het es gedae*n*!
Ic hope wi zullen wel ontstaen
Jeghen die hier zijn, hebwijs gheval.
Mine zorghen die zijn al
Dat ons die nacht al sal benemen.’
Die coninc die andworde heme
Ende seide: ‘Here radd*er*, God weet
Ic hebbe mesdaen, dats mi leet!
Van algader minen mesdaden
So willic staen tuwer ghenaden.
Bi u hebbic den knape v*er*w*ro*cht:
Ic sach up jou en*de* w*ar*t verdocht
Dat ic vergat al des vreden
Dies mi die knape hadde ghebede*n*
Om dat [ic] jou sach zulc wond*er* werke*n*. *
$^{+}$ Maer rudder, ghine moet merken
Dit in ghene doorperheit * $^{+}$133 ^{v}a

* 2291. Met kleine dunne letter is *ic* boven de regel bijgeschreven.
2293. Aldus hs.: *doorperheit*.

*
Dat ic tote jou hebbe gheseit:
Hen quam om elne ghene sake
Dat ic bem so tonghemake
Dan mi dese lachter es ghesciet.'
Walewein seide: 'Ghine durt niet
Tonghemake zijn, coninc h*er*e!
Ghi sult doen uwes selfs ere.
Die niet mesdoet, hine dar niet boeten.
Ghie sult den knape scone groet*en* *
En*de* zult hem voort in hulpen staen.'
Nu latic die tale voort gaen
Van desen en*de* wille mine woort
Vanden gonen segghen voort
Die tonghemake waren zere
Om haren vrient, om haren here
Dien si in dien daghe verloren.
Si hilden d*aer* en*de* hadden ghezworen
Dat zijs ghewroken souden wesen.
Dus ghereedden si mettesen
Ghenendelike hare scaren
En*de* trocken vort al sond*er* sparen
Omme te wrekene hare scade
D*aer* die coninc hilt te rade
Jeghen Walewein va*n* zire mesdaet
En*de* soude gh*aer*ne, hadde hijs raet
Betren om dat hi den knape liet *
In zulker noot. Mettien hi ziet *
Dat si up hem comen met scaren.
Doe moesten si der tale onbaren
En*de* and*er* zake ane gaen
Of hare leven ware ghedaen;
En*de* setten hem stoutelike ter were
Die up hem quame*n* met g*rote*n gh*er*e
Omme v*er*nieuwene den strijt!
Die nacht ghin[c] an: het was tijt *
Dat men des wighes adde onboren

* 2302. In hs. staat niet normaal *Ghi:* er heeft waarschijnlijk eerst gestaan *Ghn;* van de tweede poot van de *n* is een *e* gemaakt, de eerste poot is door het diakritische teken tot *i* geworden.
2319. Aldus hs. Jonckbloet wilde *om* schrappen.
2320. In hs. lijkt de *m* van *mettesen* een hoofdletter; de voorpoot is althans naar beneden verlengd, wat bij de gewone *m* nooit gebeurt, maar wel in de hoofdletterkolom. Vgl. 9273; daarentegen 2540, 2939, enz.
2328. De *c* van *ghinc* was vergeten; is klein boven tegen de *n* aan bijgeschreven.

*
Maer dat zijt alle hebben ghezwore*n* *
Dat si de*n* gone*n* zoude*n* vaen
Die hem die scade hevet gedae*n*
En*de* over hem ghewroken wesen.
Dus vergaderden si mettesen. *
An beden ziden met ghewelde
So vochten si zere upten velde.
Die coninc zelve was rudder goet:
[+] Hi wilde d*aer* doen teerste ghemoet
Also als ic u mach bedieden [+]133 [v]b
Omme te verboudene zine lieden
Jeghen enen dien hi hevet v*er*core*n*
En*de* was comen ute*n* h*er*e voren.
Hi hiet mijn here Alangremant
Die stoutste rudder die men vant *
Yewerinc tenigh*er* stede.
En*de* zijn broeder volghede mede:
Hi hiet mijn h*er*e Bancram die coene
En*de* soudene bescudde*n*, haddijs te doene
Jeghen die*n* coninc entie zine
Die des daghes sond*er* pine
Hadde gheleghen indien castele;
M*aer* si zullens te haren dele
Ghenouch hebben eer si keren!
Die coninc die waerd was vele ere*n* *
Hi vinc ten scilde ende ten spere
Ende sette hem jeghen dien ter w*er*e
Die up hem quam ghenendelike:
Hi beval hem Gode van hemelrike!
Die cnape voer neven sco*nin*x zide
Die der hulpe was wel blide
Die hem de coninc hevet brocht. *
Elkerlijc hevet andren versocht
Upden velde met omminne*n*.
Me*n* weet noch niet wie d*aer* sal winne*n*
Vort ande*r*s d*aer* mede es vergaen. *

* 2330. *Maer dat* heeft hier nog de betekenis van ‘was het niet dat’. Jonckbloet zette achter ‘onboren’ een puntkomma; naar mijn gevoel is dit een te zware scheiding van de voorafgaande irrealis.
2334-36. Mijn interpunctie komt overeen met die van Jonckbloet. Eventueel zou men ook 34-35 als één zin kunnen lezen, achter *gewelde* een punt of een dubbele punt zetten en 36 als nieuwe zin opvatten. Minder waarschijnlijk echter is deze verbinding van ‘vergaderden’ met ‘an beden ziden’.
2344. Dubieus is of men *die* of *dien* (Jonckbloet) moet lezen: het streepje boven *ie* kan men opvatten als teken boven die *i*, zoals mij het meest aannemelijk schijnt. Omdat het misschien wat horizontaal is uitgevallen kan men denken aan het afkortingsteken, zoals J. blijkbaar deed: het streepje is echter dunner dan het afkortingsteken gewoonlijk is, en komt in dat opzicht overeen met het normale teken boven de *i*.
2354. Jonckbloet las ten onrechte: veler ere.
2361. In hs. staat *broch* i.p.v. *brocht*.
2365. Aldus hs.: *Vort* is op te vatten als ‘voor (dat) het’, zie Wdlijst.

*
Deer Walewein beette en*de* hi liet staen
Sijn paert vercoelen: het was moede.
Daer an dedi als die vroede.
Hi stac of den helm metteser dinc
En*de* sach hoe d*aer* die wijch verghinc
Tusschen den coninc en*de* Alangrema*n*de:
Si namen die scachte in hare hande
Ende die breidele biden cnope;
Die orse setten si ten lope
Die dapper waren en*de* snel.
Alangremant gheraecte wel
Den coni*n*c d*aer* neffens dat hi wilde
Een deel neffens sinen scilde
En*de* haddene wel na met grot*er* porsse
Ghedaen tumen vande*n* orse
M*aer* dat hem zijn spere ontwant
En*de* spra*n*c te sticken vordie hant:
Dit dede dat die coninc ontsat;
[+] Over waer seit men ons dat.
Die coninc hine miste niet [+134 ra]
Eist als men ghescreven ziet:
Hi geraecte Alangremante ter cure
Wel en*de* stac he*m* den scilt al dure;
So dedi halsberch en*de* curie
- Salic jou der w*aer*heit lyen -
Metten spere al die huut
Ende drouchene doot t*en* zadel uut
Ten ende van zinen scachte
Met ghenende ende met crachte
Achterwaert uten ghereide
·Xijii· voete verre uptie heide
Ende lietene vallen uptie aerde
Doot; ende tors liep zire vaerde
Wed*er* dane het quam te voren
Met ydelen sadele: [het] hevet v*er*loren *
Sinen here die doot bleef ter stede!

* 2400. Met kleine dunne letter is *het* boven de regel bijgeschreven, onder aan de regel staat een inlatingsteken in de vorm van twee verticale streepjes.

*
Dat dede zine overmoedichede
D*aer* noyt kerstijn ane wan!
Dat versach mijn h*er*e Bancran *
Die drouve was om zinen broeder
M*aer* hi was een deelkijn vroeder
Danne was mijn here Alangrema*n*t;
Hi seide: ‘Quamic in sco*nin*x hant
Het mochte met mi also vergaen
Alst met minen broeder es ghedaen.
Ic wane mi es bet*er* tkere*n*
Die wile dat ic mach met eren
Dan ic hier yet langhe merre.’
Degone waren drouve en*de* erre
Die d*aer* achter waren bleven
En*de* worden vervaert om hare neve*n*
Dat si mochten wesen doot
Ende seiden: ‘Wi daden dulheide groot
Dat wi ·ij· rudders lieten varen *
Die alre beste vand*er* scaren
En*de* diemen vant in enich lant
Allene indes conincs hant;
Dat was dompheit herde groot:
Ic segghe jou dat si bleven doot!’
Doe ghereedden hem diere ware*n*
En*de* ghinghe*n* hem in hulpen vare*n*
Wel achtienhondert bi ghetalle.
Dese goede rudders ghereedde*n* alle
En*de* voeren te hulpen hare neven
+ Ende haren here die was bleven
Binden zelve daghe doot:
Doe rees d*aer* die storem groot!
Upten coninc quam gont h*er*e
Ende hi ghereedde hem ter were
Ende ·v^{c}· rudd*er* die met hem ware*n*
Si ghinghen vechten sond*er* varen *
Jeghen die gone die up hem quame*n*.

+134 ^{r}b

* 2404. De spelling *Bancran* in het rijm staat tegenover *Bancram* in 2347.
2419. Verdam (II, 460) voegt *die* in vóór ‘twee rudders’. Misschien is het nog beter het telwoord te laten vervallen: dat wi die rudders lieten varen.
2436. De suggestie van Jonckbloet om ‘varen’ te vervangen door ‘sparen’ is zeker niet dwingend: varen ‘vrezen’ geeft een goede zin.

*
Die hem d*aer* niet ne dorste scamen
Ic wane wel, dat was die seriant:
Hi vacht met ghewillegh*er* hant
Neffens den coninc zinen here.
Dus ghinc men d*aer* vechte*n* z*er*e
Ghenendelike met groter cracht.
Het was goet stic inde nacht
Dattie wijch ghedu*er*de: ic wane
Si adden tlichte vand*er* mane
D*aer* si alle bi ghesaghen.
Des conincs volc begonste v*er*saghe*n* *
Als si quamen in zulker porssen:
Si traken achter metten orsen
En*de* lieten haren h*er*e in groter noot.
Nu waren des knape*n* zorghen groot
Hoe hi den coninc bescudden mach.
Hi gaf d*aer* harde menighe*n* slach
Uptie helme metten zwaerde
Ende die co*ninc* die hem ooc verwaerde *
En*de* weet: blijft hire, hi es doot;
En*de* vliet hi, dat es lachter groot.
Dus waersi bede in groter sorghe*n*
God wouds, wiene d*aer* sal borghen.
Haer ne gheen weet wat hi doen mach.
Dits Walewein die gont v*er*sach
En*de* hi peinsde in sinen moedt: *
'Langhe letten ne es niet goet!'
Hi bant de*n* helm up thooft ter v*aer*t
En*de* sat up Gringolette zijn p*aer*t
En*de* quam ghereden in gont hare
Ghelijc oft ene valke ware
Die vloghe ond*er* wilde ganse:
Hi [deet] d*aer* ghelden die hanse *
Den gonen dien hi vor hem vant.
Dat versach doe die seriant
En*de* wert verhoghet h*er*de z*er*e

* 2448-51. Een andere interpunctie zou denkbaar zijn: achter 2448 een dubbele punt; de als-zin verbinden met 2450/51.
2456-58. Het zinsverband lijkt enigszins onduidelijk. Zonder wijziging van de tekst is 'ende die coninc' een beknopte coördinerende zin, met zwaar accent op *ende:* en evenzo de koning, die zich ook (duchtig) verweerde. Mogelijk is echter het tweede *die* door de afschrijver ingevoegd, zodat de zin oorspronkelijk was: en de koning verweerde zich ook (duchtig). In belde gevallen heeft de volgende zin met *ende* (vs. 2457) onderschikkende functie: bijzin van omstandigheid met overgang naar de causale functie ('terwijl→dewijl, aangezien'): terwijl of omdat hij wel weet, dat hij ten dode opgeschreven is als hij blijft doorvechten, maar dat het grote schande inhoudt, wanneer hij zou vluchten.
2463. In hs. stond *moede*, waarvan de *e* is doorgestreept of in een *t* is veranderd; het tweede lijkt mij het aannemelijkst.
2470. In hs. ontbreekt *deet*.

*
En*de* sprac ten coninc sinen h*er*e:
‘Weten vechten, het es wel tijt!
+ Nu ghelievet mi de strijt:
Ic sie die bloeme van allen h*er*en!’ +134 va
Doe ginghen si te gad*er* kere*n*
En*de* ginghen houwen mette*n* zw*aer*de
Die gone die hem eerst v*er*vaerden
Stoutelike; si addens te doene:
Walewein maketse alle coene!
En*de* dandre verdroughe*n* hare zw*aer*de wed*er*e *
Ghelike dat vogle doen hare vedere
Ghenendelike metten armen.
Entie halsberghe begonste*n* v*er*warme*n*
Entie maelgen vlogh*er* af
Achter velde oft ware caf.
Si maecten wonden indie huut:
Gont bloet quam ghero*m*ne*n* uut.
Men mochte d*aer* bi tween, bi drien
Gone rudders tumen zien
Ende bi vieren ende bi viven:
So ghinc mense d*aer* ontliven!
Sesse te gadere ende zevene
Roofde mense d*aer* vanden levene!
Men ghinc d*aer* houwen en*de* slaen
Den enen doot, den andre*n* vaen
Sodat haer in wel corter uren *
- Al wartet Wale*weine* te zure -
D*aer* nes niet een ontgaen
Sine bleven doot of ghevaen
Of mesmaect van diepen wonde*n*!
Doe ruumden si in corten stonde*n*.
Die coninc keerde met grot*er* mi*n*ne*n*
En*de* voerde inden casteel binne*n*
Waleweine met grot*er* joyen:
Si begonsten alle vervroyen
En*de* worden blide o*m*me sco*nin*x gaste.

* 2483. Jonckbloet meent dat ‘*dandre* uitgeworpen moet worden’, omdat het ‘dezelfde strijders’ zijn als in de voorafgaande verzen. Het is mogelijk, maar niet nodig. Men kan ‘dandre’ ook opvatten als de tegenpartij. Maar ook al is hier sprake van dezelfde krijgers, dan nog is *dandre* (nl. dan W.) niet beslist onaannemelijk.
2499. In plaats van *haer* heeft het hs. *hi*, wat geen goede zin geeft.

*
Die ghevanghene leidemen vaste
D*aer* si niet ne mochte*n* ontgaen.
Gone cnapen quamen zaen *
En*de* namen die paerde over al
Ende ledetse up een stal
D*aer* sise wel te ghemake daden.
Die sciltknechten worde*n* wel berade*n*
En*de* quamen ghelopen altehant
Tote Walew*eine* en*de* dien seriant
En*de* ontwapenetse altemale.
Die coninghinne die indie zale *
Was, soe dede ghereden sciere
+ Twe mantelen goet ende diere
Ende deedse den heren om hem slae*n* +134 vb
Dat hem gheen coude soude an gaen:
Si addent sdaghes ghehadt heet.
Binnen desen was selve ghereet
Die coni*n*ghinne en*de* altemale
Die camerieren: soe ghinc ter zale
En*de* heift Wal*eweine* bider hant ghenome*n*
En*de* seide: ‘Here, zijt wel comen
Te zulker herberghe als hier es!
Dies zijt seker en*de* ghewes:
Al waer soe bet*er* hondert w*ar*ven *
Ic wilde wel, h*er*e, w*aer*t uwe bedarve
Ent u bequame ware ooc, h*er*e
Dat ghi ons blevet emmerm*er*e:
Ghi hebt ons zulke ere ghedaen!’
Mettien so quamen si ghegaen
Tenen bedde achter den haert
Ende ghingh*er* up sitten. Doe quam die w*aer*t *
Die coninc, ghegaen mettesen
Ende hietene willecome wesen
Hi ghinc d*aer* sitten bi zire zide.
Si waren alle gader blide
Die d*aer* waren binder zale.

* 2512. Verdam (IV, 328; V, 1642) wil *ledetse* veranderen in *leden se*. Ik volg hem daarin niet: *ledetse* kan contractie zijn uit *lededense;* vgl. *ontwapenetse* in 2519.
2520. Vóór *zalen* is *ziele* zwart doorgestreept.
2533. Bij de oplossing van de afkorting in *warven* heb ik met gericht naar het rijm, hoewel *bederven* en dus *werven* waarschijnlijk oorspronkelijk zijn.
2540. De nieuwe zin is hier niet gemarkeerd door een hoofdletter van *doe;* vgl. 2320, 2939.

*
Wat holpe dat jou langhe tale *
Maecte? Hi was d*aer* wel ontfaen:
Men gaf water ende ghinc dwaen
Ende wilden eten; het was tijt: *
Si hadden gheweset inden strijt
So langhe met groter cracht
Dat was bider middernacht
Eer si ten etene mochte*n* vaen.
Die coninc hi es up ghestaen
Hi dede Waleweyne grote ere
Hi seide: ‘Rudd*er*, bi onsen here
Ghi moet gaen sitten bi trouwen
Eten met mire vrouwen
Minen wive die co*incgh*inne *
Die ic vor alle die warelt mi*n*ne
Bedi soe wilt en*de* ic begh*aer*t.’
Deer Walew*ein* seide: ‘Ghi zijt mijn w*aer*t:
Dat ghi ghebiet, ic doet ghereet *
Here; nochtan so eist mi leet
Dat ic soude ete*n* met mire vrouwe:
Ic ne bems niet w*aer*t bi mire trouwe!
Maer jou ghebod willic niet laten.’
[+] Die coninc seide: ‘Bi caritaten
Ghi zijt hond*er*t w*er*ve*n* mere [+135 ra]
Eren waert, wel lieve h*er*e
Dan icker vulbringhen mach:
Tote heden up desen dach
Ne was jou ghelike nie ghebore*n*!’
Deer Walew*ein* moeste gaen sitte*n* [voren] *
En*de* jeghen hem die conincghinne
Die hovesch was in hare*n* zinne;
En*de* an zine zide die seriant
Entie coninc andand*er* hant.
Si ghinghen sitten met ghemake
Vriendelike met scoonre sprake.
Ter tafle dienden scilt knechte

* 2546. In deze zin lijkt *ic* na *dat* uitgevallen.
2549. De plur. *wilden* is mogelijk een schrijffout; maar nodig is het niet; de constructie is psychologisch verdedigbaar: het subject *men* is naar de betekenis pluralis, in 2550 gaat de dichter dan ook over in de pron. pluralis *si*. Dezelfde overgang in 3109.
2559. De schrijfwijze varieert tussen *coninghinne* (2527) en *conincghinne* (2575); bij de oplossing v.d. afkorting geeft dit moeilijkheid.
2563. Hs. heeft *det* i.p.v. *doet*.
2574. *Voren* is met dunne en kleine letter door andere hand achter de regel die dus met *sitten* eindigde, bijgeschreven.

*
Van herde menighen gherechte.
Daer was al dies ghenouch
Dies de aerde ye ghedrouch
Wat so si wilden ende begherden
Ende dies men vant boven der aerde*n*.
Alse die maeltijt was ghedaen
Sprac men om een slapen gaen:
Gone rudd*er*s ware*n* so mesmaect
Vanden wapinen en*de* si hadde*n* gewaect
Langh*er* dan [si] plaghen te doene. *
Bindesen quamen die garsoene
En*de* ginghen maken in die zale
Die bedden utermaten wale
Daer die heren up slapen souden.
·Iiij· knapen quame*n* en*de* houden
Elc ene tortijtse scone ende groot
Alsoot hem die coninc gheboot.
Si brochtse uut ere kemenade;
Si hiltse wel bi liever lade
D*aer* Walewijns bedde ghemaect was. *
Die stede was claerre dan een glas *
Ende verlichte so duer scone!
Die coninc seide: 'Dat jou God lone
Here Walew*ein*, wildi slapen gaen *
En*de* rust jou, het dinct mi wel ghedae*n*: *
Ghi hebbets herde wel te doene.'
'Gherne, h*er*e,' sprac Walewein die coene
'Ghi sect wel, lieve h*er*e waert.'
Doe nam hi orlof metter vaert
An zire vrouwe*n* der coincghinne*n*.
Soe bevalne met soeten zinne
Gode en*de* hiet den sciltknechten
[+] Dat si den rudder souden berechten
Ende helpen dat hi slapen quame. [+]135 [r]b
Sine wisten nochtoe niet sine name
No wanen dat hi was ghebore*n*.

* 2591. In hs. ontbreekt *si*.
2601. De spelling Walewijn is ongewoon, vgl. 515 en 3840.
2602. Verdam wil voor *verlichte* lezen *verlicht*. Dat is niet nodig: verlichte is pret. van verlichten 'schitteren, helder zijn' (zie Wdlijst).
2605. De naam Walewein is hier ten onrechte door de afschrijver ingevoegd. Pas in 2790 maakt W. zich aan de koning bekend. Ook ritmisch is 'Here, wildi slapen gaan' zuiverder.
2606. Aldus hs.: ende rust jou. Jonckbloet verklaarde het als apocope van *rusten*. Mogelijk is het een uitnodigende imperatief; grammatisch enigszins onlogisch gecoördineerd aan de vragende zinsvorm 2605. Is die laatste zin inderdaad vragend naar de functie en niet hypothetisch, dan zou men het best achter 2505 een vraagteken kunnen plaatsen en achter *jou* een puntkomma. Mogelijk is *rust* schrijffout voor *rusten;* vgl. 2668/69.

*
Die metten tortijtsen ghinghe*n* vore*n*
En*de* leeddene d*aer* hi wesen zoude
Indie kemenade die met goude
Was bescreven altemale.
Up een cussijn van sindale
En*de* up enen setel van elps bene
Setten si den rudd*er* rene
Ende daden of met goed*er* moete
Sine scoen en*de* dwoughe*n* sine voete
Met warmen borne, dat ic wane.
Een pellel lach d*aer* ghespreet ane
Den vloer, dat hi niet vulen zoude
Sine voete. Doe ghinc hi slapen houde
Up tbedde ond*er* die coverture
Die rikelic was en*de* goet ter cure:
Soene mochte niet v*er*betert zijn.
Doe brochtmen hem een orcussijn
En*de* een hooft cleet scone en*de* sochte:
Si berechtene als si best mochten.
Hi seide: ‘Ic bem wel teghemake!
Inne begh*er*e el ghene sake
Dan ghi den rudd*er* dor uwe doghet
Te ghemake doet, so ghi best moghet
Die tavont hier met mi es comen.’
Mettien hebsi orlof ghenome*n*
En*de* seiden dat zijt gherne daden.
Dus ghinghen si uter kemenade*n*
En*de* bevaelne onsen h*er*e.
Den rudder namen si bi den gh*er*e
En*de* ghinghen met he*m*, die ·iiij· knape*n* *
Ter camere*n* d*aer* hi soude slape*n*
En*de* leidene up een scone bedde.
Hi was uut ene*n* quade*n* ghewedde
Dies daechs ontgae*n* bi Wal*eweins* ghevecht. *
Dancte hijs he*m* niet, hi dade onrecht
Die den andre*n* helpt uut zire noot *

* 2647. Achter *ghinghen* in hs. dubbele punt, wat bevreemdend is.
2651. Achter *ontgaē* een punt, ook dit bevreemdt enigszins.
2653. Deze rel. zin heeft *hem* (Walewein) tot antecedent. De teg. tijdvorm *helpt* is enigszins opvallend. Eerder zou men *halp* verwachten: dan slaat het hele verband op de hulp die W. de jonge ridder heeft geboden. De teg. tijdvorm maakt de omschrijving algemeen.: W. die zijn medemens (den andren) helpt uit zijn nood, en uit de benauwenis van de dood, zoals waarmede hij (de j. ridder) was bevangen.

*
En*de* uter anxene vand*er* doot
Als d*aer* hi mede was bevaen
En*de* nemmerme ne ware ontgaen
Ne w*aer* die helpe Gods en*de* van Walew*eine:*
Die bescuddene en*de* elne gheine
En*de* die hevet hem behoude*n* tleven.
+ Mettien heifti orlof ghegheven
Den knapen diene te bedde daden
Ende dancte hem zere alre ghenade*n*
Die si hem hebben ghedaen.
Si bevaelne Gode ende gaen
Elkerlijc te zine here.
Si haesten utermatene zere
Bede rudders en*de* cnapen
Elc ghinc up zijn bedde slapen
En*de* rusten hem: si hadde*ns* te doene.
Nuchtens ontspra*n*c Wal*ewein* de coene
Tilike mett*er* lew*er*ken zanghe
Ende hi seide: ‘Ic hebbe te langhe
Gheslapen; ic soude teser wile
Ghereden hebbe*n* ene mile
Haddic wijsheide ghedaen.’
Hi cleedde hem en*de* es up ghestaen
Ende dede an couse*n* en*de* scoen.
Hen was rudder no garsoen
Nochtoe ontspronghen in de sale.
Een scone beckijn en*de* ene dwale
Vant d*er* Walewein ghereet. *
Daer es hi comen ende dweet
Sijn oghen en*de* zijn hande scone.
Hi seide: ‘God, h*er*e vanden trone
Nu moeti mi hede*n* ghew*aer*de *
Ghewisen d*aer* ic vanden zwaerde
Vraey litekijn moete verstaen
Dat mi dese pine hevet ghedaen.’
D*aer* hi dus stont in deser tale

+135 va

* 2681. Jonckbloet loste *d*’ op in ‘daer’. Beter lijkt mij *der*, ook al omdat *daer* hier weinig zin heeft en eerst in de volgende regel op zijn plaats is.
2685. Aldus hs.: *ghew’de*. Jonckbloet schreef *ghewerden*, in strijd met de duidelijke lezing van het hs. en tegen het rijm. Het Mnl. Wdb. nam deze lezing over en beschouwde het als de infin. v.h. werkw. *ghewerden* in de betekenis van ‘zich verwaardigen, zo genadig zijn om iets te doen’. Aangezien de constructie zonder *te* bij ghewerden elders nergens voorkomt, stelde het Wdb. voor i.p.v. *ghewisen* te lezen *te wisen*. Zo komt men van het een in het ander! Ik laat de vorm *ghewaerde* of *ghewerde* (rijm *swaerde*) staan en vat het op als het merkwaardige adv., dat in Renout 1109 voorkomt in de betekenis ‘snel, ijlings’ (vgl. Mnl. Wdb. II, 1887). Die betekenis past hier uitstekend. Daarmee is het adv. in de Renout (door Matthes als ‘onzin’ weggewerkt) bevestigd als een adv. dat in de vroege epiek werkelijk heeft bestaan.

*
So quam die coninc in de zale
Van uter camere*n* d*aer* hi lach.
Walewein onboot hem goede*n* dach
Teerst dat hine hevet versien.
Die coninc andworde he*m* mettien
En*de* seide: ‘God, onser aller h*er*e
Gheve jou bliscap en*de* groot ere
En*de* moete jou groot gheluc v*er*lene*n*!
Wat moghedi hier mede menen
Dat ghi dus vroech zijt up ghestaen?
Het dinct mi herde zere mesdaen.
Hier nes niemen binden hove
Up, no grave no hertoghe
No ooc ruddren no cnapen.
Twine haddi noch gheslapen
En*de* hadt gherust ene wile?’
+ Hi seide: ‘Ic hebbe menighe mile
Te varne die ic riden moet; +135 vb
Dies zijt seker ende vroet.
Ooc bem ic verlet bi desen campe
Om dat ic sach dat si met scampe
Desen knape alle wilden deren.
Ic peinsde dat ict soude verwere*n*
En*de* behouden, mocht ic, zijn leven.
Siet here, dus bem ic hier bleven.
Anders addic vort ghevare*n*.’
Alle die gone die d*aer* waren
Binden hove zijn up ghestaen
Entie coninghinne qua*m* ghegaen
Met haren camerieren in de zale.
Walewein groetetse altemale
En*de* altevoren die coninghinne.
Soe andworde met zoeten sinne:
‘Here, ic hebbe wel v*er*nomen
Dat jou niene mach becomen
Alzulke herberghe als hier es.’ *

* 2725. In hs. staat *herberberghe*.

*
Walewein andworde na des:
‘Vrouwe, soe doet uter mate*n* wale! *
Wat holpt dat ict langh*er* hale? *
Ic hebbe elre nu te doene.’
Binnen desen quam die rudd*er* coene
Die*n* Walewein adde behoude*n* tleve*n*
En*de* seide: ‘Onse h*er*e moete jou gheve*n*
Bede bliscap en*de* groot ere!
Vandesen daghe emmerm*er*e
Bem ic u knecht en*de* u ghersoen.’
Hi knielde ende custe zine scoen
En*de* seide: ‘Hets recht, lieve here
Bi u hebbic lijf ende ere
Behouden dat ic hadde v*er*lore*n*.
Dat weet ic sekerlike te vore*n*:
Si hadden mi mijn lijf ghenomen.’
Die van duechden es vulcomen
Hi nam den rudd*er* mettien
Die d*aer* lach over zine knien
Bider hant ende de[de]ne up staen. *
Hi seide: ‘Laet jou drouve*n* gaen!
Dor mi ne drivet ghene*n* rouwe.’
‘**I**nne maecht late*n* bi mire t*ro*uwe *
Bedi ic weet wel dat: mijn leven *
Dat hebdi mi naest Gode gegheve*n*;
En*de* nu moetic van u sceden! *
+ Die rike God moet jou gheleden
Als ghi niet langh*er* hier wilt wesen!’ +136 ra
Walewein hi sprac mettesen
Toten coninc en*de* toter vrouwe:
‘Ic bidde jou up rechte trouwe
Dat ghi den rudder duer ghenaden
Vant ghehelpen en*de* gheraden.
Bescermtene jeghen sine viande
En*de* helpt hem dat hi tsinen lande
Come ende blive in zine ere.’

* 2727. Jonckbloet vond het vers weer te lang: hij wilde of *vrouwe* of *soe doet* schrappen.
2728. Men zou ook achter *hale* i.p.v. een vraagteken, een dubbele punt kunnen zetten; m.a.w. 2729 is het object van *hale* (conj. v. helen ‘verzwijgen’) voorlopig aangeduid door *t*.
2745. Aldus hs. *dene* = dedene: een schrijffout of werkelijke contractie?
2748. Jonckbloet wilde lezen: Inne mach. Weer zo'n overbodige, willekeurige aantasting van de tekst om zijn vers-theorie te redden. Het werkwoord *laten* is zeer natuurlijke hervatting van 2746.
2749. Achter *dat* staat in hs. dubbele punt: een interessante plaats waaruit blijkt dat *dat* nog als demonstratief pronomen moet worden opgevat.
2751. De beginletter van *nu* is weer een hoofdletter.

*
Die coninc seide: ‘Bi onsen h*er*e
Ic sal doen dat ghi begaert.’
Doe riep Walew*ein* om zijn p*aer*t.
Doe andworde die coni*n*ghinne
Die hovesch was in allen sinne:
‘Here, laet staen noch u p*aer*t.
Ic bidde dat ghi niet ne vaert
Uut desen hove heden mee.
Rust u enen dach of twee;
Danne so vaert d*aer* ghi ghebiet.’
Walewein seide, danne diet niet
Dat mens hem bade: hi moeste vare*n*!
Si badens hem alle diere waren.
Hine wilde in ghere wijs die vaert
Onberen. Doe brochtem*en* hem zijn p*aer*t *
En*de* zijn harnasch was al ghereet.
Die coninc hi seide: ‘God weet
Waert u wille en*de* bequame
So soudic gherne uwe name
Weten, eer ghie henen vaert.’ *
Deer Walewein sat up zijn p*aer*t;
Hi seide: ‘Dies ne staet mi tonb*er*ne *
Want ic wilse jou segghen gherne:
So wat so mijns d*aer* na ghesciet
Mire name ne loochen ic niet.
Nochtan ne was noit man gebore*n*
Soudise we[t]en, hine moeste te vore*n* *
D*aer* omme vraghen. Zijt u bequame:
Walewein es mine name.’
Alse die coninc dat verstoet
Doe vervroyde hem die moet *
En*de* seide: ‘Sidi Arturs zuster zone
Die der eren es ghewone
En*de* d*aer* men alle doghet of telt
En*de* menighe ov*er*daet heift ghevelt? *
Ic hebbe uwes horen ghewaghen

* 2776. De *d* van *doe* is in het hs. wat groter uitgevallen dan normaal; mogelijk als gevolg dat de afschrijver besefte met een nieuwe zin te beginnen.
2781. In hs. staat *ghe* met een door de afschrijver zelf bovengeschreven *i;* vermoedelijk is hier *ghie* dus ook resultaat van de herstelling van een schrijffout, vgl. vs. 2302.
2783. Jonckbloet wilde ‘Hi seide’ als invoegsel beschouwen; evenals in 2793.
2788. In hs. staat *wesen* i.p.v. *weten*.
2792. In plaats van *vervroyde* heeft het hs. *vervroye*.
2796. Voor *overdaet* wil Jonckbloet vanwege het ritme lezen *ondaet*.

*

+ Maer ic ne sach jou noit te genen daghen.
God die zijs ghebenedijt +136 rb
Dat ic hebbe gheleeft den tijt
Dat ghi zijt comen bin minen hove: *
Ghi zijt van so grotен love!
Nu beet neder enде laet jou paert
Up stal doen mettер vaert
Enде blivet hier, here, bi mi
Enде staet mi van herten bi!
Al mijn goet enде al mijn lant
Dat ghevic jou in jouwer hant
Mede te doene jou ghebod
Enде daer na, also helpe mi God
Willic in uwen dienste staen
Indien dat ghijt wilt ontfaen
Enде met mi bliven al mijn levен!'
'Wildi mi al die warelt gheven' *
Sprac Walewein 'inne blever niet.
Maer saghic jou pine ende verdriet *
Hebben, here, het ware mi leet
Enде ic avontuerde wel ghereet
Mijn lijf vor jou bi mire trouwe.'
Doe nam hi orlof andie vrouwe
Des coninx wijf, die coninghinne
Enде an alle die daer inne
Met hare waren in die zale.
Si andworden alle te male:
'Nu vaert! God, onser alre here
Verde jou van lachtre enде zere
Enде late jou dinc ten bestен comen!'
Dus hevet hi orlof ghenomen
Enде reet wech met deser tale.
Aldie maisniede vander zale
Enде alle die bindеn hove warеn *
Ne weten hoe van rouwen varen
Om dat hem der Walewein ontfaert.

* 2801. Jonckbloet stelt vanwege het ritme voor te lezen: Dat ghi quaemt bin minen hove.
2814. *Wildi* hoeft m.i. niet veranderd in *woudi* zoals Jonckbloet nodig acht vanwege *bleven*.
2816. De *p* van *pine* is waarschijnlijk over een andere letter heen geschreven. Aan de kant staat *pine* in fijn, later, schrift.
2831. Verdam vraagt zich af, of voor *varen* niet *baren* moet gelezen worden. (Vgl. 2836). Het lijkt me niet nodig. Vgl. Wdlijst.

*
Entie niewe rudd*er*, hi mesb*aer*t
Van rouwe*n* ut*er*mate*n* zere
Dat hem aldus ontfoer zijn h*er*e
Die hem behouden hevet zijn leve*n*.
Hi seide: ‘God die moete jou gheven
Grote bliscap emmerm*er*e
En*de* lonen jou tgoet entie ere
Die ghi te mi w*aer*t hebt ghedaen!’
Nu latic jou die tale staen
Vanden co*ninc* en*de* van sinen lieden
[+] Ende wille jou van Wal*eweine* bedieden *
Die vaste reet en*de* node spaert [+]136 [v]a
Als een die gh*er*ne wonne tsw*aer*t
Haddijs stade entie macht:
Ov*er* dach en*de* ov*er* nacht
Reet Wale*wein* die rudd*er* bout;
Menich foreest en*de* menich wout
Reet hi duere en*de* menighe heide; *
Menighen berch, menighe valeyde
Leet hi in dese avonture
Die hem dicken wert te zure.
Up enen dach qua*m* hi ghevare*n*
Neve*n* d*er* wilder zeebaren
En*de* hi sach scepe in die zee
Bi wilen min, bi wilen mee
Daersi in voeren up ende ned*er*.
Het was herde scone wed*er*:
Die zonne sceen anden trone
Over al die warelt scone.
Dus quam hi inde*n* sonnescine
Ghevaren neven die marine
Sere claghende zijn ellende*n*
Om dat hi niet ne conste vende*n*
Dat hi dicken adde ghesocht
En*de* met menigh*er* pine becocht.
Hi seide: ‘Wat helppet mi dat ic vare?

* 2844. Mogelijk is *jou* een invoegsel (Jonckbloet).
2851. Men zou ook achter ‘duere’ een zinsscheiding kunnen aannemen i.p.v. achter ‘heide’.

*
Want ic ne can ghene niemare
Ghevreesschen *d*aer ic o*m*me bem come*n*.'
Mettien hevet hi van v*er*ren v*er*nome*n*
Ene steenroche hoghe en*de* clene
Die men hiet te Ravenstene.
Al sceen soe smal, soe was ghereet
Boven ere halv*er* milen breet
En*de* die zeebaren lieper ond*er*.
Dit hadde Waleweine wond*er*
Als hijt sach ende mettien
Heifti ene*n* casteel vorsien *
D*aer* boven staen: die hadde ane
Menighen tor na mine*n* wane
En*de* al van claren marberstene
So[me] groot ende some clene. *
Dit sach hi al te deser wile.
Doe voer hi pensende ene mile
Dat hire gh*er*ne binne*n* ware
Om te vreesschene niemare
D*aer* hi noch niet of ne weet.
[+] Maer het es hem onghereet:
Het was al wat*er* dat hi sach; [+]136 [v]b
Ne ghene*n* wech die mensche mach
No wed*er* ride*n* nochte gaen
Sone sachi vor hem staen;
Ne gheen gat d*aer* mensche binnen
Mochte comen al wildi winne*n*
Den casteel die vor hem stoet.
M*aer* hi wert gheware an sine*n* voet *
Int sant van menighen hoeveslaghe *
Die ten castelewaert ghelaghen:
Hi sach wel dat mer moeste vare*n* *
Alse der wilder zee baren
Waren gehebt ene wile:
So moeste men riden ene mile;
Twat*er* was breet alst was vloet.

* 2880. Aldus hs.: *vorsien*, i.p.v. *versien*, zoals gewoonlijk: zie ook 2958.
2884. Van het eerste *some* is *me* klein en dun boven de regel bijgeschreven.
2898. Na *an* is *onsen* zwart doorgestreept.
2899. In hs. *hoeueslaghe:* mogelijk is het afkortingsteken voor de *n* vergeten; nodig is het niet.
2901-04. Een andere lezing is mogelijk. Jonckbloet plaatste achter 2901 een punt, en verbond 2902-04 als één zin (hypoth. bz. + hz.); achter 'mile' zet hij een dubbele punt. Overdiep liet het laatste leesteken vervallen, maar las overigens als J.: deze veranderde echter in zijn aant. zijn interpunctie.

*
Doe peinsdi in zine*n* moet:
‘Ic zie wel dat hier es ghereden
Duer de zee: ic ne werde ooc heden
So versaghet, icne salre varen.
Ons here God moete mi bewaren! *
Ic sal weten w*aer* si zijn becomen
D*aer* ic hier of hebbe vernomen
Die hoeveslaghe van haren p*ar*den.’
Deer Walewein die onvervarde *
Volghede acht*er* daer hi vant
Die hoeveslaghe staende int sant
D*aer* die gone hadden ghereden.
Sijn p*aer*t was snel van allen leden:
Het drouch sinen here an dat eylant.
Die vloet soe quam altehant
Als Walewein ov*er* quam ghevaren:
Omtrent hem liepen des sewes baren.
D*aer* moeste hi bliven al waest hem leet:
Te kerne ware hem onghereet
Want twat*er* was bachten hem te wijt;
Dies willic dat ghi sek*er* zijt.
Hi hilt beneden up zijn p*aer*t
En*de* sach ter steen roche up w*aer*t
Om den casteel: doene sach hijs niet.
Hi seide: ‘Here God, wats mi ghesciet?
W*aer* in hebbic mi selven brocht?
Nu hebbic diere ghenouch becocht
Tswaert te soekene metten ringhen!
Het sal mi in groter pinen bringhen
En*de* hevet ghedaen al nu ter stont
[+] Bedi het es mi zere oncont
Waer waert ic nu gheraket bem!’ [+]137 [r]a
Doe sach hi enen wech vor hem:
Dien reet hi voort. Mettien *
Hevet dere Walewein versien
Ene porte wide ondaen

* 2910. In plaats van *ons here* staat in hs. aaneengeschreven: *Onhere*.
2914. Aldus hs. *onvervarde;* daarom spel ik *parden*, hoewel elders *paert* etc.; vgl. 2991.
2939. In tegenstelling met vs. 2320 is *mettien* hier niet met ‘hoofdletter’ geschreven.

*
Ende den wech d*aer* binnen gaen
Also rechte alse hi doen mochte.
Doe peinsdi in zijn ghedochte: *
‘Teser poorten moet ic in
En*de* prouven d*aer* mijn ghewin.
Ic wane dat dit die strate si
Vanden castele - dus dinke mi -
Die ic heden eer versach.
Nu wese die strate of het mach:
Ic salre emmer duere varen.
God selve moete mi bewaren!’
Doe seindi hem en*de* zijn p*aer*t.
Ter poorten reet hi mett*er* vaert
Up waert duer ene haghedochte
Die wech diene ten ende brochte
Upten berch. En*de* mettien *
Hevet deer Walew*ein* vorsien
Den casteel die scone stoet.
Doe peinsdi in zinen moet:
‘Ic bem hier comen wel met eren:
God late mi wel wed*er* keren
Sond*er* lachter ende toren!’
Menighen rudd*er* sachi d*aer* voren
Die alle speelden - weet dat wel -
Scaec of werp tafel spel
En*de* vele sloegher d*aer* den bal;
Den steen wierpmer over al
Voorden casteel up dat plein.
Als dat sach deer Walewein
Die hovesch was en*de* onv*er*vaert
Beetti ned*er* en*de* liet zijn paert
Staen. Danne dedi niet van vare: *
Hi wilde vreesschen niemare
Wat castele dat dat si
Deer Walew*ein* die rudd*er* vri. *
Mettien hevet hi v*er*nomen

* 2944. Hs. heeft *ziin* voor *zijn;* vgl. 3537.
2957. In hs. geen leesteken of hoofdletter, vgl. 2939 etc.
2973. Idem als 2957. Verderop, waar ik in de regel een zinsscheiding aanbreng, vermeld ik niet meer dat het hs. daartoe geen aanwijzing geeft.
2976. De afschrijver heeft om een slechte plek in het perkament heen geschreven. Evenzo aan de keerzijde, vs. 3112-13.

*
Twe garsoenen totem comen:
Die groetene herde hoofschelike;
Si seiden: ‘God van hemelrike
+ Die gheve jou al dat ghi begaert!
Of ghijt ghebiet, gheift ons u paert
Ende latet ons doen up stal.
Dat jou God gheve goet gheval!
Wi bids jou dor jou selfs ere:
So moghedi gaen tonsen h*er*e
Dinket jou goet en*de* ghijt begaert.’
Doe gaf hi den garsoen zijn p*aer*t
Entie een knielde hem voren
En*de* dede hem of zine sporen
En*de* ontgorde hem zijn zw*ar*t
En*de* ontwapendene mett*er* vart
Waleweine, altemale.
Een par cled*er* van sindale *
Haddi an dat hem wel stoet;
En*de* ·i· scone ghescoeite an zine*n* voet
Hadde hem ghegheven, dies zijt wijs *
Die rike coninc Amadijs *
Al bedroopt met roden goude
Om dat hi om hem pensen zoude
In vremden lande, als hise adde ane.
Deen garsoen na minen wane
Nam Waleweins wapine en*de* zijn p*aer*t
Ende ledet ten stalle waert:
Hi besteedde die wapine en*de* hevet zaen
Tpaert upten stalle ghedaen
Ende lietere zinen gheselle bi.
Walewein die rudd*er* vri
Die bloeme was boven allen heren
Hi seide: ‘Dat jou God moete eren *
Soete knape! Nu sech mi
Hoe dat vanden castele si
Die name d*aer* ic hier allene *

+137 [r]b

* 2994. Aldus hs.: *par* (= paer); vgl. *vart* in 2992 en 2914.
2997. In hs. stond *wijt:* de *t* is doorgehaald en daarachter is een *s* geplaatst, met latere hand.
2998. *Amadys* is onderstreept met blekere inkt (vgl. vs. 5 etc. en 3014, 3022).
3010-11. De vocatief ‘soete knape’ kan men ook als inleiding op de volgende verzoekende imperatief beschouwen; en dan dus het uitroepteken achter ‘eren’ te plaatsen en achter *knape* een komma. Aldus las Jonckbloet. Vgl. 3027, 3195.
3013. Hs. heeft *jc* i.p.v. *ic*.

*
Bem comen.' 'Here, Ravenstene' *
Sprac die knape ende was vroet. *
Deer Waleweyn was wel ghemoet
Ende hovesch van zinen sinne;
Hi seide: 'Vrient, dat jou God minne!
Dor ghenade*n*, dat sect mi:
Wie van desen castele si
Here, die ic hier zie staen.'
'Die rike coninc Amoraen: *
Hi dedene maken, des zijt vroet.'
Als Walew*ein* dat vorstoet
Was hi v*er*blijt harde zere;
[+] Hi seide: 'Dat jou God gheve ere
Soete knape! Dat sect mi * [+]137 [v]a
Door uwe ghenaden, welc dat si
Jou here, die coninc Amoraen.'
Die knape hi andworde zaen:
'Siet waer hi sit bi mire trouwen
Onder gone linde tusschen ·ij· joncfrouwe*n*
Ende met hem jonghe rudders vele
Die spelen van menigherande spele.'
Die knape sprac al over waer:
'**G**hebiedijt here, ic lede jou daer.' *
'Ja ic, dat jou God gheve ere!'
Aldus ghinc Walewein die h*er*e
Ten coninc waert: ende mettien
Heveten die coninc verzien
En*de* hi stont up van zire stede
Ende alle zine rudders mede
Lieten hare spel en*de* si onthalen
Waleweyne met zoeter tale
Ende seiden: 'Here, zijt wellecome!
Ene rose ne bloeit niet up de bome
Also scone als Wal*ewein* boven hem allen!' *
Die coninc seide: 'Mi es ghevallen *
Grote ere- God zijs ghebenedijt! -

* 3014. Met lichte, verbleekte inkt is *rauenstene* onderstreept (zie 2998).
3015. Aldus in hs. Jonckbloet verving 'ende was' door 'des sijt', een ingrijpen in de tekst dat niet bepaald nodig is.
3022. In hs. is *amoraen* onderstreept (zie 2998).
3027. Wat de vocatief betreft, geldt hetzelfde als we hebben opgemerkt bij vs. 3011, 3195.
3036. In hs. *jc;* vgl. 3013.
3047. Achter *Wal*' in hs. dubbele punt.
3048-51. Denkbaar, maar minder waarschijnlijk is de interpunctie: 'Mi es ghevallen / Grote ere: God zijs ghebenedijt / Here W., dat ghi comen zijt / te minen hove. Dies hebbe God danc!

*
Here Walew*ein*, dat ghi comen zijt
Te minen hove; dies hebbe God danc!
Dat ic jou zoeken zoude zond*er* wanc
Hebbic ghepeinst also houde:
Nune wildic om ·M· marc van goude
Ghine waert hier comen en*de* om mere!'
Walewein seide: 'God lone jou, h*er*e!'
Ende andworde alse die vroede:
'Of ghijt te mi waert sect in goede.'
'Jaic here, bi mire wet
Dat zuldi noch heden bet
Weten dan ghi hebt ghedaen.'
Sine wilden daer niet langher staen:
Elkerlijc nam andren bi hande
Ende die baroene vanden lande
Ghinghen alle metten ·ij· heren
Ende toomden Walew*eine* met eren
Toten castele in die zale.
Gone joncfrouwe altemale
Bezaghen minen h*er*e Waleweine;
D*aer* ne was so groot no so cleine
+ Sine bezaghene alle ghemeenlike:
D*aer* was niemen sine ghelike +137 vb
Van scoonheden, dat wetic wale.
Dus zijn si comen in die zale
Die scone was als ·i· paradijs:
Die hadde ghewesen letter wijs
Hi mochte d*aer* wond*er* hebben ghelesen.
'Hier moetti willecome wesen'
Sprac die coninc 'Here Walewein!
Uwer ghelike nes ne ghein
Van dogheden ond*er* semels trone.' *
Die vloer, hi was al gader scone
Met sconen pellele over spreit
D*aer*ne die coninc brinct gheleit.
D*er* Walewein entie waert

* 3081. Aldus hs.: semels (= 's hemels).

*
Ghinghen te gader bachten haert:
Up een bedde d*aer* ghinc si bede
Sitten, dat met enen clede
Was ghespreet: diet prisen woude
Ic wane, hire omme waken soude
Menighen nacht: het was so goet!
Een pellel lach ond*er* haren voet.
Ghene heren altemale
Ghinghen sitten indie sale.
Bede rudd*er*s en*de* joncfrouwen
Die minen h*er*e Wal*eweine* bescouwen
Sine consten niet ghenouch bezien.
Deer Walewein sprac mettien
Toten coninc en*de* seide: ‘Here
Mi wondert utermate*n* zere
W*aer* ghi mi kent: bi mire wet!
In sach jou noyt, d*aer* ic te bet
Ghevroede, nieuwer in ghene stede
No ghenen van uwen rudd*er*s mede!’
Die coninc seide: ‘Ghi zullet weten
Also zaen als wi hebben gheten;
Danne salict jou doen v*er*staen.’
Men gaf wat*er* en*de* ghinc dwaen
Ende soude*n* gaen eten in die zale. *
Gone h*er*en altemale
Waren va*n* Wal*eweins* comste vro
Entie co*ninc* seide selve also.
Si dwoeghen alle en*de* zijn gheset*en*.
Gherechten quamen, men ghinc eten
Ten taflen boven ende beneden.
[+] Hen quam noit man in ghere steden
Daer hi so sach dienen met eren
Als men daer diende vor die heren: *
Die gherechten quamer so ghedichte
Hen mochte gheen mensche lichte
Ghenomen so menich quamer d*aer*;

[+]138 [r]a

* 3109. In hs. aldus plur. *souden* bij samentrekking van *men;* vgl. 2549.
3118. In hs. staat *Alas* i.p.v. *Als*.

*
Goeden wijn versch ende claer
Dronken si alle dies begaren
En*de* die binnen sco*in*x hove waren.
Als si der spisen adden ghenouch
Elkerlijc na zijn ghevouch
So diende men van clareide naer. *
En*de* als men gheten adde d*aer*
So heift men scolakene up ghedaen
Vor die heren en*de* men liet staen
Die taflen; twat*er* was ghereet
Te pointe warm ende men dweet
Die hande scone vand*er* spise.
Men diende d*aer* in elk*er* wise.
Naden watre gaf men wijn
Alst pliet d*aer* hoghe liede zijn;
Men scijncte ende dede ommegaen. *
Doe sprac die coninc Amoraen:
'Here Walewein, nu eist tijt
Alreerst dat ghi berecht zijt
Dies ghi mi vraghet heden eere.
V*er*staet, ic sal jou segghen mere
Die waerheit al bi mire trouwe:
Ic huwede en*de* nam ene joncfrouwe;
Dies mach herde wesen lanc
Tien jaer: ic wists Gode danc *
Vele meer hadsoe ghelevet
Dan hise noch ghehaelt hevet.
Soe was sco*in*x dochter van Irlant *
Entie scoonste die men vant;
Van ghelate en*de* van manieren
Sone vintmer so scone viere
Indie warelt als soe was ene!
Diere burghe ende hoghe stene
Behuwedic en*de* menighe stede
En*de* soe dede mi grote waerdichede
Meer dan ic ghesegghen can.

* 3127. Aldus hs.: *clareide*. Verdam (III, 1484) wil liever lezen: clareite. Inderdaad is dit de normale vorm, maar in Mnl. Wdb. komt de verbogen vorm clareide ook in andere teksten voor.
3137. Aldus hs. *scijncte* voor *scincte*. Evenzo 1135.
3146-48. Bij de interpunctie van deze verzen heb ik geaarzeld. De gegeven oplossing (zoals ook Jonckbloet las) verbindt *dan* met de comp. *meer:* Ik zou God meer dank weten als ze nog geleefd had, dan nu Hij haar heeft weggenomen. Men zou *dan* ook als tegenstellend voegwoord kunnen opvatten en achter *ghelevet* een punt-komma plaatsen: Ik zou G.m.d. weten, als z.n. geleefd had; maar Hij heeft haar helaas nu eenmaal weggenomen. De woordschikking van de dan-zin pleit echter voor de eerste opvatting, hoewel in die interpretatie 'noch' enigszins bevreemdt.
3149-53. De voorzetselgroep 'van ghelate ende van manieren' kan men verbinden met de volgende zin zowel als met de voorafgaande. De eerste opvatting is minder waarschijnlijk vanwege *so*(*ne*) aan het begin van vs. 3152, dat wel de vooropstaande bepaling hervat, terwijl het tweede *so* vooruitwijst op *als*. Jonckbloet koos ook de tweede opvatting en plaatste een dubbele punt achter *vant*.

*
Al dat ic hare zielen jan
Dat moet hare heden comen te staden!
Ic hope soe es ter Gods ghenaden.
+ Doe icse haelde - dat was waer -
Voer ic tArturs hove, naer +138 rb
Uwes ooms die mi grote ere dede.
Ic ne quam noyt in ghere stede
Daer ic rudder horde prisen
In so menigherande wisen
Als ghi daer waert van groten love.
Alle die gone die vanden hove
Waren, si seiden allegader
Dat ghi der aventuren vader
Waert; dies ne vergatic niet.
Als ic uten hove sciet
Ende wi uter porten waren
Quaemdi jeghen ons ghevaren
Ende met jou ander rudders viere.
Als ghi ons saghet hildi sciere
Al stille ende groetet ons hovesschelike.
Bi onsen here van hemelrike! *
Ic maercte dat ghi vander steden
Niet ne quaemt vor wi leden; *
Ende alle die gone die met ons waren
Ghine lieter jou gheen ontfaren
Ghine groetet elken een ende een
Datter jou ontghinc ne gheen
Hine moeste van jou ghegroet wesen.
Als ic gheware wart van desen
Doe wasic gram, bi mire wet!
Dat ghi mi ledet, ic ne hadde bet
Gheweten, here, wie ghi waert.
Een garsoen die up een paert
Als ghi waert leden, quam ghevaren
Hi seide: ‘God moeste mi bewaren
Den coninc ende alle dandre heren!’

* 3178. In eerste instantie schreef de afschrijver: ‘bi onsen hemelrike’; hij vulde echter achter de regel *van* aan, en gaf met inlatingsteken boven de regel vóór *hemelrike* aan dat het daar ingevoegd moest worden. Nog ontbrak dus *here;* dit is als *h’e* met kleine dunne letter, blijkbaar door een ander boven *onsen* gezet.
3180. Voor dit vers staat een schuin kruis in bleke inkt, waarschijnlijk een teken van een latere lezer (Huydecoper of Alewijn?); vgl. 8801.

*
Ic seide: ‘Dat jou God moete ere*n*
Soete knape! Segghet mi *
Wie gone scone rudd*er* si
Die gond*er* vaert en*de* gone viere.’ *
Hi seide van minen h*er*e Ydiere
Dat hi was deen, ‘en*de* Lanceloot
Wies dogheden dat zijn so groot
Dat mer ave spreken mach
Hier na ov*er* menighen dach
Es dand*er* en*de* mijn h*er*e Ywein;
Die vierde es mijn h*er*e Walewein
Die jou groette, coninc here.
[+] Sine doghet en*de* zine ere
Es meerre en*de* van betre*n* love [+138 [v]a
Dan yemens binne*n* sco*nin*x hove
Van al gad*er* zinen lieden.
Wat mochtic jou van hem bedieden*n*?
Hi es der aventueren vader!
Hi bescudse alle gader
Die der hulpen hebben noot; *
Sine doghet es so groot:
Hi vordert weduen en*de* wesen
En*de* alle die hi vint in vresen
Bescud hi ende hi set d*aer* voren
Sijn lijf.’ Die knape slouch met spore*n*
Als hi mi hadde berecht, here.
D*aer* na ne saghic u nemmerm*er*e
Vor heden up desen dach.
Ende talre eersten dat ic jou sach
So kendic jou bi uwer ghedane.
God selve na minen wane
Sende jou hier tote mi:
Mine mach niemen danne ghi
Ghehelpen van dat mi daert!’
Walew*ein* sprac: ‘Lieve waert
So sect mi danne in Goods name*n*

* 3195. De vocatief is ook met de volgende imperatief te verbinden vgl. 3027.
3197. In hs. ontbreekt de *t* achter *vaert*.
3213-15. De zin ‘sine doghet es so groot’ kan men zowel met de volgende zin verbinden, zoals de interpunctie hier aangeeft, als wel met de voorafgaande zin. De laatste opvatting drukte Jonckbloet uit met de interpunctie: dubbele punt achter 3213, een punt achter 3214.

*
Of ghijt ghebiet, uwe mesquame.
Sijnt saken die mi staen te doene'
- Sprac deer Walewein die coene-
'En*de* ict mach doen bi mire ere
Ic helpe jou gherne, coninc h*er*e.'
Die coninc seide: 'Bi mire wet
Here Walew*ein*, ja ghi vele bet
Danne enich mensche die nu levet.
Eist dat jou God die gracie ghevet
En*de* ghi vulbringhen moocht die vaert
So ghevic jou mijn goede zw*aer*t
Dat niet verbetert mochte zijn:
Het gaf mi een mijn peterijn
En*de* hetet zw*aer*t metten twe ringhen. *
Dorstict jou te voren bringhen
Ic soudt jou toghen, maer neen ic niet:
Want wat manne diet met oghen ziet
- Sine nature es duer fel - *
Het neimt hem tlijf, wetic wel!
D*aer* ne dar niemen omme vraghen
Dat het yemene sal verdraghen
Hine si van duechden uut vercoren
[+] Voor alle die gone die zijn ghebore*n*
En*de* van ridderscepe mede. [+]138 [v]b
Mi heveter omme menighe bede
Ghedaen die rike coninc Wonder;
En*de* zijn sone Alidrisonder
Hevets hem ghepijnt met liste
Om dat hijt mi hebben wiste
Te ghewinnen al zijn leven.
Here, nochtan eist mi bleven.
M*aer* jou so eest al ghereet
Up een covent, up een beheet:
Dat ghi mi bi uwer ghenaden
Van ere bede wilt ghestaden
En*de* houdet sw*aer*t metten twee ringhen.'

* 3243. Aldus hs.: de onverbogen vorm *twe*, niet door ·ii· aangeduid. Jonckbloet veranderde dit in *tween*. Ook in 3262 staat de onverbogen vorm. Deze plaatsen pleiten tegen de oplossing door Jonckbloet van ·ii· in 'tween' in vs. 3382, 3390 etc., ook 3464.
3247. Volgens de interpunctie beschouw ik deze regel als een parenthetische zin. Jonckbloet plaatste achter 'siet' een komma en beschouwde dus 3247 reeds als daarop volgende hoofdzin.

*
Walew*ein* was vro van dien dinghen
Dat hi den coninc horde nomen
Tswaert d*aer* hi om uut was comen;
M*aer* hine wils hem niet ghewaghen.
‘Here, soudict durren draghen
Tswaert, of ghijt mi hadt ghegheven?’
‘Here Walew*ein*, jaghi, al u leven
Mochti wel draghen tgoede zw*aer*t
Ende zeker zijn en*de* onverv*aer*t
Indien dat ict jou gave bedect:
Up wat manne d*aer* ghijt up trect
Diene mochte vor jou niet ghestaen.
Al wildi mi selven slaen
En*de* van minen live deren
Wilt, inne mochte mi niet v*er*weren *
Trocti tsw*aer*t, dat wetic wel
- Sine maniere die es so fel -
Indien dat ict jou hadde ghegheve*n*
Nochtan dat ict al mijn leven
Hebbe ghehadt in mijn bedwanc.
Met rechte weet mens den gone*n* danc
Diet maecte: hi was wel bedocht.
Hi screefer an, als hijt ghewrocht
Hadde: ‘So wat manne die levet
Die dit zw*aer*t ghecrighet of hevet
Ic rade hem dat hijt houde wel:
Sine manieren sijn so fel. *
Of hijt yemen wille gheve*n*
Voort, ende behoude*n* zijn leve*n*
So ghevet inden scoe bedect
En*de* toghet hem niet bloot ghetrect;
So mach hi zinen vrient behoude*n*
+ Entie gone mach zwaerts ghewouden
Dien hijs jan entien hijt ghevet. +139 ra
Hen es gheen man die nu levet
Die mach kennen sine maniere.

* 3280. Achter *Wilt* een dubbele punt.
3292. Jonckbloet plaatste achter 3291 een punt komma en verbond de zin van 3292 met de volgende zins-periode, zodat ‘so’ vooruit wijzende functie zou hebben. Ik acht dit niet waarschijnlijk. Immers, de volgende zin geeft niet zozeer een omschrijving van de ‘felle’ aard v.h. zwaard als wel een goede raad bij het hanteren of overgeven aan een ander. Veeleer is *so* in 3292 op te vatten als adv. van graad zonder meer, en de hele zin verklarend ten opzichte van het voorafgaande: want zijn aard is buitengewoon onstuimig en gevaarlijk.

*
Het es fel ende goedertiere: *
Diet draghet dien eist goedertiere.'
Dit machmer an lesen sciere
Want het stater an ghescreven.
Here, dit zwaert willic jou gheven
Moochdi mi ere bede ghestaden.'
Deer Walewein seide: 'Bi uw*er* ghenade*n*
Coninc, toghet mi dat zwaert!
Ic wille al doen dat ghi begaert
Indien dat ict vulbringhen mach.'
Doe ghinc die coninc daert lach
Met enen pellele bewonden
En*de* reket voort ten selve*n* stonden.
Hi toghet Walew*eine* die begherde
Tscaec te winnene metten zw*er*de
Tscoonste dat men oyt vant.
D*aer* hijt uten pellele want
Ent Walewein met oghen sach
Sine herte ontplooc alse die dach!
Hem dochte wel in zinen moet
Hine sach noit gheen so goet:
Die appel entie hilte bede
Waren root goudijn entie scede;
Die rieme die ten zwaerde behoorde
Was van enen blakende*n* goutborde;
Die ghispe die d*aer* ane stont
Soe hadde ghecost menich pont;
Tsmelt vander riemen entie lede
Waren alle goudijn mede.
Men sach noyt gheen so scone! *
Der Walewein seide: 'Dat u God lone
Here coninc, trecket uter scede.'
'Dat soude jou comen tallen lede *
Here Walew*ein*, verstaet dit wel!
Treckedic tsw*aer*t, het es so fel:
Al haddi al die wapine ane

* 3302-03. Het rijm is opvallend, zowel vanwege tweemaal hetzelfde woord als vanwege de viervoudige klankherhaling. Mogelijk is de plaats toch bedorven en moet ondanks Jonckbloets afwijzing gelezen worden: *fel ende quadertiere*. Dan vormt dus 3303 de tegenstelling, die nu in 3302 staat uitgedrukt. Dus: aan de ene kant is het gevaarlijk en wreed, maar voor wie het eenmaal draagt is het tam en zachtzinnig.
3331. In hs. staat: *Men sach noyt man gheen so scone*. Jonckbloet veranderde dit in: En sach noyt man gheen so scone. - De hoofdletter M is echter duidelijk met m aangegeven, zodat er weinig reden is hier aan een vergissing van de afschrijver te denken. Eerder heeft hij, toen hij de plaats voor de M had opengelaten en de zin begon met *En* de zin gaandeweg gewijzigd alsof hij niet met *Men* geopend had. Daarom laat ik liever *man* weg. De dubbele ontkenning *noyt gheen* lijkt me geen overwegend bezwaar (vgl. 3322).
3334-37. Dit zinsverband is weer voor tweeërlei uitleg vatbaar, zodat de interpunctie onzeker is. Jonckbloet verbond 'treckedic tswaert' met de voorafgaande hz. 'Dat soude jou comen tallen lede'. Daarom plaatste hij een komma achter *wel* en een puntkomma achter *tswaert*. De tweede opvatting, die ik hier volg, beschouwt de hypothetische zin als voorzin van hetgeen volgt: trok ik het zwaard, dan zoudt ge daarvoor geen stand kunnen houden, ook al had ge de beste wapenrusting aan die ge ooit gedragen hebt. De zin, 'het es so fel' is dan een min of meer parenthetische zin, die vooruit loopt op de omvangrijke periode 37-40.

*
Die ghi noyt droucht na minen wane
Sone mochti niet d*aer* voren staen
Het ne soudse alle dor slaen;
Ghine mochtets altoos niet ontvlien.'
Walewein andworde mettien
'Den appel entie hilte bede
[+] So toghedi mi, entie scede:
Laet mi doch den egghe zien!' [+139 rb]
Die coninc trecket uut mettien
En*de* eer hijt half brochte uter scede *
Over appel en*de* ov*er* hilte bede
Spranct vor Walew*eine* uptie aerde
Oft ware een mensche die begh*aer*de
Omoede te soekene en*de* hi mesdaen
Hadde en*de* wils in boeten staen.
Aldus so ghebarde dat zwaert.
Die coninc tart d*aer* na ter vaert: *
Tusschen appel ende hilte bede *
Nam hijt ende staect inde scede
En*de* hi seide: 'Bi onsen here!
Jou es ghesciet groot ere
Heden vor dit goede zw*aer*t!
God selve hevet jou ghespaert:
Noit man mochter voren ghestaen.'
Walewein andworde zaen
En*de* seide: 'Dies dankic vriendelike
Gode, onsen h*er*e van hemelrike
Die boven ons allen hevet ghebot!
Here coninc, also help mi God!
Nu sect wat ghi ane mi begaert: *
In wille niet dat ghi mi spaert.
Sidi in pinen of in sorghen
D*aer* ute so willic jou borgh*en*
Gherne en*de* staen te staden
En*de* ghi zult mi dor uwe ghenad*en*
Gheven tsw*aer*t: hets mijn ghe[vo]uch.' *

* 3347. De *l* van *half* is met dezelfde hand boven de regel ingevoegd.
3354. De *t* van *vaart* is afgesneden aan de rand van de blz.: nog een klein deeltje van de stok is zichtbaar.
3355. *Tussen* heeft geen hoofdletter.
3367-68. Jonckbloet scheidde 3367 door een punt van de volgende regel, en hij plaatste achter 3368 een komma. Vooral het laatste lijkt me onjuist. Ik beschouw liever 3367 en 68 als een geheel, waarin de tweede zin de eerste als aansporing versterkt. Met 3369 begint dan nogmaals een nieuwe zin, voortbouwend op 3367-68.
3373. In hs. is de *uo* (of *vo*) vrijwel onherkenbaar uitgesleten.

*
Die co*ninc* was bilde en*de* louch
Als hi dat horde en*de* zere vro
En*de* hi seide: ‘Wildi also
Ghelovet mi dan bi uw*er* trouwe*n*
Bi rudderscepe, bi onser vrouwe*n* *
Dat ghijs niet ne sult onbaren
D*aer* ic jou sende, ghine zult*er* varen
Duer noot no duer ghene dinghen:
So ghevic jou tsw*aer*t mette*n* ·ij· ringhen;
Hen ware recht dor ene zake
Dat jou noot sin ghebrake:
Noot sin breket al belof.’
‘Ic wille jou sek*er* doen hier of”
- Sprac Walewein - ‘bi mire trouwe
Bi rudderscepe, bi onser vrouwe
Here coninc, van desen dinghen:
+ Ghevet mi tswaert mette*n* ·ij· ringhe*n*.
Nochtan ne weet ic niet wat ghi begh*aer*t.’ * +139 va
Doe gaf hem die coninc tsw*aer*t
Dat niet verbetert mochte wesen;
Hi seide: ‘He*r*e Walewein, mettesen
Moeti een goet gheluc ontfaen
En*de* alle die gone wederstaen
Die onrecht willen en*de* jaghen.
Hen mochte gheen bet*er* rudd*er* draghen
Entien ics bet jonste min no mere:
Tswaert es comen tsine*n* rechte*n* h*er*e!
Bedi makicker jou voghet of.
En*de* hout mi vort mijn belof
Enties ne moeti niet ofgaen.’
Dus hevet Wal*ewein* tsw*aer*t ontfaen
Die niet blid*er* mochte wesen.
Hi sprac ten coninc mettesen:
‘Sect mi, h*er*e, w*aer* ic sal varen:
In wils langh*er* niet onbaren
Inne wille quite*n* mine trouwe!’

* 3378. In hs. is de slot-*ē* van *vrouwen* beschadigd.
3391-92. De oplossing van de afkortingen in het rijm is enigszins willekeurig. Mogelijk is ook *swert* / *beghert*, zoals Jonckbloet las. Zelden zijn beide rijmwoorden afgekort. Voluit komt *swaert* voor in het rijm o.a. in 3353 (z. *vaert*); 3309 (z. *begaert*). Afgekort rijmt het op een -*aert* in: 3359 (z. *ghespaert*), 3273 (z. *onvervaert*), 3340 (z. *vaert*). - Daarentegen: *begherde* - *swerde* in 3315/16.

*
‘So moeti halen ene joncfrouwe
Her Walew*ein*, die ghi niene kint.
Ic hebse menighen dach ghemint.
Dat segghen de gone diese kinne*n*:
Hen es in die warelt binnen
Ne ghene so scone no so goede.
Bedi es mi onsochte te moede
Dat icker so langhe moet derven:
Ic vruchte ic salre omme sterven
Dat icse niet ne can ghewinne*n*.
Nu willic doen bekinnen *
Hare scoonhede uut ende uut:
Wit alse die snee heift soe die huut
En*de* heet joncfrouwe Ysabele;
Soe hevet [meer] scoonheden thare*n* deele *
Danne Venus doet, die godinne
Die ghebod heift ov*er* de minne;
Soe es scoonre danne Olympias
Die keyserinne te Rome was;
Soe es scoonre vele sond*er* spare*n*
Danne die twalef vrouwen ware*n*
Die ghescreven zijn te Rome binnen:
Dit waren die ·xij· godinnen
D*aer* men of telt en*de* saghet
En*de* hare scoonheit acht*er* lande draghet
Om lof en*de* om prijs tontfane.
+ Soe es vele scoonre na minen wane
Danne Ysaude no Elene * +139 vb
Noch die scone Torabene; *
Soe es scoonre vele danne V*er*ghine
Ofte joncfrouwe Barbeline;
Noch Ysaude van Yerlant
Noch Ysaude metter witt*er* hant
Nes niet so scone als Ysabele.
Soe heveter vele tharen dele
Die scone joncfrouwe, die ic minne: *

* 3420. Mogelijk is na *willic ju* uitgevallen, zoals Jonckbloet aanvult; strikt nodig is het niet.
3424. In hs. ontbreekt *meer*.
3437. Opvallend voor ons taalgevoel is de negatie *no*/*noch* i.p.v. *ofte*. Toch zal dit geen foutieve lezing zijn (vgl. Verdam IV, 2454).
3438. Voor *torabene* zou men ook *corabene* kunnen lezen.
3445. Hs. heeft *jc*, of mogelijk hoofdletter I, zelfde letter als van Ioncfrouwe.

*
Want Venus die godinne
Gaf hare dat scone goudine haer
- [Dat] segghic jou al ov*er* waer - *
Dat up hare hovet es ghestaen
Daer hare scoonheit bi es vuldaen.
Dit es die joncfr*ouwe* die ic minne!
Ic werde onvroet van mine*n* zinne
Here Walewein, ghine haelse mi!
Nu hoort, wie hare vader si:
Die rike coninc Assentijn;
Ende hevet ghedaen mijn minnekijn
In hoeden verre in gont Endi
In enen casteel, seghet men mi
Diene winne*n* soude, het soude*n* tsure
Werden: d*aer* gaen ·xij ·mure
Omme; elc hevet tsinen dele
Vierwarf twintich torrele
Up ghewrocht staerc ende diere.
Tusschen elken twe mure*n* loopt ene riviere *
Dat men tcasteel niene mach winnen.
Die poorten, d*aer* men gaet binnen
Si zijn van copere en*de* van metale
Ghebonden met ysere en*de* met stale.
Telker poorten zijn ghestaen
Vierwarf twintich man sond*er* waen
Wel ghewapent, in dier ghebare
Als of si alle soude*n* varen
Tene wighe al sond*er* blijf. *
Dits om te behoedene tscone wijf
Datse gheen man soude ghewinne*n*
No comen inden casteel binne*n*
Men moeste eer weten wat hi begaert.
In can gheweten wat hare d*aer*t:
Soe hevet d*aer* binnen groot deduut
Want soene comt altoos niet uut
Te ghenen tiden binden jare.

* 3448. In hs. staat *Ooc* i.p.v. *dat*.
3464. In hs. aldus: *twe* onverbogen; vgl. 3243.
3473. Aldus hs. *Tene*.

[+] Soe gaet haer merghen harentare
In dien boomgaert, inden vergiere [+140 r a]
Die dar zijn goet ende diere:
Dars zulc praeyeel wel ghereet
Ere groter alver milen breet;
D*aer* in staet menigherande ware:
Peper anijs en*de* ghinghebare
Fighen ende notemusscaten
Staen d*aer* en*de* pumeghernaten
Amandelen en*de* castaengiere
En*de* d*aer* ond*er* goet menighertiere
Dat ic al qualijc soude ghenomen:
Lelien, rosen ende blomen
Staet d*aer* en*de* menich soete cruut.
D*aer* es van voglen zoete luut.
D*aer* gaet soe hare merghen inde rosen:
Wat mach der scoonre joncfr*ouwen* nosen?
In can ghemarken wat hare deert:
Hens met dat hare h*er*te begh*eer*t
D*aer* ne eis binn*en* een groot deel.
Noch es d*aer* een and*er* praeyeel:
D*aer* staet een boom, es so ghedaen
Als ic u mach doen v*er*staen:
Hi es beneden herde groot
En*de* al van finen goude root.
Mi wond*er*t, hoet noit man ghedochte
Dat hi den riken boom ghewrochte:
Hi hevet alse menighen telch va*n* goude
Als enich man ghesegghen soude.
Elc telch es hol van binnen.
Nu hort, ic sal u doen bekinnen
Waer bi het es ende doen verstaen:
Up elken telch, al sond*er* waen
So staet een goudijn voghelkijn
Dat zere proper es ende fijn.
Die boom es rikelic ende diere

*
En*de* wel gheraect in alre maniere
En*de* van sconeden wel vuldaen.
Noch moet ics mee doen v*er*staen:
Want an elc scone bladekijn *
Hanct een goudijn bellekijn
Dat scone ludet en*de* claer.
Ooc esser an ghemaect d*aer*
- Dat seide die gone diet wel wiste -
Behendelike ende met liste
Ene duwiere en*de* d*aer* in staen
+ ·Xvi· manne en*de* hebben bevaen
·Viji· blasebalghen die si verdraghen +140 rb
En*de* den bome wint toejaghen
Van beneden inden wertel up
Tote boven inden top
Met groter cracht, met grot*er* pine*n*;
Ende d*aer* hi bewaeit die voghelkine
D*aer* staen si recht ende beven
Inder ghelike of si leven:
D*aer* sinct elc voghelkijn zine stevene *
Zesse te gad*er* ende zevene;
En*de* so clinken die bellekine wed*er*
Some hoghe ende some neder. *
Dus ghevet elc voghelkijn zine*n* sanc
En*de* elc bellekijn zinen clanc.
Als si den sanc danne werpen uut
Die moeste horen dat soete luut
Al ware een toter doot ghewont
Wari d*aer* ene corte stont
En*de* moeste horen die voghelkine
Hi worde quite van alre pine:
So soete hoormense singhen d*aer*!
Ene fonteyne staet d*aer* claer *
Scone onder enen oliviere
Die herde rike es en*de* diere.

* 3521. Boven de regel is *an* bijgeschreven, waarschijnlijk met dezelfde hand; onder aan de regel een inlaatteken in de vorm van ^.
3537. In hs. *voghelkiin* - vgl. 2944.
3540. In hs. staat *nede* i.p.v. *neder*.
3550. In hs. staat tweemaal *claer*, zonder doorhaling.

*
Hets recht dat ic den borne prise
Want uten ardschen paradise
Comt ghespronghen een aderkij[n] *
Ende sprinct inden borne fijn
Die scone es ende harde claer.
Dat segghic jou al ov*er* w*aer*: *
Diese maecte was wel bedocht!
Een goudijn aren stater ghewrocht
Die den borne hevet verdect
En*de* met zinen vlerken so vertrect
Dat ne gherande quade zaken
Den riken borne mach ghenake*n*
Die so scone es ende so claer.
Ooc mach men bove*n* den borne d*aer*
Scouwen bome die scone blozen:
Lauwer bome ende rosen
Staenre ende menich soete cruut.
Daer sinct elc voghelkijn zijn luut
Scone ende upden oliviere
Boven den borne die also diere
Was als ic u hebbe gheseit
[+] Daer wandelt sond*er* dorperheit
Die joncfrouwe die ic minne * [+]140 [v]a
Entie mi onvroet van mine*n* sinne
Sal maken - inne wils jou niet helen -
Met haren camerieren spelen *
In die lelien en*de* in die rosen.
Wat mach der scoonre joncfrouwe nosen?
Wilso ten borne hare hande dwaen
Of nutten vanden borne een traen
So keert soe o*m*me and*er* stont
Vanden aerne den mont:
So sprinct die borne vor hare claer!
Al ware een man out ·v[c]· jaer
En*de* nutte hi vanden borne een traen
Sond*er* twifel en*de* waen

* 3555. De *n* van *aderkijn* is afgesneden, nog zichtbaar is het eerste dunne haaltje.
3558. De zin 'Dat segghic etc.' kan zowel op het voorafgaande slaan, als op de volgende bewering van 3559, zoals de interpunctie hier aangeeft.
3575. Hs. heeft *jc*, vgl. aant. 3445; ook hier 'joncfrouwe' in dezelfde regel.
3578. Dit vers moet verbonden worden met *wandelt* in 3574: (*si*) *wandelt spelen* = (zij) loopt daar voor haar genoegen rond; vgl. Wdl. op *wandelt*.

Hi worde alse staerc en*de* also jonc
Als hi was upten selven spronc
Als hi was doe te waren
Doe hi out was van ·xxx· jaren!
Aldus leet soe d*aer* hare leven.
Wilde jou God die gracie gheve*n*
Dat ghi mi haelt die joncfrouwe
So quiti tsw*aer*t en*de* uwe trouwe;
Want met elne ghenen dinghen
Sone moghedi u ghelof vulbringhen
No quite wesen jeghen mi.'
Walewein die rudd*er* vri
Andworde den coninc hovesschelike;
Hi seide: 'Nu jonne mi God die rike
Dat icse jou hier moete halen
En*de* dat zw*aer*t d*aer* mede betale*n*
Dat ghi mi gavet up mine trouwe!'
Dus sal Walew*ein* die joncfrouwe
Halen, God gheifs hem die macht.
Het was een goet stic in de nacht
Eer si vul enden mochten die tale.
Men ghinc slapen indie zale
Ende men bedde Walew*eine* met eren.
Die coninc en*de* alle dandre h*er*en
Elc ghinc up zijn bedde slapen
Sciltknechte, joncfrouwen ende knapen.
Deer Walewein die hem niene versaghede
Rustem tote dat daghede.
Teerst dat hi den dach versach
Stont hi up, so hi eerst mach
Omme te quitene zine trouwe
[+] Ende soude den coninc die joncfrouwe
Halen, constise wel ghewinnen. [+]140 [v]b
Alle die ten kastele binnen
Behoren die zijn up ghestaen
En*de* quamen te Walew*eine* ghegaen

*
En*de* groettene herde hovesschelike.
Walewein sprac: ‘God die rike
Die gheve jou bliscap ende ere!
Nu blivet te Gode, coninc here!
Ic sal jou halen die joncfrouwe
Ende quiten tsw*aer*t en*de* mine trouwe
Bi Jh*esu*s Chr*istus* van Nazarene
Eer ic wed*er* kere te Ravenstene
Sijt dat mi God mijn leven spaert!’
Doe ghinc men wapine*n* ter vaert
Walew*eine* wel ter core.
Men brochtem Gringolette voren
Dat hi minde vor alle parde.
Hi sater up, die onvervaerde
Ende seindem mett*er* rechter hant.
Dus nam hi orlof, die wigant
An alle die heren in die zale.
Si andworden alle temale
Den here Walew*eine* hovesschelike *
Ende seiden: ‘Nu vaert! God die rike
Moete jou van onghevalle bevreden!’
Hi was up Gringolette ghereden
Diene dicken adde ghedraghen. *
Doene wildi d*aer* niet langh*er* daghen.
Doe nam hi in zijn gheleide
Gode en*de* zire moeder beide
En*de* hi reet wech mett*er* tale
Uten castele en*de* uter zale
En*de* voeret zw*aer*t metten ·ij· ringhen.
God late hem zijn ghelof vulbringhen!
Ter selv*er* strate reet hi nedere
D*aer* hi up quam ende kerde wedere
Ter passage d*aer* hi was comen.
Mettien hevet Wal*ewein* vernomen
Twater vor hem ghehebbet wel:
Sijn paert was dapper ende snel

* 3643-44. Door een slechte plek in hs. is *wal* in 43 en *n* van *nu* in 44 ten dele weggenomen.
3647. In plaats van *adde* staat in hs. *adden*.

*
En*de* vlooch ghelijc enen voghele;
Der Walewein [hilten] bi den toghele *
Des hi quam uptie marine. *
Sine herte was in grot*er* pine
W*aer*waert hi hem mach bewinden
+ Dat hi die joncfrouwe mochte vinden:
Dat was meest dat hem v*er*wach. +141 ra
Doe dochtem dat hi voe[r] hem sach *
Enen wech ter rechter hant:
Dien sal hi varen ende laten tsant
Achter hem bliven entie zee.
Twalef milen ofte mee
Reet hi weghes bindien daghe.
Menighen busch ende menighe haghe
Reet hi daert was onghehiere.
Mettien quam hi up ene riviere
Die herde diep was ende wide
En*de* hi [sach] over andand*er* zide *
Enen rudd*er* comen ghereden
Die sceen van herde fellen zeden
Up een ors, was herde groot;
Ende zine wapine waren root:
Rood was zijn scilt ende zine vane
Ende rode wapine addi ane.
An zijn ghelaet, an zine maniere
So sceen hi fel ende putertiere!
Doe sach hi comen up een rosside
Ghevaren neven srudders side
Ene joncfr*ouwe*, ghecleet wale
Met groenen cledren van sindale.
En*de* up hare hovet wert gheware *
Twe vlechtkine van gheluwen hare
Die over hare scoudren hinghen beide
Tote upt archoen vanden ghereide
Al uut ghetrect en*de* zere verwerret:
Die rode rudd*er* die z*er*e v*er*erret

* 3662. In hs. ontbreekt *hilten*.
3663. Aldus hs.: *Des* i.p.v. *Tes*.
3668. In hs. staat *voe*, blijkbaar is de *r* vergeten.
3678. In hs. ontbreekt *sach*.
3691. Achter *wert* ontbreekt *hi*, hetzij door een fout van de afschrijver, hetzij als samentrekking met de voorafgaande zin.

*
Was up hare, hadse uut ghetrect
Hare cleder ghescuert ende ondect *
Hare scone lijf en*de* hare lede!
Ene ghecele d*aer* hi mede
Der joncfr*ouwen* dede menighen pant
Brochti ghevoert in zine hant
Ghemaect met ·viij· starken riemen
Daer hi mede grote striemen
Der joncfrouwe*n* slouch in hare ansichte:
Grote slaghe ende ghedichte *
Gaf hi hare ende harde vele
Dat hare haer hals ende hare kele
Metten bloede al was beronnen.
Soe seide: 'H*er*e, ghi moet mi jonne*n* *
Dor uwe omoet, dor uwe ghenade*n*:
[+] Maect mi quite vandiere ondaden
Die mi dese doet onverdient! [+141 rb]
Quame noch enich gods vrient
Die mi verledichde van desen
Ic soude zijn dienst wijf wesen:
Hi doet mi leven in groten zere!'
Doe sprac Walewein die here:
'Mochtic jou te spraken comen
Fel rudd*er*, het soude jou lettel vromen
Dat ghi doet der scoonre joncfrouwe
Leven met so ghedane*n* rouwe!
M*aer* mi dinket wel, neen ic niet.' *
W*aer*waert dat deer Walew*ein* ziet
Sachi up of sachi ned*er*
Hine sach no voort no wed*er*
Brugghe ooc no gheretiere
Passage ov*er* die riviere
D*aer* enich mensche mochte varen.
M*aer* der joncfrouwen mesbaren
Dede den h*er*e Waleweine so wee
Dat hijs ne mochte nemmee

* 3698. Na *hare* is *sc* doorgestreept, blijkbaar een herstelde verschrijving naar 3699. - De interpunctie van 3696-99 is aan twijfel onderhevig. Volgens de hier gegeven lezing zijn de part. *ghescuert* en *ondect* parallel aan *ghetrect* en dus verbonden met *had*. Mogelijk moet achter 3697 een punt of puntkomma staan; dan zijn de volgende verzen nieuwe hoofdzinnen: haar klederen waren gescheurd, enz.
3706. Er heeft in het hs. eerst *ghedinge* gestaan; daarvan is *ghedichte* gemaakt; zie regel 3784.
3710-13. De vraag is weer of we 'dor uwe omoet, dor uwe ghenade' verbinden moeten met het voorgaande zoals mijn interpunctie suggereert; dan wel met de volgende imperatief, zoals Jonckbloet aangeeft (nl. achter *jonnen* uitroepteken; achter *ghenade* komma).
3723. De betekenis is: ik denk wel dat ik er niet aan te pas zal komen. (hij ziet nl. geen gelegenheid om de rivier over te steken).

*
Ghedoghen dat hi dat sach
Dat men hare gaf so menighen slach.
Mettien wierp hi omme tpert
Ende keerde ter rivieren w*er*t
Al dat het ghelopen mochte.
Ende Gringolet die bezochte
Den hoever en*de* spranc in ter vaert
Tote over die medewaert
Vander rivieren en*de* hi zwam vort
Ov*er* tote an tand*er* boort.
Doe bete Walewein die heere
En*de* droochde zijn p*aer*t met zinen gh*er*e
Ende beterde hem al dat hem daert.
Als hi verbreidelt adde zijn p*aer*t
So wert deer Walew*ein* gheware- - -:
Jeghen die sonne die so clare
Sceen sach hi blecken van verren
·Iij· scilde oft waren ·iij· sterren
Claer van zelv*er*e en*de* van goude
En*de* hi sach stuven die moude.
Doe peinsdi dat die rudders [waren] *
Die naden rudd*er* quame*n* ghevaren
Entie joncfrouwe wilden bevreden*n*
En*de* naden roden rudd*er* reden.
Dit peinsdi in zinen moet
+ Walewein die rudder goet.
M*aer* niet weet hi wat si begheren +141 va
Wed*er* si hem helpen ofte deren
Wille[n]. Si waren uptie wile *
Noch van hem ene starke mile;
M*aer* emmer hevet hi wel v*er*nomen
Dat si naden gonen comen.
Mettien begonsti hem ghereiden
- Hine d*ar* niet langher beiden -
Up avonture wat si begaren.
Doe sat hi al zond*er* sparen

* 3753. Het laatste woord (*waren*) is met kleine letter en andere hand later in margine aangevuld.
3761. In hs. staat *wille*.

*
Up Gringolette zijn goede p*aer*t
En*de* volghede achter metter vaert
Om te bevredene die joncfrouwe
Die was bevaen met grote*n* rouwe.
Hi reet so na dat hi zach
Den rudder en*de* als hi spreken mach
Deer Walewein die rudd*er* vri
Riep hi: ‘Onbeit, spreict jeghen mi
Een lettel eer ghi vorder vaert!’
Dand*er* slouch met spore*n* tpaert
En*de* ghebaerde of hijs niene horde
No ne andworde niet van enen worde
No hine sprac no hine louch
M*aer* hie hief die ghecele en*de* slouch *
Die joncfrouwe in hare ansichte
Grote slaghe ende ghedichte;
Bi wilen stac hise metten scilde.
Alse dit sach Walew*ein* de milde
Balch hi hem mee dan te voren.
Doe slouch hi zijn p*aer*t met sporen
En*de* peinsde hi soudt hem doen ontghelde*n*.
Noch sprac Walew*ein*: ‘Inne wille niet scelde*n*:
Spreict jeghen mi, so doedi wel!’
Doe keerde hem o*m*me die rudd*er* fel
Ende seide: ‘Ghine doet niet wel t*er* vaert *
Dat ghi die selve strate begaert
Die ghi mi vor jou zaghet ride*n*.
Waendi dat ics soude v*er*mide[n] *
Dor jou, inne soude die joncfr*ouwe* slaen?
Neen ic! Ic doe jou zelven zaen *
Leven met wel grot*er* onnere
Spreicti enich wort mere
Te mi waert danne mi dinct goet!’
Deer Walew*ein* was wel ghemoet
Ende hovesch van zinen sinne:
[+] Grote doghet addi inne;

[+]141 [v]b

* 3782. Aldus hs.: *hie* (vgl. vs. 3917).
3793. Jonckbloet sloot ‘ter vaert’ buiten de directe rede, en verbond het blijkbaar met ‘seide’.
3796. In hs. ontbreekt de *n* van *vermiden*, eventueel het afkortingsteken.
3798. Na het eerste *ic* staat een dubbele punt, blijkbaar om de gelijkluidende en dicht opeengeschreven woorden te scheiden.

*
Hi andworde: ‘Vrient, te waren
In gheve om u dreghe*n* niet ·ij· paren
En*de* om dat ghi mi moocht ghedere*n*.
Dinkets u goet, ghi zullets onberen
Also te blouwene die maghet
Die ghi mesvoert hebt en*de* ghejaghet.
Wat hevet soe jeghen u mesdaen?
Menne soude ghene vrouwe slaen:
Van vrouwen comt ons alle ere.
Onberets en*de* ne doets nemmere!
Ne latijs niet, ghi zullets tore
Hebben, ic sect jou wel te voren.
Het doet goet met ghemake leven.’ *
Die felle hevet andworde ghegheve*n*
En*de* seide: ‘Noch spreicti als een domme!
Waerdi vroet, ghi voert al omme *
Van mi, dat segghic jou over waer:
Dor jou ne lietics niet een haer
Inne soudse blouwe*n* ende slaen.
En*de* wildijt ooc wederstaen
Ic soude jou sulc een spel ooc leren
Ghi zout met scande*n* wederkeren
En*de* het soude jou costen tleven!’
Mettien so hevet hi verheven
Die ghecele en*de* slouch die joncfrouwe
Dies was bevaen met grote*n* rouwe
In hare ansichte, dats mochte ontf*ar*me*n*
Enen stene! Soe riep: ‘Wacharmen!
Edel rudd*er*, dor uwe doghet’
Sprac die joncfrouwe ‘of ghi moghet
So verledicht mi van desen!
Mach ic der groter slaghe ghenesen
Die ic van hem hebbe ontfaen
Ic wille in uwen dienste staen.
Doet dit in alre vrouwe*n* ere!’
Deer Walewijn seide: ‘Bi onsen h*er*e

* 3817-18. Deze regels staan in hs. in andere volgorde, doch de letters b, a voor de regels duiden de bedoelde volgorde aan.
3820. De zin ‘dat segghic jou over waer’ slaat waarschijnlijk op het voorgaande; de dubbele punt verbindt dus de hele bewering met hetgeen volgt (= namelijk of want).

*
Ic saelt doen scone joncfrouwe!
Bi rudderscepe, bi mire trouwe *
Gheift hi u meer ene*n* slach
D*aer* an leecht zijn domesdach!
Dat segghic hem te voren wel.'
Doe keerde hem omme die rudd*er* fel
En*de* hiet Waleweine, of hi wilde
Dat hi hem decke metten scilde.
Doe decten si hem uptie wile.
[+] Hen vloghen noit twe pile
Daer men mede sciet in boghen
So zere als si te gad*er* vloghen:
Sine speilde[n] niet ter faelgen! *
Vanden halsberghe alle die maelge*n*
Faelgierde*n* als si hem ond*er*stake*n*
En*de* hare twier scachte brake*n*.
Deen was den andren herde fel.
Die orssen waren bede snel:
Si ca*n*selierden ende vellen.
Van zulke joste mochte men tellen
Hier na over menighen dach.
Ende als die rode rudd*er* sach
Walew*eine* staen te voet
Verhueghede hem sin ende moet
Ende waende wel [te] voren all *
Sijn leet en*de* zijn ongheval
Hebben verwonne[n]; hi [merde] niet: *
Hi trac zijn zw*aer*t. Walew*ein* ziet
En*de* hi was verhueghet zere
Ende seide: 'Vrient, bi onsen h*er*e
Ic wane, wi sullen onlanghe dinghen.'
Doe trac hi tsw*aer*t metten ·ij· ringhen
Dat ghi wel hebt horen nomen;
Entie twe rudd*er*s zijn comen
Te gad*er*. Nu laets Gode wouden:
Die veghe es, hi moet ter mouden

[+]142 [r]a

* 3842. Jonckbloet plaatste achter 'ridderscepe' een punt en verbond de praep-bepaling dus met 'ic saelt doen'; terwijl 'bi mire trouwe' dan een nieuwe zin opende. Dat lijkt me minder waarschijnlijk. Herhaaldelijk komen variaties voor in bezwerende formules. Liever beschouw ik beide bepalingen als verzwarende toevoegingen bij 3843.
3853. Hs. heeft *speilde*.
3865. Boven de regel is *te* waarschijnlijk met dezelfde hand bijgeschreven. Aldus hs.: *all*.
3867. Hs. heeft *verwonne*, en na *hi* ontbreekt *merde*, hetgeen door Jonckbloet werd aangevuld.

*
Alsene God niet langh*er* ne spaert. *
Deer Walewein adde zijn zw*aer*t
Ghetrect: het moeste nature pleghe*n* *
En*de* hevet den rode*n* ghesleghen
Dat hi den helm altemale
Cloofde ende den hoet van stale
Ned*er* toten tanden duere. *
Doe quam gheronne*n* dor de [scuere] *
Die hersene ende dat rode bloet
Dat updie arde wederstoet. *
Doe moesti tume*n* omme lanc.
Deer Walewein seide: 'God hebs danc!
Mijn zw*aer*t hevet hem gheproevet wel *
An desen roden rudder fel:
Ic macher mi wel toe verlaten.
W*aer* omme soudic den gonen haten
Diet mi gaf? Hi es ghetrouwe.'
'Danc hebt, rudd*er*,' sprac die joncfrouwe
'Mettesen slaghe bem ic ghenesen.
+ Ic wille jou dienst wijf gherne wesen:
Ghi hebt mi gewroken wel
Jeghen den roden rudd*er* fel
Die mi met sorghen dede leven;
En*de* een mijn broeder, die es bleven *
Vor hem doot, een rudd*er* coene.
Inne ghecreech noyt ander zoene
Danne ghi saghet up desen dach:
Zw*aer* verdriet en*de* menighe*n* slach
Dat was die zoene die hijs mi dede.'
Doe ghinc Walewein ter zelver stede
D*aer* die rudd*er* lach ghewont
Ende zere ziec ende onghesont
Ende dede hem den helm of ende sach
Of hi yet jeghen hem spreken mach:
Hi lach in ommacht vandien slaghe.
Walewein leide nauwe laghe

+142 [r]b

* 3877. Jonckbloet wilde *ne* vóór *spaert* schrappen.
3879. Mogelijk is vóór *nature* in te voegen *siere*, zoals Verdam voorstelt (VI, 442).
3883. Jonckbloet plaatste achter *God* een komma, alsof het een vocatief was.
3884. In hs. staat *scone* i.p.v. *scuere*, wat kennelijk een vergissing is; met latere hand en verbleekte inkt is *scuere* naast de regel geschreven.
3886. M. de Vries (Proeve v. Mnl. Taalzuivering 102, noot) suggereerde, waarschijnlijk zonder raadpleging van het hs., dat er gelezen moet worden: *wederscoet*. In hs. staat echter ontwijfelbaar een *t*.
3889. Hs. heeft *miin*.
3900. *Ende een mijn broeder* is gecoördineerd aan *mi* in 3897.

*
Of hine yet mochte ghenesen:
Sijns selves helm nam hi te desen
Ende lieper mede ter riviere
En*de* haelde water en*de* laefdene sciere
Den rudd*er* en*de* als hie bequam *
Vander ommacht, Walewein nam
Die wonde en*de* loocse metten hande*n*.
Die gone sprac binden tanden:
'Edel rudd*er*, ic bidde ghenaden *
Ic hebbe ontfaen van minen mesdade*n*
Penitencie die mi es te zw*aer*.
Ic hebbe der doot ov*er* menich jaer
Verdient en*de* nu es soe comen.
Ghi hebt mi mijn lijf ghenomen:
Dat es bi minen sculden wel'
- Sprac die rode rudder fel -
'Mine mesdaden ne zijn niet clene: *
Al waert an dese joncfrouwe allene
Ic hebs verdient en*de* mekel mere.'
Doe sprac deer Walewein die h*er*e:
'Vrient, so lates jou berouwen
Ende roept ghenade*n* up onser vrouwe*n*.
So mach uw*er* zielen goet raet
Werden, na dien dat met jou sta[et]: *
Ghi hebt e*m*mer jou lijf v*er*loren.
En*de* laet jou berouwe*n* alte voren
Dat ghi der joncfrouwe*n* hebt ghedaen.'
Die rode rudder andworde zaen:
'Waendicker mede te ghenaden
[+] Comen, ic soude van minen mesdaden
Gh*aer*ne te jou te biechten gaen. [+]142 [v]a
Maer ic hebbe so vele mesdaen:
Cume wert mire zielen raet.'
'Neen, ald*er* warelt mesdaet'
Sprac Walew*ein* 'es harde clene
Jeghen die Gods ghenade*n* allene.

* 3917. Aldus hs.: *hie* (vgl. 3782); vgl. Wdl. ook op *mie*.
3921. In hs. een slechte stee in het perkament, waardoor *bidde* en *ghenaden* door de afschrijver ver van elkaar gezet zijn: er heeft verder niets tussen gestaan.
3929. In hs. *ziin*.
3936. De slot-*t* van *staet* is met een deel van de *e* afgesneden op de rand van de bladzijde. Jonckbloet zette achter *werden* een puntkomma en verbond 'nadien dat met jou staet' met 3937.

*
Dies bedinct jou wel te voren:
God die wert dor ons gheboren
Hi ontfinc dor ons bittre wonden;
Hi mach u wel van uwen zonden
Quiten: secse al uut ende uut
Jou biechte, nu al ov*er* luut.
Vrient, ne laet jou niet bedwellen *
Den groten duvel uter hellen.
Doedi dat, so sidi vroet.'
'U raet dinct mi wesen goet' *
Sprac die rudd*er* die d*aer* ghewont
Lach 'ic wille jou maken cont *
Mine mesdaet groot ende clene!
Die berouwen mi, maer allene
Hebbic vele te merren rouwe:
D*aer* heden dese scone joncfrouwe *
Quam spelende uut haren hove
Ende een hare broed*er* van grote*n* love *
Een jonc rudd*er* en*de* een coene
En*de* een staerc van zinen doene- - - -
Dese reet bi haerre zide:
Si songhen ende waren blide
Ende voeren meyen harentare
Al spelende en*de* ic wards gheware
Als si quamen in een wout
D*aer* voghelkine menichfout
Songhen en*de* dreven spel'
- Sprac die rode rudd*er* fel -
'Here, dit berouwet mie!
Met mi quamen rudd*er*s drie:
Elkerlijc hevet ene joncfrouwe
Die es bevaen met groten rouwe:
Zi sijn tonghemake zere. *
Ic segghe jou waer omme, h*er*e
In dien dat ghijs ghelovet:
Si werden alle drie gherovet

* 3955. Met een hoofdletter in hs.: *Ne*.
3958. Na *U* staat een dubbele punt, blijkbaar om het van *raet* te scheiden en te voorkomen dat men *vraet* zou lezen.
3960. Hs. heeft *jc*.
3964. De zin die hier begint, loopt niet regelmatig af: de daer-zin wordt niet opgevangen door de te verwachten hoofdzin. In 3966 is *een hare broeder* gecoördineerd aan 'dese scone joncfrouwe' van 3964; maar in 3969 gaat de dichter in een nieuwe beschrijvende hz. over. Dat er twee regels na 3969 zouden zijn uitgevallen, lijkt me niet waarschijnlijk.
3966-67. Keerzijde van de slechte plek uit 3921. Ook hier heeft de afschrijver er om heen geschreven.
3981. In hs. staat *siin*.

*
Haren mannen en*de* haren maghen! *
D*aer* si ooc alle toe saghen
Naemwise; dies ne lieten wi niet.
+ Ende dese joncfrouwe die ghi hier ziet
Hare dedic grote pine daer. * +142 vb
Wi hebben gheweset ·xx· jaer
Scakers ende mordenaren.
Wine lieten ons noyt ene*n* ontvaren
D*aer* wine vonden, wine dade*n* hem pine.
Nu es mi die quaetheit anschine
Here, ende nu hebbics rouwe.
En*de* als ic dese scone joncfrouwe
Sach, doe voeric hare bet naer
Ende doodde haren broed*er* d*aer*:
Inne wiste noit wat ic hem weet! *
Haer selven dedic menich leet
En*de* gaf hare menighen zwaren slach.
Ic bidde jou, h*er*e, oft wesen mach
Vraecht hare of soet mi wille v*er*ghev*en*.
Mine drie ghesellen die zijn bleven
Achter ende soude*n* mi bevreden *
Saghen si yem[en] comen ghereden *
Omme te haelne die joncfrouwe.
Comen si, here, bi mire trouwe
Si nemen jou tlijf, dat wetic wel:
So quaet zijn si ende so fel; *
Si mickens lettel dat si jou toren
Doen: nu wachtets jou te voren.
Ghine hebt hier gheen langh*er* sparen!
Sijt dat si jou bi mi bevaren
Ghi moet emmer jou leven laten. *
Mi ware leet, bi caritaten
Soude jou yet bi mi messchien.'
Deer Walewein andworde mettien
Ende seide: 'Ghi sect alse die goede.
Die rike God dor sine omoede

* 3985. Deze datief kan zowel bij de volgende als bij de voorafgaande verbinding gerekend worden. Mijn interpunctie is ingesteld op het laatste geval. Jonckbloet ging uit van het eerste: punt achter 'gherovet', komma achter 'maghen'.
3989. Achter *pine* is een *g* doorgestreept, met een punt er onder.
3999. In hs. is *nooit* met een hoofdletter geschreven.
4005. De *m* van *mi* was eerst een *b*.
4006. In hs. staat *yem*. De S in de hoofdletterkolom is over een andere letter heengeschreven.
4010. Eventueel kan men ook 4010 en 4011 als één zin lezen: ze zijn zo boosaardig, dat ze ....
4015. In hs. is *jou* met hoofdletter geschreven, evenals in 4017.

*
Moete jou vergheven all emesdaet.
Edele joncfrouwe, nu hebt raet'
- Sprac Walew*ein* - 'dor uwe ghenaden
En*de* vant mi ene bede ghestade*n*
Dor uwes broed*er* zielen wille!'
Die joncfrouwe ne zweech niet stille
Als soe dat horde, en*de* seide: 'H*er*e
Ghi doet jou selven grote onnere *
Dat ghi mi bidt, ghine heet mi:
So wat saken so het si
Ic salse jou doen, bi mire trouwe!'
'So biddic jou, wel scone joncfrouwe
Dat ghi verghevet alle mesdade
+ Desen rudd*er* dor uwe ghenade
Die hi hevet jeghen u mesdaen. +143 ra
Bedi het es also vergaen:
Jou ne maechs werden ander wrake
Hen si dattene die duvel trake
Indie pine vander hellen
D*aer* die arme ziele quellen.
Dies ne w*er*di niet te bet ghenesen.
Nu beraet jou van desen
En*de* vanter mede verlossen sci*er*e
Uter pine vanden helsche*n* v*ie*re
Uwes broeders ziele en*de* srudd*er*s mede.
Dor God ghevet mi dese bede;
Dies biddic jou up rechte trouwe.'
Doe andworde die joncfrouwe:
'Hi hevet mi brocht in grot*er* noot
En*de* minen wel lieven broed*er* doot
Dien ic minde vor alle die leven;
Maer die bede willic jou gheven
En*de* vergheven die mesdaden
Dat mijns broed*er*s ziele te ghenade*n*
Met onsen h*er*e moete comen.'
Die rudder hevet een stro ghenome*n*

* 4028. Aldus hs. *onnere*.

*
Also cranc alse hi d*aer* lach
En*de* seide: ‘Joncfrouwe, up desen dach
Biddic jou vrie*n*delijc ghenade*n*
En*de* verghevet mi mine mesdade*n*.’
Entie Joncfrouwe heveten ontfaen
Vandat hi jegh*en* hare hadde mesdaen
En*de* andworde hem tien stonde*n*:
‘God vergheve jou alle zonden
Die dor ons coos die bitter doot.
Ghi hebt mi brocht in grot*er* noot
Here rudd*er*, en*de* in zulk*er* pine
D*aer* mi in staet te zine
Hier na over menighen dach.’
Walew*ein* was blide als hijt sach
Dat also die scone joncfrouwe
Hadde vergheven met goed*er* trouwe
Den ridd*er* alle zine mesdaet
Na sinen sin, na zinen raet.
D*aer* na begonsti z*er*e breken
Want hi qualijc mochte spreken.
Dus lachi ende zweech al stille.
Echt vraechdem Walewein wat hi wille
En*de* of hi a*n*ders yet begaert.
+ Nochtoe andwordi mett*er* vaert
Die rudder die daer lach so cranc: +143 ʳb
‘Ja ic’, seit hi ‘messanc
Mochti mi ghehelpen d*aer* of;
Ende doet mi up een kerchof
Graven, h*er*e, dor uwe doghet.’
Deer Walewein seide: ‘Of ghijt doen mog[het] *
Ghelooft mi dan dat ghi te mi
In so wat sted*en* dat het si
Sult comen als ic jou v*er*mane.’
Die rudd*er* sprac, na minen wane: *
‘Ic comer gherne, hebbics de macht;
En*de* jaens mi die Gods cracht

* 4086. Van *moghet* is *het* afgesneden.
4090. In hs. lijkt ‘na minen’ aanéengeschreven.

*
So salict doen bi mire trouwe.’
D*eer* Walew*ein* seide: ‘Bi onser vrouwen
Ic sal ooc doen dat ghi begaert
Sijt dat God mijn leven spaert.’
Hi nam aerde, d*aer* hi stoet *
Ond*er* zine*n* rechtren voet
En*de* seide: ‘Nu gaept, in Gods name
Ic moneghe jou, dat moete bequame
Gode zijn ende zire moed*er* mede.’
Dus staerf hi d*aer* ter zelver stede *
En*de* hevet zinen ende ghenomen.
Nu zijn die and*er* drie d*aer* come*n*
Also ghehende en*de* so bi
Dat Walewein, die rudder vri
In ghere wijs ne mochte ontvlien.
Hi ghereedde hem mettien
En*de* sat up Gringolette zijn p*aer*t.
Al bloot addi ghetrect tswaert
D*aer* hi hem mede soude ter were
Setten; hi was sond*er* spere *
Want hi hadt al d*aer* te broken
D*aer* hi die joncfrouwe adde ghewroken
Ov*er* den roden rudd*er* fel:
Ic seit jou eer; nu weit dijt wel
Hoe die zaken toe zijn comen.
Deen vanden drien hevet v*er*nomen
Die d*aer* up Waleweyne wilde
Dat hi hem decte metten scilde;
En*de* hi sach zinen gheselle doot:
Dies haddi den rouwe groot
En*de* hi peinsde, hi salne wreken.
Dus quam hi al sond*er* spreken
Vaste toe, slaende metten sporen
[+] Omme te wrekene sinen toren
Up Waleweine met grot*er* cracht. [+]143 [v]a
Ter steke hilt hi zin*en* scacht

* 4097. In hs. staat een hoofdletter *D* i.p.v. *H*, ook de representant door de afschrijver aangegeven is een *d*. (vgl. 4133).
4102. In hs. staat *zeuver*.
4112. Na *setten* in hs. dubbele punt.

*
D*aer* hine mede dor steken wilde.
Walew*ein* decte hem mette*n* scilde
En*de* hilt bloot zijn goede zw*aer*t
En*de* slouch den scacht ontwe t*er*vaert.
Binnen desen es die and*er* come*n* *
En*de* hadde hem gh*er*ne tlijf ghenome*n*:
Al dies ghelike so dedi dien.
Doe quam die leste vanden drien:
Hem dochte dat hi was verlet.
Dese hevet Wal*eweine* so onset
Mett*er* steke die hi hem gaf
Dat die maelgen vloghen af
Vanden halsberghe te menigh*er* stede
En*de* hadde wel na hem zelv*en* mede
Uten sadele ghedraghen.
Dand*er* twe ooc niet ne daghen
Sine trecken zw*aer*de sond*er* scelde*n*
Ende reden bet an en*de* wilde*n* ghelden
Walew*eine* sine achterstelle
Om te wrekene haren gheselle.
Dies was drouve die joncfrouwe
Ende bat Gode met goed*er* trouwe
Over Walew*eine* den here
Dat hi moeste bliven in zine ere
Jeghen die drie up desen dach.
En*de* als die joncfrouwe sach
Waleweine in zulk*er* noot
Doe dreef soe den rouwe groot
En*de* wranc hare hande en*de* trac hare haer
En*de* dreef wel groot mesbaer;
Soe seide: ‘Ic bem in meerre noot
Dan doe ic minen broed*er* doot
Heden sach slaen vor mine*n* oghe*n*!
Hoe sal mijn h*er*te dat ghedoghen
Dat ic sie desen rudd*er* sterven?
Ic sal dor hem slives derven

* 4133. I.p.v. een *B* is door de rubricator een M gemaakt, ook hier volgens de aanwijzing van de afschrijver (vgl. 4097).

*
En*de* werden van minen sinne onvroet!’
‘Edele joncfrouwe, siet wat ghi doet’
- Sprac Walewein - ‘drivet ghenen rouwe
Dor mi, bi gherechter trouwe
In hebbe ghene dinc die mi daert.’
Mettien so verdrouch hi tsw*aer*t
En*de* gherochter ene*n* metten slaghe
+ Dattene d*aer* ne man no maghe
Nemmermee ghehelpen mochte*n*: +143 vb
Hi ruumde tghereide en*de* sochte
Die arde sci*er*e sond*er* beide. *
Nu hoort wat der Walew*ein* seide:
‘Van desen hebbic vasten vrede.
Mi dinke, al sond*er* yemens bede
·Xl· jaer ende ·xl· daghe
Gaf hi mi verde tesen slaghe!
Ic macher mi wel toe v*er*laten.’
Entie gone diene hate*n*
Ghinghen hem an met ommi*n*ne*n*.
Ic wane, si zullen lettel winne*n*
Comt Walewein in zijn ghedochte.
Die ene haelde uut en*de* hi brochte
Wed*er* verlaysiert zijn paert
Te minen h*er*e Walew*ein* waert
D*aer* ic heden eer of sprac.
Want hi den here Waleweine stac
En*de* gherochtene wel t*er* cure
En*de* stac hem den scilt al dure
Dat wed*er*stont up die curie. *
Walewein sprac: ‘Sinte Marie
Helpt mi, vrouwe: ic hebs te doene
Jeghen desen rudd*er* coene!
Waren mine wapine niet so vast
Ic hadd*er* an ene*n* quade*n* gast;
Dies machic hem wel ghetrouwe*n*.
M*aer* ic hope het sal hem rouwen!’

* 4175. In hs. is het afkortingsteken van ‘sond*er*’ vergeten.
4193. Deze regel had de afschrijver overgeslagen; maar hij staat onder aan de kolom: een *a* vóór de regel duidt aan dat hij vóór regel 4194, waar een *b* voor staat, moet ingevoegd worden.

*
Mettien so verdrouchi tsw*aer*t
En*de* slouch den scacht ontwe ter v*aer*t
Vor sine hant in drien sted*en*.
En*de* den rudd*er* van fellen seden
Gherochti met enen slaghe
Dat hem binn*en* den derden daghe
Der hooftzwere niene mochte ghebreke*n*:
Hi viel ter aerden sond*er* spreken
In ommacht vanden grote*n* slaghe.
Die gone seide: ‘Biden goede*n* daghe!’
Die d*aer* acht*er* hilt al ghesont
‘Nu hebdi tot*er* doot ghewont
Mine gheselle, die zijn doot. *
Dies hebbic den rouwe groot
En*de* ic moets emmer ghewroke*n* wesen.’
Dus v*er*gaderden si mettesen
Ond*er* hem tween, die niet ne daghen.
[+] Walewein was van groten slaghen
Dicken ghenesen uptien dach. [+]144 [r]a
En*de* als die gone die gonder lach
Vander ommachten bequam
En*de* hi Waleweins zw*aer*t v*er*nam
So ver[kin]dijt metten ringhen. *
Ende hi sprac mettesen dinghen:
‘Lieve ghezelle, ziet wat ghi doet
Ghi pijnt al gad*er* jeghen spoet.
Ic zie tsw*aer*t, ic kennet wel:
Het es utermaten fel;
Ghine moghet vor hem niet ghenesen!’
Die gone andworde mettesen:
‘Suldi met dus ghedanen treken
Onse ghesellen helpen wreken *
Die hier ligghen ghesleghen doot?
Haddi ghezijn in zulker noot
Sine hadden niet also ghesproke*n*
Ghine waert eerlike ghewroken;

* 4213. In hs. *Minen gheselle;* eerder was te verwachten: *mine ghesellen*.
4223. Hs. heeft slechts *verdijt;* met Jonckbloet lees ik *verkindijt*.
4232. Hs. heeft i.p.v. *helpen* ‘hebben’; maar *ben* is weggeradeerd, doch nog zichtbaar; er is niets voor in de plaats geschreven.

*
Dies mochti wel an hem ghetrouwen.
Ende so mochte ons beeden rouwen
Soudsi onghewroken bliven;
Men soude segghen: ‘Gone keytiven
Lieten hem enen rudd*er* dwinghen.’
Weten ons wachten van zulke*n* dinghe*n*.
Nu sit up en*de* vant v*er*draghen
Jou seer, en*de* laet jou niet v*er*saghe*n*:
Al hebdi enen slach ontfaen
So vant enen andren wed*er* slaen
En*de* laet ons onse ghesellen wreken!’
Die gone sat up al zond*er* spreken
Omme wrekene sinen toren.
Deen van achter dand*er* van voren
Ginghen si minen h*er*e Walewein ane.
Met groten steken met grote*n* slane
So dadensi hem grote pine.
Deer Walewein peinsde al stillekine: *
Mochti, hi souds zijn ghewroken
Over hem die die hoghe sproken
Eerst sprac, conste hijt vulbringhen.
Hi verdrouch tsw*aer*t mette*n* ringhen
Ende seide: ‘Wacht u vandesen slaghe!
Mach ic, biden goeden daghe
Ghi zult onlanghe vor mi staen.’
Entie gone andworde zaen:
‘Om u dreghen ne ghevic niet.
+ Met minen zw*aer*de dat ghi hier ziet
Salic jou emmer nemen tleven!’ +144 ʳb
Walewein hevet tsw*aer*t verheven:
Hi slouchem thovet of dat vlooch!
Hi seide: ‘Maria, die noit ne looch
Nu moetijs hebben lof ende da[nc]! *
Dese rudd*er*, al maectijt lanc
Heift zinen gheselle wel ghewroken
Eerlike met hoghen sproke*n*

* 4254. In hs.: *peinsden*.
4269. In hs. staat *dach:* met dunne lichte letter is naast de regel *danc* geschreven.

*
So dat mer of spreken mach:
Hier na over menighen dach
Sal mens hem segghen prijs ende ere.'
'Het es recht, bi onsen here!'
- Sprac die gone die den slach
Eerst adde, als hi versach
Dat zijn gheselle was bleven doot -
'Ghi adt den hoghen moet so groot!
Ghi adt wel vor tsw*aer*t ontstaen
Haddi minen raet ghedaen:
Ghi adt jou leven wel behouden.
Hen es niet bi minen scouden
Dat ghi dus zijt bleven doot.
Duer jou hebbic den rouwe groot
En*de* om mine andre twe ghesellen *
Die doot zijn. Wie machic tellen
Mine*n* rouwe, of die mi raet
Ghevet nadien dat met mi staet?
Ic hadde wel goeds raets te doene:
Dese rudd*er* dinct mi so coene:
Weric mi, ic bem verloren
Jeghen hem, dat weet ic te voren;
Ende te vliene hebbic ghene macht.
Waer dese rudd*er* also bedacht
Of ic ghenaden an hem sochte
Dat hem danne mijns v*er*dochte
Men sout hem prisen emmerm*er*e.
Ic saels ooc prouven bi onsen h*er*e.'
Mettien beetti vanden p*aer*de.
Vore Waleweine uptie aerde
Viel hi neder in knie ghebede
Ende seide: 'Dor uwe edelhede
Here rudder, hebt mijns ghenade!
Ic wille werken bi uwen rade
Ende der quaetheit ave staen
Die ic hier vormaels hebbe ghedaen; *

* 4287. Aldus hs.: *twe;* vgl. 3464, enz.
4308. In hs. *jc*.

*
En*de* ghelove jou bi mire trouwe
+ Dat nemmerme vrouwe no joncfrouwe
Dor mi ne comt in pinen mere. +144 va
Laet mi levende, lieve here
Dor God en*de* duer uwe ghenaden!'
Der Walew*ein* seide: 'Uwe mesdaden
Sijn groot die ghi hebt mesdaen;
M*aer* wildijs noch in boeten staen
So mach uwes wesen raet.
Nadien dat ghescepen staet
Ic hadde jou emmer tlijf ghenome*n*.'
'Ic wils an u zelven comen'
Sprac die gone die den vrede
Wel gh*er*ne nam up die stede.
'Doet danne dat ics sek*er* si'
Sprac Walewein, die rudd*er* vri.
Doe haesti en*de* vinc ten zw*aer*de
Ende leid vor Waleweyn up d*aer*de
En*de* hi seide: 'H*er*e, ic bem ghereet
Te doene sekerhede ende eet
Van al dien dat ghi begaert.'
'So heft up jou hant ende zw*aer*t
Up dese hilte wel ghereet; *
So salic u staven den eet
Dat ghi zult eren die heligh k*er*ke *
En*de* starken Gods ghewerke
En*de* helpen weduwen ende wesen;
En*de* alle die ghi vint in vresen
Die bescudt en*de* set jou d*aer* voren
Om te wrekene haren toren;
En*de* ghelovet mi bi uwer trouwe*n*
Dat ghi desen drien joncfrouwe*n*
Sult helpen dat si wed*er* comen
D*aer* si teerst waren ghenomen;
En*de* alder quaetheit ave staen
Die ghi hier vormaels hebt ghedaen.

* 4331. Na de hoofdletter V staat nog eens voluit *up*. De V is door licht haaltje en stip er achter als overcompleet door afschrijver aangegeven.
4333. Aldus hs.: *heligh k'ke*.

*
Dat ghelovet mi altevoren.’
Die and*er* hevet hem ghezwore*n*
Wel te houdene bi zire trouwe.
‘God gheves jou cracht en*de* onse vr*o*uwe!
Up dat so salic jou laten gaen
En*de* v*er*gheven dat ghi hebt mesdaen
Up dat ghi dese sake doet.
God gheves jou cracht ende spoet!’ *
Aldus v*er*sciet d*aer* die strijt.
Nu waert wel herberghens tijt
Want die zonne die ghinc ond*er*.
+ Die twe rudd*er*s - hens gheen wond*er* -
Si adden wel der rusten noot. +144 vb
Die andre die d*aer* ligghen doot
Si moeten bliven boven d*er* aerde*n*.
Entie leveden, si begaerde*n*
Herberghe te soekene, wist si [w*aer*]. *
Sine hadde*n* gheen langh*er* lette*n* d*aer*:
Sullen si bi daghe comen
Ter herberghen die he*m* mochte vrome*n*
Of d*aer* si ghenade hebbe*n* mochten
So w*aer*t tijt dat sise sochten;
Want d*aer*ne was ghene bi
Up ene mile. ‘Haesten wi’
- Sprac Walewein - ‘en*de* laet ons varen
Dapperlike al sond*er* sparen
D*aer* wi herberghen moghen.’
Die joncfrouwe began v*er*hoghen
Die des daghes was te blouwe*n*;
Soe seide: ‘Here, bi mire trouwe*n*
Hier woont emmer, in weet waer
Up ene mile of also naer
Mijns vad*er* broed*er*, een mijn oom.
Nu maerct wel en*de* nemet goom
Of ghi ons d*aer* raet te vaerne:
Hi saghe mi uter maten gh*aer*ne.

* 4352. De laatste twee regels lijken als herhaling een invoegsel.
4361. In hs. ontbrak aanvankelijk *waer*. Met dunne letter is *w*’ aangevuld.

*
Ic bidde jou dat ghi d*aer* met mi
Vaert.' 'Bi Gode, joncfrouwe, dat si'
- Sprac Walewein - 'ic doet gh*aer*ne.'
Doe noodde hi mede te v*aer*ne
Den rudd*er* entie ·iij· joncfrouwen.
'God lone jou, h*er*e, bi mire trouwen!'
- Sprac die rudd*er* - 'ic ne does niet:
Over de riviere die ghi hier ziet
So salic herberghen te nacht
Eist dats mi jan die Gods cracht. *
Ic sal ooc dese ·iij· joncfrouwe*n*
Met mi lede*n*, bi mire trouwen.'
Hi bevalne Gode en*de* zine ghespele. *
Wat holpe dat ic der talen vele
Maecte? Si moete*n* emmer sceden.
'Die rike God moete u gheleden!'
- Sprac Walew*ein* - 'en*de* emmer zijt vroet
En*de* nemet ware dat ghi wel doet
Dat ghi ghelooft hebt en*de* ghezworen.'
Hi seide, hi soude. Doe reet hi voren
Die rudd*er* entie joncfrouwe*n* naer.
+ Walewein bleef biden doden d*aer*
Dien hi gh*aer*ne ter aerden broch[te]. * +145 ra
Het es so comen, hine mochte
Vander joncfrouwen dus niet sceden
Hine moestse and*er*sins gheleden
D*aer* soe te wesene begarde.
Deer Wal[*ew*]ein nam die paerde *
Die d*aer* stonden zond*er* here
Ende seide: 'Joncfrouwe,' min no m*er*e
'Dese p*aer*de die ghi hier ziet
Ne willic achterlaten niet:
Is salse coppelen ende ghereden;
Te uwes ooms zulwise leden.
Hets beter dan si waren verloren.'
Doe sette hi die joncfrouwe voren

* 4390. Hs. heeft *crac*, waaraan met dunne lichte letter *ht* is toegevoegd.
4393. In plaats van een H. staat een B., de representant van de afschrijver is onzichtbaar.
4403. Van deze blz. in het hs. is een hoek afgescheurd. Daardoor mist *brochte* aan het einde van deze regel enkele letters.
4408. In hs. staat *walein*, zonder afkortingsteken.

*
Up tscoonste part dat hire sach
Ende hi sat up, so hi eerst mach
Ende voer wech herder dan de*n* telt.
Bi nachte ov*er* dat woeste velt
Voer Walew*ein* met gonen parden
Ende mett*er* joncfrouwe zire vard*en*
Ende beval die dode dies si waren.
Dus quam d*er* Walewein ghevaren
Wel ene mile inde nacht.
Doe hordi grote here cracht
In ene buerch en*de* groot gheluut
En*de* hi sach ter porten uut
Enen cnape van sconen leden
Up een ors comen ghereden:
Het was dapper ende snel;
En*de* selve was hi ghewapent wel
Vanden hovede toten voeten.
Eer si hem consten ond*er*moeten
Groetene Walew*ein* herde scone
En*de* seide: ‘Alle die ingle vande*n* trone
Die moete*n* u gheven ghode*n* nacht!’ *
Die knape was wel bedacht
Al was hi tonghemake zere
Ende seide: ‘God moete jou lone*n*, h*er*e!
Goeden nacht addic te doene.’
Doe vraechde Walewein die coene:
‘Hevet u ymen yet mesdaen
Knape? Dat doet mi verstaen; *
Dies biddic u up hovescheit.
Of es dese burch beleit
Daer ic dit gheluut binne*n* hore*n*? *
+ .....*
..... +145 rb
.....
M .....gh ....

* 4437. In plaats van *ghodē* heeft er eerst *ghenē* gestaan. De vergissing is hersteld. door de *e* in *o* en de *n* in *d* te veranderen. Vandaar de ongewone spelling van *ghoden*.
4444. De vocatief, door mij gerekend bij de vragende zin, werd door Jonckbloet bij de volgende imperatief genomen.
4447. Zie volgende aant.
4448. Hier missen, door de ontbrekende hoek (zie 4403) enkele regels. Daardoor is het niet zeker uit te maken of *horen* in 4447 een goede lezing is. Wanneer men aanneemt, dat de zin met *horen* eindigt, zou men *hore* verwachten. Denkbaar is dat op de weggevallen regel een hulpww. als Vf stond, waarbij *horen* infinitief is.

*
D*aer* es [bin]nen menich dr[ouve man].' *
Der Walew*ein* seide: 'So sect mi [dan]
Soete knape, dor uwe doghet
- Dies biddic of ghijt doen mogh[et] -
W*aer* o*m*me dat si zijn so z*er*e
Tonghemake.' 'Ic sect jou, h*er*e;
Dies ne willic late*n* niet:
Indese burch die ghi hier ziet
Es droufheden vele mere
Dan ic ghesegghe*n* mach, lieve h*er*e!
Ic segghe jou w*aer* omme, twi: *
Die vand*er* burch h*er*e si
Hevet ene*n* rudder tene*n* broeder
Gheen bet gheraect*er* no vroed*er*
Ne woont hier niewerinc ghehende *
Die es heden come*n* in meswende
Here, en*de* in grot*er* noot:
Hem es een zijn sone doot
Ghesleghe*n*, hine weet wiet dede.
Ende ene joncfrouwe zijn docht*er* mede
Es hem ontfoert, sine wete*n* waer.
Dies drijft hi rouwe ende mesbaer
En*de* hevet ghesent bode*n* hare
Omme te vreesschene niemare
Of mer yewer yet of weet.
Here, nu bem ic ghereet
En*de* soude varen aldesen nacht
En*de* vergaderen grote here cracht
Mijns heren mannen en*de* zine maghe
Ende wi souden morghen mette*n* daghe
Varen soeken die joncfrouwe
D*aer* si om hebben grote*n* rouwe.
Hier omme hebsi groot mesbaer
Om dat si ne weten waer
Die scone joncfrouwe become*n* si.'
Deer Walew*ein* seide: 'Nu varen wi

* 4453. Deze aanvulling, evenals die van 4454, naar Jonckbloet.
4463. Vóór *jou* is *job* doorgehaald, met puntjes er onder. De verbinding 'waeromme twi' is ongewoon. Het Mnl. Wdb. beschouwt de combinatie als een tautologie, maar meer waarschijnlijk lijkt mij dat *ende* is vergeten: 'waeromme ende twi' komt in Mnl. meermalen voor. Mogelijk is de vergissing met 'job-jou' mede van invloed geweest.
4467. Onduidelijk is of er *woont* staat, dan wel *woent;* vermoedelijk stond er *woent*, doch is de *e* tot *o* gemaakt: de spelling *oe* voor *oo* is in deze tekst ongewoon. In dezelfde regel vergiste de afschrijver zich met *niewerinc:* hij begon met *ne* maar veranderde dit in *ni*.

*
Vrient, en*de* laet ons wed*er* keren
Verhoghen alle die hoge h*er*en:
Ic hebbe die scone joncfr*ouwe* brocht
Die ghi morghin vro ghesocht
Sout hebben; knape, sietse hier *
+ .....
..... +145 va
.....
.....
.....qua(me)...
..... heren
..... knape zien keren
..... (n) si wel zijn beleit
..... at hi hevet gheseit
..... v*er*nomen hevet d*aer* buten.
[Die] here sprac: 'D*a*r men yet sluten
[D]ie porte?' 'Bi Gode, nenet niet'
- Sprac die knape - 'h*er*e, ic liet
Uwes broed*er* dochter al hier bi.'
'Soete knape,' seiti 'sech mi *
W*aer* soe es.' 'Here, binden hove.' *
Doe stonden up die rudders van love;
Met tortijtsen en*de* met stallechten
Scoten up knapen en*de* knechten
En*de* vergaten allen rouwe:
Si ginghen bezien die joncfr*ouwe*.
Nu zijn si uter zalen comen
Die heren alle en*de* hebben v*er*nomen
Waleweine entie joncfrouwe mede:
Dies waren si alle blide ter stede
En*de* danctens vriendelike onsen h*er*e.
Der joncfrouwen oom weende zere
Als hi zire nichten sach mesmaect;
Hi seide: 'Nichte, ghi waert gheraect
D*aer* men u grote pine dede;
Dat machmen merken an uwe lede.

* 4493. Na *hebben* dubbele punt in hs.
4508. Achter *seiti* dubbele punt in hs.
4509. Vóór en achter 'soe es' staat een punt.

*
Ic hope, ghi zult ghewroken wesen.’
Die joncfrouwe andworde mettese*n*:
‘Oom, ic bems ghewroken wel
Over den roden rudd*er* fel
En*de* ov*er* zine ghesellen mede
Die mi die grote pine dede: *
Dies ne danct no min no m*er*e
Danne namelike desen h*er*e
Dat ic mijn leven hebbe ondraghen.
Hi es van vele zwaerre slaghen
Van hem vieren heden ontstaen;
M*aer* God danc, hets so v*er*gaen:
Den drien heifti tlijf ghenomen
Ende die vierde es te ghenad*en* comen;
Dien hevet hi ghelat*en* leven
+ [Ende si]nen evel moet v*er*ghev*en* *
[Omme d]at hi hem ghenaden bat; *
And*er*s [ha]ddi hem up die stat
Met zinen ghesellen tlijf ghenom*en*.
Siet h*er*e, die p*aer*de w*aer* si com*en*;
Noch zijn si alle ghev*er*wet root
Metten bloede, die d*aer* doot
Ligghen ghesleghen bi onsen h*er*e!’
Doe worden si alle verhueghet z*er*e.
Si waren blide om die joncfrouwe
Dat soe aldus van haren rouwe
Was ontgaen ende wed*er* comen.
Der joncfrouw*en* oom hevet ghenom*en*
Den here Walew*eine* ende seide: ‘H*er*e
God moete jou lon*en* alre ere
Dat ghi mire nichte*n* hebt behoude*n* *
Hare leven: het w*ar*t jou noch v*er*goud*en*
Addi met ons yet te doene.’
Doe sprac Walewein die coene
Ende seide: ‘H*er*e, God weet
Hare v*er*noy dat es mi leet.

+145 [v]b

* 4530. Jonckbloet wilde lezen *deden*. Daar verzet zich het rijm tegen; blijkbaar is het subject niet *ghesellen*, maar *de rode rudder* uit 4528.
4540. Van deze regel en de volgende ontbreken de beginletters (zie 4403).
4541. Jonckbloet las *om dat;* beter, vanwege de ruimte, is *omme dat*.
4555. De *t* van *Dat* was oorspronkelijk een *e*.

Ic wildict adde moeten doghen
Ende dat soe vor minen oghen
Die slaghe niene adde ontfaen.
Neware, God danc, hets so vergaen:
Diet hare dede, hem es berouwen
Ende hi bat ghenaden der joncfrouwen
Vriendelike van sinen mesdaden.
Ic hope, hi es ter Gods ghenaden:
Want als hi ghevoelde zire wonden
Doe beriewen hem zine zonden
Alle die hi oyte ghedede.
Zijn paert ende zire ghesellen mede
Ne wildic achter laten niet:
Ic hebse brocht. Nu beziet:
Ic ghevese gherne der joncfrouwe
Over hare pine ende over haren rouwe
In dien dat soese wille ontfaen.
Haddic beter ghewin ghedaen
Ic gaeft hare gherne, in Gods name.'
Die joncfrouwe seide: 'Hets mi bequame
Van jou, ruddre! God onse here
Lone jou al goet ende alle ere
Die ghi mi heden hebt ghedaen.'
Drie knapen hebben die paerde ontfaen
Ende ghincse leden up dat stal.
[+] Die bliscap diene was niet smal
Die si hadden om die joncfrouwe. [+146 ra]
Si vergaten allen rouwe
Ende zijn comen met deser tale
Ende brochten Waleweine in die zale
Entie joncfrouwe neven zire zide.
Dor hare comste waren si blide.
Men dede Waleweine dat hi begaerde.
Twe cnapen knielden uptie aerde
Den here Waleweyne te voren
Ende daden hem af coucen ende sporen

*
En*de* ontgoordden hem zijn zw*aer*t
En*de* ontwapenden ter vaert
Den h*er*e Walew*eine*, des zijt ghewes.
En*de* als hi al ontwapent es
Der joncfrouwe*n* oom was wel berade*n*:
Een par cled*er* met nieuwe*n* naden
Brochtemen te hant vand*er* snede;
D*aer* cleeddemen Walew*eine* mede:
Roc ende surcoot so dedi ane
Dat rikelic was, na minen wane.
Dus hevet hine eerst ontfaen.
Men gaf wat*er* en*de* ghinc dwaen
Met bliden zinne in die zale.
Men decte gone taflen wale
Met nappen en*de* met diere spisen.
Wale*weine*, den rudd*er* goet van prise
Dedemen sitten ende die joncfrouwe
Die hi loste uut allen rouwe
Int alre scoonste: hi was wel w*aer*t.
Ende der joncfrouwe*n* oom qua*m* t*er* vaert
En*de* ghinc sitten neven zire zide.
Die heren waren alle blide
Also si met rechte wesen mochten.
Die knapen quamen ende brochten
Die spise ende dienden wel met eren
Vor Waleweine en*de* vor dandre heren.
Die gone die de scotelen setten
Ic wane, si onlanghe letten
Sine vernieuweden die spise.
Men diende d*aer* wel in elker wise.
Planteit van wine so w[as d]aer *
Root ende wit, versch ende claer;
Dies dronken si alle dies begaren
Ende die d*aer* te hove waren.
Als si der spisen hare ghevouch
+ Hadden gheten en*de* ghenouch

+146 ra b

* 4627. In hs. staat: *so waer*.

*
Hevet men die amelaken up ghedaen.
Men haester mede, na mijn verstaen
Om Walew*eins* wille dat hi soude
Hem rusten gaen en*de* slapen houde
Die hem sdaghes z*er*e mesmaecte.
M*aer* ic wane hem lettel vaecte:
Hi adde vele meerre ghere
Elre te zine d*aer* hem dere
Wel mochte ghescien, zond*er* waen.
En*de* als men up adde ghedaen
Doe ghinc men die bedde reden.
'**S**cone joncfrouwe wi moete*n* sceden*n*'
Sprac Walew*ein* 'ic ende ghi.'
Die joncfrouwe andworde: 'Twi *
Here rudd*er*, wildi van ons sceden?
Het ware lachter groot ons beden
En*de* mi alte voren mere.
Ghine vaert nieuwer, bi onsen h*er*e
Van deser nacht, hen sal eerst daghen.
En*de* rust jou vanden groten slaghen
Die ghi heden hebt ontfaen.'
Deer Walewein andworde zaen:
'Inne bleve hier niet om ghene have
Die mi aldie warelt gave.
Inne lette toten daghe niet:
Ten doden rudd*er*, die ic liet *
D*aer* moetic emmer wederkeren.
Ic sect alle desen h*er*en:
Ic moest gheloven up mine trouwe
- Het horde jou nichte, die joncfrouwe -
Dat ickene helpe[n] soude ter aerde. *
Ic sal ooc doen dat hi begaerde
Of ic loochende mire trouwe.
Ic ware bleven mett*er* joncfrouwe
En*de* met jou, ne ware dese zake.'
Doe w*aer*si alle tonghemake

* 4646. De *o* van joncfrouwe is boven de regel bijgeschreven.
4658. In hs.: *Den* i.p.v. *Ten*. Van *Den* maakte Jonckbloet *Ten*. Mogelijk terecht: in 4688 staat althans in dezelfde verbinding *Ten*. Verder: *jc*.
4663. In hs. *jc;* en van *helpen* is de *n* of het afkortingsteken vergeten; vgl. 4898.

*
Om Walew*eine* dat hi so houde
Van hem lieden sceden soude:
Dat was die rouwe die he*m* daert.
Der joncfr*ouwen* oom hiet zijn p*aer*t
Ghereden: hi wilde met hem varen
En*de* alle die binden hove ware*n*
Minen h*er*e Walew*eine* gheleden.
Die h*er*e seide: ‘Wine zullen niet sceden
Also helpe mi God, ic ende ghi!
+ Ghi sult morghen met mi
Wed*er* keren ter joncfrouwen: +146 va
Dies biddic jou met goed*er* trouwe*n*.
[E]n*de* danne, eer wi zullen sceden *
[Sullen wi] die joncfrouwe gheleden
Te hars vaders die met grote*n* rouwe
Es bevaen, bi mire trouwe:
Hi werd danne verhueghet z*er*e.’
Der Walew*ein* seide no min no m*er*e: *
‘Met mi sone vaerdi niet!
Ten doden rudd*er* dien ic liet
Salic allene wed*er* keren.
Doet jou te paise met desen h*er*en
En*de* vant verhueghe*n* die joncfr*ouwe*
Die bevaen es met grote*n* rouwe:
Dat es tbeste dat gh[i] doen moghet. *
Ic bidde jou, h*er*e, dor uwe doghet
Doet mine wapine ghereden!
Hets tijt dat ic henen scede:
Inne mach hier niet langh*er* beiden.’
Twe knape*n* ghinghen hem ghereiden
Sine wapine en*de* daedse hem ane.
Een and*er* knape na mine*n* wane
Haelde hem Gringolette voort.
En*de* als die here dat verhoort
Dat hi emmer varen woude
Dedi van zelv*er*e ende van goude

* 4681-82. Het hs. is hier beschadigd: de tussen haken geplaatste tekst is geheel uitgewist, alleen het diakritisch teken op de *i* (*wi*) is zeker.
4686. Jonckbloet neemt ‘no min no mere’ bij de directe rede.
4693. Er staat in hs. *gh* i.p.v. *ghi*.

*
Enen somer sciere ghereden
Ende seide: ‘Desen moeti met u leden;
En*de* ·ij· knapen up ·ij· rosside
Die zullen neven uw*er* ziden
Varen entie ghevic u, here
Om dat ghi mire nichten dese ere
Up desen dach hebt ghedaen.’
Deer Walew*ein* seide: ‘Nu laet staen:
Jou goet ne begh*er*ic niet.
M*aer* der joncfr*ouwen* die ghi hier ziet
Ghevet hare, ic weets u danc.
Mijn beiden es hier alte lanc.
Aldit goet staet mi tonb*er*ne.
M*aer* weit ghi, wat ic name gh*er*ne? *
Enen scilt: die mine was duer steke*n*.
D*aer* ic die joncfrouwe soude wreken
Stackene mi dore een rudd*er* fel;
Ne ware ic wrac mi selve*n* wel
Over hem en*de* brac minen scacht ontwe.
[+] Ghevet mi dit: inne wille nemmee
Van u ende dies weet ic jou danc.’ [+]146 [v]b
Enen scacht stare ende lanc
Ende enen scilt gaf men hem ter ure
Ghevarwet met goude en*de* met asure:
Dien hevet d*er* Walew*ein* ontfaen.
Die joncfrouwe es up ghestaen
Ende quam te Walew*eine* ter stont
Ende custene an sinen mont
Vor haren oom en*de* vor hare maghe
D*aer* si alle toe saghen;
Bedi sone liet soes niet;
Ende seide: ‘H*er*e, zw*aer* verdriet
So moetic doghen om dit sceden.
Die rike God moete jou gheleden
Als ghi niet langher hier wilt wesen!’
Der Walewein andworde mettesen

* 4718. Vóór *ic* is *ghi* zwart doorgestreept. In handschrift staat *jc*.

*
En*de* seide: ‘Ne drive ghenen rouwe!
Al varic wech, scone joncfrouwe
Ic hope, ic sal noch wederkeren.
Sijt te ghemake metten h*er*en.
Jou rudd*er* willic altoos wesen.’
Deer Walewein hi sat mettesen
Up Gringolette, zijn goede paert
Ende nam orlof an zinen waert
En*de* an al de heren inde zale.
Si andworden alle temale
Die droeve waren om dat sceden;
Si seiden: ‘God moete jou gheled*en*
Waer waert so ghi henen vaert!’
Deer Walewein slouch met spor*en* tp*aer*t
En*de* reet wech zere dan den telt. *
Ter poorten uut ende ov*er* tvelt
Reet hi wech met zire macht *
Twe milen: vordie middernacht
Quam hi den doden also naer
Dat hi sach bernen bi hem claer
Tortijtsen ende stallichte vele
Ende hi horde singhen met lud*er* kele
Kyrieleyson menichfout.
Der Walewein, die rudd*er* bout
Als hi dat horde reet hi d*aer*
Stoutelike, sond*er* vaer
Om dat hijt bet wilde bezien.
Ende dat ne constem niet ghescien:
Dat scone licht, dies hi sach vele
[+] Ende die d*aer* zonghen mett*er* kele
Verloos hi, hine wiste waer: [+]147 [r]a
Hen mach gheen mensche comen d*aer*
Die lijf hevet, des zijt vroet
D*aer* God selve miracle doet
Te scouwe*n* sine verholichede.
Dus quam Walew*ein* ter stede

* 4755. Deze lezing is ongetwijfeld beter dan Jonckbloet aanvankelijk las en zoals ook Overdiep overnam: punt achter ‘macht’.
De verbinding ‘twe milen vor die nacht’ is niet zeer waarschijnlijk, al is het waar dat ‘mile’ desnoods kon betekenen ‘de tijd dat men twee mijlen rijdt (of loopt)’. Laat men de zin enjamberen, dan ontstaat een heel aannemelijke zinsverbinding, die wat de inhoud betreft ook wel te verenigen is met 4424 vlgg. De afstand van de plaats des onheils tot de burcht was slechts kort.
4757. Vóór *macht* is *trouwe* zwart doorgestreept.

*
D*aer* hi den doden r*u*dd*er* vant
Vor hem ligghende in dat sant.
Hine horde d*aer* no clene no groot
No creature die God gheboot
Sond*er* den doden dien hi liet
Ligghen als hi van danen sciet:
Also hevet hine vonde*n* daer.
Doe beetti ende ghinc bedt naer *
Den doden ende bant zijn p*aer*t
An sinen scacht en*de* nam zijn zw*aer*t
En*de* becrijtter hem mede int sant
Dat hem ne gheen Gods viant
Ne mochte ghenaken o*m*me te deerne
No wed*er* in spele no in scerne:
D*aer* o*m*me dedijt na zijn verstaen. *
En*de* als hijt aldus adde ghedaen
Sat hi ned*er* mett*er* vaert.
Up zine*n* scoot leide hi zijn zw*aer*t
Al bloot ghetrect uter scede.
Pater noster en*de* zijn crede
Seidi menich over die ziele
Ende bevalse Sinte Michiele
Dat hise moeste bevreden.
Dus sat Walewein ter stede
Biden doden dien hi wacht
Tote bider middernacht.
Lettel d*aer* voren of d*aer* naer
Doe so hordi groot mesbaer
Herde dicke ende herde vele:
Hi hoorde crijschen mett*er* kele
Bi wilen en*de* metten tanden
Ende d*aer* toe groot gheslach van hand*en*.
Die gone riep: ‘Ic bem verloren!
Die ure dat ic was gheboren
Soe moet zijn vermaledijt!
Moed*er*, waerw*aer*t dat ghi zijt

* 4784. Aldus hs.: *bedt*.
4791. In plaats van *zijn* wilde Verdam lezen: na *mijn* verstaen. Dat is zeer goed mogelijk. De lezing van het hs. moet betekenen zoveel als: volgens zijn inzicht.

*
Dat ghi mi droecht, dies hebt ondanc!
Ende ghi mi hadt in jou bedwanc *
Dat ghi mi helt, ic bems onvro
+ Ghine adt mi gheleert also
Dat ic dueghet adde verstaen: +147 rb
So waric der pine ontgaen
Die ic moet doghen emmermere.
End*e* ghi mede, vad*er*, here
Jou ghebeente moete quellen
Indie pine vand*er* hellen!
Bi u [quam] ic in deser noot: *
Ghine achtet noit clene no groot.
Wat quaetheden dat ic dede.
Ghine starket mi d*aer* mede
Ende loecht d*aer* omme en*de* w*aer*t blide.
Haddi mine lede en*de* mine zide
So te blouwen ende ghesleghen.
Dat ic stille adde gheleghen
Ic hadde der quaetheit onboren
Die ic sider ende tevoren
Jeghen Gode hebbe ghewracht.
Hier in hebdi mi, vad*er*, bracht
Indeser noot, in deser pine
D*aer* mi langhe in staet te sine
Ewelike sonder keren!'
- Vant jou kinder wel leren *
Ghi rike liede ende ghi wise!.
Hen sal u niemene mesprisen;

* 4814-19. De interpunctie en daarmee de interpretatie van deze verzen is onzeker. Overdiep neemt 4814 als nevengeschikte zin bij 4813, en plaatst dus een punt achter 4814. Dat is op zichzelf heel goed mogelijk. Maar van 4815 tot en met 4819 staat bij hem geen enkel leesteken. Hoe hij zich dat zinsverband heeft gedacht, blijkt evenmin uit een aantekening. Jonckbloet scheidt evenals ik 4813 van 4814 door een uitroepteken achter 4813; achter 4814 en 4815 zet hij een komma, evenals achter 4817 en 4848. Ook daardoor blijft het zinsverband onduidelijk. Met mijn interpunctie wil ik het geheel aldus interpreteren: En dat ge zeggingschap (= de ouderlijke macht) over mij hebt gehad, zó dat ge me hebt opgevoed zonder me zodanig te onderwijzen dat ik kennis van de deugd heb gekregen, dat betreur ik zeer: (want anders) zo zou ik de kwelling ontgaan zijn, die ik nu voor altijd ondergaan moet. - De lezing van O. kan men zich aldus denken: Vervloekt zijt ge dat ge mij hebt gedragen en dat ge over mij de ouderlijke macht hebt gehad. Ik betreur het dat ge me hebt opgevoed, zonder dat etc. - Ook dat geeft wel een goede zin, al blijft de negatieve zinsconstructie van 4816 en vooral het plusq. perf. enigszins opvallend; persoonlijk geef ik de voorkeur aan de eerstgegeven interpunctie.
4823. In hs. staat *mach* i.p.v. *quam*. Dat moet wel een verschrijving zijn: als zelfstandig werkwoord heeft *mogen* hier geen zin, ook niet als men het de betekenis 'moeten' toekent. Ongetwijfeld heeft de dichter de ridder laten zeggen, dat hij door de schuld van zijn vader in deze ellende is gekomen; vgl. daartoe vs. 4834. Jonckbloet wilde 'lig ic' lezen. Vgl. Verdam VI, 878.
4838-4845. Jonckbloet kan heel wel gelijk hebben dat deze moralisatie later in de tekst is ingevoegd. Elders in de tekst komen zulke lessen niet voor en de aansluiting van vs. 4837-4846 wordt er kennelijk door verbroken.
4841. Vóór *vroet* is *goet* doorgestreept. Deze zin kan aansluiten bij de voorafgaande, maar evenzeer bij de volgende. Mijn interpunctie bevoordeelt de tweede mogelijkheid. Ook Jonckbloet las de tekst aldus; zelfs zette hij een punt achter 4840. Overdiep daarentegen ging blijkbaar uit van de eerste opvatting: achter *mesprisen* geen leesteken, achter *vroet* een punt.

Dies zijt seker ende vroet: *
Sijt dat jou kint bi u mesdoet
Die boec wijst ons ende seit:
Die mesdaet wert up u gheleit.
Wachtets u, so doedi wale!-
Doe horde Walew*ein* dese tale
Vanden gonen die hem mesliet
So zere ende mettien hi ziet

*
W*aer* hem tvier scoot ut*er* kele.
Doe sach hi comen duvele vele
Bede met crauwelen en*de* met haken
Ende vaste anden gone traken
En*de* an zine*n* gheselle die d*aer* lach *
Dien Walewein uptien dach
Hare bed*er* lijf adde ghenome*n*.
Nu zijn si tote hem beden come*n*
Die gond*er* dreve*n* groot mesbaer
En*de* seide*n*: ‘Ghi hebt ons menich jaer
Ghedient: ghi zullets loon ontfaen!’
Si ghincse steken ende slaen
En*de* daden hem pine herde vele.
+ Elc toghede d*aer* van zinen spele
Ende ghingh*er* mede tsollen alle +147 va
Also men doet met enen balle
Ende daden hem wel groot verdriet.
Walew*ein* vervarde hem, als hijt ziet
Dat si hem naerre mochte*n* come*n*.
Mettien heifti tsw*aer*t ghenomen
Tusschen appel ende hilte wel
En*de* seide: ‘Ghi zijt den tween so fel:
Waerdi also te mi w*aer*t comen
Ghinct mi te scade*n* ofte vromen
Ic soude weten wat ghi begaert!
Of ic leendere enen mijn zw*aer*t:
Hi souds ghevoelen dit naeste jaer!
Nochtan blivedi mi liever daer
Danne ghi mi naerre comt, entrouwe*n*!’
Hi beval hem Gode en*de* ons*er* vrouwe*n*
En*de* hi seindem metten zw*aer*de:
Die duvele vloen hare vaerde
Noort oost ende dreven groot ghescal;
Die twe solletsi als enen bal
D*aer* si omme ware*n* comen.
En*de* d*er* Walew*ein* hevet v*er*nomen

* 4853. Aldus hs.: *gheselle*. Jonckbloet meende dat dit een onjuistheid van de afschrijver was die ‘niet begreep dat *lach* per apocope staat voor lagen’ (!). Zelf heeft hij blijkbaar de tekst niet goed begrepen: *sinen* slaat niet op de bekeerde ridder, maar op de ene die in zijn zonden gestorven is en die evenals zijn kameraad nu door de duivelen wordt toegetakeld. Het aanwijzend vnw. ‘an der gonen’ vormt samen met vs. 4853 het antecedent van de bijzin in vs. 4854. Dezelfde twee zijn bedoeld in vs. 4856 en 4870, vgl. ook 4882/83. Tot het door W. beschermde ridderlijk zijn de duivels niet genaderd.

*
Den dach die uten hemele spranc;
Hi seide: ‘Onse h*er*e hebs [danc] *
Dat ic mijn leven hebbe ontdraghen!’
Hine wilde d*aer* niet langh*er* daghen.
Den doden leidi up zijn p*aer*t
En*de* hi reet wech mett*er* vaert
Al d*aer* hi ene capelle sach an tsant:
D*aer* beti ned*er* altehant
En*de* drouch*er* binn*en* zin*en* gheselle.
Doe clopter der Walew*ein* ene belle
D*aer* soe hinc: een pape es comen
En*de* hevet Walew*eine* vernomen
En*de* vraechde hem wat hi begaerde.
‘Laet ons helpe[n] ter aerde *
Desen doden: hets wel ghedaen.
En*de* vant ons messe singhe*n* saen.’
‘Wie sal mi dienen?’ ‘Dat salic wesen’
Sprac Walew*ein* ‘ic can wel lesen;
Dies ne bem ic niet an dole:
Ic ghinc ·vij· jaer ter scole
In mine kintscheit.’ Dat was w*aer*.
Die pape gheerwede he*m* daer
En*de* [sanc] messe ov*er* die ziele *
+ En*de* bevalse Sinte Michiele.
Doe ghinc Walew*ein* mett*en* zw*aer*de +147 vb
En*de* maecte enen pit in d*aer*de
Ende dede zine hovescheit
D*aer* hi den doden rudd*er* in leit
En*de* seide: ‘Hier quitic mine t*r*ouwe.
Ic bidde Gode ende onser vrouwe
Dat soe jou ziele moete bewar*en*!’
Doe sat hi up al sond*er* sparen
En*de* voer soekende die joncfrouwe
Die hi ghelovede up zine trouwe
Den coninc te bringhene die he*m* tsw*aer*t
Gaf, dat menigher marc was w*aer*t:

* 4886. In plaats van *danc* heeft het hs. *dach* (vgl. 4907).
4898. Aldus hs.: *helpe*. Waarschijnlijk is het afkortingsteken vergeten en is te lezen: helpe*n*. Vgl. echter vs. 4663; 4951, 5342.
4907. In hs. *sach* i.p.v. *sanc* (vgl. 4886).

*
‘Want hijt mi hoofschelike draghe*n* liet
Als ic van zinen hove sciet.
Hi dede mi grote hovescheit.
Jane dadic dan grote dorp[*er*]heit *
Soudict hem onv*er*goude*n* laten?
Neen ic niet bi caritate*n*!
Al soudicker om dolen ·vij· jaer
Ic sal noch gherake*n* d*aer*
Die coninc seide dat soe si
Inden casteel van Endi
Die hi minnet also zere.’
Dus voer Walew*ein* die here
Den wech vor [h]em met ghenende: *
Menich foreest ende menich ellende
Reet hi duere en*de* menighe woestine
D*aer* hi doghede grote pine
Meer dan ic ghesecghen mach.
D*aer* na quam hi up enen dach
D*aer* hi ene riviere vant
Ende sach over an tand*er* lant
Enen casteel die scone stoet.
Doe peinsdi in zinen moet:
‘Tote d*aer* salic neven dese riviere
Varen.’ Maer haddi hare maniere
Ghekent, hi hadde bet of ghereden: *
Soe was van herde fellen sede*n*!
Al was twat*er* boven claer
- Dat segghic jou al ov*er* w*aer* -
Het was ond*er* herde fel.
Dat suldi ooc noch heden wel
Hore[n] een deel van haren zeden. *
Als hi aldus adde ghereden
Wal*ewein* ene goede wile
+ Om de mate van ere mile
So es die edel rudder comen +148 ra
D*aer* hi vor hem hevet v*er*nomen

* 4924. In hs. is het afkortingsteken vergeten van ‘dorp*er*heit’.
4933. Hs. heeft *nem* voor *hem*.
4945. In hs. tweemaal *hi*, zonder doorhaling.
4951. Hs. heeft: *Hore;* waarschijnlijk is het afkortingsteken vergeten; vgl. echter aant. 5341; en 4898.

*
Ene brugghe ligghende dwers
Der riviere. Hen was noit scers
Ghesmet van ysere no van stale
Also scarp - dat weet ic wale-
Alse die brugghe was upde*n* cant
Die deer Wal*ewein* vor hem vant:
Dies haddi int herte rouwe.
Hi sprac: ‘Maria, scone vrouwe
Es dit die brugghe d*aer* men vaert
Ov*er*? Ic wane wel, mijn paert
Hevet liever tswemmen na mine*n* wae*n*
Dant dese brugghe soude ov*er* gaen:
Hen mochte niemen d*aer* ov*er* bringhe*n*.’.
Doe beti of mettesen dinghen
En*de* vergorde vaste zijn part
Ende ghereedde hem ter vaert
Over die riviere te varne.
Ic rieds hem bed tonb*ar*ne: *
So soudi ooc, ware hi vroet!
Walew*ein* bepeinsde*m* d*aer* hi stoet:
‘Dese riviere es mi oncont:
Ic wille ooc tinte*n* naden gront
Of mer over mochte [riden]’. *
Doene wildijs hem niet v*er*mide*n*:
Hi hevet in zine hant ghenome*n* *
Sinen scacht en*de* es comen
Tote up der rivieren cant.
D*aer* tinte hi ned*er* alte hant.
Metten scachte om den gront
Die hem teerst was oncont.
Hi mochte cume een wort spreke*n*
So sach hi zinen scacht ontsteken:
W*aer* so hem twat*er* yet ghenaect.
So verbernt hi ende verblaect
Algad*er* tere coud*er* cole.
Doe was deer Walew*ein* in dole

* 4974. Zo hs.: *bed*, vgl. 4784. Mogelijk zijn het schrijffouten, maar omdat het niet zeker is, laat ik ze staan.
4979. I.p.v. *riden* heeft het hs. *wriven*.
4981. Verdam wilde lezen: Hi *en* hevet etc. Dan maakt hij er dus een afhankelijke zin van, die door intonatie en negatie ondergeschikt is aan de vorige. Dat lijkt mij onjuist: 4980 slaat op het voorafgaande (*s* = ic wille *tinten* etc.) en 4981 is de uitvoering van zijn besluit; vandaar de interpunctie. Ook Jonckbloet las zo.

*
En*de* seide: ‘Here, hoe mach dit wesen?
In horde noit singhen no lesen
Van zulken wond*er*e als ic zie *
Hier vor mi; dat dinke mie!
Ic sal vander rivieren tpaert
Leden: al ghinc ic achter waert
Ic wane, ic soude mine scene steken; *
+ Ende viel ic upw*aer*t, ic soude breken
Mine nese, dat dinke mi hier. +148 ʳb
Dit water bernt als een vier
Entie brugghe diere leghet dwers
Dinct mi scarp*er* danne een scers.
Dies bem ic drouve in mine*n* moedt: *
Ic waent mijn ongheval al doedt.
Wet God, ic moet wed*er* keren
Onghearent met onneren
Enties nemach ic niet ghenesen.
Here God, wat sal mijns ghewesen?’
- Sprac Walewein- ‘ave Marie!
Eist elfs ghedrochte of toverie
Dat ic zie ende dat mi dwelt?’
En*de* als die blaexeme was ghevelt
Vor hem in die riviere, d*aer* *
Tere and*er* stede, daert wat*er* claer
Was, es deer Walewein comen *
En*de* hevet sinen scacht ghenomen;
Hi seide: ‘Ic sal al ov*er* al
Vanden proeven mijn gheval:
Al es twater gonder fel
Dit es tghewat, wanic wel.
Ic saelt weten, moetic leven.’
Hi hevet [sinen] scacht v*er*heven: *
D*aer* hi twat*er* sach so claer
D*aer* stac hi metten scachte naer.
Eer hi den watre conste ghenaken
Sach hi den scacht ten ende blaken

* 4995. Hs. heeft *jc*.
4999. Hs. heeft *jc*.
5005. Aldus hs.: *moedt* en *doedt*.
5015. Achter *riviere* heb ik een komma gezet, om te doen uitkomen, dat de volgende zin met *daer* afhangt van de hoofdzin ‘es W. comen’. De vertaling is dus: en toen de vlam weer neergevallen was in de rivier, is W. gekomen op een andere plaats waar het water helder was.
5017. Na *was* staat dubbele punt in hs.: enjambement.
5024. In hs. is *sinen* blijkbaar vergeten.

*
En*de* verbernde mett*er* vaert
Tote ov*er* de medewaert.
Dies hi verdrouvet zere
En*de* seide: ‘God, wel lieve h*er*e
Bi wat saken mach dit wesen?
Ic ne hadde niet ghelooft van desen
Te vore*n*; nu moetict ov*er* w*aer* *
Houden: dies es mi th*er*te zw*aer*.
Ic bidde den riken God ghenaden
Ic sie wel dat mine mesdaden
Sijn groot; dat mach ic merken wel.
Dit water dinct mi zijn so fel
Inne can hem niew*er* ghenake*n*
Hen wille mi bernen en*de* blake*n*!
Entie brugghe diere leghet dw*er*s
Soe es scarper dan ·i· scers
D*aer* ic ov*er* varen soude.
[+] Die mi gave ·c· marc van goude
Sone soudic niet durren bestaen [+148 va]
Dat ic d*aer* ov*er* zoude gaen
Teser brugghe: ic ware v*er*loren;
Dat weet ic sekerlike tevoren.
Nochtan waric mi liever doot:
Mijn lacht*er* zoude zijn te groot
En*de* ic ne durste nemmerm*er*e
Comen vor Arture mine*n* h*er*e
Eist dat hi van minen verneye
Weet; ende caent ooc mijn h*er*e Keye *
Ghevreesschen so ware mijn lacht*er* mere!
Ghenaden, God, wel lieve h*er*e
W*aer* omme hebdi mi dus ondaen?’
Mettien sach hi vorem staen
Ene linde, ne bore verre.
Walew*ein* die droeve en*de* erre
Was, sat up zijn paerd *
En*de* hi reet ter linden w*aer*t

* 5035. Na *te voren* een dubbele punt: enjambement.
5056. Na *weet* een dubbele punt: enjambement; daarentegen niet achter *ghevreesssche* in het volgende vers; ook niet na *was* in vs. 5063.
5063. Achter *paerd* lijkt een punt te staan; vermoedelijk echter is het niet als zodanig bedoeld, doch een stipje inkt zonder bedoeling.

*
Al drivende wel groot mesb*aer*. *
Bindesen wert gont wat*er* claer
In die riviere, alst ware gout.
Walewein die menichfout
Mesb*aer*de nam des waters goom *
En*de* seide: ‘Bi Gode, het was een droom
Dat mi quam in minen moet!
Twater es reyne ende goet:
Het loopt hier vor mi so clare.
Bedi werdic wel gheware
Het was een droom, wetic wel.’
Deer Walewein, die rudd*er* snel
Die reet upter riviere cant
Die met zinen voeten vant
Twater ende bescoudde he*m* zer*e*:
Die blaexeme scoot also soe ere
Hadde ghedaen neven de*n* scacht!
En*de* Gringolet trac bet acht:
W*aer*si also staende bleven
Si adden bede v*er*lore*n* tleven
En*de* hadden verberndt altemale
Sond*er* enighe wedertale.
Dies zijt sek*er* ende vroet!
Walew*ein* was drouve in zine*n* moet
Als hi met rechte wel wesen mochte.
Hi was in menighen ghedochte;
Hi seide: ‘Al drivic groot mesbaer
+ Ic ne hebbe te bet niet ·i· haer:
Ic salden rouwe late*n* varen.’ +148 vb
Doe reet hi wech al sond*er* spare*n*
Tote hi quam der linde*n* bi
Der Walew*ein*, die rudd*er* vri: *
Die bezach hi wel an elke side.
Die telghe die waren wide
Gheleet en*de* wel ondaen.
Si hadden een scone plein bevaen.

* 5065. In hs. lijkt al *drivende* aanééngeschreven.
5069. Jonckbloet spelde *mesberde;* mijn spelling berust op plaatsen als 1362, 2834, 8807, 8867.
5096. Jonckbloet zette achter 5095 een punt en beschouwde dus ‘Der Walewein’ als subject van de volgende zin. Dat acht ik onjuist: van de zin die met het anaforische *die* begint kan het nominale subject niet voorop afgescheiden staan. Afscheiding aan het einde, zoals mijn interpunctie aangeeft, is normaal.

*
Men mochter vele segghen of!
Die linde stont in een vrijthof
Met enen mure al omme belope*n*.
Doe begonste Walew*ein* hopen
Dat hi soude vreesschen sciere
Bi wat saken die riviere
Also bernde en*de* hare mes[liet]. *
Dus reet hi vort en*de* ziet
Een portkijn ant hof ondaen
En*de* binne den mure sach hi staen *
Scone crude menigh*er*tiere
Die roken vanden egglentiere: *
D*aer* rooc soe niet ghebose! *
Ooc stont d*aer* menighe scone rose
Acoleyen ende violetten
Lelien die gh*er*ne smetten *
Dier stont d*aer* een groot deel.
Dus quam Walew*ein* in dat prayeel
Dat niet scoonre mochte wesen
D*aer* beette hi ned*er* mettesen
En*de* moeste herberghen d*aer*:
Hine was in ·vij· milen naer
Ghene herberghe die he*m* mochte v*ro*me*n* *
Of [te] ghenaden mochte comen *
Hine adde gheweist ov*er* die riviere
Die berrent altoos ghelijc den viere:
D*aer* mochti qualike ov*er* come*n*.
Mettien heifti trensoen ghenome*n*
Dat hem tiser bleef in de hant
D*aer* hi Ghringoletten an bant:
Hi wranct vor hem in die aerde.
Walew*ein* sprac te sine*n* p*aer*de:
'Gringolet, ghi moet hier staen
Een stic, dan zuldi wed*er* gaen
In dit prayeel, in dit vrijthof.
Ic sal u steke*n* den breidel of.

* 5107. In plaats van *mesliet* staat in hs. *mesdaen*.
5110. Aldus hs.: *binne;* mogelijk is het afkortingsteken vergeten, nodig is dat echter niet.
5112. Verdam II, 586 stelt voor *van* te wijzigen in *na*. Het lijkt me niet nodig: *van* is een zeer soepel voorz., dat hier herkomst aanduidt.
5113. De tekst lijkt niet geheel in orde. Verdam (Mnl. Wdb. II, 990) stelt voor: *daer soe rooc niet* (= *niets*) *ghebose*. Men zou dan *soe* als adv. nog moeten wijzigen in *so*, want dat is in W. de spelling voor dit bijwoord. Zonder verandering van woordschikking kan men echter evengoed *so*(*e*) als adv. interpreteren. In VI, 1685 las Verdam: daer soo rooct niet ghebose. Een andere oplossing zou zijn 'roken' in 5112 als afgescheiden subject te beschouwen, en dan *roke* te *ï*ezen i.p.v. *roken:* de geur de regelentieren, zij geurde daar heerlijk! Eventueel *roken* meervoud laten en *soe* veranderen in *si:* 'roocsi' is dan 'roken si', een gangbare contractie.
5116. Het is onnodig met Verdam VI, 1626 'Ende' in te voegen vóór *Lelien:* de asyndetische vorm is heel wel aanvaardbaar, ook na de coördinatie in 5115. Men zou ook achter 5114 en 5115 een puntkomma kunnen zetten.
5123. Aldus hs. *Ghene*. Jonckbloet veranderde het in *Ghere*. Als datief fem. is dat ook de te verwachten vorm.
5124. In hs. ontbreekt *te*.

*
Ghi zijt hier herde wel gheraect.’
+ Nochtoe ne weet hi, wat hi maect:
Hem vaecte so dat hi uptie aerde +149 ra
Wel na viel, die onvervaerde.
Die rouwe vullede hem den moet:
‘Sijt mi quaet of zijt mi goet
Des slaeps ne staet mi niet tonb*er*ne!
Drouve herte die slaept gherne.
Ic waent mijn ongheval al doet.’
Hi souds onberen, wari vroet
En*de* wisti watt*er* hem of come*n* soude.
Sine scilt die met goude
Was ghevarwet heifti ghenomen:
Ond*er* die linde es hi comen
En*de* wierpene indat groene gras
D*aer* menighe scone bloeme was;
Hi leider thovet in ende wert zaen
Met enen soeten slape bevaen.
Daer sliep hi ene corte wile:
Men mochte niet ene alve mile
Gaen; binnen dien es comen
Die vos Roges en*de* heift v*er*nomen
Waleweine in zijn vrijthof
D*aer* hi h*er*e ende voghet of
Hadde ghezijn menighen dach.
En*de* als hi Waleweine versach *
- Nu moghedi horen wat hi dede:
Al lise so quam hi ter stede
D*aer* Walewein lach mettesen dinghen
Ende stal hem tsw*aer*t metten tween ringhen
Dat hi drouch an zine side.
Wist Walew*ein*, hi waers onblide
Ende hi hads hem wel ghewacht te vore*n*
Dat hi zijn zw*aer*t niene adde v*er*loren;
M*aer* nu eist also vergaen:
Het es verloren, het es ghedaen.

* 5162-64. De zin ‘al lise etc.’ is de hoofdzin bij 5162; dit verband is onderbroken door de ‘spanningwekkende tussenzin tot de hoorder of lezer’ (5163).

Die vos bestedet en*de* es comen
En*de* hevet Walew*eins* p*aer*t ghenomen
Ende ledet buter porten schi*er*e
Neffens den mure in ene duwiere.
D*aer* liet hijt allene staen
En*de* quam te Waleweyne ghegaen
Die van slapene wert onblide.
Die vos ghinc neven zire zide
Sinen halsberch trecken en*de* score*n*
Ende maecte veinstren ende dore*n*
Ende ghinc maelgen lesen uut
+ So dat men die siden entie huut
Mochte scouwe*n* dor die maelgen
Meer dan ·xx· sonder faelgen.
Nochtoe nontspranc Walew*ein* niet.
Dit es die vos die wel versiet
Onde*r* Walew*eins* hovet den scilt van goude:
D*aer* an vinc hi alse die boude
Ende ghinckene houwe*n* na minen wane
In herde menighen clenen spane.
Nu hevet hi Walewein mett*er* vaert
Gherovet bede scilt ende zw*aer*t;
En*de* sine wapine zijn onghereet
D*aer* hi dicken wel ghecleet
Mede was, in menigh*er* stede
En*de* ghescuerd al omme mede;
Ooc heifti hem ontleet zijn p*aer*t.
Deer Walewein ontspranc ter v*aer*t:
Hi sach bi hem sitten gont dier
En*de* seide: ‘Brochte jou die duvel hier?’
Als hijt sach, began hi beven
Met allen leden en*de* heift verheven
Die vuust, d*aer* hine mede slouch
Ende gherochtene int ghevouch
Boven der scoudren inde necke
Dat hi zine lede begonste strecke*n*:

+149 r b

*
So wel gherochtine metter vust! *
Die vos viel ned*er* mett*er* druust.
En*de* als deer Walew*ein* versiet *
Up hem selven - want hem twiet
Van zine*n* wapine*n* - en*de* wart v*er*vaert
Ende vinc acht*er* zijn zw*aer*t
Ende wanet hebben an zine side
Doene vant hijs niet ende wert onblide
Als hi te rechte wel wesen mach.
Den vos die d*aer* vorem lach
Ghegreep hi en*de* hiltene vaste
Ende seide: ‘Ic wane, van desen gaste
Sal die grote duvel wouden:
In hebbe een twint niet behouden!
Met rechte machic zijn vererret:
Mine wapine zijn v*er*werret
Mijn hal[s]berch ende mijn scilt *
Dat ics noit een twint behilt;
Ic hebbe verloren mijn goede zw*aer*t;
Daer toe Gringolette, mijn p*aer*t
Es mi ontleet, inne weet waer.’
+ Nochtoe adde Walewein vaer
Dat gont die duvel mochte wesen. +149 va
Entie vos die sprac mettesen:
‘Edel rudder, laet mi leven!
Jou goede zw*aer*t willic jou gheven
Ende u paert es al ghesont.’
Deer Walew*ein* sprac: ‘So maect mi cont
Of ghi cont spreken.’ ‘Ja ic, h*er*e.
Ghenaden dor uwes selves ere!
Ic was in herde dommen rade
Dat ic spiede o*m*me jou scade.
Ic saecht wel ant zw*aer*t te voren
Dat ics lachter ende toren
Soude hebben, bi mire wet.
Ende doe waendic, nu wetict bet.

* 5209. Aldus hs.: *vust* in rijm op *druust*.
5211-17. De interpretatie van dit zinsverband baart enige moeilijkheden. Ik beschouw de want-zin als verklarende tussenzin, die de gecoördineerde bijzinnen met *als* onderbreekt: ‘ende wart vervaert’ etc. tot aan ‘side’ is dus bijzin, de hz. begint met ‘doene’ (5216). Jonckbloet zette een punt achter ‘side’; hoe hij dan de onderlinge verhouding der zinnen opvatte, is me niet duidelijk. Overdiep plaatste geen leesteken vanaf 5210 t/m *mach* (5217), behalve een komma voor *want*.
5225. In hs. staat *halberch*.

*
Andie hilte sachic ghescreve*n*
Dat jou een coninc adde ghegheve*n*
Die gheheten es Amoraen;
Ende anden appel saghic staen
Wat ruddre diet soude draghen
Hi moeste zijn binne*n* zine*n* daghe*n*
Die beste die ware ond*er* der sonne.
Ondanc hebbe dies u wanconnen!
Al hebbic lacht*er* ende toren
Twine addics mi ghewacht te voren?
M*aer* om dat ic jou vant in mijn vrijthof *
Waendics wel wesen comen of
Sond*er* lachter en*de* sond*er* scade.
Edel rudder, doet mi ghenade'
- Sprac die vos - 'ne doot mi niet.'
En*de* als deer Walewein verziet
Dat hi ghenaden hebben wilde
Doe sprac Walewein, de milde:
'Suldi mi dan, dies ic u vraghe
Berechten binnen desen daghe
Of ic jou tlijf hebben late?'
Die vos andworde: 'Bi caritate
Ja ic; dies zijt zonder vaer.'
Doe liet hine levende daer
Deer Walew*ein* die noit zijns ghenoot
Ne vant: al hadde een man doot
Sinen vad*er*, badi ghenaden
Hi vergavem die mesdade*n*.
Also heifti den vos ghedaen.
Dus es hi der doot ontgaen.
Nu es die vos verhueghet zere.
[+] Doe vraechdem Walewein, die here:
'Bi wat saken mochdi spreken *
Ende weit dus vele quad*er* treken?
Woondi hier ond*er* dese linde?
Ghi hebt mi brocht in meswinde

[+]149 [v]b

* 5255. In hs. m*iin*.
5277. Door *di* van *mochdi* zijn een paar andere onherkenbare letters heen geschreven.

*
Ende ghi zijt in eens vos huut
Ghecleet ende hebt menschen luut!
Oft ware een man, also hebdi sprake!
Dit hevet mi ene vremde zake
Als ict horde: hoe macht wesen?'
Entie vos andworde mettesen
Ende hi seide: 'Wel lieve h*er*e
·Xi· jaer ofte mere
Hebbic ghezijn onder dese linde
Ende m[eni]ghen brocht in meswinde *
Die hem waende rusten hier
In mijn praeyeel, in mijn v*er*gier
Dat ic selve dede maken.
En*de* ic segghe jou bi wat saken:
Mijn vader es een edel man
D*aer* grote dueghet leghet an
Ende selve bem ic een keytijf
En*de* moet bliv*en* al mijn lijf
In vremden lande en*de* in meswende:
Dus wonic ond*er* dese lende
Allene in dese wilde woestine.
Den menighen doe ic grote pine;
Want ic hebbe hier ene warande:
Alle die gone vanden lande
Sine mochten mi niet ghewinnen
Indien datticker ware binnen;
Dies mochtic wesen sond*er* vaer.'
Deer Walew*ein* seide: 'Es dit w*aer*
So horic dan wel dat ghi zijt
Mensche. So sect mi - het es tijt:
Waerdi noit ghedaen kerstijn
Of sidi noch een sarrasijn?
En*de* in wat lande w*aer*di gheboren?
Jou name sect mi altevoren
En*de* wie dat u vad*er* es.'
Die vos seide: 'Roges *

* 5290. Hs. heeft *mghen* zonder afkortingsteken.
5316. Opvallend is de vele spatie tussen de woorden in deze regel, maar vooral ook de grote afstand tussen *r* en *oges*, overbrugd door een lange haal van de *r;* mogelijk alleen om de regel te vullen.

*
Here, so es mine name *
Oft u wille es ende bequame.
Mijn vad*er* heet dies ghelike
Die coninc Roges: van Ysike
So es hi coninc ende here.
+ Menich goed man doet hem ere: *
Hi es van herde hoghen lieden.' +150 ra
'Vrient, so moeti mi bedieden:
Heifti u zelve dus ghescent *
End*e* uut zinen lande ghesent;
Of waerdi aldus gheboren?'
Die vos andworde: 'Hier te voren
Here, so wasic ene scone kint
End*e* met minen vad*er* zere ghemint
Eer mijn vrouwe, mijn moed*er* staerf
D*aer* mine bliscap omme verdarf.
Soe leerde mi riden up een p*aer*t;
Soe hadde mi lief ende waert
Ende soe leerde mi die slaghe ontfaen
Up minen scilt ende wed*er* slaen;
Soe leerde mi tafelronde plien
End*e* d*aer* toe volghen ende vlien
End*e* hoe ic speren soude breken
Ende rudders uten sadele steken;
Soe leerde mi dienen vor joncfr*ouwen* *
End*e* scone met enen zw*aer*de houwe[n];
Ooc leerde soe mi spelen wel
Scaec end*e* werptafel spel
End*e* hoe ic slaen soude enen bal
Ende werpen enen steen int dal;
Soe leerde mi vlieghen harentare
Ghelike ene valke of ·i· sporeware *
Met sinen vlerken pleecht te doene:
Dit can ic wel, her rudd*er* coene!
Soe leerde mi int wat*er* zwemmen
Alse een visch met zinen vennen. *

* 5317. In hs. zijn *mine* en *name* dicht opeen geschreven, maar door een dun verticaal streepje gescheiden.
5322. Of *goed man* in hs. als één woord is geschreven, zoals Jonckbloet (zie commentaar), wilde, is dubieus.
5325. Er is in hs. abnormale ruimte tussen *zelve* en *dus;* in die ruimte een bruinige vlek. Mogelijk is er een letter weggewerkt: heeft er *zelven* gestaan?
5341-42. De afkorting *joncfr*' heb ik opgelost als meervoudsvorm, zoals de verbinding eist; op grond daarvan vul ik *houwe*, zoals in hs. staat, aan tot *houwen*, de normale infinitief; waarschijnlijk heeft de afschrijver het afkortingsteken vergeten, vgl. echter 4951 en 5364.
5348. Aldus hs.: *ene*. Verdam wilde lezen *enen* (IX, 616).
5352. Mogelijk heeft er i.p.v. *vennen* oorspronkelijk gestaan *vemmen*, zoals Verdam wil lezen. De vorm vimm(e) komt in Mnl. meermalen voor. Ook Kil. (Eenige bedorven plaatsen in Mnl. Teksten 291).

*
Dit can ic al gad*er* wale
En*de* spreken sesterande tale.
Dies nontsachic mi clene no g*roo*t *
Ghenen man. Doe quam die doot
Alst God wilde en*de* deidse sterven:
Dus moestic mire moed*er* derven
Ende bliven in dit meswinde
Ewelike sonder inde
Van dien daghe vorw*er*t m*er*e
Of mine helpe God onse h*er*e.'
'Sone eist dan niet bi uwe*n* scoude*n*?'
'Neent h*er*e; mijn vad*er* dede mi houde[n] *
In vremden lande, dies zijt ghewes
Die aerdsch h*er*e ende coninc es.
Binnen desen quamen die baroene
$^{+}$ Ende rieden hem huwelic te doene: *
Hi wrochte bi haren rade. $^{+}$150 ^{r}b
D*aer* quam ic eerst an dese scade:
Si daden hem nemen ene joncfrouwe
Die mi heift brocht in desen rouwe;
En*de* selve heift soet also zw*aer*.
Doe wasic langh*er* dan een jaer *
Dat mi mijn vad*er* niene sach.
Doe hilt hi hof up enen dach
Met een deel van zinen lieden.
Doe dedi mi te hove onbieden.
Ic quam d*aer* met grot*er* eren:
Mijn vad*er* en*de* alle dandre heren *
Waren mire comsten vroo
En*de* mijn stiefmoed*er* onthaelde mi so
Met grot*er* eren uptien dach
Dat icker omme peinsen mach
Hier na over menighe tijt
- Dies willic dat ghi sek*er* zijt -
Ende sette mi neffens hare zide:
Dies was mijn vader herde blide.

* 5355. Vóór *clene* is *cla* doorgestreept.
5364. In hs. staat *houde*, de infinitief zonder *n* vgl. 5342, 5640.
5368. De *r* van *rieden* is van het hoofdlettertype: mogelijk doordat hij op de boven regel staat, hoewel de afschrijver dit elders nooit doet.
5374. Na de afkorting *langh*' staat een punt, wat normaliter niet gebeurt, alleen bij sterke afkortingen zoals *co.* of *wal*.
5380. In hs. *Miin*.

*
Dus sate*n* wi met grote*n* spele:
D*aer* waren liede herde vele.
Als die maeltijt was ghedaen
Doe souden die heren spelen gaen
Sulc spel als si worden te rade.
Doe ghinc in hare kemenade
Mijn vrouwe ende mijn vader naer. *
Als si vergadert waren daer
Sprac mijn v*ro*uwe tote minen h*er*e:
'Nu ne ghelovic nemmermere
In ghere wijs dat ghi mi mint: *
Ende ghi hebt dus scone een kint *
Ghehadt also menighen dach
Ende ict noyt met oghen sach
En*de* nu alreerst es tote mi come*n*!
Gaet mi te scade*n* ofte vrome*n*
Van mi ne scedet nemmerm*er*e:
Ic wilne houden en*de* hem doen ere
En*de* gheven hem rudd*er*s en*de* ghersoene
En*de* sciltcnechte en*de* dies hi heift te doene *
Willic hem ghev*en* tsinen love
Indien dat hi blijft te hove
En*de* latene vor mi dienen, h*er*e.
Men saels u segghen prijs ende [ere]. *
Dies biddic u, dat u God lone!
[+] Hi es hovesch en*de* scone:
Het ware lachter ende scande [+150 va]
Sendine meer in vremden lande
Te houdene ende ghi zijn vad*er* zijt.
Hi mochts te mi waert hebben nijt
En*de* wanen dat bi minen rade
Quame. Doet dor uwe ghenade
Ende ghevet mi dese bede, h*er*e.
Ic salne houden dat ghi ere
Van hem zult hebben eer yet lanc.'
Mijn vad*er* seide: 'Ic weets u danc

* 5395. Hs. heeft *miin*.
5399. In hs. is *ghere wijs* waarschijnlijk aanéénegeschreven.
5400. Vóór *kint* is *ker* (?) doorgestreept.
5408. Jonckbloet zal wel gelijk hebben, dat 'Ende sciltcnechte' een later invoegsel is. De regel is zó onmogelijk lang.
5412. Aan het eind van de regel was *ere* vergeten; het werd met dunne kleine letter later bijgeschreven.

*
Vrouwe, vandeser scoonre tale!
Houtene en*de* ic jans u wale *
Dat elc andren doet ere.'
Mijn vrouwe seide: 'God loons u, here!' *
Hier mede lieten si de tale
Ende quamen wed*er* inde zale.
D*aer* die rudders ghinghe*n* en*de* keerden
Entie mi alle gader eerden
Sprac die vrouwe tote mi:
'Sone Roges, waer sidi?
Gaet hare te mi, ic wille jou spreken.'
In peinsde om ghene valsche treken
En*de* ic seide: 'Vrouwe, dat doe ic gh*er*ne!
Dies ne staet mi niet tonb*er*ne:
Tote jou willic emmer come*n*
In steden d*aer* ic u mochte vromen;
Dan dadic niet, waert uwe scade.'
Wi ghinghen in ene kemenade. *
Mijn vrouwe nam mi bider hant: *
Up een bedde dat soe d*aer* vant
Deidsoe mi sitte*n* neven hare side.
Soe seide: 'Sone, ic bem wel blide
Dat ghi zijt comen: bi onsen here!
Mi langhede uter maten zere
Om u. Inne conste jou noit ghezien
M*aer* nu hopic het sal ghescien
Dat ic met u minen wille
Sal hebben bede lude en*de* stille.
Jou vad*er* hevet mi u ghegheven
Alle die daghe die ghi zult leven
Mi te dienene vort w*aer*t mere.
Wildi mi dienen, ic doe u ere;
Ic gheve u ors ende ghesmide
Te varne bi uwes vader zide
Indien dat ghi blivet met mi
+ Ende staet mi van dienste bi.'

+150 vb

* 5426. Hs. heeft *jc*.
5428. In hs. staat *miin*.
5442. De afschrijver had eerst *kemede* geschreven; daarna heeft, waarschijnlijk, hijzelf *na* achter de regel toegevoegd, met inlaatteken tussen e ^ d.
5443. Hs. heeft *miin*.

*
Ic andworde metter vaert
Ende seide: ‘God danc dat ghijs begh*aer*t!
Ghi biet mi een scone ghebod.’
Soe seide: ‘Sone, also helpe mi God!
V*er*staet ooc wel dat ic u jan
Bet dan ic u ghesegghen can:
Dat willic jou nu maken cont.
Nu cust mi an minen mont
Eer wi van desen bedde gaen.’
Ic seide: ‘Vrouwe, dat ware mesdaen!
Die zonde v*er*wonne*n* wi nemmerm*er*e
Jeghen Gode onsen here!
En*de* quaemt minen vad*er* ooc te vore*n*
Sekerlike, ic ware v*er*loren. *
God verbiedt mi dor sine ghenaden.’
Soe seide: ‘Sone, het sal jou scaden
Sijt dat ghijt laet, bi mire wet!
Ic riet jou te doene bet:
Ic weet wel ghi dadet houde
Wisti watt*er* jou of comen soude.
Grote doghet en*de* grote ere
Salic u doen bi onsen here. *
En*de* al wildi ooc, ghine moghes ontgaen
Vor dien dat ghijt hebt ghedaen
Sone, dies ic an u beghere.
Ne doedijs niet, jou salre dere
Of comen, ic sect jou te voren.’
‘Ter quad*er* tijt waric gheboren *
Vrouwe, soudic minen vad*er* scende*n*:
Al waert dat ics mi durste ghenende*n*
Dat verbiede mi onse here!’
‘Sone, het sal jou lijf ende ere
Costen, ghine doet haestelike.
Ghine moghet mi slaen ghene zwike:
Ic hebbe jou so in mijn bedwanc
Ghi moetet doen an uwen [danc] *

* 5474. Hs. heeft *jc*.
5482. In hs. staat tweemaal *bi onsen*, zonder doorhaling.
5488-91. Deze zinsperiode interpreteer ik anders dan Jonckbloet: deze beschouwde de al-zin (5490) als ondergeschikt aan de vorige: komma achter ‘scenden’ puntkomma achter ‘ghenenden’. Naar mijn inzicht is de al-zin ondergeschikt aan 5491.
5496. Het woord *danc* is met lichtere en fijnere letter door een latere hand, waarschijnlijk van Huydecoper of Alewijn, achter de regel bijgeschreven; blijkbaar was het door de afschrijver vergeten.

*
Hoe leet soot jou te doene si.'
Ic seide: 'H*er*e God, jonne mi
Dat ic met eren moete ontgaen!'
Mettesen so waendic up staen
Vanden bedde d*aer* ic up sat:
Mijn vrouwe, diene was niet lat *
Soe greep mi en*de* trac mi wed*er*
En*de* seide: 'Ghi moet sitten ned*er*
Quaet keytijf, ghi hebt ghedaen *
+ Het sal jou an jou leven gaen
Of ant mijn, bi onsen h*er*e!' +151 ra
Mijn vrouwe die mesliet hare z*er*e:
Met haren hande*n* trac soe hare vlichte
En*de* soe scoot in haer ansichte;
Met haren naglen trac soe die huut:
Ten wonden quam ghelope*n* uut
Trode bloet te menigher stede
Ende liep ov*er* hare hande mede;
En*de* slouch hare zelven vor die tande; *
Ontfarmelike wranc soe hare hande
Ende dreef arde groot mesb*aer*.
Als ic dit sach, ic adde vaer
Dat het biden duvel ware.
Soe trac hare zelve*n* biden hare
Ende scuerde hare cled*er* altemale
Van den hoofde ned*er* te dale
Ende bleef d*aer* staende in blote*n* live.
Soe riep: 'Ay mi keytive!
Salmi niemen te hulpen comen
Vordien dat mi hevet ghenomen
Mijn lijf die duvel die hier staet?
Ghi doet mi scande ende overdaet!
Ic betroude jou alre ere!
W*aer* omme pijndi mi dus sere
Als of ic ware van lichter voere?'
Al gont hof wert in roere

* 5502. De zinsconstructie is voor tweeërlei uitleg vatbaar: de zin met *die* kan relatieve zin bij 'mijn vrouwe' zijn; dan is dit substantief subject van *greep*, hervat door 'soe'. De andere opvatting is: 'mijn vrouwe' afgescheiden subject van 'was niet lat' hervat door 'die'; de volgende regel een nieuwe asyndetische hz.
5505. De vocatief kan zowel bij de vorige als bij de volgende zin gerekend worden. Jonckbloet doet het laatste en zette daarom een punt achter 'neder'. Waarom hij achter 'gedaen' een reeks punten zette, is me niet goed duidelijk. Misschien vatte hij het op als: 'het is met U gedaan' en meende hij dat deze zin niet met de volgende is verbonden. Ik verbind hem rechtstreeks met hetgeen volgt, aldus vertalend: ge hebt zodanig gehandeld, dat het je leven zal kosten.
5515. Deze zin is nevengeschikt aan 5511, het subject *soe* is samengetrokken.

*
Als si mire vrouwen horden mesbaren:
Ter camere liepen si sonder sparen.
Mijn here die quamer eerst inne
Ende seide: ‘Vrouwe, soete minne
Wie heift u brocht in dit verdriet?’
‘Dese duvel, here, dien ghi hier ziet
Die ghi waent dat jou sone si!
Ter quader tijt quam hi te mi: *
Ic was om hem verhueghet zere
Ende hevet mi brocht in desen zere
Ende in deser groter noot.
Tussche minen live ende mire doot
Ne quamic noit in zulker vresen
Als doe hi mi wilde aneresen
Up dat bedde an minen danc.
Wel na wasic hem te cranc
Maer Goddanc, ic bem ontgaen!
Hi ghinc mi steken ende slaen:
In mochte niet spreken metter tonghen
+ So zere addi mi bedwonghen!
Aldus poochdi om uwen lachter
Here, ende ic trac emmer achter:
Ic waende hem zijn ontgaen met eren.
Doe began hijt ten quaetsten keren
Ende hi seide, hi soude zinen wille
Met mi hebben lude ende stille.
Dus persti mi an minen danc.
Dat ic riep dede mi bedwanc
Want hi quetste mi wel zere!’
Mijn vader andworde: ‘Bi onsen here
Vrouwe, moochdi hier of ghenesen
Ghi zullets wel ghewroken wesen.
Een scone rat salic doen maken:
Daer up sal menne radebraken.
Als hi die doot hevet ontfaen
Salic zinen lechame zaen

+151 rb

* 5540. Misschien zou men dit zinsverband anders kunnen interpungeren: achter 5538 een punt of uitroepteken, en dan 5539 verbinden met 5540.

*
Doen verbernen in een vier
Buten mire porten hier
Ende tpulver wech w*er*pe*n* mette*n* winde.
Dit ne dede noit man zine*n* kinde
Aldus salic jou wreken, vrouwe.
Vant verdraghen desen rouwe!'
Dies waren mine vriende z*er*e
Tonghemake. Ic seide: 'H*er*e
Hebt ghenaden van uwen kinde!
In zulk*er* noot, in zulker meswinde
Sone brinct mi niet, ghine weit w*aer*bi.
Ende oft bi minen sculden si
So doet met mi al jou ghebot.
In peinsde noit -also helpe mi God!-
Dat mi mijn vrouwe tyet ane.'
'Dat mach men zien an hare ghedane'
- Sprac mijn vad*er*- 'ende an hare lede!
Jou ne mach helpen ghene bede
Sekerlike, ghine moet sterven *
Eer avont en*de* uwes lives derven.
Dies ne moghedi niet ontgaen!'
Hi hiet mi zine rudders vaen
Ende doen vaste in zijn behout!
D*aer* ne was gheen so stout
Die hant ane mi [best]ondt te doene: *
D*aer* was menich rudd*er* koene;
Mire moed*er* broeders waerre twee:
Hondert rudders ende mee
Brochtsi te hove met hem d*aer*.
[+] Dat segghic u al over waer:
Hadder yemen zine hant bestaen [+151 va]
Te doene ane mi omme vaen
Het ne ware also niet bleven:
Si hadder omme v*er*loren tleven.
D*aer* omme trocken si alle acht*er*.
Mijn vad*er* seide: 'Dits groot lachter

* 5587. In hs. begint *ghine* met een hoofdletter.
5593. Een gat in het perkament heeft *bestondt* gedeeltelijk weggenomen: het is echter gemakkelijk uit de resten te reconstrueren. Vgl. 5639 (keerzijde v. blz.).

*
Dat ic niemen can ghebieden
Van al gad*er* minen lieden
Te vanghene desen mordenare!'
Mijn vad*er* hi sach harentare:
Echt ne tert d*aer* niemen vort.
'Mi dinke ic bem harde onghehoort'
- Sprac mijn vad*er*- 'in mijn hof!
Es hier yemen die omme lof
Wille dienen, hi vande toe gaen
En*de* desen mordenare vaen
- Ic gheve hem half mijn conincrike *
Bi onsen here van hemelrike -
En*de* vande minen lachter wreken!
In can mi niet d*aer* toe verbreken
Dat ickene doodde of dade smerte.
Ay lace, aldus es mijn herte
In beden ziden sere ghepijnt:
Hets wonder dat soe niene v*er*dwijnt
Om dit vernoy dat soe moet doghen.
En*de* ic sie vor minen oghen
Mijn wijf mesvoert aldus zere!
Dor die minne van onsen here
Wie sal minen lachter wreken?'
Mijn oom stont up al sond*er* spreken
Ende quam ghegaen tote zinen broeder
Die vele ouder ende vele vroeder
Was dan hi, ende vraechdem raet
Van so dorperliker daet
Ende hoe hire bi riede te vaerne.
Hi seide: 'Minen neve namic gh*aer*ne
Uten hove, mochtic met eren.'
Sijn broed*er* seide: 'Laet ons keren
Vorden coninc tghelof onfaen *
Wildi en*de* dinket jou goed ghedaen
En*de* segghen dat [win]e sullen o*n*tliv*en*. *
Dus mach hi best in zijn ere bliv*en*; *

* 5615-16. Jonckbloet plaatste achter 5615 een puntkomma en achter 5616 een komma. Deze interpunctie lijkt me onjuist; 5617 is gecoördineerd aan 5613/14; de tussenliggende verzen staan in parenthesis.
5637. Aldus hs.: *onfaen* i.p.v. *ontfaen*.
5639. Een gat in het perkament heeft *wine* grotendeels weggenomen. Vgl. aant. op 5593.
5640. In hs. *blive*, infinitief zonder *n;* waarschijnlijk is het afkortingsteken vergeten; vgl. echter 5364, 5342. Mogelijk is *best* een invoegsel, zoals Jonckbloet meent.

*
So comen wijs of al sond*er* scade.’
Dus vo*n*den sijt bede in haren rade
En*de* dochte hem zijn goet ghedaen.
+ Vor [m]inen vad*er* quaem si ghegaen: *
Mijn oom die groetene hoofschelike +151 vb
Ende seide: ‘God van hemelrike
Gheve jou al jous herten wille
Bede lude ende stille!
Siet here, na dien dat nu staet
Vandeser dorp*er*liker daet
Die jou sone hevet ghedaen
So soudi gh*er*ne wrake ontfaen.
Here, dit mach jou wel ghescien:
Ic ende mijn broeder zijn in dien
Tote jou comen ende zullen jou gh*er*ne
Wreken, staets jou niet tonb*er*ne;
Want hi hevet ons grote*n* lachter
Ghedaen.’ ‘Ic ne trecs heden achter’
- Sprac mijn vad*er*- ‘bi onsen h*er*e!
Haester mede, ic bids jou zere.
Dat ic ghelovede, salic houden:
Jou pine wert jou wel vergoude*n*.
Ende doetene mi uut minen oghen:
In cans langher niet ghedoghen
Dat ickene hier vor mi zie staen:
So leede hevet hi mi ghedaen.
Bernten d*aer* bute*n* in een vier;
En*de* tpulv*er* brinct mi wed*er* hier:
D*aer* mede salic jou quite laten.
Met rechte machic den gonen haten
Die mi dit vernoy beriet.’
Mijn oom seide: ‘Wine latens niet!
Jou ghebod dat doe wi gh*er*ne:
Dies ne staet ons niet tonb*er*ne.’
Dus lieten si die tale staen
En*de* quamen tote mi ghegaen

* 5644. In hs. heeft gestaan *sinen:* de *s* is weggewerkt, maar er is geen *m* voor in de plaats geschreven. Voor de regel staat een recht kruisje en met fijne pen een zeer kleine *m*.

*
Mine ooms, en*de* hebben mi genome*n*.
En*de* alle die met hem ware*n* comen
Ghinghen neven haerre zide.
Mijn stiefmoed*er* wert wel blide
Dat soe mijns soude quite wesen;
Ende soe vraghede mettesen
Wie gone ·ij· hoghe h*er*en waren
‘Die met uwen zone varen?
Mi dinke, si doen hem so grote ere
In can gheloven nemmerm*er*e
Here, dat sine soude*n* dode*n*.
Mi dinke, sine latens hem [noden]. *
Si varen wech ghenendelike;
+ Hem ne slaet ghene zwike:
Tgheslachte volghet hem al gad*er*. +152 ra
Wie zijn si h*er*e?’ Doe sprac mijn vad*er*:
‘Het zijn zire moed*er* broeders twee.’
‘Wet God, nu ne werdic nemmerme
Ov*er* hem ghewroke*n*!’ sprac mijn v*ro*uwe
‘Ic [sal] selve, bi mire trouwe *
Over hem mi selven wreken!
Tenen vos moet hi v*er*breken
Daer bede zine oom toe zien
Ende also bliven tot he*m* mach gesci*en*
Ene dinc die hic hem sette*n* sal: *
Of hem God gheve zulc gheval
Dat hem cume sal ghescien
Dat hi te gader mochte zien *
Den riken coninc van den Wond*er*e
En*de* zine zone Alydrisondre
Bi zinen hove tenigh*er* stede
Enten h*er*e Waleweine mede
En*de* eens conincs dochte*r*, die Assentijn
Heet, dan sal hi quite zijn *
Van desen sticken en*de* niet eer.
Ende dit ne ghevalt hem ne*mmer*meer:

* 5688. In hs. ontbreekt *noden*. Jonckbloet voegde het in, Verdam ging akkoord IV, 2476. Zie Wdlijst.
5696. Met een fijne letter is, waarschijnlijk met andere pen en hand, boven de regel *sal* bijgeschreven, onder aan de regel staat een inlaatteken (^).
5701. Aldus hs. *hic* (= ic).
5704. I.p.v. *Bi* wil Verdam (III, 492) lezen: *Bin*.
5710. Achter *Heel* staat in hs. een punt.

*
Ic wane, hine sal eer wesen doot!'
Doe dreven si den rouwe groot
Mine maghe ende mine vrient:
Si wisten wel dat ic onverdient
Was comen in al zulc verdriet.
Doe was int hof, doe dat ghesciet
Mire moeder zuster ene
En*de* hiet die hertoghinne Alene.
Soe andworde haestelike
Der coninghinnen van Ysike:
Soe seide: 'Bi gherechter trouwe!
Ghi hebt ons brocht in g*rote*n rouwe
Om onsen neve en*de* in zw*aer* v*er*driet:
God die hem crucen liet
Entie h*er*e es vanden trone
Die moete jou bringhe*n* tsulke*n* lone
Vrouwe, als ghi hebt v*er*dient!
Ghi hebt menighen drouve*n* vrie*n*t
Ghemaect int hof om onsen neve:
Ic saelt jou ghelden, eist dat ic leve
Of ghi zult mi in d*aer*de onsinke*n*! *
Constict also quaet ghedinke*n* *
Dies sone soudi missen niet:
[+] Onsen neve, dien ghi hier ziet
Tote hi quite wert van desen
Tote dier wile moeti wesen
Ene padde ende sitten al stille
Bin uw*er* porte onder die zille
En*de* alle die bi u zullen gaen
Die moeten jou steken ende slaen
Ende spuwen up u vel!
Dits also quaet, dat wanic wel
Als dat ghi Roges hebt ghegheven.'
Dus liep ic wegh en*de* si zijn bleven *
Dor mi int hof in zw*aer* verdriet.
Ic wanic minen vad*er* liet

[+]152 [r]b

* 5733. In hs. staat tweemaal *mi*, zonder doorhaling.
5734. De constructie van 5734-35 is wat moeilijk. Volgens de hier gegeven interpunctie (evenals die van Jonckbloet) vormen beide verzen één zinsverband: een bz. (door intonatie) + hz. Zie voor de vertaling Wdl. op *ghedinken*. Daar wordt ook een tweede lezing geopperd: dan zou 5734 een afzonderlijke zin zijn, te sluiten met uitroepteken. Mogelijk is nog een andere interpunctie: achter 5733 geen leestekens en achter 5734 een punt. Dan is 5734 een hypothetische bz. en staat 5735 op zichzelf.
5746. Oorspronkelijk hebben achter *liep* nog een of twee letters (een *e* of *en?*) vastgezeten. Daar doorheen echter heeft de afschrijver, om zijn fout te herstellen, een verdubbelde hoofdletter I (van *ic*) geschreven; een dubbele punt scheidt *liep* van *Ic*.

*
Bevaen met herde groten rouwe
Dor mi en*de* dor zijn wijf, die vrouwe
En*de* sal zijn tote dat ic kere.
Mijn vrouwe ghinc met grote*n* *zer*e
Sitten ond*er* hare sille
En*de* ic liep wech te mine*n* onwille.
D*aer* ne keerdic zider nemmere.
Ic was omberaden zere
W*aer*w*aer*t ic mi mochte bewinde*n*
Dat ic den h*er*e Walew*eine* soude vinde*n*
Die van duechden es vulcomen:
Want wie*n* so icke*n* hore nomen
Ic hore dat zine alle prisen
In doochden en*de* in alre wisen
En*de* diene zien en*de* diene kinne*n*.
Here, dat jou God moete minne*n*!
Sect mi of ghine yet kint.
Ic bem de gone diene mint
En*de* icken consten noyt ghezien.
Ic bem zeker wel van dien:
Vondicken, hine liets om ghene zake *
Hine souds mi helpen quite maken
En*de* corten mijn zware verdriet
Dat mi mijn stiefmoed*er* behiet.
Om hem te ziene langhet mi *zer*e.
Dus bem ic hier bleven, here
En*de* maecte mine woninghe hier:
Dit praeyeel ende desen vergier
Dedic dor zinen wille maken.
Ic peinsde, hi soud*er* in gheraken
Omme te zoekene die joncfrouwe
- Dat segghic jou in goed*er* trouwe-
Die haer vad*er* hevet ghedaen
+ Inden casteel, dien ghi ziet staen
Over dese riviere, in zijn behout. +152 va
En ware niemen also stout *

* 5769. Jonckbloet stelt voor ‘Vondicken’ als glosseem te schrappen, in tegenstelling met 5811. Zie daar.
5784. Hier begint een andere afschrijver, en niet met 5782 zoals Jonckbloet meent: het schrift is iets schuiner. Voor de versierde lombarden der rubrieken wordt van nu af aan eerst ruimte over twee, later toch weer over drie regels gelaten. Zie inleid, blz. 407-409.

*
Diese halen dorste - dat wetic wel-
En ware Walewein, die riddere snel:
Hi es der aventuren vader.
Het ware mijn geluc al gader
Horde hi van hare yet gewagen:
Hine liets heme niet v*er*sagen
Sekerlike, hine soude comen
Ghinct hem te scaden of te vromen
En*de* proeven oec sijn gheval.
Nu hebbict u berecht al.
Berecht mi - so doedi wel-
Van Wal*eweine*, den ridder snel
Dan salic u berechten vort.'
'Ic hebbe dicke wile ghehort
Van Wal*eweine* spreken: meendi dien
Vrient, so moete mi goet ghescien!
Diene prijsde, ne dede niet wel:
Wal*ewein* es dorper en*de* fel!
Dat hebbic dicken wel v*er*nomen
In steden daer ic up hem bem comen.
Waer omme prijsdine dus sere?'
Die vos seide: 'Bi onsen here!
Haddict u niet ghelovet te voren
En*de* ooc so diepe gesworen
Ghine ontghinges nemm*er*mere
In soude Waleweine den here
Souken, en*de* vondicke*n* in enech lant *
In sout hem sciere doen becant
Den lachter dien ghi hem tyet ane!
Hi eest onsculdich na mine*n* wane
Want hi nes dorper nochte fel.'
'Ic sal u berechten wel
In wat steden dat hi si.
Bi Gode, Roges, nu segt mi *
Twi dit water aldus ontstect.'
'Ic bem die gone die node sprect

* 5811. Jonckbloet wil *souken* verschuiven naar vorige regel en lezen: In soùde soéken Wálewéine den hére Ende vóndickén in énech lánt.
5818. *Roges* is met een hoofdletter geschreven. Deze afschrijver doet dat geregeld in tegenstelling met de vorige, zie vs. 5745, 5317, 5320.

*
Jeghen ju ridder emm*er*mere:
Ghi lachtert Wal*eweine* den here
Die van dogeden es volcomen.
Hoerdi noit dit water nomen?
Teen es tgherechte vaghevier: *
Alle die zielen moeten hier
Als si versceden, comen baden
[+] Sullen si ter Gods ghenaden
Comen en*de* bliven emmermere. [+]152 [v]b
Nu hebbic u berecht, here:
Hier bi es twater aldus heet.' *
'Wie es die gone die dit weet
Dat dit waerhede mochte wesen?
In ghelove niet van desen'
- Sprac Wal*ewein*- 'in hadt ghesien.'
En*de* die vos antworde mettien
En*de* seide: 'Here, ic saelt ju toghen: *
Ghi sult sien met uwen oeghen
Dat ghi mi niet sult heten lieghen.
Siedi gone swarte vogele vlieghen
Die int wat*er* vallen tote over thovet?
Besietse also dat ghijt ghelovet:
Hoe ghedaen comen si weder uut?'
Der Wal*ewein* sprac over luut:
'Vele wittre dan die snee.'
'Besietse wel no mijn no mee *
Here; dat sijn zielen alle gader:
Sulc es tkint, sulc es die vader.
Die swarte vogele sijn gebonden
En*de* besmet met vulen sonden
Tote dat si over moghen gaen
Die brugghe, die ghi hier siet staen.
Dan baden si he*m* en*de* werden scone
En*de* varen ten hoghen trone
In die bliscape emm*er*mere.
Nu hebbics ju berecht, here.

* 5825. Vreemd is 'Teen', aangezien er slechts sprake is van één rivier; nauwelijks is het ook denkbaar dat 'teen' een tegenstelling bedoelt tussen de rivier en de brug. Het lijkt mij een vergissing voor: *Tes tgherechte vaghevier*.
5831. De eerste *t* van *twater* is boven de regel klein bijgeschreven.
5837. Deze afschrijver schrijft regelmatig *iv*, de vorige *jou*.
5846. Aldus hs.: *mijn* = *min*.

*
Berecht mi - so doedi wel -
Van Wal*eweine*, den ridder snel
In wat steden dat hi si,'
'Der Wal*ewein* hi es hier bi:
Mocht ju iet vele vromen
Ghi sout hem wel te spraken comen.'
'**S**o sidijt dan, wel lieve here!
Van ju ne scedic nemm*er*mere
Ghine sult mi helpen uter noot:
Up ju hebbic den troost so groot;
En*de* cort mi mijn swaer verdriet!'
'Dies ne willic laten niet:
Hebbics die macht, ic helpe ju gherne.
Dies ne staet mi niet tonberne
Na dien dat ghire wilt wesen uut.'
'So sit hier neder in dit cruut'
Sprac die vos en*de* liep ter vaert
[+] En*de* haelde Waleweine sijn swaert
En*de* gaeft heme in sine hant; [+153 ra]
Hi seide: 'Hout hier desen pant
Dat ic ju sal dienen, here.
Mi rouwet uter maten sere
Dat ic jeghen u hebbe mesdaen;
Maer ic wils al in baten staen
Jeghen ju, bi onsen here!
Segt mi dor juwes selves ere
Oft ghi mijn her Wal*ewein* sijt.'
'Ic hads ju over menegen tijt
Berecht, Roges, haddijs ghevraget. *
M*aer* ghi mocht wane*n* dat ic v*er*saget *
Ware, seidict ju te voren.
In Arturs lant wasic gheboren
Ic Wal*ewein*, sconincs Arturs neve.
Mi mach rouwen dat ic leve
Dat ghi mi dus hebt ghescuert
Mine wapene: hebt tlijf verbuert *

* 5885. *Roges* met hoofdletter, vgl. 5818, 5959, 6009, etc. Ook aan het eind v.h. verhaal is *Roges* met hoofdletter geschreven, behalve in 11121 (Zie voor de plaatsen de lijst v. eigennamen).
5886. Deze afschrijver heeft ook een andere gewoonte om het enjambement aan te geven: achter de overgaande regel staat√ Dit teken komt herhaaldelijk voor. Achter *ware* op de volgende regel een punt. Zie Inleiding blz. 440. vlgg.
5892. Aldus hs. zonder 'ghi' vóór hebt; mogelijk is het een schrijffout.

*
Jeghen mi, wildic ju slaen!'
Die vos seide: 'Ic hebbe mesdaen
Maer ic wilt betren; dies sijt vroet.'
'Het es oec sulc die mesdoet'
- Sprac Wal*ewein*- 'dies na berouwet;
Maer hi es dul die vos betrouwet:
Dat si beloven, si treckens achter.'
'Grote scade en*de* groot lachter
Gheve hem God, dien dat ghesciet!
Here, dies nontsiet ju niet *
Van mi: sijd dies al onvervaert.
Ontbeit: ic sal ju halen ju paert;
En*de* goede wapene sijn ju ghereet:
Ic salse halen daer icse weet.
Si sijn vast na minen wane;
Sine quamen in ·ix· jaren ane:
Mijn ouder vad*er* drouchse up trouwe;
Daer na gafse mi mijn vrouwe
Dat icse dragen soude up doget.
Doet ute die uwe of ghi moget:
Ic hale u dandre sonder beide.'
'Ja en ware hi ries, die dit ontseide?'
- Sprac Wal*ewein*- 'ic hebs te doene.'
Doe ghinc hi, die ridd*er* coene
En*de* ontwapend*en* so hi best mochte.
Doe quam die vos, die dand*er*e brochte.
Mijn her Wal*ewein* hi deetse ane
[+] Diere blide was na minen wane:
Si waren hem wel ghemicke [+]153 [r]b
No te dinne no te dicke;
Hi waser mede wel ghecleet.
Doe brochte hi hem sijn paerd gheleet
En*de* liet vor hem int vrijthof staen.
Doe liep die vos en*de* haelde saen
Sinen scilt daer hine hinc en*de* vant.
Enen scacht brochte hi te hant

* 5902-03. Jonckbloet plaatste achter 5902 een dubbele punt, en beschouwde dus 'van mi' als deel van de zin van 5903. Dit is hoogstwaarschijnlijk in strijd met de interpunctie van het hs. waaraan J. geen aandacht heeft besteed. Achter 'niet' immers staat het overloopteken. Daaruit concludeer ik dat 'van mi' behoort bij de vorige regel. Dat geeft ook een heel goede zin.

*
En*de* gavene Wal*eweine* ter vaert
En*de* seide: ‘Here, niene spaert
Dese wapene daer ghise hebt te doene.
Emmer sijt stout en*de* coene: *
Ghi mogeter u wel up betrouwen.
Ic sal, al soud mi berouwen
In desen naesten derden daghen
Here, uwen halsberch draghen
Over hondert milen henen:
Daer wetic enen wilden wenen;
Die sal setten dese maelgen
Dat si nemm*er*meer en faelgen.
Nu segt wat begerdi mere?’
Doe sp*ra*c Wal*ewein* die here:
‘Dat ic begere, dats mi diere:
Te wesene over dese riviere;
Maer het es mi onghereet.’
Die vos hi seide: ‘God weet
Waerwart so ghi ju wilt belenden
Ghine moget niet come*n* ten enden
Al voerdi vijf hond*er*t milen of mere. *
En*de* al waerdi ten ende, here
Nodan ne leetdi twater niet.
Dat verstaet wel en*de* besiet:
Teen ende spruut uter hellen
Daer die arme zielen quellen
En*de* vallet in die lever zee.’ *
‘So en ghelidewijt nemm*er*mee’
- Sprac Walewein - ‘bi miere trouwen!
Wi moeten bliven in den rouwen
Mi dinct, Roges, ic en*de* ghi!
Ic waende ju helpen en*de* ghi met mi
Sout bliven, dies ghi noch van desen
Quite sout sijn en*de* ghenesen;
M*aer* in ca*n* ju ghehelpen niet.
Dies doget mijn herte swaer v*er*driet:

* 5932. De afschrijver had *sijt* vergeten, maar heeft het achter de regel geplaatst, met inlaatteken na *Emmer*, boven de regel (in tegenstelling met vorige afschrijver, die het inlaatteken steeds onderaan plaatste; ook de vorm is anders; hier twee schuine parallelle streepjes).
5949. In hs. staat deze regel tweemaal; de tweede keer met ‘Of’ als eerste woord: *Of al voerdi ·v· hond’t milen of mere*.
5955. In hs. staat een verticaal kruisje achter de regel.

*
+ Want ic ben gram, bi miere trouwe!
Hadden wi moghen die joncvrouwe +153 va
Halen daer mijn zin toe staet!
Ju troost en*de* ju toeverlaet
Staet an hare, suldi ghenesen;
Oft ghi moet euwelike wesen
In desen pointe vorw*aer*t mere.'
Die vos hi seide: 'Wel lieve here
Hoe soudi mogen emm*er*mere
Al waerdi twater leden, here
Den starcken casteel ghewinnen
Daer noit man mochte come*n* binnen
Oft men wildene daer in ontfaen?
Al wilden si ju in hulpen staen *
Alle die in die werelt sijn
- Al sulc es dat ghelove mijn-
So en mochti niet ghewinnen
Die ene porte, noch daer binnen
Comen, here, des sijt ghewes:
Al sulc alser daer ·xij· es! *
Si sijn van copre en*de* van metale
Gebonden met ysere en*de* m*et* stale;
Onder elke porte loept ene riviere;
En*de* also menich muer starc en*de* diere
Gewrocht van grauwe*n* marberstene.
Hier bi eest, here, dat ic mene:
Wie soude den casteel gewinnen?
Telker porte daer men binnen
Vaert, staen vierwa[r]f ·xx· man *
Ghewapent. Here, hoe waendi dan *
Morgen den casteel gewinnen?' *
'Swiget, dat u God moete minnen!'
- Sprac Wal*ewein*- 'Bi miere trouwe
Wille mi God en*de* onse Vrouwe
Helpen ende te staden staen:
Vindic die eerste porte ondaen

* 5978. In de regel heeft *in* een grote J als beginletter. Achter deze regel staat het overloopteken.
5984. Het zinsverband is hier wat vreemd. Voor *es* zou men eerder *sijn* verwachten, maar het rijm eist *es*. *Al sulc* moet wel aanknopen bij 'die ene porte'. Mogelijk kan men het best vertalen: ge zoudt zelfs niet één poort veroveren zoals er twaalf zijn. Misschien heeft toch een verschrijving het vers verminkt: ook in vs. 5980 staat 'Al sulc,' het zou kunnen zijn dat de afschrijver zich daardoor in de aanhef heeft vergist.
5993. De tweede *r* in *vierwarf* is vergeten.
5994. Achter deze regel staat het overloopteken.
5995. Aldus hs.: in plaats van *Morgen* moet waarschijnlijk *mogen* gelezen worden, zoals Jonckbloet voorstelt.

*
En*de* icker mochte comen binnen
Ic wane, dandre wel ghewinnen;
Dies benic seker en*de* sond*er* vaer!'
Die vos sprac: 'Here, es dat waer?
Doet danne dat ic ju sal raden.
Ic sal u helpen en*de* staen in staden
Dat ghi sult liden die riviere.'
Walewein antworde sciere
En*de* seide: 'Roges, lieve gheselle
Al waert te vaerne dor die helle
+ Ic reder dore, mochtict liden.'
'Neent niet, here; sijd mette*n* bliden: +153 vb
Ghi sult noch tavont wesen daer.
Dat seggic ju al over waer.
Ju paerd dat moet hier acht*er* bliven:
Brochtijt daer, men sout ontliven;
Dies sijt seker en*de* ghewes en*de* vroet. *
Ju es beter dat ghi oec doet
Die dinc die ic ju doe verstaen:
Latet hier int vrijthof gaen
Gringolet, ju goede paert.
Sijt seker dies en*de* onvervaert
Ic saelt ju wel behouden, here.'
Der Wal*ewein* seide: 'God gheve ju ere
Roges, gheselle; dat wetic wel: *
Nu wert mijn rouwe al gader spel
Eest waer dat ghi mi doet verstaen.'
Die vos seide: 'Comt en*de* laet ons gaen:
Durdi mi volgen, ic sal ju leden
Vor den casteel, eer wi sceden
En*de* ghi sult sien die scone veste.
Als ghi daer sijt, soe doet ju beste.
Haddics macht, ic holpe ju mere.'
Doe ghinc Wal*ewein* die here
Uten prayele die vos naer.
Gringolette lieten si daer.

* 6017. Aldus hs.: J. liet 'ghewes ende' weg; waarschijnlijk terecht.
6025. De vocatief werd door Jonckbloet bij de volgende zin genomen: achter *ere* uitroepteken, achter *wel* geen leesteken.

*
Die vos sloot dat vrijthof wel
En*de* seide: ‘Nu volget mi, rudder snel
Daer ic sal gaen. Sijd seker dies:
Jou ne salre af come*n* gheen v*er*lies;
Hebbic die macht, het sal ju vromen.’
Dus ghincsi bede tote dat si comen
Tote bider riviere tere stede:
Daer ghinc die vos en*de* hi ontdede
Ene duere, stont in die aerde; *
En*de* hiet Waleweine, oft hi begerde *
Die joncfrouwe te hebbene: ‘torde in!’ *
‘Mi dinct dat ic verraden bin’
- Sprac Walewein ‘van ju, geselle!’
‘So moetic varen in die helle *
Here, oft ic ju verrade!
Het ware mi lachter en*de* scade:
An jou staet al mijn toeverlaet!
En*de* dit merct wel en*de* verstaet:
Wi moeten gaen dor dese duwiere
Sullen wi liden dese riviere
+ Die ghi heden so saget blaken.
Hare ne mach gheen man ghenaken +154 ra
No liden, here, en si bi liste.
Ic wane noit man en wiste
Den wech die ic ju sal leden
Wildi mi volgen, eer wi sceden.
Maer wi moeten gaen onder daerde.’
Wal*ewein* die sere begerde *
Die joncfrouwe te siene, hi tart naer
En*de* seinde hem, want hi hadde vaer
Datten die vos verraden wilde.
Doe tart in die rudder milde.
Die vos namene bi den ghere
En*de* seide: ‘Laet ons gaen, here
Stoutelike; ic sal gaen vore.’
Stappans so loec die dore

* 6045. De zin ‘stont in die aerde’ heeft de functie van ‘relatieve zin’ zonder relatief pronomen, bij ‘duere’.
6046. Achter deze regel het overloopteken.
6047. In hs.: *jn*.
6050. In hs. staat *maetic* i.p.v. *moetic*.
6064. Achter deze regel het overloopteken.

*
Als siere binne*n* waren bevaen.
Al ware een man up die dore gestaen
En*de* sochtse met al den liste
Die hi conste en*de* die hi wiste
Soen vonde hi niet die stede
Daerwaert dat die dore ondede:
So behendelike waest ghewracht;
Diese maecte was wel bedacht
Hoe dat hise hebben wilde.
Dus ghinc der Wal*ewein* die milde
Onder die aerde en*de* sijn gheselle
Daert donker was als in die helle.
Die haghedochte was wel met liste
Ghemaect. Die den wech wel wiste
Dat was die vos: hi ghinc ter cure
Tote hi ten ende quam al dure
Daer si buten souden gaen.
Walewein sach die dore ondaen:
Si torden uut, die dore looc weder.
Walewein slouch sijn oeghen neder
Te siene waer hi ute was comen:
Al hadt hem vele mogen vromen
So en vonde hi die stede niet.
Maer als hi den casteel versiet
Verhogede*m* dat herte binnen:
Al haddire mede mogen winnen
Een conincrike na mijn verstaen
Soen liet hijs niet, hine soude gaen
Vorwart ten castele sciere.
Buten muere up ene riviere
[+] Quamen si nalinc ter veste:
Doe dochte Wal*eweine* dat beste * [+]145 [r]b
Dat hi noit hadde gesien.
Ter porte waert ghinge*n* si mettien
Al scoenkine onder hem beden.
Die vos wilne al omme leden

* 6104. Aldus hs.: onpers. verbinding zonder pron. subject: toen kwam het W. voor, dat dit kasteel het voortreffelijkste was, dat hij ooit gezien had.

*
Te besiene gone grote wonder.
Die zonne sanc, soe ghinc onder
Also soe dicken hevet ghedaen.
Vor die porte quamen si gegaen:
Doe dochte soe hem besloten vaste.
‘Men begheert hier ghene gaste’
-Sprac Walewein- ‘bi miere wet!’
Die vos seide: ‘Men hevet geset
Taflen, here, men gaet eten.’
Der Walewein seide: ‘Hoe mogedijt weten?’
‘Here, ic sie daer binnen knechte
Dragen scolakene en*de* gherechte
En*de* dit wiket staet al ontploken.’ *
‘So en gavic niet drie noten’
- Sprac Walewein- ‘om hem allen
Mochte mine dinc ten beste*n* vallen! *
Ic hope ic salse wel bedwinghen.’
Doe trac hi tswert met twee*n* ringhen
En*de* vaget scone an sinen ghere.
Die vos seide: ‘Wel lieve here
Blivet te Gode! Ic moet gaen.
Dat kent God. Ic hebbe ghedaen *
Al dat ic mach tuwer vromen.
Dorstic binnen der vesten comen
Ic ghinghe met ju, here, siet;
Maer mijns gaens nes daer niet:
Ic hebt al te dicke verwrocht.’
Der Wal*ewein* seide: ‘Ghi hebt mi brocht
Ten besten, vrient, bi miere trouwe.
Dat lone ju God en*de* onse Vrouwe!
Als ghi wilt, so mogedi keren.
Ic sal den wech hier binnen leren
Die wile dat ics hebbe stade.’
‘Ic bidde Gode dor sine genade
Here Wal*ewein*, dat hi ju bevrede!
Mi beswiken al mine lede

* 6121. Om het rijm volledig te maken zou *ontploken* te veranderen zijn in *ontsloten*, zoals Verdam voorstelt in ‘Eenige bedorven plaatsen in Mnl. teksten’, 292. Vgl. ook vs. 6165.
6124. Jonckbloet verbond deze hypothetische zin met de volgende hz.; daarom plaatste hij achter 6123 een punt. Onmogelijk is dit niet. Toch acht ik mijn lezing waarschijnlijker, met het oog op de verleden tijdsvormen in 6122 en 6123.
6130. De zin ‘Dat kent God’ slaat volgens mijn interpunctie op ‘Ic moet gaen’. Volgens Jonckbloet hoort hij bij de volgende zin: komma achter ‘God’.

*
Ja, om dat ic van ju sceden moet.
Ic bem dies seker en*de* vroet:
Jou staet te nakene swaer verdriet.
Ic bade ju gherne, holpet yet
+ Dat ghi ons liet wederkeren.'
'God moete ju lonen alre eren
Roges, die ghi mi hebt gedaen!'
- Sprac Wal*ewein*- 'Ghi moget wel gaen:
Ic bevele ju onsen here!
Mi dinct, ghi sijt al uten kere
Dat ghi mi gewaget dies:
[D]adic dat, so waric ries *
En*de* ic dus wel te staden bin.'
Hi stac twiket up en*de* ghinc in:
Al bloet hilt hi ghetrecket tswert.
Die gone scoten uut ter vaert
Die ten taflen waren gheseten
En*de* lieten alle staen dat eten
En*de* seiden met groter haestichede:
'Die corts ridene nu ter stede
Die twiket ontsloten liet!
Sech ons, riddere, wiet ju riet
In te comene! Ghi waert ries
Dat ghiere quaemt, sijd seker dies!
Keert weder uut, hets ju tbeste. *
Ghine kert, wat soucti bind*er* veste?
Jof men sal ju ute doen gaen!
En*de* Wal*ewein* antworde saen:
'Mi dinke, ghi sijd al ombedacht: *
Ja en si[e]di wel, het es nacht; *
Waer soudic herberghe souken?'
'Wi sijn die gone dies niene rouken'
Spraken si alle uut enen monde.
Der Walewein seide: 'So doedi sonde.
En*de* keric, het si ju onbederve.
Mi es lievere dat ic sterve

+154 va

* 6156 In hs. staat *Badic* i.p.v. *Dadic*.
6169-71. Dit zinsverband is enigszins onduidelijk. Jonckbloet plaatste 'wat soucti binder veste?' tussen haken, als parenthetische zin, en verbond 'Ghine kert' met de zin in 6171. Dit laatste lijkt me geen goede zin te geven. Overdiep plaatste achter 6169 geen leesteken. Ook dat is onbevredigend: 'hets ju dbeste' hoort bij 'keert weder uut'. Ik vertaal aldus: Ga er weer uit, dat is voor u 't beste. (Maar) als ge er niet uit gaat, wat zoekt ge (dan toch) binnen de vesting? Of anders (nl. als ge hier niets te doen hebt) zal men u dwingen er uit te gaan.
6173. Aldus in hs.: *sijd*, vgl. 6238.
6174. In hs. staat *sidi* i.p.v. *siedi*. Enigszins opvallend is *wel*, terwijl men eerder *niet* verwacht; mogelijk een vergissing, vgl. vs. 6248.

*
Hier binne*n* dan ic soude gaen
Daer ute.' En*de* si antworden saen: *
'So suldire emm*er* doot in bliven!'
Si vingen ten swerden en*de* ten kniv*en*
En*de* torden hem an metter vaert.
En*de* Walewein, hi nam sijn swaert
En*de* slouch vaste an elcke side.
Darne was niemen, hine was blide
Dat hi den slage*n* ontspringe*n* mochte:
So wat der Wal*ewein* gherochte
Dat moeste al dore dringen
Tgoede swert metten ·ij· ringen;
Dat het gerochte, dat voer af.
Die maelgen vloge*n*, oft ware caf
[+] Vanden halsberghe met ghewelde.
Dus ghinct met crachte en*de* m*et* ghenende. [+]154 [v]b
Mijn her Walewei*n* ghinc vaste scroden.
Die gone begonsten he*m* verbloden
Die de eerste porte hilden
En*de* lieten Wal*eweine* den milden
Allene staen en*de* vloen ter vaert
Vaste ter andre porte waert.
Si riepen: 'Ondoet, laet ons binnen!
Wi verliesen tlijf met onminnen
Doed[i] ons lang*er*e hier buten staen!'
Doe daden si up die porte saen
Diere binne*n* waren; en*de* diese hilden
Die vrageden he*m*, wat si wilden.
'Wat wi begeren, vragedi dies?
Ontbeid[i] lang*er*e, so sidi ries: *
Hier es comen binder veste
Die starcste rudder en*de* die beste
Ten wapine*n* die oyt dorste leven!
Dese heeft ons allen verdreven. *
Siet waer hi comt, hi es ons bi!'
Die andren si riepen alle gad*er*: 'Spi! *

* 6182. Achter *ute* staat in hs. een punt.
6210. In hs. staat *Ontbeide* i.p.v. *Ontbeidi*.
6214. Deze regel is, naar schrift te oordelen, door de afschrijver zelf over een weggeradeerde regel geschreven. Vgl. 6216.
6216. In hs. staat 'die andren riepen si'. Jonckbloet liet *si* weg. Dat hier een fout in het spel is, blijkt uit het feit, dat 'si alle gad' spi' op een weggeradeerde plaats is geschreven, door de afschrijver zelf (vgl. 6214): blijkbaar heeft hij zijn fout toch niet grondig genoeg hersteld.

*
Laeti u enen rudder dwinghen?
Ghi moet vor minen here dinghen *
En*de* ander payement ontfaen
Die ju dicken hevet gedaen
Meer eren dan ghi werdich sijt:
Al ju leven en*de* al juwe tijt *
Hebdi ghedaen van sinen goede.
Hem soude sijn onsochte te moede.
Haddi doch gehouden uwe veste!'
'Hi es die starcste en*de* die beste
Die enech es onder der zonnen:
Si hebben onrecht dies ons v*er*onnen!'
Riepen si alle. 'Hoet u des!
Dies sijt seker en*de* ghewes:
Hi sal sciere die uwe winnen.'
Mettien tart der Wal*ewein* binnen
Stoutelike als die niet en spaert.
Doe spraken si alle metter vaert
Die de andre porte hilden
Toten here Wal*eweine*, den milden:
'Hordijt, dorper curliaen
Staet stille, ghi sijd ghevaen! *
Tertdi vorder enen voet
- Dies sijt seker en*de* vroet-
+ Wi nemen u tleven mett*er* vaert!
Werpt neder uter hant ju swaert +155 ra
En*de* gheeft ju up, hets ju tbeste:
Ghine hebt wat doe*n* bind*er* veste.'
Der Walewein antw*or*de m*et* staden
En*de* seide: 'Ghi here*n*, God sciep ghenade*n*: *
Mi dinke, dat ghijs lettel acht!
Ne siedi niet, het es al nacht?
Want ic peinsde in mine*n* moet
Daer ic buten castele stoet:
Al haddic bi vort willen liden
Ic en wiste waer henen riden

* 6218-21. De die-zin in 6220 is relatieve zin bij *here*. Ten onrechte zette Overdiep een punt achter 6129.
6222-25. Het zinsverband is enigszins beknopt. Overdiep zette een punt achter 6221; las zonder leesteken 6222-24, waarachter hij weer een punt plaatste. Jonckbloet sloot ook 6221 met punt, maar zette puntkomma achter 6223. Ik beschouw 6222-6223 als nadere toelichting op de vorige zin; vs. 6223 is dan een hoofdzin, waarbij de bijzin is verzwegen: hij zou het wel zeer onaangenaam vinden, wanneer hij dat hoorde. Daarop volgt dan een irreële wens als verwijtende uitroep. Men zou echter kunnen veronderstellen, dat de tekst onzuiver is: leest men *sochte* in plaats van *onsochte*, dan vormen 23 en 24 een logisch geheel en de gedachte zou goed aansluiten bij het voorafgaande: heel uw leven hebt ge van hem geprofiteerd; het zou hem wel bijzonder aangenaam zijn, wanneer ge (uit dank daarvoor) uw bolwerk had behouden.
6238. Voor *sijd*, vgl. 6173. De *h* van *ghevaen* was eerst vergeten; voor dat de afschrijver het woord beëindigde, bemerkte hij zijn fout, en schreef een *h* door de reeds staande *ei* heen, daarna volgde normaal *euaen*. Herhaaldelijk komt het voor dat deze afschrijver de *h* achter de *g* weglaat. Blijkbaar had hij er moeite mee.
6246. 'Ende seide' lijkt wel overbodig. Jonckbloet wilde het dan ook schrappen.

*
Daer ic bet herbergen mochte.
Dat peinsdic in mijn ghedochte
Dat icse hier binne*n* dor ghenaden *
Bidden soude: ic vant te staden *
Twiket hopen; ic ghinc binnen.
Si onthaelden mi m*et* onminnen: *
Die gone die icker binne*n* vant
Si scote*n* ane mi al thant
En*de* wilden mi doe steken buten.
Ic seide, en mochte*m* niet besluten *
Dat si dorpelike daden.
Ic bat hem allen met genaden
Dat si mi binne*n* souden laten.
[D]oe swoere*n* vaste bi caritaten *
Die heren dat sijs niet en daden.
Daerne hadde niemen genaden.
Si seiden, si souden mi ontliven;
En*de* trocken swerde en*de* cniven
En*de* torden mi an met onminnen.
Ic seide, si mochte*n* lettel winnen;
Ic bat hem dat sijs onberen.
En*de* als si emm*er* mijns begeren
Lietic die tale en*de* vinc ten swerde.
Die alre eerst mijns begherde
Onthaeldic so ic eerst mochte
So datter niemen meer en rochte
Mijns tontbeidene; en*de* si vloen!
Si hieten ju die porte ondoen:
Si quam in en*de* ic quam mede. *
Nu biddic ju up hovescede
Dat ghi mi laet hier binne*n* bliven.'
Echt riepen si: 'Spi ketyven
Dat ghi ju ene*n* man liet dwingen!
Riddere, ju en helpt gheen dingen:
[+] Gheeft ju up, ghi sijt ghevaen!
Sekerlike, het es ghedaen. [+]155 [r]b

* 6255. Achter deze regel staat het overloopteken.
6256. Er staat *staten* i.p.v. *staden*.
6258-61. Vers 6259 zou men misschien ook kunnen laten aansluiten bij de vorige zin: *die gone* is dan het subject dat reeds door 'si' is aangeduid. Dan zou 6260 met een nieuwe zin beginnen. In dat geval, dat ik echter minder waarschijnlijk vind, moet dus achter *vant* een punt of een puntkomma staan, terwijl de dubbele punt achter 6258 vervalt.
6262. In hs. staat 'mochtē.' Dit loste Jonckbloet op in: *mochten*, dat hij verklaarde als 'mochte hen'. Verdam (Mnl. Wdb. I, 1062) wilde lezen 'mochte'. Ik los de afkorting liever op in mochte*m*, dus werkw. + pron. datief object. Dit komt dus meer overeen met J. dan met V.
6266. In hs. staat *Soe* i.p.v. *Doe*. De plur. *soe* is ongewoon, vergelijk echter vs. 7337.
6281. Hs. heeft *si quam* i.p.v. *si quamen;* mogelijk is *quam in* een contractie voor *quamen in*.

*
Ghi hebt een evel spel beroert.
Ghi wert qualiker ghevoert
Dan man in ·vij· jaren was.
Ghine beroem[t te]ware*n* das *
Al quaemdi tote*n* porte*n* binnen
Dat ghi dandre sult ghewinnen
No dor vrienscap no dor miede.'
Der Walewein seide: 'Goede liede
Wat helpt dit? In wille niet scelden.
Benic ju iet sculdich, ic wilt ju ghelde*n*
Magic daermede quite wesen.'
Doe bolghen si met desen
En*de* torden Waleweine bet an.
Daer waren wel vierwaerf ·xx· man
Die hem lettel dogeden jonsten. *
Wal*ewein* toghede hem sine consten
Die hem sijn moeder heeft gheleert.
Ic waenre nemm*er* een en keert
Die hi metten swerde gherochte
Als hijt ten vollen slaghe brochte
Hine moeste die aerde souken.
Ic waens die ander lettel rouken
Die te voren ware*n* versproken:
Si seiden: 'God danc, wi sijn gewroke*n*
Ghi heren, up uwe hoghe tale.'
Dit bequam Waleweine wale
En*de* vacht harder dan te voren.
Doe seiden si: 'In desen toren
Hebdi ons bracht: twi lietine ingae*n*
Twiket ontsloten en*de* ondaen? *
Haddijt gesloten, des en ware niet.
Ghi hebt ons brocht in dit verdriet
Daer wi in moeten bederven.
Wi vlien best, eer wi alle sterven
Mochten wi metten live ontgaen!'
Doe lieten si Waleweine staen

* 6292. Deze plaats is door een vlek die de letters heeft aangetast, onduidelijk in hs. In Mnl. is *beroemen* meermalen niet reflexief; voor het pronomen (*u*) is er tussen de leesbare delen geen plaats.
6303. Er is hier geen enkele reden om met Jonckbloet aan een corruptie van dit vers te denken: *jonsten* is het werkwoord (praet. plur. v. jonnen = gunnen) en *dogheden* betekent: weldaad of goed.
6318. Deze groep kan opgevat worden als een absolute constructie; een tweede mogelijkheid is dat men *twiket* met *ingaan* verbindt, en de participia als achter geplaatste attributen beschouwt. Dus: waarom liet ge hem binnen gaan, terwijl het kleine poortje openstond; of: waarom liet ge hem het openstaande poortje ingaan? Jonckbloet echter stelde voor in 6317 te lezen: twi lieti staen. - een verandering van de tekst die zeer aantrekkelijk is, vgl. 6121.

*
En*de* trocken achter metter vaert.
Der Wal*ewein*, die hadde sijn swaert
Liever dan hi noit eer dede.
Hi ruste hem en*de* volgede mede
Al scoenkine bi liever lade.
Die andre riepen: ‘Dor ghenade
Ondoet en*de* laet ons binnen comen!
Al hadde men ons tlijf ghenomen
+ Mi dinke, ghine achtes n*iet* een haer.’
Si antworden: ‘Wat es daer?’ * +155 va
Die binne*n* waren, en*de* ondaden.
Si seiden: ‘Wi sijn alle verraden!’
Die gone die van buten quamen.
‘Dies mogedi ju sere scamen’
Spraken si diere waren binnen.
‘Waer omme lieti uwe porte winnen?
Twi settedi ju niet ter were?
Volget ju een crachtich here?’
‘Neent’ ‘Waer omme wildi dan
Ons allen doen jaghen een man?’
‘Laet ons in, sluut die veste,
En*de* hem daer bute*n*, dats ons tbeste.
Comt hi daer in, wi sijn verloren.
Vaerdelike blaset den horen
Om meer bescuds van d*aer* binnen.
Hi sal den casteel up ons winnen
Wine gewachten ons heden dies.’
‘Sidi sot of sidi ries
Dat ghi dus deser dinc gewaget?
Of proufdi dat wi sijn v*er*saget? *
Oft so quame dats ware te doene
Al quamer hondert also coene
Alser een allene en es
Wi en vloen niet, des sijd gewes!
Wi kennen ons ov*er* sulc van live:
Elc souder wederstaen wel vive.

* 6334-35. De rel. bz. is ondergeschikt aan *si* in 6334; met *ende* begint een gecoördineerde en samengetrokken hz. Evenzo is 37 rel. bz. bij 6336*a*.
6354-55. Jonckbloet las het zinsverband anders; hij verbond 6354 en 55, plaatste achter de laatste regel een vraagteken. Ik beschouw liever 6354 als een vraag zonder meer, vooral om de betekenis van ‘proeven’: acht ge het een bewezen zaak, dat wij lafaards zijn? Als de nood aan de man kwam, ook al kwamen er honderd opzetten, even driest als er nu slechts een enkele is, wij zouden niet vluchten, wees daar maar zeker van! - Op deze wijze sluiten de hypothetische en hypothetische concessieven (= het extreme geval) beter aaneen.

*
Waer of souden wi ons ontsien?
Ghi moget seker sijn van dien:
Ju sal genaken swaren toren
Alst den coninc sal te voren *
Comen dat ju hevet versaget *
Een man allene en*de* verjaget
Van uwer porte en*de* lietse staen.'
En*de* die andre antworden saen:
'Hoeter ju jeghen, of ghi wilt:
Hi comt gedect ond*er* sine*n* scilt
Ondancs ju allen. Wi sullen sien
Eer yet lanc dat ghi sult vlien
En*de* bidde*n* ghenade, mochtijt gewinne*n*.'
Mettien quam der Wal*ewein* binnen
Stoutelike als een liebaert.
Die van binne*n* trocken tswaert
En*de* onthaelden Wal*eweine* den here.
Si seiden met wel groten sere: *
[+] 'Ridder, hier moeti laten tleven!
Waerdi ter eerster porte bleven [+155 vb]
Ware ju beter, haddijt ghewilt.
Doet af juwen helm en*de* juwen scilt!
Juwen scilt moeti ons gheven
Dan suldi toten daghe leven:
Morgen vrouch sal u onse here
Doen sterven met wel groten sere
En*de* wi ju dan doen neme*n* tleven.'
'So waric ries, soudic ju gheven
Mine wapene; maer nenic niet.
Hi es dul die te sere ontsiet *
Een ongheval en*de* om een ghewin
Te blide wert in sinen zin;
Dies hebbic dicken wel geproevet.
Ghi moget doen al dat ju voeget.
Al dregedi mi, ic moets ghewesen:
Ic bem dies wel waent ghenesen

* 6364. Vóór *te* is *al* doorgestreept. Achter de regel het overloopteken.
6365. In plaats van *comen* staat er *comet*.
6378. Over de juiste interpunctie ben ik in dubio. Mogelijk moet 'met groten sere' getrokken worden bij de directe rede, zodat de dubbele punt achter *seiden* hoort. Daartegen verzet zich de constructie van 6379. Wanneer men dat voor lief neemt, betekent de zin: Ridder, gij zult nu onder veel pijn het leven laten!' Mogelijk is het vers corrupt en moet *hier* uitgelaten worden, of geplaatst achter *moeti*. Laat men 'met groten sere' buiten de D.R. dan levert de vertaling ook wel enige moeilijkheid. Mogelijk betekent het: met hevige verontwaardiging; of alleen met grote heftigheid. De eerste opvatting lijkt steun te vinden in vs. 6387.
6390. Achter deze regel een overloopteken.

*
En*de* van desen ghedreighe al ontgaen; *
Ic hope, ic sal oec dit ontstaen.
Dies willic Gode wel ghetrouwen.'
Doe ghincsi mette*n* swerden houwen
Up Waleweins helm van stale:
Die stene vielen in den dale
Die rikelike waren en*de* diere.
Wal*ewein* slouch so dat metten viere
Al verlichte dat daer was.
'Wi moghen sere scamen das' *
- Seiden si alle - 'dat ons sal
Een man verwinnen allene al.
Weten peinsen om die ere!'
Die andre swoeren bi onsen here
Die te voren waren v*er*dreven
Ter andre porte: 'Dat ghi ju leven
Verloert, dat dinct ons clene scade:
Ghine werct niet bi onsen rade
Maer ghi verspraect ons vele sere.
Nu peinst om der werelt ere
En*de* verweert ju of ghi moget!'
Wal*ewein* die vul groter doget *
Was, hine ontsach hem niet
Van allen dien dat hi daer siet:
So wel betrouwedi sinen swerde.
Die daer meest sijns begherde
+ Dedi so, dat hine gherochte
Dat hi tlictekin toghen mochte! +156 ra
En*de* den sulken moest coste*n* tleven. *
Dore die noot moeste*n* si begheven
Meer te vechtene en*de* vlien.
Dat was hem een blide up sien *
Waleweine, als hi dat ghesach.
Hi volgede naer, so hi meest mach
Ghenendelike metter vaert.
Al bloet hilt hi ghetrucket tswert

* 6397. Na deze regel is een regel met rood doorgehaald, waar staat: Van groten ghedreghe en*de* ontgaen.
6406. Het is onnodig met Jonckbloet *ons* achter *moghen* in te voegen: *scamen* wordt zo meermalen intr. gebruikt, zie Verdam VII, 290.
6418. Na deze regel het overloopteken. Na *was* in de volgende regel staat een punt.
6425. *Moest* is gelijk moest*et*, een veel voorkomende contractie.
6428. Na deze regel staat het overloopteken.

*
Alse die gherne soude winnen
Den casteel en*de* comen binnen
Ter vierder porte, mocht he*m* ghescien.
Die daer vloen riepen mettien:
‘Ondoet, ondoet! niet en spaert!’
Die van binnen waren vervaert
Doe si horden al dat gheluut;
Si ondaden die porte en*de* saghe*n* uut
Om te wetene wat daer ware:
Wal*ewein*, hi brochte gone scare
Vor heme ghedreve*n* mette*n* swerde;
Als een trop scaep vor enen herde
Also liepen si vore Waleweine.
Dit en was loghene en gheine.
Ic weet wel, dat si alle sochten
Wie die porte eerst hebbe*n* mochte.
Si liepen in al sonder beiden.
Si hieten den andren ghereiden
Hare wapene, die si binnen vonden.
En*de* alsi saghen die grote wonden
En*de* tbloet datter ute ran
Scoten si hare wapene alle an;
Si seiden: ‘Wie heeft ju dit ghedaen?’
Die gone gaven antworde saen:
‘Een riddre es hier come*n* binnen!
Hi sal den casteel up ons winnen!
Hi heeft allen verdreven! *
Dor die noot moe[s]te wi begeven *
Onse porte en*de* hier in comen
Oft hi hadde ons tlijf ghenomen
So hi den menegen heeft gedaen.
Ic wane, hi sal comen wel saen! *
Sluut die porte; dats ons tbeste.’
Mettien tart hi binder veste
Wal*ewein*, diese alle verjaget.
Daer w*ar*t doe die menege v*er*saget

* 6459. Jonckbloet stelt voor te lezen: *Hi heeft allene ons al verdreven*, omdat ‘het vers te veel zondigt tegen 't metrum, om niet bedorven te zijn.’
6460. Hs. heeft *moete* i.p.v. *moeste*.
6464. Jonckbloet gooit de woordschikking om: Ic wane hi comen sal wel saen.

*

+ Als si Waleweine saghen comen.
En wart oec niet tharen vromen * +156 rb
Vergaet hem sijn spel ten besten.
Nu es hi binnen der vierd*er* vesten.
God wouds, hoet hem sal vergaen!
Die van binnen ghingen slaen
Up Waleweine sonder sparen.
Drie hondert quam*er* tere scaren.
Die beste gheruste quame*n* voren
Die andre soude*n* haren toren
Gherne wreken, hadsijs macht;
Maer sine mochte*n* niet die cracht
Volbringen, dat was hem te swaer.
Want onder vore*n* en*de* naer *
Waser wel ·xx· doot bleven
Dien Wal*ewein* hadde ghenome*n* tleven;
En*de* den menegen so ghewont
Dat sijs ne worden ghesont; *
En*de* die meneghe liteken ghegeven *
Si mochtent betoge*n* al hare leven
Weder, dat hise wel gerochte.
Oec stont Wal*ewein* en*de* dochte
Hoe hi die slaghe mochte ontfaen.
Die ene porte liet hi saen
En*de* warp den rigghe an ene masiere
Dat menne in ghere maniere
Mochte gewinne*n* dan van voren.
Hem stont te nakene grote*n* toren
Diene teerst versoeken sal.
Doe riepen si al over al:
‘Gaet toe en*de* nemtene saen!
Sond*er* pine mogedine vaen
Want hi es van vechtene moede;
Ghi mogetene nemen sonder hoede
Eist dat ghine hebben wilt.’
Metten swaerde Walewein hilt

* 6470. Aldus hs.: het onpers. subject ontbreekt; 6470 is hz.: het werd ook geen voordeel voor hen, als hij zijn doel weet te bereiken (of: als hij geluk heeft met zijn opzet).
6482. De verbinding *onder - ende* is een verzwaarde coördinatie: *zowel-als*. De uitdr. betekent: bij verschillende gelegenheden (zowel vroeger als later), vgl. het nog gebruikelijke: voor en na.
6486. Jonckbloet leest vermoedelijk te recht: Dat sijs nemmee ne worden ghesont.
6487. Aldus hs.: *die meneghe*. J. las: den meneghen. Inderdaad zou men eerder de verbogen vorm verwachten, zoals vs. 6485, 6463.

*
Bedi, so wat dat hi gherochte. *
Die gone diet eerst besochte *
Hi corte he*m* die been beneden cnien.
Als die andre dat versien
Riepen si vaste: ‘Niene spaert!’
Daer wart ghetrect menich swaert.
Der Wal*ewein* was starc en*de* snel
En*de* daer toe gewapent wel.
Hi vacht gelijc enen lyoene!
Daerne was niemen so coene
+ Dien te soukene begherde
Hi en gaf hem metten swerde +156 va
Liteken daer hine gherochte
Dat hijt wel betoghen mochte.
Oec moesten siere laten dier*en* pant:
Sulc enen voet, sulc ene hant
Sulc sinen aerm, sulc sijn die
Sulc sijn been beneden den knie
En*de* sulc dat hoeft van sinen buke.
Vore Waleweine laghen struke
Hande en*de* voete en*de* andre lede
Dat hi wel na oec daer mede
Was bedect al daer hi stoet;
En*de* hi stont tote*n* cnoesele int bloet.
Doe riepen si alle: ‘Nu besiet:
Dat wi pinen, dats om niet!
Wine moghen ons niet v*er*rechten:
Hets jeghen de*n* duvel dat wi vechten.
Weten alle den raet ghesien
En*de* ghetelen dat wi ontvlien
Toter andre porte binnen!
Wine moghen up he*m* niet ghewinne*n*:
Het es die duvel die ons jaget!’
Aldus hebben si versaget
Elkerlijc andren en*de* vlien alle.
Dat was van Waleweins ghevalle:

* 6505. Het is moeilijk van deze twee verzen een goede zin te geven. Ieder afzonderlijk zijn ze nog wel te vertalen, maar het verband is duister. Vs. 6504 zou kunnen betekenen: Daarom hield W. stand of verdedigde W. zich met het zwaard; en vs. 6505: wat hij ook maar raakte. Misschien is *hilt* te vertalen door ‘tegenhouden’: wie hij maar raken kon, hield hij met zijn zwaard tegen, of op een afstand. - Jonckbloet echter beschouwde de beide verzen als ‘louter onzin’ en stelde een vernuftige wijziging voor: Metter swaerde (dat) W. hilt / *Veldi* of Bed(weld)i so wat hi gherochte. Of naar 8709: Dedi sneven wat dat hi gerochte.
6506. Verdam (Mnl. Wdb. I, 1071) wil lezen ‘diene teerst’ i.p.v. ‘diet eerst’ in overeenstemming met vs. 6497. Om de betekenis echter is die verandering niet nodig: *diet eerst besochte* = die het (nl. de aanval) het eerst ondernam, probeerde.

*
Hi was so moede dat hem dochte
Dat hi nemeer vechte*n* en mochte.
Waren si doe staende bleven
Si hadden he*m* lichte genome*n* tleven.
Dus vloen si met droeve*n* moede.
Als Wal*ewein* was bin siere hoede
Trac hi sinen helm of ter stede
En*de* ruste hem en*de* drogede mede
Al scoenkine bi liever laden.
Si riepen alle: 'Wi sijn verraden!'
Als sine saghen. 'Hi es hier bi! *
Wat sullen wi doen? o wi!'
Elkerlijc liep andre*n* ter neder.
Alst Wal*ewein* sach, sette hi weder *
Den helm up thoeft en*de* tart naer.
Doe hadden si alle ene*n* grote*n* vaer *
En*de* waenden tleve*n* laten saen.
Tharen gelucke vonden si ondaen
[+] Die porte en*de* liepre alle binnen.
Walewein die gerne soude winnen [+]156 [v]b
Den casteel, hi tart in mede
Die wile dat hijs hadde stede.
Daer dede hi grote dulheit an:
Een heere mach wel enen man
Verwinne*n*, al heeft hijt v*er*saget!
Up sijn swaert dat hi draget
Dreef hi coenheit so groot
Dat hi lichte mach blive*n* doot
Daer o*m*me en*de* sterve*n* sond*er* hoede:
Hi was van vechtene so moede.
Twi en haddi hem gherust dan?
Hi hadde allene drie hond*er*t man
Verwonne*n* en*de* van he*m* verdreven
Onder dode en*de* diere leven
Datter nemmer een en dorste
Sijns ontbeide*n*: sonder vorste

* 6551. Een gaatje in hs. dat *saghen* in twee lettergrepen splitst: het bestond dus al bij het afschrijven.
6554. In hs. staat: 'Alst W. dit sach'; hierin staat het pron. object dus twee keer. De oude constructie is zonder twijfel: Alst W. sach. - daarom laat ik *dit* weg.
6556. Waarschijnlijk moet *enen* geschrapt worden (Jonckbloet).

*
Ghincsi vor Waleweine vlien.
Darne was gheen van dien
Die so langhe dorste daghen
Ter porte dat hi mochte claghen *
Die si daer vonde*n*, van hare*n* sere.
Daer waser hondert ofte mere
Die litteken mochten toghen:
Sulc hadde v*er*loren nese en*de* oegen
Sulke voete, sulke handen
Sulc sine kinnebacke tote*n* tanden
Sulc die arme toten buke
Sulc die bene tote up den struke:
Moesten crupe*n* en*de* volghen naer. *
Aldus waser menech daer.
Sulc dene side vanden hovede.
Hine leeft niet diet gelovede
Hoe datse mijn h*er* Walewei*n* maecte.
.....*
So verdoolt was hi van slagen.
Nodan ne dorsten si niet clagen
Ter porte van hare*n* groten sere
Om dat si Wal*eweine* den here
Hem sagene comen also bi. *
Si riepen lude: ‘Ay mi, ay mi!
Weet God, nu moete [wi] hier sterven *
En*de* aldus ons lijfs derven;
Dies ne staet ons niet tongane!’
+ Nochtoe so sceen die mane:
Also langhe mochte*n* si vechten. +157 ra
Doe wildent die gone berechten
Die de vijfte porte hilden
En*de* sloegen up Wal*eweine* den milden
Metten swerde so dat clanc.
Het was spade [ende doe] sanc *
Die mane en*de* ghinc onder:
Het wart so donker als een wonder.

* 6580. De *h* van *claghen* was eerst vergeten en is toen over een *e* heengeschreven, daarna volgt *en*.
6589. Het subject van *moesten* is *sulc* in vorige vs; of liever het pron. subj. *si* is verzwegen.
6594. Hier is blijkens het rijm minstens één regel overgeslagen. Dat overkomt deze afschrijver herhaaldelijk, zie vs. 6635.
6599. Aldus hs. *saghene;* mogelijk verschrijving voor *saghen. Hem* is plur. datief-object.
6601. In hs. ontbreekt het subject *wi*.
6610. In hs. staat: *Het was spade die sonne sanc / Die mane en*de *ghinc onder*. - Die regels moeten wel corrupt zijn, ook vanwege 6604. Ik volg de door Jonckbloet voorgestelde lezing.

*
Dat bequam Waleweine wel.
Hi was ten wapenen so snel
En*de* slouch vaste met nide
Wat hem genaecte an elke side
Metten swaerde dat hi drouch.
Het was qualike hare ghevouch
Diere van binnen, dat he*m* dochte *
Dat hare ne gheen sien en mochte
Biden lichte vander mane
Minen her Wal*eweine* te slane.
Die een slouch vore, dander naer.
Si riepen alle: ‘Waer es hi, waer?
Gave hi hem up, soe ware hi vroet!
Het es so comen dat hi moet
Sterven; sijt vore, sijt naer!’
Dit was Waleweine wel swaer
Te horne, want he*m* selve*n* dochte
Dat hi nemmeer vechte*n* mochte:
So moede waren hem die lede.
Hi haeste hem so dat hi dede
Dat hi uter porssen quam.
Die andre waren so gram
Alst recht was, om hare scade
.....*
Si wildene doden ofte vaen
Die hem die scade hadden ghedaen.
Dus was daer tgeselscap so groot. *
Die een slouch den andren doot.
So sere waren si onberaden
Dat sine wisten wat si daden.
Cume wiste elc wat hi sochte.
Als deen den andren gherochte
So slouch hine wed*er* mette*n* swerde
Dat hi tumede tote up die erde *
En*de* waenden Waleweine slaen.
Al vechtende quame*n* si ghegaen

* 6619. De verandering die Verdam voorstelt (II, 87), nl. lees *dien* i.p.v. *diere*, is onnodig: *diere* kan als genitief parallel zijn aan *hare*.
6636. Hier is weer een regel overgeslagen, vgl. 6594. 6639. Jonckbloet wilde *gheselscap* vervangen door een ander woord, b.v. *wijch* of *porsse*, en dan ook *so* schrappen. Het Mnl. Wdb. echter verklaart geselscap hier als ‘gedrang’ en geeft nog een vindplaats (II, 1636).
6646. Jonckbloet wil *tote* schrappen. Het vers verliest er door aan ritmische kracht.

*
Toter sester porten waert
Der Wal*ewein* hilt sijn swaert
+ Al bloot ghetrect en*de* ghinc naer.
Daer hadde die meneghe grote*n* vaer. +157 rb
Si riepen: ‘Ontdoet!’ met grote*n* sere
‘Om die minne van onsen here
Jof wi bliven alle verloren!’
Si antworden: ‘Blijfter voren’
Die gone diere waren binnen
‘Waer omme lieti uwe porte winnen?
Wi sijn te bedde, het es nacht.
Ondaden wi ju en*de* hare cracht *
Up ons quame, wi ware*n* v*er*loren.
Wi hebben liever dat ghi daer voren *
Stervet dan wi alle souden
Sterve*n*. Wi sullen ons wel onthouden *
Onsen porte tote den daghe.’
Doe was daer meneghe claghe.
En*de* mijn her Wal*ewein* die stoet
Beneden ander brugghen voet:
Daer was hem twederkeren diere!
Van der brugghe in die riviere
Moesten si vlien dor die noot
En*de* dor die vrese vander doot:
So sere onsage*n* si Wal*eweins* swaert.
Noch en heeft hi niet wat hi begert
No en wert hem so houde niet:
Hem staet te lidene groot v*er*driet
Eer hijt gecriget na minen wane.
Nu sijn si alle hars lives ane
Die hi ter vijfter porte vant
Datter cnape no seriant
Noit ne bleef daer hise wiste
Hine waers ontgaen met liste.
Dies was hi tongemake sere
En*de* bat Gode onsen here

* 6660. Achter deze regel staat een overloopteken.
6662. Hs. heeft *hebber* i.p.v. *hebben*.
6664. Achter *Sterven* een punt. Jonckbloet wilde, mogelijk terecht, *ons* schrappen, maar nodig is het niet.

*
En*de* den goeden Sente Michiele
Over al der gore ziele
Die daer doot sijn bleven
En*de* die bi hem v*er*loren tleven.
Doe bat hi Gode met sine*n* monde
Dat hi hem v*er*gave die zonde
Die hire an hevet ghedaen.
Daer na dancte hi harde saen
Vriendelike onsen here
Van diere sonderlinger ere
Die hi he*m* dies daghes dede.
Bi der groter overmoedichede
+ Die hi an hem vant so groot
So sijn si alle bleven doot +157 va
En*de* bi der ongenadicheden *
Dat si hem die porte ontseiden.
Dat deetse meest, dat wetic wale.
Nu willic van hem die tale
Laten bliven tote het daget
En*de* sal ju seggen ongevraget
Van Waleweine die ter vaert
Keerde ter vijfter porte waert.
Daer sach hi in ene zale
Een scone licht - dat wetic wale-
En*de* taflen staende bi den viere. *
Menich gherechte goet en*de* diere
Hadden si ghereet diet waende*n* eten
En*de* over tafle sijn gheseten *
Alse Wal*ewein* ter porte quam
Dies si alle worden gram.
Hi nam hem tlijf, wetic wale.
Doe tart Wal*ewein* in die zale
Stoutelike, als die niet en spaert.
Die dore loec hi toe ter vaert
En*de* sloetse vaste van binnen
Oft mense up he*m* wilde winnen *

* 6699. Om het rijm wil Verdam (V, 2239) lezen: - heide.
6709. In hs. staat ‘staenden’; dit moet wel een schrijffout zijn.
6712. Het komt mij voor dat *tafle* in hs. door andere hand over een rasuur is geschreven: het woordbeeld is gedrongen, de letters wijken af van het type van B. Onder *tafle sijn* en *gheseten* staan streepjes.
6720. In plaats van *winnen* staat in hs. *minnen*.

*
Dat hi ware in sine hoede.
Daer dedi an alse die vroede.
Doe ontwapende hi hem saen.
Dat dochte mi dullede ghedaen
Maer hi was so moede dat he*m* dochte
Dat hi niet langer leven mochte
Hilde hi sine wapene ane.
Hier bi quaemt bi minen wane
En*de* dit waest dat hi dochte.
Doe dedi uut als hi eerst mochte *
Sinen halsberch, besach den maelgen *
Offer hem yet vele faelgen.
Hi vantse alle goet en*de* vast.
Doe weenscede hi om sinen gast
Die hem de*n* halsberch hadde ghegeven *
En*de* hi seide: moeste hi leven
Hi worde hem noch vergolde*n* wale.
Scone beckin en*de* witte dwale
Vant daer her Wal*ewein* ghereet.
Daer es hi comen en*de* dweet
Sine hande en*de* sine oeghen saen.
Die wapine die hi hadde ghedaen
[+] Ute, leide hi bi siere side.
Hi ghinc sitten en*de* maecte he*m* blide [+]157 [v]b
Met al sulken als hiere vant.
Sijn swert leide hi ter recht*er* hant
- Daer hi hem sere toe verliet -
Al bloet ghetrect en*de* hi siet
Up die lemmele van stale:
Het bequa*m* hem ut*er*maten wale;
Hi souder node sceden af.
Den coninc diet hem gaf
Ontboet hi met siere mont
Wel dicken wel goeden avont
En*de* alle die gone die m*et* he*m* waren.
Hi seide, hine wilde niet onbaren

* 6730. Door slijtage is *Doe dedi* onduidelijk.
6731. Aldus hs.: *den maelgen* - mogelijk verschrijving voor *die maelgen*.
6735. Een slechte plek in het perkament heeft de tekst onduidelijk gemaakt, maar hij is wel met zekerheid te reconstrueren.

*
Dies swerds om al dat lant
Om dat hijt so getrou[w]e vant. *
Als hi hadde in sine hant *
Was hi blide van den brant.
Hi minnet sere an scine
Want lostene uut der pine. *
Enen nap met goeden wine
Nam hi en*de* dranc ene*n* toghe.
Doe wart Wal*ewein* [bat] in hoghe *
Dan hi teerst was: hi hads te doene!
An ene die van enen hoene
Proufdi ofthi iet mochte eten.
Die moetheit daer hi was geseten
Die dedene slapen harde saen.
Wat holpt jou lanc ghedaen?
Ic wille corten mine tale.
Aldus sat hi in die zale
Slapende toten sconen daghe
En*de* vergat al siere maghe
Tote die lawerke scone sanc
En*de* die dach uten hemele spranc
En*de* hare die sonne ande*n* trone
Verlichte utermaten scone.
Doe riepe*n* si met groten vare
Van binnen, als si worde*n* geware
Den dach: ‘Ghi heren, het es tijt *
Dat wi ons reden: ons naect strijt!’
Doe wapende*n* si he*m* wel ter cure.
Eer si veinstren ofte dure
Ondaden, ghingen si te rade
En*de* si mochten sond*er* scade
[+] Best liden en*de* bliven bewaert.
Doen senden si ter and*er* porte*n* waert [+158 ra]
Ter derder en*de* ter vierder mede
Dat men hem bade up hovescede
Dat sijt lieten vort weten *

* 6758. In hs. staat *getrouve*.
6759. Aldus hs. zonder pronominaal object. Jonckbloet voegde *ne* in tussen *hi* en *hadde*, met oog op het geslacht van ‘brant’ waarschijnlijk. Toch is dat zeer onzeker. Zelf vervangt hij dit subject door *het* in 6762. Wanneer het nodig is een pron. object in te voegen, leze men: als *hijt* hadde in sine hant. In hs. staat mogelijk *siire*, maar er staat één diakritisch teken en de tekst is op deze plaats bijgewerkt.
6762. Jonckbloet voegde *het* in na *want* als pron. subject. Dit is onnodig: het pron. kan in *want* < wantet gecontraheerd zijn, evenals in 6761 *minnet* = minnetet.
6765. In hs. ontbreekt de comparatief *bat*, die met het oog op *dan* in volgende regel wel verwacht wordt.
6782. Na *den dach* een punt in hs.
6792. Er stond aanvankelijk ‘beten’ tussen twee streepjes links en rechts die op onze aanhalingstekens lijken. Van de *b* is toen hoewel niet zeer duidelijk *li* gemaakt. Vermoedelijk echter zijn de parallelle streepjes een inlaatteken en moet *vort* vóór *lieten* geplaatst worden.

*
Dat die casteel ware beseten
En*de* van elker porte sciere
Quamen drie man ofte viere
En*de* dat si he*m* spoeden sere:
Het gaet an harre werelt ere
En*de* om te behoudene co*inc* rike;
En*de* hi hem segghe sekerlike
‘Dat wi niet ne sulle*n* ontsluten
Onse porte jegen die van buten
Wine hebben bescut van binnen;
Si mochte*n* die porte up ons winne*n*.
Dit doet he*m* allen verstaen.’
Dus sal die bode danen gaen
Sonder enech lang*er*e respijt.
Het was na der priem tijt
Eer hi die boetscape ghedede.
Van elker porte brochti mede
·Iiij· man als men hem hiet.
Doe si quame*n*, si seiden: ‘Siet
Wi sijn hier nu. Segt ter vaert
Wat ghi wilt en*de* begaert.’
‘Dat wi begere*n*, mogedi weten:
Die casteel hi es beseten
Met wel groter heercracht.
Die onse van binne*n* ware*n* te nacht
Hier uter porte sere verladen.
Si riepen up ons dor genaden
Dat wise bescudde*n* soude*n* buten;
En*de* wi en dorste*n* niet ontsluten
Die porte: wi onsagen theere. *
Aldus v*er*loren si sonder weere
Hare leven en*de* sprunge*n* sciere
Vander brugghe in der riviere.
Dat dede hem die grote noot
En*de* die vrese vander doot
Dat si hem selve*n* name*n* tleven.

* 6822. Aldus hs. *onsaghen* voor *ontsaghen*, zoals herhaaldelijk de *t* tussen *n* en dentaal is weggelaten.

*
Siet wat rade suldi ons gheven?’
‘Wilment den co*ninc* laten weten
Dat sijn casteel es beseten?’
‘Neen wi, het ware grote onnere!
Willen wi bejagen prijs en*de* ere
+ So laet ons doen bi vroeden rade.
Die co*ninc*, hi hevet grote scade +158 ʳb
Ghenomen, al en weet hijs niet.
Ic wane, ons naect groot verdriet:
Quaemt hem te voren, hi soude wete*n* *
Willen, wiene hadden beseten;
En*de* wine connens he*m* niet bedieden
Wie hem of slouch sine lieden
En*de* dese scade hevet ghedaen.
Maer laet ons ghereden saen
Drie hond*er*t man en*de* vare wi buten;
En*de* weten die porten ontsluten:
Hebbe wijs te doene dat wi vlien
Weder in; dan laet ons sien
Wie onsen casteel hevet gheleit *
En*de* ondervinden die waerheit
Wie si sijn, wane si comen. *
Als wi die waerheit hebbe*n* v*er*nomen
Sullewijt den co*ninc* doen verstaen
Dinket ju allen goet ghedaen.’
Doe seiden si alle: ‘Ghi segt wel.’
Die te wapene*n* waren snel
Si ghereetden hem ter vaert
En*de* saten up al ongespaert
En*de* keerden weder sonder beiden.
Aldus ghincsi hem ghereiden
Die van binnen, sonder sparen.
Drie hondert quamer tere scaren
En*de* sijn ter porte uut ghetrect
Ors en*de* man al verdect.
Si waren starc en*de* coene.

* 6838. Achter deze regel het overloopteken.
6848. In plaats van *gheleit* zal wel gelezen moeten worden *beleit* (Verdam V, 1444).
6850. Verdam (V, 444) wil na *sijn* invoegen *ende*. Nodig is dit niet. Wel zal *wane* een verschrijving zijn voor wane*n*. Vgl. Wdlijst op *gheleit* en op *wane*(*n*).

*
Hem werdes lichte te doene.
Eer yet lanc dus sijn si comen
Buten der porte en*de* hebben v*er*nomen
Den menegen verslegen doot
En*de* metten bloede gevaerwet root *
Die strate*n*; els ne sagen si niet
Creature die God ye leven liet.
Doe seiden si also si ghevroeden:
‘Si sijn ghetrect in harre hoeden
Die hier te nacht te werke waren.
Weten he*m* volgen sonder sparen!
Over een wi ons dies gheninden:
Wi sullen varen tote wise vinden!’
Aldus reden [s]i ten porten uut: *
Tgrote gescal en*de* grote gheluut
+ Maecten si en*de* groot gheclanc
So dat der Wal*ewein* ontspranc +153 va
Uut sine*n* slape bi den gherochte.
Lanc waest eer hi hem bedochte
In wat manier*en* hi d*aer* was comen.
Als hi die taflen heeft v*er*nomen
Vor hem geladen mett*er* spise
Peinsde die ridder goet van prise:
‘Ic ben hier so wel gheseten
Ic sal van deser spise eten
Eer ic heden up sta, God weet.
Mi es onwijs, [w]aer ic dus ghereet *
Sal vinden, alsic henen scede
Eten en*de* dri[n]ken bede.’ *
Want hi daer wel sijn ghevouch
Vant. Hi dranc wijns ghenouch *
Om dat hi te blider wilde wesen.
Alse Wal*ewein* van al desen
Hadde gheeten genouch
En*de* al sijn gevouch *
Doe dede hi sine wapene ane

* 6869. Door slijtage is *root* nog slechts ten dele leesbaar. Ook de *t* van *niet* in de volg. regel is versleten.
6878. Hs. heeft *wi* i.p.v. *si*.
6891. Er staat in hs. *maer* i.p.v. *waer*.
6893. In hs. staat *driken* i.p.v. *drinken*.
6895. Achter *vant* staat een punt.
6899. Deze regel had de afschrijver blijkbaar vergeten. Hij heeft echter zijn vergissing tijdig gemerkt en de versregel achter de vorige geschreven. Een punt achter *genouch* scheidt beide verzen; *gevouch* kon niet meer op dezelfde regel en staat er onder, wat hoger dan de volgende regel.

*
En*de* ghereetde hem te gane
Ware hi ghereet, bute der zale. *
Nu willic ju van he*m* corte*n* die tale
En*de* laten bliv*en* en*de* seggen vort
Een deel vanden gonen -nu hort!-
Die haestelike henen varen
Ter porte uut sonder sparen
Om te soukene hare viande
En*de* te wrekene hare scande.
Maer sine hebber niemen v*er*nomen.
Alsi buter porte sijn comen
Dae[r]ne vonde*n* si clene no groot *
No creature die God gheboet. *
Dat quam daer bi: daer ne was niet.
Si riepen: ‘Ay mi! wats ons ghesciet?
Ne sullen wi nu den coninc
Berechten moghen van deser dinc
Wie hevet dit ghedaen *
En*de* die waerheit doen v*er*staen?
Diet daden, sijn ons ontvloen!
Wat souden wiere meer toe doen?
Dit sullen wi he*m* segge*n*, dit es waer.’
Doene letten si niet langer daer
En*de* keerden met droeve*n* moede.
Nu es Wal*ewein* in siere hoede
+ En*de* heeft die doren ontsloten. *
Hine gave niet drie noten
Al waren si nu up hem comen.
Mettien heeft hi tswert ghenomen
Dat hi goet en*de* gedurich vant
Al bloot getrect in sine hant;
En*de* seinde hem en*de* tart uter dure.
God gheve dat sine aventure
Heden ten besten moete vergaen!
Hi sach die porte hopen staen.
Daer ghinc hi in metter vart

+158 vb

* 6902. Aldus hs. *bute*, vgl. binne in 5110, 9037.
6912. In hs. staat *Daene*. Jonckbloet las *Doene*, zonder vermelding in zijn collatie, meer waarschijnlijk lijkt me dat de afschrijver, aansluitend bij ‘bider porte’, een locaal demonstratief bedoelde; daarom lees ik *daerne*.
6913. Verdam vraagt zich af, of *No* niet beter geschrapt kan worden (III, 2070). Het lijkt me niet gewenst: *clene no groot* is een zelfstandige uitdrukking, *no creature* etc. is een variatie.
6918. Opvallend is de woordschikking van deze zin: naar de vorm een vragende hoofdzin: eerder zou men verwachten een afhankelijke zin: wie dit hevet ghedaen. Moeten we ook hier aan een verschrijving denken? Het lijkt me zeer waarschijnlijk: een zelfstandige zin kan deze regel moeilijk zijn in het zinsverband, en de onafhankelijke ws. is dan weer zeer ongewoon.
6926. Aldus hs.: *doren*. Misschien schrijffout voor *dore*; vgl. 6932.

*
En*de* hilt al bloet ghetrect sijn sweert.
Als hi binder porte es comen
Sone hevet hi niemen v*er*nomen
Die hem dat ingaen wille waren. *
En*de* die buten waren ghevaren
Si sijn weder binnen comen
En*de* hebben Wal*eweine* vernomen *
Voer hem lieden gaende allene
Gheredelike over sine bene.
Doe seiden si alle gader saen:
Nu siet gonder enen gaen
Die hem inwart maect ter vaert
En*de* draget al naect getrect sijn sw*aer*t.
Hi waent de*n* casteel wel winnen.
Oec saelt he*m* comen tonminnen!
Hi hevet dulheit groot bestaen!
Wat radijs: wille wire vaen?' *
'Neen wi, maer wille wi met ghemake
Ondervinden alle die saken
Waer die gone sijn ghevaren
Die hier te nacht te werke waren
En*de* dese ondaet hebben gewrocht?
Als wijt hebben ondersocht
Dan alre eerst sullen wine vaen.
Niemene latene hem ontgaen.
Wi sulne leveren den coninc.'
Walewein v*er*stont al dese dinc
En*de* peinsde in sinen moet:
'Eens v*roe*t mans raet es dicke*n* goet.
Ic horde eens segge*n* ene*n* pape:
'Als die wulf es onder die scape
Danne eest te spade te werne.'
Desen hebbe*n* mi wille te deerne. *
+ Oec hordic hem seggen mede:
'Daer goet hoede es d*aer* es goet vrede.' +159 r a
Ic souder omme peinse*n*, waric vroet;

* 6940. In hs. *jngaen*.
6943. Na deze regel volgen twee verzen, die op een vergissing moeten berusten: *Vor hem lieden gaende comen / Ende hebben waleweine v*er*nomen*. Dit is kennelijk een verwarring van 6944 met 6942/43. Hoewel de regels niet zijn doorgehaald, heb ik ze, evenals Jonckbloet, weggelaten.
6953. In hs. staat wi*re* i.p.v. wi*ne*.
6969. Merkwaardige woordschikking: *mi* als object tussen *hebben* en *wille* (wille hebben = willen, begeren, de opzet hebben).

*
Het ware mi tijt. God gheve mi spoet
En*de* gratic wel te doene!
Het wert varinc bi der noene
En*de* ic ben ter sester porte binnen:
Sine sullen mi niet so lichte winne*n*
Vergaet mi na mijn ghedochte.'
Doe loec hi als hi eerste*n* mocht[e] *
Die porte en*de* ghincse vaste sluten:
En*de* die drie honde*r*t blever buten
Die de hoghe tale seide[n]. *
Si moeten daer een stic ontbeiden
Sullen si Waleweine vaen.
Met siere liste heeft hi ghedaen *
Dat hise alle buten sloet.
Doe dreven si den rouwe groot
Die gone diere buten hilden.
Si sullen Waleweine den milden
Te deser porte gheven vrede
Ter ander en*de* ter darder mede
En*de* ter vierder. Dus hevet hiere
..... *
.....
Daer w*ar*t he*m* dat spel onsiene.
Nodan sal hijt al bestaen
God wouds, hoet hem sal v*er*gaen.

* 6979. Er staat in hs. *mocht* i.p.v. *mochte*.
6982. In hs. *seide*, zonder afkortingsteken.
6985. Hs. heeft *licste*, dat wel een schrijffout moet zijn voor *liste*. Vgl. ook Verdam, IV, 647.
6993-94. Hier moeten minstens twee regels zijn uitgevallen, gezien het rijm.
7004. Ook hier is een hiaat, zoals blijkt uit het stokkend zinsverband, en uit het rijm. In ieder geval ontbreekt één regel, mogelijk drie. In het hs. staan nl. drie verticale streepjes aan de rechterkant van de kolom tussen deze en de volgende regel. Misschien is dit een aanwijzing van de afschrijver; hij noch een ander heeft echter de fout hersteld. Bij de andere uitlatingen ontbreken zulke 'aanwijzingen'. Misschien zijn de streepjes echter van een latere lezer. Ook is de mogelijkheid geopperd, dat er veel meer dan drie regels ontbreken. In vs. 7005 blijkt nl. Walewein al de tiende poort bereikt te hebben, terwijl tevoren nog slechts van de zesde sprake is. Reeds Meyer onderstelde dit in zijn Verslag van den Roman van Walewein, blz. 32 en 62. Jonckbloet vermoedt echter, dat de afschrijver het verhaal hier opzettelijk heeft bekort. Hij meent dat in 6990 en vlgg. die bekorting wordt aangeduid en dat daar met *ander, darde* en *vierde* bedoeld zijn de zevende, achtste en negende poort. Helaas is ook daar een omissie, waardoor het verband onduidelijk is. Er moet dan zoiets gestaan hebben als: Dus heeft hij er negen bemachtigd. Dit lijkt plausibel, mogelijk moet zelfs *onsiene* gerijmd hebben op *tiene*, waar dan sprake is van de tiende poort. Dan zou er dus in 7004/5 weinig, mogelijk slechts één vers uitgevallen zijn. Toch geloof ik dat ook Jonckbloet niet ten volle gelijk heeft. Dat er weinig ontbreekt, ben ik met hem eens; niet dat de afschrijver bekort heeft. In vs. 6789 en vlgg. is verteld dat de bewakers van de zesde poort overleg pleegden met die van de 7e, 8e en 9e poort, met het resultaat dat zij tezamen, ter sterkte van 300 man de zesde poort uittrekken, het vermeende vijandelijke leger tegemoet (vs. 6844, 6861). Kennelijk laten zij hun poorten open en onbewaakt achter (vs. 6845-47; vgl. 6866-6878; 6907-6913; en vooral 6935). Wal. had dus gemakkelijk spel: de zesde poort sluit hij achter zich (vs. 6979-84), en daarna wandelt hij kalm de 7^{e}, 8^{e} en 9^{e} poort door, (vs. 6991-92) tot hij bij de 10^{e} poort komt, waar hij wel binnen dringt (blijkbaar is de wacht er niet op verdacht), maar onmiddellijk op hevige weerstand stuit (vs. 7005 vlgg.). Het verhaal verloopt dus geheel normaal, zonder bekorting. Aldus hs.: En*de;* mogelijk verschrijving voor *En*.

Daventure moets gewouden!
Die gone die daer binne*n* houden
Waren bevaen met droeve*n* moede
Dat si aldus met quader hoede
Buter porte besloten waren.
Sine weten van rouwe*n* hoe gebaren.
En*de* helpt he*m* niet: het blijft ghedaen! *

Toter tienster porte binnen

*
Daer men onthaalde met omminne*n*
Ten eersten dat hi daer binne*n* quam: *
Hi vanter de*n* menegen die was gram
Up hem. [T]waren, als sine saghen *
Scoten si an hem al sonder dagen.
Si riepen: ‘Ay, wats ons ghesciet!
In swaer vernoy, in swaer v*er*driet
Sijn wi comen, in grote*n* toren!
Wi hadden ghenouch te voren
Ghenomen, al ware*n* si binne*n* bleven
Die daer bute*n* nu hare leven
Hebben v*er*loren; dat v*er*staet wel.
Hem es ghespeelt een evel spel
+ Alle gader, niet hem somen.
Diet daden, si beginnen comen! * +159 rb
O wi, owi, wats u ghesciet!
Het es een vande*n* gonen, siet
Die de ondaet hevet ghedaen!
Wat raetdi oft wine vaen *
Dat wi hem tleve*n* hebbe*n* genomen
Eer sine ghesellen up ons comen? *
So sullen wi al met gemake
Wel volbringen onse sake:
Wi sulse een en*de* een onthalen
En*de* sullen hem harde wel betalen
Hare toelne eer si die porte liden.’
Walewein tart an ere siden
En*de* warp den rigge an ene masiere
Tussce twee colu*m*men en*de* sette he*m* sciere *
Ter were jegen die van binnen.
Hi seide: ‘Com na, die wille winnen:
Ic sal hier uwes ontbeiden!’
Doe stonden dandre en*de* seiden:
‘Juwe were mach u nict besluten: *

* 7007. Een andere mogelijkheid is dat men achter 7006 een punt of een dubbele punt zet en 7007/8 als één zin beschouwt.
7009. In hs. staat *waren* i.p.v. *twaren*.
7020. De *e* van daden zit dicht: het lijkt een *o*.
7024-26. Jonckbloet zette achter 7024 een vraagteken en verbond de dat-zin met 7027. In dat geval is *dat* gelijk aan ‘als’; volgens mijn interpunctie betekent dat ‘zodat’.
7026. De *e* van *sine* is over een andere letter heen geschreven.
7034. Hs. heeft *Tussce* zonder afkortingsteken; vgl. *binne* 5110; *bute*, 6902.
7039-43. Dit zinsverband is enigszins moeilijk, ten dele vanwege een zekere omslachtigheid. Over de juiste samenhang der zinnen kan men van mening verschillen. Jonckbloet plaatste slechts komma's achter 39, 40, 41, en 42; daardoor wordt het zinsverband niet recht duidelijk. Mijn interpunctie maakt scherpere geledingen: 7040-43 beschouw ik als nadere toelichting op 7039. Vs. 40-42 vat ik op als bijzin (7040) plus hoofdzin (41-42), vs. 7043 is dan nog een verzwarende toevoeging. De moeilijkheid zit dan nog in het verband tussen de prepositie *van* (7041) en de datief *hem* (7042), een naar ons taalgevoel grammatisch ‘onlogische’ constructie. Aan een verschrijving (b.v. ingevoegd ‘van’ in 7041 of ingevoegd ‘hem’ in 7042) hoeft men niet eens te denken; vermenging van twee synonieme constructies is in Mnl. niet ongewoon. Ik vertaal: ‘al waren die (nu) buiten zijn, hier (ook) binnen, al degenen die (nu) buiten zijn gebleven, zouden we van het leven beroven! Van hen zou er niet één ontkomen!’
7041. In hs. ontbreekt *gonen*.

Al waren siere binne*n* die sijn buten
Van den [gonen] diere sijn buten bleven *

Wi souden hem allen neme*n* tleven!
Dier souder nemmer een ontgaen!'
Walewein antworde saen
En*de* seide: 'Dies nontsiet u niet!
Ic ne weet niet wat ic bute*n* liet
Yemene die mi wille vromen
Die binnen der veste wille comen
En ware namelike God
Die macht hevet en*de* ghebod
Over ons allen beghene.
Ic hadde liev*er*e hem allene
In hulpen dan ju allen gader.
Dat es bedi hi es mijn vader:
Hi sal sijn kind wel bescarmen!'
Si trecten die swerde mette*n* armen
Up Wal*eweine* in allen siden
En*de* begonsten up h*em* striden.
Aldus onthaelde*n* si haren gast.
Maer Wal*eweins* wapene ware*n* so vast
Dat die gone van binnen
Up hem niet en mochte*n* gewinnen.
Dat was qualike hare ghevouch!
Metten swarde dat Wal*ewein* drouch
[+] Maecte hi plaetse, so hi best mochte:
Wien so hiere mede gherochte
Dien dede hi tumen sond*er* hovaerde
Metten swaerde up die aerde
Dat hi keerde die voete upwart.
Doe prijsde Wal*ewein* sijn swaert
En*de* prijsde sere, diet hem gaf.
Dat hi gheraecte, dat ghinc af
Metten swerde dat hi draget.
Doe seiden si: 'Werden wi v*er*saget
Van desen die hier es comen binnen?
En*de* sullen wi hem laten winnen
Den casteel up ons met crachte?'

[+]159 [v]a

*
Si namen glavien en*de* scachte
En*de* liepen up he*m* daer hi stoet.
Walewein was van sinne vroet
En*de* decte hem onder sinen scilt.
Metten swerde dat hi hilt
In sine hant getrect al bloet
Slouch hi weder slaghe groot
Ende die scachte mids ontwee
Alst ware riet min no mee *
Ter menegher stede vor die hant.
Doe seiden si: 'Hets een viant!
Wine moghen up hem niet winnen!
Weten senden enen bode binnen
Tote onsen here den coninc
Dat hi ons te deser dinc
Bescudde, of wi sijn verloren.
Hier es die duvel comen voren
Die ons sal doden alle gader!'
Wal*ewein* der aventuren vader
Hi peinsde als hi dit verstoet:
'God gheve mi cracht en*de* d*aer* toe spoet
Dat ghi mi niet en moet ontgaen!'
Met desen so was ghestaen *
Die joncfrouwe vor haren vader
En*de* vor die baroene alle gader
En*de* groettene harde h[o]vescelike *
En*de* seide: 'God van hemelrike
Hi gheve u bliscap emmermere
Van desen daghe vorwaert, here!
Te nacht so quam mi te voren
In drome dat ju groot toren
Staet te nakene en*de* swaer verdriet.
Maer in dars ju ghewagen niet
En moeste bi juwen wille sijn.'
[+] Die coninc seide: 'Dochter mijn
Eest sake die te seggene steet [+159 [v]b]

* 7086. De mededeling van Jonckbloet dat het hs. *niet* heeft i.p.v. *riet* berust op een vergissing: er staat inderdaad *riet*. Wel is de *r* misschien enigszins onduidelijk, maar een *n* staat er in geen geval.
7100. De overgang in het verhaal is zeer abrupt; zelfs zonder een lombarde als uiterlijk teken. Aan de kant staat wel het teken VI, maar dat is waarschijnlijk van een latere lezer (zie blz. 407, punt 17). Het rijm schijnt te waarborgen dat er geen hiaat is. Of zijn juist gelijksoortige rijmen in elkaars buurt oorzaak geweest, dat de afschrijver een stukje oversloeg?
7103. In hs. stond *heuoscelike*: van de o is een e gemaakt, maar de eerste e is blijven staan.

*
So biddic u, God weet
Dat ghijt mi segt. Dat ju God lone!
Bi miere rechter coninc crone
Ene bede wert ju ghereet
Teerst dat ic die waerheit weet.'
Alse dit gehorde die joncvrouwe
Seitsoe: 'Here, bi uwer trouwe
Suldise mi dan gherne gheven?'
'Also moetic met eren leven!
Jaic, alsic die waerheit weet.'
'Lieve vader, so versteet
Wat dese dinc bedieden mach.
Mi quam te voren daer ic lach *
Te nacht ene harde vremde dinc:
Mi dochte dat een ridd*er*, een jongelinc *
Wel gheraect in allen seden
Uut varren lande quam ghereden;
So varre: ens niem*en* dies ghelovet! *
Up sine scoudre stont een hovet
Als oft ware van ere joncvrouwe.
Dit dochte mi in rechter trouwe.
Bi wat saken mach dat wesen?'
'Joncfrouwe wildi v*roe*t van desen
Wesen, ic saelt u segghen gherne. *
Die selve rudd*er* pleget te vaerne
Achter lande om aventure
Menich coninc rike dure
So wien hi vint in eneger noot
Al soude hiere omme bliven doot *
Hi sal betren sinen rouwe:
Dat bediedet thoeft vand*er* joncv*rou*we
Dat ghi an den rudder saget.
Nu hebbi[c] u dies ghi mi vraget*
Berecht: wat wildi weten mere?'
'Ic saelt ju segghen, lieve here.
Noch saghic ander dinc daer ane:

* 7126. Van deze regel tot 7135 zijn de beginletters in de hoofdletterkolom nogal sterk versleten en soms moeilijk meer te herkennen.
7128. Jonckbloet verwerpt 'een ridder'; mogelijk heeft hij gelijk, dat het op een verschrijving berust, doordat de dichter hier (wegens rijm?) het ongewone *jonghelinc* gebruikt.
7131. De zin 'ens niemen dies ghelovet' is een graadaanduiding bij *so varre* (van zo ver dat niemand het gelooft, dus: ongelofelijk ver).
7137. In hs. *jc*.
7142. In hs. staat *bliden* i.p.v. *bliuen*. Dezelfde regel volgt echter nogmaals, maar is met rode inkt doorgehaald. In die doorgehaalde regel staat evenwel *bliuen*. Blijkbaar heeft de corrector (rubricator?) de verkeerde regel doorgehaald.
7146. Hs. heeft *hebbi* i.p.v. *hebbic*.

*
Sijn wapenroc, na mine wane
Die was van ere liebards huut.'
Die coninc sprac al over luut:
'Des liebaerds huut die ghi saget
Dat es die coenheit die hi draget
Die rudd*er*, in sijn herte binnen.
Hine laetse niemene bekinnen *
+ Dorperheit, te ghenen male
Maer altoes [es] van scoenre tale. * +160 ra
Onrecht en*de* quade saken
Die wille hi te nieute maken.
Doemen hem oec mesdaet
Hi es die gone diese wederstaet
Mette*n* swerde wel stoutelike.
En*de* hine slouch manne swike
Die siere hulpe iet begheerde.
Dit es dat teken vanden liebarde *
Dat hi draget min no mee.'
'Vader, nu wetic die twee.
Dat derde moeti mi bedieden.
Vor algader juwe lieden*
Willic ju vraghen of ghi kent:
Een dier dat men heet serpent
Brochti ghevoert stare en*de* groot.
Ic sach dat hem ter kele uut scoet
Tvier: dat dede ju grote scade;
En hadde altoes en ghene ghenade
Van ju no van juwen lieden: *
Si waren te ondre; eer si scieden *
Hadt wel die twedeel doot
Also helpe mi die God die mi geboet!'
'Tvier dat hi brochte in sine hant
Dochter mijn, dat was een brant
Die mi noch in groter scaden
Sal bringhen en*de* in onghenaden
Mach hi comen binne*n* miere vesten;

* 7156. Het pronominale object *se* loopt vooruit op het afgescheiden object *dorperheit*.
7158. In hs. ontbreekt *es*, men zou het ook vóór *altoes* kunnen invoegen; ritmisch lijkt me de gekozen ws. beter; uitval na *altoes* is ook begrijpelijker; misschien zou men kunnen aannemen dat het met *altoes* is samengesmolten.
7166. De *d* van *dat* is door een eerst geschreven *t* geschreven.
7170. Aldus hs. zonder pron. object; mogelijk moet men lezen: *of ghijt kent*. Een andere mogelijkheid gaf Overdiep aan; na 'kent' zette hij geen leesteken; *een dier* is dan object van *kennen*, maar tevens van *brocht* - 'een dier dat heet serpent' staat dan 'apokoinou'. Het is moeilijk te beslissen, wat juist is. De apokoinou-constructie acht ik toch minder waarschijnlijk omdat de vraag of de koning een algemeen bekend 'dier' als 'serpent' kent, weinig zin heeft. Vandaar mijn interpunctie; invoeging van het pron. obj. lijkt me ook niet strikt nodig; na het genoemde object (dat derde in 7169) kan het in Mnl. zinsverband wel weg blijven.
7177. Er staat i.p.v. *iuwen:* iuuwen.
7178. Deze en beide vorige regels hebben nogal geleden door slijtage.

*
Maer v*er*gatet mi ten besten
Hine salse niet so lichte winnen.'
Doe nam soe orlof daer binnen
Die joncfrouwe, an haren vader
En*de* ane die baroene alle gader:
'So seggic u, here, wacht u dies;
Een man comt dicken in v*er*lies
Als hi waent wesen best in vrede.
Ghi sijd mi scu[l]dich ene bede *
Wanneer so ics u vermane.'
Die coninc seide: 'Wel ghedane
Joncfrouwe, soe es ju ghereet.'
'So willic bidden, na dien dat steet
Gode dor sine ghenaden
Dat hise mi bidde*n* late te staden!' *
Doe ghinc soe wech na deser tale.
Doe leidemen taflen in die sale.
+ **D**ie coninc en*de* sine baroene
Ghinghen eten na desen doene. +160 rb
En*de* eer si alle consten voldwaen
So quam een bode in gheg[a]en *
Vor den coninc daer hi sat
Over die tafle en*de* at;
En*de* hi sprac met groten sere:
'Staet up', seithi, 'coninc here
Van juwer tafle! Laet ju heten!
Juwe starcke vesten sijn beseten:
Daer es een ridder come*n* binnen.
Hi sal den casteel up ons winnen.
Hi hevets ghedaen een scone ghewin:
Hi es ter eerster porten in *
Hi magher lichte no[ch] winne*n* twee. *
En*de* oec die tweedel ofte mee *
Van juwe*n* volke heeft hi doot!'
Die coninc was starc en*de* groot
En*de* hadde in sine machte

* 7194. Voor *sculdich* heeft het hs. *scuddich*.
7200. In hs. staat *latē* i.p.v. *late*.
7206. In plaats van *ghegaen* heeft hs. *gheghen*.
7216. In hs. *jn*.
7217. Hs. heeft *no* i.p.v. *noch*.
7218. Aldus hs. *tweedel* (= tweedeel), het behoeft geen schrijffout te zijn; de vorm *tweedel* komt soms voor, zie Mnl. Wdb. VIII, 800.

*
Wel tiene mannen crachte
Rumelijc oec ofte meer. *
Hi seide: ‘Al es mi therte seer
Hets vrome dat selc ridd*er* levet!
Keytive houdi..... *
Het qua*m* miere dochte*r* wel te voren
Dat verdriet en*de* desen toren
Dat mi nu te doghene staet.
Mine ridders sijn ghereet. *
Staet up alle en*de* haest ju sere!
Die mine vrienscap en*de* mine ere
Minnen, staet mi heden bi!
Waer sijn mine wapine? hale se mi!
Vaer! haeste elkerlijc en*de* soeket *
Sine wapine!’ Die he*m* eerst roeket
Ghereden, maecte he*m* darwaert.
Den coninc dedeme*n* an ter vaert
Sine wapine en*de* brochte he*m* te voren
Een stare ors en*de* dat was uut v*er*core*n* *
Daer hi up sat met grote*r* cracht.
Hi nam den scilt en*de* den scacht
Die men he*m* brochte, starc en*de* groot
Met cynopre ghevaerwet root:
Daer omme ghinc een stalijn bant
Van den orde toter hant.
Dien nam hi al sonder sparen
En*de* reet wech te waren
+ Tote daer hi Wal*ewein* sach staen
Die den sinen hadde ghedaen +160 va
Des daghes pine en*de* swaer verdriet.
Al noch en stont hi stille niet:
Hi vacht ghelijc enen lyoene!
Die coninc was stare en*de* coene
En*de* reet bet na met groter cracht.
Ter scote hilt hi sinen scacht

* 7223. In hs. *Rumeliic*.
7226. Deze regel is niet af, de rest is in hs. onleesbaar geworden door een rasuur of een bijtend middel. Ook de vorige en volgende regel hebben geleden en zijn deels bijgewerkt. Onzeker is overigens of er ‘ridd*er*’ of ‘rudd*er*’ staat in 7225.
7230. In hs. *ridders* met een hoofdlettertype *r*, hoewel niet groter dan andere letter, zoals deze afschrijver ook elders herhaaldelijk doet, vgl. 8790.
7235. Ten onrechte las Jonckbloet: Verhaeste. De plaats is door slijtage enigszins onduidelijk, maar er staan duidelijk twee woorden. Van het eerste is *aer* onbetwistbaar. De eerste letter is vermoedelijk een V. Dit geeft een goede zin, hetzij men *haeste* als adverbium, hetzij men het als tweede imperatief opvat: Vaer (= gaet) haeste elkerlijc. Enigszins vreemd is de *t* achter *soeke*, tenzij het als imperatief is op te vatten, maar daarmee klopt ‘sine’ niet. Verdam (VIII 1790) stelt voor de *t* te laten vervallen. Dan moet ook de *t* van roeke*t* verdwijnen. Die vorm is trouwens ook niet geheel doorzichtig: = roekedet? Maar hoe is dan *ghereden* verbonden? Mogelijk: *roekedet dat ghereden* (als subst.), maar vreemd is dan het enjambement. Ik handhaaf liever de gegeven lezing, maar merk op, dat de versleten tekst waarschijnlijk door latere lezer is bijgewerkt.
7240. Zoals begrijpelijk werpt Jonckbloet hier ‘dat was’ uit.
7257. Jonckbloet wilde *dorsteken* vervangen door een ‘eensylbig woord’, b.v. slaen; al weer om zijn theorie van het vers te handhaven. Maar ‘slaen’ of ‘verslaen’ zou hier slecht passen vanwege ‘scacht’!

En*de* waende*n* dor steke*n* ter eerster vloghe. *

*
Jeghen den rechtren elleboghe
Gaf hi hem die ste[k]e groot *
Dat hem uter hant ontscoet
Sijn swaert .xiiij. voeten verre.
Doe was mijn her Walewein erre
Ende droeve in sinen moet:
Vanden volke dat voer hem stoet
En conste hijt weder niet ghewinnen!
Doe verblijtde therte binnen
Den coninc ende die met hem waren;
Si seiden: 'Ghine sult ontvaren!
Wi sullen ju met wel groten sere
Nemen tlijf!' 'Ne slaet nemmer[mer]e' *
- Sprac die coninc- 'ic wilne vaen.'
Mettien sach Walewein vor hem staen
Enen met enen bloeten swerde:
Als die coninc sijns begherde *
Tart hi bat naer ende prant
Den gonen tsweert uter hant
Ende verdroucht met beden armen
Ende seide: 'Het wert tuwen wacharmen
Dat ic emmer sterven moet!'
Boven up den stalin hoet
Gheraecti also den coninc
Dat die slach daer dore ghinc;
Maer hine hevetene niet ghewont:
Van desen slaghen bleef hi ghesont!
Die coninc warp omme sijn paert
Te minen here Waleweine waert
Ghenendelike sonder sparen. *
.....
.....
Walewein hoedde hem vor die steken *
Ende tart an ere siden

* 7259. In hs. staat *stede*, een vergissing voor *steke*.
7270. In hs. staat *nemmere:* dus met afkortingsteken maar met een *m* te weinig.
7274. Hs. heeft *conincs* i.p.v. *coninc*.
7287-88. Vermoedelijk ontbreken tussen 7287 en 88 weer twee verzen. Jonckbloet was echter van mening dat hier niets was uitgevallen, omdat 'de zin doorloopt.' Hij wilde de rijmloze verzen als 'zoogenaamde Weezen' beschouwen. Ik geloof niet dat dit overtuigend is. Weliswaar vertoont de zin formeel beschouwd geen duidelijke breuk, maar de voorstelling is toch wel ongewoon kort en 'elliptisch'; bovendien heeft dan *die* (vs. 7288) geen terugwijzende kracht en dus weinig zin. De zinsbouw laat ook heel goed een invoeging toe, b.v.: (*Ghenendelike sonder sparen*) *quam hi up hem gevaren. Hi waenden metten swaerde wreken*. Wanneer ik bij de telling der verzen met deze uitlating geen rekening houd, doe ik dat alleen om de nummering van Jonckbloets uitgave, die bij de citering in het Mnl. Wdb. en elders burgerrecht heeft gekregen, niet te verstoren. Verdam (Mnl. Wdb. I, 1434) stelde voor 'sonder sparen' te vervangen door 'sonder breken', zodat de verzen op elkaar aansloten. Bezwaarlijk blijft toch het terugwijzende *die* in 7288, terwijl 'die steken' tevoren niet zijn aangeduid; ook wanneer *die* eenvoudig lidwoord is, lijkt me toch noodzakelijk iets voorafgaands te onderstellen. Denkbaar zijn regels als zoëven gevormd of: Quam hi up hem gevaren. Metten spere (swerde?) wildi hem wreken. De punt achter 7287 moet men dan wegnemen en achter 7286 dubbele punt plaatsen.
7288. Onduidelijk in hs. is *hem*. Er is trouwens door latere hand met de verbleekte letters in deze en vorige regel geknoeid.

En*de* ver drouch dat swaer*t* met nide*n*
En*de* gaf den coninc enen slach

*
Dat hi ne horde no en sach:
Van den slaghe wart he*m* so wee!
[+] En*de* Wal*eweins* swaert spranc ontwe
Bider hilte vor dier hant. [+]160 [v]b
Die co*ninc*, hi viel up dat sant
In ommacht van dien slaghe.
Doe dreven sine liede grote claghe
Om den coninc haren here.
Der Wal*ewein* v*er*vaerd[e] hem sere: *
Hine wiste he*m* waer mede v*er*weren.
En*de* dandre die sijns begeren
Si torden an metter vaert.
Die coninc sat weder up sijn paert
Als hi vander ommacht bequam.
Verbolgelike en*de* sere gram
Sat hi up met grot*er* cracht.
En*de* Wal*ewein* ghegreep den scacht
En*de* wranckene den co*ninc* ut*er* hant.
Hi seide: ‘Al en hebbic ghene*n* brant
Ic sal mi hier mede v*er*weren.
Jeghen die mi willen deren
Salic coelen mine*n* moet!’
Als een mayere tcoren doet
Also velletse Wal*ewein* mette*n* scachte
Stoutelike en*de* met crachte.
Hi dede den meneghen grote pine.
Die coninc troeste die sine: *
Hi hietse peinsen om die ere.
Met droeve*n* moede, m*et* grote*n* sere
So trac die coninc sijn swaert.
Doe torden si an metter vaert
Up Wal*eweine* met groter crachte.
Die starcke bande vande*n* scachte
Hieuwen si mette*n* swerde*n* ontwee
In sevene steden en*de* oec mee
En*de* velden Wal*eweine* den here.

* 7300. Hs. heeft *vervaerdi* i.p.v. *ver-vaerde*.
7318. Jonckbloet voegt na troeste ‘doe’ in (of *thant*, of *daer*), vanwege zijn verstheorie.

*
Doe worden si echt v*er*hoget sere *
Die coninc en*de* die met he*m* waren.
En*de* mijns ther Wal*eweins* mesbaren *
En*de* sijn rouwe die was groot:
Hi waende te hant bliven doot!
En*de* hi bat Gode met trouwen
En*de* Marien onser Vrouwen
Oft hi daer v*er*lore sijn leven
Dat soe siere ziele moest*en* pleg*en*
Geleden daer soe selve waren. *
'Hier en wanics niet ontfaren:
+ Het es met mi also vergaen
Ic gheve mi up, ic blive ghevaen. +161 ra
In mach mi nieuw*er* mede v*er*weren.'
En*de* die sere sijns begeren
Si voerdene ten castele waert.
Doe sach daer een ser Wal*eweins* swaert:
Hi wanet neme*n* daer het lach.
Tswart gaf hem sulc enen slach *
Dat hi droeve danen sciet
Ent goede swaert daer ligg*en* liet:
Hine was niet sulc dat hiere toe dochte
Dat hi tswert up heffen mochte
O[m] prosent bringe*n* sinen live. *
Meer dan si hondert en*de* vive
Hem allen doet dies gelike;
Dat seggic u gewaerlike.
Si lieten daer an hare*n* danc.
Wat holpe dat ict maecte lanc?
En bestoet hem niet te dele. *
Doe quame*n* si binne*n* den castele.
Noch doe ne wiste die joncf*rouwe* niet
Hars vad*er* toren en*de* sijn verdriet
Vor dien dat soene come*n* sach
Ten veinstren daer soe lach
Met camerieren en*de* sach uutw*aer*t.

* 7328. Een vlek in hs. heeft het slot van *verhoget* en *sere* vrijwel onleesbaar gemaakt.
7330. Aldus hs. *ther*. Mogelijk moet men lezen *sher;* vgl. 7344.
7337. Aldus hs.: *soe* als pron. plur. Dit is bepaald ongewoon in Mnl., vgl. echter aant. op 6266. Vermoedelijk heeft de afschrijver zich vergist, doordat hij alleen op de vorige regel reageerde. In 'Geleden' is de *l* over een andere letter (r?) heen geschreven. Het is de vraag of het onzuivere rijm leven / plegen tot de oorspronkelijke tekst behoort; opvallend is b.v. ook de asyndetische verbinding der infinitieven en de pronominale pluralis *soe* (vgl. echter vs. 6266). Misschien heeft er gestaan: dat si siere ziele moesten geven / Gelede daer si selve waren.
7346. Jonckbloet wil lezen: Tswaert gaf hem sulken slach. Al weer om het 'ritme'. Maar tegen dat ritme van de tekst is geen enkel geldig bezwaar.
7351. Er staat *ons* in plaats van *om*. Jonckbloet voegde vóór *bringhen* 'te' in. Dat is overbodig: de infinitief zonder *te* is niet ongewoon.
7357. Verdam (II, 1317 stelt voor 'te dele' te vervangen door 'te vele'. Een onnodige verandering, vgl. voor de vertaling de Wdlijst op *bestoet*. Eventueel kan men 'En' opvatten als 'Hen' (= het en).

*
Doe haeste soe hare en*de* quam ter v*aer*t
Tharen vader, so soe eerst mochte.
En*de* Wal*ewein*, dien hi brochte
Ghevaen, stont bi siere side.
Die co*ninc* seide: ‘Nu weset blide
Dochter! Siet of ghine yet kent
Desen: hi es die dat serpent *
Ghevoert brochte in sine hant!
Mi dincke dat ic ondervant *
[D]inen droem te [m]inen sere.’
Die joncf*rouwe* seide: ‘Vader here
Mi es leet van irwer scade;
Maer ic bade jou up ghenade
Dat ghi mi gheeft mine bede
Dore God en*de* dor u edelede
Die ghi mi ghelovet heden.’
Die coninc seide: ‘Uwer bede
Dochter, ne willic niet onsaken.
Maer dat mach niem*en* gemaken
Al baeddi mi om tsmans leven
Dat icker jou soude gheven. *
+ Anders bidt mi dat ghi wilt.’
Dat men Wal*eweine* vor hare hilt * +161 rb
Wert die joncf*rowwe* van binnen
So ontsteken van siere minnen
Soe ne wiste wat soe doen mochte.
Menichsins es vrouw*en* ghedochte
Daer si toe keren hare zinne.
Soe es bevaen met ridd*er*s minne
No danne hadsoene niet ghesien.

* 7370-74. De interpretatie van deze regels door leestekens geeft enige moeilijkheden. Jonckbloet beschouwde aanvankelijk 7368*b* tot ‘Desen’ in 7370 als gezegd door de koning, de rest als gesproken door de jonkvrouw. In zijn commentaar veranderde hij dit echter: ‘Hi es die dat serpent .... hant’ gesproken door Isabele. Daarna viel de koning in: ‘Mi dincke .... sere’. In verband daarmee en met de hele context veranderde hij 7373 ‘*Minen*’ (droem) in ‘*Dinen*’ en *sinen* (sere) in *minen*. - Ik geloof dat deze laatste verandering van *minen* en *sinen* aannemelijk is en daarom neem ik ze over (Vgl. ook Verdam V, 448). Maar beter lijkt het me de gehele groep verzen van 7368-74 als gesproken door de koning te beschouwen. De koning beseft heel goed dat W. de ridder uit de droom is; blijkens het gesprek in vs. 7104-7200 is hij zeer wel in staat een symbolische droom te verklaren. Daarbij past heel goed zijn uitroep: ‘Hi es die dat serpent Ghevoert brochte in sine hant!’ De nadrukkelijke aanwijzingen ‘die coninc seide’ tegenover ‘Die joncfrouw seide’ pleiten ook voor deze interpretatie. Ook Overdiep las aldus. - In hs. staat achter *Desen* in 7370 een punt.
7372. Men kan enigszins aarzelen of in het hs. staat *dinckt* of *dincke*. Door nauwlettende vergelijking met de lettertekens voor e en t op andere plaatsen, moet ik toch concluderen dat de afschrijver *dincke* heeft geschreven: in de onpers. verbinding komt trouwens bij dit ww. herhaaldelijk in het Mnl. en ook in deze tekst de vorm op -e voor, die men gewoonlijk beschouwt als conjunctief. Het zou echter ook invloed van de 1 ps. praes. indic kunnen zijn, dus dooreen lopen van persoonlijke en onpersoonlijke constructie (ic dincke - mi dinct) vgl. ook 7533, 7622, 7634.
7384. In hs. staat wel *icker*, hoewel men eerder *icket* zou verwachten: *et* is nl. het leven als object bij *gheven*.
7386. Aldus hs. *Dat*. Jonckbloet verving het door *Daer*. Nodig acht ik dit niet. De syntactische lenigheid van de dat-zin is zeer groot: de causale functie van de zin met het enkele *dat* is niet ongewoon.

Soe antworde den coninc mettien:
‘Here, o*m*me sijn lijf en biddic niet.
Hi heeft mi brocht int sware v*er*driet
En*de* ju, here, in groter scade.
Nu biddic u, vader, dor ghenade
Dat ghine mi gheeft tote morgen:

*
Ghine dorter niet o*m*me sorgen
Ic ghevene u weder also goet.
En*de* laet mi coelen mine*n* moet
Over hem te nacht, en*de* morge*n* ghi.' *
Die co*inc* seide: 'Dochter, dat si.
Wildine mi marge*n* weder gheven?'
'Jaic, mach hi so langhe leven.
En*de* es hi doot, sinen lechame *
Salic ju gheven in Gods name.'
'**J**oncfrouwe, es dit uwe bede?
Vrouwen hebben enen zede:
Si moeten hebben hare begeren;
H[et] en mach he*m* niemen weren *
Al soudt enen man sine ere
Costen. Nu biddic u sere
Dat ghine doet vaste in ju behout.'
Viere ridders starc en*de* stout
Namen Waleweine metter vaert:
Al daer die joncf*rouwe* begart
Leetden sine neven harre side.
Gone camerieren saghen te stride
Up Wal*eweine* daer menne brochte.
Om dat hi he*m* so scone dochte
Baden si alle in goeder trouwe
Gode en*de* onser liever Vrouwe
Dat hi met eren moeste ontgaen!
Dus brochtmen Wal*eweine* ghevaen
Daerne die joncf*rouwe* in hebben wilde.
Men dede inde*n* kark*er* den ridd*er* milde *
En*de* ghingen weder sluten vaste.
'Nu nemet ware van uwe*n* gaste'
+ Spraken die ridders ter joncf*rouwen*.
'Ic sal, bi miere rechter trouwen
Tote hem nemen sulken ware
Dat seggic ju al hopenbare
Hem ware beter, ware hi doot:

+161 va

* 7403-04. Jonckbloet plaatste achter 7403 een komma, en beschouwde dus de zin 'wil dine .... gheven' als voorwaardelijke beperking van 'dat si'. Overdiep nam dit over. Ik scheid beide zinnen: dat 7404 als zelfstandige vraag is te lezen, blijkt uit het antwoord van de jonkvrouw (7405).
7407. Na *doot* lijkt me een punt te staan.
7412. Door enkele gaatjes in het perkament is de regel onduidelijk, ten dele is *Het* weggenomen.
7428. In hs. staat: der ridd*er*. De onverbogen vorm is zeker ongewoon in deze positie. Een verschrijving tussen 'karker' en 'ridder' met de vele r's is begrijpelijk.

*
Sijn torment wert so groot'
- Sprac die joncf*rouwe*- 'en*de* sine pine!
Dit seggic oec al stillekine
Minen vader, niet hopenbare.
Mi ware leet quame die niemare
Achter hove - ic bem een wijf-
Dat ic enen man sijn lijf
Name. In wilne ooc doden niet *
Maer sine smerte en*de* sijn verdriet
Dat wert groot, bi miere trouwe.'
Doe namen si ane die joncfrouwe
Orlof, die rudders alle viere.
Die joncf*rouwe* seide: 'Groetet mi sciere
Minen here den co*ninc* mine*n* vader
En*de* sine baroene alle gader
En*de* danct hem uter maten sere
Des groten goets, der groter ere
Die hi mi hevet gedaen.
Den rudder die hier es ghevaen
Salic hem morge*n* weder gheven
Ja, mach hi also langhe leven: *
Hi sal hebbe*n* wel swaer bedwanc.
I[c w]eets minen vader danc *
D[at] hi mi die ere dede
En*de* hi mi gaf mine eerste bede *
Die ic hem noit eer bidden dorste.'
Doe ghinc soe al sonder vorste
En*de* gaf hem orlof, die joncfrouwe.
Ten co*ninc* die met groten rouwe
Was bevaen, si quamen sciere
Gone ridders alle viere
En*de* spraken met gestaden zinne:
'Here, die jonghe coninginne
Mijn joncf*rouwe*, groetet ju sere
En*de* danct ju der groter ere
Die ghi hare heden hebt ghedaen.

* 7443. In hs. staat: achter 'Name' een punt. *In* begint met een grote letter *j*.
7456. Jonckbloet zette achter deze versregel een puntkomma. Ik beschouw als verklarende aanvulling op de voorafgaande voorwaardelijke zin, vandaar de dubbele punt.
7458. De tussen haken geplaatste letters zijn onduidelijk: een versleten plaats in het handschrift.
7460. Aldus hs.: sinen, terwijl men verwachten zou *minen* eersten bede, nl.

*
Den ridder die soe heeft ghevaen
Sal soe hede morgen gheven *
Mach hi also langhe leven;
Maer hi sal eer wesen doot:
Sijn torment es so groot
+ Ens niemen diet vertellen mochte.'
Doe seide hi dat hijs niene [r]ochte; *
Maer mochti den dach ontbeiden *
Hi soudene in wel corten tiden
Doen sterven met wel grote*n* sere.
'Nu en gewagets mi nemmere.
Swiget al stille, latene daer:
Mi es anders mijn herte swaer'
- Sprac die co*ninc*- 'sijt seker dies:
Om mine scade, om mijn verlies
Dat ic heden hebbe ontfaen!
Nu laet ons ghereden saen
Metten gonen diere leven
En*de* halen die daer doot sijn bleven.
Die gone die daer sijn ghewont
Helpt hem, datsi werden ghesont.
Dies biddic ju dore ghenaden.
Ic moet bescouwen mine scaden
Die mi heden es ghesciet.'
Doene wilden si lang*ere* letten niet.
Die co*ninc* reet; hem volgede an
Menich rudder, menich man
Die des daghes bleven ghesont.
En*de* die gone diere sijn ghewont
Die ghinc me*n* antieren sochte*n*. *
Arsaters quame*n* so [si] eerst mochte*n* *
Diese souden achterwaren.
Die coninc hiet voren varen
Sine cnapen en*de* ontsluten *
Alle die porten en*de* buten
Varen bescouwe*n* sine vesten.

+161 [v]b

* 7473. Aldus naar het lijkt het hs., waarin Jonckbloet *hede* verving door *ju*. Deze verandering is m.i. niet verantwoord. Weliswaar is het datief-object een logische aanvulling, en de combinatie 'hede morghen' ongewoon voor 'morgen ochtend', maar het datief-object kan verzwegen worden en 'heden-morgen' is begrijpelijk als men aanneemt dat de avond of nacht al ver gevorderd is. Nog vreemder echter wordt de zaak door mijn bewering dat er niet *hede* staat, maar *hare* (de letters zijn wat versleten). Een datief ethicus hier is wel wat ongewoon. Als men deze zin niet acceptabel acht, is het beter de versregel te veranderen in overeenstemming met 7405 en 7455, en dus *weder* in te voegen, aldus: *Sal soe morghen weder gheven*.
7478. Hs. heeft voor *rochte* 'mochte', wat een kennelijke verschrijving is naar de volgende regel.
7479. Aldus hs.: ontbeiden i.p.v. ontbiden. Het rijm verraadt de vergissing, die overigens begrijpelijk is vanwege de overeenkomst in betekenis (Verdam V, 978).
7501. Aldus hs.: *sochten;* mogelijk verschrijving of aanpassing aan het rijm; normaal is adv. *sochte*, zie Wdlijst.
7502. Hs. heeft *hi* i.p.v. *si*.
7505. Achter deze regel staat een overloopteken.

*
Doe daden sijt na hare beste*n*. *
Die co*ninc* hi reet oec selve naer
Tote dat hi quam al daer
Hi Waleweins sw*aer*t liggen sach
Daer die meneghe in dien dach
Mede hadde tlijf verloren.
Als hijt sach, doe reet hi voren
En*de* hiet dat ment he*m* soude geven.
‘Here, het soude ons neme*n* tleven’
Spraken alle sine man,
‘Wi hebben gheproeft: hierne can *
Niemen up ghenemen tswart!’
Die coninc beette selve ter vaert
+ Vanden parde neder int dal
En*de* seide: ‘Dat doet juwe bloetheit al
Of dat ghijs niet doen en wilt!’
Hi decte hem ond*er* sinen scilt
En*de* wanet neme*n* daert lach.
Tswert gaf hem sulc ene*n* slach
Dat hem clovede wel ter cure
Scilt en*de* helm al dure
En*de* die slach weder stoet
Onder up den stalin hoet.
Doe trac hi achter mett*er* vaert.
‘Hets die duvel, ens ghee*n* swaert!’
- Sprac die coninc - ‘dat dinke mi.
Hem en mach niem*en* comen bi.
Hadt den gonen moeten bliven
Diet brochte, hi hadde meer ketive*n*
Ghemaect dan hi heft ghedaen!
Maer God danc, hi es ghevaen.
Ic wane, hijt nemm*er*me en siet.’
Doene wildi lang*ere* letten niet:
Die co*ninc* en*de* die met he*m* waren
Reden bet uut al sond*er* spare*n*.
Mettien hebben si v*er*nomen

+162 ra

* 7508. In hs. staat *beesten* i.p.v. *besten*.
7518. Aldus hs. Mogelijk moet gelezen worden: wi hebben*t* gheproeft (Verdam VI, 713).

*
Waer die gone weder comen
Die de porten souden ontsluten.
Si seiden: ‘Here co*ninc*, w*aer* vaerdi buten? *
Ter sester porte? ghi sijt v*er*loren!
Daer leget een crachtich heere vore*n*.
Dat hebbewi harde wel v*er*nomen.
Die sijn om den gonen comen
Die hier binnen es ghevaen.’
‘Nu weten ons ghereden saen
Alle mine ridders, het es tijt!
Ons sal naken nieuwe*n* strijt’
- Sprac die co*ninc* - ‘jeghen nacht.
Mallic proeve sine cracht!
Ons allen werdet wel te doene!’ *
Die ten wapenen ware*n* coene
Haeste*n* he*m* en*de* trocke*n* hare swert.
Doe ontdede men ter vaert
Die porte*n* jeghen die van buten.
En*de* alsi die porten souden ontsluten
Die gone die daer buten hilden
So haesten si hem en*de* wilden
In comen eer soe was ondaen.
En*de* die van [binnen] ghingen slaen *
Up die ander eer sise wel sagen
[+] En*de* begonste weder achter jaghen. *
Doe riepen si met groten ghere: [+]162 [r]b
‘Hout up, hout up, co*ninc* here!
Dootdi ons, hets ju verlies:
Wi sijn ju liede! Wacht u dies!’
Alse die co*ninc* dit verstoet
Verblijtde he*m* sin en*de* moet
En*de* beval den andren ter vaert
Dat elkerlijc bestede sijn sweert.
Doe reet hi buten sunder daghen *
En*de* begonste hem sere vraghen
Hoe die strijt eerst begonste.

* 7546. Aldus hs.: *waer* vóór *vaerdi*. Jonckbloet liet *waer* weg. Men kan *waer* inderdaad wel als een verschrijving onder invloed van *vaerdi* beschouwen. De zin met Vf voorop, zou dan hypothetische bijzin naar de functie zijn, wat een heel goede zin geeft. Maar strikt noodzakelijk is de wijziging niet, zodat ik de zin in drieën interpungeer als een serie korte geëmotioneerde uitroepen: Koning, waar wilt ge naar toe? Wilt ge de zesde poort uitrijden?! Dan zijt ge verloren. - Men zou ook de scheiding tussen 1e en 2e uitroepende vraag aldus kunnen nemen: waer vaerdi?! Buten ter sester porten?!
7557. In hs. staat *werden*.
7566. In hs. staat ‘buten’ i.p.v. ‘binnen’.
7568. Aldus hs.: *begonste;* waarschijnlijk is het afkortingsteken vergeten.
7577. Het schriftbeeld van *sunder* is in hs. wat ongewoon: naar het lijkt is de *s* over een andere letter heen geschreven, zodat er eerder een *f* lijkt te staan; mogelijk is de *u* toch een wat mislukte *o;* sonder is de gewone vorm in deze tekst.

*
Daerne was niemen die he*m* conste
Berechten: sine wistens niet.
Maer si seiden: ‘Here, nu siet
Wi moghen u segge*n* dat wijs weten.
Juwe starke veste*n* ware*n* beseten
Een deel vor die middernacht
Met wel groter heercracht:
En*de* sijn si alle bleven doot *
Beide clene en*de* groot
Die de vijfte porte hilden!
Si riepen up ons en*de* wilden
Dat wi die porte hadden ondaen.
Wine dorstens niet bestaen:
Wi ontsagen tgrote heere.’
‘En*de* verloersi sonder weere
Alle gader hare leven
Datter nemm*er* een nes bleven?’
‘Here, dit es ons een swaer slach!
En*de* also houde als wi de*n* dach
Saghen, daden wi ontsluten *
Die porte*n* en*de* wi voere*n* buten
Ondervinden die waerheit
Wie den casteel hadde beleit.
Maer als wi bute*n* sijn comen
Soen hebbe*n* wi niemen v*er*nomen.
En*de* als wiere niemen en sagen
Ne wilden wi daer niet lang*ere* dagen.
Mettien hebben wi v*er*nomen
Als wi waenden wed*er* in comen
Enen ruddre gaende allene
Te maten groot te maten clene:
Die quam hier inwart mett*er* vaert
En*de* drouch al bloet ghetruct sijn swert.
En*de* als wine vor ons sagen gaen
Peinsden wi, wi soudene vaen.
+ Mettien hevet hi ons v*er*nomen.

+162 va

* 7587. Aldus hs.: inversie na *ende;* als uiting van grote opwinding.
7599. In hs. staat tweemaal *wi*.

*
Als wi up hem souden comen
So ghinc hi die porten sluten.
Here, aldus bleve wire buten
En*de* hi es daer binnen bleven.
In weet oft hi noch mach leven.
Dit was al dat wiere of sagen.'
'Mi dincke, so magic sere clagen'
- Sprac die co*ninc* - 'mijn verlies.
Hi es ghevaen, sijd seker dies
D[ie] hevet brocht in dese scade. *
Mine liede ware*n* van do*m*me*n* rade
Dat sine lieten comen. *
Die scade die ic hebbe v*er*nomen
Salic ghenesen so ic best can.
Ic hadde wel ·x· hondert man
Die hilden mine starcke vesten
Alsic ghemarken can te[n] besten. *
Darne waser maer ·lx· min.
Nu dinke mi in minen zin:
Diere neser niet ·iiij· hond*er*t bleve*n*
Sine hebben alle v*er*loren tleven.
Nu willic varen sonder letten
Ende weder doen besetten
Mine porten so ic best can.
Daer tierst waren vierw*aer*f ·xx· man
Sullen wi nu ·xl· houden.'
Die dode die laghen up die mouden
Vort en*de* weder, up dat zant
Ghinc men souken tes mense vant.
Dese dede die coninc draghen
Bede up paerde en*de* up waghen
Daer mense mede soude ter vaert
Voeren ten castele waert.
Wat holpt dat ic ju langhe lette?
Men dalf die dode en*de* sette
Die levende daer si gebraken.

* 7625. Het begin van de versregel is onleesbaar, behalve een deel van de D. Jonckbloet vulde aan: D(die mi) heuet brocht, enz. De ruimte is echter te gering voor deze vier letters: er is hoogstens plaats voor twee. Vermoedelijk heeft er dus Di*e* gestaan zonder *mi*. Syntactisch zou *mi* wel begeerlijk zijn, hoewel het op die plaats ritmisch niet voldoet. Te hevige inbreuk op het bestaande vers zou misschien zijn: *in* door *mi* te vervangen.
7627. Aldus hs. Jonckbloet voegde *in* toe, tussen *sine* en *lieten*.
7632. In hs. staat *ter* i.p.v. *ten*.

*
Die co*inc* en mochte nict ghemaken: *
Der Wal*ewein* hevetse also ghevelt *
Dat si nemmer ne werden ghetelt
Also wel alse si te voren waren.
Dus quam die co*inc* al sonder sparen
En*de* hevet ghedaen so hi best mochte:
Van den volke dat hi brochte
Sette hi ten tween porten an
Telker porten ·xl· man
+ Oft si waren bleve*n* sonder hoede.
Den co*inc* was onsochte te moede +162 vb
Alst recht was, van siere scaden:
·Xx· waghene al vol gheladen
Brochtemen ghevoert sond*er* [t]ale *
Met doden en*de* leitse al te male
Up een kerchof, dat mense soude
Smorgens leggen ond*er* die moude.
Daer moesten si ligghen tote*n* daghe.
Die co*inc* ghinc met groter claghe
Hem ontwapene*n* in die zale
En*de* dandre here*n* al te male:
Si moete*n* vergheten hare*n* rouwe.

Nu hort vort vander joncfrouwe *
En*de* van Wal*eweine* die ghind*er* lach
Daer hi zonne no mane en sach:
Dies was hi droeve in sinen zinne.
En*de* die jonghe coninginne
Die alle die engiene wiste
Van den karkre, soe dede m*et* liste
Ene duere up en*de* wilde gaen
Om datsoe horen wilde en*de* v*er*staen
Waleweins claghe, die daer in lach
Daer hi zonne no mane en sach
Noch niemen dien hi claghe*n* mochte
Noch oec vertellen sijn ghedochte

* 7652. Achter dit vers plaatste Jonckbloet aanvankelijk een punt, die hij in zijn aantekeningen veranderde in een komma. Het verklarend zinsverband is beter gediend met een dubbele punt.
7653. Verdam (II, 1317) wil vóór *hevetse* invoegen *en*. Dit hangt samen met zijn interpretatie van 'ghemaken' in de vorige regel, nl. als 'bewerken' zodat V. vertaalt: 'De koning kon niet bewerken dat niet, m.a.w. kon niet beletten dat ....' Deze interpretatie lijkt me onjuist. Ik vat *ghemaken* op als 'voltooien'. Dus: 'De koning kon het (nl. de begrafenis, zowel als de vervanging) niet volbrengen'. Waarop als verklaring volgt: (want) W. had er zo geweldig veel gedood, etc. Die vertaling past ook veel beter bij het vervolg, vgl. 7657, 7668/69.
7665. In hs. staat *zale* i.p.v. *tale*. Misschien staat de verschrijving onder invloed van vs. 7670/71.
7674. Deze regel begint niet met een versierde lombarde, hoewel hier toch een nieuwe episode aanvangt. Wel is die overgang aangeduid door een paragraafteken of caputteken aan de kant, vermoedelijk van de afschrijver (zelfde inkt).

*
En ware Gode en*de* onser Vrouwen: *
Dien sal hi claghen sinen rouwen.
Hi seide: ‘Wel lieve here
Nu ne achtic min no mere
Up dese doot, bi miere trouwe,
Mochtic noch sien die scone joncf*rou*we *
Een deelkijn na mijn ghevouch:
So haddic bliscapen ghenouch;
Danne willic wel bliven doot.
Hare fierheit es so groot:
Daer volget emmer doget naer.
Mi en verweghet niet een haer *
Dese smerte en*de* dese carine
Die ic hier doghe en*de* dese pine
Wilde soe mi selve nemen tleven:
Ic soude hare mine ziele gheven *
Ghevaen, also soe mi nu selve doet. *
Maer coelt hare vader sine*n* moet
Over mi, dat sal mi rouwen.
Ghepeins van der scoenre joncf*rou*we*n* *
[+] Dat ne laet mi droeven niet.
Miere herte dinct dat soese siet [+163 ra]
En*de* bede hare aermen ondaen:
Hare minne heeft mi daer in ghevae*n*
Die ic langhe hebbe ghedrage*n*. *
Waer o*m*me soudic die pine clagen
Die ic duere hare hebbe ghedaen *
Duer al dat ic hier bem ghevaen?
Waric daer ute, bi miere trouwe
Vorden casteel en*de* die joncfrouwe
Hier binnen ware, ic soud*er* in comen *
Ghinct mi te scaden oft te vromen:

* 7687. In hs. E$\bar{n}$, wat zeker een vergissing is.
7692. Over de verbinding van deze hypothetische zin met Vf. voorop met de voorafgaande dan wel met de volgende zin, is te twisten. Jonckbloet plaatste achter 7691 een uitroepteken en verbond aldus 7692 met 94. Mijn interpunctie verbindt 92 eerst met 90, daarna het hele verband met 94, 95.
7698-7703. Ook hier syntactisch twee mogelijkheden. Aanvankelijk las Jonckbloet achter *pine* een punt, maar in zijn aantekening veranderde hij die in een komma en plaatste achter 7701 een dubbele punt. Met oog op 7704/05 lijkt me dit inderdaad beter. Daardoor wordt ook mijn lezing van 7692 vlgg. versterkt.
7702. Achter deze regel staat het overloopteken.
7703. Jonckbloet wilde lezen: ghevaen, als soe mi selven doet.
7706. In hs. staat *joncfrouwen* met een grote letter j.
7711. Na *hebbe* is nogmaals *hebbe* geschreven, maar zwart doorgestreept.
7713-14. Jonckbloet zette achter 7713 een vraagteken en achter de volgende regel een komma. Mijn interpunctie verbindt 7714 met de vorige zin. Beide lezingen zijn te verdedigen, maar aan de hier gekozene geef ik de voorkeur. Enige moeilijkheid levert de vertaling van *duer*(*e*) met verschillende betekenis in 7713 en 14; ‘duer al dat’ is een meer voorkomende voegw. uitdrukking met concessieve functie: niettegenstaande, ofschoon. Die betekenis van 14 past dunkt me beter t.o.v. 7712-13 dan t.o.v. hetgeen volgt: Waarom zou ik het betreuren dat ik me zoveel moeite heb getroost ter wille van haar, ook al ben ik hier dan nu gevangen genomen. Was ik nog daarbuiten, voor het kasteel en de jonkvrouw hier binnen, bij mijn trouw, ik zou er binnen komen, hoe het dan ook voor mij afliep, tot schade of tot voordeel.
7717. In hs. *jc*.

Hare minne heeft mi so ghevaen!
Alsoet ghebiet, mach soe mi slaen:
Nochtan salic hare minne
Vaste draghen in minen zinne

*
- Also helpe mi God die mi gheboet! -
Bede levende en*de* doot
Al en sal soes weten niet.
In deser noot, in dit verdriet
Benic dore hare minne comen.
Soe es rose boven allen blomen!
Haddicse also wel bekint
Vander tijt dat icse hebbe ghemint
Ic ware dor hare bleven doot!
Hare doget die es so groot:
Het es mi bequame wat soe mi doet.'
Dit horde soe al daer soe stoet
Die weder also sere claget
Sine minne, die soe draget.
Al sweechse stille metten monde
Soe peinsde: 'Het ware grote sonde
Dadic den riddre tleven nemen:
Hoe soudt mijn herte moge*n* themen!
Hi mint mi seere dan ic hem doe.' *
..... *
Bevaen in een ghepeins va*n* minne*n*.
Die co*ninc* en*de* alle die daer binnen
Met hem waren, sijn gheseten
Over tafle en*de* ghinghen eten;
Maer si aten lettel goet:
Die rouwe vulde hem den moet.
Alse die maeltijt was ghedaen
Wilde die co*ninc* slapen gaen *
Die he*m* des dages sere mesmakede.
[+] Daer was menich dien sere vakede.
Elc reetde he*m* ten bedde waert. [+]163 [r]b
Doe dede die joncf*rouwe* ter vaert
Gereden [kupe*n*] ende vat. *
Hare boden waren niet lat: *
Dat soe gheboet was ghedaen. *
Doe ghinc die joncfrouwe saen

* 7741. Dit woord *mint* was vergeten, maar is door de afschrijver zelf achter de regel geschreven. Als inlaatteken gebruikt hij een verticale streep.
7742. Hier is minstens één regel overgeslagen.
7750-51. Deze twee regels, de laatste van de kolom (163 [r]a), beginnen niet met een afzonderlijk gestelde hoofdletter, maar vangen aan op de hoogte van de normale kolom. Een bijzondere reden kan er niet voor zijn: ook dit zal wel het gevolg zijn van onoplettendheid van de afschrijver.
7755. Op de plaats van het woord *kupen* is het hs .onduidelijk: slechts de *k* en *en* zijn zeker. Met een latere hand (een dunne, fijne letter), waarschijnlijk door Huydecoper of Alewijn, is aan de kant *krattē* geschreven en daaronder *rat*, ter vervanging van het laatste woord van de versregel, waar duidelijk 'vat' staat. Ook Jonckbloet nam die lezing over en het Mnl. Wdb. lichtte zelfs *krat* toe, als 'mat' waarop een misdadiger naar het galgenveld werd gesleept. De ruimte voor *krattē* is in hs. echter te gering. Van bedreiging met galg is geen sprake. Daarentegen schijnt een *vat* of *kuip* wel gebruikt te zijn voor marteling. Vgl. Mnl. Wdb. op *kupe*.
7756. Met verwijzing naar 8218 wilde Jonckbloet lezen: traech no lat.
7757. Verdam wilde, waarschijnlijk terecht, lezen: was *sciere* ghedaen (IV, 180).

*
En*de* dede die karker duere ontsluten. *
Doe brochtmen Waleweine buten.
Als hi die scone joncf*rouwe* sach
Sine herte*n* ontploec he*m* alse die dach: *
Hare minne hevetene so ghevaen!
Hi was wel na tote hare ghegaen
Daer soe bi haren lieden stont
Om te cussene an haren mont;
Ne ware dat hem bedochte
En*de* peinsde dat hare doch mochte
Ter aventure sijns ontfarmen.
Twe rudde*r*s namen bi den armen
En*de* brochtene ter joncf*rouwen* gheleet.
Hine was in langhe*n* niet ontcleet.
Doe beval die joncfrouwe boude
Dat men sciere ontwapenen soude *
En*de* menne danne bonde onsoete
Te gadre handen en*de* voete
En*de* menne vor hare neder leide.
'Nu ghenaken mine arbeide'
- Sprac Wal*ewein*- 'en*de* minen rouwe.
Al ju ghebod, scone joncfrouwe
So doet met mi, in Gods name.
Dootdi mi, hets mi bequame
So wat pinen ghi mi doet.'
Die joncf*rouwe* peinsde in haren moet:
'Nu ne was ridder noit ghevelt *
-Mijn vad*er* hevet mi mine*n* droe*m* gespelt-
Dat dinct mi wel, te mine*n* besten.
Ic wildic met hem buten vesten
Stonde en*de* het sijn wille ware;
En*de* ic ne quame bin enen jare

* 7759. In hs. staat *ontluken*, wat niet klopt met het rijm. Reeds Jonckbloet veranderde het in *ontsluten;* idem Verdam V, 1157.
7762. Het is de vraag of er in hs. herte*n* bedoeld is. Boven de *e* staat wel een streepje, maar erg hoog en niet van de vorm die het afkortingsteken gewoonlijk heeft. Te verwachten is ook eerder herte. Ook boven de *o* van *ontploec* staat een haaltje.
7774. Aldus hs. *men* i.p.v. *menne*. Mogelijk is het een verzwijging van het pronominale object. In 7775 en 7777 echter komt het wel voor. Mogelijk is het daarom in 7774 een schrijffout.
7785-87. Zonder tekstverandering is het zinsverband moeilijk te begrijpen. Jonckbloet wilde dan ook *Nu* in *So* veranderen; hij plaatste voorts een punt achter 7785, en beschouwde 86-87 als één zin. Zonder die wijziging zou men misschien 7785 rechtstreeks met 7787 kunnen verbinden en 7786 als parenthesis beschouwen, vrij vertaald aldus: Mij dunkt - gedachtig aan de uitleg van de droom door mijn vader - dat de ridder thans zeker niet tot mijn voordeel zou gedood worden. Overigens schrapt J. in 7786 *mi*.
7791. Hs. heeft alleen *Hi*.
7792-94. Ook hier is het zinsverband onduidelijk. Jonckbloet stelde een ingrijpende wijziging van 7793 voor: Ende ic in sijn gheselscap dan. - Deze verandering gaat me te ver: van een verklaarbare verschrijving is dan geen sprake meer. Mogelijk is voor *soude* in 7794 *soudic* te lezen; na 7792 is dan dus een zinsgrens (puntkomma) aan te nemen, waarmee de optatívische veronderstellingen eindigen; 7793 is dan een zich verdiepen in die gewenste situatie, een verklaring van eeuwige trouw, aansluitend bij 7795 (beide zinnen bevatten 'dan'!) dus: Ik wilde dat ik met hem buiten de vesting stond enz.... en wij bijeen mochten blijven - dan zou ik voor altijd in zijn nabijheid zijn, etc.

Hi[er] binne*n* weder te mine*n* vader; *
En*de* wi moesten bliv*en* te gader; *
Met hem in sijn gheselscap dan
Euwelike bliven soude vort an.

*
Mi ware vele bet dan bequame
Sijn soete ghelaet, sijn soete lechame
+ Die melodie die hi soude
Jegen mi driven, oft hi woude +163 va
Danne mi te mergen inden boemgaert
Dien mijn vader hevet so waert
Ende daer die goudine boem in staet
Daer so varre niemare of gaet
Dor dat grote wonder datmer an siet:
Die vogelkine ne cesseren niet
Altoes te singene soeten sanc;
Daer es der bellekine gheclanc
Daer jeghen te horne den soete acort; *
Danne staet die aern daer bet vort
Die metten vlercken bevangen hevet
Die clare fonteine die altoes ghevet
Langhe leven ende ghesonde.
Ic dar nodan wel metten monde *
Segghen dat ic mi van al gader
Eer halmen soude ende oec minen vader *
Ende vrienscap verliesen euwelike
Eer ic den ridder sloughe swike
Die hier vore mi leget ghebonden.'
Doe sprac soe ten selven stonden
Toten ridders dese tale
Dien Walewein hadden in die zale *
Uten karkre ghebrocht vorwaere; *
Si seide: 'Ghi heren, God weet, ic ware
Van desen ridder ghewroken gerne *
Die minen vader pijnde te deerne.
Wedert mi quaet es ofte goet *
Ic moet emmer minen moet
Over hem coelen, maer mi ware
Leet, wist yemen hopenbare
Dat ic, die bem ene joncfrouwe
Enen ridder soude doen sulken rouwe.

* 7807. Aldus hs. *soete* - de verbogen vorm zou te verwachten zijn: *soeten* (vgl. 8705), tenzij men zegt dat door het lidwoord *den* de accusatief reeds voldoende is gemarkeerd. Aangezien dus wijziging van de lezing van het hs. niet strikt nodig is, laat ik die achterwege.
7812. Achter deze regel staat het overloopteken.
7814. Jonckbloet stelde een andere lezing voor: Eer halmen soude, ende ooc mijns vader / vrienscap verliesen euwelike. Een aantrekkelijke verandering, die ook Verdam IV, 52 overneemt. Strikt nodig is zij echter niet. Men kan met enige goede wil de zin zo opvatten: dat ik liever van dit alles afstand zou doen en ook mijn vader en zijn liefde verspelen (of: mijn vader en de omgang met mijn vrienden?), dan dat ik deze ridder in de steek zou laten.
7820. Aldus hs.: *Dien*. Het zal een schrijffout zijn.
7821. Verdam stelt de mogelijkheid achter *ghebrocht* een punt te plaatsen en *vorware* bij de directe rede te nemen. Het lijkt niet waarschijnlijk, wegens de woordschikking van 'si seide.'
7823. De afschrijver schreef na de *g* van *ghene* eerst een *e*, maar maakte er toen een *h* van.
7825. Oorspronkelijk was *es* overgeslagen, maar de afschrijver heeft zelf *es* achter de regel geplaatst met een schuin-verticale streep als inlaatteken. Verbinding van deze hypothetisch-concessieve zin met de voorafgaande is niet aannemelijk, vanwege de tijdsvormen. Ook J. leest aldus.

*
Keert ghi heren, want ens niet
Wel betamelijc dat ghi siet;
Want ic sal hem groten toren
Doen; ic segt ju wel te voren.'
Aldus in deser selver maniere
Keerden uten karke*r*e wed*er* sciere
Die ridd*er*s en*de* alsi waren buten
Dede die joncf*rouwe* Ysabele sluten *
Die cam*er*e vaste mett*er* spoet.
Twe camerien getrouwe en*de* goet *
Hadde Ysabele doe met hare
Die hare stille en*de* hopenbare
[+] Heimelike waren tallen saken.
Soene wilde ghene droeve h*er*te make*n* +163 [v]b
En*de* alsi die sake, dat sijt weten *
Hare dinct, so hevet al leets v*er*geten
Na dien dat soe hare*n* lieve*n* amijs
Met hare hevet in hare porprijs.
Noch ne was joncf*rouwe* in erderike
Die so sere inhertelike *
Enen rudd*er* minde en*de* so sere
Als soe Wal*eweine* dede, den here.
Wet wel dat die scone maget
Els en gene dinc en jaget
Dan te drivene hare jolijt
Metten her Wal*eweine* te deser tijt.
Soe weet hare selve*n* seker daer
Dat soe mach wesen sond*er* vaer.
Daer der Wal*ewein* lach upt pavement
Liep soe tote hem met genent.
Ne waer dat hare die scamelhede
Een weder trecken gaf tier stede
Soe hadde thant den ridd*er* van prise
Ghehelst, ghecust in meneg*er*e wise.
Die[s] hevet soe hare ten selve*n* stonden *
Onthoude*n* met pine*n*, maer onbonde*n*

* 7838. In hs: *Dede die j. Y den karkere sluten*. Het vers is ongewoon lang en het object *karkere* moet een vergissing zijn t.o.v. *camere* in het volgende vers: W· bevindt zich reeds niet meer in de 'karkere'. Jonckbloet schrapte het dan ook.
7840. Aldus hs. *camerien*. Jonckbloets verandering in *cameriere* is onnodig (Mnl. Wdb. III, 1147).
7845. In hs. staat: En*de* alsi die dat sake .... Jonckbloet liet *die* weg, maar *sake* is vanouds en in het Mnl. vrijwel steeds fem. Waarschijnlijk heeft een afschrijver te vroeg het voegwoord geschreven dat achter *sake* komt.
7850. In hs. *jn* hertelike.
7865. In hs. staat *Die* i.p.v. *Dies*. Jonckbloet las *Dit;* Verdam (IX, 1995) stelde voor *dis*. Achter de regel het overloopteken.

*
Hevet soe saen den edelen man. *
En*de* mijn her Walewei*n*, die hem can
Wel ghelaten, [seide] met desen: *
‘Ay scone joncf*rouwe*, hoe saelt wesen:
Weder salic sterve*n* ofte leven?
Salic sterve*n*, ic sal u gheven
Mine ziele, scone joncfrouwe.
Neemdi mijn lijf, met soete*n* rouwe
Willic sterven in uwen scoet.’
Die joncf*rouwe* sprac: ‘Ne ghene doot
Ne suldi, here, van mi ontfaen. *
Maer mochtic, ic soude ju saen *
Telivereren van algader *
Ute den dangiere mijns vader.
Na dien dat nu ghescepen staet *
Wetic oec wel sulken raet
Dat ic wel cortelike sal
Ju telivereren van al tal.’ *
Die joncf*rouwe* namene bi der hant *
En*de* dedene up staen thant *
En*de* ledene ten selven tiden
In ene and*er*e cam*er*e daer besiden.

+ Suldi hier van mi ontfaen *
Ne m*aer* mochtic ic soude u saen *
Telivereren alle gad*er* *
Uten dangiere van mine*n* vad*er*
Nadien dat gescepe*n* staet *
Wetic ooc wel sulke*n* raet
Dat ic u wel cortelike sal
U te liverere*n* van al *
Doe na*m*me*n* die ioncf*rouwe* bid*er* hant *
En*de* dedene up stae*n* altehant *
En*de* lede*n* ten selve*n* tiden
Tere andr*e* camere d*aer* besiden

+hs G 1 ra

* 7867. In plaats van *Hevet* staat er *Ghevet*.
7869. In hs. ontbreekt *seide*.
7877. In G. is het negatieve partikel ‘ne’ niet herhaald, zoals wel het geval is in L. In plaats van ‘here’ (L) staat in G. ‘hier’. Om beide redenen lijkt mij de lezing van G. zuiverder, ook vanwege het ritme: Sùldi híer van mì ontfáen.
7878. Tegenover ‘ju’ in L. heeft G. regelmatig ‘u’. In L. *jc*.
7879. De prepositie ‘van’ in L. is overbodig en ontbreekt ook in G. Mogelijk is het uit 7980 of 7984 ingedrongen; daar heeft nl. G. de van-verbinding tegenover de genitief in L.
7881. L. heeft ‘nu’, dat in G. ontbreekt; het is ook syntactisch overbodig. Ook hier zal dus G. wel de oorspronkelijke lezing hebben.
7884. Hs. L.: *van al tal*. Jonckbloet maakte er van: van allental; een overbodige verandering, daar blijkens Mnl. Wdb. I de korte vorm herhaaldelijk voorkomt in het Mnl. Opvallend is dat G. slechts heeft ‘van al’. Telkens heeft dit hs. een kortere vorm, die naar ik vermoed dichter bij het origineel slaat.
7885. G. heeft hier ‘Doe’ in tegenstelling met L. Hier lijkt L. beter.
7886. Ook hier heeft G. de langere vorm ‘al te hant’ tegenover ‘thant’ in L. Ritmisch lijkt G. beter.

*

+ Noit en was in aerderike
Camere so scone, no hare ghelike +164 ra
Ghemaect bi meestrien groot:
So blecte vanden goude root *
End*e* scemerde harde menichfoude.
Meneghe scone historie, oude *
End*e* nieuwe, stonden daer gepingiert
Daer die cam*er*e mede was v*er*chiert *
Van cinopre en*de* van lasure
Van selvre en*de* van goude pure. *
Die pingeringhe en*de* dat wonder
Dat daer gewrocht was bove*n* en*de* ond*er*
Die ystorie van Troyen en*de* oec mede
Twond*er* dat Alexander dede
In can ju ghemaken vroet
Van al den wondere datter stoet

+ Noit ne was in erdrike
Cam*er* scoenre no diere gelike +hs G 1 ra
Ghemaect bi meestrie groot
Soe v*er*lichte van goude root *
End*e* soe scem*er*de arde menichfoude *
Menige dstorie scone houde *
End*e* niewe stonde*n* d*aer* gepingiert
D*aer* die camere of was v*er*chiert *
Van cynopre en*de* van lasure
Van selver en*de* van goude aldure *
Die pingieringe en*de* dat wond*er*
Dat d*aer* gewrocht was bove*n* en*de* ond*er*
Distorie van troyen en*de* ooc mede
Twond*er* dat alexand*er* dede *
In can u n*iet* gemake*n* vroet
Van alde*n* wond*er* dat d*aer* stoet *

* 7892. Opmerkelijk is het verschil in woordkeus: L. ‘blecte’, G. ‘verlichte.’ Ook op andere plaatsen heeft L. het ww. *blecken* (zie W.lijst). Vermoedelijk is dit de oorspronkelijke lezing.
7893. In G. wordt ‘soe’ herhaald, maar het is overtollig.
7894. G. heeft het adj. ‘scone’ achter het substantief. Aangezien er reeds adjectieven in afgescheiden vorm volgen, lijkt me de lezing van L. beter. In G. staat ‘dstorie’. Verdam las ‘ystorie’ wat er zeker niet staat. Te verwachten is ‘istorie’, vgl. vs. 7901 ‘Distorie’. Na ‘menige’ heeft het lidwoord geen zin: het zal dus wel een schrijffout zijn voor ‘istorie’.
7896. L. ‘mede’, G. ‘of’. In Mnl. Wdb. komt onder de vele vbb. van *verchieren* (zie *versieren*) nooit een verbinding met ‘of’ voor.
7898. L. en G. verschillen in het laatste woord. Het is niet uit te maken wat de oorspronkelijke lezing is.
7902. Verdam las in G.: *Dwonder* - maar er staat ongetwijfeld: *Twonder*. Wel lijkt de hoofdletter T enigszins op de D., maar toch zijn beide, vooral als men andere plaatsen in de vergelijking betrekt, zonder veel moeite van elkaar te onderscheiden.
7904. In de collatie van Verdam staat ‘doer’; dit moet een drukfout zijn, want in G. staat *d* met afkortingsteken.

*
En*de* datmen daer al omtrent
Mochte sien upt pavement. *
Oec stont daer ghemaect ene duwiere
Subtijllijc in al sulker maniere
Dat niemen ne ware so vroet va*n* zinne
[Dat hi soude worden mogen an inne] *
Welker neffens dat soe stoede. *
Te groten rampe en*de* sere te [on]goede *
Quaemt den meest*er* diese maecte
Want allene up hem becraecte
Tongeval; hort in welker maniere: *
Also oude als hi die duwiere *
Hadde vulbrocht en*de* twerc volhent
Stappans was hem sijn payment
Ghegeven; ic mach ju segghen hoe:
Die joncfrouwe dedene doe
Ysabele, die goedertiere *

+ En*de* datme*n* d*aer* al omtrent
Mochte sien int pavemen*t* * +hs G
Stont gewrocht ene duwiere
Subtijlre in alre maniere
Dat niemen w*aer* so vroet va*n* sinne
Dat hi soude worde*n* moge*n* an inne
Welkers nevens dat soe stoede *
Te groten ra*m*pe en*de* sere to*n*goede *
Quaemt de*n* meest*er* diese maecte
Want allene up he*m* becraecte
Tongeval in elker maniere *
Alse houde als hi indie duwiere *
Hadde vul wrocht en*de* twerc vulhe*n*t
Stappants was he*m* sijn payeme*n*t
Gegeve*n* ic sal u segge*n* hoe
Die ioncf*rouwe* dedene doe
Die hovesce entie goed*er*tiere *

* 7906. De interpunctie heb ik aangepast bij de meest natuurlijke lezing van L. Bij vergelijking van de lezing in G. twijfel ik echter aan de juistheid van de tekst in L. In G. staat *int pavement*, maar opvallend is de volgende regel met Vf voorop. Uitgaande van de hypothese dat dit de oorspronkelijke lezing is, zou men de vorige regels aldus moeten lezen: *Ende datmen daer al omtrent / mochte sien. Upt pavement / stont gewrocht ene duwiere* / .....
7910. De regel, die in L. blijkens het rijm ontbreekt, heb ik uit G. overgenomen.
7911. De lezing van L. 'welker neffens' wordt door G. niet duidelijker: 'welkers nevens' zal wel een verschrijving zijn voor 'welker nevens'. De verbinding betekent waarschijnlijk: 'waarnaast' m.a.w. waar ze (de duwiere) zich precies bevond.
7912. In hs. L. staat 'te goede', wat een verschrijving moet zijn, zoals ook in G. blijkt. Het voorstel van Jonckbloet, overgenomen door Verdam V, 762 te lezen 'niet sere te goede' vervalt daardoor.
7915. De lezing van L. lijkt zinvoller dan in G., waar 'in elker maniere' een 'stoplap' is. Daarmee is niet gezegd dat de lezing van L. de oorspronkelijke is. Heeft er oorspronkelijk misschien gestaan: 'in selker maniere'?
7916. Eigenaardig is het verschil tussen L. en G.; beide geven een goede zin. De lezing van G. lijkt mij de juiste, zowel 'in die duwiere' als in 7917 'vul wrocht', waarvan 'twerc vulhent' een variatie is; tenzij men de lezing van G. met weglating van 'in' moet accepteren.
7921. L. zal ter verduidelijking wel de naam 'Ysabele' in de plaats van 'die hovesce' gezet hebben.

*
Stappans werpe*n* in die riviere
Daer hi verdranc en*de* sijns daer nare
Nemmermeer ne wart niemare.
Dus ne wiste niemen vander dinc
Dan die joncf*rouwe*. En*de* die ghinc
Bi den her Wal*eweine* neder sitten
Up ene lijs, die met witten *
Sidenen cledren was v*er*dect. *
Daer hevet soe hem v*er*trect *
Al hare wesen, al haren raet
En*de* hoe dat daer binnen staet.
Soe heeft hem die duwarie ghewijst
[+] Die mijn here Walewei*n* sere prijst
Want soe behaged*em* harde wale. [+]164 [r]b
Ysabele die scone smale
En*de* Walewein die riddre vri

[+] Stappants w*er*pe*n* in (de) riviere *
D*aer* hi v*er*dranc en*de* sijns d*aer* nare [+]hs G
Ne*m*m*er*me en w*er*t niemare
.....
.....
[+] Bid*en* h*er* wal*ewein* ned*er* sitt*en*
T....(e) lijs die m*et* ene*n* witte*n* * [+]1 [r]b
Sidinne clede was v*er*dect *
D*aer* heefte*n* ysabele v*er*trect *
H*aer* wese*n* en*de* al h*aer* raet
En*de* dat also d*aer* binne*n* staet
Soe heeft he*m* die duwiere gewijst *
Die mijn h*er* wal*ewein* sere p*rij*st
Want he*m* beiaged*er* arde wale *

* 7922. Na *werpen* is in G. de regel slecht leesbaar: de vraag is of er gelezen moet worden ‘in *de*’ of ‘in *die*’: voor *die* is er waarschijnlijk te weinig ruimte; *de* is voor deze tekst niet uitgesloten, vgl. vs. 7995, 7996, 8010, 8072, etc.
7928. Het is dubieus of in L. staat *lijt* of *lijc* of *lijs*. Jonckbloet verkoos ‘lijt’ en zag er het Fra. ‘lict’ of ‘lit’ in. Naar mijn mening staat er vrij zeker ‘lijc’; mogelijk moet het zijn ‘lijct’ voor ofr. ‘lict’. In G. echter staat lijs, wat de verklaring veel eenvoudiger maakt: *lijs, lise* is een veel voorkomend woord voor ‘rustbank’. Ik houd me daarom maar aan G. ‘lijs’.
Ten onrechte las Verdam in G.: ‘U .....lijs’. Er staat beslist: *T* ...(*e*) *lijs*. Het is weer de begin-T die Verdam parten speelt (vgl. 7902); van ‘ene’ is de slotletter nog gedeeltelijk te herkennen, maar de eerste twee letters ontbreken vanwege een gaatje in het perkament. - Achter deze regel staat een overloopteken in L.
7929. G. heeft sing., L. plur.; ritmisch lijkt het laatste beter.
7930. Deze en de beide volgende regels verschillen in de hss. enigszins. Het is moeilijk uit te maken welke lezing de juiste is; mijn voorkeur gaat uit naar G., behalve 7932: daar lijkt L. ritmisch beter.
7933. In het perkament van G. zit een gat dat doorloopt over de regels
7933-37. Blijkbaar bestond bij het schrijven van het hs. reeds een slechte plek in het perkament, want de tekst is links en rechts van het gat geschreven zodat hij geen lacunes vertoont. Niet heel duidelijk leesbaar is *wale*, waarvan de beide eerste letters vóór, de twee laatste áchter het gat staan (de laatste onduidelijk). De lezing van L. *duwarie* wordt verbeterd door G. *duwiere*, zoals L. zelf trouwens ook elders heeft (vgl. Verdam IV, 485, 487).
7935. De lezing van G. ‘beiaged*er*’ moet een vergissing zijn voor ‘behagede’. De hele zin is trouwens in L. beter.
7937. De lezing van Verdam ‘ridder’ is onjuist: er staat duidelijk ‘rudder’.

Ysabele die scone smale
En*de* wal*ewein* die rudd*er* vri *

*
Waren gherne elc andren bi.
Dat grote solaes, die soete vie
Dat grote amoers, die melodie
Die si onderlinghe dreven
Wert jou van mi niet bescreven
Want ic en caent gheseggen niet.
Ende [of] si ooc speelden iet *
Onder hem tween der minnen spel
Dan canic ju gheseggen niet wel.
Heimelike al sonder rouwe
Es Walewein ende die joncfrouwe:
Si hebben haren wille al gader.
Ysabele hevet haren vader
Vergheten ende sinen rouwe groot:
So hadde liever, ware hi doot
Dan soe den riddre stout, vermeten *
Waleweine, soude vergheten.

+ Waren gherne elcander bi
Dat grote solaes dat soete vie
Dat amors die melodie *
Die si onderlinge dreven
Wert u van mi niet bescreven
Want in cant u geseggen niet
Ende of si ooc speilden yet *
Onder hem ·ij· der minnen spel
Dan canic u niet geseggen wel
Hemelike al sonder rouwe
Es walewein entie scone ioncfrouwe *
Si hebben haren wille al gad(er) *
Ysabele heeft haren vader
Vergeten ende sinen rouwe groot
Soe hadde liever waer hi doot
Dan soe den rudder soude vergeten *
Walewein stout ende vermeten

+hs G

* 7940. Blijkens G. moet waarschijnlijk ‘grote’ in L. geschrapt worden: het is een begrijpelijke verschrijving naar vs. 7939.
7944. In hs. L. staat ‘als’ in plaats van ‘of’. De juiste lezing heeft G. In de tekst van L. is trouwens op deze plaats geknoeid. Ook Jonckbloet las ‘of’.
7948. In G. is ‘scone’ waarschijnlijk een invoegsel.
7949. Het afk.teken van ‘gader’ in G. is niet zichtbaar - waarschijnlijk door het gaatje in het perkament verdwenen.
7953. De woordschikking van dit en het volgende vers is in G. natuurlijker en daarom beter dan de gewrongen constructie in L. Ook hier las Verdam ten onrechte ‘ridder’ voor ‘rudder’.

*
Hare vader, die co*ninc* Assentijn
Hi waent wel weten die w*aer*heit fijn
Dat Wal*ewein* hevet die pine groot *
Starcke vangnisse toter doot.
Lettel achte hi dat hi so wale *
Met siere dochter, der scoenre smale *
Es te gemake met soeten spele.
Hi ghelosede dicken en*de* vele *
Hoe dane doot hi dade bederven *
En*de* met diversen tormenten dade st*er*ven. *
Der Wal*ewein*, also ict eerst seide
En*de* Ysenbele hadden beide
Amors, jolijt en*de* grote jonste.
[Daer] ne was hare ghene [die] conste *
Van andren werden sat of moede.
Thaer selfs behouf heeftsoe ene roede *

+ **D**ie co*ninc* hare*n* vad*er* assentijn *
Hi waent wel weten de w*aer*heit fijn +hs G
Dat h*er* wal*ewein* pine heeft groot *
En*de* staerke vangenesse tot*er* doot
Lettel weet hi dat hi so wale *
Es m*et* sire dochter d*er* scoenre smale *
Tegemake m*et* soeten spele
Hi gloosde dickent en*de* vele
Hoe dat hine best dade bed*er*ve*n* *

* 7955. In tegenstelling met L. begint G. hier met een eenvoudige lombarde een nieuwe rubriek, wat L. eerst in 7965 doet. Vermoedelijk heeft L. de oorspronkelijke indeling. Weliswaar schijnt in 7955 een nieuw gegeven te worden aangesneden: de dichter roept even de figuur van de vader in de verbeelding van de lezer op, maar een werkelijk nieuwe episode begint hier niet. Dat is wel het geval in 7965, waar nl. het verhaal van het verraad inzet. Bovendien is de zin in G. 7955 verstoord, vermoedelijk om de *d* als hoofdletter naar voren te halen.
7957. De lezing van L. is beter dan van G., waar 'her' waarschijnlijk ingevoegd is en de woordschikking veranderd: ritmisch is L. veel soepeler. Ook zou ik het ontbreken van 'Ende' in de volgende regel als oorspronkelijk willen handhaven.
7959. In L. 'achte', in G. 'weet'; het eerste lijkt me oorspronkelijk.
7960/61. Ook hier is de lezing van L. ritmisch beter en waarschijnlijk dichter bij het origineel dan de stroeve zinsvorm in G. Het ligt voor de hand te vermoeden dat de schrijver van G. 'Es' bij vergissing een regel te vroeg geplaatst heeft.
7962. De normale vorm is *glosede*, zoals in G.: *gloosde*.
7963. In L. ontbreekt het pron. object. Uit G. kan 'ne' aangevuld worden. Overigens is de lezing van L. te verkiezen boven die van G. Aardig is de emendatie van Jonckbloet, ten dele door G. bevestigd: Met hoedane doot hine dade bederven / Ende met diversen tormenten sterven.
7964. In L. is 'dade' overbodig. De oorspronkelijke lezing van 7963-64 zal dus zijn: 'Hoe dane doot hine dade bederven / Ende met diversen tormenten sterven' - zoals Jonckbloet reeds postuleerde.
7968. In hs. L. staat 'Dat ne was hare gene conste'. Jonckbloet veranderde 'was' in 'van', een verbetering die echter door G. onaanvaardbaar wordt. Ik heb L. gewijzigd naar G., zonder de lezing van G. letterlijk over te nemen. Achter 7967 moet dan vanzelfsprekend (in tegenstelling met J.) de zin door een punt beëindigd worden.
7970. In G. ontbreekt 'soe' achter 'heeft'. De constructie met het subject (Ysabele) op de volgende regel, door het object gescheiden van het Vf. is wat gewrongen. In L. staat 'Ysabele' als afgescheiden subject na de pronominale aanduiding. Toch durf ik niet te beslissen welke lezing de oorspronkelijke is, waarschijnlijk echter G.

En*de* m*et* diveersen torme*n*te st*er*ve*n*
D*er* wal*ewein* alsic eer seide
En*de* ysabele hadde*n* beide
Amoers iolijt en*de* grote ionste
D*aer* ne was h*aer* ne ghee*n* die conste *
Van andre*n* w*er*de*n* sat of moede
Th*aer*s selves boef heeft ·i· roede *

*
Ysabele geploct ic wane
Soe w*er*ter arde varinc ane *
Qualijc en doe geluc of geval
Alsic u hier segg*en* sal *
Daer was een ridder int hof, die sere
Pogede om der joncf*rouwen* onnere.
Hi hadde bi nachte en*de* bi daghe
Verradelike gheleit laghe
En*de* ghewacht bi suptilen treken
Al hare segghen, al hare spreken
+ Dat amors en*de* die feeste
Die soe dreef met bliden gheeste +164 va
Jegen den ridder goet van prise. *
Walewein die in alrewise
Die joncf*rouwe* minde met herte*n* groot
Hem dinct, si sijn uut alre noot.
Si hadden hare hemelijchede

+ Ysabele, gepluct; ic wane
Soe wertre harde qualike ane * +hs G
En doe gheluc en*de* groot gheval;
Bi redenen die ic ju segghen sal: *
.....
.....
+ Hi hadde bi nachte en*de* bi dage
V*er*radenlike geleit lage +1 va
En*de* gewacht bi subtijlre treke*n*
Al h*aer* segge*n* en*de* h*aer* spreke*n*
Dat amoers en*de* die feeste
Dat soe dreef m*et* blide*n* geeste
Jege*n* de*n* rudd*er* stout van prise *
Wal*ewein* die in alre wise
Die ioncf*rouwe* minde m*et* h*er*te*n* gr*oo*t
H*em* dinct si sijn uut alre noot
Si hadde*n* h*aer* hemelijchede

* 7972-73. Vreemd is de lezing van G. met ‘varinc’ dat ‘snel, spoedig’ betekent. Op zichzelf is het niet verwonderlijk dat het begrip ‘snel, spoedig’ hier is toegepast, als vooruitlopen op het dreigende gebeuren. Maar syntactisch staat ‘Qualijc’ op een vreemde plaats. Vermoedelijk is het woord ‘varinc’ een invoegsel van de afschrijver, dat ‘Qualijc’ heeft verdrongen. De afschrijver van G. zag zich waarschijnlijk toen ook gedwongen ‘groot’ voor ‘geval’ op te offeren, om de regel niet te lang te maken. De lezing van L. zal dus in beide regels wel de juiste zijn.
7974. Het is moeilijk uit te maken of L. dan wel G. de oorspronkelijke tekst bewaart; ik vermoed dat de korte vorm van G. de originele is. Jonckbloet wilde ‘redenen’ veranderen in ‘reden’.
7983. De keuze tussen L. ‘goet’ en G. stout’ is moeilijk. Het gat in het perkament van G., dat in vs. 7933 is gesignaleerd, heeft ook op deze versozijde geen kwaad gesticht in de tekst.

*
En*de* drevense dickent d*aer* t*er* stede *
H*aer* spel en*de* h*aer* grote iolijt *
Dies hadde de rudd*er* groten nijt
Hi was vroet en*de* stuer *
Subtil[ike] haddi in den muer *
Ghemaect een gat daer hi sach *
Die feeste die te drivene plach
Mijn here Walewein en*de* die fiere *
Jeghen die maget goedertiere.
Hi sach se te meneger stont *
Die joncf*rouwe*, cussen an haren mont
En*de* helsen na der minnen spele.
Dit was so dicken en*de* so vele
Dat, die felle riddre wreet
Toten coninc liep hi ghereet *
Daer hi[ne] in ene camere vant *

[+] En*de* hare grote riveel mede *
Daer toe spel en*de* soete jolijt. * [+]hs G
Dies hadde die and*er* groten nijt.
Hi was wreet, fel [ende] stuer *
Subtilijc haddi in de*n* muer *
Ghemaect ·i· gat d*aer* hi dore sach *
Die feeste die te driv*en* plach
Mijn h*er* wal*ewein* de fiere
Jeg*en* de maget goed*er*tiere
Hi sach he*m* te menig*er* stont *
De ioncf*rouwe* cusse*n* ande*n* mont
En*de* helse*n* na d*er* mi*n*ne*n* spele
Dit was so dicke*n* en*de* so vele

* 7988. De lezing van L. is te verkiezen boven de omslachtige vorm van G.
7989. Vermoedelijk is ‘soete’ in L. de oorspronkelijke lezing: G. zal ‘grote’ uit de volgende regel hebben overgenomen.
7991. In L. staat: *Hine was w.f. no stuur*. De negatieve vorm is in het verband onaanvaardbaar. Met Jonckbloet heb ik hem vervangen door de positieve vorm, maar tevens, ‘ende’ ingevoegd. Curieus is de lezing van G.: ‘vroet ende stuur’: ‘vroet’ kan hier geïnterpreteerd worden als ‘listig’ (zie Mnl. Wdb.). Maar vermoedelijk is het toch een verschrijving voor ‘wreet’: ook in vs. 8001 en 8031 wordt dit adj. gebruikt. Vermoedelijk is ‘fel’ in L. een verzwaring en luidde dus de regel oorspronkelijk: *Hi was wreet ende stuur*.
7992. In L. staat: *Subtilheit*. Jonckbloet vulde aan tot: Met subtilheit. De goede lezing heeft echter G. Daarnaar heb ik L. veranderd in ‘Subtilike’.
7993. Op grond van G. moet in L. gelezen worden: *daer hi dore sach*.
7995. In L. is ‘ende’ overtollig. Op grond van G. moet het geschrapt worden, zoals Jonckbloet reeds vermoedde.
7997. Aldus hs. L. Het is hoogst waarschijnlijk dat op grond van G. ‘se’ in L. veranderd moet worden in ‘hem’, zoals Jonckbloet reeds voorstelde. Ik laat de tekst in L. ongewijzigd, omdat hij niet onbegrijpelijk is: *se* kan opgevat worden als object van kussen en staat dan in de plaats van het afgescheiden object ‘die joncfrouwe’; door weglating van ‘hem’ krijgt ‘kussen’ (en laten ‘helsen’) een passieve functie: gekust worden.
8002. In L. is ‘hi’ overtollig: de tekst is zuiverder in G. Ik laat ook hier de tekst van L. echter ongewijzigd, omdat hij syntactisch te verdedigen is als zinsconstructie uit de affectieve gesproken taal: het zware subject is met emfatisch accent afgescheiden. In aansluiting daarop plaats ik een komma achter ‘dat’ in 8001, waarna dan de emotionele hoofdzinconstructie volgt.
8003. Het in L. aangevulde pron. object ‘ne’ staat in G.

Dat die felle rudd*er* wreet
Tote*n* co*ninc* liep gereet *
D*aer* hine in ene camer vant

*
Allene. Hi knielde al te hant *
En*de* seide: ‘Lieve co*ninc* here
Mijn herte weent va*n* grote*n* sere! *
Ghi sijt v*er*raden jammerlike
En*de* ghi sult derven cortelike
Juwer werelt ere en*de* juw*er* crone. *
Jouwe Ysabele, die scone *
Heeft ju bi [subtylen] engiene *
Verraden. Ju staet te ghesciene
Groten ramp en*de* swaer v*er*lies!’
Die co*ninc* sprac: ‘Berecht mi dies;
Daer of soudic wete*n* gaerne. *
Bestaet mi mijn dochte*r* tont*aer*ne
So waert jeghen nature sere *
Dade mi een ander goet en*de* ere.
Maer hoe mochtic gheloven dat?’
Die ridder sp*rac*: ‘Here, up een rat *

+ Hi knielde ned*er* alte hant *
En*de* seide lieve co*ninc* here +hs G
Mijn h*er*te wee*n*t van sere *
Ghi sijt v*er*rade*n* iam*er*like

* 8004. In G. ontbreekt ‘Allene’. Ik geloof dat G. de oorspronkelijke tekst bewaart. Daarvoor zijn twee argumenten aan te voeren. Wanneer het enjambement in L. (allene) origineel was, had men achter regel 8003 wellicht een overloopteken mogen verwachten, zoals deze afschrijver herhaaldelijk in zulke gevallen gebruikt; doorslaggevend is dit echter niet.
In de tweede plaats heeft het er alle schijn van, dat door de aanwezigheid van ‘Allene’ in L. de volgende zin is verkort en ‘neder’ opgeofferd. Het gebeurt herhaaldelijk dat de afschrijver van L. een sterker gedramatiseerde, meer emotionele vorm gebruikt, zoals verderop nog meermalen zal blijken.
8006. In G. ontbreekt ‘groten’: hier heeft L. weer een zwaardere vorm.
8008. Verdam las in G. ‘bederven’. Dit staat er echter pertinent niet; hoogstens zou men kunnen beweren, dat de afschrijver ‘bderven’ geschreven heeft. Bij nader toezien echter blijkt er te staan ‘v*er*derven’: het afkortingsteken heeft er dan schuld aan dat de *v* een *b* lijkt.
8009. L. ‘werelt ere’, G. alleen ‘ere’, evenals in 8061. Waarschijnlijk is dit weer een verzwaring door de afschrijver van L. Maar die zware vorm staat ook in 6416 en 6797, en is ook elders in het Mnl. een gangbaar woord (Verdam IX, 2226).
8010. Jonckbloet stelde voor ‘Jouwe’ in L. te vervangen door ‘joncfrouwe’, maar G. heeft waarschijnlijk de oorspronkelijke lezing. Vermoedelijk heeft de afschrijver van L. ‘dochter’ overgeslagen of opzettelijk opgeofferd vanwege de omvang van het vers, toen hij eenmaal ‘jouwe’ gebruikt had.
8011. In L. staat: *bi subtylheden engiene*. Het voorstel van Jonckbloet te lezen ‘bi subtylen engiene’ is door G. bevestigd. - Achter ‘engiene’ staat in L. het overloopteken en achter ‘Verraden’ een punt.
8013. Verdam las *camp*. Inderdaad is de beginletter wat onduidelijk geworden doordat de *a* er direct tegen aan is geschreven. Bij nader toezien met een loep staat er duidelijk *ramp*.
8015-16. L. heeft ‘Gaerne’ en ‘tont’ne’. Op grond van *gaerne* heb ik in 8006 gelezen *tontaerne*, in tegenstelling met Jonckbloet, die schrijft: gerneonterne. G. geeft geen uitsluitsel, omdat daar beide woorden afgekort zijn.
8017. Achter deze regel staat in L. het overloopteken, zonder dat hier echter sprake is van een enjambement, maar een scheiding tussen hz. en bz. Het bijzondere van de syntactische figuur is evenwel, dat op de concluderende hz. na de hypothetische voorzin (vs. 8016) nog een tweede hypothetische bz. volgt. Zonder leesteken achter 8017 zou de lezer geneigd zijn, het zinsverband te beëindigen met 8017.
8020. De lezing van L. ‘here’ lijkt me beter dan G. ‘mer’.

Ghi sult v*er*derve*n* cortelike *
Uw*er* ere en*de* uw*er* crone *
U dochte*r* ysabele de scone *
Heeft u bi subtile*n* engiene *
V*er*rade*n* u staet te gesciene
Grote*n* ramp en*de* sw*aer* v*er*lies *
Die co*ninc* sprac berecht mi dies
D*aer* of soudic wete*n* gh*er*ne
Bestaet mi mijn dochte*r* tonte*r*ne
So w*aer*t iege*n* nature*n* sere
Dade mi een ande*r* goet of ere
M*aer* hoe mochtic gelove*n* dat
Die rudde*r* sprac m*er* up ·i· rat *

*
Doet mi legghen, eest niet waer! *
Nu comt selve tote daer.
Ic sal ju leden te sulker stede
Daer ghi selve die waerhede
Properlike sult bescouwen.'
+ Die co*ninc* die antworde: 'Met trouwen
Daer moeti mi leden saen.' +164 vb
Dander sprac: 'Here, weten gaen! *
Ic salre ju leden, wanic wale.' *
Si ghingen te gader na der tale *
Die co*ninc* en*de* die rudd*er*e wreet.
Sinen heere leedde hi ghereet
Toter camere daer die ghelieve *
In ware*n*, datten groten grieve
Hem beden sal comen in corten ure *
Sine hebben meer dan aventure.

+ Moet me*n* mi breke*n* eist n*iet* waer *
Nu comt selve tote daer +hs G I vb
Ic sal u lede*n* t*er* selver stede *
Daer (g)hi sult sien die w*aer*hede *
.....
.....
D*aer* moeti mi lede*n* saen
Die rudd*er* sprac weten gaen *
Ic salre u lede*n* wale *
Si ghincre m*et* deser tale *
Die co*ninc* entie rudd*er* wreet
Sine*n* h*er*e ledi gereet *
Toter camere d*aer* die gelieve
In ware*n* dat te groten grieve
He*m* bede*n* sal come*n* in cort*er* ure *
Sine hebbe*n* me dan ave*n*ture

* 8021. De beslissing tussen L. en G. is hier moeilijk; vermoedelijk heeft L. de juiste lezing.
8023. Onduidelijk is het laatste woord in G., maar met enige moeite toch wel te ontcijferen als 'stede'.
8024. Deze regel is moeilijk leesbaar in G. Verdam gaf op: gi sult sien die w. Dit is onvolledig, en wat 'gi' betreft onjuist. Duidelijk staat voor de kantlijn hoofdletter *D* met afkortingsteken. Van het volgende woord is tenminste 'hi' onmiskenbaar. Tussen kantlijn en 'hi' is iets zichtbaar wat de kop van een *g* zou kunnen zijn. - In ieder geval is voor een *g* voldoende ruimte aanwezig. Daar de regel op de rand van de afsnijding staat, zal de onderkant van de *g* verdwenen zijn. Zo zal hoogstwaarschijnlijk 'ghi' gelezen moeten worden, wat klopt met L. 'Sult' is duidelijk; 'sien die w*aer*hede' is met enige moeite ook te ontcijferen. Helaas ontbreken de volgende regels in G., zodat niet duidelijk is, hoe nu feitelijk de zin moet verlopen, aangezien 'sien' het te verwachten 'bescouwen' (rijm in L!) vervangt!
8028. L. heeft 'Dande' i.p.v. '*Dander*'. Waarschijnlijk is de lezing van G. de oorspronkelijke.
8029. Blijkens G. zal 'wanic' in L. wel een invoegsel zijn.
8030. De keuze tussen L. en G. is moeilijk; G. lijkt me de oorspronkelijke lezing.
8032. Verdam schreef hier 'leeddi'; een vergissing: er staat volkomen duidelijk: *ledi*.
8033. Achter deze regel staat in L. het overloopteken.
8035. Aldus in L. 'corten ure' i.p.v. te verwachten 'corter ure' zoals Jonckbloet dan ook schrijft en G. geeft.

*
Die rudder leetde den coni*n*c mettie*n*
Bet vort, daer hi mochte dorsien
Die masiere en*de* hevet te hant
Versien den rudder achemant
Wal*eweine*, sittende met rivele *
Bi siere dochter der damosele;
En*de* sachse sitten allene twee
Tere scoenre tafle en*de* nemmee.
In harde menegerande wise
Hadsi plaintheit van goed*er* spise *
En*de* van wine drierande ofte viere
Elken oec na sine maniere. *
Vore die goedertiere so sneet
Wal*ewein* die morssele ghereet.
Eer die maeltijt was voldaen
Ic segghe ju sonder mine*n* waen *
Dat siere manlijc andren binnen

+ **D**ie rudd*er* lede de*n* co*ninc* mettien
Bet vort d*aer* hi mochte dor sien +hs G
Die maysiere en*de* heeft die hant *
V*er*sien de*n* rudd*er* achemant
Wal*ewein* sitt*en* m*et* rivele *
Bi sire dochter d*er* damoysele
En*de* sachse sitt*en* allene twee
Tere score tafle en*de* ne*m*mee *
In arde menigerande wise
Hadsi plenteit va*n* goed*er* spise *
En*de* wijn ·iij· rande of viere *
En*de* elke*n* smake*n* na sire maniere *
Vor die goed*er*tiere so sneet
Wal*ewein* die morsel*en* gereet
Eer die maeltijt was geda*en*
Dar ic wel segg*en* sond*er* wa*en*
Dat sire elc andre*n* binne*n*

* 8039. In G. is ‘die hant’ kennelijk een verschrijving voor ‘te hant’ (L.).
8041. De partic. constructie in L. is waarschijnlijk beter dan de infin. in G. met oog op het ww. ‘versien’.
8044. In G. is ‘score’ waarschijnlijk een verschrijving voor ‘scoe*n*re’ of ‘sco*n*re’; vgl. L. ‘scoenre.’
8046. In L. staat ‘plaintheint’, een duidelijke schrijffout, achterhaald door G.
8047. Verdam heeft hier het cijfer ·iij· opgelost in *drie* (*rande*), zoals voluit in L. staat; elders (8055) laat hij het cijfer staan.
8048. De lezing in G. is vreemd, maar ook die van L. heeft een weinig tastbare zin, of het moest zijn: voor elk van hen zoals het best bij hen paste. ‘Ende’ kan in G. gemakkelijk uit 8047 zijn ingeslopen. Het woord ‘smake(n)’ zal toch wel in het origineel hebben gestaan, anders is het moeilijk te verklaren, waar de afschrijver het vandaan gehaald heeft. Misschien heeft er gestaan: ‘elken smaec na sine maniere’ in de betekenis van: ‘ieder (v.d. wijnen en spijzen) met zijn eigen geur of smaak’.
8052. De lezing van G. lijkt ritmisch aantrekkelijker.

*
Bi den rade van der minnen
Custen si en*de* helseden hond*er*t waerf. *
Dat van rouwe*n* doe niet en staerf *
Die co*ninc*, hare vader, doe hi dit sach! *
Stillekine seit hi: ‘O wach! *
Wien salmen betrouwe*n* oft gheloven *
Na dat mi nu wille roven
Mijns selfs kint mine werelt ere! *
Soe salre omme sterve*n* m*et* g*ro*ten sere!’
Als een die al es verwoet *
Ghinc hi danen met groter spoet. *
Die ridd*er*e volghede hem ter vaert.
Die co*ninc* ghinc ter zale waert.
Ridders, serjante, al datter was
Verstormdi, sijd seker das,
En*de* deetse doen int arnasch. *

[+] Bide*n* rade van d*er* minne*n*
Custe*n* en*de* helsde*n* ·xl· w*aer*f [+]hs G
Dat va*n* rouwe*n* n*iet* st*aer*f *
De co*ninc* als hi dit sach *
Dat was wond*er* hi riep o wach *
Wien so salme*n* gelove*n*
Na dat mi nu wille rove*n*
Mijns selves ki*n*t va*n* mire ere *
Soe salre om st*er*ve*n* m*et* grote*n* sere
Als die al gad*er* es v*er*woet *
Ghinc hi van dane*n* mett*er* spoet
Die rudd*er* volgede he*m* t*er* v*aer*t
Die co*ninc* ghinc t*er* sale w*aer*t

* 8055. In L. is ‘si’ overbodig. Jonckbloet liet dit pron. weg. Het ontbreekt ook in G. Toch handhaaf ik de lezing van L., niet omdat ik meen, dat dit de oorspronkelijke is, maar als voorbeeld van de naïeve, ongekunstelde spreektrant, waarbij de SVfA-constructie overgaat in de geïnverteerde vorm.
8056. In L. lijkt ‘doe’ overbodig; als verzwarende vorm en vooruitwijzende op 8056*b* is het verklaarbaar. G. heeft weer de sobere korte vorm. Toch geloof ik, dat daar vanwege ritme en negatieve functie vóór ‘staerf’ ‘ne’ moet ingevoegd worden.
8057. Blijkens G. is L. hier waarschijnlijk ook weer omvangrijker dan het origineel: ‘hare vader’ zal affectief door de afschrijver zijn ingevoegd.
8058. De lezing van G. zal hier ook te verkiezen zijn boven die in L. Dan is dus ‘Dat was wonder’ als hoofdzin na 8056/57 in L. vervangen door ‘Stillekine (seit hi)’. Daardoor is in 8056 de dat-zin een zelfstandige uitroep van verbazing geworden.
8059. In overeenstemming met de reeds telkens geconstateerde neiging van de afschrijver van L. is het vers affectisch verzwaard.
8061. In L. ‘wereltere’, vgl. vs. 8009. Verdam schreef in zijn collatie voor G.: ‘mine ere’. Er staat echter ‘mire ere’, de vrouwelijke datief, zoals te verwachten is. L. heeft ‘mine’ maar daar is een andere constructie gebruikt.
8063. Een keuze tussen L. en G. is moeilijk: L. lijkt me de beste lezing.
8064. In L. is ‘groter’ waarschijnlijk weer een verzwarende toevoeging, vlg. G.
8069. In L. staat: *int hare arnasch*. Jonckbloet schreef: *in* hare harnasch. Mij lijkt ‘int (h)arnasch’ aannemelijker, allereerst al om het ritme. Maar voorts: ‘hare’ is als verschrijving te begrijpen, omdat het met dezelfde klanken begint als ‘(h)arnasch’. Bovendien lijkt het me toe dat ‘arnasch’ met wat grotere letter achter ‘hare’ geschreven is, alsof de afschrijver na ‘hare’ even geaarzeld heeft. Tenslotte heeft ook G.: *int arnasch*. In plaats van G. ‘doe’ moet zonder twijfel met L. ‘doen’ gelezen worden.

Rudd*er*s serianten*n* al datt*er* was
V*er*storemdi sijt sek*er* das
En*de* deidse doe int arnasch *

*
Menegen ridd*er* stout en*de* rasch *
[+] Was daer [saen] gewape*n*t wel. *
Assentijn, die coninc fel * [+]165 [r]a
Ledetse met hem alle gader
Daer der aventuren vader
In die cam*er*e was sond*er* rouwe
Met Ysenbelen der joncv*rou*wen.
Als alle sine liede waren daer
Doe sprac die co*ninc* overwaer
En*de* telde hem die baeldadichede
Die Ysenbele sijn dochter dede
En*de* dat soene met valscer hone
Ontherv*en* wilde van siere crone
En*de* al gader sijn volc v*er*derven
En*de* verradelike sijn volc doen sterven. *
Hi vertelde hem dat soe drouch
Des ridd*er*s minne, die he*m* v*er*slouch
So menegen crachtege*n* baroen.
Sine liede waren om dit doen
Harde gram ter selver ure.
En*de* die co*ninc* die hiet die mure *
Ontwee steken metter vaert.
Doene was daer lang*er*e niet gespaert
En*de* sine daden gheen ander warc
Met hantbomen, groot en*de* starc
Begonsten si hurten en*de* steken.
Wel dochte Ysabelen breken
Hare herte en*de* scoren mids ontwe
Van groten vare hadse so wee.

Menich rudd*er* stout en*de* rasch
Wasser sae*n* gewape*n*t wel [+]hs G
Assentijn de co*ninc* snel *
Ledetse m*et* he*m* al gader *
D*aer* (al) d*er* aventure*n* vader *

* 8070. De eerste letters van ‘rasch’ zijn in L. door een gaatje in perkament weggevallen; onder de regel, de laatste van de kolom, is met kleine letters, maar waarschijnlijk met dezelfde hand, *ra* geschreven. De lezing wordt overigens bevestigd door G.
8071. In L. ontbreekt ‘saen’; ik heb het uit G. ingevoegd: ongetwijfeld is dit de oorspronkelijke lezing.
8072. Naar ik meen is *fel* in L. beter dan ‘snel’ in G., dat waarschijnlijk onder invloed van ‘rasch’ en ‘saen’ is ingedrongen.
8073. In G. enkele gaatjes; toch is de tekst wel te herkennen.
8074. Tussen *D*’ en *d*’ staat in G. nog een letter (misschien *l*), waaraan nog een letter is voorafgegaan, die echter door beschadiging van het perkament is verloren gegaan - mogelijk stond hier *al*? Dit woord echter niet in L.
8084. De herhaling van ‘sijn volc’ is waarschijnlijk een vergissing van de afschrijver, zoals Jonckbloet al veronderstelde.
8090. Penon Ts. IX, 1 heeft waarschijnlijk gemaakt dat in plaats van *mure* gelezen moet worden *duere*. Uit het hele verband blijkt dat de deur wordt opengerameid en niet dat de muur doorbroken wordt (vs. 8137, 8145, 8149). Het rijm is geen bezwaar, blijkens 8137-38. Uit vs. 7992 is de vergissing begrijpelijk: de verrader had een kijkgat gemaakt in de muur.

*
Doe sprac soe te haren lieve:
‘Wel soete minne, te grote*n* grieve
Sal onser tweer mi*n*ne enden: *
Mijn vader comt en*de* wille ons scende*n*!
Wi sijn bespiet en*de* gewacht!
Vullike toe metter jacht
Vliet in die duwiere met haeste*n* groot *
Of ghi sijt nu sekerlike doot!
En*de* ic sal hier buten bliven:
Eer mi mijn vader sal ontliven *
Al waert dat ghi ju settet ter were
En mochte ju helpen min no mere.’ *
‘Lief’, sp*ra*c mijn her Walewein
‘So waric dan een groot vilein
Soudic mi selve*n* daer toe gheven
Te vliene daer ghi v*er*lort ju leven.
Het ware mijn lachter al te groot.
Eer salic bi ju bliven doot!
+ Helpt mi wapenen, scone joncf*rou*we
God sal ons helpen uut desen rouwe +165 ʳb
En*de* heden sijn onse toeverlaet.
Ic h(ope) emmer, hoe soet gaet *
In sal niet sterven sonder were.’
Minen here Wal*eweine* den here
Halp die joncfrouwe dan
Dapperlike so soe best can.
Der Wal*ewein* vor alle dinghen
Claechde sijn swert metten ·ij· ringe*n* *

* 8101. In hs. staat waarschijnlijk *minde*, de laatste twee letters zijn echter zeer onduidelijk.
8105. Jonckbloet wil, onnodig, die *duwiere* schrappen.
8108. Deze plaats is moeilijk te interpreteren. Jonckbloet verbond 8107 en 8108 tot één zinsverband en plaatste achter 8108 een punt. Maar hij geeft geen verklaring van de tekst. Wat betekent dan *eer*? Mnl. Wdb. II, 557 en 559 geeft als bet. ‘*liever, eerder dan*’ en ‘*voor dat*’. Geen van beide geeft hier een goede zin. Deze plaats wordt door Verdam ook niet vermeld. Vormen 8107 en 8108 werkelijk één geheel, dan zou *eer* ‘totdat’ moeten betekenen (ik zal hier *zo lang* blijven *totdat* mijn vader mij zal gedood hebben, m.a.w. in die tijd kun jij ontkomen). Maar die bet. is niet gangbaar. De zin met *eer* te beschouwen als een uitroepende zin (bz. > hz.) in de bet.: ‘Voordat hij dat zal doen!’ (moet er heel wat gebeuren) lijkt me te modern; bovendien wekt Ysabele inderdaad bij Walewein de suggestie, dat zij zal gedood worden, dat zij zich wil opofferen (zie vs. 8114). De zelfopoffering past ook geheel in de hoofse liefdessfeer (vgl. Floris en Bl. etc.). De derde mogelijkheid is dan de verbinding van 8108 met de volgende regels. Dan is de zinsconstructie gewrongen, en blijft de verklaring ook nog wat moeilijk. Mogelijk betekent de zin dan: Al verzette je je, liever dan dat mijn vader mij doodt of zal (zou) doden, het zou je toch niets helpen (we gaan er nl. toch aan en dan is het beter dat ik alleen sterf); of: ..... voordat mijn vader mij zal doden (wat toch zal gebeuren). Deze oplossing kies ik voor de interpunctie. Tenslotte zou nog een emendatie te overwegen zijn, b.v. in plaats van *mi* in 8108 te lezen *u*, en dan 8107/8108 als één zin te beschouwen: ik zal hier buiten blijven (om te sterven nl.) liever dan dat mijn vader u zal doden, want verweer van uw kant zal toch niets baten. Deze emendatie zou ik eventueel verkiezen boven de lezing: Eer sal mijn vader mi ontliven (= liever moet mijn vader mij doden (dan u nl.).
8110. Er staat in hs. *mijn* i.p.v. *min*. Vgl. 5846, 10430.
8120. In hs. is *hope* onleesbaar door versleten plek in perkament.
8126. Hs. heeft *dingen* i.p.v. *ringen*. Een latere hand heeft met dunne letter een *r* aan de kant geschreven en een streepje onder de *d* gezet.

Dat hijt daer niet en hevet.
Hi bidt der maget dat soe begevet
Hare wenen en*de* hare carmen.
Mettien bevinchise in sinen armen:
Inhertelike - doe ic ju cont -
Custehise an haren roden mont.
Hi seide: ‘Lief, set juwen troest
An onsen here en*de* gheloeft

*
Dat al ten besten comen sal.’
Mettien maecte*n* so groot ghescal
Des co*ninx* liede jeghen die duere
Dat sise met crachte in corter ure
Daden splite*n* en*de* frotsieren.
Si riepen inwart en*de* crayeren:
‘Waer sidi, ribaud, pautenier?
Ghi hebt volgaen, ghi blives hier!’
Doe staecsi seere dan te voren.
Wal*ewein* en liet hem niet verdoren:
Vore die duere ghinc hi staen
Mette*n* blote*n* swerde en*de* sal ontfaen
Die gaste diere willen liden.
Daer hebben si ten selven tiden
Die duere gesteken in clene*n* sticken.
Wal*ewein* en can niet ghemicken
Hoe hi sijn lijf sal ondraghen.
Met harde vruchteliken slaghen
Onthaelde hi die vorderste daer
Die liden waende*n* sonder vaer.
Drie ridders starc en*de* fier
Heeft hi doot ghesleghen hier
Elken met enen slaghe groot.
Duere die bitterheit vand*er* doot
Crescen si d*aer* si gave*n* den gheest. *
Al sulc ghescal, al sulc tempeest
Als mijn her Wal*ewein* daer maecte *
Ne horde nie man: dien hi gheraecte
[+] Die moeste die bitt*er* doot smaken.
Men horder menich spere craken [+]165 [v]a
Up Waleweine, den rudder fijn.
Die coninc selve, Assentijn *
Riep up sijn volc: ‘Wat doedi, dieve?
Noit en dadi mi noch live! *
Laetti ju enen rudd*er* verwinnen?
Ghi moetes andersens beghinnen *

* 8159. Jonckbloet las *cresten* en verving dat in zijn tekst door *crijsten*. Er staat echter *crescen*.
8161. Achter deze regel staat het overloopteken.
8166. In hs. staat *Assentine*. Dit zal een verschrijving zijn: de verbogen vorm heeft syntactisch geen zin, en past niet in het rijm. Vgl. daarentegen de verbogen vorm in 8187-88.
8168. Aldus hs. *live*, waarschijnlijk verschrijving voor *lieve*.
8170. Achter deze regel staat het overloopteken.

*
Suldi vaen, v*er*sagede ketive! *
Jouwe blode herte, flau als wive
Nu laet ju ghene p*ro*uaetse toghen:
Ghine cont die slaghe niet ghedogen!'
Die co*ninc* was fier en*de* sere fel
Ghewapent utermaten wel.
Ten here Waleweine waert
Maecti hem en*de* hevet sijn swaert *
Ghetrect, dat scaerp was en*de* breet.
Hi haeste hem en*de* slouch ghereet
Up Wal*eweine* met beden handen. *
Wel waendine al toten tanden *
Hebben ghesleghen; hi miste dies.
Der Wal*ewein* die en gheen v*er*lies
Nontsach no ghene aventure
Sloegen weder ter selver ure *
Up den coninc Assentine.
Die diere stene, die fine *
Uten helme sprongen ghemene;
En*de* vand*er* druust mochte up sine bene
Die coninc langer niet ghestaen
Dat hi viel ter aerde saen *
Verdovet van den slaghe so sere
Dat hi was al uten kere.
Hine horde no en sprac oec niet
No en wiste wat hem was ghesciet.
Als dit sine liede versagen
Begonsten sine sere claghen;
Si seiden: 'Dits jamm*er*like dinc
Es aldus doot die coninc!'
Daer scoter harde vele doe toe *
Die den coninc droeghen doe
Uter porssen achterwaert.
Si waren om sijn lijf v*er*vaert.
Si daden he*m* of den helm sniemen.
Hen soude ju ghesegghe*n* niemen

* 8171. Aldus hs. zonder pron. object. Misschien moet men lezen: 'suldine vaen', zoals Jonckbloet doet; maar strikt nodig acht ik het niet.
8178. Ook achter deze regel het overloopteken en in volgende regel achter *Ghetrect* een punt.
8181. Tussen *met* en *beden* is in hs. iets weggeradeerd en met zwarte inkt doorgehaald.
8182. Achter deze regel een overloopteken.
8186. Aldus hs. Jonckbloet veranderde de zin in: Slouch daer ..... Daarmee werkt hij weer een syntactische oneffenheid weg. Ten onrechte: in de losse, ongespannen zinsbouw is het pron. object aanvaardbaar, en is 'up den coninc A.' te beschouwen als een afgescheiden, nader uitbreidende bepaling.
8188. Het is onnodig met Jonckbloet te lezen: *entie* finc.
8192. De functie van de dat-zin is consecutief: zodat ....
8201. Aldus hs.: *vele doe toe*. Jonckbloet schrapte *doe*, mogelijk terecht, maar niet strikt nodig.

*
Hoe dat sine alle en*de* even gedichte
Weenden; en*de* worpe*n* he*m* int ansichte *
[+] Water. En*de* cort na dien
Begonste die co*ninc* up hem sien. [+]165 [v]b
Hi seide: ‘Ghi heren, sijt onvervaert:
In hebbe gheen aerch. Haelt mij*n* sw*aer*t!
Van nieuwes willic up he*m* striden.
Gawi toe van allen siden! *
Hine sal niet langhe moge*n* geduren
En*de* hi sal in den sconfelturen
Doot bliven ofte mat.
Niemen wese traghe no lat!’
Met desen so es up gheheven
Die co*ninc* en*de* hem es ghegheven
Sijn swaert, dat was va*n* grot*er* w*aer*de.
Wel grammelike hi ghebaerde
En*de* trac met ghewilleger hant
Vor Waleweine den wigant
Wel met ·ij· hond*er*t ridd*er*s van prise.
Dese ghingen in alre wise
Up den here Waleweine houwen.
Dar mochtme*n* felle bataelge scouwe*n*
En*de* Wal*eweine* den deghen goet
Onstaen menich starc ghemoet
Meneghen slach, meneghen steke.
Noit vacht man so deghenleke!
Die vaste scilde, die helme starc
Dede hi spersen in dat parc
En*de* dorslouchse in dien stonden.
Tbloet liep uten verscen wonden
En*de* goyde recht als ene beke. *
Daer riep menich jammerleke:
‘Dese, die ons hier dus scent
Es van den duvel hier ghesent;
Anders so en ghedade hi niet
Die grote mort die hier ghesciet!

* 8208. Na *weenden* staat een punt, zonder dat de vorige regel een overloopteken heeft. Wel staat dat teken achter regel 8208, die tevens de laatste is van de kolom.
8214. Aldus hs.: in *den* sconfelturen. Verdam wil lezen *der*. In 10559 echter staat ‘in die sconfelture’. Ik beschouw *in den sconfelturen* als affectische pluralis, zodat verandering niet nodig is.
8237. Onnodig is het *goyde* in overeenstemming met 10600 te veranderen in *goysde* in de bet. ‘gudste, vloeide’. Zie M. de Vries, Woordverklaring; in: De Taal en Letterkunde 1[e] jg. 1870, blz. 274 vlgg. Vgl. Verdam II, 2052; en zie soortgelijke vormen met en zonder *s* bij *mesvoersde* (W .lijst), vs. 8269.

*
Hets Besebucs cnape of sijn gheselle *
En*de* hi es comen uter helle *
Om dat hi ons allen wille v*er*derven!
Haddi mogen versterven
Hi ware overlanc v*er*sleghen.'
Die co*inc* Assentijn, die deghen
Wart gram om dese tale sere
En*de* seide: 'Ketive, grote onnere
Moeti hebben! Ghi sijd v*er*saget! *
Haddi ju stoutelike ghewaget
Wi hadden den rudd*er* over lanc
Doot oft ghevaen an sine*n* danc.
[+] Hi es mensche alse wel als ghi.
Ic mach wel tote jou segghen: spi! * [+]166 [r]a
Dat ic ju goet en*de* heerscapie
Gheve: ghi sijd so blode partie!'
Mettien worden die baroene
Sere bescaemt van desen doene
En*de* al gader dat conroet *
Begonsten met bitterheden groot *
Alle up Waleweine den here
Steken en*de* slaen al even sere;
En*de* harde dit so langen stont
Dat si den ridder namecont
Met crachte velleden ter erden *
En*de* roefdene van sinen swerden
En*de* bondene en*de* mesvoersdene sere; *
En*de* brochte[ne] uut haren here *

* 8243. Jonckbloet wilde lezen: Hets Belsebuc oft sijn gheselle.
8244. Deze regel had de afschrijver eerst overgeslagen; hij heeft hem als laatste regel van de kolom gegeven, met inlaatteken.
8251. Achter deze regel staat het overloopteken. Dat is vreemd. Men zou haast denken, dat het een vergissing is, en dat het behoort achter de vorige regel; of achter 8254! Zie Inleiding, blz. 456.
8256-58. De samenhang der zinnen zal, hoop ik, duidelijk zijn: ondanks het uitroepteken achter *spi*, moet men die interjectie onmiddellijk met de dat-zin verbinden, dus: foei, dat ik u leengoederen en heerschappij verleen! Jonckbloet plaatste een komma achter *Gheve;* met de dubbele punt wil ik duidelijker de verklarende functie van de slotzin laten uitkomen.
8261. In hs. staat *dan* i.p.v. *dat*.
8262. Aldus hs. *begonsten*, de pluralisvorm onder invloed van het meervoudig begrip 'dat conroet', daarentegen staat een sing. in 8265; maar in 66 gaat de dichter met de pronominale aanduiding definitief in de pluralis over. Alleen in 8270 staat weer 'brochte'; zie daar de aant. De opvatting van Verdam dat *harde* in 8265 een verzwegen *hi* (dus Wal.) tot subject heeft, is zeker te verwerpen. Voor V. is het alternatief: harden - ook dat is onnodig. Jonckbloet wilde voor *Begonsten* lezen *Begonst*. Ik laat de tekst ongewijzigd, als voorbeeld van een gemengde, psychologische constructie.
8267. Er stond *der;* van de *d* is een *t* gemaakt.
8269. Hs. heeft *mesvoersdene*. Jonckbloet wierp onnodig de *s* uit: *mesvoersen* is een Vlaamse bijvorm van *misvoeren* (Verdam IV, 1756), vgl. 8237 (*goy*(*s*)*de*).
8270. In hs. ontbreekt *ne* achter *brochte;* gezien de parallellen in vs. 8268-69 en de pluralis van het Vf. moet het wel aangevuld worden. Jonckbloet deed dit niet. Dat hier nog de sing. van 8265 zou doorwerken lijkt me onwaarschijnlijk (vgl. aant. op 8262). Verdam VIII, 882 las: brochten uut tharen here. Mogelijk is de *t* van *te* (tharen) samen getrokken met de slot-t van *uut*. Er is echter nog een heel andere onderstelling mogelijk: oorspronkelijk heeft de tekst geluid 'Ende brochtene tharen here'. De afschrijver heeft voor '-ne t-' gelezen 'uut'.

Diene wredelike ontfinc
En*de* die stappans siere dochte*r* vinc.
Hadsoe ghewilt, die goedertiere
So ware wel ontvloen in die duwiere
Maer sidemeer datsoe sach
Den gonen daer hare troest an lach
Onder sine vianden ghevaen
Wilde soe die doot mede ontfaen

*
En*de* niet langher leven meer.
Al sulc jammer, al sulc seer
Ne was noit ghehort in ghere stede!
In den karker dat mense dede
Die onreine was en*de* cout.
En*de* Waleweine den ridder stout
Dedemen in enen andren besiden:
Ic wane noit te ghenen tiden
So felle vangenesse was ghevisiert.
Onsochte was hi daer in ghepiert
En*de* in boyen so sere beslegen
Het hadde een ors kume gedregen.
Ontfarmelike, met groten rouwe
Clagedi sijn lief, die joncfrouwe
En*de* seide: ‘Lace, wel soete vriendinne
Soete lief, en was noit minne
In aerderike so sere v*er*raden
Alse die onse! Ay God, ghenaden! *
Dat men uwen scone*n* soete*n* lechame
Die so scone es en*de* so bequame
Sal jugieren en*de* verderven!
Ic wilde dat ic moeste sterven
[+] Duer ju drie dode allene
En*de* men ju uten karkerstene * [+]166 [r]b
Dade en*de* sculde u quite vort an!
Wie was die dief, die valsce man
Die ons versceden liggen dede?
Waerdi met mi te deser stede
Wi souden bede in dit mesval
Te bet verdraghen onse ongeval!’
Al hadde der Wal*ewein* groten rouwe
Vele meere*n* hadde die joncf*rou*we:
Soe wranc hare hande en*de* sleet h*aer* haer;
Menichfout beweende soe daer
Den hovescen mijn her Waleweine.
Het was daer vul en*de* sere onreine

* 8296. Achter *onse* een punt in hs.
8302. Achter *karkerstene* staat het overloopteken.

*
Daer soe sat, dat edel wijf.
Sere mesmaecte soe hare lijf.
Assentijn, die felle co*ninc* wrede
Hadse ghedreecht dat hise bede
Ontliven soude met grote*n* tormente:
Hine liet niet om al sine rente! *
Elc clagede sere van hem beden
Dat si also waren v*er*sceden
En*de* dat si mallinc andren niet
Vertroesten moeste in dat v*er*driet. *
Elc clagede andre*n* meer da*n* he*m* selve*n*: *
Dene mict dat mense sal delven *
Levende oft bernen in een vier;
Dander mict: 'Nu werdic hier *
Verhangen of up een rat gheleit.'
Met dusghedaenre sericheit
Daden si claghe, eert hem ontfacht
Al tote over die middernacht.
Nu latic hier of die tale;
Ic salre weder toe keren wale.
Ghi hebt wel ghehort hier voren
Hoe Wal*ewein*, die ridd*er* uutvercoren
Jeghen den roden ridder vacht
Die der joncv*rou*we dede cracht;
Hoe hise slouch met hertene*n* riemen:
No verre, no na was daer niemen
Die hare mochte helpen ute*n* rouwe
Dan Wal*ewein* die oit ghetrouwe
Troestre was in allen sere
Allen joncf*rouwen*: met scilde en*de* m*et* spere *
Volgede hi over ene riviere
Den wreden roden ridder sciere;
[+] Hoe hine achterhaelde en*de* bat dies *
Dat hi niet en ware so ries [+166 va]
Dat hise sloughe vor sine oeghen
Want hine mochts niet ghedoghen.

* 8320. Jonckbloet wilde *niet* schrappen.
8324. Aldus hs. *moeste*, hoewel het pron. *si* subject is. Hier wekt de oorspronkelijke constructie van 'mallinc andren' waarschijnlijk nog na, gesteund door de verbinding in 8321 (Elc).
8325. Jonckbloet wil achter 8324 een puntkomma plaatsen en dan lezen: 'Ende anderen meer dan hem selven', als afhankelijk van *claghede* in 8321. Dit lijkt me syntactisch niet aannemelijk: het contact tussen 8321 en 8325 is door de dubbele bijzin zodanig verbroken dat een samentrekking van het Vf. zonder meer moeilijk denkbaar is.
8326. Na *deluen* het overloopteken. Daarentegen zijn in dit verband verschillende regels aan te wijzen, waar men misschien het overloopteken zou verwachten en waar het ontbreekt, b.v. achter vs. 8318/19; 8323/24; 8342/43; 8328/29. In de eerste drie gevallen echter loopt de zin door tot het einde van de tweede regel; alleen in het laatste geval zou er alle reden zijn voor een overloopteken, tenzij de verbinding met 'oft' zonder pauze moet gelezen worden en het geval dus gelijk staat met de andere drie.
8344. Jonckbloet stelde voor *met* of *ende* te schrappen.
8347. In hs. is *de* van *haelde* door de afschrijver eerst vergeten, daarna boven de regel, waarschijnlijk door hemzelf, bijgeschreven.

*
Die rode was van groten dangiere
End*e* slouch die maget godertiere
Vele te meer oec al in een.
Doe worden si vechtende onder hen tween
So dat mijn her Walewein
Doot slouch den fellen vilein.
Maer hi biechtene oec eer
End*e* muenechdene daer na - dats meer -
Metter aerde; end*e* daer naer
Nam hi den doden end*e* voer van daer
Want hi belovet den doden man.
Oec groefhine up een kerchof dan.
Om dese doget die Wal*ewein* dede
Quam hem grote vrome mede
So ic ju sal maken vroet:
Des doden gheest quam metter spoet
Tote Wal*eweine* in den karker onrene
Daer hine vant in groten wene.
Hi sprac tote hem: 'Ridder, ne sijt
Niet vervaert te deser tijt;
Ic sal ju verlossen wel:
Ic bem die rode ridder fel
Die ghi verslouget om die ontrouwe
Die ic dede der joncvrouwe;
Omme dat ghi mi daedt ter aerde
End*e* mi moneget also ic begaerde
So salic ic jou verlossen van hier.'
Waleweine, den ridder fier
Wonderde sere van desen saken;
Hi seide: 'Mijn God heeft wel gewaken!
Ghi moet varen in Abrahams scoot
Dat ghi mijns gh[e]docht tese[r] noot *
End*e* in deser sware groter pine!'
Mettien braken sine vingerline:
Der Wal*ewein* wart verloest thant.
Die dode nam Wal*eweine* bi der hant *

* 8382. De *t* van *ghedocht* had de afschrijver vergeten; hij is waarschijnlijk door hemzelf boven de regel toegevoegd. Ook staat er geen *e* tussen *gh* en *docht*. Aan *teser* ontbreekt in hs. de *r*.
8386. Jonckbloet wilde lezen: Die dode namen bi der hant.

*
En*de* ledene uten karkerstene
Tote Ysabelen der joncf*rouwen* rene
Inden karker, daer sise vonden
Clagende sere in dien stonden.
Die dode verloste die godertiere:
Hare vingherline brake*n* sciere. *
+ En*de* Walewein sprac jeghen hare:
‘Scone lief, sijt niet in vare. +166 vb
Onse vernoy en*de* onse mesval
Sal ten besten comen al.
Wi sijn verloest, wi moghen gaen!
Wine bliven hier nemmee ghevaen.’
Die dode leetde die joncv*rou*we
En*de* Wal*eweine* uut al sond*er* rouwe.
Darne was in ghene stede
Slot so vast, het en ondede
So waer so die dode quam.
Doe leide hi Wal*eweine* daer hi nam
Sine wapine, die hi daer brochte;
Want hi els ne ghene ne rochte
Sonder die sine: si ware*n* so goet.
Doe leetdi Wal*eweine* mett*er* spoet
Int stal en*de* dede he*m* nemen thant
Tbeste ors dat hi daer vant.
Waleweine leide hi voren doe
Tote [si] ter uterster porte toe *
Quamen; en*de* doe sise leden *
Hevet Wal*ewein* dat ors bescreden
En*de* sette vor hem int gherede
Die joncf*rouwe*. Dus reden si bede:
Si reden vaste en*de* sloege*n* m*et* sporen;
Die dode die was emm*er* voren.
En*de* alsi quame*n* ter duwiere
Die ghinc onder die riviere
Moesti sceden van den paerde
En*de* liet lopen siere vaerde

* 8392. Achter deze regel schijnt een punt te staan; vermoedelijk is het echter een overloopteken, waarvan het bovenste deel wat onduidelijk is geworden. Beide leestekens hebben hier echter geen zin. Men zou dat overloopteken eerder achter 8389 verwacht hebben. Vgl. vs. 8562 en inleid, bl. 456-457.
8412. In hs. ontbreekt *si*.
8413. In hs. staat *ende sise doe leden*. Met Jonckbloet lijkt mij omzetting gewenst.

*
Want darne mochte ghee*n* ors liden.
Die dode ghinc ten selve*n* tiden
Voren in die haghedochte.
Wal*ewein* volgede als hi eerst mochte
En*de* leetde vor hem bi der hant
Sijn lief, die joncf*rouwe* achemant.
Nu hort, ic hebbe v*er*ghete*n* hier: *
Walewein, die ridder fier
Eer hi voer uut sco*ninx* porprise
Nam hi tgoede swaert va*n* prise
Dat men hiet mette*n* ·ij· ringhen
Dat noit man ne conste bedwingen *
Sonder hi, die ridder waert.
Als hijt hadde in sine vaert
Doe quamen si ter haghedochten
Metten doden en*de* besochten *
+ Den wech en*de* ghingen harre varde
So langhen stont onder die aerde +167 ra
Dat si alle onder die riviere
Bander side quamen sciere.
Dies was blide die joncv*rou*we:
Hare dinct, si hevet alle*n* rouwe *
Vergheten dat soe hare lief
Bi hare weet al sonder grief.
Die dode ridder leetde doe
Waleweine emmer toe
Al toter burch daer die vos
In woende, die gaerne ware los
Van dat he*m* versciep sijn stiefmoeder.
Harde gherne ware hi vroeder
Hoet metten h*er*e Wal*eweine* ware vergaen. *
Hi saelt weten harde saen.
Alse die dode ridder wijs
Wal*eweine* hevet brocht ints vos porprijs
Sprac hi tote hem en*de* seide:
‘Nu blijft in die Gods geleide!

* 8429. In hs. *jc*.
8434. De afschrijver had *man* overgeslagen; hij heeft het vermoedelijk zelf voor de regel bijgeschreven en een verticaal inlaatteken geplaatst tussen *noit* en *ne*.
8438. Achter deze regel staat het overloopteken; het is de laatste regel van de kolom.
8444. Ook achter deze regel het overloopteken.
8453. Jonckbloet schrapt *here*.

*
In hebbe niet lang*er*e te deser tijt
Bi ju te blivene hier respijt.'
Wal*ewein* dancte den doden sere
Der doghet en*de* der groter ere *
Die hi jeghen hem hadde gedaen.
En*de* die dode sciet van hem saen;
En*de* Wal*ewein* es int vrijthoeft bleven. *
Die vos quam tote hem ghedreven
En*de* groetene met groten rivele:
Dies wonderde sere Ysabele
En*de* hadde groot wonder ter stont
Hoe spreken mochte sulc een hont!
Doe vragede die vos den ridd*er* wart *
Hoe hi hadde ghevare*n* an die vart.
Wal*ewein* telde hem sine aventure *
En*de* seide hem ter selver ure
Dat dat des co*ninx* Assentins kint *
Was, dat hi sere hadde ghemint.
Dies was die vos in groter feeste
En*de* sprac: 'Bi den helegen gheeste
Mi moet emmer werden condre
Van den riken coninc Wondre
En*de* van Alydrizondre sinen sone!
Mochtic noch ghesien die gone
Bede te gadre en*de* ju tween
So ne clagedic pine ne gheen:
So wordic weder mensce sciere!'
Walewein sprac: 'In ghere maniere
[+] Ne willic ju begheven vor dien
Dat ghi ons vieren hebt ghesien.' [+]167 [r]b
Dies dancte hem die vos sere.
Doe vragedem Wal*ewein* die here:
'Hebdi wel geachtewaert *
Gringolette mijn goede paert
En*de* minen helm daer toe mede?'
Die vos antworde en*de* seide:

* 8462. In hs. staat *e*n̄ *ter*. De afkorting voluit geschreven, zou dit dus moeten zijn: *en*de *ter*. Jonckbloet schreef: enter. Mogelijk heeft de afschrijver wel *enter* in het hoofd gehad, maar eerst *en* geschreven.
8465. Aldus hs.: *vrijthoeft* - waarschijnlijk een verschrijving voor *vrijthoef* of *vrijthof* (Verdam IX, 1365).
8471. De *e* van *die* is, waarschijnlijk door de afschrijver zelf, boven de regel bijgeschreven.
8473. Wellicht is *Walewein* hier te vervangen door *Hi* (Jonckbloet).
8475. Achter deze regel het overloopteken, en na *was* in volgende vers een punt.
8491. Aldus hs.: *geachtewaert*, waarschijnlijk verschrijving voor: *geachterwaert*. Mogelijk is deze spelling echter weerslag van de uitspraak met verzwakte *r* in die positie.

*
‘Ja ic, here.’ Doe sprac die deghen: *
‘Morghen moeten wi ridens plegen
En*de* varen den co*ninc* Wonder souken.
Ghi moget uw*er* stiemoed*er* vloeken *
Die ju hier toe hevet brocht;
Nodan hevet soet wel becocht.’
Binden vrijthove - sijt seker das -
So stont een harde scone palas;
En*de* die vos dede Waleweine
En*de* Ysabelen der joncf*rouwe* reine
Daer boven te gadre tiden
En*de* deetse wesen metten bliden.
Si hadden ghenouch des avonds daer.
Doe ghincsi slapen daer naer.
Tsmorgens porrede [si] van danen. *
Die vos begonste he*m* v*er*manen *
Waer up dat[tie] joncv*rou*we soude *
Riden. Wal*ewein* antworde houde
En*de* seide: ‘Daer mede ne hebt ghee*n* letten:
Ic salse upt part wel vor mi setten!’
Die vos dedem hebben sijn paert
En*de* Walewein sat up ter vaert
En*de* sette vor hem met rivele
Die scone joncf*rouwe* Ysabele.
Si porreden van danen doe;
Die vos liep voren emmer toe.
Tweder was soete en*de* scone;
Die zonne verbaerde ande*n* trone
Joliselike ane die margenstonde.
Menich vogelijn dat begonde
Daer singhen met wel soeten lude.
Bedauwet waren bome en*de* crude
To[t] dien dat die zonne up quam. *
So waer dat mijn h*er* Wal*ewein* quam
Hine ghemoete wijf no man
No creature no ghene dinc.

* 8495. Achter *here* een punt in hs.
8498. Aldus hs. *stiemoeder* i.p.v. stiefmoeder. De f-loze vorm komt ook elders soms voor (Mnl. Wdb. VII, 2124), doch Wal. overigens steeds *stiefmoeder:* 5382, 5680, 5772, 10944.
8509. In hs. ontbreekt *si*. Jonckbloet las: porretsi.
8510. In plaats van ‘he*m*’ kan men natuurlijk ook ‘he*n*’ lezen. Ik vat het op als datief object.
8511. In hs. ontbreekt *tie* achter *dat*.
8527. In hs. ontbreekt de slot-*t* van *Tot*.

*
Maer alst biden avonde ghinc
- Dat seggic ju in waerre dinc -
So quam een jonc ridd*er* ghereden
Up een ors van starken leden;
8535 + Wel ghewapent was hi daer toe.
Den here Wal*eweine* ghemoette hi doe: +167 va
En*de* alsene mijn her Wal*ewein* ver*s*ach
Hi ontboet hem goeden dach;
Hi groettene vore hovescelike.
8540 Die ander sach onwaerdelike
Up hem en*de* leet al sonder spreken:
Van onwerden wildi he*m* niet gebreken
Dat hi hadde gheantwort een wort.
Wal*ewein* sweech en*de* reet vort:
8545 Hi was so hovesch, so goedertiere
Dat hi ne wilde in ghere manire *
Dat handen als menich soude doen.
Maer als leden was die felloen
Diene te groetene dangierde niet
8550 Hi keerde sijn ors en*de* siet
Na Wal*eweine*, den ridder vri
En*de* hi sprac te he*m* selven: 'Spi!
Dat ic desen cornuut liet liden
Die met hem voere te desen tiden *
8555 So scone een openbare wijf! *
Hi laetse hier of het cost mi tlijf!'
Doe riep hi achter Waleweine:
'Ridder, die daer up den pleine
Rijdt mett*er* joncf*rouwen* achemant
8560 Keert weder, laet hier ene*n* pant:
Dats die joncf*rouwe* en*de* el ne ghenen *
Pant ne willic!' 'Wildi mi tenen *
Hier mede?' sprac der Walewein
'So waric dan een groot vilein
8565 Lietic mi die joncf*rouwe* nemen.
Hoe soudict moghen ghetemen?

* 8546. Aldus hs.: *manire* i.p.v. *maniere*. Achter deze regel staat het overloopteken.
8554. Aldus hs.: *voere*. Jonckbloet veranderde het, misschien terecht, in *voert*. Dat de conjunctief in de afhankelijke zin in dit verband absoluut te verwerpen is, lijkt me nog niet zo zeker.
8555. Verdam wilde liever lezen: so scone *ende* openbare; vermoedelijk is dat juist; vgl. de Wdlijst.
8561. Ook na deze regel het overloopteken.
8562. Idem na deze regel, of dubbel punt? Vermoedelijk is het bovenstuk van het overloopteken wat onduidelijk geworden, zodat het teken op dubbele punt lijkt; deze afschrijver gebruikt echter de dubbel punt nooit als overloopteken, vgl. Inleid. blz. 456. Achter *willic* staat een punt.

*
Ja en hebbic ju niet mesdaen!
Eer soudic mi laten vlaen!
Eer ict ghedogede, motict v*er*weren!'
Die ander sprac: 'Houdi ju sceren?
Houdi met mi juwe ghile?
Comets of ter quader wile
Oft ju naket droufheit vele!'
'In weet of ghijt hout in spele'
Sprac Wal*ewein*, 'hets nerenst met mie
Els ghevalle datter of ghescie!
Wildi emm*er* die joncf*rouwe* hebben
Het sal yemene an sine rebben
Van ons tween sekerlike gaen!'
Die ander sprac: 'Ic wilt bestaen!
Die joncf*rouwe* hier up die weerde
Willic winnen metten sweerde;
[+] Ic wilre ju hoeft te sticke*n* om houwen!'
Wal*ewein* seide: 'Ic wille betrouwen [+167 [v]b]
Gode dat ghire qualic an lieget!
En si dat mi mijn sw*aer*t bedrieget
Ic sal ju leren up desen dach
Hoe Ysemgrijm te speelne plach *
Jeghen tscaep.' Dander seide: *
'Es dit jouwe ov*er*modichede
En*de* juwe ridd*er*scap dat ghi toget?
Keert ju omme en*de* poget
Dat ghi mett*er* daet volcomt
Dese grote worde die ghi noemt!'
'Gi segt wel,' sprac der Walewein.
Elc keerde*m* omme in dat plein
Een verre stic metten orsse*n* groot
Om dat si te meeren stoet
Metter joeste souden gheven. *
Elc speelde om anders leven.
Elc hadde ene glavie na sij*n* ghevouch.
Van bliscepe*n* die ridder louch

* 8588. Aldus hs.: *Ysemgrym*. Achter deze regel staat het overloopteken.
8589. In hs. staat *scaec*.
8599. Onderstreept is *joeste* en in 8603 *hi joste;* vgl. opm. bij vs. 5.

*
Dat hi joste hebben soude.
Metten sporen va*n* roden goude
Spoerslagedi tors daer hi up sat.
Der Walew*ein* en was oec niet lat:
Sijn goede ors Gringelet
Sporslagedi in lanc so bet.
Enen scilt voerdi ridderlike
En*de* den scacht ghenendelike
Tontfangene sine*n* wedersake.
Elc qua*m* up andre*n* als een drake
Ghereden met scilde en*de* met spere:
Elc die stac up andren sere.
En*de* die vremde die gherochte
Den stouten Wal*eweine* so onsochte
Jegen den helm dat sijn hovet
Vander steke was al verdovet
En*de* dat van der groter dracht
Al te sticken brac sijn scacht.
En*de* mijn her Wal*ewein* staken weder
So sere dat ors en*de* man t*er* neder
Metter druust vloech ter erde.
Die riddre and*er*s niet en berde
Dan oft hi doot hadde gewesen
En*de* lach een lanc stic na desen
Sonder spreken; m*aer* doe hi bequam
En*de* hi Waleweine vernam
Sittende up sijn ors va*n* prise
En*de* hi daer lach in sulker wise
+ Hi seide: ‘Ridd*er*, wat soes ghesciet
Ic ne lye v*er*wonnen niet. +168 ra
Laet mi monteren, ic sal ju sciere *
Te weten doe*n* mine maniere.
So helpe mi God die mi gheboet
Magic, ic sal u slaen te doot
So ic den meneghen hebbe ghedae*n*!’
Wal*ewein* seide: ‘Dits sere mesdaen

* 8633. In hs. *jc*.

*
Dat ghi mi dreecht. Ic mochte mi wel
Wreken, waric tuwart fel:
Ghi ligt hier noch vor mine voete.
Maer staet up met goeder moete
En*de* sit up ju ors oec mede
En*de* danne vecht [in] juwe v*er*metelede! *
Dat es ju tbeste, wetic wale.'
Die ander sprac: 'Hets hovesce tale
Dat ghi segt; wa[er]t dat ghi wilt *
Mi up [gheven] swart en*de* scilt
En*de* vor mi cnielen en*de* bidde*n* genade
Ic soude mi daer up beraden
En*de* doen juwe ghenadichede.'
Der Wal*ewein* antworde en*de* seide:
'Ridder, hoe comt dat ghi dit segt?
Wetti niet dat ghi hier legt
Neder vor mine voete int sant?
Wildic, ic sloughe ju doot thant.
Recht ju up, sit up ju paert
En*de* dan doet dat ghi begheert!'
Die felle ridd*er* wart up mettien
En*de* bescret sijn ors na dien; *
Sijn swaert trac hi sond*er* beden
Dat goet en*de* tangher was van sneden. *
Hi begonste daer na saen
Up den here Waleweine slaen
In diere ghebare - weet vor waer -
Oft hine te stucken soude houwe*n* daer.
En*de* als mijn here Wal*ewein* siet
Dat anders ne mach wesen niet
Begonste hi up den ridder weder
Slaen, en*de* haddene na ter neder *
Gheslegen metten eerste slaghe.

* 8644. In hs. staat *vermeteleke* i.p.v. *vermetel*(*h*)*ede* en ontbreekt *in*. Ook na de wijziging van Jonckbloet blijft de constructie van trans. vechten met dit object vreemd. Wel is bekend: victorie, sege vechten; in welk verband het object het resultaat of doel aangeeft. Het Mnl. Wdb. VIII, 2125 vertaalt aarzelend: in uw eigenwaan, zelfoverschatting. Dit is meer raden dan synt. verklaren. Beter zou men dan kunnen veronderstellen, dat het vers corrupt is en lezen: *ende vecht in* (of *met*) *uwe vermetelede*, met weglating van *danne*, en invoeging van *in* (of *met*).
8647-48. In hs.: *Dat ghi segt wat dat ghi wilt / Mi up gheeft swart e*n̄ *scilt*. Deze plaats moet wel haast bedorven zijn. Jonckbloet bracht twee wijzigingen aan. In 8647 staat in hs. *wat*, waarvoor Jonckbloet las *waer;* in 8648 staat *up gheeft*, waarvan hij de *r* wegliet en de vorm *gheef* beschouwde als 'apocope van upgheven' om die met de volgende infinitieven (8649) parallel te kunnen schakelen. Te vermelden is nog dat achter *wilt* het overloopteken staat. Handhaaft men de lezing van het hs. dan krijgt men wel een gewrongen zin.
De bijzin 'wat dat ghi wilt' te beschouwen als parallelle subjectszin bij 'hets hovesce tale' is weinig voor de hand liggend en negeert het overloopteken. Neemt men, gezien dit laatste, 'mi' nog bij 'wat dat ghi wilt' als datiefobject, dan krijgt men toch een ongebruikelijke syntactische vorm. Het beste lijkt mij toch ook aan te nemen dat de afschrijver, die vele slordigheden begaat, hier weinig correct heeft gewerkt. Ik lees dan echter *waert* voor *wat* en *upgheven* voor *upgheeft*.
8660. Aldus hs.: *bescret*.
8662. Onderstreept is *tangher was van sneen*, vgl. vs. 5; 8599 e.a.
8670. Achter *slaen* staat in hs. een punt.

Hi sprac: ‘Biden goeden daghe
Ridder, ghi sijt te mi waert wreet!
Maer ic doe ju enen heet:

*
Magic, ic sal ju thoeft af slaen.
Ghi wet wel, in hebb[e] ju niet mesdae*n* *
En*de* ghi versoect mi doot te slane.'
Doe ghinc he*m* mijn [her] Wal*ewein* ane *
+ En*de* wondene al achter een
Te ·vij· steden eer hi ghefeen. +168 ʳb
En*de* die andre werde he*m* nochtan
Weder jeghen den stouten man:
Hi hadde een ors dapper en*de* goet
En*de* dede menich fel ghemoet
En*de* meneghen keer up Waleweine.
Dat gras was oft met rode*n* greine
Besperst [was]; also waest ghedaen. *
So scone slaghe sach noit man slaen
Alse dese twee nu hier daden. *
Doch was die vremde meest v*er*laden *
Want hine conste met ghene*n* dingen
Onstaen dat swart metten ringen.
Der Wal*ewein* was hem so wreet
Dat hi sijns ghenen raet en weet
En*de* nodan van groten dangiere
Soen wildi in ghere maniere
Ghenade bidden den rudd*er* stout.
Sine herte wart he*m* vlau en*de* cout
Dort bloet dat he*m* uut sine*n* wonden
Gelopen was in dien stonden.
Nu sijn sine anwissen swaer. *
Wech en*de* weder dreef hine daer
Mijn her Wal*ewein*, in dat parc.
Sine slaghe waren so starc
Dat hi den ridd*er* daer ter stede
So sere mesvoerde, dat hi tgherede
Altoes behoude*n* mochte niet langher.
En*de* metten sw*er*de goet en*de* tangher *
[Dedi] hem daer, sond*er* lieghen, *
Sijn hoeft ·ij· screde*n* v*er*re of vliegen:

* 8676. In hs. *hebb*.
8678. In hs. ontbreekt *her*.
8687. In hs. ontbreekt *was*.
8689. De afschrijver had *dese* vergeten, maar heeft het waarschijnlijk zelf achter de regel geschreven met verticale streep als inlaatteken.
8690. Achter *doch* een punt, wat onverklaarbaar is.
8701. In de rand staat ter hoogte van deze regel een verticaal kruisje, evenzo ter hoogte van vs. 8716; waarschijnlijk tekens van een latere lezer. Er is tussen die beide tekens geen verband te leggen met het oog op de tekst. Mogelijk bedoelde deze lezer een aanwijzing voor de opvallende woorden *anwissen* en *goec*, evenals elders zulke woorden zijn onderstreept, zie vs. 8662, 8708, etc.
8708. Onderstreept is *tangher*, vgl. vs. 5 en vs. 8662.
8709. In hs. staat *Bidi* i.p.v. *Dedi*.

*
Die lichame viel ter aerde doot; *
Die ziele voer daer God gheboet.
Alse Ysabele in den striden
Den ridd*er*e doot sach, soe was blide:
Ne clagedene die joncf*rouwe* niet oec.
Mijn her Wal*ewein* liet den goec
Liggen en*de* nam des ridders part *
En*de* setter boven metter vaert
Ysabelen sonder letten.
Si ghingen he*m* ten weghe setten
En*de* reden haren vullen telt.
Die vos liep voren up dat velt.
Blide was hi dat der Walewein *
Verslegen hadde den vilein.
Doe begonste die zonne gaen
Te Gode vanden avonde saen.
[+] Maer dies waren si confuus:
Sine saghen casteel no huus [+]168 [v]a
No nieuwer daer si mochte*n* varen.
En*de* die nacht quam sond*er* sparen
So dat si moesten bi donk*er*e riden
Bi node vorwart toten tiden
Dat si die mane saghen risen
Die hem lichte met jolisen.
Oec so lichte*n* hem die sterren.
Daer v*er*namen si van verren
Scemerende als ene tortijtse claer:
Daerwart voren si vaste naer
So langhe stont in dat groene
Dat si van ene*n* pauwelioene
Geware worden. En*de* alsi quamen
Al daer voren en*de* alsi vernamen *
Al dure staende taflen gherecht:
Daer was harde scone lecht
En*de* daer was een hertoghe gheseten
Met vele ridders, doe ic ju weten.

* 8711. Er staat in hs. *der* i.p.v. *ter*.
8717. Aldus hs.: *part*, i.p.v. *paert*.
8723. Jonckbloet wil achter 8722 een komma lezen om 8723 te kunnen veranderen in: Blide dat der Walewein .....
8742. Deze lezing van het hs. veranderde Jonckbloet in: Ende alsi quamen / Al daer voren, si vernamen etc.; achter 8743 plaatste hij een punt; met 44 begint dus volgens hem een nieuwe zin. De herhaling van ‘ende alsi’ lijkt inderdaad verdacht; maar men kan met enige goede wil de parallelle bijzin handhaven en 8744 als hoofdzin beschouwen.

*
Daer dienden cnapen hovescelike.
Der Wal*ewein* die sprac haestelike:
‘Scone lief, al sond*er* dangier
Wi moeten tavont eten hier
Eist haer wille die hier sijn nu.’
Die joncf*rouwe* seide: ‘Ic segghe ju *
Mine hongerde noit also sere.’
‘Bi Gode,’ sprac Wal*ewein*, ‘grote onnere
Dat wetic wel, so sal hier risen
Waernen si ons van harre spisen.’
Doe beette Wal*ewein* vand*en* paerde
En*de* sette die joncf*rouwe* up die aerde
Vanden orsse daer soe up sat
En*de* hi bant bede die parde na dat
An enen boem die daer stoet
En*de* hi nam metter spoet
Bi der hant die joncf*rouwe* daer
En*de* ghinc int pauwelioen daer naer
Al ghewapent, maer hi dede
Sinen helm of duer hovescede.
Den hertoghe groette hi voren dan *
Om dat hi hem dochte een edel man
En*de* hi hoghest gheseten was.
Daer na groette hi, alsict las
Die andre here*n* al durenture.
Die hertoghe sprac ter selver ure:
+ ‘Wie sidi en*de* hoe sidi bedacht
Dat ghi te deser tijt vand*er* nacht +168 vb
Hier comt ghereden in dit woeste?’
Wal*ewein* antworde: ‘Here ic moeste *
Wesen aldus, het stont so nouwe.’
Die hertoghe sp*ra*c: ‘En*de* dese joncfrouwe *
Eest ju suster jof uwe amie?’
Wal*ewein* antworde: ‘Here, ic lie
Dat soe mine amie si.’
Doe sprac die h*er*toghe: ‘Hier mogedi vri

* 8752. In hs. *jc*.
8767. Achter deze regel staat het overloopteken.
8776. Aldus hs. Jonckbloet stelde voor ‘ic’ te veranderen in ‘het’.
8778. In hs. is *sprac* afgekort: spc. Door de poot van de p staat geen duidelijk afkortingsteken. Boven *pc* is echter een *a* geschreven; door latere hand?

*
Tameer wesen; en*de* sal ju doen
Gheven them en*de* venisoen. *
Ic sal ju gherne doen tamere
Festeren duer alre ridders ere
Dor alre vrouwen ere mede.'
'God lone ju, here, uwer hovescede'
Sprac Wal*ewein*. Die hertoghe saen
Seide tote hem: 'Ridd*er*e, gaet dwaen *
Ghi en*de* uwe amie beide.' *
Der Wal*ewein* deedt, dat hem te leide *
Comen sal in corter ure
Hine hebbe meer dan aventure.
Ysabele en*de* die ridder fier
Hebben ghedweghen en*de* si gaen hier
Int scoenste van der tafle toe.
Hovescelike diende men hem doe:
Bede van ate en*de* van dranke
Waersi ghefesteert te dancke.
En*de* als si ten besten saten *
So verlangede utermaten
Den hertoghe om sinen sone
En*de* seide: 'Hi en es niet ghewone
Aldus te merne: waer mach hi wesen?'
Als hi dit seide, recht met desen
Horden si crijschen en*de* mesbaren
En*de* roupen: 'Hoe hebbe wi ghevaren!
Ketive, wat sulle wi doen nu mere
Want doot es onse lieve jonchere!'
Dus quamen si ten pauwelgoene
En*de* brochte*n* gheladen m*et* venisoene
Enen zomer. Si riepen: 'Owach!' *
Want up enen andre*n* zom*er*e so lach
Een doot lichame sonder hovet;
En*de* si brochten - dies ghelovet -
Dat hoeft selve bi den hare
Met wene en*de* met mesbare.

* 8784. In hs. staat *ghevem*, een kennelijke verschrijving naar het volgende woord.
8790. Het woord *ridder* is met andere begin-*r* geschreven dan normaal, het lijkt een 'hoofdletter'-type, hoewel van klein formaat, zoals Roges in vs. 5818, 5885 en 7230.
8791. In hs. staat tweemaal *amie*, zonder doorhaling.
8792. Achter deze regel het overloopteken.
8801. Voor deze regel staat een groot schuin, kruis, waarschijnlijk van een latere lezer, vgl. vs. 3180; 10754, 10884.
8813. Achter *zomer* een punt; echter geen overloopteken achter de vorige regel.

*

+ Si beetten vor dat pauwelioen
En*de* lieten staen dat venisoen: +169 ra
Si leetden inwart, also ic u segghe*n* mach
Den zomer daer die dode up lach
Die dursteken was en*de* duerhouwen
Daer men ane mochte scouwen
Meneghe diepe, versche wonden.
Die lichame die was in dien stonden
Al vercout na mijn verstaen *
En*de* hadden sijn bloeden laten staen;
Ne ware also houde als hi doe
Int pauwelioe*n* quam, als ene coe
Die men dodet ende ondoet
Begonste hi bloeden metter spoet;
Die wonden ondaden alle wide:
Tbloet liep ute an elke side.
Dit hevet der Wal*ewein* versien
En*de* hi bepeinsde hem met dien;
Hi seide: 'Helpt God van hemelrike!
Dit es die ridder sekerlike
Dien ic verslouch up dat woeste.
Dits ene dinc die wesen moeste.
Exemple magie hier wel sien:
Want eer hi hier quam vordien *
Ne bloede hi niet, maer nu ten stonden
So verstormen sine wonden
Om dat ict bem diene verslouch.
Ic duchts datt*er* mi g*roo*t ongevouch
Of comen sal, dat wetic wel
Oft God en betre selve mijn spel.'
Also oude als die hertoghe ghesach
Doot sinen sone, riep hi: 'Owach!'
En*de* 'wach armen!' utermaten *
En*de* begonste hem sere meslaten:
Hi wranc sine hande, hi trac sijn haer
Bi groten scerven uut al daer.

* 8827. In hs. staat *sijn* i.p.v. *mijn*.
8842. Een overloopteken na deze regel, hoewel van een direct enjambement hier niet gesproken kan worden, tenzij men *vor dien* moet lezen onmiddellijk vast aan 'ne bloede', dus pauze vóór *vor dien*.
8851. In hs. staat *wacharmermen*.

*
Hi riep: ‘Wie heeft mi minen sone
Gheroeft, die mi was ghewone
Te v*er*troestene mi in allen sere? *
Ic bem v*er*scroven vortw*er*t mere;
In mach niet meer blide wesen!’
En*de* hi sach neder met desen
Up den lichame van sine*n* kinde
Met harder groter ellinde. *
Hi begreep thoeft en*de* dwanct an hem. *
Ic weet wel dat en*de* seker ben *
+ Dat noit man in al erderike
So sere en*de* so hertelike +169 rb
Ne mesbaerde so hi dede diere stont. *
Hi custe die oeghen en*de* den mont
Die valu waren en*de* ongedaen
Also hem tbloet was ontgaen.
Hi viel ·vij· warf achter een
In ommacht eer hi ghefeen;
En*de* en haddemenne niet d*aer* of v*er*dreven
Bi crachte, hi warre doot up bleven.
En*de* om dat hi van eerst begonde bloede*n*
Die dode lichame, en*de* hem v*er*spoeden
En*de* hi te voren groot no clene *
Ne bloede, begonsten si al ghemene *
Dat te merkene harde sere
En*de* seide*n* alle tote haren here:
‘Here, sijts seker wel te voren:
Die ju gedaen hevet desen toren
En*de* brocht heeft in parlemen[t]e *
Hi es binnen in deser tente; *
En*de* wi wanens wel wesen vast
Dat het heeft ghedaen ju gast.
Wie mocht anders hebben ghedaen?’
Die hertoghe antworde saen:
‘Wistic die waerheit vander saken
So soudic te bet te ghemake *

* 8857. Aldus hs.: tweemaal *mi* lijkt overtollig; daarom liet Jonckbloet het tweede *mi* weg; strikt nodig is het niet.
8862. Aldus hs. *harder* - Jonckbloet schreef *harde*.
8863. In hs. staat: begreept hoeft .....
8864. Aldus hs. *ben* i.p.v. *bem*, zoals het rijm vereist.
8867. Aldus hs. *diere stont*. Jonckbloet suggereerde: *tiere*.
8877-78. Achter beide regels een overloopteken.
8883. In hs. staat *parlemene*.
8884. Er staat in hs. *tende* i.p.v. *tente*. Te verdedigen zou dus ook zijn de lezing: parlemende / tende.
8890. Achter deze regel staat een overloopteken, en na *Wesen* in 8891 een punt.

*
Wesen; want ic soude mi wreken
So wel, men souder af spreken
Van nu tote ane den domesdach.'
Der Wal*ewein* die noit en plach *
Fayt te loechene dat hi dede
Daer hi of wiste die waerhede
Doe begonste die hertoghe tyen
Wal*eweine* dat feit, dies hi lyen *
Begonste, dat die meneghe node soude doen. *
Die hertoghe sprac toten baroen:
'Ghi sijt een coene mordenare
Da[t] ghi durt lyen openbare *
Vander mort van minen kinde
Dat ic so sere met herten minde!'
Der Wal*ewein* ne sweech niet stille;
Hi sprac: 'H*er*e, gi segt uwen wille.

* 8894. Aldus hs. Jonckbloet liet *die* achter Walewein weg, begon met deze regel een nieuwe alinea en plaatste een punt achter 8896; hij maakte dus van 94-96 een zelfstandige zin. De lombarde van hs. waarmee 8897 begint, offerde hij op. Overdiep (inl. bl. 11) beschouwde 94-96 echter als prolepsis van het object, vooropplaatsing van het psychologisch subject dat als object in de volgende zin fungeert. Die zienswijze volg ik hier, hoewel de lezing mij toch niet geheel bevredigt, vgl. aant. op 8899.
8898. Achter *feit* een punt.
8899. Dit lange vers kon niet geheel op de regel: *doen* is aan het einde onder *soude* geschreven; een boogje geeft aan dat het bij die regel hoort. In deze regel lijkt 'begonste' enigszins verdacht, zowel vanwege de omvang van het vers, als vanwege het voorkomen van hetzelfde werkwoord in 8897. Jonckbloet greep op zijn vernuftige wijze, maar nogal rigoureus aldus in: Doe begonste die hertoghe tijen / Waleweine dies hi moeste lyen / Dat die menigte node soude doen. - Het minst gelukkig lijkt me hier echter 'moeste' (8898). Wanneer J. er de tegenwoordige betekenis van noodzaak aan wil geven, strijdt dat met de bereidwilligheid van W. om te bekennen. De gangbare betekenis in het Mnl. 'mogen, gelegenheid hebben, etc.' past hier niet goed. Misschien zou men het eerder kunnen vervangen door 'wilde'. Uit deze poging en de moeilijkheden genoemd in aant. op 8894 blijkt wel, dat deze hele plaats onzuiver is. Geen van de voorgeslagen verbeteringen bevredigt geheel. Ik wijs in dit verband met nadruk op de punt in hs. achter 'feit' in 8898: daardoor is het waarschijnlijk dat een sterke pauze achter 'feit' gelezen moet worden, zodat 'dies' eerder een hoofdzin dan een bijzin opent. Mogelijk zit de 'fout' in 8897 en moet de hz. ingeleid door 'Doe' omgezet worden in een bijzin, zodat 'dies hi lyen begonste' toch de hz. is waarvan 'der Walewein' (8894) het proleptisch subject is. Dan wordt de zin dus zo: Der Walewein die noit en plach / Fayt te loechene dat hi dede / Daer hi of wiste die waerhede / Doe *die hertoghe begonste* tyen / Walewein dat feyt. / (dies) hy lyen / Begonste, etc. Dan heeft de laatste hz. een afwijkende woordschikking, wat op zichzelf niet zo ongewoon is. Onbevredigend blijft echter de herhaling van 'begonsten' en van 'feit'. Vervanging van het tweede 'begonste' door 'wilde' is misschien aanvaardbaar; en opoffering van 'dies' doet de zin in vs. 8898 beter lopen. Alles bij elkaar zijn dit nog al ingrijpende veranderingen, die ik daarom maar niet in de tekst heb opgenomen. Opvallend is ook, dat 'Doe' met een lombarde begint. Dat schijnt te pleiten voor een nieuwe hoofdzin in 8897. Maar men kan het ook omkeren! De afschrijver prefereert kennelijk d's voor de lombarden. Hij had de D van 8894 moeten nemen; toen hij dat vergeten had, greep hij die van 8897 aan en zette vanzelf de bijzin om in hoofdzin, waardoor echter de hele zin in het gedrang kwam. Er staan wel vaker lombarden midden in een zinsverband, zie inleid. blz. 407-408.
8902. In hs. ontbreekt de *t* van 'Dat' vanwege een gaatje in het perkament.
8924. In hs. is *ghespeelt* wat onduidelijk. Vermoedelijk stond er eerst *ghespelt*, en heeft de afschrijver, zijn fout bemerkend, een *e* tussengevoegd. Misschien deed dit een latere hand. Er is tenminste met zwarter inkt bijgewerkt.

In was noit mordenare gheheten.
Jou sone wilde mi emm*er* veeten
En*de* mijn lief ontcrachten oec.
Hi hiet mi snodel en*de* goec
+ En*de* hi onthaelde sinen loep
En*de* seide ic soude hebbe*n* den coep: +169 va
Van minen lieve, sond*er* andre vrie
So wilde hi maken sine amie.
Hi reet up mi met sine*n* spere.
Here, doe settic mi ter were
En*de* veldene enewaerf ter neder.
En*de* als hi up gestaen was weder
Dat bi minen ghedoghe was
Ne wilde hi niet gemoede*n* das
Maer hi begonste sweren saen
Dat hi mi daer soude doet slaen;
En*de* hi vernieude die bataelge.
Wel na haddic ghespeelt ter faelge *
Maer God gaf mi die aventure
Dat ickene daer ter selver ure

*
Neder velde al verdovet:
Ic beette en*de* slouch he*m* of thovet.
Liever dedict hem dan hi mie!
Ghescie daer of wats gheschie
Bi minen rechten kerstinnede
Ic hebbe ju hier die rechte waerhede
Gheseit al bloet also soe was.'
Die hertoghe sprac - gheloeft mi das-:
'Lace, hadden een edel man doot
So en haddic en ghene noot;
Maer datten een dorp*er* heeft v*er*slegen
Dat mach miere herte wel tregen!
Dat salic mi wreken alst behoeft
Van ju die mijn herte v*er*droevet
En*de* hebt brocht in swaren wene.'
Hi hiet den ridders al ghemene
Dat si den ridder sullen vaen
En*de* sine amie also saen
Die quade pute, die quade valande
En*de* si hare daden alle die scande
Die noit hoeren was berad[en]. *
Des hertoghen volc el niet n[e] daden
Dan si scoten alle ghemene *
Up den stouten Waleweine.
Eer hi ghinc sitt*en*, den ridd*er* vri *
Dedi hi sine wapene uut, bedi
Om dat ghene hovescede hadde gewesen *
Haddi gewape*n*t gete*n* met desen
Heren, diene nu wille*n* doen sterven
En*de* oec Ysabelen bederven.
[+] Nu ghinc claghen die ridd*er* fier
Dat hi niet en hadde al hier [+]169 [v]b
Tgoede swaert met ·ij· ringhen.
Al dat volc ghinc up hem dringen
En*de* dienden he*m* van groten slagen:
Some wierpsi bancke en*de* scragen

* 8947. De letters *en* van *beraden* zijn in hs. deels onleesbaar vanwege een gat in het perkament; in de volgende regel is een gaatje op *ne*.
8949. Aldus hs.: *ghemene* is waarschijnlijk een verschrijving voor *ghemeine* (Verdam, IX, 844).
8951. Aldus hs.: *den ridder*. Jonckbloet veranderde dit in *die*.
8953. Hs. heeft *hevescede*.

*
En*de* some vingen si ten swaerde.
Daer was menich die begaerde
Wal*eweins* te sinen wacharmen: *
Si namen piken en*de* ghisarmen
En*de* glavien en*de* staven;
Steken en*de* slaghen si he*m* gaven
Wal*eweine*, den ridder milde
Die van enen vasten scilde
Enen ridd*er* heeft gherovet:
Hi traken ter aerde al verdovet
En*de* ontwranc hem metter druust
En*de* met crachte uter vust. *
Dies verboude hem die wigant
En*de* ghinc hem were*n* al te hant
En*de* slouch vaste wech en*de* weder. *
God wat slouchiere al te neder!
·Iiij· slouch hi doot te ·iiij· slaghen
En*de* strecter hem en*de* laghen *
En*de* gaven stappans [haren] gheest. *
Die vos hi maecte groot horeest:
Hi scuerde menege*n* te sine*n* scanden *
Bede met poten en*de* met tanden
In die bene en*de* int ansichte;
Vlesch en*de* vel haeldi bedichte *
Neder, daer dat rode bloet
Dapperlike ute liep en*de* woet.
Ene clene helpe es dicke goet!
Hi dede daer menich ghemoet
Up die Wal*eweine* meest up laghen.
Met grot*er* smerte, m*et* swaren slaghen
Hevet daer ene partie ghevaen *
Ysabelen en*de* na mijn verstaen
So wilden sise metter jacht
Wech leden en*de* hebse vercracht;
Maer dat daer was te diere noot
Een edel man, die dat verboet.

* 8965. Jonckbloet zette achter Waleweine een puntkomma en verbond dus ‘te sinen wacharmen’ met ‘si namen piken’ etc. Meer voor de hand liggend lijkt mij de verbinding van ‘te sinen wacharmen’ met ‘begeerde’: menigeen viel op W. aan om hem te verderven. - Opgemerkt zij nog, dat Walewein afgekort is, zodat de verbuigingsvorm niet zeker is. J. schreef *Waleweine* maar begeren regeert dikwijls de genitief; vgl. 6422, 7274, 7302.
8974. Aldus hs.: *vust* i.p.v. *vuust*.
8977. In hs. is *wech* wat onduidelijk geschreven, er zou ook *noch* kunnen staan, wat echter geen zin geeft.
8980. Aldus hs. *strecter*, misschien verschrijving voor *strecten*. Het subject is verzwegen, zoals dikwijls gebeurt in het Mnl. wanneer het gemakkelijk uit het verband is op te maken.
8981. In hs. staat *sinen* i.p.v. *haren;* dat moet een vergissing zijn.
8983. Het is niet nodig met Jonckbloet te lezen: *te sire scande*. De plur. v. abstracta is in het Mnl. gewoon (Vgl. Verdam V, 1963).
8986. Aldus hs.: *Vlesch;* vgl. ook 9053.
8993. Achter dit vers een overloopteken.

*
Hi seide, hine soude in ghene*n* kere
Ghedoghen duer alre vrouwe*n* ere
Dat men hare dade sulke*n* scamp
Al hadsoe els al sulken ramp.
[+] Nu staet met Wal*eweine* wel nouwe
En*de* met Ysabelen der joncv*rou*we. [+170 ra]
Her Wal*ewein* slaet, hi steect, hi kerft;
Hi es die den meneghe*n* ontherft
En*de* baraet toren en*de* scande. *
Hi dede of vliege*n* arme en*de* hande
En*de* maecte so grote mort
So dat die dode weder en*de* vort
Laghen so dicke, dat was wonder.
Maer Wal*ewein* moeste blive*n* tonder
Want des hertoghen cracht
Wies altoes met groter macht
En*de* vele hadden hem bin dien
Van wapenen wel vorsien
En*de* sloughen van bachte*n* en*de* va*n* voren
Alle up den ridder uut vercoren
En*de* harderden dit also langhe
Dat sine velden bi bedwanghe
En*de* bonden hem voete en*de* hande
En*de* daden hem wel grote scande.
Alse aldus leden was dese vlaghe
Die hertoghe seide: ‘Toten daghe
Sal menne houden, dat ic sal varen
In mine*n* cas[tee]l sonder sparen: *
Daer sullen he*m* mine baroen
Beraden, hoe sine best verdoen.
En*de* sine amie die quade scite
Salic doen sterve*n*, te verwite
Hem, die mi dit hevet ghedaen.’
En*de* men dede also saen
Als die hertoghe dit gheboet.
Men nam ware en*de* wachte groot

* 9007. Hs. heeft *baraet* alsof het een subst. was; blijkbaar een vergissing.
9026. De letters *tee* van *casteel* zijn in hs. onduidelijk, vanwege slijtage.

*
Te minen her Waleweine waert.
Die hertoghe jamm*er*like ghebaert;
Hine sliep binne al der nacht niet. *
Dat dede hem sijn grote verdriet
Dat hi hadde ent droeve ghelaet.
Smorgens in die dagheraet
Porrede hi met siere meisniede.
Daer waren vele droever liede
Om die dode. En*de* Ysabele *
Was ghevoert met fellen rivele.
En*de* die vos, als hi sach
Dat hi sinen h*er*e niet helpen mach
Liet hi hem vangen, seit men mi;
En*de* men vinckene oec bi di
+ Om dat hi toe horde de*n* ridd*er* sne[l] *
En*de* om dat hi hem halp so wel +170 rb
Want hi den menege*n* hadde ghebete*n*
Dies hi qualike mochte vergheten
En*de* ghescuert vlesch en*de* vel.
Hier bi vincmenne, dat weet wel.
Nu vaert die hertoghe m*et* siere proi[en] *
Te sine*n* castele m*et* grote*n* vernoie*n*.
Dat pauwelioen was gheturst.
En*de* Wal*eweins* doot es ghevurst
Tote dat die hertoghe wete*n* mach
Hoe hine lelichst, sonder verdrach *
Mach doen sterven cortelike.
Nu comt die hertoghe serichlike
Te sinen castele en*de* hi ontboet
Vrient en*de* maghe te siere noot
En*de* dat si souden vor alle dinc
Comen besien den jongelinc
Den jonghen h*er*toghe, hare*n* here.
Daer quam menich m*et* g*ro*ten sere.
Eerlijc, na lands heren doene
Was des hertoge*n* sone, die coene

* 9037. Voor *binne* vgl. 5110; 6902.
9043. Achter *dode* een punt. De volgende zin begint met een hoofdletter.
9049. De *l* is afgesneden op de rand van de blz.
9055. De laatste letters (*en*) van *proien* zijn afgesneden. Ik vul een *n* aan naar het rijm *vernoien*.
9060. Aldus hs.: *lelichst*. Verdam wil lezen: lelicst (IV, 259).

*
Ghehuut en*de* ghedaen ter arde.
Doe quam die hertoghe en*de* begarde
Dat men stappans openbare
Soude rechten over den mordenare
Die hem die*n* rouwe hadde ghedaen.
Doe antworde he*m* [een] ridd*er* saen *
Hi seide: ‘Here, ghi waert onvroeder *
Dan een kint, lieti sine*n* broeder *
Niet come*n* en*de* he*m* sien die wrake: *
Hi souder o*m*me sijn tonghemake *
En*de* hi sal, mi en lieghe mijn waen, *
Van den tornoye sijn comen saen. *
Hi sal den ridder helpen trahinen *
Die ju heeft brocht in deser pinen.
Hi sal driven den rouwe groot
Om sijn liefs broed*er*s doot. *
M*aer* latene in den kark*er*e bliven *
Tes hi comt: men salne ontliven
Vor hem en*de* vor ons allen dan.’

+ Die hem de rouwe hadde gedaen
Doe sprac ·i· rudd*er* saen * +hs G II ra
En*de* seide ghi w*aer*t onvroed*er*
Dan ·i· kint lieti uwe*n* broed*er* *
Niet come*n* sien de wrake
Hi soud(*er*) o*m*me sijn tongemake *
Hi sal mine bedriege mijn waen
Vande*n* tornoye come*n* saen
Hi sal den rudd*er* helpe*n* trahine*n*
Die u heeft brocht ind*er* pine*n*
Hi sal drive*n* rouwe g*roo*t

* 9076. In L. ontbreekt ‘een’ dat ik uit G. heb aangevuld. In G. staat verder ‘sprac’, maar in L. ‘antworde hem’. Het is op zichzelf moeilijk uit te maken, wat de oorspronkelijke lezing is; naar ik vermoed G.
9077. De vocatief ‘Here’ zal in L. een invoegsel zijn, vgl. G. - Achter dit vers staat in L. een overloopteken.
9078. Merkwaardig is het verschil tussen L. ‘sinen broeder’ en G. ‘uwen broeder’. Dat dit niet zonder meer op een onwillekeurige verschrijving van een der afschrijvers berust, blijkt uit 9086 waar tegenover L. ‘om sijns liefs broeder doot’ in G. staat ‘om sijns neven doot’. Het verschil is dus opzettelijk doorgevoerd.
Vermoedelijk heeft G. de juiste lezing: het hele verhaal vestigt de indruk dat de hertog één zoon had. Waarom de afschrijver van L. dit verschil heeft aangebracht is voorts niet duidelijk. Was het toch een verschrijving in 9078, die hij zich bewust werd en waarvan hij de consequentie trok in 9086, of vond hij het aandoenlijker dat een broeder van de verslagene als wreker zou optreden, zodat hij geheel opzettelijk, ook in 9078 de verandering aanbracht?
9079. De woorden ‘ende hem’ in L. lijken overbodige invoegsels; de kortere tekst in G. geeft een goede lezing.
9080. Na ‘soud’ is in G. geen afkortingsteken te onderscheiden. Wel loopt een smalle en geringe beschadiging door de *d* en door ‘co’ van ‘comen’ in de vorige regel - misschien is het afkortingsteken hierin verdwenen. Echter is ook in 9094 een afk. teken vergeten.
9081. Ook hier lijkt me de kortere lezing van G. beter.
9082. In L. is ‘sijn’ (pron. poss. of infin.?) overbodig; G. heeft het niet.
9083. Ter hoogte van deze regel staat in L. een verticaal kruisje, vgl. 9091.
9086. Zie de aant. bij 9078.
9087. Het overbodige ‘maer’ in L. staat niet in G.

Om sijns neve*n* doot *
Late*n* inde*n* carker blive*n*
Tes hi comt me*n* salne ontlive*n*
Vor he*m* en*de* vor ons allen dan

*
Dies volgede menich edel man
So dat die hertoghe otrihierde. *
Al wildic selve, ic en visierde *
Niet hoe sware vangenisse si daer
Hadden en*de* so groot mesbaer. *
+ Mijn here Wal*ewein*, die coene deghen *
Was met ysere so sere besleghen * +170 va
En*de* Ysabele, die joncf*rouwe* fine
Hadde omtrent hare bene vingerline;
En*de* die karker onghedouden *
Was so diep dat si van couden
Bi na daer v*er*dorven waren *
Want daer liepen die zee baren
Al omtrent thare onbaten.
Oec vloyder in te zomeg*en* gate *
Vele waters oec tote dien *

+ Daer volgets menich edel man *
Sodat dh*er*toghe octroyeerde * +hs G
Al wildic selve in visierde
Niet hoe sw*are* vangenesse si d*aer*
Hadde en*de* hoe groot mesb*aer* *
Wal*ewein* de deghen *
Was m*et* ysere besleghen
En*de* ysabele de ioncf*rouwe* fine
Hadde om de bene vingerline
Entie kerker ongedoude *
Was so diepe dat hi va*n* coude
Nalijx v*er*dorve*n* ware*n* *
En*de* d*aer* liepe*n* de zee bare*n*
Alomtrent thare ombate

* 9090. In G. ‘volgets’. Verdam geeft die regel niet in zijn collatie; hij heeft dus waarschijnllijk dit verschil met L. over het hoofd gezien. De *s* is echter in G. onmiskenbaar. Het moet wel een schrijffout zijn voor ‘volgede’ (L.).
9091. De vorm ‘octroyeerde’ in G. is beter dan de vervorming in L. In L. staat voor deze regel een kruisje als voor 9083; beide regels bevatten een opvallend woord: vermoedelijk heeft daarom een of andere lezer uit latere tijd die kruisjes als herkenningstekens geplaatst.
9092. Achter deze regel in L. staat het overloopteken.
9094. In G. staat ‘Hadde’; blijkbaar is het afkortingsteken vergeten; lees ‘Hadde*n*’. In plaats van L. ‘se’ is voor G. te lezen ‘hoe’, zoals reeds Jonckbloet voorstelde.
9095. De titel ‘Mijn here’ in L. is waarschijnlijk ingevoegd. Het vers in G. is wel heel kort, mogelijk is daar, ‘coene’ uitgevallen, zodat de regel te lezen is als: *Walewein, die coene deghen*.
9096. In L. is het vers weer omslachtiger: ‘so sere’ moet op grond van G. waarschijnlijk geschrapt worden.
9099. In L. is de verbogen vorm ‘onghedouden’ vreemd. M. de Vries (Proeve van Mnl. Taalzuivering, blz. 128 noot) postuleerde *onghedoude* als vorm van *onghedout*. G. heeft inderdaad *onghedoude*. Evenzo is ‘coude’ in G. beter dan L. ‘couden’, hoewel deze vorm niet uitgesloten is te achten.
9101. In G. ‘Nalijx’, waarschijnlijk de oorspronkelijke lezing. In L. zal ‘daer’ ingevoegd zijn onder invloed van 9102.
9104. Jonckbloet wilde voor ‘te zomeghen’ in L. lezen ‘te somen’. G. echter heeft een betere lezing: ‘so menige’, waaruit de verschrijving van L. begrijpelijk is.
9105. Waarschijnlijk moet in L. het overtollige ‘oec’ geschrapt worden; vgl. G. Of de volgorde in G. te verkiezen is boven die in L., is niet uit te maken.

Ooc vloyd*er* in te so menige*n* gate
Waters vele tote*n* dien

*
So dat si somwile tote*n* knien *
Int water saten onde*r* he*m* tween.
Ic weet wel dat harre gheen *
Hadde eer ghelate*n* d*aer* sijn leven
Ne waer den troest die si gheven
Mallic andren in dat meskief.
Der Wal*ewein* seide: ‘Wel soete lief *
Tonrechte hebdi dit mesval:
Dur mi hebdi dit ongeval.
Haddic ju ghelaten in uwe ere *
Ghine waert niet come*n* tesen sere. *
Ic bemre of ocsuun bedi.’
Ysabele antworde: ‘Ay mi *
Dat ghi dit segt, soete amijs!
In wilde niet sijn int paradijs
En*de* ic ju wiste in desen rouwe.
Sal deen den andre*n* sijn ghetrouwe

[+] Dat si somtijt tote*n* knien *
In twate*r* sate*n* onde*r* he*m* tween [+]hs G
Ic weet wel datter was h*aer* negee*n* *
Hine hadd*er* gelate*n* sijn leve*n*
Ne w*aer* de*n* troost die si geve*n*
Mallijc andre*n* in dat meskief
Wal*ewein* sprac soete lief *
Tonrechte hebdi dit mesval
Dor mi hebdi dit ongeval
Haddic u gelate*n* in uwe ere
Ghine w*aer*t come*n* tese*n* sere
Ic bemre of occusoe*n* bedi *
Ysabele seide ay mi *
Dat ghi dit segt lieve amijs
In wilde n*iet* sijn int p*ar*adijs
En*de* ic u wiste in desen rouwe
Sal de(en) de*n* andre*n* wese*n* get*ro*uwe *

* 9106. Ritmisch is de korte vorm in G. beter dan die van L.
9108. De lezing van L. is kennelijk misvormd: zij geeft geen goede betekenis. De zinsvorm in G. is omslachtiger, waardoor een weinig fraai vers ontstaat, maar de betekenis is duidelijk: allebei waren ze zeker gestorven, was het niet dat .....
9112. G. is weer beknopter dan L.: de titel (her) ontbreekt en de verzwaring van de vocatief (wel). Opmerkelijk is tevens dat L. meermalen heeft ‘seide’ waar G. ‘sprac’ gebruikt, vgl. 9190, 9238, 9260.
9115. In L. ‘uwe’ i.p.v. ‘iuwe’ zoals gewoonlijk.
9116. Het overbodige ‘niet’ van L. ontbreekt in G.
9117. Verdam las ten onrechte ‘benre’, in hs. staat duidelijk ‘bemre’.
9118. Ook hier verschillen L. en G. in het werkwoord dat de directe rede inleidt, vgl. 9112.
9122. Deze en de volgende regel hebben in G. onduidelijke gomplekken. Toch ben ik vrijwel zeker van de gegeven tekst; voorzichtigheidshalve heb ik ‘en’ van ‘deen’ tussen haakjes gezet. De laatste poot van de *n* is nog duidelijk.

*
Wi moeten begheren eens te sine
In weelden en*de* in alre pine.’
Wal*ewein* horde die vriendelichede
Die Ysabele tote hem sede;
Hi peinsde wel dat die joncv*rou*we
Hem met herten was getrouwe.
Die ridder en*de* die goedertiere
Sijn in den karker ongehiere
Al den nacht up deser claghe.
Men brochte he*m* ten andre*n* daghe
Broot en*de* water en*de* bore wat: *
Si hadden varinc gheten dat. *
Die karcwardre was harde fel: *
Hi horetse dicken clagen wel
Van honghere en*de* van coude swaer;
Hine achte niet up hare mesbaer

+ Si moete*n* begere*n* eens te sine
..... +hs G
+ Wal*ewein* horde de vriendelijchede *
Die ysabele tote*m* sede +II rb
En*de* peinsde wel dat die ioncf*rouwe*
He*m* m*et* he*r*te*n* was get*ro*uwe
De rudd*er* entie goede*r*tiere
Sijn inde*n* karker ongehiere
Alde nacht m*et* deser claghe
Me*n* brochte te*n* andre*n* daghe
Broot en*de* wat*er* ne bor wat
Si hadde*n* sniemen geheten dat
Die karcw*er*d*er* was fel *
Hi horetse dicke*n* clage*n* wel
Van ong*er* en*de* van coude sw*aer*
Hine achte n*iet* up h*aer* mesbaer

* 9125. Het laatste woord is in G. wat moeilijk leesbaar. Verdam heeft in zijn collatie v., waarmee hij blijkbaar aangeven wil, dat er ‘vriendelichede’ staat evenals in L. Er staat echter: vriendelijchede.
9133. Aldus in L.: *ende bore wat*. Jonckbloet wilde het wijzigen in: een bore wat - wat zeker niet acceptabel is, hoewel die verbinding soms voorkomt (Sp. Hist. III[1], 42, 111). Meestal is *bore* (wat) verbonden met de negatie *ne* of *en*. Men zou dus kunnen veronderstellen, dat er oorspronkelijk ‘en bore wat’ gestaan heeft, maar dat de afschrijver bij vergissing boven ‘en’ het afkortingsteken van ‘ende’ geplaatst heeft. Deze opvatting klopt met de lezing van G.: *ne bor wat*.
Daartegenover staat, dat ‘bore’ ook meermalen zonder negatie voorkomt (Mnl. Wdb. I, 1377). Daarom laat ik de tekst toch maar ongewijzigd, al blijft de verbinding met ‘ende’ hier wat vreemd, mogelijk te vertalen als: men bracht hem de volgende dag brood en water en (dan nog maar) een heel klein beetje. Zie voor andere plaatsen in Wal., steeds met ontkennend partikel, de Wdlijst op *bore*. Vergl. ook Cosijn, Tekstcritiek in De Taal- en Letterkunde 1870, blz. 241-43, die lezen wil: en bore wat.
9134. Opmerkelijk is dat L. ‘varinc’ heeft en G. ‘sniemen’. Het laatste is een in Mnl. verouderd woord dat hoofdzakelijk in poëzie voorkomt. Heeft de afschrijver van L. het vervangen door het gewonere ‘varinc?’ Overigens echter komt ‘sniemen’ ook in L. meermalen voor, ook buiten het rijm.
9135. In G. ontbreekt ‘harde’: L. heeft weer een zwaardere vorm.

*
Maer menichwarven seidi dat *
Dat men Wal*eweine* up een rat
Vlechte*n* soude; en*de* siere amie
+ Gheven soude sond*er* andre vrie
Stalknechte*n* en*de* vulen garsoene * +170 vb
Haren wille mede te doene.
Dit seidi om hem te v*er*erren. *
Oec nam hi enen stoc van verren
En*de* slouch Wal*eweine* daer mede
Diet qualike verdrouch en*de* sede:
'Du best een fel pautenier
Dattu dus ene*n* prisonier
Souds slaen in dusdaenre stede
Die gheen ghebruuc heeft sire lede!'
Mettien scoet hi achter hem saen *
Maer hine mochte niet varre gaen *
Van den ysere dat den deghen

+ Menich w*er*f seidi dat *
Te Wal*eweine* datme*n* up ·i· rat * +hs G
Soude vlechte*n* en*de* me*n* sire amie *
Soude geve*n* sond*er* and*re* vrie
Knechte*n* en*de* vule garsoe*n* *
Hare*n* wille mede te doe*n*
Dat seidi om dat hine wil(de) v*er*erre*n* *
Hi na*m* ene*n* stoc van v*er*re*n*
En*de* slouch wal*eweine* d*aer* mede
Diet qualijc v*er*drouch en*de* sede
Du best ·i· fel pautenier
Dattu d*aer* ene*n* prisen(ier) *
Souds slaen te dustae*n*re stede
Die ghee*n* gebruuc heeft sire lede
Doe scoti acht*er* he*m* sae*n* *
Ne w*aer* hine mochte n*iet* gae*n*
Vande*n* ysere dat de*n* dege*n*

* 9139. Ook hier is L. omvangrijker van vorm.
9140. De lezing van G. is gewrongen, die van L. beter.
9141. In G. is 'men' overbodig. In beide hss. de vorm si(e)re in de acc.!
9143. De afschrijver van L. heeft weer een verzwaarde vorm: 'Stalknechten' tegenover 'knechten' in G.
9145. G. vermijdt de infin.-constructie, L. lijkt hier beter. In G. is *de* van *wilde* beschadigd.
9150. In G. is het slot van *prisenier* vrijwel onleesbaar: het diakritisch teken en een deel van de *i* is zichtbaar; het rijm waarborgt de aanvulling.
9153. Opmerkelijk is weer dat L. een plastisch sterkere vorm heeft: 'mettien' tegenover 'doe'. Deze vorm is wel de meest voor de hand liggende.
9154. Waarschijnlijk heeft de afschr. van L. 'varre' ingevoegd.

*
Omtrent die bene was gheslegen.
Wal*ewein* was serich en*de* tongemake *
Dat hijs neme*n* mochte ghene w*ra*ke.
Sere weende oec Ysabele
Die goedertiere damosele
Omme die grote pijnlichede *
Die men haren lieve dede.
Dien dach dure en*de* den nacht lanc
Bleven si daer: groot en*de* stranc
Was hare clagen en*de* hare mesbaer! *
Ysabele - weet wel vorwaer -
Omhelseden daer dusghedanen *
Wal*eweine* en*de* maecte met hare*n* tranen
So nat sijn anscijn dat ter stede
Men mocht gedwege*n* hebben d*aer* [mede]. *
Wal*ewein* dede die selve maniere

[+] Om de been ware*n* gesleghe*n* *
Wal*ewein* was droeve en*de* tongemake * [+]hs G
Dat hijs n*ie*t mochte neme*n* wrake
Sere weende ysabele *
De goed*er*tiere damoysele
Om dese arechhede *

* 9156. Aldus G.: ‘waren’ - wat wel een schrijffout zal zijn: L. heeft ‘was’.
9157. Het woord in L. (‘serich’) is weer sterker dan in G. (*droeve*).
9159. In G. een gaatje in het perkament, dat blijkens 9208/9209 (keerzijde van het blad) al aanwezig was bij het afschrijven. Er is dus niets uit de tekst weggevallen. G. mist *oec*, wat waarschijnlijk juister is dan L.
9161. L. en G. verschillen in keuze van subst., maar ook aanwezigheid van een verzwarend adj. in L.
9163. Aan het verseinde in G. ontbreekt ‘lanc’ dat wel in L. staat en voor het rijm noodzakelijk is.
9165-66. In deze en de volgende regels verschillen L. en G. in kleinigheden. In een van beide teksten is blijkbaar de tweede vershelft omgewisseld. Het is moeilijk uit te maken, waar de oorspronkelijke tekst is bewaard. Mogelijk moet in L. 9165 het tweede *hare* geschrapt worden.
9167. In L. bevat ‘omhelseden’ mogelijk het pron. object, dat dan afgescheiden nogmaals in nominale vorm volgt in de volgende regel. Zo'n affectieve constructie is voor Mnl. niet ongewoon. Wel is het ontbreken van het lidwoord ‘den’ voor ‘dusghedanen’ enigszins vreemd.
Dat de afschrijver dit adjectief direct met ‘Waleweine’ (9168) wilde verbinden, blijkt uit het overloopteken achter de regel. Jonckbloet beschouwde ‘Waleweine’ als glosseem. Maar G. heeft die naam ook; alleen is daar de zin anders: geen dubbele aanduiding van het object en wel ‘den’. Waarschijnlijk is dit wel de oorspronkelijke lezing; ook ‘wel’ lijkt beter dan ‘dus’. Het afkortingsteken voor de slot-n van *gedanen* is onduidelijk.
9169. Verdam las in G. ‘dat ter stede’. Dat is onjuist: er staat een *d* en daarna, op zichzelf, een *t*, beide met afkortingsteken voor ‘er, ar’. Blijkbaar heeft Verdam *dat* willen lezen als voegwoord na *so*, evenals in L. Maar ‘daer’ geeft evenzeer een goede zin: vs. 9170 is zonder voegwoord, dus alleen door intonatie, ondergeschikt aan 9169. Dit is een normale Mnl. constructie. De overweging dat ‘daer’ ook in 9170 staat en daaruit in 9169 kan zijn overgenomen, zou kunnen pleiten voor de lezing van L.: dat. (vgl. aant. 9170), maar men kan *daer* ook zonder meer als ingevoegd beschouwen.
9170. In L. staat: *Men mocht ghedweghen daer weghe*. Jonckbloet voegde vóór weghe ‘die’ in. Verdam las: Men mochten hebben ghedweghen daer mede (Eenige bedorven plaatsen in Mnl. teksten, 292), wat dus vrijwel overeenkomt met G. Ik volg hier volledig de tekst van G., omdat die ook zonder verandering een goede lezing geeft.

Diem*en* har*en* lieve dede
De dach dore entie nacht *
Bleefsi d*aer* g*roo*t en*de* stranc
Was hare clage dats w*aer* *
Ysabele in dat mesbaer
Omhelsde de*n* wel gedane(*n*) *
Wal*eweine* en*de* maecte m*et* har*en* tran*en*
So nat sijn ansichte d*aer* t*er* stede *
Me*n* mocht gedwege*n* hebbe*n* d*aer* mede
Wal*ewein* dede de selve maniere

*
Ende weende om die goedertiere
Dat hise sach in al sulker noot. *
Soe sprac: ‘Lief, laet ons die doot
Aldus helsende ontfanghen
Want hier en es gheen ontgange*n*.’
Die karcwarde*r*e, die ongetrouwe
Qua*m* sande*r*s [daechs] tote*r* joncfrouwe *
En*de* tote Wal*eweine* den here
En*de* brochte hare lijfnere:
Dat was een brodekijn so clene
Een man hadder ·iiij· allene
Wel gheten te sinen dele;
En*de* water te enen vierendele
Was he*m* gegheven onde*r* hem tween.
Dies droegen si wel overeen
En*de* deelden mallic andre*n* jeghen.
Noch anderwe*r*ve*n* hevet ghesslege*n* *

+ En*de* weende om de goede*r*tiere
Dat hise sach in sulke*r* noot +hs G
.....
+ Dus helsende ontfangen
Hier nes gheen ontganganghe*n* * +II va
Die kercwe*r*de*r* die ongetrouwe
Cam sande*r*dages te*r* ioncf*rouwe*
En*de* tote wal*eweine* de*n* here
En*de* brochte*n* hare lijfnere
Dat was een brodekijn so clene
Een man hadde*r* ·iiij· allene
Wel ghehete*n* tsine*n* dele
En*de* waters tene*n* vierendele *
Was he*m* gegeve*n* onde*r* he*m* ·ij ·
Si droege*n* wel over een
En*de* deelde*n* elc andre*n* ieghen
Echt heefti gesleghen *

* 9173. Jonckbloet wilde in L. ‘al’ schrappen: dat verlangen klopt met de lezing in G.
9176. Natuurlijk is in G. ‘ontganganghen’ een schrijffout voor ‘ontganghen’.
9178. In L. ontbreekt ‘daechs’: G. heeft ‘dages’.
9184. Volgens Verdam is hetgeen in G. staat na ‘tenen’ onduidelijk. In het hs. en op mijn foto is echter ‘vierendele’ zonder enige moeite te lezen.
9188. G. heeft de korte vorm ‘Echt’ tegenover de zware vorm ‘Noch anderwerven’ in L.

*

+ Die karcwaerdre den ridd*er* stout.
Hi seide: ‘Twi bestu mi dus onhout? * +171 ra
Dune souds ghenen prisonier
Dus antieren. Haddic di hier
Ic soude di so berechten dan
Dune daets nemm*er*me edelen man *
Scande no lacht*er* in deser maniere!’
Die ander was fel en*de* putertiere *
En*de* slouch mette*n* stocke te meer *
Den here Wal*eweine*, die sijn seer *
Vernieude en*de* begonde v*er*erren.
Hi sprac: ‘Twi slaestu mi van v*er*ren? *
Twine comstu mi bet nare?’
Dander sprac: ‘Her mordenare
Ghi hadt mi vele liev*er*e scande *
Dan ic quame onder uwe hande.’ *

+ De kercwerd*er* de*n* rudd*er* stout
Hi sprac twi bestu mi onhout * +hs G
Dune souts ghene*n* prisonier
D*us* antiere*n* haddic di hier
Ic soudi so berechte*n* dan
Dune daets ne*m*m*er* mee edel man *
Scande no lacht*er* in deser maniere
Die and*er* was put*er*tiere *
En*de* sloughe*n* te mere *
H*er* Wal*ewein* die sijn sere
V*er*niewede en*de* begonste v*er*erren
En*de* sprac wat slaestu so v*er*re*n* *
Twine comdi bat nare
Die and*er* sprac mordenare
Ghi had mi liever scande
Dan ic ond*er* uwe hande *

* 9190. Voor ‘seide’ in L. tegenover ‘sprac’ in G. vgl. 9112. In G. ontbreekt ‘dus’; het is waarschijnlijk een, hoewel begrijpelijke, invoeging in L.
9194. Jonckbloet wilde voor *nemmerme* lezen *nemmer*, maar G. heeft dezelfde vorm als L.
9196. In L. weer een verzwaring door coördinatie van synoniemen, in tegenstelling met de soberder vorm in G.
9197. Ook hier is G. soberder: in L. is waarschijnlijk ‘metter stocke’ een verzwarende toevoeging.
9198. In L. staat een overloopteken achter de regel.
9200. Waarschijnlijk is ‘Twi’ in L. uit 9201 overgenomen. G. heeft ‘wat’; ook lijkt ‘mi’ tegenover G. een invoegsel. Ten onrechte geeft Verdam voor G. op ‘Ende seide’. Er staat ‘Ende sprac’.
9203. De afschrijver van L. voegt weer een woord ter verzwaring in: ‘vele’.
9204. Opmerkelijk is het verschil tussen L. en G. Het enjambement van ‘came’ in G. lijkt me de oorspronkelijke vorm, vooral ook vanwege ‘derdewerf’ in 9205, dat me een invoegsel lijkt om de regel te verlengen.

*
Doe slouch hine derdewerf echt
Ende gherochte die joncfrouwe recht
Up hare hant, datse bloede.
Walewein saecht ende hi spoetde
Hem selven ende warp hem uten kere *
Wel na verwoet ende uter were: *
‘Ja rybaud, hevestu te blouwen *
Die joncfrouwe, het sal di rouwen.’
Ende hi ghelauwe metten handen
Met al siere cracht die banden *
Ende tracse ontwe, die degen coene
Dat onmogelijc es te doene:
Ic waent die Gods cracht dede! *
Maer seker wetic die waerhede
Dat hiere hem selven maecte quite.
Vreselijc liep hi te verwite *
Na den quaden valscen dief

+ Came doe slouchine echt
Ende gerochte de ioncfrouwe recht
Up hare hant dat soe bloede
Walewein saget ende hi verspoede *
Hem selven ende wart uten kere
Na verwoet ende uter were *
Ja hebstu te blouwen
De ioncfrouwe het sal di rouwen
Hi ghelaude metter iacht
Sine vingerline met sire cracht *
Ende tracse ontwe de rudder coene
Dat onvermogelijc was te doene *
Ic waent gods gracie dede *
Seker wetic de waerhede
Dat hire hem maecte quite
Voort liep hi te verwite
Vreselike na den dief

+ hs G

* 9208-09. In het perk. een paar ‘oude’ gaatjes, waar omheen is geschreven. Vgl. 9159.
9209. L. heeft een sterkere vorm: ‘warp hem’ tegenover ‘wart’ in G.
9210. Ook hier in L. verzwaring van de vorm: *wel* na *verwoet*. In beide hss. staat ‘uter were’. Vermoedelijk is dit een verschrijving naar ‘uter kere’ (9209) voor ‘ter were’.
9211. De affectieve vocatief in L. ontbreekt in G.
9214. In L. staat ‘ende die banden’ waarin ‘ende’ zeker geschrapt moet worden. L. en G. verschillen hier aanmerkelijk. De lezing van G. is dunkt me beter: de lapsus begon in L. met ‘handen’, daarop moest het rijm ‘banden’ volgen; tweemaal een bepaling met de praep. ‘met’ heeft weinig zin. Ook lijkt het praet. in G. (*gelaude*) beter dan *ghelauwe* in L.; vgl. echter 9224, een regel die helaas in G. ontbreekt. Met G. *gelaude* is de eerste hypothese van Verdam II, 1203 bevestigd.
9216. Hier is L. met de praesensvorm ‘es’ zuiverder: een praesens met algemene betekenis.
9217. Vermoedelijk heeft G. de juiste lezing.
9220. In L. weer een sterker pakkende vorm: ‘Vreselijc’ in de aanloop, tegenover ‘voort’ in G.

*
Den karkerward*er*, die sijn lief
En*de* hem selven hadde te blouwen: *
Hi ghelouwen bi der mouwen *
Daer hi doe ter selver ure *
Den enen voet hadde buter dure.
Daer trachine ten quaden spele
In waert en*de* namene bider kele
En*de* warpene onder sine voete
En*de* stakene also onsoete *
Dat hi hem die herssene*n* sparsen dede; *
En*de* hi gaf den gheest ter stede. *
Hi sprac: ‘Lich daer! ic hebbe di wel
Betaelt dattu te mi waers fel!’
+ **D**en staf daer hi mede was geslege*n*
Nam mijn her Wal*ewein*, die deghen. * +171 rb
Toter joncf*rouwen* ghinc hi sciere;

+ Den kercw*er*d*er* die sijn lief
En*de* he*m* hadde te blouwe*n* +hs G
.....
+ D*aer* hi ter selver uren
Den ene*n* voet hadde uter duren +II vb
In w*aer*t en*de* na*m*men bid*er* kele
En*de* w*ar*pen ond*er* sine voete
En*de* stacke*n* so onsoete
+ Hi tracken te quade*n* spele
Dat hi de h*er*sine sp*er*se*n* dede +.a.
En*de* gaf de*n* geest stappans mede *
Lich d*aer* ic hebdi wel
Betaelt du w*aer*s te mi w*aer*t fel
Den staf d*aer* hi mede was geslege*n*
Nam Wal*ewein* de deghe*n*
Toter ioncf*rouwen* cam hi sciere

* 9223. Evenals in 9219 staat ‘hem selven’ in L. tegenover enkel ‘hem’ in G.
9224. Voor *ghelouwen* in L. zal misschien *ghelauden*(*e*) gelezen moeten worden, vgl. aant.
9214. Invloed van *blouwen* en *mouwen* is waarschijnlijk.
9225. In L. is ‘doe’ ingevoegd.
9230. In L. ‘also’ tegenover enkel ‘so’ in G.
9231. L. heeft de affectieve datief in tegenstelling met G.
9232. Hier lijkt L. beter: ‘ter stede’ tegenover G. ‘stappans mede’.
9236. L. heeft al zo dikwijls de titel voor de eigennaam.

*
Hi seide: ‘Lief wel goedertiere, *
Ic hebbe ju ghewroke*n* van dat ghi
Te blouwen waert. Oec sulle wi *
Van hier ontgaen: ic hebbe v*er*slegen *
Den karcward*er*e. Hi moeste plegen
Die bitter doot daer ic toe sach.
In weet watter of comen mach
Anders dant tonser bate w*aer*t gaet. *
Ic wille ju segghen minen raet:
Den staf daer hi ons mede slouch
Die es wel mijn ghevouch.
Miere vingherline benic oec los.
Blide soude sijn, wist die vos *
Dat mi geluc dus es v*er*baert. *
Joncf*rouwe*, ne sijt niet v*er*vaert:
Ic ne laets om ghene pine *
In make ju quite der vingerline.’

+ En*de* sprac lief goed*er*tiere *
Ic hebbe u gewroke*n* van dat ghi +hs G
Te blouwe*n* w*aer*t hoe sulle*n* wi *
Van hier ontgae*n* ic hebbe geslege*n*
Den kercw*er*d*er* hi moeste plege*n*
Die bitt*er* doot d*aer* ic toe sach
In weet watt*er* of come*n* mach
And*er*s dan tonser bate gaet
Ic wille u segge*n* mine*n* raet
Den staf d*aer* hi ons mede slouch *
Hebbic dats wel mijn gevouch
Mire vingerline be*m* ic los
Blide soude wese*n* wist die vos
Dat mijn geluc d*aer* es v*er*b*aer*t *
Ioncf*rouwe* weist n*iet* v*er*vaert
In late om ghone pine *
An u de*n* vingerline *

* 9238. Voor *seide* (L.) en *sprac* (G.) zie 9112.
9240. De lezing ‘oec’ in L. is beter dan ‘hoe’ in G.
9241. Ook is ‘verslegen’ krachtiger en aannemelijker dan ‘geslegen’ in G. In G. staat *jc*.
9245. In L. is ‘waert’ overbodig; het staat niet in G.
9247-48. Het enjamberende ‘Hebbic’ van G. staat niet in L. De lezing van G. is beter.
9250. In L. ontbreekt het subject in de hz.: het kan gemakkelijk aangevuld worden uit het verband: die vos. Jonckbloet meende dat ‘ic’ weggelaten was. Dat is niet waarschijnlijk: het is zeer begrijpelijk dat W. veronderstelt dat de vos zich zou verheugen over de goede afloop, als hij op de hoogte was, omdat daarvan immers zijn gedaantewisseling afhing. De lezing van L. wordt trouwens door G. bevestigd. Verdam wilde lezen: soudi (VIII, 1454), maar die verandering is overbodig.
9251. In L. is waarschijnlijk ‘dus’ beter dan ‘daer’ in G., maar ‘mijn’ in G. is te verkiezen boven ‘mi’ in L.
9253-54. Interessant is het syntactisch verschil tussen L. en G. De zinsconstructie in L. is zeer gangbaar in Mnl.; maar het is daarom nog niet zeker dat dit de oorspronkelijke vorm is. G. is weer beknopter.
9253. De vocaal van ‘gh*o*ne’ in G. is niet absoluut zeker, maar wel zeer waarschijnlijk een *o*.
9254. Boven ‘de’ staat in G. nog een afkortingsteken, dat echter geen zin heeft.

*
Der Wal*ewein* hi ghinc harentare *
En*de* wart van enen stene geware:
Dien so heeft [hi] up ghenomen *
En*de* es toter joncf*rouwen* comen
En*de* slouch hare tyser of ter vaert.
Hi seide: ‘Ay God, of mijn swaert *
Hier nu ware mette*n* ·ij· ringhen
Die hertoghe soude mi niet dwingen:
In soudene slaen in sine zale
En*de* sine liede al te male! *
Doch salic neme*n* mine aventure.’
En*de* hi ghinc ter selver ure
Toten karcw*ar*dre daer hi lach;
Een swert hi he*m* hebben sach *
Gegort: dat heeft hi he*m* ghenomen
En*de* sine slotele en*de* hi es comen
[Ter] karker duere die hi sloet. *

+ Wal*ewein* ghinc hare*n*tare
En*de* w*aer*t van ·i· stene geware
Dien heefti up genome*n* *
En*de* es tot*er* ioncf*rouwen* come*n*
En*de* slouch h*aer* tyser of t*er* v*aer*t
En*de* sprac ay god of mijn sw*aer*t *
Hier nu ware mette*n* ·ij· ringe*n*
Dh*er*toge soude mi n*iet* dwinghen
Ic soudene slaen inde sale
En*de* sine meysnied*en* wetic wale *
Doch salic neme*n* mine ave*n*ture
En*de* hi ghinc t*er* selver ure
Ten kercw*er*d*er* d*aer* hi lach
Een sw*er*t hi he*m* hebbe*n* sach
Ghegort heefti he*m* genome*n* *
En*de* sine slotele en*de* es come*n*
Ter kerkerdore die hi sloot

+hs G

* 9255. L. heeft weer de titel voor de eigennaam.
9257. In L. ontbreekt ‘hi’. In G. staat het pron. enclitisch ‘heefti’, zoals G. herhaaldelijk gecontraheerde vormen vertoont in tegenstelling met L.
9260. Voor *seide / sprac*, vgl. 9112.
9264. Hier verschillen L. en G. weer in woordkeus. Waarschijnlijk is ‘meysnieden’ oorspronkelijk. Verdam heeft het afkortingsteken voor de *n* aan het einde van dit woord over het hoofd gezien.
9268. Achter dit vers staat in L. een overloopteken.
9269. Opvallend is het ontbreken van ‘dat’ in G. Men zou zich kunnen afvragen of in 9268 dan de zin met ‘hi hem etc.’ als relatieve tussenzin moet worden opgevat, zodat de hz. is ‘Een swert heefti hem genomen’. De lezing van L. lijkt me beter.
9271. L. heeft ‘Die’ i.p.v. ‘Ter’, maar de fout is te herstellen met behulp van G.

*
Hi lovede Gode dat hine ter noot
Hadde v*er*lost! Ende hine also *
Begonste succorssen! Blide en*de* vro *
Ghinc hi tote Ysabelen en*de* seide:
'Goet lief, ic weet wel die w*aer*heide *
Dat God ons met siere cracht
Heeft versien. Wi sullen te nacht
Van henen porren te goeder beede.
Die ons sal letten, te groten leede
+ Saelt he*m* comen, ter groter sca*n*de.'
Die joncf*rouwe* sprac: 'Ghine moet ju hande * +171 va
An niemene doen, wa*n*t ghi moget wale
Alt volc verstormen in die sale
En*de* up ons make*n* groot gherochte.
Waert dat also come[n] mochte *
Dat wi ontghinge*n* metten live
Soen gheviel noit man no wive
So sonderlinghe aventure.'
Der Wal*ewein* sprac: 'Scone creature
Dies en hebt en ghenen ducht;
Ic hebs harde clenen vrucht
Wine sullen hebbe*n* onsen wille al.'
Si bleven daer sonder ghescal
Toten avonde, horic lesen,
Ja lang*er*e, weet wel, mocht wesen *
Nalichts bi der middernachte*n*.
Der Wal*ewein* sprac: 'Me*n* sal ons v*er*wachte*n*.
Weten nu gaen al te hant!'
Hi nam die joncf*rouwe* achemant
En*de* ledese met he*m* sond*er* gheluut
Al liselike ten kark*er*e uut. *
Tswert drouch hi baer, die ridd*er* vri. *
Dus trocken wech soe en*de* hi.

9272 + En*de* loofde gode dat hine t*er* noot
Hadde v*er*loost en*de* also +hs G

* 9273. Achter *verlost* een punt in hs. Daarna *Ende* met hoofdletter. Dat is wel een opvallende breuk in de coördinatie; die echter niet gesteund wordt door G. Misschien heeft de afschrijver van L. door die intonatie-tekens uitdrukking willen geven aan het sterke affect van de uitroepen. Ik volg hem daarom in de interpunctie, maar gebruik uitroeptekens om onze interpunctie-mogelijkheden te benaderen. Achter de regel een overloopteken.
9274. Ook achter deze regel staat het overloopteken.
9276. Jonckbloet wilde *Goet* vervangen door *Soete*, naar 9564.
9282. Achter deze regel een overloopteken.
9286. Er staat in hs. *comet* i.p.v. *comen*.
9296. Jonckbloet wilde lezen: weet, wel mocht weten etc. - De enkele imper. *weet* lijkt me ongewoon; de hier gegeven interpunctie is heel wel te verdedigen: weet wel, dat het bijna middernacht kan wezen. Het ontbreken van het grammaticaal subject in onpersoonlijke uitdrukkingen is in Mnl. zeer gewoon.
9302. Onderstreept is *Al liselike*.
9303. Jonckbloet wierp *hi* uit.

*
Alsi die karker dore leden
Sine wisten te welker steden
Dat si gheraecten, no bekinden.
Tere duere come*n* si en*de* vinden
Dat soe besloten was; ne waer
Si saghen licht in die cam*er*e daer.
Die slotele die te draghene plach
Die karcw*ar*dre nam Wal*ewein* en*de* sach *
Offer enech daer ghinc toe:
Doch hevet yemen vonde*n* doe *
En*de* onsloet die cam*er*e sciere.
Hi ghinc; in ghere maniere *
Ne wildi acht*er* late*n* sijn lief
Dor noot, dor vrese, no dor meskief.
Daer hebsi ten selven stonden
Viere ridd*er*s slapende vonden
Up ·iiij· bedde*n* van grot*er* weerde
Bi hem hingen hare goede sw*eer*de
En*de* hare wapene an die masiere.
Daer sach Wal*ewein*, die deghen fiere
Die ridd*er*s slape*n*: om gheen goet
Ne dadi hem and*er*s dan al goet:
[+] Hi peinsde, het ware dorperhede.
Daer vant hi ter selver stede [+171 [v]b]
Sine goede vaste wapene al.
Hi was blide om dat gheval
En*de* hi deetse stappans an.
Die joncf*rouwe* halp he*m* al dat si can *
Niemene ne wart ontwake*n* daer.
Uter camere ghingen si d*aer* naer.
Tswaerd drouch emm*er* die deghen.
God wilde siere hulpe plegen.
Hi hadde in die camere te voren
Eer hiere uut ghinc, die dege*n* v*er*core*n*
Ene scone doblitse ontsteken:
Daer mede es hi uut ghestreken

* 9312. Wegens ‘eene heffing te veel’ wilde Jonckbloet *karewaerdre* vervangen door *felle* of *dode* of een ander woord van één heffing.
9314. De vraag is of *yemen* juist is: het gaat hier waarschijnlijk over een sleutel, hoewel het zinsverband niet geheel duidelijk is. Voor de hand ligt deze interpretatie: hij nam de sleutels v.d. gevangenisbewaarder en zag of er een bij was die paste (offer enech daer ghinc toe); toen vond hij er inderdaad een en deed de deur open. Bezwaren tegen deze vertaling zouden kunnen zijn: 1. dat *toegaan* nergens elders de bet. ‘passen’ schijnt te hebben (zie Mnl. Wdb. VIII, 411); 2. dat er in 9314 *yemen* staat, wat alleen op een persoon betrekking kan hebben. Een andere vertaling zou dan zijn: hij zag of er iemand aankwam - maar dan loopt men in 9314 vast, want dan zou men niet *yemen* maar *nieman* verwachten. De eerste oplossing is daarom de beste en *yemen* zal wel een verschrijving zijn. Jonckbloet wou dan ook lezen: Doch hevet *hi enen* vonden doe. Het adv. *doch* kan hier betekenen: inderdaad.
9316. Jonckbloet voegde na *ghinc* het adv. *in* toe. Beslist nodig is het echter niet. Vgl. vs. 9353.
9332. Jonckbloet schrapte *hem*.

*
Metter joncf*rouwen*, dat wetic wale.
Tenen grade qua*m* hi, die ter zale
Boven ghinc; ne waer die dure
Vonden si besloten ter selver ure.
Der Wal*ewein* hi ontsloetse sciere:
Hi ghinc in en*de* die goedertiere; *
Al duere leden si die zale
En*de* ghingen nederw*aer*t te dale
Den andren graet, daer Wal*ewein* echt
Ontsloet die dore. Here en*de* knecht
Ne seider jeghen no en dede:
Si ghingen; en ghene bede
Maecten si, sijt seker dies. *
Wal*ewein* en hadde om gheen verlies
Ghelaten, hine hadde scade en*de* scande
Ghedaen den here vanden lande;
Ne waer dat hijt liet o*m*me dat
Dats hem die joncf*rouwe* bat
En*de* om dat hise wilde behouden
En*de* niet v*er*liesen bi sinen scouden. *
Alsi bet vort waren ghegaen
Quamen si tene*n* stalle saen
En*de* vonden die dore akerre staende.
Bede sijn si daer binne*n* gaende.
Daer horden si die stalknechte ro*n*ke*n* *
Die tsavonts so vele hadde*n* ghedro*n*ke*n*
Dat si alle waren versmort
En*de* en hebben niet ghehort
Den her Wal*eweine*, die sijn gheval *
Wel prisen mach. D*aer* hi was inde*n* stal
Die vos die quam vort ghescoten
Up den h*er*e Wal*eweine* metten poten.
[+] Hi seide: ‘Lieve h*er*e, sidi dat?
Ic hebbe grote*n* rouwe ghehadt [+172 ra]
Om ju en*de* ghesijn in sorghen.
Ic sie wel, God wille ju v*er*borghen.

* 9346. In hs. *jn*.
9353. Ook hier voegde Jonckbloet het adv. *in* toe achter *ghinghen;* vgl. 9316. Dat op beide plaatsen *in* ontbreekt in het hs., pleit niet voor deze verandering. Bovendien zou men hier eerder *ute* verwachten.
9360. Over verbleekt *niet* is in hs. met zwarte inkt heen gewerkt zodat het woordbeeld onduidelijk is geworden. Ook in volgende regels zijn letters bijgewerkt.
9365. In hs. is verbleekt *horden* bijgewerkt met zwarte inkt.
9369. Achter deze regel staat het overloopteken.

*
Ghebenedijt si God vande*n* p*ar*adise!
Gringelet, ju ors van prise *
Staet hier in den stal.' En*de* mettien
Hevet dors sinen here versien
En*de* trac ontwee sinen bant
En*de* liep tote hem al tehant
En*de* neyede en*de* dreef grote feeste.
Wal*ewein* sprac: 'Nu siet dese beeste
Joncf*rouwe*, hoe goelike soe ghebaert!
Het es dat alre beste paert
Dat men soude vinde*n* in arderike!'
Die joncf*rouwe* sprac: 'Dapperlike *
Weten varen, ic bids ju sere!'
'Lief,' seide Wal*ewein* die here
'Dat ghi wilt, dat sal wesen.'
Een teldende part nam hi na desen
Dat hi sadelde en*de* breidelde sciere.
Den sinen dedi die selve maniere.
Hi ledetse bede uut ter vaert
En*de* ledetse ter eerste*r* porte waert
Die hi ontsloet daer ter stede
Want hi hadde den slotel mede.
Die porte ondoen si wel wide
En*de* reden ute, vro en*de* blide.
Daer sette up dat palafroet *
Walewein die joncf*rouwe* menjoet
En*de* gaf hare tpaerd bi den togle.
Up Gringolette ghelijc ene*n* vogle
Spranc der Wal*ewein* na dat
En*de* voeren soetelike haren pat.
Die vos liep neven hem ghereet.
Der Wal*ewein* sprac: 'Ic ne weet
Waerwe*r*t ic best neme mine vaert *
Tes co*nincs* Amorijs hove waert.
Daer so moetic emmer varen.
Joncf*rouwe*, ic segt ju wel te waren

* 9378. Aldus hs.: *Gringelet;* elders gewoonlijk *Gringolet;* mogelijk hier schrijffout.
9388. Jonckbloet verbond *dapperlike* met *sprac*. Dat is verdedigbaar. Toch komt dit adverbium meest voor met werkwoorden van beweging. Een andere mogelijkheid volg ik hier: *dapperlike* is een adhortatief adverbium bij de imper. *Weten varen!* - dus: Snel! laten we gaan!
9401. Achter deze regel staat het overloopteken.
9409. Jonckbloet plaatste achter deze regel een dubbel punt, maar blijkens de aantekeningen was hij zich bewust van de andere mogelijkheid die hier gevolgd is, en tevens van het verschil in betekenis. Volgens J.'s lezing is W. in tweestrijd of hij naar A. zal gaan; volgens mijn lezing vraagt hij zich alleen af, welke weg hij moet volgen om aan A's hof te komen. Dat lijkt me meer in overeenstemming met heel zijn houding; ook met de bewering in 9411. Hij is ongetwijfeld van plan naar Amorijs te gaan, maar wil toch liever de jonkvrouw Ysabele niet opofferen tegen haar zin, (zie 9431-32). Ook uit deze moeilijkheid, die hij niet ontwijkt, zal hij wel een uitweg vinden. Hoe? Daarover laat hij zich niet uit. Dat verhoogt ook de spanning in het verhaal.

*
Ic belovede hem over waer
Dat ic ju soude bringen daer;
Ic swert ju bi ridderscepe mede *
En*de* bi miere man waerhede.
En*de* om te vuldoene dese dinghen
Gaf hi mi tsw*aer*t mette*n* ·ij· ringhen
+ Dat ic jammerlike hebbe v*er*loren.'
Die joncf*rouwe* hadde groten toren; +172 [r]b
Soe seide: 'Ay lace, wat segdi?
Suldi enen vremden coninc mi *
Voeren en*de* presentere*n* up minne
So be*n* ic ene grote keytivinne!
Eer salic mi tleven nemen.
Owi! en*de* hoe soudijt ghetemen
Wel soete amijs? Want ic ne dede
Noit jeghen ju aerchede!
Grote weelde hebbic ghelaten
En*de* heerscapie utermaten!'
Wal*ewein* sprac: 'Lieve joncfrouwe
Ic kenne dit wel. Laet juwen rouwe!
Ic belove ju goedertiere
.....*
In beswike ju niet! Troest ju in desen.
Also ghi wilt, also saelt wesen.'
Soe seide: 'Here, ic weets ju danc.'
Si reden vort en*de* eer yet lanc
Quamen si ghereden in dat gras
Daer die hertoghe te voren was
Ghelogiert, int selve plein
En*de* al daer der Walewein
Ghevange*n* was met grot*er* onw*aer*de.
Daer so vant hi up die aerde
Ligghen tsw*aer*t mette*n* ·ij· ringhen
Dat niemen van dane mochte bri*n*ge*n* *
En*de* alse mijn her Wal*ewein* ghesach *
Sijn herte verlichte als die dach!

* 9415. Jonckbloet stelt voor te lezen: 'Ic swoert' i.p.v. 'ic swert ju'. Dan haalt W. dus alleen het verleden op, om te laten zien dat hij verplicht is met haar te gaan naar koning Amorijs. Die lezing zou inderdaad aantrekkelijker zijn.
9422. Verdam (V, 1664 en VI, 659) wil lezen 'tenen'. Blijkbaar wil hij die praepositiebepaling dan uitsluitend verbindeb met 'voeren'. Dat is niet gewenst: 'voeren ende presenteren' is één syntactisch geheel, waarbij *enen coninc* datief object is, dus: gaan aanbieden aan ....
9434. Hier ontbreekt weer een regel, gezien rijm en zinsverloop.
9446. Jonckbloet meent dat er oorspronkelijk stond *dane* i.p.v. *van dane*.
9447. Weer ontbreekt in hs. het pron. obj. Mogelijk moet met Verdam VIII, 2027 gelezen worden: *alset;* of *alst*.

*
Hi beette en*de* naemt int gras:
Hi gordet. Hoe blide hi was
Dat hijt also hadde vonden!
En*de* hi sprac ten selven stonden:
‘Siet, joncf*rouwe*, met desen pande
Maghic ju loesen sond*er* scande
Jeghen den co*ninc* Amorise.
Dit swaert es van so grote*n* prise
Dat die co*ninc* niet ghev*en* en soude
Allene om dusent marc va*n* goude
Sonder allene om uwe persone.
Hi horde segghe*n*, ghi w*aer*t so scone
En*de* so jolijs en*de* so jaloers;
En*de* hadde tuw*aer*t so groot amoers;
En*de* gaf mi tsw*aer*t mette*n* ·ij· ringhen
Up dat ic ju he*m* mochte bringhen.
Nu hebbics die macht; ne ware
So wat so ghi hebt ommare
[+] Dat ne doe ic nemm*er*mere.’
Soe antworde: ‘God lone u, here!’ [+]172 [v]a
Na deser tale sprac Walewein:
‘Nu toe wullic, berch en*de* plein! *
Wine hebben wat lette*n* tesen tiden:
Men sal ons volgen van allen siden
Dat wetic wel, als men onse doen *
Vereschen sal.’ Ene*n* garsoen *
Ghemoeten si in die dagheraet.
Wal*ewein* riepene en*de* vragede he*m* raet
Welc hi naest voere te Ravenstene.
Die garsoen seide: ‘Here, ne ghene *
·Xx· milen neest bi zeuwe te vaerne; *
En*de* stonde ju tswat*er*s niet tonb*er*ne *
Ghi soud ter scepinghe wesen saen.
Oec willic jou wel doen verstaen:
Vaerdi bi lande, so hebdi milen
·Lx· te ridene teser wilen.

* 9470. Aldus hs. *wullic*. Jonckbloet veranderde het in *vollic*. Nodig lijkt het me niet. Naast *vollic* is *vullic* heel gewoon; slechts is de *w* voor *v* opvallend; mogelijk wijst die spelling op zeer zachte uitspraak van de *v* in het dialect van de afschrijver.
9473. Achter *doen* het overloopteken.
9474. Achter *sal* staat een punt. Achter de regel weer een overloopteken.
9478. Na *ghene* opnieuw een overloopteken.
9479. Aldus hs.: *bi zeuwe*. Deze woorden zijn onderstreept en aan de kant voor de kolom is door een latere hand in dun schrift gezet: *zeeuwe*. Jonckbloet wilde ‘bi zeuwe’ uitwerpen; bovendien veranderde hij *Ende* (9480) in *En*.
9480. Aldus hs.: *tswaters*.

*
Deelt en*de* kiest wat ghi wilt doen.’
Der Wal*ewein* sprac toten garsoen: *
‘Gode bevolen, vrient, so vare!
Du heves mi wel berecht dat ware.’ *
Liep die garsoen woch te hant. *
Doe vragede die ridd*er* achemant
Der joncf*rouwen*, wats ware hare raet.
Soe sprac: ‘Tletten es ons quaet:
Dat wi scepeden, w*aer*t ju wille!’
Sine hilden doe niet lang*er*e stille
En*de* reden daerw*aer*t harde vaste.
Snieme saghen si die maste
Van den scepen in die zee:
Wel ·xx· scepen ofte mee
Vonden sire ghereet. Si huerd*er* een
En*de* voeren over ond*er* hem twee[*n*] *
Metten vos ter selvere ure.
Si hadde*n* den wint goet ter cure:
Tseil trocsi in den top al hoghe;
Hare scip was harde wel ter vloghe;
En*de* voeren wech sonder respijt
So dat si vor der vespertijt
Ariveerden vor Ravenstene.
Die veerscat ne was niet clene
Die si den stierman gaven doe.
Ter redenen comic weder toe *
So ic eerst mach; v*er*langhe ju niet.
Maer hort een lettel eerst tbedijt:
Die niemare liep ghereet
.....*
+ Als men den karcw*ar*dre ghemiste
En*de* men van Wal*eweine* niene wiste +172 vb
En*de* van Ysabelen d*er* joncfrouwen. *
Die hertoghe hadde meere*n* rouwen
Dan oft menne stake met ene*n* knive.
Wal*eweine* dede hi souken rive

* 9486. Hier staat *garsoen* met een beginletter die op een hoofdletter G. lijkt.
9488. Achter *berecht* lijkt nog een letter *s* te staan, die echter geen zin heeft.
9489. Aldus hs. Jonckbloet vulde de regel aan: *Doe liep* etc. Nodig lijkt het me niet, al is de zin met Vf voorop ter aanduiding van het momentaan - progressief aspect ongewoon.
9500. In hs. *twee:* de *n* vereist door rijm en casus is vergeten, eventueel het afkortingsteken.
9510. Jonckbloet las: Ter reden - Dit heeft Verdam in Mnl. Wdb. VI, 1144 opgevat als, *reede*, ‘aanlegplaats voor schepen’ (vgl. Mnl. Wdb. VIII, 1971). In hs. staat echter *redenen*, d.w.z. op het gegeven verhaal, m.a.w. de schrijver breekt even af om te vertellen wat er in het kasteel van de hertog gebeurde; in vs. 9540 hervat hij dan inderdaad zijn verhaal v.W.
9514. Hier ontbreekt minstens één regel.
9517. Achter deze regel plaatste Jonckbloet een punt. Hij beschouwde dus de als-zin als ondergeschikt aan de verminkte hoofdzin die voorafgaat. De andere mogelijkheid is echter hier gevolgd: de als-zin is ondergeschikt aan de volgende hoofdzin. Het ontbreken van inversie is geen bezwaar.

*
En*de* die joncf*rouwe* achemant.
En*de* als mense niet en vant
Dede die hertoghe he*n* volge*n* ter vaert. *
·Xxx· voere ter zee wart
En*de* ·xxx· voerne souken bi landen.
Maer Wal*ewein* es uut haren handen
En*de* die joncf*rouwe*. Als dand*er*e quamen *
Ter scepingen, si v*er*namen
Dat hem die wint contrarie was.
Droeve en*de* gram waren si das.
Ic waent, God dede dur Wal*eweins* ere.
Oec ne mochte*n* si min no mere
Ghearnen, die volgede*n* bi lande
Om Wal*eweine* te doene scande.
Si keerden wed*er* dane*n* si quamen.
Si hadden behaelt lettel vramen:
Si waren gram en*de* hadden toren.
Hier na suldi noch meer horen
Vanden hertoghe en*de* doen memorie; *
Maer nu keric up mine hystorie
En*de* sal ju vanden riddre vri *
Wal*eweine* tellen. Teerst [s]o dat hi *
Te Ravenst[en]e was, groot riveel *
Haddi: hi sach den casteel *
Vor hem staen al tehant.
Enen harden sconen serjant
Gemoetti, die hi in deser wise
Vragede om den co*ninc* Amorise:
‘Cnape, datti God v*er*de van sere!
Berecht mi, wat [doet] mijn here *
Amorijs, die coninc milde?’
Die cnape antworde: ‘H*er*e, ic wilde
Dat ic sijns niene horde v*er*mane*n*.’
Mettien liepen he*m* die tranen
Uten oeghen: he*m* jamm*er*de sere.
Hi sprac tote Wal*eweine*, den here:

* 9523. Met Jonckbloet is waarschijnlijk *die hertoghe* te vervangen door *hi*. Mogelijk moet ‘he*n*’ zijn ‘he*m*’.
9527. Achter deze regel staat het overloopteken.
9539. Verdam (Mnl. Wdb. IV, 1370) meende dat voor de vertaling ‘melding, gewag maken van’ voor ‘doen memorie’ moest worden ingevoegd ‘sal ic’ hetgeen hij bezwaarlijk acht. De infin. *doen* kan echter afhangen van *horen*. Men zou dan eventueel met Jonckbloet *ende* kunnen schrappen, hoewel dit niet strikt nodig is.
9541. Achter deze regel staat het overloopteken.
9542. In hs. staat *ho* i.p.v. *so*. Jonckbloet veranderde *ho* in *so*. Het Mnl. Wdb. nam dit over (II, 572). Met dat al is het daar de enige vindplaats van de voegw. verbinding ‘teerst so dat’! Mogelijk moet *ho* (*so*) eenvoudig geschrapt worden.
9543. In hs. *ravenste* zonder afkortingsteken.
9544. Achter *Haddi* een punt in hs.
9550. In plaats van *doet* staat in hs. *doot*.

*
‘Here, die coninc Amorijs
Dat hopic, es int paradijs:
Van der werelt es hi versceden.’
‘God moete sine ziele gheleden!’
+ Sprac doe Walewein. Al te hant
Sciet hi doe vanden serjant. +173 ra
Doe seide hijt der joncf*rouwen* al bloet:
‘Siet, soete lief, nu es hi doet
Die rike coninc Amorijs.
Hi soude hebbe*n* ghesijn ju amijs
Hadt ghegaen na minen wille.’ *
Die joncf*rouwe* ne sweech niet stille:
‘God hevet mi wel vorsien; bedi
Ic segghe wel: al hadde hi mi *
Ghehadt, hen waere niet toe comen!’
Wal*ewein* sprac: ‘Het sal ons vromen
Varen wi herberge*n* in den casteel: *
Men sal ons spel doen en*de* riveel.’
Si dadent en*de* men ontfincse daer
Met groter eren, weet vor waer.
Wal*ewein* toghede den here*n* daer saen
Dat sine boetscap was wel gedaen.
Si warens ghepait wel al gader:
Daer was der aventure*n* vader
Ere en*de* grote feeste ghedaen!
Drie daghe was hi daer, sond*er* waen.
Ten vierden daghe rumedi den casteel. *
Die ridders gheledene dmeeste deel
Ene halve mile van Ravenstene.
Wale*wein* deetse alle ghemene
Keren weder tharen castele
En*de* voer wech mett*er* damosele
En*de* metten vos, die gherne soude
Mensche werden, oft God woude.
Oec belovede hem Walewein
Te vaerne berch en*de* plein

* 9567. Aldus hs. *minen*. Dit veranderde Jonckbloet in *sinen*. Daarvoor is dunkt me geen voldoende reden. Inderdaad was W. van plan volgens belofte Ysabele naar Amorijs te brengen, zie aant. op 9409.
9570. Achter dit vers staat een overloopteken.
9573. De zin met Vf. voorop is te beschouwen als hypothetische bijzin bij ‘het sal ons vromen’.
9583. Jonckbloet schrapt *daghe*.

*
En*de* niet te rastene vor die stonde
Dat hi den coninc Wondere vonde
En*de* sinen sone Alidrisondre.
‘In ware van ghere dinc houdre condre
Dan van hem tween, wetic wel.
Daer es noch een scaec spel
Dat ic moet hebben, twelke ic sal
Thove voeren, hebbics gheval.
Maer tgoede sw*aer*t metten ·ij· ringhen
Moetic daer laten: met ghen*e**n* dinghen
Ne salict els ghecrigen moghen.
Metten scaecspele salic verhogen *
Menegen man in sco*incs* hof.
Ic deder of een starc ghelof
Dat ict den co*inc* halen soude.
[+] Nu eist so comen, alst God woude
Dat ic[t] wane ghecrigen wel. * [+]173 [r]b
Ic en sorghe niew*er* o*m*me el
Dan hoe wi daer sullen gheraken.’
Dus reden si van desen saken
Een v*er*re stic, alsic versta. *
Die vos volghede emmer na.
Die sonne sceen ut*er*maten heete
So datsi te moyert van swete *
Waren. Het waser woeste oec mede
Dat si nieuwer te ghere stede
Tenegen bomen mochte*n* comen; *
En*de* voeren, alsic hebbe v*er*nomen
Also vermoyt tote over noene.
Daert sere scone was en*de* groene
Quamen si tere joliser stede
Daer ene fonteine spranc mede
Versch en*de* claer, cout als een ys.
Hem dochte si waren int paradijs
Als si daer ghereden quamen: *
Boven der fonteine si vernamen

* 9604. Hs. heeft *salict*, onder invloed van de vorige regel.
9609. In hs. ontbreekt het pron. object *t*. Vgl. Verdam IX, 1671.
9613. In hs. staat nu: vre. Maar of dat er oorspronkelijk stond betwijfel ik. Op dit woord volgt een gaatje in het perkament. Uit de keerzijde blijkt dat dit nog niet bestond toen het hs. geschreven werd: in 9660 zijn de twee laatste letters van *langhen* er gedeeltelijk door weggenomen. In 9613 is vre over bleke letters heen gewerkt, na het gaatje lijkt me nog niets van een *e* zichtbaar. Mogelijk heeft er voluit *varre* gestaan; voor varre vgl. 9154.
9616. Verdam (VIII, 214) wilde lezen: *te mayert*, zoals elders, zie Wdlijst. De afschrijver heeft *moyeit* geschreven met duidelijk diakritisch teken op *i*. Van die *i* is met een stip een *r* gemaakt, met zwarter inkt.
9619. Aldus hs.: *Teneghen bomen*. Jonckbloet veranderde *bomen* in *bome*. De pluralis kan echter zonder bezwaar gehandhaafd worden; *te neghen* is gelijk aan *te neghenen*.
9627. De als-zin kan men zowel bij de vorige zin als bij de volgende trekken. Jonckbloet deed het laatste; mijn interpunctie suggereert de eerste mogelijkheid.

*
Enen olivier, jolijs en*de* groene
Jueghedelijc na den saisoene.
Daer beette in dat groene plein
Die stoute her Walewein
En*de* halp die joncf[*rouwe*] van de*n* paerde. *
Hi liet trosside up die waerde
Gaen peinstren en*de* sijn Gringolet. *
Het waser so scone, hem waes te bet.
Die vos ghinc ten selven tiden
Int gras ligghen daer besiden.
Nu es der Wal*ewein* die vrie
Gheseten bi siere amie
Up die fonteine bi liev*er*eladen
Die dolivier met sinen bladen
Hadde bedect joliseleke.
Si saten amorouseleke
Bede te gader, doe ic ju verstaen.
Den helm haddi of ghedaen
En*de* hi sciep, die ridder vaeliant *
Van der fonteine mett*er* hant
En*de* drancker of, die scone was
Soete en*de* coel, sijt seker das.
Dat selve dede oec Ysabele.
Dus saten si met groten spele
Een lanc stic onder hem tween.
Ic weet wel, darne was harre gheen
[+] Sine hadden elc andren dare
Mer jonsten ghetoget hopenbare * [+]173 [v]a
Dan si daden, maer si up hilden *
Hem, om datsi niet en wilden
Dat die vos saghe hare jolijt.
En*de* alsi also enen langhen tijt
Hadden gheset*en* up die fonteine
Begonste mijn her Waleweine
Vaken utermaten sere.
Hi sp*ra*c: ‘Joncf*rouwe*, bi onsen here

* 9633. In hs. ontbreekt het afkortingsteken bij *joncf*.
9635. *Gringolet* met een hoofdletter in hs. Onderstreept is *peinsteren*, vgl. 5
9647. Onderstreept is *sciep*, vgl. 9635 etc.
9656. Jonckbloet meende dat er in het hs. staat ‘*Met* jonsten’ en *verbeterde* dit in ‘Meer jonsten’. Verdam nam dit over (V, 1766). Er staat echter duidelijk *Mer!*
9657. Achter daden staat in hs. een punt. De volgende zin begint met hoofdletter en achter *hilden* staat een overloopteken, terwijl achter *Hem* in de volgende regel weer een punt is gezet.

*
In mach niet letten, ic en moet
Slapen stappans metter spoet.'
Soe seide: 'Here, doet dat ghi wilt.'
Hi leide sijn hoeft up sinen scilt:
Hine wilde niet slape*n* in hare*n* scoet
Om dat hem harre pine v*er*droot.
Hem vakede so sere, dat hi thant
Slapende wart, die stoute wigant
Utermate*n* vaste. En*de* die joncfrouwe *
Diene sere minde en*de* was ghetrouwe
Ne conste hare onthouden niet
Soene custe den ridder, noda*n* dat siet
Die vos al toe ter selver wile.
Men soude ene grote halve mile
Hebben gegaen, dat wetic wel,
Eer soe noit begaf hare spel
Jegen den riddre te drivene daer:
Die minne gaf hare ghenen vaer. *
An oeghen, an mont en*de* an kinne
Custe soene: het riet hare die minne.
Groot jolijt hadde soe in dien.
En*de* als soe up soude sien
Hevet soe van v*er*ren v*er*nomen
Enen grote*n* swarte*n* rudd*er*e comen
Up een hoghe ors, sw*ar*t als een raven.
Niet ne dede hijt telden no draven
M*aer* hi qua*m* drivende als een tempeest
Recht gelijc die*n* quade gheest
Hadde ghejaget, ghereckets hals.
Die riddre maecte vele ghescals
Daer hi met spore*n* slaende quam.
Teerst datte*n* die joncf*rouwe* v*er*nam
Verloes soe nalics hare memorie:
Soene hadde gene macht, seit dystorie
Dat soe spreken mochte een wort:
Soe sere was soe doe verdort

* 9673. Achter *vaste* staat in hs. een punt.
9682. Achter deze regel volgt het overloopteken, wat vreemd is, aangezien hier de zin eindigt. Men zou daarentegen dit teken verwachten achter de volgende regel; waarschijnlijk is dus het teken een regel te vroeg geplaatst, vgl. blz. 456.

*

+ Van groten vare en*de* verheent.
Die swerte ridd*er* el niet en meent +173 vb
Dan die joncf*rouwe* woch te voerne
Die niet macht en heeft ·i· let te roerne.
Die swarte riddre spaert twint:
Hi comt sporslagende als ·i· wint.
Slichts so rijthi ter joncf*rou*wen
Die was bevaen in grote*n* rouwen.
Een lettel buckedi nederwaert
En*de* ghegreepse mett*er* vaert
En*de* swancse up sijn pard voren
En*de* slouch weder wech metten sporen.
Alse dit die vos hevet versien
Hi jancte en*de* duulde sere mettien.
Der Wal*eweins* hoeft ghinc hi stoten
Dapperlike met sinen poten
So dat Wal*ewein* ontsciet te hant *
En*de* seide: ‘Hevestu den viant
In, dattu nu dus ghebaers? *
Twi drivestu dus vele mesbars?
Bestu v*er*woet? ic wane jaestu.’
Die vos sprac: ‘Ic wane, ghi nu
Selve eer v*er*woeden sult:
Mijn joncf*rouwe* es bi uwer scult
Verloren: het voerse m*et* ghenent *
Een swart ridd*er* als atrement
Up een swart ors als een pec. *
Hi hevet in der hellen strec
Langhe ghesijn, dat wetic wel:
Het es die duvel en*de* niemen el!
Ay lace, wat sal hier ghescien!’
Der Wal*ewein*, hi wert mettien
Verwoet en*de* uten sinne wel naer.
Vreselike spranc hi up al daer!
Den helm sette hi up sijn hovet
En*de* nam die glavie, dies gelovet

* 9717. Penon vond in Ypey's afschrift ‘ontwiec’ i.p.v. ‘ontsciet’. Op grond daarvan vermoedde hij dat dit zonder twijfel juiste ‘ontwiec’ ook in het hs. stond. In hs. staat echter beslist: ontsciet. Bevreemdend is hoogstens de praesensvorm, niet de betekenis (Zie Mnl. Wdb.). Ik zie geen dwingende reden de verandering van P. over te nemen.
9719. Achter *In* staat in hs. een punt.
9725. Achter *Verloren* in hs. een punt.
9727. Verdam (VI, 217) wil *swart* achter *ors* plaatsen. Dan moet hetzelfde in de vorige regel gebeuren met *swart ridder*, zoals Jonckbloet ook las. Nodig is het niet. Jonckbloet laat *swart* staan vóór *ors*.

*
En*de* spranc up ors ghenendelike: *
Die vos liep voren dapperlike
Gelijc enen hase die[men] jaget; *
Wal*ewein* volghede al onversaget.
Al hadt ghewesen Barlabaen
Hine hads achter niet ghegaen
Hine hadde ghevolgt toter helle *
Haddi ghemogen, also ic telle.
Emmer toe liep die vos voren
En*de* Wal*ewein* volghede mette*n* sporen
+ So langhe, dat si den ridder saghen
Die hem lettel wilde wan haghen +174 ra
Om Wal*eweine* dat hine comen hort.
Ommer rijt hi sinen wech vort *
Te vaster no te sochter oec:
Om Wal*eweine* ghevet hi niet een loec. *
Oec en wildi he*m* niet dangieren
Hem te keerne jegen den fieren.
Der Wal*ewein* reet hem so naer
Dat hine metter glavie daer
Hadde ghesteken, haddi ghewilt; *
Maer om dat hi die joncf*rouwe* hilt *
- Der joncf*rouwen* duchte die here
Dat hise quetsen mochte sere -
Bedi vermeet hi siere steke
En*de* hi sprac ten ridd*er* bitterleke:
'Nu toe, nu toe, ghi hebt volgaen!
Die joncf*rouwe* gheeft mi saen!
Ghi hebse te langhe ghevoert.
Mine herssene*n* sijn up jou v*er*woet.
Bi ridderscape! hier sal die een

* 9737. Aldus hs.: *up ors*. Jonckbloet veranderde het in: upt ors.
9739. In hs. staat *diene*. Met Jonckbloet lees ik *diemen*.
9743. Aldus hs. zonder pron. object. Jonckbloets toevoeging van *n* achter *hadde* is overbodig, vgl. 9740.
9750. Aldus hs.: *ommer;* elders: *emmer;* misschien schrijffout naar *om* in vorige regel, hoewel opzichzelf *ommer* niet onmogelijk is (vgl. Mm. Wdb.).
9752. Voor mij is het dubieus of er in hs. *loec* staat of *loet*. Ik ben geneigd naar de vorm van de laatste letter het tweede te lezen. Het rijm vraagt *loec;* onvolledige rijmen zijn in deze tekst zeldzaam. In het Mnl. Wdb. wordt noch de vaste uitdrukking 'niet een loet' noch 'niet een loec' als sterke ontkenning vermeld.
9757. In hs.: *Hadden* met afgekorte *n;* dit is kennelijk een vergissing.
9758-61. Mijn interpunctie komt overeen met die van Jonckbloet: de zin met 'om dat' sluit aan bij 'bedi', daar tussen ligt een verklarende parenthesis. Een andere mogelijkheid, hoewel minder waarschijnlijk, is 9759 onmiddellijk te verbinden met 9758: maar omdat hij de jonkvrouw vasthield, was Walewein bang dat hij haar zou kunnen kwetsen - daarom stak hij er niet op los.
9769-71. Regel 70 luidt in hs.: *Die joncf' eñ seide tote hare*. Achter en onder 69 aan de kant is echter bijgeschreven: *Die joncv'we sekerlike*, door punt gescheiden van 69. Inkt en schrift lijken mij van dezelfde tijd als de tekst; maar of de correctie van de afschrijver is, acht ik onzeker: 'Die joncf'' is niet doorgehaald in vs. 9771 van hs. en de spelling van 'joncfrouwe' verschilt; bovendien is *sekerlike* niet veel meer dan een stoplap en vormt 70 in hs. een zeer natuurlijke zin. Mogelijk heeft de afschrijver iets anders overgeslagen en heeft de corrector of een ander bij lezing de tekst trachten te herstellen. Ik heb nu de correctie maar in de tekst opgenomen en 'Die joncf'' in 71 geschrapt.

Emmer sterven van ons tween!'
Die swerte sette neder haestelike *
Die joncv*rou*we, sekerlike;
En*de* seide tote hare:
'Wel scone joncf*rouwe*, ic beghare

*
Jou ridd*er*e te sine, scone joncf*rou*we.
En*de* market in ghere ontrouwe
Noch in ghere dorperheit;
Want alsic ju ond*er* den oliviere
So scone sach sitten, goedertiere
Doe wardic mett*en* minn*en* viere
Al stappans so sere onsteken
Dat mi therte dochte breken
En*de* v*er*barnen. Doe voeric saen *
Om u tontscakene. Hebbic mesdae*n* *
An ju, selven willic betren al.
Hebt mijns ghenade*n*, joncf*rouwe*, ic sal
Hier josteren dur uwen wille.'
Der Wal*ewein* ne sweech niet stille;
Hi seide: 'Hets om niet, ju vrien!
Ic sal ju noch heden pape wyen
En*de* sceren crune met mine*n* swarde.'
Elc trac doe achterw*aer*t up die warde
Metten orsse starc en*de* groot.
Elc hadden glavie daer ter noot *
+ Met scarpen, tanghere*n* yseren vore*n*.
Elc keerde weder en*de* slouch m*et* spore*n* +174 [r]b
Ten andren waert ghenendelike
Voerende harde ridderlike
Die grote glavien en*de* die felle.
Recht voer die swerte of hi ut*er* helle
Hadde gecomen, dakerende daer:
Goet riddre was hi, over waer!
En*de* Wal*ewein* reet hem in den scoet.
Fel was die steke en*de* swaer die stoet.
Si sockierden mett*en* orssen
So dat si met groter porssen
Die starcke scilde frotsieren daden.
Ten nese, ten monde, moeste waden
Dat bloet ute al even sere.
Si worden so sere uten kere

* 9781-82. Achter *verbarnen* staat een punt in hs. Achter *saen* het overloopteken. In de volgende regel zijn de zinnen weer door een punt gescheiden tussen *tontscakene* en *hebbic*, terwijl de regel weer met een overloopteken eindigt. Het laatste is een interessant geval. Aanvankelijk leek mij het overloopteken overbodig en in strijd met de gewoonte van het hs. Ik beschouwde nl. 9783 als één zin (dus *selven* bep. bij *ju*). Maar door de analyse van de leestekens (zie Inleid. blz. 418) kwam ik op de gedachte dat 'An ju' enjambeert en één zin vormt met 'hebbic mesdaen'. Achter 'An ju' had dan nog een punt kunnen staan. Hoewel die ontbreekt, lees ik de zin volgens bedoelde opvatting; vandaar de komma in 9783. Er is geen bezwaar tegen *selven* als bep. bij het subject te nemen; mogelijk is het een jongere verschrijving voor *selve*. 9792. De *n* van *hadden* is boven de regel bijgeschreven, met inlatingsteken onderaan de regel. De lezing van Jonckbloet 'hadde ene' die hij niet verantwoordt in zijn Collatie of Aantekeningen, klopt niet met het hs.

*
Alsi met groter dracht te samen
Bede [met] scilden en*de* met lichamen *
Te gader [liepen] dat si onwaerde *
Beide vielen up die aerde.
Sine mochten horen no spreke*n* niet:
Sine wisten wat hem was ghesciet.
Si lagen een lanc stic sond*er* spreken.
Maer die vos hi ghinc hem wreken
Up den sw*ar*te*n* ridd*er* met sine*n* tanden.
Onvriendelike begonstine vanden
En*de* scuerde he*m* meneghe maelie t*er* vaert.
Doe quam des swarte*n* ridd*er*s paert
En*de* slouch na de*n* vos: haddine geraect
Te pointe, hi haddene sere mesmaect;
Doch deettene vlieghen in dat gras
Drie scarden varre, so dat hi was
Al in onmacht en*de* verdovet.
Sere bloede hi omtrent hovet. *
Een let ne mochti niet v*er*roeren.
Nu willic ju segghe*n* hoe dat voeren
Die twe riddre*n* van grot*er* werden.
Si laghen een lanc stic up der erden
Dat si niene roerden een let.
Ysabele soe waent vele bet *
Dat hi doot es dan hi levet
Hare soete amijs, d*aer* soe o*m*me hevet
Grote*n* rouwe en*de* handgheslach.
Soe liep tote hem daer hi lach
[+] En*de* ontletste den helm saen *
En*de* heeftene he*m* vande*n* hovede ghedaen [+]174 [v]a
Om dat soe he*m* den wint an wilde
Wayen. Het sal den ridder milde *
Mee comen te quade dan te gode.
Die swarte ridd*er*, die felle, die vroede
Van orloghen, seghet die hystorie
Haddi ghesijn in sine memorie

* 9810. In hs. ontbreekt het eerste *met*, wat wel een vergissing moet zijn.
9811. In hs. ontbreekt *liepen*. Jonckbloet verving in 9809 *te samen* door *quamen*, en liet 9811 ongewijzigd. Het lijkt mij meer voor de hand te liggen dat de afschrijver, zoals zo vaak, een woord oversloeg; hier dan het werkwoord, dat i.p.v. *liepen* b.v. ook *quamen* zou kunnen geweest zijn. Geen bezwaar lijkt me, dat in 9809 *te samen* affectief verzwaard wordt door *te gader* in 9811. Ook zou men *te samen* op 9810 kunnen laten slaan.
9826. Aldus hs.: *omtrent hovet:* waarschijnlijk is de slot-t van *omtrent* samen-gevallen met de begin-t van *thovet* (= het hoofd).
9832. Achter deze regel staat het overloopteken, wat weer enigszins bevreemdt, omdat hier een zinsscheiding aanwezig is, terwijl men het teken eerder zou verwachten achter 9833 of nog beter achter 9834; vgl. 9682.
9837. Deze regel schreef de afschrijver tweemaal: eerst als laatste regel van de kolom 174[r]b, daarna als eerste regel van de volgende kolom. De eerst geschreven regel, waarin *ontleste* staat i.p.v. *ontletste* werd zwart doorgestreept.
9840. Achter *Wayen* staat een punt in hs.

*
Dat wetic wel, hine hadde den deghen
Wal*eweine* altoes niet ghesleghen;
Maer vand*er* steke die he*m* die here *
Wal*ewein* gaf, was hi so sere
Verdoeft, dat hem zins ghebrac:
Een word hi nochtoe niene sprac;
Maer hi scoet up met stoute*n* zinne
Verwoet als ene liebaerdinne
Daer men hare jonc wille roven. *
Tsw*aer*t trac hi: ghine sout gheloven
Hoe scone het was en*de* hoe breet!
Up Wal*eweine* liep hi ghereet
Dat hi ghedaen hadde om ghee*n* ghelt
Haddi ghehadt siere zinne ghewelt;
No om pine, no om arbeit
Ne haddi ghedaen die dorperheit.
Tswert verdrouch die rudd*er* hier *
En*de* sal slaen den ridd*er*e fier
Daer hi al bloets hovets lach
In der joncf*rouwen* scoet. O wach
Wat haddi bina daer ghedaen!
God ne wils niet ghedoge*n*! So saen *
Wal*ewein* quam them selven sciere
En*de* sach den ridder onghehiere
Up hem comen lopende sere
Hi warp den scilt der jeghe*n* ter were
En*de* ontfinc den groten slach
Up den scilt. Sijn domesdach
Hadder emmer an ghegaen
En*de* haddi niet also ghedan! *
So goet was dat sw*aer*d van stale
Dat hi durslouch altemale
Den vasten scilt, dies ghelovet
En*de* slouch Wal*eweine* in sijn hovet
Ene grote wonde en*de* oec diepe.
‘En ware niet goet dat ic sliepe *

* 9847. Achter dit vers staat het overloopteken.
9853. De emendatie van Verdam (V, 1833: *daer* lees *dier*) is niet nodig: *daer* heeft hier temporeel aspectische en hypothetische waarde, zoals herhaaldelijk in Mnl.
9861. In hs. staat *verdroucht*.
9866. Een andere lezing en interpunctie van 9866-72 is mogelijk: de uitroepteken verplaatsen tot achter *saen*, zodat 66 één zin vormt; dan is 67 een hoofdzin i.p.v. bijzin door intonatie; achter 69 een punt; 70 is dan weer een nieuwe gecoördineerde hoofdzin. Het enige bezwaar is ‘so saen’ als deel van de uitroep in 66; overigens lijkt me deze tweede mogelijkheid zelfs aantrekkelijker.
9874. Aldus hs.: *ghedan;* mogelijk een verschrijving voor *ghedaen*. Mogelijk is En*de* een vergissing voor het negatieve *En;* dan is de zin meer een normale negatieve bijzin = als hij niet aldus had gedaan.
9880. Het hs. heeft *slepe* i.p.v. *sliepe*.

*
Met dusdanen slaghen' sprac Walewein.
'Ondadich man, vul quaet vilein
+ Hebdi dese bastaerdie ghedaen
Bi Gode, ghi sterfter omme saen! +174 vb
Dese scalcheide sal ju scinen!'
Den helm brochti met groter pinen
Up sijn hoeft in dien onvrede
Dat wonder was, hoe hijt ghedede.
Nu hadde Walewein bi siere manwaerhede
Ende bi ridderscape mede
Ghesworen, dat hi bi ghenen dinghen
Soude trecken tswaert met ·ij· ringhen
Up kerstinen man, dur ghene noot.
Nu hevet hijs rouwe groot
Want hi hads nu wel te doene.
Een ander trac die here coene
Dat hem te Ravenstene was
Ghegheven te voren, alsic las:
Men wiste nieuwer gheen so fel.
Dat trac hi uut, die ridder snel.
Den swarten ghinchi asselgieren
Bitterlike in sulker manieren
Oft hine in die aerde soude maetsen.
Die swarte achtets niet ·ij· taetsen:
Hi galt hem weder sijn verheffen;
Sine slaghe doet hi hem beseffen:
Up den helm slouch hi Waleweine
So dat die precieuse stene
Neder moesten vallen in dat gras.
Het ne twivele niemen das
Dat Waleweine sine oeren songhen.
Up den swarten es hi ghedronghen
Ende liep up hem metten swarde
Ende haddene na ghevelt ter aerde;
Doch ne leet hijs niet so lichte *
Hine hadde ene wonde int ghevichte

* 9915-16. De zin 'Hine hadde ene wonde' is negatieve bijzin bij de vorige zin: Toch doorstond hij het niet zó gemakkelijk, dat hij er niet een zware verwonding bij op liep.

*
Die sere bloede sonder miden;
En*de* dat gras in corten tiden
Wart ghevaerwet na den greine.
Doe liep up den here Waleweine
Die swarte en*de* ghinckene vanden:
Hi begreep tsw*aer*t met bede*n* handen
En*de* warp den scilt achterw(aert). *
Waleweine hi lettel spaert
Maer eenparlike sond*er* faelgen
Slouch hi up Wal*eweine*: ·v^{c}· maelien *
Dede hi vlieghen in dat parc!
Al was der Wal*ewein* vlugghe en*de* starc
$^{+}$ Hine conste te ghere were comen.
Die sw*ar*te ghinc altoes up he*m* dromen $^{+}$175 ^{r}a
Stekende en*de* slaende met ghenent
Ghelijc den drake diet al verslent.
Die vraye historie v*er*telt ons hier *
Dat hi den stoute*n* rudd*er* fier
Wal*eweine*, wonde te ·iiij· steden
Dat hem t[bloet] liep uut ten leden *
So bedichte, dat hem die here *
Daer of vervaerde harde sere.
Hi seide: ‘Maria, mijns v*er*maent!
Want in hadde niet ghewaent
Dat yeme*n* in al erderike
Ridder ne vonde des gelike.
Noit en vandic man va*n* sulk*er* cracht.
Hi sal mi cort slaen in onmacht
Ghedueret langhe desen tempest.’ *
Sere v*er*stormde hem die gheest!
‘Mi es te moede oft hi ware
Uten zinne: sine ghebare
Ghevet oec wel. Ic sie mi bloeden
So sere nu, ic moet mi hoeden
En*de* ne ghene were bestaen
Vorne die moetheit hevet bevaen

* 9923. De laatste letters van *achterwaert* zijn door slijtage slecht leesbaar.
9926. In hs. staat de *c* nogal klein boven ·v· - Jonckbloet wilde, waarschijnlijk terecht, *Waleweine* vervangen door *hem*. In hs. lijkt *maelien* te staan, zonder diakritisch teken op de *i;* de *l* is naar het lijkt ingevoegd toen het woord reeds geschreven was.
9933. Onderstreept is in hs. *vraye historie*, vgl. aant. op vs. 5, en vs. 9996.
9936. In hs. staat *tliep*. Aan de kant achter de regel staat met latere hand in fijn schrift: *bloet*.
9937. In hs. enkele gaatjes, waardoor *dat* ten dele is weggenomen. Keerzijde van 10073.
9945. Aldus hs.: *tempest;* mogelijk verschrijving voor: *tempeest*.

*
Dat hem adem ghebrect en*de* dan
Maghic vellen desen stoute*n* man.’
Dus peinsde Wal*ewein* alse die vroede.
En*de* die swaerte met torne*n* moede
Die slouch emm*er* slach in slach
Up Wal*eweine* dien hi vor hem sach.
Wonder waest dat die rudd*er* goet
Walewein, die coene, so ontstoet!
Als hi den swarten in den stride *
Amachtich sach, was hi blide.
Den scilt hilt hi bi den riemen
En*de* liep up den sw*ar*ten sniemen
En*de* seide: ‘Al was groot ju loep
Nu moeti ontfange*n* den coep!’
Want Wal*ewein* gherochten so wel
Dat hi eerst mette*n* hovede vel
So onsochte in den nijtspele
Dat hem wel na die erssine inde kele
Gevallen waren: hi lach langhe
In onmacht, in swar*en* bedwanghe!
Nu es van den riddere swert
Wal*ewein* los, die hem so hert
[+] En*de* so wreet was in die battaelge
En*de* he*m* so meneghe vaste maelge [+]175 [r]b
Hadde of ghesleghe*n* metten swerde.
Ysabele die gheberde
Blidelike en*de* seide: ‘Here
Ghine hebt wat letten mere:
Trect of den helm den tyrant
Slaet he*m* thoeft of tehant!
En es ghene onnere, God weet.
Oec so dadijs juwen heet
En*de* swoert dat ghine sout ontliven
Mochtine v*er*winne*n*.’ ‘Dit sal bliven’
Sprac Wal*ewein* toter joncfrouwe
‘Het ware scade en*de* ontrouwe

* 9961. Er staat, dunkt mij, *swarden* i.p.v. *swarten*, maar geheel duidelijk is het niet. In 9964 daarentegen duidelijk een *t* in hetzelfde woord; ook in 9954.

*
Soudic dus stoute ridd*er* doden
Aldus. In laets mi niet verbloden
Ic sal hem helpen dat hi becomt;
En*de* wien dat scaedt ofte vroemt
Ic sal hem strijt leveren dan.'
Mettien scoet hi den ridd*er*e an
En*de* trac hem of, alsic lye
Bede den helm en*de* die cufie *
En*de* maecte he*m* dansichte bloet mettie*n*.
En*de* als hine hevet besien
In ansichte, harde groot mesbaer *
Begonste Wal*ewein* driven daer;
Sijn swerd stac hi in den scoe: *
Den duvel selve bevalhijt doe!
Hi waende sijns zins w*er*den onvroed*er*:
Hi sach dat was Lanceloets broed*er* *
Estor, diene hadde so waert.
Menichwaerf vloucte hi sijn swert
Daer hi mede wonde den ridd*er* vri.
Hi sprac: 'Ay Lanceloet, nu suldi
Evelmoet up mi draghen groot!'
Wal*ewein* hadde selve te sulker noot
Werc en*de* salve; niemen tien stonden
Ne verstont he*m* bet an wonden:
Dicken haddijs selve te doene.
Hi ontwapende den ridder coene
Estore en*de* ghinc hem v*er*binden
Die wonden, die hi conste vinden
An hem, die fel waren en*de* onsiene:
Van dien vant hiere viertiene.
Hi bantse sochte en*de* wel.
Niet verporde he*m* die ridd*er* snel
[+] Estor, die over stoute, nochtoe.
Wal*ewein* trac een vingerlin doe [+]175 [v]a
En*de* seindene mette*n* dieren stene
Alle die wonden groot en*de* clene

* 9996. In hs. is *cufie* onderstreept, vgl. vs. 9933. Merkwaardig is de z.g.n. kritiek van M. de Vries (Proeve v. Mnl. Tekst - Zuivering blz. 107) op Huydecoper. Blijkbaar heeft hij het hs. niet geraadpleegd: daar geen 'schrijffout', maar duidelijk *c* en geen *t* in anlaut van *cufie*.
9999. Aldus hs.: *In ansichte*. Jonckbloet leest: Int ansichte.
10001. In hs. staat duidelijk een *d* in *swerd*.
10004. Achter deze regel staat het overloopteken.

*
So dat die rudd*er* begonde nopen.
En*de* Wal*ewein* wart sere in hopen
Dat hi te live bliven soude.
Als hine sach roer*en* also houde
Sette hi sin*en* helm up sijn hovet: *
Hine wilde niet - dies ghelovet -
Dusent marc hebb*en* van goude
En*de* datten Estor bekennen soude;
Bedi decte hi sijn ansichte.
En*de* die ridd*er*e, die niet lichte
Sieker mochte wesen doe
Sprac den h*er* Wal*eweine* aldus toe:
'Sekerlike, ic marcke hier an *
Dat ic ane enen edelen man
Ben gheraect: in gheen lant
Vandic noit so hoveschen viant.
Ghi hebt den gonen goet ghedaen
Die ju met crachte wilde verslaen.'
Dit sprac Estor - sijt seker das -
Als hi them selv*en* comen was.
Wal*ewein*, die ridd*er*e goet van prise
Ne wilde daer in ghere wise
Estore antworden, want hi niene woude
Dat hine daer bi niet kennen soude.
Der Wal*ewein* hi sach harentare
En*de* wart van enen riddre gheware
Die up een tellende pard quam
Onghewapent, alsict v*er*nam.
Hi hadde an enen scaerlaken roc
Enen mantel daer boven, en*de* enen stoc *
Haddi in die hant dor hovaerde.
Singende quam hi up die waerde.
Twe scone knapen volgeden hem naer.
Wal*eweine* so versach hi daer
Sittende biden ridder upt velt.
Hi reet daerwart sinen telt

* 10029. Jonckbloet wilde lezen: upt hovet.
10037. Hs. heeft *serkerlike*.
10054. Achter *bouen* staat in hs. een punt: daarom plaats ik er een komma.

*
Als die wel v*er*moede die sake
Dat Wal*ewein* was tonghemake.
Dese was hovesch en*de* goedertiere:
Tote Wal*eweine* so quam hi sciere;
+ En*de* als hi quam in dat groene
Daer Wal*ewein* sat die ridder coene
Bi den ghewonde*n* die dat gras
Root hadde gemaect, he*m* wond*er*de das:
Hi mochte an he*n* beden scouwen
Die scilde dor steke*n* en*de* dor houwen
Die vaste halsberghe onmaelgiert
Die helme ghecroect, gefaelgiert
Cnielingen en*de* c(ousen al ee*n*)bloet. *
Ende Wal*eweine*, den ridder (goet) *
Sach hi bedichte ten maelge*n* daer
Tbloet ute dringhen root en*de* claer.
Van den scoudren toter hant
Was hi al bebloet, die wigant.
Dies ontfarmede so den here
Dat hi begonste wene*n* sere.
Hi groetene en*de* seide: ‘God weet
Mi es uter maten leet
Jou vernoy, dat doe ic ju cont.
Ghi hebt manlic andre*n* gewont.
Die ridd*er*e die daer leget vor ju
Hine mach niet lang*er*e leven nu
Also mi dinct, te deser uren;
Bedi so meneghe diepe scuren
En*de* steken sie ic in sijn harnasch:
Hi moet van herte*n* wesen rasch
En*de* sonderlinghe goet, sal hi genese*n*.’
Wal*ewein* antworde na desen
No hine dede jeghen de*n* goede*n* man
Sinen helm niet of dan
Om dat hi duchte, die ridd*er* vri
Datten Estor kenne*n* mochte bi di;

+175 vb

* 10073. Een gedeelte van deze regel is in hs. door slijtage of kunstmatige ingreep onleesbaar: er zijn zelfs enige gaatjes in het perkament. Onder de slechte plek in de regel is met kleine dunne letter geschreven: *ousen al; en* en *bloet* zijn nogeens zwaar over iets heengeschreven; aan *bloet* lijkt nog iets van een *e* vooraf te gaan; mogelijk heeft er gestaan: ‘al ee*n* bloet’; of: ‘al bebloet’. Ook in de volgende regels is de tekst later bijgewerkt.
10074. Achter *ridder* staat een punt. Daar achter is *goet* geschreven met een latere hand; naar de inkt te oordelen dezelfde die deze en andere plaatsen heeft ‘bijgewerkt’. Ook in volgende regel is *maelgen* zwart overgeschreven.

*
Maer also ons dystorie telt
Ghinc hi ten ridd*er* al d*aer* hi helt
En*de* ledene bet of en*de* seide:
‘Dor alre ridders edelheide
Here, so soudic ju bidden gheerne
Ene bede, stonts ju niet tonberne. *
Dese ridd*er*, die hier leget ghewont
En*de* ic hebben langhen stont
Alhier (menege) felle bataelge ged*re*ve*n*. *
Bi grote*n* rampe es mi dit sneve*n*
Toe comen; hadde elc and*er* te vore*n*
Ghekent, wi hadde*n* strijts onbore*n*. *
..... *
+ Staet desen ghewonde*n* ridd*er* in staden! *
Vand*er* doot heeft [hi] aerch twint * +176 ra
Heeft hi yemen die sijns ond*er*wint;
Ic hebben v*er*maect en*de* v*er*bonden.
Here, en belget niet te desen stonden
Dat ic minen helm niet of en steke:
In laet nieuw*er* omme, sekerleke
Sonder om dat mi die ridd*er* lichte *
Kennen mochte in mijn ansichte.’
Die ridder sprac, als hijt v*er*nam:
‘Ju es wel ghesciet, dat ic hier qua*m*.
Gonder neder in gone valeie
Staet in ene soete contreie
Een casteel, die te prisene es sere
En*de* daer of so benic here:
Den ridder salic voeren daer.
En hebt om hem ghenen vaer:
Ic ne late hem niet ghebreken
Al soudire bliven ·xx· weken.
En*de* dit willic,’ sprac die baroen
‘Om alre ridders ere doen.’
Wal*ewein* dancte hem daer of sere
En*de* nam orlof an den here.

* 10102. Achter *bede* staat in hs. een punt.
10105. Tussen *Alhier* en *felle* is een onleesbare plek ten gevolge van een rasuur. Er is zelfs een gaatje in het perkament. Deze, de vorige en volgende regel zijn met zwarte inkt bijgewerkt. Jonckbloet vulde in *ene*. Er is echter meer ruimte dan voor dit woord vereist wordt. Daarom lees ik: *menege*.
10108. Het woord *strijts* is enigszins onduidelijk. Het lijkt of er *strijds* staat: de *t* lijkt erg veel op een *d;* bovendien schijnt er eerst geschreven te zijn *stiids*, waarop van de eerste *i* een *r* gemaakt is en de tweede *i* aangevuld is tot *ij*.
10109. Deze regel is door de afschrijver bij overgang op een nieuwe kolom en bladzijde overgeslagen.
10110. Men zou nog met Overdiep kunnen overwegen of niet na i.p.v. vóór ‘staet .... in staden’ een versregel is uitgevallen die syntactisch één geheel vormde met 10111, zodat de aanvulling van *hi* daar overbodig zou zijn. Toch lijkt me de eerste opvatting waarschijnlijker, gezien het feit, dat de vergeten regel dan net op de grens staat van de ene naar de andere kolom en gemakkelijker overgeslagen kon worden dan de tweede van de kolom.
10111. In hs. ontbreekt *hi*. Jonckbloet vulde ook *en* in vóór *heeft*, wat niet strikt nodig is.
10117. Mogelijk is met Jonckbloet *om* te schrappen.

*
Hi bescreet sijn ors met grote*n* rouwe
En*de* sette vor hem die joncfrouwe
En*de* reet sinen wech vorwaert
Ten groenen oliviere waert
Om te haelne d*er* joncf*rouwen* rosside.
De vos liep acht*er*, serich en*de* blide:
Blide om dat Wal*ewein* was van danen *
En*de* banderside liepen he*m* die tranen
Over die ghernen neder wart
Om dat hi so sere was v*er*vaert
Dat Wal*ewein* niet en soude ghenesen;
Niet droever sone mochti wesen.
Ysabele die scone joncv*rou*we
Die dreef ongemate*n* rouwe
Om Wal*eweine* ter selver stont
Dat sone sach so sere ghewont:
So mesbarde en*de* weende altenen.
'Joncf*rouwe*, ghine moet ju niet v*er*henen' *
Sprac Wal*ewein* 'ic doe ju verstaen
Dat ic mi sal ghenesen saen.'
Doe quamen si in corte*n* stonden
Onder den boem daer si vonden
[+] Staende der joncfrouwe*n* paert.
Soe beete neder metter vaert. *
Wal*ewein* ontwapende he*m* mett*er* spoet
Die van wonde*n* was sere vroet.
Der joncf*rouwen* dede die edel man
Sine wonden v*er*binde*n* dan
En*de* wijsde hare selve daer toe.
Alse dit ghedaen was, *war*t hi d*aer* doe *
Up, en*de* sat upt ors thant
En*de* halp der joncf*rouwe* achemant
Up dat part dat sochte ghinc.
En*de* sine daden ander dinc
Dan si weed*er* reden ghereet
Want Wal*eweine* ware harde leet

[+]176 [r]b

* 10139. Ook hier is mogelijk *om* te schrappen; vgl. 10117.
10150. In hs. staat *yv* i.p.v. ju.
10156. Aldus hs. *beete* als verleden tijdvorm. Het lijkt echter, of er eerst *bette* stond en dat van de eerste *t* een *e* is gemaakt.
10162. Jonckbloet stelde voor *daer* te schrappen; er is veel voor te zeggen. Achter deze regel staat in het hs. het overloopteken.

*
Dat men wiste wie hi ware.
Die vos volgede emmer nare.
Si reden toten avonde toe.
Alst avont was, si quame*n* doe
Tenen castel baghel en*de* groot. *
Wal*ewein* sprac: ‘Wel ware ons noot
Dat wi hier herberge*n* tamere.’
Die joncf*rouwe* seide: ‘Vare wi dan, here.’
En*de* si hebben also ghedaen.
Daer waren si harde wel ontfaen
Als ghi wel sult horen cortelike.
Maer ic moet ju eerst haestelike
Van Estore een deel segghen.
Die ridder dedene stappans leggen *
In ene litiere, als wijt horen
Daer hi omme hadde ghese*n*t vore*n*.
Goetlike voerde hi de*n* ridd*er* waert
Te siere scoenre herberghe waert
Daer hine wel dede achterwaren.
Maer Estor die ghinc sere mesbaren
Dat hi niet en kent den here
Daer hi jeghen vacht so sere.
Sere prijst hine en*de* seit al bloet
Dat hi noit ne vant sijns ghenoet
No man die sulke weere dede
En*de* die was van so hovesc*er* sede
En*de* up sine*n* viant so goedertiere.
Menichwarve*n* swoer hi diere
Up dat hijs wesen mochte vroet
Wie dat ware die ridder goet
Dat hijt he*m* liete costen een let.
Ic wille ju hier of spoeden bet
[+] En*de* van Estore corten die tale. *
Die goede man dede harde wale [+]176 [v]a
Sinen wille en*de* hi plach *
Sijns so wel: daer men toe sach

* 10173. In hs. is *baghel* onderstreept.
10182. Achter deze regel staat het overloopteken.
10201. In hs. staat *Estore* met hoofdletter. Mogelijk is van invloed dat het de eerste regel van de kolom is.
10203. Achter deze regel staat een dubbele punt of het overloopteken.

*
Ghenas hi van daghe te daghe.
Nu swigic hier of en*de* ghewaghe
Van Wal*eweine*, daer ic af las
Die ten castele ghevaren was
Daer hi ghefesteert was sere.
Het was recht, want daer was h*er*e
Die selve knape, die selve serjant
Dien hi int wilde foreest vant
Jege*n* he*m* comende te ghemoete
Upt maghere rosside dat sine voete
Cume mochte v*er*roeren iet.
Den knape sach hi groot v*er*driet *
Driven en*de* sine hande wringhen.
Die troestre was van allen dinghen
Dat was Wal*ewein* die daer quam:
Als hi so tonghemake vernam
Den knape en*de* hi he*m* ghinc segghen
Sinen ramp en*de* te voren legghen
Hoe dat hi camp hadde ghenomen
En*de* hi te spade soude comen
Bi der faute van sine*n* rosside
Dat hem ghenome*n* was met stride;
En*de* hi sine arvachtichede
Soude verliesen en*de* sijn lijf mede
En*de* hoe hi ne sochte ander dinc
Dan te vaerne toten coninc
Arture, den edelen princhе waert
Dat hi he*m* gorden soude sijn swert
En*de* ridder maken: hi hopede dan
Dat hi jeghen den wreden man
Daer hi jeghen vechten woude
Te bet*er*e zeghe hebben soude
En*de* te beter gheluc in den camp;
En*de* clagede dat hi hadde den ramp
Dat hi ten hove niene mochte gherake*n* -
Doe wildene Wal*ewein* blide maken

* 10216-220. De interpunctie van deze verzen is dubieus. Jonckbloet plaatste 10219 tussen haakjes en sloot daarachter met een punt: 10218 beschouwde hij dus als relatieve zin bij *hi* in 215. Een andere mogelijkheid is, dat 'Die troestere was etc.' subject is van hetgeen volgt: de als-zin hervat dit afgescheiden subject als *hi* - de hoofdzin komt pas in 10240. Dan is 10219 te beschouwen als toelichtende parenthesis. Er is nog een derde mogelijkheid, die ik de meest waarschijnlijke acht en hier heb aangegeven: 10218 en 19 vormen één doorlopende zin als aankondiging van W.'s gedrag t.o.v. de beklagenswaardige jongeling. De zinsconstructie is de bekende nadrukkelijke omschrijvende vorm met 'zijn' voor: Wal. die daar aankwam, was de helper in alle moeilijke omstandigheden.

*
En*de* leende hem sijn ors van prise
Daer hi mede in alre wise *
Sinen wille mede vorderde, clene en*de* g*roo*t.
Nu heeft die knape sinen noet
Al verwonne*n* en*de* sinen armoede
En*de* es weder te sinen goede
+ En*de* es een ridd*er* van grote*n* doene.
Nu hevet hi den ridder coene +176 vb
Wal*eweine* te siere herbergen binnen.
Sniemen so doet hi he*m* bekinnen
Wat hi hem jan hertelike:
Hi knielde vor hem haestelike
En*de* seide: ‘Lieve here, sijt willecome
Te minen castele te juwer vromen!
Mijn lijf, mijn goet, here, bi Gode
Dat [staet] al tuwen ghebode: *
Bi ju benic mijns goets here
Dat mi ghesciet ware nemmere *
Ne haddi allene gedaen.’
Wal*ewein* dede sinen werd up staen
En*de* seide: ‘God weet, mi es lief
Dat ghi v*er*wonne*n* hebt ju grief.’
Si spraken harde meneghe tale
Dies avonds te gadre in die zale
Tote dien dat men eten ghinc.
Si hadden ghenouch van alre dinc
Van dat men vant binde*n* castele.
Bi hem sat joncf*rouwe* Ysabele
Daer men hovescelike voren sneet
Die morssele - hoe dat ict weet! -
Wal*ewein* no die joncf*rouwe* mede
Ne quamen noch te ghere stede
Daer men he*m* dede so grote feeste
Want bede, minste en*de* meeste
Dreven hem groot jolijt *
Dur hars heren wille tier tijt.

* 10242-43. Aldus hs.: *mede* zowel in regel '42 als in '43. Jonckbloet liet het op de tweede plaats weg.
10256. In hs. staat *stal* i.p.v. *staet*. Aan de kant achter de regel staat met dunne letter in jonger schrift *staet*.
10258. Aldus hs. *nemmere*. Jonckbloet maakte er onnodig *nemmermere* van.
10275. Aldus hs. Jonckbloet voegde vóór hem ‘jeghen’ in. Strikt nodig acht ik dit niet ter vervanging van de datief-constructie zonder voorzetsel.

*
In can ju al niet doen verstaen.
Als die taflen up waren ghedaen
Hebben si saen ghedwegen hier.
Doe quam vort die bottelgier
En*de* brochte cruut menegertiere
Daer up den wijn van vele maniere
Wit en*de* root, rasch en*de* plasant
Moraet, claerheit, al dat men vant:
Daer of en hadsi en ghene berste!
Daer na ghinghe*n* si ter herste
Slapen alle, groot en*de* clene.
In ene camere van marb*er*stene
Waren ·ij· rikelike bedde*n* ghemaect
Scone en*de* diere wel gheraect
Met coeverture*n* bleckende claer. *
Mijn her Wal*ewein* ghinc al daer
+ En*de* die joncf*rouwe* slapen binnen.
Of si des nachts oec met minne*n* +177 ra
Yet vergaderden, dats mi oncont.
Si hadden te voren langhe stont *
Vermoyt gheweest van vele ridene
Achter lande: he*m* staet te v*er*blidene
Van der ruste en*de* van den paise
Die men dede in den pala[i]se; *
Si haddens langhe gheweest v*er*spaent.
Oft si wel sliepen, niemen en waent.
Heren, vrouwen en*de* knapen
En*de* die maysniede sijn gaen slapen.
Si hadden alle, minste en*de* meeste
Navens wel ghedronke*n* ter feeste
En*de* sliepen sochte in alre maniere
Tote dat so lude in den vergiere
Die nachtegale sanc en*de* die calandre
En*de* die voghelkine menicherande
Dat siere bi onsprongen saen.
Die daer teerst was up ghestaen

* 10291. Enigszins dubieus is of er staat *bleekende* of *bleckende* (voor: blickende). Het verschil tussen *e* en *c* is in hs. niet altijd scherp; toch zou ik hier geneigd zijn te zeggen dat er *bleekende* staat.
10296. Mogelijk terecht wilde Verdam *hem* invoegen na *men* (VIII, 2512).
10300. In hs. staat *palase*.

*
Alse ons die jeest hopenbaert *
Dat was die ridder Waleweins waert. *
Tere veinstre ghinc hi staen, die coene
En*de* sach uutwart in dat groene.
In allen siden, an allen weghen
Sach hi pauwelioene ghesleghen
Groene, blau, ghelu en*de* root;
Daer up menich aren groot
Van finen goude bleckende claer.
Den ridder wart sijn herte swaer
Als hi sach dat heere so stranc
So groot, so breet en*de* so lanc.
Dicken riep hi: ‘God, here, ghenaden!
Wie heeft ons dus sere verladen?
Hoe es dat grote heere up mi come*n*
Onversien? Nu wert ghenomen
Mine helpe God, lijf en*de* goet.’
Hi ghinc danen metter spoet
Tote mine*n* her Wal*eweine* ghinc hi thant
Daer hine in die camere vant. *
Hi stont up en*de* ghinc ter vaert
Tere veinstre, daer hi sach uutwaert
Menich pauwelioen ghestelt:
Al waest bedect dat groene velt!
Wal*eweine* wonderets harde sere
En*de* hi sprac aldus toten here:
+ ‘Vullic doet ene*n* bode varen
Tote daer bute*n* sonder sparen +177 [r]b
En*de* doet ghevereschen wat si menen.’
Stappans coes men daer enen
Serjant, die de boetscap dede.
Enen snellen corsier gaf men hem mede
Die hi soude riden, die serjant.
Hi ruumde den casteel thant
En*de* reet buten alse die coene.
Als hi quam onder die pauwelioene

* 10313. Aldus hs.: *jeest;* elders *jeeste*, zie Wdlijst.
10314. Hs. heeft hier: *Dat was Wal. die ridder waert*. In verband met het vervolg, zie vs. 10331 is deze lezing onhoudbaar, zodat de lezing van Jonckbloet aannemelijk is.
10332. Er staat in hs. *canere* i.p.v. *camere*.

Sach hiere een van dieren prise
Het was ghescaect in menege*er*e wise
Van sindale, van siglatoene.
Menich ridder stout en*de* coene
Begonsten troppe*n* omtrent den bode.
Dicken seiden si: bi Gode
Ware hi gheen bode, si soudene vangen
En*de* dien van binnen te lachtre hangen!
Ic segghe ju no dan in waren saken
Wat siere toe seiden ofte spraken
Si behoetdene en*de* leedene sciere
Tenen pauwelioene wel diere
Daer sine voren beten daden
En*de* ledene in bi liever laden.
Daer vant hi tenen scacspele
Den here sittende en*de* ridders vele
Bi hem, die ware*n* van groten doene.
Als die bode qua*m* binde*n* pauwelioene
Cnielde hi en*de* groette den here;
Hi seide: ‘Here, ju groeten sere
Die van de*n* castele en*de* vragen u dies
Weder dat ghi om hare verlies
So omme hare ere hier come*n* sijt.
Wisten si, dat ghi begheret strijt
En*de* hadden si ju iet mesdaen
Si wildent ju gherne betre*n* saen.
Gherne soude mijn here weten
Twi dat hi nu es beseten:
Hine kent he*m* jegen niemen mesdadich.’
‘Men sal no dan wel onghenadich
Sijns wesen,’ sp*ra*c die hertoghe sciere.
‘Segt juwen here: in ghere maniere
Ne mach hi metten live ontgaen
Hine sende mi den ridd*er* saen
Dien hi met wel dullen rade
Herberchde ghisternavont spade

*
+ En*de* ene joncf*rouwe* behaghel mede.
Nemmerme ghecriget hi vrede * +177 va
In salne eer vor sine veste hangen *
Oft hine sentene mi ghevangen
Den hopenbaren mordenare
Dien hi met hem houdet dare
In sine herberghe, in sijn porprijs.'
Teerst dat die bode was wijs
Van der boetscap, heeft hi ghenome*n*
Orlof en*de* es weder comen
En*de* deedt aldus sinen h*er*e ghewach
Dat dae die hertoghe vore lach *
Die hadden ghesworen sine doot
Hi[ne] soude he*m* met haesten groot *
Den riddre die hier ghistren quam
Therberghen. 'Hi sal sijn gram
Segdire jeghen, want openbare
Wilhine proeve*n* mordare. *
B[e]siet wat ghire mede hebt te doene.' *
Doe sprac der Wal*ewein*, die coene
En*de* seide: 'Ic weet die waerheit des
Wel, wie dese hertoghe es:
Dicken heeft hi mi toren ghedaen.'
En*de* Wal*ewein* vertelde hem saen
Hi v*er*slouch den jongelinc *
Tshertogen sone en*de* [hoene] vinc *
Die hertoghe mett*er* joncfrouwe
En*de* hoe [hi] quam uut sinen rouwe. *
Al gader so dede hijt hem horen
Alsoer gescreve*n* staet hier voren. *
Alse dit horde die castelein *
Sp*ra*c hi te mine*n* h*er*e Walewein:
'Ne temayert ju in ghere manire!
Ic sal boden ute senden sciere

* 10386. In hs. staat *nemmeerme*. Mogelijk zou ook zijn te lezen: *nemmeer ne*. Ritmisch lijkt me de gegeven oplossing beter.
10387-88. Deze regels staan in hs. in andere volgorde: de letter b/a voor de verzen geven de juiste volgorde aan.
10396. Aldus hs. *dae*. Het zal wel een schrijffout zijn voor *daer*. De vorm da(e) komt in deze tekst ook voor in 11144 (vgl. Mnl. Wdb. II, 1).
10398. In hs. staat: *Hi soude* etc. Deze lezing van Jonckbloet 'hine sonde' is aannemelijk op grond van vs. 10382. Bovendien schrijven de afschrijvers voor de *n* herhaaldelijk een teken dat een *u* lijkt of is, vgl. opm. bij vs. 882.
10402. Aldus hs. *mordare*. Jonckbloet veranderde het onnodig in *mordenare*.
10403. In hs. staat *Bisiet*, zonder diakritisch teken op eerste *i*.
10409. Aldus hs. Jonckbloet voegde voor *Hi* 'Hoe' in, parallel dus met
10410*b*. Ik geloof niet dat dit beslist nodig is: overgang in de meer formeel afhankelijke constructie bij de I.R. is 't in 't Mnl. heel goed te verdedigen. Bovendien staat in 10410 niet *hoene* maar *diene*.
10412. In hs. ontbreekt *hi*.
10414. Jonckbloet las *Alsoet;* ik geloof zeker te zijn van *Alsoer*, al verschillen *t* en *r* vaak weinig.
10415. Een gaatje in perkament heeft de *e* van *Alse* ten dele weggenomen.
10419. Door slijtage heeft deze regel evenals vele volgende geleden. De tekst is nog wel te lezen.

Bede om vriende en*de* om maghen: *
Si sullen hier comen en*de* waghen

*
Hare lijf alle dor minen wille.’
Men sat daer niet lang*er*e stille:
Daer waren boden ute ghesent *
Die sere liepen al omtrent
Om succoers en*de* om onset.
Dar ne was niet lang*er*e mede gelet:
Eer drie weken mochten liden
Quam ten castele in corte*n* tiden
Zulc succors dat si een deel
He*m* te min duchte*n* in den casteel *
+ Dan si daden; maer nochtan
Ware*n* si v*er*menicht van menege ma*n* +177 vb
En*de* mochten lettel sijn gehacht *
Jege*n* d*e*s h*er*toge*n* cracht: *
Want si bedecten alle die pleine.
Maer bi den troeste van Walewein[e] *
Sendemen boden haestelike dan
Toten hertoghe, den edelen man
Dat hi besaghe wat hi hadde te doene:
Wildi hebben den ridder coene
Hi moet anders beghinnen
Metten swerde moetine winnen.
Vorwart so ontseiden si mede
Van buten en*de* van binnen [vrede] *
En*de* sijn worde*n* dootsleg*en* viande.
Elc sal poghen om anders scande
Waer so si moghen andren beriden.
Die van binnen in corten tiden
Coren minen here Waleweine
Tenen bescudd*er*e alle ghemeine
Die ordineerde en*de* scaerde. *
God, wat ware*n* d*aer* goeder swaerde
Helme, glavien en*de* ponioene
Ghelu, graeu, root en*de* groene!
Starcke orsse en*de* groot
Warre ·v· dusent in hare coenroet!

* 10423. Onnodig met Verdam VIII, 1040 te lezen *ontset:* de assimilatie van *ont* aan s is in Wal. gewoon.
10430. In hs. staat *miin*, met een punt onder de tweede *i* - daarom heb ik afgedrukt *min*, vgl. 5846.
10433. Aldus in hs.: gehacht. Men zou kunnen denken aan een verschrijving voor *gheacht*. Maar een *h* voor woorden die met vocaal beginnen, is in deze Vla. tekst zeer gewoon, en herhaaldelijk schrijft B. een enkele *g* i.p.v. *gh*. De vorm *gehacht* laat ik daarom staan.
10434. Deze regel had de afschrijver overgeslagen. Hij heeft hem achter en onder de voorgaande in de rand geschreven, met veel afkortingen. Voor *des* staat er ook *ds*. Een punt scheidt *gehacht* van *Jegen*.
10436. In hs. staat *Walewein* of *Walewen:* het eind van de regel is onduidelijk.
10444. Er staat in hs. *mede* i.p.v. *vrede*, onder invloed van de vorige regel.
10451. In hs. geen pron. object. Verdam (V, 1954) wilde waarschijnlijk terecht lezen: *Diese*.

*
Eer hem dese laten ontherven
Sullen si menegen man doe*n* sterve*n*.
Gheordineert als ene bruut
Trocken die van binnen uut
En*de* hebben tander heere v*er*sien
Ghewapent en*de* ghescaert mettien
Standaerde onwonde*n* va*n* singlatoene
An die glavien die pongioene
Vedren van pauwe*n* up die helme*n*.
So sal sulc liggen in die dwelme*n*
[So] sere duchtich es te stride. *
Ghirich sijn si an elke side
Elc andren tontlivene upt velt:
Si v*er*gaderden up met ghewelt;
Mettien glavie*n*, in waren saken,
Vreselijc si hem onderstaken.
Dat ghecrac was harde groot.
Menich man viel daer doet.
Die hertoghe hadde an sine side
·X^{m}· rudd*er*s goet ten stride.
$^{+}$ Daer stac der Wal*ewein* die coene *
Ene*n* ruddere metten poinsoene $^{+}$178 ^{r}a
Duer den lechame en*de* warpene uut
Ten sadele: doe w*ar*t daer groot gheluut
Van den hertoghe en*de* van den sinen!
Alle gader wilden si hem pinen *
Te wrekene den ridder goet
Want hi den hertoghe na bestoet.
Men trac daer an beden siden
Menich sw*aer*t dat conste striden. *
Men ghinc daer houwe*n* en*de* kerve*n*.
Menich stout man moest*er* sterven.
Die hertoghe was tonsiene sere
En*de* een man van groter were:
Hi togede daer ridderlike prouaetse
Want hiere menege*n* in die plaetse

* 10467. In hs. staat *serech*, wat wel een verschrijving is voor *sere* onder invloed van *duchtich;* de vorm ‘serech’ komt nergens elders voor. Verder staat er *so* i.p.v. *Die;* ook dit moet een fout zijn, naar de vorige regel.
10477. Deze regel is tweemaal opgeschreven bij overgang naar een volgende kolom op een volgende blz. Geen van beide is doorgestreept.
10482. Achter deze regel staat het overloopteken.
10486. Voor *striden* wilde Verdam (VII, 1415) volgens de suggestie van Jonckbloet lezen: *sniden*.

*
Vallen dede met groten scanden
Thoeft durslegen toten tanden.
·Iiij· velde hiere vor Walewеins oeghen:
Al waest hem leet, hi moest ghedogen
Want ghenouch hadde te doene. *
Daerne was pays no soene.
Die blode beveden daer van vare:
Die hertoghe hadde in sine scare
Meneghen rudderе van grotер macht;
Ne hadde gedaen Walewеins cracht
Die van binnen waren al verslegen;
Si verloren menegen deghen:
Hi sachse slaen ende vellen bi hopen;
Die meneghe moest daer becopen
Ende sturten sijn bloet ontfarmelike!
Die hertoghe vacht ghenendelike;
Hi troeste sine liede in den vare:
Selve verboudi alle sijn scare;
Menegen slouch hi metten swarde
Ter middele ontwee; man ende paerde
Stac hi ende vellede over hoop.
Noit man sach al sulc gheloop
Sulc gheclanc ende sulc ghescal!
Sere wachtemen daer overal. *
Daer quam Walewein die here
Dur (die) viande slaende sere: *
Die helme dur slaet hi ende dur hout;
Hi maect dat groene ghers bedout
Met roden bloede in den tornoy;
Also die zeysene mayt dat hoy
+ Velt hise ende werp onder voet;
Hi baet sijn swaert in herssen bloet! +178 rb
So vreselijc waren sine slaghen
Dat si sconfierden diese saghen.
Niemene ne was daer so goet
Die gherne quam in sijn ghemoet.

* 10497. Mogelijk is *hadde* een schrijffout voor *haddi;* samentrekking van het subject is in zo'n verbinding niet gewoon. Vgl. echter 10869.
10516. Voor *wachte* wilde Jonckbloet lezen *vacht*.
10518. In hs. is het woord tussen *Dur* en *viande* onleesbaar vanwege slijtage. Aan de kant achter de regel is met dunne letter *die* geschreven.

*
Daer was Wal*ewein* sere gheprijst
En*de* met vingeren up hem ghewijst.
Die meneghe riep: ‘Nu sietene daer!
Gheen stout*er*e nes hier verre no naer!’
Harde gram was, seit dystorie
Die hertoge om die mortorie
Die daer dede her Walewein.
Hi reet up den castelein
Met enen spere grof ende stide
En*de* sporslagede an elke side
Metten sporen van finen goude
Tors, dat liep als in den woude
Een vogel vlieget die men jaget.
Die ander en was oec niet versaget
Hine reet jeghen wat hi conste. *
Daer daden si ene bittere joeste
Daer si ridende quamen te hope.
So groot was tshertoge*n* ors va*n* lope
Dat hi den castelein daer ter stede
Al metten orsse vallen dede.
Der Wal*ewein* was sere v*er*vaert
Als hi sach vallen sinen waert:
Sere so vruchte hi sijn sneven.
Niet en gheeft hi om sijn leven
Hine loestene uter noot.
Een spere gegreep hi, starc en*de* g*roo*t
En*de* reet den stouten hertoghe an
En*de* hi weder jeghen hem dan.
Sere si manlijc andre*n* asselgieren.
Die vaste scilde daden si frotsieren
Metten glavien in die sconfelture.
Die ponsoene voeren dure
Die waren van samite [root]. *
Elc andren gaven si wonden g*roo*t.
Die blode ne conden niet ghedogen
Die joeste siene met haren oeghen.

* 10543-44. Ongewoon is het rijm *conste / joeste*. Mogelijk heeft er gestaan: *coste / joste*. Vgl. Ferg. 5192; en zie Verdam, Eenige bedorven plaatsen in Mnl. Teksten, 293; vgl. aant. op 954.
10561. Hs. heeft *groot*. Een lezer van het hs. in later tijd, waarschijnlijk Huydecoper, heeft dit woord onderstreept en met dunne letter *root* aan de kant geschreven.

*
Die glavien braken mids ontwee.
Doene vierden si nemmee:
Die clare ghebruneerden swaerden
Trocken si ende reden metten paerden
+ Elc up andren ende begonsten
Toghen wat si elc andren jonsten. +178 va
Daer sloeghen si slaghe groot ende stranc
So datter tclare vier ute spranc
Ende dat die helme wederclonken.
Van slagen maecte elc andren dronken.
Gram was Walewein ende niet an hoghe
Dattene so moyde die hertoghe:
Vijf slaghe gaf hi hem dan
Dat wonder was dat enech man
Vander minster mochte onstaen!
Haddemen hem oec niet wel saen
Thulpen ghecomen - dies ghelovet -
Te pande haddire ghelaten thovet.
Sine lieden saghene verladen
Ende quamen hem crachtelike te staden
Maer die hertoghe moeste in den pleine
Al dukende vlien vor Waleweine
Ende hi riep tote hem hopenbare:
‘Ay quaet ondadich mordenare
Al hebdi minen helm durbroken
Mijn lieve kint sal sijn ghewroken
Dat ghi morderet jammerlike!’
Doe bat die hertoghe vriendelike
Sinen vrienden, sinen maghen
Dat sijt also souden waghen
Ende si hem bi stonden also
Dat hijs bliven mochte vro.
Vele sprekens was daer gheen tijt
Maer vele bitter was die strijt.
Van den goeden swerden van stale *
Weder luutden berghe ende dale.

* 10599. Om ritmische redenen wilde Jonckbloet lezen: *Vanden swerden goet van stale*.

*
Tghehuuc was groot en*de* die jacht.
Men stakre menege*n* grote*n* scacht
Duer die lichamen al bloet
Daert ghedaermte na woet; *
En*de* die bitter doot v*er*worven *
Si creischen sere eersi v*er*storven.
Daer sach men halsberghe o*n*maelgiere*n*
Helme durhouwen, scilde quartieren.
Die staline hoede, al waersi goet
Durslouchm*en*, datter duere tbloet
Ute goysde al even dichte. *
Die wapine claer van grote*n* lichte
Duer hieume*n* m*et* sw*er*den va*n* stale.
[+] Die wapinrocke van sindale
Scuerde men daer en*de* die britsiere*n*. [+]178 [v]b
In soude u niet conne*n* visieren
Hoe men daer stac, hoeme*n* d*aer* slouch
Hoe groot die jacht was ent gesouch *
Hoe die quarele en*de* die strale *
Daer vlogen. Pongoene van sindale
Vaeruden daer int rode bloet. *
Der Walewein, die ridd*er* goet
Quam daer slaende dur hem allen:
·Lx· hadire ghedaen vallen
Die nemm*er*meer up ne resen.
Tesen wighe maectemen wesen
En*de* meneghe [weedwe], wetic wale *
Dat velt lach bi na altemale
Bedect met doden en*de* met parden
Daer was geclanc g*roo*t van swarden *
Daer was tgheclanc ende tghuuc. *
Meneghen stac men dur den buuc
Metten glavien dat die ponjoene
Ute quamen ten achtersten artsoene.
Die hertoghe hadde g*roo*t volc te voet
En*de* die ten stride ware*n* goet

* 10604. Verdam wilde hier weer het rijm. ‘zuiveren’, door *na woet* te veranderen in *ute scoot* (Eenige bedorven plaatsen in Mnl. Teksten, 293). Het is waar dat elders in W. de *oe* uit *ô* niet rijmt op de *ô* uit *au*.
10605. Aldus hs. Mogelijk terecht voegde Jonckbloet *die* in: Ende die die bitter doot verworven.
10611. In hs. staat *dichtichte*.
10618. Deze regel was vergeten en is als laatste regel van de kolom gegeven met een dubbel kruisje als aanwijzing dat hij ter plaatse moet worden ingevoegd. Voor de regel staat bovendien *·o·* ter hoogte van de hoofdletterkolom.
10619. Achter deze regel staat een overloopteken.
10621. In hs. staat tweemaal *int*, de tweede keer doorgestreept.
10627. In hs. staat *weese* i.p.v. *weedwe*, een verschrijving op grond van de vorige regel.
10630. Jonckbloet verkiest ritmisch: Daer was groot geclanc van swarden.
10631. Aldus hs.: *tghuuc*. Jonckbloet veranderde het, m.i. onnodig, in *ghehuuc*. Ook voor *ghedanc* in dezelfde regel liet hij de *t* weg. Enigszins bevreemdend is het, dat ook in de vorige regel *ghedanc* voorkomt. Dat lijkt haast wel een vergissing. Mogelijk stond er in 10630 een ongewoner woord, b.v. *gheclas* (vgl. Mnl. Wdb. II, 1168); een andere mogelijkheid is nog dat er in 10631 i.p.v. ‘ghedanc’ *gheclach* heeft gestaan.

*
Alle met glavi*en* en*de* met piken.
Menegen daden si vor he*m* wiken
En*de* deysen achterwaert
Maer ene*n* harden grote*n* scaert
Heveter Wal*ewein* in ghehouwen.
Daer mochtme*n* scone p*ro*vaetse scouwe*n*
Die Wal*ewein* dede up dat velt:
Hi doder wel hondert met gewelt
En*de* maecte so vluchtic dat heere *
Dat mense slouch al sond*er* were;
Maer dedele volc dedem onset.
Daer was ghenomen lijf en*de* let
Sond*er* ghenade*n*. G*roo*t was die porsse. *
Menich veldire van den orsse
Dat hem die herssene in die kele
Liepen. Die scone Ysabele *
Die goed*er*tiere Wal*eweins* vriendinne
Lach boven hoghe ten tinne
En*de* sach Wal*eweine* mett*en* swerde
Wonder maken en*de* vell*en* up de erde
Menich man daer ende hier.
Niemen waser so ongehier
+ Alse der Wal*ewein* no so fel.
Ne hadde hijt niet ghedae*n* so wel +179 ra
Nemmermeer hadden hem beromt
Die van binnen dat si ghedomt
Den hertoghe hadden in den strijt.
Groet was die wijch te diere tijt.
Men horde die scilde en*de* sper*en* craken.
Men ghinc daer blodege hovede make*n*.
Elc pijnt he*m* te blivene in die ere.
Daer so vacht die grote here
Die hertoghe, met sinen swaerde
Als een wulf die noit en spaerde
Sine proy daer soe vor hem ghinc.
Van stoute*n* ridd*er*s menege*n* rinc

* 10645. De spelling *vluchtic* is mogelijk een schrijffout; zie in 10709: *vluchtich*.
10649. Achter *ghenaden* staat een punt.
10652. Achter *liepen* in hs. een punt.

*
Dur brac hi met grote*n* moede: *
Dat was al root vanden bloede
Cnielinghen, cousen en*de* sporen!
Menegen dede hi daer v*er*smoren
In sijn bloet, dien hi ter aerde
Vallen dede onder die paerde.
Sinen sone wrac hi diere:
Het hebben hond*er*t hersenniere
Becocht al nu up dat plein!
Ne hadde hem niet der Walewein *
Benomen, hi hadse alle doot
Die van binnen, clene en*de* groot.
Der Wal*ewein* sach die persse groot
En*de* die sine in groter noot.
Hi sachse slaen en*de* steken.
Ghenendelike voer hise wreken.
Serjante ware*n* he*m* altoes bi
Die glavien gaven de*n* ridder vri
Daer hi mede wrac sine lieden.
Ic waenet ridd*er* noit ghesciede
Die were hadde en*de* moghenthede
Die cracht te doene die hi dede. *
Nodan was tshertoge*n* macht so g*roo*t
Dat die van binnen dor die noot
Moesten rumen en*de* vlien;
Want die hertoghe was so ontsien
Met siere manliker daet
En*de* bi den slaghen die hi slaet
Dat niemen sijns onbeiden der.
Sijn ridderscap was hem ghewer *
En*de* ghehulpich tallen pungise *
[+] En*de* waren lieden van grote*n* prise
Weerde ridders van groten daden: [+]179 [r]b
Si daden dicke harre swerde baden
In bloede en*de* varuden tgars root
Van den bloede dat uten wonde*n* scoet

* 10673. De *u* van *Dur* is over een andere letter, waarschijnlijk een *a*, heengeschreven.
10682. Van *den* is in hs. *der* gemaakt.
10694. In hs. staat: *Of cracht* ..... Ik volg de lezing van Jonckbloet. *Die* in 10694 kan licht een verschrijving zijn naar 10693. Vs. 10693 moet zoiets betekenen als 'die moed en kracht bezat', een wat vreemde omschrijving. Misschien moet men de oplossing toch in andere richting zoeken. Merkwaardig is de plaats in Troyen 4687, aangehaald Mnl. Wdb. IV, 1856: 'Noyt en hoorde men lesen no singhen, dat enich man hadde di mogenthede noch crachte te doen die Hector dede.' Zo zou men hier kunnen verwachten: Ik geloof dat er nooit een ridder heeft bestaan die een prestatie van moed en kracht had te leveren als hij leverde. - Dan zou *cracht* een variatie van *moghenthede* zijn en *of* gehandhaafd kunnen worden. Maar de constructie van de voorzin is in de tekst dan vreemd. Misschien is *hadde* in 10693 uit te werpen of te veranderen in *harde*, zodat er staat: Nooit is het ridder overkomen, dat hij een zo zware afweer en gewelddadige prestatie van kracht had te leveren als W. leverde.
10702. Verdam wilde liever lezen: *ghewar* en *dar*. De betekenis verandert er niet door. Zie Wdlijst op *ghewer*.
10703. In hs. is *pungise* onderstreept.

*
So dat si vluchtich maecten daer
Die van binnen en*de* volgede*n* naer
Slaende en*de* vellende al te harde.
Daer was menich die mesbarde
Duer die anwisse vander doot.
Dit swaer tempeest en*de* dese noot
Hevet der Walewein versien.
Lude riep hi: ‘Waer wildi vlien
Edel heren? set ju ten kere!
Men slaet ju doot al sonder were!’
So sere riep die edel man
Dat si hem omme keerden dan
En*de* gaven ene*n* grote*n* huuc.
Wal*ewein* reet enen in den buuc
Met ere glavie stijt en*de* stranc:
So quam al dure ere helne lanc.
Doe warp hi den doden neder
En*de* reet up die andre weder.
Vijf starcke rudd*ers* hi dur stac
Eer dat noit die glavie brac.
Doe vinc hi ant swaert ter vaert
Daer hi mede man en*de* paert
Asselgierde so onsochte
Dat men sijns onbeiden mochte.
Ic wane sijn sw*aer*t sat dranc va*n* bloede.
Den hertoghe quam sere tongoede
Die vlucht van dien va*n* binne*n* te vore*n*.
Nu gaet Wael*ewein* vaste scoren *
Scilde, halsberghe; en*de* die sine *
Sijn becomen van der pine
Die men hem te voren dede.
God, wat lacher up die heide
Ridders verslegen in allen siden!
Wal*ewein* ne wilde niemen v*er*miden:
Hi velletde al dat he*m* qua*m* te voren.
Hi spelet gewonne*n* of al v*er*loren!

* 10736. Aldus in hs. *wael*’ - een ongewone spelling en afkorting voor ‘walewein’.
10737. Achter *halsberghe* in hs. een punt.

*
Sere ghewont en*de* sere mesvaert
So was mijns tsher Wal*eweins* waert:
Te sinen ende was hi na comen;
Doch was hi met pine*n* up genomen
+ En*de* vacht te voet mette*n* swaerde.
Lettel micte hi te comene te paerde. +179 va
Nodan wan hire, seget die jeeste
Meer dan vive in den tempeeste.
Maer telken als hi ·i· hadde gewonne*n*
En*de* hiere up soude sitten begonne*n* *
Quam emmer een and*er* daer toe
Diene achterw*aer*t of trac doe.
Dies wart Wal*ewein* gheware
En*de* reet up enen vand*er* scare
Dat hine velde in den rinc.
Tors nam hi, eert he*m* ontghinc
En*de* voeret thant sinen waert
En*de* seide: 'Nu sit up ter vaert!
Hets ghelovich al dit heere:
Sine sullen niet lang*ere* in de were
Gheduren.' En*de* mettien so sat
Die castelein upt ors na dat. *
Si voere*n* te gadre int pongijs.
Wal*ewein* gheeft hi groten prijs
En*de* dancte hem sere vand*er* ghichte.
Nu wart groot dat ghevichte.
Der Wal*ewein* es sere gheducht:
Grote mort en*de* grote vlucht
Maecte hi ond*er* des h*er*toge*n* liede.
Men las noit van ghene*n* diede
Dat he*m* so sere weerde; nodan *
Men sach daer sterve*n* menege*n* man
Den ene*n* jaghen, den andre*n* steken
Die harde helme van stale breken.
Wat holpe, dat ict ju maecte lanc?
Die van buten an haren danc

* 10754. Voor deze regel staat een schuin kruis in bleke inkt, vgl. vs. 8801 en 10884.
10766. Het verdient overweging, of de zin niet zou kunnen eindigen na *ors*, zodat *na dat* een nieuwe zin zou openen, al ontbreekt de inversie in 10767. Dat de afschrijver geen overloopteken heeft geplaatst wat in het laatste geval enigszins te verwachten was, is natuurlijk geen doorslaggevend tegenargument. Vergl. voor de constr. vs. 10775.
10775. Het is de vraag of *nodan* hoort bij het voorafgaande of bij de volgende zin. Mij dunkt dat het als adv. v. mod. weinig zin heeft t.o.v. de voorafgaande verbinding, maar veel beter past bij het vervolg in de betekenis van 'tenminste, althans'. De constructie van zin en vers lijkt op 10766, zoals ik in de aant. geopperd heb.

*
Werden ghehuust en*de* ghejaget
Ghesconfiert en*de* versaget:
Men velletse en*de* slouchse bi hopen.
Cume mochtre enich ontlopen.
Het ghinc daer te quaden spele.
Wal*ewein* die sloegere harde vele;
Menegen dedi sturten ter aerde.
Den hertoghe slouch hi vanden p*aer*de
Dat hi vor sine voete vel:
Hi vinckene daer, die ridd*er* snel
En*de* dede voeren ten castele.
Doe riepen daer met luder kele
Tshertoghen lieden: ‘Hets al v*er*loren!
[+] Die onse troestre was te voren
Es ghevaen! Maegt ons gescien [+]179 [v]b
So en es ons niet so goet alst vlie*n*!’
Doe vlo al datt*er* was upt velt.
Die liede waren al onghetelt
Die men daer slouch in die jacht.
En hadt niet benome*n* die nacht
Een en waere niet ontgaen.
Die van binnen trocken saen
Tharen castele, als wijt horen.
Drie hond*er*t man hebsi v*er*loren
Onder tors en*de* te voet
Werachteg*er*e liede en*de* goet.
Die scande hadde*n* die va*n* buten.
Si moesten bute*n* hare*n* tente*n* sluten
Meer dan ·v[m]· van haren ghesellen. *
Men mochte ju niet ghetellen
Hoe groot jamm*er*, hoe g*roo*t seer
Si alle dreven in lanc so mer. *
Een deel sijn die van binne*n* v*er*blijt
Dat si seghe hadden in den strijt.
Bander side hadsi rouwe groot
Datt*er* so menich man was doot.

* 10809. De *m* staat boven *v*.
10812. Deze regel was vergeten. Hij staat verderop, doch ditmaal niet als laatste regel van de kolom (vgl. vs. 10618), maar 21 regels verderop in dezelfde kolom.

*
Des avonts was in elke side
Omt v*er*lies vande*n* swar*e**n* stride
Groten rouwe; m*aer* alte voren
Hadde*n* die va*n* bute*n* den meeste*n* tore*n*.
Des clageden si haren here
Met hantgheslage, m*et* grote*n* sere.
In ommacht vielre vele dicken.
Nemm*er*mee willen si micken
No pine*n* te houde*n* in gene*n* zinne*n*
Orloghe jeghen die va*n* binne*n*.
Des avonts dedeme*n* te gemake
Wal*ewein* met meneger sake.
Maer hi was droeve, seget tgedichte
Om dat sijn waert int gevichte
Hadde ghelate*n* so menegen man
Dur sinen wille. Nu vort an *
Willict u corte*n*: het ghinc al slapen
Bede rudd*er*s, heren en*de* knapen
Tote tsmorgens datmen sach
Die clare zonne en*de* den dach.
Wel sliep Wal*ewein* die here
Bedi hi was v*er*moit sere.
[+] Ysabele, sine lieve amie
Die hadde harde grote melodie [+]180 [r]a
Dat hi den wijch hadde v*er*wonne*n*.
Tsmorghens tileke mett*er* zonne*n*
Es Wal*ewein* toten hertoghe comen
In die ghevangenisse, hebbic v*er*nome*n*. *
Daer bat he*m* van sinen mesdaden
Die hertoghe sere ghenaden
En*de* seide, wildine laten leven
Sijns sons doot wille he*m* v*er*geven. *
So vele bat hi en*de* carmede
Dat Wal*eweine* sijns ontfarmede
En*de* maecte pays jege*n* den here.
Maer Wal*ewein* die swoer sere

* 10832. Achter *wille* staat een punt, en achter de regel staat een overloopteken. Daarop volgt de vergeten regel (vs. 10812).
10844. Achter dit vers staat een overloopteken, wat zeer bevreemdt. Mogelijk hoort het op de vorige regel.
10848. Aldus hs.: *sons* i.p.v. *soons*.

*
Hi soude v*er*sette*n* sijns werds scade
Die hi hadde bi sinen dade.
Men te livereerdene daer
Den hertoghe - wet vor waer -
En*de* lieten te sinen lied*en* varen
Die siere comste blide waren.
Ic wane, hi daer onlange daget:
Lettel eren hevet hi bejaget
Corteleke ruumdi den aert.
Wal*ewein* quam tote sinen waert
En*de* wilde van dane te varne pogen
Maer sijn waert wilds niet gedogen.
·Xiiij· nacht hilt hi daer den here
Met hem en*de* fisteerdene sere. *
Doe reetde der Wal*ewein* sine vaert
Up ·i· dach en*de* dancte sine*n* waert
Der groter ere die he*m* dede; *
En*de* hi clagede oec sere mede
Die scade die hi dur sine*n* wille
Hadde ontfaen. Dies swigic stille
En*de* segghe ju vort dystorie dan:
Sijn waerd geledene m*et* menege*n* ma*n*.
Int ende si scieden en*de* Walewein
Reet sine*n* wech, busch en*de* plein
En*de* met hem sijn scone amye.
Neven he*m* liep in die prayerie
Die vos die sere was blide
Dat mijn her Wal*ewein* uten stride
Gesont es come*n* en*de* ute*n* bedwange
Vanden hertoghe diene langhe *
Hadde ghepijnt toter doot.
+ Si reden dachvaerde groot *
So dat si quamen, seit die jeeste +180 rb
Binnen drien daghen, so ict v*er*heeste
Vor enen casteel, daer si v*er*namen
Scone ridderscap te samen

* 10866. Aldus hs.: *fisteerdene*.
10869. Aldus hs. zonder subject in de relatieve zin; waarschijnlijk is te lezen: *die hi hem dede*. Vgl. echter 10497.
10882. Achter dit vers een overloopteken.
10884. Voor deze regel staat een schuin kruis in bleke inkt (vgl. vs. 8801).

*
En*de* hadden ene quintaenge ghestelt
En*de* redere jeghen met ghewelt.
Mijn her Wal*ewein* die quamer toe *
En*de* vraghede enen ridd*er* doe
Wanen dat ridderscap ware.
Die gone antworde al hopenbare
En*de* seide: ‘Here, het sijn liede
Van des co*nincs* Wonders maissniede.
Selve sit hi onder ghone*n* boem
En*de* neemt te desen spele goem;
En*de* Alidrisonder sijn sone.’
Alse der Wal*ewein* horde tgone
Sprac hi stappans toten vos:
‘Nu sijt blide, want ghi wert los
Van juwer pine in corten tiden.’
En*de* si begonden stappans riden
Ten bome wart, alsic ju lere.
En*de* mijn her Wal*ewein*, die here
Beette en*de* die joncf*rouwe* na dat:
Daer so hoghe een coninc sat
Ne wilde hi niet ride*n*. Als hi quam
Daer hi den riken co*ninc* v*er*nam
Hi neech he*m*, groetene scone. *
En was wijf onder den trone
Die hare oec bet gelate*n* conste
Dan Ysabele: soe begonste
Den co*ninc* te groete al daer *
Ende sinen sone mede daer naer
Die bede up sprongen in dat plein
En*de* namen mine*n* her Walewein
In haren arm doe te stride.
Noit volc ne was so blide.
Nu es die coninc en*de* sijn sone
Wal*ewein* en*de* Ysabele, die scone
Vergadert te hope alle viere:
En*de* die vos sach up hem sciere *

* 10891. Voor deze regel staan in hs. twee schuine streepjes.
10911. Aldus hs. Jonckbloet voegde *ende* in vóór *groetene*.
10915. Aldus hs.: *groete* = groetene.
10924. Dubieus is of er staat *hem* of *hom*.

*
En*de* als hise in die oeghen sach
Alle viere, daer men toe sach
Sijn vel, dat root was en*de* claer
Scudde hi van sinen halse daer
+ En*de* v*er*keerde van siere vorme.
Diet sage*n*, hare herte*n* stont te storme * +180 va
Van grote*n* wond*er*e! En*de* na die dinc
Wart hi die scoenste jongelinc
Die si noit saghen ere.
Wal*ewein* dancte onsen here.
En*de* hi v*er*telde ter selver ure
Den co*ninc* Wondre die aventure
En*de* Alidrisondre mede.
Si haddens wond*er* en*de* vremthede
En*de* loveden Gode menichfout.
Doe vrageden si den ridder stout
Omt goede sw*aer*t mette*n* ·ij· ringhen.
Maer ic late nu van desen dinghen
Bliven hier en*de* make ju vroeder
Een deel van des vos stiefmoeder
Die also houde alse die vos
Van hare pine wart oec los:
Daer soe langhe hadde gheseten
Onder die zille, doe ic ju weten
Padden wijs, verkeerde sciere
Hare ghedane en*de* hare maniere;
En*de* wart van hude en*de* van hare
Een scone wijf en*de* hopenbare
En*de* es boven der zale ghegaen.
Als mense sach, niemen hebbe waen
Dat daer grote bliscap was:
Want si waren seker das
Dat die vos was worden man. *
Die co*ninc* selve hine can
Hem van bliscapen hoe ghelaten.
Daer was bliscap boven maten. *

* 10930. Aldus hs.: ‘herte*n*’. Verdam leest *herte* (VII, 2231). Jonckbloet echter beschouwde *stont* als apokope van *stonden*.
10957. In hs. staat *vorden* i.p.v. *worden*.
10960. De afschrijver had *was* vergeten; hij schreef het daarop aan de kant achter de regel, met inlaatteken.

*
Nu hort vanden co*ninc* Wondre
En*de* van sinen sone Alidrisondre:
Wal*ewein* gaf den coninc waert
Metten ·ij· ringhen tgoede swaert
Dat hi blidelike ontfinc.
Hi nam die gifte vor alle dinc.
Tscaec bart en*de* dat diere spel
Belovedi doe den ridder snel
Teerst dat si quame*n* ten palaise.
Nu es die co*ninc* alre eerst te payse *
Na dien dat hi tsw*aer*t bi hem hevet
Daer hi met yoyen omme levet.
Dat jostement dat dedi sceden
En*de* dede Wal*eweine* gheleden
[+] Met groter ere en*de* met rivele
Met hem te sinen sconen castele. [+]180 [v]b
Daer so quam minste en*de* meeste
En*de* daden Wal*eweine* grote feeste.
En*de* alsi ghekeert waren alle
Men leetde die orsse in den stalle;
Men dede he*m* wel hare bedurste.
Daer was menich edel vorste
Die algader daer ghemeine *
Eerden minen her Waleweine.
Si brochten boven inde zale.
Men ghinckene ontwapene*n* alte male
En*de* hals en*de* ansichte dwaen.
Men brochte een paer cledre saen
Dat uterlijc was en*de* diere
En*de* enen mantel van sulk*er* maniere
Dat hi was te prisene starcke:
Hi was van sarasijnscen waerken
En*de* scemerde van claerheden groot.
Doe brochtmen va*n* samite root
Ysabelen wel haestelike
Diere cledre en*de* rike:

* 10970. Hs. heeft *eest* i.p.v. *eerst*.
10983. Deze regel is tweemaal opgeschreven, zonder verschil; de tweede is doorgestreept.

*
Roc, sorcoet en*de* mantel mede.
Wat holpe dat icker vele toe seide?
Men dede den jongelinc d*aer* te voren *
Die een vos was, als wijt horen
Wel cleden singureuscelike.
Si waren des marghens eerlike
Ghefisteert in alre wijs: *
Die edelste dranc, die beste spise
Die men vant, hadsi plantheit;
Na der maeltijt dat claerheit
Die diere specie en*de* dat cruut
Van al hadden si hare deduut.
Daer na ghinc elc, als hi woude
Slape*n*. In ·i· cam*er*e die va*n* goude *
Was v*er*licht, als ons segghen
Die hystorien, dede men legghen
Wal*eweine* en*de* die joncvrouwe
En*de* den jonghelinc ghetrouwe
Sconincs sone van Ysike
Up drie bedden, eerlike *
Verdect met dieren couv*er*turen.
Si sliepen sochte tes si horen
Die vogheline singhen clare.
Als si des dages worde*n* gheware
+ En*de* si ontwieken, na mine*n* wane
Si ghereden hem up te stane
En*de* quame*n* ter zale waert.
Daer so vonden si haren waert
Den co*ninc* Wondre en*de* sinen sone
Die harde gram ware*n* omt gone
Dat si so tilike up waren.
Wal*ewein* seide: ‘Hier nes gheen sparen:
Wi moeten henen sonder beide.’
Maer watt*er* Wal*ewein* toe seide
Hi moeste daer, seghet daventure
Emmer bliv*en* die weke dure.

+181 ra

* 10999. Achter deze regel staat het overloopteken. De volgende regel is een onderbrekende relatieve zin; daarop volgt het zinsgedeelte dat aanknoopt bij het vers + overloopteken!
11003. Er staat in hs. *ghigisteert*, maar zonder diakritische tekens op de i, vgl. bz. 10866.
11010. Achter deze regel staat een overloopteken.
11016. In hs. staat: *cooverturen* of *converturen*.

*
Doch wildi emm*er* van dane*n* sceden.
Die co*ninc* voerne gheleden
En*de* sijn sone en*de* waren gram
Dat hi so varinc orlof nam.
Doch en wilden si niet onbaren
Sine daden met Wal*eweine* varen
Rudders en*de* serjante mede
En*de* zomers dur sine werdichede:
Drie milen gheleden sine verre.
Doe was mijn her Wal*ewein* erre
Datten die co*ninc* so verre ghebrochte.
Orlof nam hi, so hi eerst mochte
En*de* dede den co*ninc* weder keren.
Nu vart sinen wech met eren
Walewei*n* en*de* sine scone amie
Dur meneghe scone prayerie
En*de* Roges die jongelinc mede.
Si leden meneghe scone stede
Menich casteel, menich ghesate.
Ene maent, so ict ghedicht late
Reden si dachvart emm*er* vort
Eer si in die grote port
Te Cardoel mochte*n* gheraken. *
Te palaise ghinge*n* si he*m* maken. *
Ic wilt ju allen maken condre:
Die rike co*ninc* van den Wondre
Eer dat Walewein sinen casteel
Ruumde, haddi hem al geheel
Tscaecspel ghegeve*n*, dat was so diere
En*de* dat bert. Nu comt die fiere *
Wal*ewein* daer mede en*de* sine amie
Met siere scoenre co*m*pagie. *
Vore tpalais beeten si al.
Daer was tgh[e]luut g*roo*t en*de* tghescal: *
[+] Die niemare liep harentare
Dat der Wal*ewein* comen ware. [+]181 [r]b

* 11055. Met de *k* van *gheraken* is geknoeid: waarschijnlijk stond er eerst een d.
11056. Er staat, dunkt me, *Te* en niet Te*n*. Jonckbloet schreef *Ten*. Aan de e zit een geknikt haaltje, wat langer dan gewoonlijk; maar een afkortingsteken is dit zeker niet.
11062. Achter *bert* een punt in hs.
11064. Aldus hs.: *compagie*. Jonckbloet schreef *conpagnie*.
11066. In hs. staat *tghluut*.

*
Die co*ninc* Artur trac jege*n* hem dan
Ter zalen uut met menege*n* man.
Vrouwen, joncf*rouwen* an dander side
Trocken he*m* uut te stride. *
Daer brochten minste [ende] meeste *
Ter zale bove*n* me*t* grot*er* feeste
Wal*eweine* en*de* sine scone amie.
Daer was grote melodie
Ghedreve*n*. So ict hebbe v*er*nomen
So was tes co*nincs* hove comen
Die rike co*ninc* Assentijn
Om te soukene sijn dochterkijn.
Blide was hi, als hijt verstoet
Dat Wal*ewein*, die ridder goet
Siere dochte*r* hadde ghewonnen.
Hi seide, hi wilre he*m* wel jonnen.
Oec seggic ju diere ghelike
Dat die co*ninc* van Hisike
Roges, sinen zone quam scouwen. *
Hi lovede Gode en*de* onser V*rou*wen
Dat hine hadt brocht te dien.
Daer mocht men grote feeste sien
Den here*n* driven in allen siden.
Die co*ninc* hilt hof ten selven tiden
Dur Wal*eweins* wille, seget die jeeste.
·Xxx· daghe ghedu*er*de die feeste.
Daer vertelde Wal*ewein* al
Den co*ninc*, sine*n* oem, sijn gheval
En*de* sinen ramp of ander side
Van meneghen fellen sware*n* stride.
Oec verteldi hem al bloet
Van den vos dat wond*er* groot
Hoe dat hi mensce worde*n* was.
Groot wond*er* hadde die co*ninc* das.
Sulke willen segghen hier
Dat Wal*ewein*, die ridder fier

* 11072. Aldus hs. Jonckbloet voegde *jeghen* in vóór hem, vgl. vs. 10275 en 11069.
11073. In hs. ontbreekt *ende*.
11087. Men kan twijfelen of Roges hier appositie is bij ‘die coninc van Hisike’ dan wel object en dus de naam van ‘sinen zone’. Blijkbaar heten vader en zoon beide Roges, zie vs. 11111, tegenover 11121 en 11125.

*
Trouwede Ysabele die scone;
En*de* hi selve co*nincs*crone
Spien na des co*nincs* Arturs doot.
Maer in gheloefs clene no groot;
In wilre nodan niet jegen lesen *
Want het mochte wel w*aer* wesen.
Roges, die co*ninc* van Hisike
Voer te lande blidelike
[+] Met sinen sone, horic ghewaghen
Alsi niet langer wilden daghen [+181 va]
Int hof mette*n* co*ninc* Arture.
Meneghe stont, meneghe ure
Leet, eer si te lande quamen.
Grote bliscap al te samen
Dreef dat volc harentare
Vander comste, vand*er* niemare.
Roges stiefmoed*er* qua*m* na tgone
Stappans cnielende vor har*en* sone
En*de* bat ghenaden den jonchere
En*de* weende utermaten sere.
En*de* Roges, bi sijns vad*er*s rade
Vergaf hare doe h*aer* mesdade.
Die co*ninc* hadde grote bliscap mede
Want hi sinen sone dede
Hebben tote ·l· serjante
En*de* daer toe goudine bisante
Parde en*de* wapene en*de* and*er* goet.
Na tsvader doot, alsic be*n* vroet
Verstaerf dat rike up sinen sone.
Nu moetic keren up die gone
Daer ic die tale of liet te voren:
Wal*ewein* die edel ridder v*er*coren
Prosenteerde, dat wetic wel
Sinen oem dat scaecspel
Bede vor heren en*de* vor vrouwe*n*
Dat sijt alle mochten scouwen.

* 11109. In hs. staat *nadan* i.p.v. *nodan*. Jonckbloet geeft in zijn collatie op *nudan*, wat beslist onjuist is.

*
Ons orcont die walsce tale *
Dat het verlichte alle die sale:
So uterlijc waest en*de* so diere.
Dar gaf men in alre maniere *
Waleweine prijs en*de* lof:
Si seiden dat des co*nincs* hof
Verchiert meer was va*n* he*m* allene
Danne vanden besten ·x· gemene
Die behorden ter tafelronden.
Ic sal ju corte*n* te desen stonden
Dese ystorie, mar ic segge u hier
Dat Estor die ridder fier
Int hof was ter selver stonden
Want behorde ter tafelronden;
En*de* Wal*ewein* die ridder goet
Die he*m* storte*n* dede sijn bloet
[+] Daer hi jeghen vacht so sere.
Assentijn die grote here [+]181 [v]b
Voer te lande met siere dochter.
Hem was te moede vele socht*er* *
Dan te voren eer hi wiste
Wie Wal*ewein* was die bi liste
Siere dochter vriede en*de* minde
En*de* soe wed*er* hem versinde.
Men vint oec ghescreve*n* in brieve
Dat Wal*ewein* voer met sine*n* lieve
Te lande wart d*aer* men hem dede
Ere en*de* grote werdichede.
Niet wel en wetic die w*aer*hede hier
Oft hise trouwede die ridder fier;
Maer ic wille laten dese saken
Liden en*de* een ende maken. *
Penninc, die dichte desen bouc *
- So wiet hort, mine rouc-
Hine was niet wel bedocht
Hine hadde [die] jeeste ten ende brocht. *

* 11141. Deze regel heeft een lezer van het hs. onderstreept, vgl. 11173.
11144. De laatste letter van *Dar* is onduidelijk: er staat misschien *Dae*, vgl. vs. 10396 of *Dat*, wat geen zin heeft.
11160. Vóór *sochter* heeft nog iets gestaan, wat onleesbaar is geworden: waarschijnlijk *te*.
11172. Achter *liden* staat een punt.
11173. In hs. is de hele regel onderstreept, evenals vs. 11177, 11186 en in 11179 alleen *penninghe* en in 11187 *pieter*.
11176. In hs. ontbreekt *die; hadde* is er wel één woord; mogelijk moet gelezen worden: *haddie* (= hadde die).

*
Pieter Vostaert maketse vort
So hi best mochte na die wort
Die hi van Penninge vant bescreven:
Het dochtem scade, waert achter bleven *
Die jeeste, maer daert ende brect
Ic wane mens lettel eren sprect *
Den dichtre; oec verliest hi mede
Bede pine ende arbeide
Dat soe niet wert es ere keerse.
Omtrent drie ende ·xxx· hondert verse
Heefter Pieter of ghedicht
So hi vrayst mochte in rime slicht.
Nu bidt hi ju allen sere
Dat ghi wilt Gode onsen here
Over hem bidden dat hi in laetse
Moete hebben ghedaen sulke prouaetse
Met penitentien ende met dogeden
Dat hi tansicht vul van vreuden *
Bescouwen moete in hemelrike;
Ende ghi alle gader dies ghelike.
Die almachtiche God moet ons onnen!
'Amen' segt alle die redene connen.

· Amen ·

Dese bouc was ghescreven int jaer
- Dat seggic ju wel vorwaer -
Als men screef M CCC ende L. mede.
God gheve ons sinen euwegen vrede!

Amen.

* 11180. Aldus hs. *waert*. Jonckbloet veranderde het in *waer*, blijkbaar met het oog op het subj. 'die jeeste'. Noodzakelijk is die wijziging niet: dubbele aanduiding van het subject (pron. en subst.) is in Mnl. heel gewoon.
11182. Achter deze regel staat het overloopteken.
11194. In hs. is de slot-t van *tansicht* boven de regel bijgeschreven. In plaats van *vreuden* moet waarschijnlijk *vrogeden* gelezen worden (Verdam, Eenige bedorven plaatsen in Mnl. teksten, 293).

Inleiding

I. Verantwoording van de uitgave.

Het mag terecht verbazing wekken, dat een Middelnederlands dichtwerk van zo voortreffelijke kwaliteit als de jeeste van Walewein en het schaakbord zo lang op een nieuwe uitgave heeft moeten wachten. Het is zeer waarschijnlijk dat dit epos een originele compositie is van een Vlaamse of Brabantse dichter, die weliswaar van elders bekende stoffen en motieven heeft gebruikt, maar toch niet een voorhanden Franse roman heeft vertaald of bewerkt. Alle litteratuurhistorici zijn verrast geweest door de fraaie bouw, de driedelige queste naar schaakbord, wonderzwaard en schone jonkvrouw, opgevoerd tot haar climax, terugkerend tot haar uitgangspunt en omspannend velerlei avonturen op heen- en terugweg die in dit verband hun epische functie vervullen. Welk een vorm-beheersing, ook in epische ontwikkeling der afzonderlijke taferelen en de schildering van personen en milieus! Boeiend door de verteltrant, door de plastische uitbeelding, verlevendigd door de natuurlijke vorm der dialogen. En dit fraai gestileerde verhaal staat ook ideëel op een hoog peil: niet het grillig avontuur, noch de ongetemperde vechtjasserij wordt verheerlijkt, maar het zedelijk ideaal van het hoofse ridderschap. Ongetwijfeld is deze jeeste van Walewein in onze litteratuur het beste voorbeeld van de Brits-Keltische ridderroman, vóór dat de religieuze symbolisering via het Graalmotief dit genre van zijn eigenlijk karakter beroofde. Huydecoper had in de 18^{e} eeuw nog slechts belangstelling voor dit verhaal uit oogpunt van taalkundige geschiedenis. De litteraire belangstelling ontwaakte eerst in de eerste helft der 19^{e} eeuw, bij Van den Bergh en Meyer. Jonckbloet

gaf de eerste tekstuitgave, een voor die tijd uitstekend werkstuk, met een belangwekkende inleiding, die getuigde van Jonckbloets ruime belezenheid, scherpzinnige speurzin en fijne litteraire smaak. Sindsdien zijn de eisen voor een wetenschappelijke tekstbehandeling gewijzigd. Tegenwoordig aanvaardt men niet meer de normalisering van ‘de casus-uitgangen der zwakke en sterke verbuiging naar de eisen der grammatica’ zoals Jonckbloet die toepaste. Penon tekende daartegen al verzet aan, maar gaf slechts enkele fragmenten, en ook die niet rechtstreeks naar het handschrift.

Ook Overdieps bloemlezing, hoewel ‘naar het Handschrift uitgegeven’ is op vele punten onbevredigend en onbetrouwbaar. Uit zijn intense belangstelling voor dit epos, waarvan zijn stilistische analyses getuigen, kwam het verlangen voort een nieuwe volledige uitgave te verzorgen. Hij heeft dat plan niet meer kunnen uitvoeren. Ik heb het van hem overgenomen. Maar zo eenvoudig als Van Mierlo het doet voorkomen in de Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden I, (2^{e} dr.) 174, als zou ik slechts uit zijn nalatenschap een klaarliggende uitgave tevoorschijn behoeven te brengen, lag de zaak niet.

Overdieps afschrift van de delen, die hij niet in zijn bloemlezing had opgenomen, bevredigden mij om verschillende redenen van technische aard niet. Ik was gedwongen een geheel nieuw afschrift te vervaardigen, aan de hand van foto's van het Leidse handschrift. Van de fragmenten te Gent had Overdiep nog geen afschrift genomen. Voor één der inleidende hoofdstukken heb ik gebruik kunnen maken van zijn gepubliceerde analyses en van zijn gegevens uit een doctoraalscriptie, die ik heb omgewerkt en uitgebreid (Zie hfst. II). Door dit alles is de uitgave veel later klaargekomen, dan ik aanvankelijk gehoopt had.

Op verzoek van de redactie van deze serie tekstuitgaven heb ik afgezien van mijn voornemen in mijn inleiding ook een hoofdstuk over de bronnen en de thematologische kwesties op te nemen. Daarmee bleef de weg vrij voor een nieuwe studie van mej. Draak over deze onderwerpen, in het verlengde van

haar dissertatie over de Walewein. Ik beperkte mij dus tot de beschrijving van de handschriften, de verzorging van de tekst, de samenstelling van kritische commentaar en verklarende woordenlijst, en tot enkele stijlanalyses en de kwestie der datering. In zekere zin, vooral ten opzichte van de datering, is die beperking betreurenswaardig, omdat juist die kwestie samenhangt met de verhouding tot mogelijke bronnen. Ik heb mij in hfst. III daarom gehouden aan reeds bestaande publikaties.

Bij de bewerking van deze omvangrijke uitgave werd ik in vele opzichten geholpen door mijn wetenschappelijk assistent, de heer K. Iwema. Veel dank ben ik ook verschuldigd aan het Bestuur van de Mij. van Nederlandse Letterkunde te Leiden, dat mij toestemming verleende tot de uitgave van hs. L., aan de heer Lieftinck voor zijn hulpvaardigheid en adviezen bij het raadplegen van het handschrift, en aan de heer R.F. Apers, bibliothecaris aan de Universiteitsbibliotheek te Gent, die de kostbare fragmenten G. niet alleen voor mij liet fotograferen, maar daarna ook bereidwillig een tijdlang deponeerde in de bibliotheek van Groningen, zodat ik ze rustig persoonlijk kon bestuderen.

II. De twee auteurs.

A. *Penninc en Vostaert.*

Dat de jeeste van Walewein en het schaakbord het werk is van twee dichters, Penninc en Pieter Vostaert, van wie de tweede het onvoltooid gebleven gedicht van de eerste heeft voortgezet, blijkt uit de epiloog (vs. 11173-11188).

Royaal erkent Vostaert zijn voorganger als de eigenlijke dichter: ‘Penninc die dichte desen bouc.’ Zichzelf stelt hij bescheiden op de tweede plaats: Pieter Vostaert maketse vort / *so hi best mochte* na die wort / die hi van Penninge vant be-screven.’ Hij betreurde het namelijk, dat Penninc ‘ne had de jeeste ten ende brocht.’ Het zou jammer geweest zijn als ‘die jeeste waer achter bleven’, zowel om het mooie verhaal, als voor

de roem van de dichter. Want met een onvoltooid gedicht zou hij weinig eer hebben ingelegd en alle moeite en arbeid er aan besteed, zou verloren zijn geweest. Ook deelt Vostaert mee hoe groot zijn aandeel in het werk is: ‘omtrent drie ende· xxx· hondert verse / heefter Pieter of ghedicht / so hi vrayst mochte in rime slicht.’ Dat is dus nog niet het derde gedeelte van het geheel van 11172 verzen. En dit is dan ook alles wat we van de beide dichters en hun onderlinge verhouding uit positieve gegevens weten.

Waarom heeft Penninc zijn schoon verhaal afgebroken? En dat juist op het hoogtepunt: de ontmoeting van Walewein en Ysabele! Had hij belangrijker werk gekregen, zodat hem de tijd ontbrak? Of was hij tot het inzicht gekomen, dat deze wereldse, fantastische poëzie toch niet de hoogste bevrediging kon schenken? Onwillekeurig komt deze gedachte even op bij het lezen van de proloog: vs. 1-23 zal van de hand van Penninc zijn, zoals vs. 23 ook zegt. Toen, staande aan het begin van zijn arbeid vroeg hij God om wijsheid ‘sonder meswende / van beghinne toten ende.’ Maar dan volgt er: ‘Dies biddic Gode dor zine ghenaden / Dat hi mi vergheve die mesdaden / Die ic an dese redene doe / Bede spade ende vroe.’ Is dit louter conventie of spreekt hier een lichte onrust uit over de aard van dit werk? Zijn dan de gemoedsbezwaren tenslotte zo groot geworden dat hij de pen maar heeft aangelegd? En daarom juist toen hij de liefdesscène van Walewein met Ysabele moest gaan tekenen? Enigszins onduidelijk zijn de eerste verzen na Pennincs proloog. Die zullen wel door Vostaert geschreven zijn. Opvallend is tenminste de overgang van de eerste in de derde persoon; en van de tegenwoordige tijdvorm naar die van het praeteritum; bovendien wordt gezegd dat hij, Penninc, van dit boek ‘tbeghin heift gheseit’, waarin een toespeling gelezen kan worden op het feit dat hij het werk onvoltooid liet. Maar enigszins vreemd is dan het voorafgaande: ‘Dies bat Penninc diene maecte / Ende menighen nacht daer omme waecte / Eer hijt vant in zijn ghedochte / Dat hi den boec ten ende brochte / Daer hi tbeghin of heift gheseit.’ Misschien moet voor ‘Dat’

in vs. 26 gelezen worden ‘Hoe’. Maar dan nog, wat betekenen die verzen precies? Slaat die omschrijving van het vele nachten waken alleen op de moeizame arbeid van componeren en dichten, of juist op die innerlijke onrust, of hij aan het schrijven van zo'n wereldse roman wel goed deed? Zodat vs. 25-26 aldus is te verstaan: ‘voordat hij er vrede in vond, of tot het besluit kon komen, het werk te volvoeren’? Merkwaardig is in dit verband voorts de opmerking in vs. 31. Vostaert heeft als 't ware de rol van Penninc overgenomen, en laat hem, in de 3e persoon, tot stilte manen: ‘Hi sal u vort die scone tale / segghen *al wert het hem te zure* / van den Coninc Arture.’ Is het te ver gezocht ook hierin een zinspeling te lezen op de gang van zaken, dat het voltooien van dit dichtwerk Penninc om innerlijke spanningen ‘te zure’ is geworden?

Het is alles onzeker: een andere uitleg van de zinsneden apart is mogelijk. We weten ook niet in welke relatie Vostaert en Penninc tot elkaar stonden. Leefde Penninc nog toen Vostaert zijn werk overnam? Dat de dood zijn werk voortijdig zou hebben afgebroken, blijkt uit niets. Eerder het tegendeel. De licht verwijtende passages in de epiloog (vooral vs. 11174-75) wijzen er eerder op dat Penninc bewust zijn werk heeft gestaakt. En Vostaert keurt dat af: teveel scrupules? Toch spreekt hij vol respect over zijn voorganger. Heeft hij hem persoonlijk gekend? Of heeft hij zijn werk alleen in geschreven staat aangetroffen? Dan zou dat ook na zijn dood kunnen geweest zijn, zonder dat daarom, zoals gezegd, in het sterven van Penninc de oorzaak van het afbreken van het gedicht moet gezocht worden. Maar eerder ben ik geneigd te onderstellen, dat Vostaert Penninc heeft gekend en dat deze hem het werk heeft overgedaan. Dat hangt samen met de kwestie van de originaliteit van het gedicht, de compositie en de uitwerking, een kwestie waarop ik straks in ander verband terugkom.

Uit de ter beschikking staande gegevens kunnen dus meer vragen, dan antwoorden daarop worden gedistilleerd. Onbekend blijft, wie of wat voor mensen deze dichters waren. De vermeende scrupules van Penninc hoeven hem niet te stempelen

tot een geestelijke. Evenmin de vele gebedsvormen en omschrijvingen voor God (zie blz. 357) of de religieuze motieven in het verhaal: de bekering van de rode ridder en zijn begrafenis; het vagevuurmotief, e.a. En van Vostaert kan men dat, gezien zijn hele instelling op de epische stof, zoals nog blijken zal, al heel moeilijk veronderstellen. Ontwikkelde klerken dan, ambtenaren van een kanselarij of van het grafelijke hof? In ieder geval dichters met kennis van zaken, belezen in de ridderlitteratuur, vertrouwd met de personen en de sfeer der Arturromans, op de hoogte van de hoofse etiquette en van het hanteren der wapenen, begaafd met fantasie en beeldend vermogen, ervaren schrijvers van epische verzen.

En het slot van de proloog doet vermoeden, dat het verhaal bedoeld was voorgedragen te worden in een hoofs milieu: 'Nu bid hi u up hovescheit / Dat ghi zwighet altemale: / Hi sal u vort die scone tale / segghen ..... vanden coninc Arture.' Dat kondigt Vostaert aan, maar ook Penninc sprak de wens uit 'dat sire doghet in moeten marken / Alle diese zullen horen.' Dat alles maakt het toch wel waarschijnlijk, dat deze kunstenaars als dichters in nauwe relatie stonden met een aanzienlijk adellijk milieu; misschien met dat van de Vlaamse graaf of de Brabantse hertog? Al kunnen we dan niet met preciesheid zeggen, wat voor mensen die twee dichters waren, wanneer we daaronder verstaan hun positie in het maatschappelijk leven, indirect kunnen we toch, uit hun werk, uit de aard van hun motieven en de verwerking daarvan, wel enkele trekken van hun persoonlijkheid aflezen. Want hoezeer zij zich tot hetzelfde onderwerp voelden aangetrokken, het ideaal der ridderlijkheid, de dappere, stoutmoedige held die tegelijkertijd is de beheerste en beschaafde hoveling, toch lopen hun karakters bij de beschrijving daarvan duidelijk uiteen. Het zou zeker de moeite lonen de twee delen van de jeeste van Walewein en het schaakbord aan een diepgaande stilistische analyse te onderwerpen. Maar dat zou het bestek van deze inleiding verre te buiten gaan. Ik ben echter in het bezit van een interessante scriptie van Overdiep, die hij schreef in de tijd van zijn doctoraal-

studie te Leiden. Daarin weegt hij de stijlen der beide dichters op verschillende belangrijke punten tegen elkaar af. Het is niet mogelijk en ook niet gewenst die jeugdstudie hier in haar geheel af te drukken. Zelfs is het niet nodig, omdat Overdiep bepaalde gedeelten later in zijn stilistische publikaties heeft verwerkt. Niettemin is het aantrekkelijk hier een aantal tegenstellingen in vormgeving en taalstijl beknopt te formuleren en op bepaalde punten uit te werken, zodat de twee dichters voor ons een meer duidelijke gestalte krijgen. Achtereenvolgens bespreek ik dan verschillende facetten van de epische techniek: iets over de syntactische en ritmische structuur; over de uitbeelding van de aspecten door werkwoordsvormen en bijwoorden; een paar grepen uit het woordarsenaal, en tenslotte enkele typeringen van beider motieven-keuze en bewerking. Eerst nog een opmerking over de grens tussen de twee delen van de tekst.

De scheiding tussen Penninc's gedeelte en dat van Vostaert is door de laatste benaderd met de mededeling: omtrent 3330 vss. Dan begon Vostaert dus ongeveer bij 7842. Jonckbloet gaf als grens aan 7835, Overdiep volgde hem daarin voorzichtig; vooral de vreemde woorden, amijs / porprijs (vs. 7847) geven een uiterste grens.

Mej. Draak voelt op grond van het rijm buten / sluten (7837/38), dat herhaaldelijk bij Penninc en verder slechts éénmaal bij Vostaert voorkomt, meer voor een scheiding tussen 7839/40, of nog liever 7842/43. Het is moeilijk uit te maken. Voor Jonckbloets opvatting pleit dat bij 7835 een nieuwe episode schijnt te beginnen; het voorafgaande wordt recapitulerend afgesloten: 'Aldus in deser selver maniere / keerden uten karkere weder sciere / die ridders.' Dwingend is dit argument niet. Het rijmargument van mej. Draak is opmerkelijk, maar zou zwaarder wegen als dat rijm bij Vostaert nergens elders voorkwam. Wanneer men 3330 aftrekt van 11172 (bij 11173 begint de epiloog) komt men precies bij 7842. Dan heeft echter Vostaerts mededeling '*omtrent* (3330 vss.)' geen zin. Rekent men bij 7842 vooruit, dan stuit men op de vreemde woorden, teruggerekend komt 7835 weer meer in aanmerking, of 7839. Maar

zowel 7839 als 7842 breken het rijm, terwijl in 7835 een nieuw rijmpaar begint. De kwestie is onbelangrijk. Is het niet denkbaar dat Vostaert een aantal regels van Penninc heeft geretoucheerd om ze beter bij zijn dichtvorm aan te passen, zodat preciese bepaling onmogelijk is? Dan zijn dus de eerste verzen na 7835 een mengeling van Penninc en Vostaert, en zou b.v. het rijm buten/sluten toch wel van Penninc afkomstig kunnen zijn. Opmerkelijk is nog dat er in vs. 7840 sprake is van twee cameriere die in Vostaerts verder verhaal geen enkele rol meer spelen[1]. Het woord komt trouwens bij Vostaert helemaal niet meer voor, maar bij Penninc herhaaldelijk (zie Wd.lijst en blz. 359). Dit kan een argument zijn voor de opvatting van mej. Draak (grens 7842), maar ook voor de theorie dat Vostaert een aantal verzen van Penninc heeft omgewerkt. Voor de vraag of hij in dit eerste tafereel niet gebruik kon maken van uitvoerige aanwijzingen of voorbewerking (b.v. in proza) door Penninc, zie blz. 367.

B. *Zins- en versbouw.*

In Tijdschrift XXXV, blz. 107-192[2] heeft Overdiep een vergelijkende analyse gegeven van de zinnen met aanloop, die de omvang hebben van één versregel, in de Ferguut, de Moriaen, en de Walewein. Hoewel deze studie zich beperkte tot één zinstype, bleken in het gebruik van deze zinsconstructie duidelijke verschillen tussen Penninc en Vostaert te bestaan.

Vostaert heeft bij enkelvoudig gezegde voorkeur voor zinnen met zware aanloop van nominale vorm, waarmee hij dan liefst een pronominaal subject combineert, evenals of nog in sterker mate dan de dichter van de Ferguut doet. Het gedeelte na het subject bestaat dan gewoonlijk uit één zinsdeel. Zinnen als deze: Van gròten váre hàdse so wée, 8098; Up Wálewèine liép hi gherèet, 9856; Sijn swaért tràc hi sònder béden 8661; Den dúvel sèlven bevál hijt doè, 10002.

1 Mogelijk zijn die cameriere een wat onhandig, althans niet uitgewerkt gegeven uit de Franse bron die achter deze episode ligt. In de Perceval-continuatie (zie blz. 397) wordt nl. ook gesproken van twee cameriere.

2 Herdrukt in de Verzamelde opstellen dl. II, Syntaxis en Stilistiek, blz. 36-104.

Penninc daarentegen kiest voor zijn zware aanloop overwegend de pronominale vorm en hij verbindt daarmee even vaak een nominaal als een pronominaal subject. Meermalen bestaat dan ook het achterstuk van de zin uit twee zinsdelen, vooral bij pronominaal subject. B.v.: Áldus reèt hi den bèrch dóre, 385; Mettésen reèt hi dánen sciére, 1700; Diés ne kèric héden mijn wórt, 127. Het nominale subject sluit vaak de zin: Álso làghen sine àvontúren, 685; So zére smèrten hèm die wónden, 631.

Meer dan Vostaert voelt Penninc zich aangetrokken tot de constructie met de lichte pronominale aanloop: in een even omvangrijk brok epiek is de verhouding P. 56, V. 39. Bovendien verbindt hij met dat lichte zinsbegin dikwijls een pronominaal subject, (33 ×), waarop een omvangrijk achterstuk volgt: een prepositiebepaling (5 ×), een object + adj. (3 ×), maar vooral twee zinsdelen (23 ×), dus zinnen als: Dus sáten sì mettéser tàle, 1051; Dus leèddi een ónsòchte léven, 614; Dies wàs hi sére tóngemàke, 273; Doe dànctijs Góde van hémelrìke, 378. - Vostaert houdt bij licht zinsbegin meer van een massieve middengroep van Vf. + nominaal subject, waarop nog één zinsdeel volgt (16 van de 23): Daer dièn den cnápen hóvescelìke 8747; of het deel A. staat tussen Vf en subject: Diès was blíde die jóncfroùwe 8443.

Met deze verschillen in zinsstructuur hangt samen een verschil in verstype. Bij Penninc treft men minder dipodische verzen aan dan bij Vostaert (49 tegen 56%); maar bovendien geeft Penninc bij dipodische bouw de voorkeur aan de typen B (˽ ´ ` ´) en C (˽ ´ ˽ ` ˽); beide dus met een niet zwaar geheven versbegin: samen 57%. Bij Vostaert daarentegen overwegen de typen A (´ ` ´ ˽) en E (´ ˽ ` ´): samen 75%.

Vooral in zinnen van grotere of kleinere omvang dan één versregel blijkt Vostaerts neiging tot een zware aanloop: 62% tegenover Penninc slechts 33%. Ook hier kiest hij vooral de nominale vorm voor zijn aanloop: 68% tegen 39% bij Penninc. Over het geheel genomen heeft Vostaert dus veel sterkere voorkeur voor de zware aanloop (60,5% van het totaal aantal aan-

loopzinnen, dus 39,5% lichte); bij Penninc zijn die getallen: 41,5% zware, 58,5% lichte aanloop. De nominale zware aanloop bestaat bij V. totaal 40,5% van alle aanloopzinnen, bij Penninc slechts 13,5%. Uit die opmerkelijke neiging tot zware nominale aanloop spreekt het sterke dynamische, levendige karakter van Vostaerts verhaaltrant, vooral bij de bewogen uitbeelding van gevechten (vgl. blz. 367 vlgg.).

C. *Uitbeelding van het momentane aspect.*

Een belangrijk kenmerk van de verhaaltechniek is de uitdrukking van de momentane aspecten in het voortgaande gebeuren. Daartoe staan de middeleeuwse dichters vooral drie middelen ter beschikking: de werkwoordsvormen van *praesens* en *perfectum* en een veelheid van aspectische *adverbia*. In de toepassing van die stijlvormen zijn opmerkelijke verschillen tussen Penninc en Vostaert aan te wijzen.

1. *Het praesens historicum*. Onder die term zijn twee functies samen te vatten: de *recapitulerende* en de *aoristische*.

a. Middeleeuwse epici gebruiken het z.g.n. recapitulerende of *samenvattende* praesens meermalen als een kleine ‘rustpauze’ in de epische voortgang, die zij dan benutten om hun hoorders attent te maken op belangrijke resultaten van het zoëven vertelde, op de bijzondere, vaak hachelijke, situaties waarin hun held ‘nu’ is komen te verkeren of op zijn gedachte-overwegingen of stemming in die moeilijke omstandigheden. Bij die recapitulatie geeft de verteller ook meermalen zijdelings uiting aan zijn medeleven met zijn held, door bepaalde schakeringen van affect in zijn taalvormen: medelijden, bekommering, ook wel ironie, of voldoening over een gunstige wending. Een sprekend voorbeeld is de passage 721-25: nadat Walewein zijn gevecht op leven en dood geleverd heeft met het serpent, staat hij voor de kolkende rivier. Geen uitweg dan er dwars doorheen. Met een mengeling van ironie en medelijden zegt dan Penninc:

Nu es der Walewein *gheraect*
Die vanden bloede *was mesmaect*
Daer hi *mach spoelen* sine lede
Die wel zere te menigher stede
Waren van wonden ende van bloede.

Veel minder belangrijk dan deze overgangen uit de imperfectische verhaalgang naar de affectisch gekleurde praesentische pauze, die gewoonlijk een heel zinsverband omvat, zijn de 'zijdelingse' overgangen naar de tegenwoordige tijd in een enkele bijzin, waarbij het werkwoord bovendien steeds in het rijm staat, b.v.:

Die knape slouch met sporen tpaert
Ende reet wech *al datti mach*. (1935)

Welnu, Penninc gebruikt het pauzerende praesens in een min of meer omvangrijk zinsverband veel minder vaak dan Vostaert: in 3000 versregels P. gemiddeld 12 maal, tegenover Vostaert 27 maal.

Daarentegen past Penninc herhaaldelijk het praesens toe in van die 'geïsoleerde' bijzinnen vaak ter omschrijving van een graad (en dikwijls met hetzelfde werkwoord 'moghe'), veel vaker dan Vostaert: P. 23 maal tegen V. 11 maal, een verhouding die dus precies andersom is dan de vorige. Bovendien wordt de keuze van het praesens in beide gevallen bij Penninc sterk beheerst door het rijm: P. 28 maal in het rijm tegenover 11 maal in vrije toepassing; bij V. zijn die getallen resp. 18 en 32.

b. Voor de directe en levendige schildering van het gebeuren in de epische gang dient dan het z.g.n. *aoristische* praesens, ter aanduiding van verrassende momenten of wendingen, zoals:

Daer die coninc hilt te rade
Jeghen Waleweine van zire mesdaet
Ende soude ghaerne, hadde hijs raet

Betren om dat hi den knape liet
In zulker noot. *Mettien* hi *ziet*
Dat si up hem comen met scaren.
Doe moesten si der tale onbaren ... (vs. 2316-22).

Of ter uitbeelding van belangwekkende daden van de epische held:

Noit man sach al sulc gheloop
Sulc gheclanc ende sulc ghescal!
Sere wachtemen daer overal.
Daer quam Walewein die here
Dur die viande slaende sere:
Die helme *dur slaet* hi ende *dur hout;*
Hi *maect* dat groene ghers bedout
Met roden bloede in den tornoy;
Also die zeysene mayt dat hoy
Velt hise ende *werp* onder voet;
Hi *baet* sijn swaert in herssen bloet!
So vreselijc waren sine slaghen
Dat si sconfierden diese saghen. (vs. 10514-526).

Penninc gebruikt dit momentane praesens slechts in alleenstaande gevallen temidden van een imperfectische omgeving, zoals in het eerste voorbeeld, dus vooral om een wending aan te geven; dikwijls in een aspectische bijzin (met als) en weer steeds in het rijm. Nooit dus die schilderende opeenvolging van praesentische hoofdzinnen, onafhankelijk van het rijm, zoals Vostaert het verstaat.

De getallen zijn weer sprekend: P. 12 maal alleenstaande gevallen, nooit in groepen, 11 maal in het rijm, 1 maal daarbuiten; V. 7 alleenstaande gevallen, 11 groepen; 9 maal in rijm, 23 maal daarbuiten.

2. *Het perfectum*. Naast het praesens historicum heeft het perfectum soortgelijke functies, dikwijls in combinatie met het praesens.

a. Een voorbeeld van het *recapitulerende*, resultaat aanduidende perfectum met affect geeft de passage 568-76. Na de inspannende strijd met het serpent zegt de dichter bij de slotfase:

> Deer Walewein trac uut metter hant
> Die misericorde metter vaert
> Ende hieu up tserpents staert
> Tote hine altemale ontknochte
> Ende hem zelven uter pinen brochte
> Die hem tserpent hadde ghedaen.
> *Maer God danc* hi *es ontgaen!*
> Ende hi *dankets* blidelike
> Gode van hoghen rike.

Penninc gebruikt deze perfecta even vaak als het recapitulerende praesens: 12 maal; Vostaert echter heeft een sterke voorkeur voor het praesens: slechts 6 perfecta tegen 27 maal het praesens.

b. Belangrijker nog is de *aoristische* functie van het perfectum, d.w.z. de verrassende wending in het gebeuren; b.v. in de passage aan het begin van het verhaal, bij de verschijning van het mysterieuze schaakspel:

> Daer die heren aldus saten
> Naden etene ende hadde ghedweghen
> Also hoghe liede pleghen
> *Hebben* si wonder groot *vernomen:*
> Een scaec ten veinstren *in comen*
> Ende breedde hem neder uptie aerde. (vs. 44-50).

en even verder:

> Dus saghen zijt alle die daer waren.
> *Mettien* hieft up ende *es ghevaren*
> Weder dane het quam te voren. (vs. 63-66).

Ook in de voorkeur voor deze perfecta overtreft Penninc in sterke mate Vostaert: P. 61 gevallen tegenover V. 39.

3. *Adverbia*. Voor de uitdrukking van het momentane ge-

beuren vervullen tenslotte verschillende adverbia en voorzetselbepalingen van plaats en tijd (*doe, daer, nu, hier; daer ter stede, ter stont*, enz.) en adverbia die snelheid van handelen aanduiden (*schiere, saen, mettervaert, stappans* enz.) een belangrijke rol.

De middeleeuwse epische stijl maakt er een druk gebruik van. Die adverbiale middelen ondersteunen dikwijls de werking van praesens historicum en perfectum, ze geven gelegenheid tot verzwarende nadrukkelijkheid in de uitbeelding.

Maar ook zelfstandig, dus in verbinding met het imperfectum, zijn ze herhaaldelijk middel tot momentanisering van het verhaalde gebeuren. Men lette b.v. op de werking van de adverbia in de volgende passage, afzonderlijk of samen met de werkwoordsvormen (vs. 369-383):

Mettien heift Gringolet *vernomen*
Waer tserpent *es* totem *comen*
Ende *hevet* sinen voet *verheven*
Ende den serpente enen *ghegheven*
Wel te pointe jeghen tbeste been
Dat hem *vlooch* mortelinghe ontween.
Doe moest vallen up die aerde
Ende Walewein *quam* metten zwaerde
Ende *nam* hem tleven *haestelike*.
Doe danctijs Gode van hemelrike
Dat hi hem aldus *es ontgaen*.
Te Gringolette *quam* hi *zaen*
Ende *sette* hem in zijn ghereide
Ende *reet* wech *al zonder beide*
Daer waert dat hi den dach sach baren.
Nu moetene Onse Vrouwe bewaren!

Het is ook hier niet mogelijk in dit bestek op details in te gaan, maar uit het gegeven voorbeeld blijkt toch behalve de bedoelde aspectische waarde der adverbia, tevens hun stuwende ritmische kracht, door wisseling van plaats, nu eens aan het begin van de versregel, dan weer en dikwijls aan het verseinde, in het klinkende rijm. Dit zijn weer verschijnselen, die zich in

de middeleeuwse epiek algemeen voordoen, maar in de frequentie en in de toepassing of de combinatie met andere middelen, treden ook persoonlijke stijlverschillen aan de dag. Zo past Vostaert veel meer van zulke adverbia toe dan Penninc: in 3000 vss. 269 maal tegenover 158 bij P.; bovendien gebruikt hij ze bij voorkeur in het rijm: 189 maal tegen 78 bij P.; tenslotte is zijn variatie groter: P. gebruikt 59 maal hetzelfde bijwoord, *doe*, dat V. slechts 21 maal toepast.

Combineren we nog even de drie stijlmiddelen, dan kunnen we het verschil tussen P. en V. zeer beknopt aldus formuleren: Vostaert gebruikt veel vaker adverbia, die hij vooral in het rijm toepast, heeft ook sterkere voorkeur voor het praesens historicum dan Penninc, maar minder dan deze voor het perfectum.

Bij hem domineren de adverbia in sterke mate boven de beide andere middelen: het aantal adverbia is bij hem bijna 4 maal zo groot als dat der beide werkwoordsvormen samen; bij Penninc is dit slechts ruim 2 maal zo groot.

D. *Woordgebruik*.

Een vergelijking van de woordvoorraad en het stilistisch gebruik bij de twee dichters zou zeker tot belangwekkende resultaten leiden. Helaas kon de aan deze uitgave toegevoegde woordenlijst niet worden uitgebouwd tot een volledig overzicht van het woordmateriaal. Hoe belangrijk zou dit toch zijn, ja noodzakelijk bijna, voor een diepgaande analyse van taal en stijl van onze middeleeuwse dichters. Ook heeft Overdiep zijn onderzoek op dit terrein beperkt tot slechts twee, weinig omvangrijke steekproeven: een vergelijking van enkele categorieën epische termen en de romaanse woorden. En toch, ook hier, komen onmiddellijk karakteristieke verschillen tussen de twee auteurs aan het licht.

1. *Epische termen en uitdrukkingen*. Overdiep onderzocht vier categorieën:

a. Uitlatingen van de dichter *tot zijn publiek*.

Beide dichters richten zich meermalen tot hun lezers of

hoorders met korte modale formules ter opwekking van de aandacht, of ter verzekering van de juistheid hunner mededeling. Voor een deel zijn het dezelfde of soortgelijke vormen bij beide, b.v. bij Penninc: nu hoort, 898; ic wane, 790; dat weet ic wale, 3073; na mijn verstaen, 4634; dies sijt seker (ende ghewes) 264, 520; des sijt vroet, 4773; dat was waer, 4905; dat segghic ju al over waer, 4948, e.a. Bij Vostaert: wet wel, 7853; wet voorwaer, 8665; dat weet ic wel, 9108; ic weet wel dat ende seker ben, 8864; ic mach ju segghen hoe, 7919; ic segghe ju sonder minen waen, 8052; nu willic ju segghen, 9828; nu hort, 8429; ic wane, 7971; na mijn verstaen, 8994; ic can ju ghemaken vroet, 7903; sijt seker das, 8086; doe ic ju cont, 8131; dies ghelovet, 9736, e.a. Uit de vbb. blijkt reeds enig verschil in vormen; maar belangrijker is de grotere verscheidenheid bij Vostaert en vooral de veel grotere frequentie. In de 7800 vss. van P. komen zulke modale elementen 49 maal voor, gelijkmatig verspreid; bij Vostaert in 3300 vss. 63 maal. Omgerekend naar het aantal verzen zou dat voor Vostaert dus ± 147 gevallen zijn, d.w.z. 3 maal zoveel als bij Penninc. Een tweede groep van contactmomenten met lezer of hoorder vormen de overgangen van de ene episode naar de andere, b.v. P.: Nu latic die tale voort gaen / van desen ende wille mine woort / vanden gonen segghen voort, 2304; Nu latic jou die tale staan, 2842; Wat holpe dat ic langhe tale maecte? 1140 Meer dan ic ghesecghen mach, 4937; Wetti waer omme hi Wonder hiet? / Ic saelt u segghen, ic ne laets niet, 783; Wat radi Waleweine, den milden / te doene, na dat es comen? 322. - Bij V.: Nu latic hier of die tale; / Ic salre weder toe keren wale. 8333; Nu swigic hier of ende ghewaghe van Waleweine, daer ic af las. 10206; Dies swigic stille ende segghe ju vort dystorie dan, 10872; Ic wille ju hier of spoeden bet / ende van Estore corten die tale. 10200; Wat holpe, dat ict ju maecte lanc? 10779; etc. Soms zeer omvangrijke vormen: Hier na suldi noch meer horen / vanden hertoghe ende doen memorie; / maer nu keric up mine hysterie / ende sal ju vanden riddre vri / Waleweine, tellen. 9538; vgl. 9510.

Bij Penninc totaal 11 gevallen, bij Vostaert 14; gerekend

over 7800 vss. zou dat zijn: ± 33, dus weer driemaal zoveel. Sommige aanwijzingen van Vostaert zijn het gevolg van het feit dat hij als voortzetter van het afgebroken werk van Penninc zijn stof minder zeker beheerst: hij loopt of vooruit op zijn verhaal, of moet een greep terugdoen in: 9510, 9538, 11134, 11150.

Een derde eigenaardigheid is het beroep op de 'bronnen'. Penninc doet dat maar zelden en dan nog in vage termen; steeds met het subject *men:* men seghet ons in corten worden, 59; over waerhede seghet *men* mi. 216; men seghet dat 646; verder soortgelijk: 842, 2384; eenmaal een 'geschreven bron': eist als men ghescreven siet, 2386. Totaal 6 maal, alleen in het eerste verhaalgedeelte (vs. 59-2386). Veel vaker acht V. een getuigenis van zijn autoriteiten nodig: 23 maal tussen vs. 8770-11140. Zelden beperkt hij zich tot het vage onbepaalde 'men': seit men mi, 9047; sulke willen segghen hier, 11103. Op onbepaalde mondelinge overlevering lijkt ook te slaan: horic ghewaghen, 11113; mogelijk ook: alsict vernam, 10052; alsic hebbe vernomen, 9620, 10844, 11077; so ict verheeste, 10886. Meermalen wordt hij concreter en suggereert hij een schriftelijke bron, al noemt hij nooit een bepaalde tekst of auteur: als ict las, 8770, 9898; horic lesen, 9295; seghet dhystorie, 9698, 9843, 10533; 10097; die vraye hystorie, 9933; plur. 11011; seghet die jeeste, 10751, 10885, 11093; als ons die jeeste openbaert, 10313; seghet daventure, 11031; en het meest concreet: seghet tgedichte, 10829; en zelfs: ons orcont die walsce tale, 11141.

b. Bij Penninc gebruiken de personen in de dialoog dikwijls allerlei *bezwerende formules* om hun woorden kracht bij te zetten; vaak verbindingen met bi; vooral: 'bi(mire) trouwe' of varianten: 1436, 2566, 2748, 2819; 7432; 7134; 4168, etc. (tezamen 30 maal). Ook andere vormen: bi caritaten 2568, etc.; biden goeden daghe 155, etc.; bi miere conincscrone 67, etc., bi Sinte Gravein 1810, bi ridderscepe 3378, 3388; bi al dier ghewelt 91.

Vooral ook verbindingen met God: bi Gode 2556, 2762 etc.; bi onsen here 155, etc.; bi onsen vrouwen 3378, 3388, 4094;

bi Jesus 3631. En andere verbindingen met God: Godweet 1226, etc., met God 5007, 6601; in Gods name 3229, etc.; Goddanc 3144, etc.; also helpe mi God, 1156, etc.

De personen bij Vostaert schijnen minder behoefte te hebben aan krachttermen: met trouwe 8026 (slechts 1 × !) biden goeden daghe 8672; bi minen kerstinnede 8931; bi rudderscepe 9415, 9767, 9890. Met een goddelijke persoon: bi den here 9664; bi Gode 8754, 9884, 10255. Godweet 9983, 10081, 10261, bi den helegen gheeste 8478. In totaal bij P. 104 gevallen, bij V. 14. Daarbij moet men echter bedenken dat deze vormen tot de *directe rede* zijn beperkt en dat in het gedeelte van V. slechts 750 vss. dialoog voorkomen, tegen 3800 bij P. De 'juiste' verhouding zou dus zijn: ± 21 in 750 vs. bij P. en 14 bij V., of 3 tegen 2. In ieder geval is de neiging bij Penninc zijn figuren krachttermen te laten gebruiken veel groter; geliefkoosd is bij hem de verbinding met *trouwe*.

c. Herhaaldelijk slaken de personen bij Penninc ook allerlei wensen en verzuchtingen, waarbij zij Gods naam aanroepen: So helpe mi God die u gheboot, e.d. 133, 248, 286, 478, enz.; 3366, enz. 7180, 7723. - God lone u! e.d. 1427, 2604, 3056; 4386, 4440 enz. - God moet u bewaren, gheleyden, minnen, e.d. 196, 229, 384, 1434 enz. - Dat u God ere gheve, e.d. 1824, 4554, enz. - God gheve jou tgheval, tgheluck, gracie 460, 1473, enz. - dies sy God ghebenedijt, ghedanct, 1004, 2799, 3049, 3051 - Blivet te Gode 1328, 6129, 3628. - God gheifs hem die macht, e.d. 3607, 4390, 7098, 5498, 4092 - en nog andere omschrijvingen: 3360, 1330, 4096; 1426; 6399; 6246; 3160, 4566, 6130. Meermalen groeit de wens aan tot een gebed, b.v.: 'Vaert! God onse alre here / Verde jou van lachtre ende van zere / Ende late jou dinc ten besten comen!' 147, vgl. 236. - 'God die dor ons staerf / Ende om ons coret die bitter doot / Nu helpt mi, here, uut deser noot! 292. - 'Sinte Marie / Helpt mi, vrouwe: ic hebs te doene 4194 - 'Ic bidde Gode dor sine genade / Here Walewein, dat hi ju bevrede! 6142. En zo velerlei variaties, zie: 1154, 1326, 1882, 2684, 2695, 2980, 2838, 2825,

3602, 3626, 3644, 3950, 4100, 5498, 5646, 5900, 6684, 6973, 7049, 7104, 7198. En in het verhaal: 7333, 7423, 7687. Bij Vostaert gebeurt dit veel minder vaak: God sal ons helpen uut desen rouwe, 8118. - Nu blijft in die Gods geleide! 8458. - Helpt God van hemelrike! 8837. Verder: 8380, 8788, 8837, 9260, 9276, 9377, 9468, 9487, 9549, 9560, 10329. In totaal bij P. 107 gevallen, waarvan 'gebedsvormen' 29; bij V. 13. Een soortgelijke tegenstelling dus als bij de krachttermen onder *b*.

d. Variaties of *omschrijvingen* van *namen*, speciaal van *God* en *Walewein*.

Penninc gebruikt velerlei variërende uitbreidingen voor God, zoals: God, Sinte Marien kint, 248 - God die dor ons staerf, 292 - God (here) van hemelrike 236, enz. Gode van hoghen rike 576. - e.a. Dit hangt ook samen met zijn neiging tot wensvormen en gebedsformules (zie onder *c.*). In totaal 11 varianten, op vele plaatsen. Vostaert kent slechts 4 omschrijvingen: God van hemelrike, 8837, God, ons here 11190, God vanden paradise, 9377, die almachtige God 11197; slechts 6 plaatsen. Opvallend zijn ook de verschillen bij de omschrijving van Walewein. In de vergelijking zijn voor Penninc alleen de gegevens uit de eerste 3300 vss. verwerkt, zodat de getallen rechtstreekse verhoudingen aangeven.

Als *titel* voor de eigennaam Walewein gebruikt P. 36 maal *der, dere,* of *deer;* V. 28 maal; P. heeft een voorkeur voor *here:* 22 × (V. 3); V. voor *mijn here:* 22 × (P. 7); *die here* komt bij P. 6 × voor, bij V. 9 × . - titel zonder de naam Wal. bij P. 11 × bij V. 2 ×.

Daarnaast heet de held bij P. soms *rudder* Walewein (12 ×), verder *wigant* (3), jonghelinc (2), der avonturen vader (2). Bij Vost. wordt hij 44 × aangeduid met *rudder*, 30 maal met *deghen*, 3 × met wigant, 1 × met den stouten man'.

Als versierende adjectieven gebruikt Penninc: coene, hovesch, mild, *onvervaerd*, edel, *scone, van groten love, bout, vri*, snel, *goet*. V. is ook hier veel uitbundiger en heeft meer mogelijkheden: coene, *vercoren, fiere*, hovesch, *goedertiere*, edel, *achemant, fijn*,

stout, vermeten, mild, *namecont, van prise, uutvercoren, goet van prise*, snel, vri, *vaeliant*, waert[1].

Door Vostaert worden de epitheta bovendien soms al te kwistig opgestapeld: minen here Waleweine, den here, 8122, 10906; den ridder stout vermeten 7953; den ridder goet Walewein die coene 9960; den stouten rudder fier Waleweine, 9934. Wanneer Pennincs gemoed vol loopt van bewondering voor zijn held, grijpt hij naar aardige vergelijkingen of gebruikt hij superlatieve bijvoegl. bijzinnen: Walewein die bloeme was boven allen heren, 3009 - ene rose ne bloeit niet up de bome / also scone als W. boven hem allen!' 3046. - Walewein die vul groter doget was, 6418, W. die enech es onder der zonnen: 6227; zie verder 41, 3017, 5759, 5269.

In dit verband zijn ook te noemen de vergelijkingen die Penninc gebruikt, wanneer Walewein op kritieke ogenblikken optreedt en grote daden verricht[2]:

Ghine saghet noyt stuven een trop sprewen / als si stoven die gonder waren / doe Walewein dus quam ghevaren, 2128. - Ende sat up Gringolette sijn paert / ende quam ghereden in gont hare / ghelijc oft ene valke ware / die vloghe onder wilde ganse: 2466. - Vgl. verder: 6374, 6442, 6513, 7314. Men lette daarbij op de sierlijke ritmen, gesteund door allitteraties.

Een dergelijke vergelijking vindt men slechts eenmaal bij Vostaert:

Also die zeysene mayt dat hoy / velt hise ende werp onder voet / hi baet sijn swaert in herssen bloet, 10522; een vorm die mogelijk nog ontleend is aan Penninc 7314: Als een mayere tcoren doet / also velletse Walewein metten scachte / stoutelike ende met crachte.

2. *Gebruik van romaanse woorden*.

Het was reeds aan Jonckbloet opgevallen, dat Vostaert meer en andere Franse woorden gebruikt dan Penninc. Overdiep

1 Gecursiveerd zijn de epitheta die P. en V. niet gemeenschappelijk hebben.

2 Vergl. Jonckbloet, Mnl. Dichtkunst 105.

heeft dat nader onderzocht, hoewel hij hier niet in stilistische details trad: het bleef bij een opsomming van woorden, zonder specialisering in categorieën, en bij enkele statistische gegevens. Maar deze zijn sprekend genoeg om ze te vermelden.

Natuurlijk zijn er woorden die de twee schrijvers gemeenschappelijk hebben, zoals avonture (aventure bij), casteel, garsoen, maniere. Maar er zijn ook vele woorden, die slechts of bijna alleen bij een van hen voorkomen. Zo kunnen we vier groepen onderscheiden.

a. Woorden die Penninc herhaaldelijk gebruikt, maar Vostaert zelden of nooit: mile (P. 16, V. 4), peinzen (P. 33, V. nooit: bij V. hebben de helden geen tijd om te peinzen!), quite (P. 15, V. 3), porte (P. 70, V. nooit).

b. Woorden die Penninc in geringere mate dan de vorige gebruikt of een enkele keer, maar Vostaert nooit: achemeren, acort, arsaters, artsoen, cameriere, candelare, canselieren, carine, cantate, castaengien, cesseeren, columnen, condute, conreien, covent, crede cure, curie, curliaen, eglentier, gracie, jochant, laysieren, lyoen, marber, marine, miracle, misericorden, pant, passaedse, penitentie, portier, prayeel, prime, pulver, roche, saphier, serpent, sinte, tasseeren, tinten, usaedse, violette, wiket. Tezamen 44, en met categorie *a* meegeteld: 48.

Daartegenover staan nu:

c. Woorden die zeldzaam zijn bij Penninc of ontbreken, maar frequent voorkomen bij Vostaert: glavie (V. 15, P. 1), historie (V. 10, P. nooit), jeeste (V. 6, P. nooit), pauwelioen (V. 11, P. nooit), riveel (V. 8, P. nooit).

d. Woorden die Vostaert nu en dan of een enkele keer gebruikt, doch Penninc nooit: amie, amours, amys, arriveeren, harnasc, asselgieren, bastaerdi, battaelge, benedien, bisant, bottelgier, britsieren, bruneeren, calandre, compagnie, confuus, conroet, contrarie, contreie, cornuut, corsier, crayeren, cufie, damosele, diverse, doblitse, exemple, faute, felloen, festeeren, frotsieren, ghisarme, grein, horeest, jaloers, jolijt, jolijs, jugieren,

lasure, litiere, logieren, lijs, memorie, menioet, monteeren, morsele, mort, mortorie, ocsuun, ordineeren, otrihieren, payment, palais, palafroet, parlement, partie, pautenier, peinstren, persone, pingheeren, plaisant, poinsoene, pongioene, porprijs, prayerie, precieuse, presenteeren, prisonier, proie, provaetse, punghise, pure, quarele, quartieren, quintaenge, ribaud, saisoen, samite, sconfelturen, sconfieren, singlatoen, singureuscelike, sockieren, solaes, subtiel, succoers, telivereeren, temayeeren, tempeest, tornoy, trahinen, vaeliant, valande, venisoen, vie, vilein, visieren, vray. Samen 98 en met de woorden onder *c* meegeteld: 103; dat is ruim tweemaal zoveel als de rubrieken *a* en *b* bij Penninc opleverden. Vostaert gebruikt dus een massa romaanse woorden, die Penninc niet kent of althans niet aanwendt, en waaronder vele zijn, die ook bij andere schrijvers uit de 13e/14e eeuw weinig of niet in gebruik waren, voor een goed deel dus enigszins buitenissige woorden. Dat er bij Vostaert een veel grotere sortering vreemde woorden aanwezig is, blijkt uit de totale aantallen: Penninc 96, Vostaert 156. De laatste heeft dus 1½ maal zoveel tot zijn beschikking. Men moet daarbij bedenken dat het tekstgedeelte dat Vostaert bewerkte, slechts ± 3300 verzen omvat, terwijl Penninc ± 7800, dus bijna 2½ maal zoveel verzen schreef. Daardoor blijkt de overmaat aan vreemde woorden bij Vostaert nog duidelijker.

Sprekend zijn ook de getallen der vindplaatsen: Vostaert 406, Penninc 501; omgerekend naar het aantal verzen betekent dat voor Penninc 1 op 16 verzen; en voor Vostaert 1 op 8 verzen, d.w.z. tweemaal zoveel als voor Penninc. Onder die woorden van Vostaert zijn er die elders zelden voorkomen en die dus blijkbaar geen of weinig ingang hebben gevonden: amours, britsieren, bruneren, corsier, doblitse, singureuscelike, sockieren, valande, vie.

E. *Beschrijvingstrant: motieven en hun verwerking.*

Het gaat in deze paragraaf niet om de analyse van het eigenlijke verhaal en zijn onderdelen, de queste dus naar het geheimzinnige schaakbord, vervolgens naar het wonderzwaard met de

twee ringen en uiteindelijk naar de schone Ysabele, maar om de beschrijving van enkele typerende nevenmotieven: de ontvangsten aan de verschillende hoven die Walewein bezocht en zijn gevechten met onderscheiden personen; en ten derde de reactie van bepaalde personen op moeilijke omstandigheden.

1. Al spoedig valt het bij het lezen van de Walewein op, met hoe grote zorgvuldigheid Penninc beschrijvingen levert van het ridderlijke milieu aan de hoven waar Walewein als gast wordt ontvangen, van de betoonde gastvrijheid, de beschaafde gewoonten, de minzame etiquette. Aan het verblijf bij koning Wonder besteedt de dichter 600 verzen (vss. 774-1345). Rustig en breed uit schildert hij deze episode: de aankomst van Walewein bij de wonderlijke en schone burcht die 'of soe ware van goude' oprees uit het water; zijn paard laat hij beneden voor de poort staan; binnen treft hij de koning en zijn zoon bezig met het gezochte schaakspel. Dan beginnen de plichtplegingen: wederzijdse begroeting, ontvangst door de koning (821-33), de verzorging van ridder en paard door twee 'cnapen' (834-70), de beschrijving van het uiterlijk en de werking van het wonderbed (871-911), het herstel en de vernieuwing van Waleweins wapenrusting en kleren terwijl hij slaapt, (912-935). Volgt de opdracht voor het gereedmaken van de maaltijd (936-49), het opstaan van de verkwikte Walewein, door de knapen geholpen bij zijn toilet (950-94). Opnieuw vriendelijke begroeting vóór de maaltijd, door de gastheer, thans behalve door zijn zoon vergezeld door zes ridders; en vervolgens aan tafel een uitgelezen gezelschap, zonder vrouwen echter (995-1010); beschrijving van de kostbare tafels en de speciale zetel voor Walewein; de groepering der gasten, naar rang en stand, de overvloed van wijn in 'stopen van goude', veelheid van spijzen, de schitterende verlichting. (1011-1041). En dan aan tafel de beleefde gesprekken, waarbij, eerst nu, gast en gastheer zich minzaam aan elkander bekend maken. Na de maaltijd worden handen gewassen en opnieuw wijnen geschonken 'alst doet daer hoghe liede zijn' (1128-1139): intussen wordt het

doel van het bezoek aangeroerd en vertelt Walewein uitvoerig het gebeurde aan koning Arturs hof (1140-1309). Na toezegging van het schaakbord op conditie van een nieuwe opdracht, volgt de nachtrust; 's morgens bij het opstaan hulp van de knapen, minzaam afscheid van de koning, tot Walewein, nogmaals geholpen door de schildknapen, te paard stijgt en afrijdt (1310-1345).

Een zeer geleidelijk ontwikkeld verhaal dus en een tot in bijzonderheden tredende milieu-schildering. En dat is niet de enige. Het verblijf ten hove van koning Amadijs neemt 350 verzen in beslag (2505-2584). Ook hier weer treft ons diezelfde liefde voor de details der etiquette: de aankomst der gasten (2505-09), de zorg van de knapen voor Walewein, zijn paard en zijn kleding. Thans heeft de koningin de leiding voor de verzorging en de ontvangst van haar vermoeide gast (2510-47): plichtplegingen voor de maaltijd, wassen der handen, aanwijzen van de ereplaats naast de koning, tegenover de gastvrouw (2548-80). De maaltijd is slechts beknopt weergegeven (2580-87), maar breedvoerig zijn de toebereidselen voor de nachtrust beschreven, het oorlof nemen van gastheer en gastvrouw, de hulp der bedienden (2580-2669). En bij het ontwaken weer die hulpvaardige verzorging (2670-88), vriendelijke gesprekken met de aandrang van de gastvrouw het vertrek toch vooral nog wat uit te stellen (2689-2820). En bij het afscheid eerst de bekendmaking van de naam (2790). Zegenwensen begeleiden tenslotte de wegrijdende Walewein.

Soortgelijke beschrijvingen geeft Penninc van het bezoek aan koning Amoraen op Ravenstene, bijna 700 verzen (vss. 2977-3654). Het is niet nodig nog eens alle details op te sommen van de respectvolle ontvangst, de verzorging, de maaltijd met beschrijving van de dis, het naar bed gaan, opstaan en afscheid. Een aardige variatie geeft de bewondering van de gastvrouwen voor de schone ridder en opvallend omvangrijk zijn de tafelgesprekken (vs. 3137-3610): daarin het omstandig verhaal van koning Amoraens eerste ontmoeting met Walewein, de beschrijving en het tonen van het zwaard met de twee ringen,

de nieuwe opdracht met beschrijving van Ysabeles bijzondere schoonheid en het fantastische kasteel van koning Assentijn.

Minder omvangrijk lijkt het verblijf van Walewein ‘bi der joncfrouwen oom’ te zijn geschilderd: vs. 4510-4757 (250 vss.). Deze gastheer behoort dan ook niet tot de grote figuren als de vorigen. Maar de geringere omvang van het verslag zit vooral in de mindere uitvoerigheid der gesprekken en der beschrijvingen van de maaltijd (vs. 4608-43). Overigens vinden we ook hier dezelfde plichtplegingen bij de ontvangst waar droefheid in blijdschap verkeert (vs. 4510-21), gesprekken ter opheldering der situatie (4519-83), verzorging van ridder en paard (4584-4607), de maaltijd met ‘dwaen’ en hoofse manieren. Maar na afloop geen afzonderlijke drinkpartij en het ceremonieel voor de nachtrust wordt afgebroken omdat Walewein tegen elke aandrang in, alleen wil afrijden om in de nacht zijn plicht te doen tegenover de dode ridder. Wel hulp van knapen, vriendelijkheden en zegewensen van jonkvrouw en gastheer bij het afscheid.

Van de omvang van het gehele verhaal, voor zover het thans is gevorderd nemen deze beschrijvingen van Waleweins ‘logeerpartijen’ meer dan een derde in beslag: 1850 vss. van de 4850. In de volgende fase is er minder gelegenheid voor feestelijke ontvangsten. In flagrante tegenstelling daarmee staat zelfs de ongastvrije houding van de kasteelbewakers van koning Assentijn, waar de dichter en passant of bij monde van Walewein niet verzuimd herhaaldelijk op attent te maken. Des te aardiger is dan ook de scène waar Walewein, nadat hij een serie verdedigingsgordels is binnengedrongen, zijn eigen gastheer speelt in de eetzaal van de verlaten vijfde poort (6716-6902), een weldadige rustpauze temidden van de gevechten: W. ontdoet zich van zijn wapenrusting (6714-37), wast zich (6738-41), doet zich te goed aan gereedstaande wijn en spijzen, in gezelschap van zijn vertrouwde zwaard! (6742-68). Rustig geeft hij zich over aan de slaap (6769-79); tot hij ontwaakt van het rumoer der uittrekkende wachten (6881). Op zijn gemak neemt hij zijn ontbijt; dan wapent hij zich kalm; voorzichtig treedt hij naar

buiten en snel loopt hij dan voor zijn vijanden uit de verlaten zesde poort binnen, die hij achter zich sluit.

Stellen we nu tegenover deze breedopgezette schilderingen van Penninc de bewerking van soortgelijke motieven bij Vostaert dan is er een hemelsbreed verschil.

De ontvangst van Walewein en Ysabele door de hertog in 8764 is beleefd, maar uitermate sober getekend: geen hulp van schildknapen voor ridder en paard. Met wassen helpen de gasten zichzelf. Bij de maaltijd geen beschrijvingen. Alles wordt in ruim dertig regels afgedaan. Nu moet er bij gezegd worden, dat de ontvangst plaats vond in een 'pauwelioen' en dat het binnendragen van de verslagen zoon de sfeer totaal bederft. Doch niet minder snel wordt het volgende bezoek afgehandeld. In 10 verzen (9575-85) vertelt Vostaert het *driedaagse* verblijf van Walewein en Ysabele op Ravensteen. De dood van koning Amoraen kan moeilijk als verklaring gelden, omdat er meegedeeld wordt dat er ter ere van der avonturen vader drie dagen gefeest werd. Niets echter vernemen we over de ontvangst, plichtplegingen, inrichting der festiviteiten, etc. Alleen wordt vermeld dat op de vierde dag 'dmeeste deel' der ridders de vertrekkende gasten 'ene halve mile' vergezelden.

In vss. 10180-10208 wordt de zwaar gewonde Estor door de hulpvaardige ridder meegenomen 'te siere scoenre herberghe waert': geen beschrijving, geen details. Het wordt slechts 'haestelike' (10180) meegedeeld, zo in het voorbijgaan, om weer haastig terug te keren tot het afgebroken relaas over Walewein: 'ic wille ju hier of spoeden bet ende van Estore corten die tale.' (na amper 20 regels). Vostaert had nl. al verteld dat Walewein en Ysabele aangekomen waren bij de burcht van de vroeger door hem geholpen jongeling. De compositie van dit alles is dus niet rustig overwogen. De eerste fase van Waleweins verblijf bij zijn beschermeling voltrekt zich dan in ruim honderd verzen (10208-10335), maar een 40 tal daarvan wordt besteed aan het, te omslachtige, ophalen van de oude geschiedenis. De ontvangst is hartelijk; er wordt druk geconverseerd (althans volgens de mededeling), gegeten en 'ghe-

dweghen' (alleen ná tafel) en na het eten nog extra gedronken. Maar we *zien* er slechts weinig gebeuren.

Ook is het of er in Vostaerts verhalen wat andere gewoonten heersen dan bij Penninc: weinig of geen hoofs ceremonieel; de 'bottelgier', die de wijnen verzorgt, is een nieuwe verschijning; die wijnen zijn op speciale wijze gekruid; bij het naar bed gaan wordt geen bijzondere verzorging vermeld. En alles wordt in een handomdraai meegedeeld. Vostaert zegt wel dat Walewein nog nooit ergens is geweest 'daer men hem dede so grote feeste', maar beschrijven kan hij het niet: in can ju al niet doen verstaen 10277. Iets uitvoeriger is wel het ontwaken vermeld, waarbij Walewein en zijn gastheer verbaasd de legermacht waarnemen rondom de burcht. Na de spannende gevechten in de volgende dagen, zegt Vostaert dat men 'Walewein met meneger sake / des avonts dede te gemake (10827). Maar onmiddellijk daarop: 'nu vort an / willict u corten'. Niets over de verzorging van Walewein of de jonkvrouw: 'xiiij. nacht hilt hi daer den here / met hem ende fisteerdene sere.' Slechts deze zakelijke mededeling. Als Walewein vertrekt, begeleiden gastheer en gevolg hem een eindweegs, maar bij het afscheid valt geen woord.

Iets meer werk maakt Vostaert van het verblijf bij koning Wonder (vs. 10909-11046). De begroeting althans begint hij uitvoerig te beschrijven. Dat is dan ook een belangrijk moment vanwege de gedaantewisseling van de vos. Onhandig is echter het afbreken van dit verhaal, om de gedaanteverandering van de stiefmoeder in te lassen. Als hij dan zijn oorspronkelijke beschrijving hervat, lijkt het of hij Penningcs schilderingen van de verzorging der gasten wil imiteren. Maar hij doet het springerig en onhandig, en al gauw verveelt het hem: 'wat holpe dat icker vele toe seide' (!). De maaltijd wordt dan ook verder met enkele woorden afgedaan, geen beschrijvingen van wassen, dis, spijzen, en dergelijke; alleen weer die bijzonderheid van die gekruide wijn na de maaltijd. Wat vreemd is daarna de vermelding dat de ontvangst 's morgens plaats vond (11002) en vlak daarop dat men ging slapen (11010). De volgende morgen

ontwaken de gasten bij vogelgezang (net als bij de jongeling in 10308). Bij het opstaan geen hulp van bedienden. Wel dwingt de koning zijn gasten nog een week te blijven. Maar het gaat alles zo stroef, van beide kanten: tweemaal wordt zelfs gezegd dat koning Wonder ‘herde gram’ was, zowel over het vroege opstaan (11026) als over het aandringen op vertrek (11035): een ontstemming uit gastvrijheid dus, maar hoe weinig hoofs en elegant ingekleed.

En op zijn beurt is Walewein in vs. 11042 ‘erre’ dat de koning met zijn machtig gevolg hem ‘drie milen verre’ geleidde. Het lijkt of Walewein blij is, nu van alles af te zijn als hij de koning terug gestuurd heeft: hoe anders stond Walewein bij Penninc tegenover deze eerbiedwekkende figuur uit het rijk der wonderen. Milieu en personen aan dit hof zijn bij Vostaert gereduceerd tot de normale realiteit. Na een maand rijden (vs. 11046-11053) komen ridder en jonkvrouw te Cardoel. Intussen heeft de haastige dichter helemaal vergeten te vertellen dat Walewein het prachtige schaakspel had meegekregen, wat er dus nog vlug even tussen geflanst moet worden. Een dergelijke steek had hij ook reeds laten vallen en achteraf moeten herstellen in 8429, toen hem te binnen schoot dat Walewein het zwaard met de twee ringen toch wel in Assentijns burcht had teruggevonden. De ontvangst aan Arturs hof is natuurlijk grandioos geweest. De koning ‘trac jegen hem dan / ter zalen uut met menegen man. / Vrouwen, joncfrouwen an dander side / trocken jegen hem uut te stride’. En er werd ‘dertien daghe’ feest gevierd, waarbij ook koning Assentijn aanwezig blijkt en Roges' vader, de koning van Ysike. Maar een beschrijving van die ontmoetingen of van de festiviteiten onthoudt Vostaert ons.

Uit dit alles spreekt wel heel duidelijk een verschil in voorkeur voor deze epische motieven en in verhaaltrant. Penninc heeft een diepgaande belangstelling voor het hoofse milieu en de daar heersende omgangsvormen. Rustig en met kennis van zaken ontwikkelt hij deze motieven. Voor hem zijn Waleweins bezoeken aan koningen en burchtheren geen onbelangrijke zaken, maar integrerende delen van het verhaal, die de weidse

ridderlijke sfeer scheppen en de achtergrond kleuren waartegen de manmoedige daden afsteken. Zij vormen zelfs een aangenaam tegenwicht tegen de moeitevolle avonturen en gevechten. Rustpunten ook voor de aandacht der hoorders die de gebeurtenissen te volgen hebben. Het is of Penninc bij die beschrijvingen werkt naar een vast patroon, van ontvangst tot afscheid, licht gevarieerd naar de omstandigheden. Soms zelfs gebruikt hij bijna woordelijk dezelfde beschrijvingsvormen (vgl. vs. 136 vlgg. met 3636 vlgg.; 2680 met 6738; 2038 met 3085; en vgl. onderling 1128, 1135, 2548, 3108, 3132, 3137 en vlgg.).

Vostaert heeft voor deze versieringen en kleurrijke patronen geen wezenlijke aandacht en voor zulke uitweidingen geen rust. Hij springt er haastig overheen of raakt er in verward. Slechts één tafereel is er, dat naar zijn aard met de vorige enigszins te vergelijken valt en dat Vostaert met brede streken afschildert: het verholen samenzijn van ridder en jonkvrouw in het kasteel van Assentijn. Heeft Vostaert daarvoor misschien de beschikking gehad over uitvoeriger aanwijzingen van Penninc, die midden in die scène was blijven steken?

2. Hoe dit laatste moge zijn, het zal spoedig duidelijk worden dat Vostaerts kracht veel meer ligt in het schilderen van Waleweins heldhaftige daden, dan in zijn rustpauzen. Gevechten hebben zijn intense aandacht; die weet hij op suggestieve wijze uit te beelden. In de 3300 verzen van Vostaert komen 5 min of meer uitvoerige gevechten voor met een gezamenlijke omvang van ± 1000 verzen: 8077-8272; 8558-8712; 8942-9022; 9790-9977 en 10443-10816.

Zelden worden die verhalen van moord en doodslag onderbroken door monologen, dialogen of andere scènes, en voor zover die er zijn, blijven ze uiterst kort: 8095-8135; 9880-85; 9939-54; 9965-66; samen ± 70 vss. De laatste daverende veldslag vindt vrijwel zonder onderbreking plaats.

Ook Penninc doet gaarne verslag van Waleweins dappere daden. Zijn vijf gevechtsscènes (vs. 331-580; 1568-1647; 2042-2504; 3846-4267; 6184-6544) zijn verdeeld over tweemaal

3300 verzen. Ze hebben een gezamenlijke omvang van ± 1572 verzen, maar al die strijdtonelen worden herhaaldelijk onderbroken door vrome of bespiegelende monologen van Walewein, door affectieve twistgesprekken tussen hem en de bestreden ridders of dialogen met begeleidende personen: we kunnen er een kleine 500 verzen voor aftrekken. Niet het verschil in omvang der gevechtsbeschrijvingen op zichzelf is van zoveel belang voor de beoordeling van de beschrijvingskunst der beide dichters, maar wel die doorbreking van grotere partijen door directe-redevormen. Daarbij moet men tevens bedenken, dat de gevechtsepisoden bij Penninc veel meer dan bij Vostaert onderling gescheiden worden door de omvangrijke verblijven aan de hoven. In het gedeelte van Vostaert zijn de gevechten hoofdzaak. Wanneer de ridders eenmaal slaags geraakt zijn, vechten ze zonder ophouden tot het bitter einde. Evenmin als Vostaert zijn held de tijd gunde om eens rustig op verhaal te komen door slapen, eten of drinken, mag deze zich met zijn vrienden eens rustig onderhouden over de stand van zaken. Rusteloos is der avonturen vader in de weer, rusteloos is ook het verhaal van zijn daden. Penninc blijft de nauwgezette beschrijver ook bij de voorbereiding, de onderbreking of de afloop der gevechten: het op of afstijgen, de verzorging van zijn paard of eigen wonden. Vostaert verzuimt dit herhaaldelijk of geeft slechts korte aanwijzingen. Maar als eenmaal het gevecht begint, wanneer de ridders met gevelde lansen op elkaar inrijden, dan komt Vostaert in actie. Dan wordt hij nauwkeurig tot in details. Uitroepende zinnen, zware aanloopconstructies, herhalingen, parallellen in de zinsbouw, asyndeton, klankrijke, speciaal Franse woorden, allitteraties, sterk geritmeerde dipodische verzen zijn bij hem de middelen tot uitbeelding van het strijdgewoel en verraden tevens zijn geëmotioneerde belangstelling, b.v. in deze passage van de veldslag (10452-70): God, wat waren daer goeder swaerde / helme, glavien ende ponioene / ghelu, graeu, root ende groene! / Starcke orsse ende groot / warre ·v· dusent in hare coenroet! / Eer hem dese laten ontherven / sullen si menegen man doen sterven. / Gheordineert

als ene bruut / trocken die van binnen uut / ende hebben tander heere versien / ghewapent ende ghescaert mettien / standaerde onwonden van singlatoene / an die glavien die pongioene / vedren van pauwen up die helmen. / So sal sulc liggen in die dwelmen / die sere duchtich es te stride. - En dan verderop in het volle gevecht (10514): Noit man sach al sulc gheloop / sulc gheclanc ende sulc ghescal! / Sere wachtemen daer overal. / Daer quam Walewein die here / dur die viande slaende sere: / Die helme dur slaet hi ende dur hout; / hi maect dat groene ghers bedout / met roden bloede in den tornoy; / also die zeysene mayt dat hoy / velt hise ende werp onder voet; / hi baet sijn swaert in herssen bloet!

Zeker, ook Penninc beschrijft Waleweins wapenfeiten uitvoerig, maar hij is daarbij toch beheerster, bedachtzamer. Terwijl Vostaert bij de uitbeelding van strijdtonelen zijn verbeelding ongebreideld laat werken, en zo suggestieve taferelen schept, werkt Penninc dikwijls met telkens terugkerende epische formules voor stereotiepe epische gevechtshandelingen: Hi *ghereedde hem* ende *vinc* mettien / *bede ten scilde ende ten spere*. Ende hi *reedde* hem vaste *te were* 399-402. Die uitdrukkingen keren met weinig variatie terug in 299, 1614, 2434, 4108/11, 2042, 2059, 2312, 2425, 2428, etc.

3. Bij Vostaerts drang tot dynamiek, zowel in de gevechtsscènes zelf als in de opeenvolging daarvan, en zijn belangstelling voor het woelige strijdtoneel, rijk aan forse handelingen, sluit zich aan zijn neiging tot het sentimentele en melodramatische. Walewein en Ysabele wenen of vallen in zwijm bij hevige tegenslagen. De hartstochtelijke jonkvrouw maakt daarbij heftige gebaren: Wel dochte Ysabelen breken / hare herte ende scoren mids ontwe / van groten vare hadse so wee. 8096 - Soe wranc hare hande ende sleet haer haer; / menichfout beweende soe daer / den hovescen mijn her Waleweine 8311. - Elc clagede andren meer dan hem selven: / dene mict dat mense sal delven / levende oft bernen in een vier; / dander mict: ‘Nu werdic hier / verhangen of up een rat gheleit.’ 8325. - Vgl. verder 9164, 9834, 10149.

Men zou hiertegen kunnen opmerken dat Penninc niet toegekomen is aan de scènes waar de beide gelieven tezamen optreden en er dus geen vergelijkingsmogelijkheden zijn. Maar ook andere personen zijn bij Vostaert overgevoelig van aard: Si (de strijders van Assentijn) daden hem (Assentijn) of den helm sniemen. / Hen soude ju ghesegghen niemen / hoe dat sine alle ende even gedichte / *weenden*; ende worpen hem int ansichte / water. 8205. - Hi (de hertog bij het zien van zijn dode zoon) wranc sine hande, hi trac sijn haer / bi groten scerven uut al daer. 8853. - en even verder: Hi begreep thoeft ende dwanct an hem. / Ic weet wel dat ende seker ben / dat noit man in al erderike / so sere ende so hertelike / ne mesbaerde so hi dede diere stont. / Hi custe die oeghen ende den mont / die valu waren ende ongedaen / also hem tbloet was ontgaen. / Hi viel ·vij· warf achter een / in ommacht eer hi ghefeen; / ende en haddemenne niet daer of verdreven / bi crachte, hi warre doot up bleven. Vgl. verder Walewein bij de zwaargewonde Estor in 10079; of de weeklagende ridders van de hertog in 10821.

Het is denkbaar en op sommige punten zelfs te bewijzen, dat Vostaert bij deze sentimenteel-dramatische wijze van voorstellen onder invloed van bepaalde bronnen staat, maar het overnemen van die details is dan evenzeer typerend voor zijn smaak.

Zulke onbeheerste gevoelensreacties komen bij de grote figuren van Penninc niet voor; hoogstens bij de wanhopige jongeling die van alles beroofd is (vs. 1351 en vlgg.; 1504). Wel roept Walewein God aan in gevaar en nood; maar de held bewaart zijn koelbloedigheid. Treffend is Pennincs gevoel voor humor, die zich vaak als een lichte glans van ironie over zijn verzen spreidt. En die houding gaat ook over op zijn held, Walewein, die met een twinkelende woordspeling zijn tegenstander in het ootje kan nemen, maar ook lichtelijk spot met zichzelf. Men leze de gevaarlijke strijd met het serpent! En als Walewein daarna voor de tweede grote moeilijkheid staat, de kolkende stroom, overweegt hij nuchter zijn kansen, met een zekere galgenhumor: Beter es camp danne hals ontwee! .... Sterve ic,

ic come ghedreven / weder daer men mi sal kinnen; / hier mochtic lettel prijs ghewinnen. / Storvic hier, sprac doe die here / menne ghevreeschte nemmermere / waer dat ic becomen ware, 698. - en dan neemt hij zijn besluit, eenvoudig, rustig, beheerst: Dus stont hi in groten vare / bi Gringolette sinen wrene / ende gordene ende sat daer up allene. / Hi seindem achter ende voren .... en dan de rivier in! - En lees de strijd met de onbarmhartige roofridder vol zelfvertrouwen en spotzucht (vs. 1555 en vlgg.).

4. Typerend is tenslotte voor Penninc het grote aantal dialogen en monologen, en de vlotte gang van die gesprekken. Snel gaan vraag en antwoord heen en weer, veelal zeer sober ingeleid of zelfs zonder omlijstende hoofdzinnen: Ende (hi) sprac tote sinen cnapen: 'Sect ons, es die spise ghereet?' / 'Neen soe, here, God weet'. / 'So spoet daer mede, hets wel ghedaen (938-41) - Ende seide: 'Zidi up ghestaen / Here, ende hoe sidi teghemake?' / 'Mine deert ne ghene sake. / Ic bem ghenesen in corter tijt' / 'Dies si God ghebenedijt!' / Sprac die coninc ende zijn kint. (1000-5) - Der Walewein sprac metter vaert: / 'Cnape dat jou God moete eren! / Waer varen alle dese grote heren?' / 'Sine varen niet verre, newaer hier bi: / teens conincs hove, heet Amadi.' / 'Soete vrient, wat doen si daer?' / 'Ic sect u, here, al over waer .....' (1888-90) - Here, soudict durren draghen / tswaert, of ghijt mi hads ghegheven?' / 'Here Walewein, jaghi, al u leven.' (3270-73). - De vocatieven maken verder aanwijzing van de wisseling der sprekers overbodig en kleuren tevens affectisch de gesprektoon. Meesterlijk is vooral ook het gesprek tussen Assentijn en zijn dochter, als zij haar droom vertelt; de sierlijke afwisseling van vraag en antwoord, telkens ingeleid door een vocatief en de daarbij passende bouw van zin en vers, doet denken aan de oude volksliederen, b.v. 7181: Tvier dat hi brochte in sine hant / Dochter mijn, dat was een brant. - Vergelijk verder 1093, 1263, 1574, 3021, 3035, 3058, 3409, 4319, 5363, enz., enz.

Ook voor deze uitgebalanceerde vormen der epiek heeft de

onrustig voortjakkerende Vostaert, belust op daden en emotie, geen rust en aandacht.

F. *Beider karakter*.

Wanneer we nu, na deze stilistische analyses, de karaktertrekken van beide dichters nog eens mogen samenvatten, kunnen we Penninc kenmerken als een rustig, evenwichtig, secundair type, fijn van geest, bezonken, neigend tot beschouwing en breed uitgewerkte beschrijving van de afzonderlijke taferelen. Hij heeft geen haast; geleidelijk tekent hij de situaties als omlijsting of achtergrond van het rustig voortgaande gebeuren. Hij heeft aandacht voor het detail, voor milieus en levensvormen. In zijn held paart zich onverschrokkenheid met hoofse wellevendheid en praktische vroomheid; idealisme met beredeneerde nuchterheid en humor. Dat typische karakter van Walewein openbaart zich veel zuiverder in Pennincs gedeelte dan in dat van Vostaert. Penninc heeft gevoel voor evenwicht en afwisseling. Zijn stijl is beheerst, gebonden aan een vast, tevoren overwogen program; meermalen wat koel en doorgaans neigend tot stereotiepe wendingen en omschrijvingen, maar ook tot typische epische versieringen: herhaling, variatie, vergelijkingen, omschrijvingen. Vostaert daarentegen is grover en veelmeer een primair reagerend dichter. Hij heeft meer aandacht voor het gebeuren dan voor de achtergronden; hij haakt naar daden, speciaal gevechtshandelingen en naar dramatische situaties en reacties. In zijn jachtig voortdrijven van het verhaal verliest hij de proporties, de juiste opeenvolging en de ordelijke verdeling uit het oog; hij raakt verward in een ingewikkelde situatie. Voor details heeft hij weinig oog, tenzij die, welke de activiteit der personen accentueren. Zijn stijl is sterk emotioneel en vaak suggestief; meer persoonlijk dan die van Penninc. Treffend wordt dit gekarakteriseerd door zijn voorkeur voor zware aanlopen en zware sonore ritmen; voor het aoristische praesens meer dan voor het kalmer perfectum (Penninc), door de veelvuldige toepassing van aspectische adverbia, en vooral door een druk en overdadig gebruik van klankrijke romaanse woorden.

Aan dit verschil in ‘karakter’ kan mogelijk gepaard worden een verschil in generatie: Penninc de man op leeftijd, rustiger, meer bezonnen, Vostaert jong en daardoor vol jeugdige onstuimigheid. Het verschil in sommige hofgewoonten (bijzonder gekruide wijnen[1]), begeleiding van de vertrekkende gast, minder omvangrijke etiquette) zou ook uit verschil in generatie verklaard kunnen worden; misschien ligt er zelfs een aanzienlijke tijd tussen de bewerking van de stof door Penninc en die van Vostaert. Mogelijk weerspiegelt zich ook een verschil tussen streken of hoven, waar Penninc dan wel Vostaert ‘thuis’ was. Toch neig ik, met handhaving van het leeftijdsverschil, tot de gedachte dat zij elkander persoonlijk gekend hebben.

G. *Originaliteit en afhankelijkheid.*

Voor een deel kunnen sommige eigenaardigheden, en speciaal enkele onvolkomenheden in het gedeelte van Vostaert verklaard worden uit de omstandigheid dat hij het werk van een ander heeft overgenomen. Zo heel veel vrijheid, althans in het volgen van de grote lijn heeft hij daarbij waarschijnlijk niet gehad. Vostaert had te beginnen op het keerpunt van de jeeste, de ontvoering van Ysabele. De weg-terug moest lopen langs dezelfde stations: door de ‘haghedochte’ onder de vagevuur-rivier door naar de vrijthof van Roges, dan naar koning Amoraen, naar het rijk van koning Wonder en tenslotte naar Cardoel. In hoeverre volgde hij aanwijzingen van Penninc voor tussen die vaste punten inliggende episoden: het verslaan van de jonge ridder die Ysabele beledigde (8466-8724) en de daarbij aansluitende scènes in het pauwelioen van diens vader, de hertog, en in de kerker (8725-9398); de strijd met Estor, die een variant lijkt op de vorige, het gevecht met de genoemde jongeling; en tenslotte het verslaan van de hertog in de groots opgezette veldslag bij de burcht van zijn jeugdige beschermeling? En is de oplossing van de moeilijkheid, betreffende het bezit van Ysabele, de dood van koning Amoraen, eigen vinding? Deze vragen

1 Hoewel ook in 3127 clareide genoemd wordt.

betreffen niet alleen de onderlinge verhouding van Vostaert en Penninc, maar de kwestie of de Walewein al of niet een originele Middelnederlandse roman mag genoemd worden dan wel een vertaling is van een Frans origineel. Mej. Draak heeft in haar proefschrift over 'Onderzoekingen over de Roman van Walewein' verschillende problemen die hiermee samenhangen aangeroerd en allerlei interessant vergelijkingsmateriaal bijeen gebracht. Belangwekkend is in dit verband in het bijzonder haar beschouwing over het motief van 'het geschonden gastrecht', (blz. 183-197) waarvan een verwerking voorkomt, behalve in de Walewein, ook in de Moriaen en in de Franse roman 'La continuation de Perceval' door Gerbert de Montreuil. Zij komt daar tot de meest waarschijnlijke hypothese dat de Walewein invloed heeft geoefend op de Moriaen, maar dat de Franse roman en Walewein voor deze episode onafhankelijk van elkaar teruggaan op een niet overgeleverde Franse bron. Nu valt deze episode van de Walewein in het door Vostaert bewerkte gedeelte. Heeft hij dan rechtstreeks, onafhankelijk van Penninc, uit die Franse bron geput? Mogelijk heeft hij die Franse overlevering wel als bron bij de hand gehad. De overeenkomst van de Franse tekst en die van Vostaert in het melodramatisch gedrag van de vader bij het zien van zijn gedode zoon (flauw vallen) doet dat vermoeden rijzen. In vs 8770 waar Walewein de hertog in zijn 'pauwelioen' ontmoet, gebruikt Vostaert zelfs de verwijzing: *als ict las*. Maar vrijwel zeker heeft Penninc die bron dan ook zelf gehanteerd, want de list van Bloiesine in de Fra. Perceval-continuatie is dezelfde als Ysabele gebruikt om Walewein binnen haar bereik te krijgen, een motief dat nog net valt in Pennincs gedeelte.

Natuurlijk blijft die Franse bron voorlopig slechts een hypothese; concrete bewijzen, afgezien van het geciteerde vs. 8770, waar niet uitdrukkelijk van een *Franse* bron sprake is, zijn er feitelijk nog niet voor aangevoerd. Zeker is alleen, dat er tussen het verhaal van Gerbert en dat van Penninc en Vostaert zulke tastbare overeenkomsten bestaan, dat er op een of andere wijze historisch verband gelegd moet worden, ook al wijken de over-

geleverde Franse tekst, die omstreeks 1225 is gedateerd, en de Middelnederlandse roman, die waarschijnlijk iets ouder is (zie blz. 388-89), in de verwerking der motieven en de compositie sterk uiteen. Misschien heeft mej. Draak een andere hypothese, die zij overigens wel noemt, wat al te categorisch van de hand gewezen, nl. dat de Middelnederlandse Walewein bron geweest zou zijn voor de Franse roman van Gerbert. Zij acht dit alleen 'mogelijk onder voorwaarde dat de roman van Walewein niet oorspronkelijk is, maar een vertaling van een Frans origineel', want zoals ze in een voetnoot argumenteert 'invloed van een Frans werk op een Nederlands, ook zonder vertaling als tussentrap, is uitstekend denkbaar; een Nederlandse Arthurroman een Franse dito beïnvloedend, is onaannemelijk'. Nu staat het volgens mej. Draak 'volstrekt niet vast' dat de Walewein een vertaald werk is en 'zolang daarover geen beslissing gevallen is' heeft voor haar de onderstelling, dat de Walewein voorbeeld is geweest voor Gerbert, geen waarde. Deze afwijzing is dus wel heel sterk gebonden aan het algemene apriorisme, dat invloed van een Nederlandse Arthurroman op een Frans werk uitgesloten moet worden geacht. Zonder meer lijkt mij echter deze uitspraak niet beslissend, vooral ook als men bedenkt dat reeds in het Vlaanderen van de 12-13^{e} eeuw de Franse en de Vlaamse cultuur elkaar ten nauwste raakten, en waarom zou een oorspronkelijk franssprekende auteur ook niet Nederlands hebben gekend in een gebied waar de twee talen zo nauw aan elkaar grenzen en in hogere kringen dooreenlopen?

Tegenover deze extreme opvatting van mej. Draak heeft nu Van Mierlo in zijn laatste verhandeling over 'Oorspronkelijke Dietse Arturliteratuur in de twaalfde eeuw ook voorbeeld voor Franse' (Versl. e. Med. Konkl. Vl. Academie 1956) verzet aangetekend. Met klem verdedigt hij daarin de stelling dat de Middelnederlandse Walewein door Gerbert als bron is gebruikt[1]

1 Hier moet wel bij vermeld worden, dat mej. Draak later zelf haar stramme idee heeft laten varen: in haar uitgave van Lanceloet en het Hert met de witte voet (1953) acht zij wederzijdse beïnvloeding niet meer onmogelijk, al vindt zij 'circa 1200' wel erg vroeg voor een Middelnederlandse Arturroman.

Voor hem staat onomstotelijk vast, dat de Walewein een oorspronkelijke Middelnederlandse roman is, al stemt hij toe dat de dichters bepaalde motieven, hetzij uit mondelinge, hetzij uit schriftelijke overleveringen kunnen hebben ontleend.

De motieven van het geschonden gastrecht en van de liefdeslist van Ysabele zijn in de Walewein geheel los van elkaar, maar episch volkomen natuurlijk en organisch verwerkt. In het verhaal van Gerbert daarentegen zijn beide gegevens op geforceerde wijze in één verhaalverband samengevoegd en onhandig uitgewerkt. Op grond daarvan concludeert Van Mierlo, dat Gerbert de Walewein-dichters heeft nagevolgd. De combinatie van de twee motieven in één episode geeft voor hem de doorslag. Zijn betoog is echter meer retorisch en affectief van aard, dan logisch of wetenschappelijk overtuigend wat de strikte bewijsvoering aangaat. Al te gemakkelijk gaat hij van onderstelling via waarschijnlijkheid over tot stelligheid. Wanneer het juist is, dat de Walewein iets ouder is dan Gerbert's werk, is afhankelijkheid van de laatste t.o.v. Penninc-Vostaert om die reden niet uitgesloten; wel het omgekeerde. Goede verwerking door de Waleweindichters van dezelfde motieven als Gerbert hanteerde, sluit logisch echter nog niet in, dat de laatste van de eerste afhankelijk is. De hypothese van mej. Draak (Gerbert en Penninc-Vostaert hebben onafhankelijk van elkaar dezelfde onbekende Franse bron gebruikt) is daardoor nog niet ontkracht. Wel moeten in die bron beide motieven (gastrecht en liefdeslist)voorkomen, maar in welke verhouding, staat daardoor niet vast. De besliste vorm van Van Mierlo's conclusies staan dan ook door gebrek aan tastbare bewijzen in een wanverhouding tot de wankelheid van zijn uitgangspunten. Voor lopig zullen we dus de kwestie als onbeslist in het midden moeten laten. Op zichzelf zijn de suggesties van Van Mierlo het overwegen ten volle waard. De redenering, die mej. Draak in haar proefschrift volgde, is op zichzelf belangwekkend, maar evenmin als die van Van Mierlo doorslaggevend. Mogelijk zal een grondiger en veelzijdiger onderzoek, waaraan zij thans bezig is en waarbij apriorismen zoveel mogelijk dienen ver-

meden te worden, een meer verantwoorde oplossing brengen.

Hoe de achtergrond van dit alles nu ook moge zijn, wat de onderlinge verhouding tussen de twee Middelnederlandse auteurs betreft, kunnen we in verband met het voorgaande toch wel beweren, dat Vostaert van Penninc meer heeft geërfd dan alleen het onafgemaakte verhaal, waaruit hij de hoofdpunten van de terugweg kon afleiden. Er zijn daarvoor trouwens meer aanwijzingen: wanneer het gevecht met Estor inderdaad zoals mej. Draak wil doen geloven, een substitutie is van het overval-motief door de teleurgestelde broers uit het sprookje dat zij als grondslag aanneemt van de Walewein-queste naar het zwevende schaakbord, dan moet ook die episode op Pennincs aanwijzingen berusten. Zo gezien blijft er dus in de stofkeuze niet veel op rekening van Vostaert staan. Maar de vorm waarin Vostaert over Pennincs gegevens beschikken kon, blijft daarmee nog in het duister. Vermoedelijk toch wel niet een uitgewerkt prozaverhaal, dat hij slechts in verzen had om te zetten. Daarop wijzen wel het hortende begin (zie mej. Draak, blz. 210/211); de vergissingen die hij maakt (vergeten van het zwaard, van het schaakbord); de naamsverwarring (Amorijs, contaminatie van Amoraen en Amadijs?); de afwijking in zake sommige motieven die Penninc reeds behandelde (het ‘palas’ in de ‘vrijthof’ van de vos; de geringere gevechtswaarde van het zwaard-met-de-twee-ringen en de eed van W. het zwaard niet tegen christenridders te gebruiken (vgl. het betoog hierna); eventueel het behandelen van koning Wonder als een ‘gewone’ koningsfiguur); de opvallende omstandigheid dat bij de terugkeer van Walewein aan Arturs hof Keye niet genoemd wordt, hoewel zijn houding en de reacties van Walewein op hem een herhaald motief bij Penninc vormt. Meer waarschijnlijk kon hij gebruik maken van een gedetailleerd schema met aanwijzingen van bronnen voor bepaalde punten, waarbij hij toch voldoende vrijheid behield om in de uitwerking en vormgeving der motieven zichzelf te zijn. Zijn eigen herhaaldelijk beroep om schriftelijke bronnen (zie blz. 355) hoeft dan ook niet als schijnvertoon gebrandmerkt te worden.

Penninc blijft daarmee de hoofddichter van de Walewein. Was hij origineel in het scheppen van zijn jeeste? Een Frans prototype van deze queste is nog nooit aangewezen. De ‘zekerheid’ van Jonckbloet en Gaston Paris, die vertaling uit het Frans als een uitgemaakte zaak beschouwden, berust slechts op hypothesen of vermeende axioma's. Het is misschien wel niet absoluut uitgesloten dat de Walewein van Penninc een vertaling of bewerking zou zijn naar het Frans. Maar mej. Draak heeft reeds door een vernuftige redenering waarschijnlijk gemaakt dat het verhaal, zoals het in Middelnederlands is overgeleverd, geen vertaling is: als Vostaert bij de voortzetting van Pennincs werk eenvoudig vertaalde, zou hij de genoemde vergissingen en afwijkingen van Penninc niet begaan hebben, tenzij, wat al heel onwaarschijnlijk is, die ook in het origineel aanwezig zouden geweest zijn. Zijn andere stijl en verhaaltrant wijzen ook niet op eenvoudige vertaling.

Trouwens, de proloog van Penninc zelf geeft duidelijk de indruk van zelfstandig werk, dat voor de opzet van het geheel niet is geput uit schriftelijke, maar eerder uit mondelinge overlevering:

> Vanden coninc Arture
> Es bleven menighe avonture
> *Die nemmer mee ne wert bescreven*.
> Nu hebbic ene scone up heven (vs. 1-4).

De woorden ‘up heven’ zullen hier betekenen: ‘begonnen, opgezet, op touw gezet’, m.a.w. het hoofdmotief (de queste van het schaakbord) ontlenend aan de in omloop zijnde maar nog niet litterair verwerkte verhalen over Artur en zijn kring, heeft de dichter zijn eigen weg gevolgd bij de epische uitwerking van zijn gegevens. Een voor handen Franse bron wordt uitdrukkelijk, zelfs naar het lijkt met enige spijtigheid, ontkend door de volgende regels:

> Consticse wel in twalsche vinden
> Ic soudse jou in dietsche ontbinden: (vs. 5-6)
> Soe es utermaten scone!

waarmee Penninc blijkbaar wil zeggen: als ik deze mooie vertelling (die uit de Arturoverleveringen bekend is) in Franse dichtvorm had kunnen vinden, zou ik ze hier voor U in het Vlaams gaan vertalen. Maar aangezien er nu eenmaal geen Franse roman over dit avontuur bestond, althans aan Penninc niet bekend was, wat ook klopt met de derde versregel, is hij noodzakelijkerwijze zelfstandig te werk gegaan. Dat zegt hij wel niet met zoveel woorden, maar dat volgt toch natuurlijkerwijze uit het verband. Men kan dat ook opmaken uit de bede, die hij uitspreekt in vs. 8-22. Dat lijkt niet zozeer een bede om hulp voor een vertaling, als wel voor een eigen groots en diepzinnig werk, waarvoor veel verstand en wijsheid nodig is. Dat het hem veel hoofdbrekens en inspanning gekost heeft, de compositie van het geheel eigenhandig op te zetten en uit te werken in alle onderdelen, blijkt uit de woorden van Vostaert, die zijn afgebroken werk overnam en hem vanaf vs. 23 als eigenlijke schepper van de roman introduceert:

> Dies bat Penninc *diene maecte*
> Ende menighen nacht daer omme waecte
> Eer hijt vant in zijn ghedochte
> Dat hi den boec ten ende brochte
> Daer hi tbeghin of heift gheseit.

Eigenlijk hebben we geen enkele reden, om aan de oprechtheid van deze proloog te twijfelen. Het verwijzen naar een Franse bron zou voor Penninc eerder aantrekkelijk geweest zijn, omdat zijn werk daardoor in de ogen van zijn publiek aan waarde gewonnen zou hebben.

De hier gegeven interpretatie van de proloog forceert, naar mij voorkomt, nergens de tekst: het is een zeer natuurlijke gedachtengang[1]. Met Van Mierlo ben ik dan ook eens, dat de vertaal-theorie weinig kansen meer heeft.

Wanneer wij dus met vrij grote zekerheid mogen aannemen dat de jeeste van Walewein en het schaakbord een zelfstandige Middelnederlandse roman is, wil dat niet zeggen, dat Penninc

1 Vgl. voor deze passage echter ook blz. 340-41 van de inleiding.

alles zelf heeft verzonnen. Zo iets is in de middeleeuwse litteratuur vrijwel ondenkbaar. De zoëven geciteerde proloog erkent reeds ontlening aan de mondelinge traditie. Maar bovendien hebben de dichters velerlei bekende motieven, gevarieerd naar eigen behoefte, inzicht of smaak gecombineerd tot een nieuw geheel. Penninc zal voor de grote lijnen de leiding wel hebben gehad.

Mej. Draak heeft de verrassende verwantschap in het licht gesteld tussen deze Arturroman en het sprookjes-type, aangeduid als 'Aarne-Thomson 550' waartoe o.a. Grimms 'Der goldene Vogel' behoort. De bewering dat Walewein daarom 'een tot Arturroman omgewerkt sprookje' zou zijn, legt toch wel een wat al te zwaar accent op de sprookjeselementen in het verhaal. Zelfs al zou Penninc een sprookje tot uitgangspunt hebben genomen, dan is hij er toch wel heel vrij mee omgesprongen. Een zwak punt in het betoog van mej. Draak, hoe rijk aan gegevens en verruimend van inzicht, is ook dat zij manouvreren moet met sprookjes-versies, die pas in de moderne tijd zijn overgeleverd. Zelfs ben ik er niet van overtuigd dat de gesloten bouw van de Walewein beslist geïnspireerd moet zijn door een sprookjesvorm. Maar afgezien van het overnemen van sprookjesmotieven, zoals in vele Arturromans (of reeds in de voorstadia daarvan?), Penninc heeft ook motieven ontleend aan allerlei andere bronnen: het gevecht met een draak, het uitlenen van zijn paard Gringolet, het zwaard-met-de-twee-ringen, de reeds genoemde geschiedenis van gedode zoon van de gastheer, de wonderboom in Ysabeles tuin, de religieuze motieven rondom de 'dankbare dode', de smalle brug over de vagevuur-rivier.

Allerlei details en soms onregelmatigheden in de episoden wijzen er ook op dat Penninc met ontleende gegevens heeft gewerkt. Eigenaardig is b.v. dat Penninc in 666 bij de beschrijving van de geïsoleerde berg zegt: Al waerre een *kerstijn* up gheraect / Hine mochte nieuwer neder gliden / Hine viele int water in allen siden. Waarom speciaal een 'kerstijn' en niet algemeen 'yemant'? Wijst dit niet op overneming uit een

bron? In het begin van het verhaal is sprake van *Carlice* als Arturs verblijf; in 1586 in de episode van de jongeling met het kreupele paard zegt Walewein dat deze naar *Cardole* is gegaan; idem 1709. Is het niet alsof Penninc twee losse verhalen verbond waarin de verblijfplaatsen van Artur verschilden? Vostaert noemt slechts eenmaal Arturs burcht en sluit dan aan bij de laatste episode (zie 11055). Merkwaardig vind ik ook dat Penninc in 1641 in zijn strijd met de roofridder 'van fellen zeden' diens paard toespreekt met 'Lyaert' (vgl. ook 2176). Feitelijk is er voor Walewein geen enkele reden in dit verhaal dat veroverde paard een bijzondere naam te geven: mogelijk nam Penninc die naam zonder meer uit zijn bron over. Opvallend is ook dat de 'drie joncfrouwen' in het verhaal van Waleweins gevecht met de vier slechte ridders (vs. 3687 en vlgg., speciaal 4104 vlgg.) geen kik geven, hoewel er alle aanleiding toe geweest zou zijn. Alleen de eerste is een levende figuur, de andere drie zijn marionetten.

In dit verband herinner ik echter nog even aan blz. 355 van mijn Inleiding, waar de min of meer vage bron-vermeldingen der beide dichters staan genoteerd. Opmerkelijk was dat Vostaert veel meer en concreter verwijzingen naar 'bronnen' geeft dan Penninc. Misschien mag men aan zulke plaatsen niet veel waarde hechten: bronvermelding kan een traditioneel of zelfs wat stereotiep middel zijn om het gegeven verhaal in de waardering van de toehoorders of lezers belangwekkender te maken of meer schijn van realiteit te geven. Soms schijnen zulke omschrijvingen niet veel meer dan vers- of rijmvullingen. Toch wil ik in verband met het voorgaande betoog over mogelijke ontlening aan mondelinge en schriftelijke overleveringen op enkele dingen betreffende die verwijzingen in de tekst van beide dichters wijzen.

Van de 6 verwijzingen door Penninc, lijken er 5 op mondelinge overlevering te slaan. Ze hebben betrekking op: 1e. beschrijving van het schaakbord (59) en de achtervolging door Walewein (216) - 2e. de mededeling van algemene strekking dat W. altijd geneesmiddelen bij zich draagt (646), dus geen

speciaal episch motief - 3e. de verzorging van Gringolette bij de aankomst aan het hof van koning Wonder (842). Al deze plaatsen stroken dus met de opvatting dat Penninc als grondthema een gangbaar, maar niet schriftelijk overgeleverd verhaal verwerkte. In 2384 gebruikt Penninc ook de term 'seit men ons' maar onmiddellijk daarop zegt hij 'eist als men ghescreven siet' (2386). Dit zou dus op een schriftelijke bron kunnen wijzen. Het betreft hier nu merkwaardigerwijze een episode die althans ten dele overeenkomst vertoont met wat plaats vindt in de Franse proza-Lancelot: hier leent niet Walewein maar Lancelot zijn paard uit. In de verdere uitwerking lopen de verhalen niet parallel. Penninc heeft van die geschiedenis een belangrijk element in zijn hele compositie gemaakt: op de terugweg zijn Walewein en Ysabele de gasten van de door Walewein in het begin geholpen jongeling en vanuit zijn kasteel vindt dan de grote strijd tegen de wraakzuchtige hertog plaats. De verwijzing in 2386 nu wordt gegeven naar aanleiding van een detail uit het gevecht ter bescherming van de tot ridder geslagen jongeling, als koning Amadijs de geduchte ridder Alangremant verslaat. De naam van die ridder is Frans. Deze strijd wordt echter niet in de proza-Lancelot verteld, waar de hele episode beperkt is tot de daad van de uitlening van het paard zonder meer. Het is dus niet waarschijnlijk, dat hier de proza-Lancelot Pennincs voorbeeld is geweest, zoals Jonckbloet het zich dacht (Zie zijn Inl. Wal. II, 240). Van Mierlo zal in het verlengde van zijn geciteerde betoog (Versl. en Med. Kon. Vl. Ac. 1956) wellicht bereid zijn het omgekeerde te postuleren: Pennincs uitgewerkt verhaal het voorbeeld voor dat over Lancelot. Meer waarschijnlijk lijkt me echter een nog onbekende gemeenschappelijke geschreven bron. Dan is Pennincs vermelding geen slag in de lucht. Vergl. ook mej. Draak, diss. blz. 146-149. Niet geheel duidelijk is 3076-77: Die hadde ghewesen *letter wijs* / Hi mochte daer wonder hebben *ghelesen*. Slaat dat op in de zaal aangebrachte spreuken, waarover dan verder helemaal niet meer wordt uitgeweid? Of slaat het op de schriftelijke bron?

Veel talrijker en naar het lijkt concreter zijn, zoals gezegd, de

verwijzingen van Vostaert. Ze hebben betrekking op verschillende belangrijke episoden in het door hem behandelde gedeelte:

1e. Het verhaal van het geschonden gastrecht, dat ook bekend is uit de Moriaen (die daarin waarschijnlijk van de Walewein afhankelijk is, zie blz. 395) en uit de continuatie door Gerbert (zie blz. 374 vlgg.). De gedachte dat achter die overeenkomst een gemeenschappelijke schriftelijke (Franse) bron schuilt, wordt versterkt door de zinsnede: als ict las (8770). Daartegenover staat 9047 met 'seit men mi', maar dit slaat dan ook op de activiteit van de tovervos, die zeker niet een inherent element is geweest van de eventuele geschreven bron. Bij de ontsnapping nog in 9295: horic lesen.

2e. De episode van de roof van Ysabele door de zwarte ridder, die later Estor blijkt te zijn, en het gevecht met Walewein. Volgens mej. Draak behoort die geschiedenis ten dele en vooral in het begin tot de sprookjessfeer; maar verderop 'gaat die episode in een Arthur-avontuur over.' Welnu, in het begin bij de 'sprookjesachtige' beschrijving van de schone streek rondom de bron, waar de roof plaats vindt, gebruikt de dichter de vage term 'als ict heb vernomen' (9620). Verderop echter, vooral bij schildering van de gevechten, vermeldt hij herhaaldelijk *de* (*vraye*) *hystorie:* 9698, 9843, 9933, 10097. In 9898, waar hij zegt, dat Walewein niet het dodelijke zwaard met de twee ringen gebruikt, beroept hij zich naar het lijkt, nog uitdrukkelijker op een geschreven bron: *als ic las*. Opvallend is trouwens in dit verband dat Vostaert spreekt over een eed van W. het zwaard nooit te zullen gebruiken tegen 'kerstinen man'. Van die eed is in deze roman nergens sprake en hij is in strijd met de verschillende malen dat W. het zwaard reeds heeft gebruikt. Bovendien, hoe weet W. dat deze zwarte 'duivel' een 'kerstinen man' is? Is dit eigen vinding van Vostaert, of staat hij hier juist

onder invloed van een bron, die Penninc eventueel ‘vrijer’ had gebruikt?

3e. De strijd met de hertog. In 10313 is sprake van hetgeen ‘die jeest ons openbaert’; ook in 10751; in 10533 vermeldt Vostaert weer ‘dystorie.’ De woorden ‘jeeste’ en ‘hystorie’ duiden normaliter op geschreven (geschied-) bronnen (zie Mnl. Wdb. op die woorden). In 10829 na het gevecht maar nog steeds in hetzelfde verband, staat nog concreter: ‘seget *tgedichte*’.

4e. Terugkeer aan Wonders hof. Volgens mej. Draak behoort dit tot het sprookje. Of hier ook niet ‘sprookjesmotieven’ en ‘Arturgegevens’ dooreen liggen, lijkt mij nog geen uitgemaakte zaak. In dit verband gebruikt Vostaert niet alleen ‘seit die jeeste’ (1885) en ‘als ons segghen die hystorien’ (11011), maar ook ‘seghet daventure’ (11031).

5e. Terugkeer aan het hof van Artur. Sommige aanwijzingen zijn hier vaag: de aanwezigheid van Assentijn (so ict hebbe vernomen, 11077); de terugkeer van Roges met zijn vader naar eigen rijk (horic ghewaghen, 11113); de dubieuze kwestie of Walewein met Ysabele trouwde (sulke willen segghen hier, 11103). Minder past hierbij misschien 11093 ‘seghet die jeeste’ (feest ter ere van de teruggekeerde Walewein). Merkwaardig is ook 11165: ‘men vint oec ghescreven in brieven’. Wat dat voor ‘brieve’ moeten zijn, is niet duidelijk; mogelijk is het woord om het rijm gekozen. En geheel op zichzelf staat ‘ons orcont die walsce tale’, wanneer verteld wordt dat het meegebrachte schaakspel de hele ridderzaal verlichtte.

Nogmaals gezegd, men kan al deze verwijzingen als onzeker ter zijde schuiven. In het licht van het bronnen-onderzoek, zoals dat tot nog toe (slechts onvolkomen) heeft plaats gehad, ben ik toch niet direct geneigd alle te berde gebrachte gegevens zonder meer als schijnverwijzingen naar slechts ‘denkbeeldige’

bronnen te beschouwen. Ik geef bij voorbaat toe, dat de verwijzingen van Vostaert onder 3e. de hypothese, dat de keuze van de gebruikte vormen afhankelijk is van de omstandigheid of hij naar een schriftelijke dan mondelinge 'bron' verwijst, schijnen te verzwakken. Maar hoe onzeker is nog heel onze kennis omtrent Penningcs en Vostaerts bronnen. In vele andere gevallen lopen de gegroepeerde gegevens toch merkwaardig parallel met uit andere overwegingen gerezen vermoedens omtrent schriftelijke of mondelinge achtergronden. Het is nog geen tijd voor al te boude conclusies. Dat Penninc bronnen gebruikte en dan ook schriftelijke, is uit alles toch wel aannemelijk. Welke dit precies zijn geweest en hoe dus de juiste verhouding van zijn compositie daartoe is, valt nog niet exact uit te maken. Mogelijk zal een voortgezet onderzoek hierover meer klaarheid brengen. Ik durf uit de tot nog toe bekende gegevens en beschouwingen echter wel te concluderen, dat Penninc, naar het schijnt, een van onze grootste epische kunstenaars in de middeleeuwen is geweest, die op originele wijze van elders bekende Artur-gegevens en stof van verschillende herkomst, met rijke fantasie, heeft vervormd en met een sterk gevoel voor compositie en een machtig beeldend talent, heeft gecombineerd tot een nieuw boeiend epos van ridderlijke daden en zielegrootheid: 'soe es utermate scone!' Penninc is in de volstrekte zin de dichter van deze idealistische roman. Vostaert is zijn begaafde secondant, die het helaas afgebroken dichtwerk naar de aanwijzingen van de meester heeft voltooid 'so hi best mochte'. Daarmee heeft hij dit kunstwerk voor het nageslacht bewaard. Het is bijna ondenkbaar dat deze jeeste hun enige schepping is geweest.

III. Datering van het epos.

Voor de bepaling van de ouderdom van de jeeste van Walewein en het schaakbord bestaan geen rechtstreekse, exact beslissende gegevens. De tijd van ontstaan is slechts te benaderen

met behulp van allerlei secundaire argumenten die men echter met de nodige voorzichtigheid moet hanteren en tegen elkaar afwegen. Te Winkel hield zich in De Ontwikkelingsgang der Nedl. Letk. I, 294 geheel op de vlakte: ‘geschreven vóór 1350, maar hoe lang er voor valt in de verste verte niet te bepalen.’ Zo somber hoeven we gelukkig niet meer te zijn. Zijn negatieve houding hangt waarschijnlijk samen met zijn opvatting, betreffende de verhouding tussen de Walewein en de Moriaan, waarover straks meer.

Jonckbloet, die de Walewein beslist als vertaling uit het Frans beschouwde, plaatste dat vermeende Franse origineel ‘ongetwijfeld in de eerste jaren der dertiende eeuw’, maar de vertaling van Penninc en Vostaert ‘niet veel jaren later, denkelijk wel vóór 1250 (Geschied. Nedl. Letk. I. (4e dr.), 349; vgl. ook zijn Waleweinuitgave II, blz. 125-141). Kalff nam met overtuiging die datering over: deze roman is ‘eer tot de eerste helft (van de 13e eeuw) dan tot de tweede te brengen.’ (Gesch. d. Nedl. Letk. I, 121). Van Mierlo bepleitte nog onlangs in een mededeling van de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letk. (nov.-dec. 1953) met grote klem dat ‘de roman van Walewein niet alleen zeer oud is, wat vrij algemeen reeds wordt aanvaard, maar nog tot de XIIe eeuw opklimt en uit omstreeks de jaren 1175-1190 kan dateren.’ (blz. 734). Voor Vostaert concludeert hij ‘dat hij wel niet zo veel later dan Penninc heeft gedicht.’ Hij laat in deze publikatie verschillende door vorige schrijvers reeds te berde gebrachte argumenten nog eens de revue passeren, werkt ze uit of om, en voegt er enkele nieuwe aan toe. De voornaamste kwesties die in discussie zijn gebracht, zijn de volgende. Ik houd mij bij deze kritische bespreking aan de volgorde in Van Mierlo's betoog.

1. *De rijmtechniek*. - Kalff wilde het ‘vrij groot aantal *assonerende* rijmen’ zien als een bewijs voor hoge ouderdom. Erg overtuigend is dit argument niet, want het aantal werkelijke assonanties is bij Penninc juist gering. In de eerste 2000 vss. telde ik tien gevallen: ghesleghen / bleven (199), open / gheloken (259),

carbonkel / donker (891), slapen / onghemaken (954), kint / jonghelinc (1005), knape / sake (2 × : 1399, 1929), draghen / draven (2 × : 1515, 1545); bovendien prime / scinen, volgens de lezing althans van Jonckbloet, een emendatie voor hs. pinen / scinen (1349).

Iets anders is het *onzuivere* rijm. Verschil van vocaaltimbre is zeldzaam. Gevallen als harde / aerde (355), ontfaert / beghert (97), stene / cleine (426; tegenover stene / clene in 590, 895), verbrawen / clauwen (513; tegenover grawe / winbrawen 1407) berusten op spellingvarianten of taalveranderingen, eventueel vernieuwingen door de kopiisten. Zo ook waarschijnlijk: josteren / avontueren (1145), waarvoor mogelijk is te lezen jostieren, zodat de vocaalnuancen weinig verschillen. Men moet natuurlijk bij dit alles niet vergeten dat we te maken hebben met een hs. uit 1350, dus ruim 100 à 150 jaar na de gepostuleerde datering van de jeeste zelf. Dat bemoeilijkt ook de beoordeling van het rijm van woorden met of zonder slot-n. In Jonckbloets tekst, waarmee zowel Van Mierlo als Kalff opereerden, komen in de eerste 2000 vss. 29 gevallen voor, maar 21 daarvan berusten op normalisering van de verbuiging. Bij het rijmen van een verbogen subst. met een werkwoordsvorm laat Jonckbloet herhaaldelijk een buigings-n weg (plur. of fem. sg. zwak): raden / stade (165 hs. staden), maken / zake (223, hs. zaken), helle / quellen (553, hs. hellen), ghebonden / sonde (475 hs. sonden); zie verder: 237, 239, 467, 480, 807, 1019, 1349, 1851, 1881, 1921, 1975. Elders voegde Jonckbloet een -n toe, waar het hs. geen heeft: ziden / blide (965 hs. zide), blide / tiden (978 hs. tide); verder 1120, 1273, 1305, 1392. In de 8 overblijvende gevallen bestaat de ‘onzuiverheid’ dan inderdaad: drussate / saten (43), ontvaren / ghevare (253), saken / scake (823), aten / onmate (944); verder: 1053, 1089, 1215, 1880. Ik wil niet ontkennen dat de afschrijvers van L. of eventuele voorgangers die onzuiverheid van het rijm kunnen hebben weggewerkt door ‘moderner’ verbuiging, zodat men zou kunnen concluderen dat Penninc zulke rijmen zonder bezwaar accepteerde. Maar men moet met conclusies toch wel voorzichtig zijn. Verdam heeft zich juist beijverd verschillende onregel-

matige rijmen weg te werken (vgl. aant. 953). Merkwaardig is nu dat Van Mierlo mogelijk naar zijn voorbeeld de zuiverheid van rijm, waarbij hij ook rekent het geringe aantal rijke rijmen (Ar*ture* / avon*ture*) en ontbreken van -like / -like, beschouwt als 'bewijs voor hogen ouderdom'!

Van Vostaert heet het dan dat hij 'reeds verder gaat'. Van Mierlo meent bij hem meer rijke rijmen te kunnen signaleren, b.v. dele / merendele (9183), mesval / ongheval (8307); en vooral veel rijmen van woorden op -like. Maar zijn bewering 'men zal van hem zelden honderd verzen lezen, zonder er voorbeelden van aan te treffen' acht ik enigszins overdreven, op grond van mijn analyse van de eerste 2000 vss. van Vostaert (vs. 7835-9835). Daarin heb ik 8 × een rijm als cortelike / serichlike (9062) gesignaleerd; nl.: 8007, 8539, 8747, 9643, 9737, 9769, 9775. Dat is dus 1 op 250 verzen. Eenmaal trof ik het rijm van -hede, dat Van Mierlo 'nog niet' ontdekte: kerstinnede / waerhede (8931). Het aantal rijke rijmen is bij Vostaert toch ook gering.

In het aantal onzuiverheden t.o.v. de slot-n blijft hij beneden Penninc's aantal werkelijk in het hs. overgeleverde rijmen, totaal slechts vier: rouwe / joncfrouwen 8075, ghenade / beraden 8649, saken / ghemake 8889; terwijl 8713 waarschijnlijk op een schrijffout berust: striden (lees: stride) / blide. Daarentegen is het aantal door Jonckbloets normalisering ontstane gevallen nog groter dan bij Penninc, totaal 30; door J. weggelaten -*n*: 8268, 8296, 8437, 8025, 8734, 8755, 8962, 8983, 9083, 9100, 9103, 9146, 9179, 9297, 9307, 9417, 9484, 9518, 9525, 9535, 9707, 9803, 9828; veel minder vaak betreft het hier door J. toegevoegde -n: 8374, 8468, 8518, 8662, 9193.

Andere onvolkomenheden berusten in Vostaerts gedeelte waarschijnlijk ook op spellingvarianten of moderniseringen van afschrijvers: mede / seide (8493), seide / overmodichede (8589), ghenadechede / seide (8652); volcomt / noemt (8593); frotsieren / crayeren (8140); paert / begheert (8657), part / vaert (8717); hem / ben (8864); ghemene / Waleweine 8949; een schrijffout is fijn / Assentijne in 8166.

Alles bij elkaar ontlopen Penninc en Vostaert elkaar dus niet zover. Alleen: assonanties heb ik bij V. in de onderzochte vss. niet aangetroffen; overigens is hij wat vrijmoediger in het rijm op *-like* en *-hede*. Reden voor Van Mierlo's conclusie 'Penninc is de meerdere van Vostaert als kunstenaar' zie ik *hierin* niet. Ook geven deze dingen weinig houvast voor preciese bepaling van de ouderdom van het gedicht. Wel mag men uit het geringe verschil tussen Penninc en Vostaert waarschijnlijk concluderen dat er tussen hun werkzaamheid geen lange tijdsperiode ligt.

2. In de tweede plaats wijst men op de vaste bouw van het vers met vier heffingen, zonder lange dalingen; en vooral ook drieheffige verzen met slepend rijm: Góde van hóghen ríkè. Vostaert zou dan weer, als jongere dichter, 'reeds minder streng' zijn; 'zijn vers is losser en vertoont een neiging om de dalingen aan te vullen. Het is minder geladen met inhoud en grijpt nog al eens naar stoplappen.' Dat er verschil in versbouw is tussen Penninc en Vostaert acht ik juist, maar of Van Mierlo het hiermee doeltreffend gekarakteriseerd heeft, betwijfel ik. Deze dingen zijn slechts uit te maken door een zorgvuldige analyse en statistiek. Van Mierlo houdt er ook geen rekening mee dat afschrijvers na 100 à 150 jaar het versritme kunnen hebben aangetast door invoegingen en verlengingen. Mijn vergelijking van de hss. L. en G. toont dat voor de Walewein duidelijk aan, zie blz. 428 en de aantekeningen. Overigens lijken Van Mierlo's opmerkingen in strijd met de stilistische analyses van zins- en versbouw op blz. 346 en vlgg.

Een andere eigenaardigheid die mij 'oud' lijkt, althans typerend voor de oudere epiek, is de doorbreking van het rijm door de zinsverbinding: herhaaldelijk verbindt de dichter nl. niet rijmende regels tot een syntactisch nauwer geheel. Na afwijkingen van die ritmische regelmaat' door kortere of omvangrijker, bewogen perioden, keert hij toch gemakkelijk terug tot die rustige aaneenschakeling. Men leze b.v. de volgende verzen, waarbij ik de lichte syntactische pauzen met één, de

zwaardere met twee verticale streepjes aangeef: ‘Ic bat hem allen met genaden / dat si mi binnen souden laten. // Doe swoeren vaste bi caritaten / die heren dat sijs niet en daden. // Daerne hadde niemen genaden. // Si seiden, si souden mi ontliven; / ende trocken swerde ende cniven / ende torden mi an met omminnen. // Ic seide, si mochten lettel winnen; / ic bat hem dat sijs onberen. // Ende als si emmer mijns begeren / lietic die tale ende vinc ten swerde. // Die alre eerst mijns begherde / onthaeldic so ic eerst mochte // so datter niemen meer en rochte / mijns tontbeidene; ende si vloen! // Si hieten ju die porte ondoen: // Si quam in ende ic quam mede. // Nu biddic ju op hovescede / dat ghi mi laet hier binnen bliven.’ // Echt riepen si: ‘Spi ketyven / dat ghi ju enen man liet dwingen! // Riddere, ju en helpt gheen dingen: / Gheeft ju up, ghi sijt ghevaen! // Sekerlike, het es ghedaen.’ etc. (vs. 6264-6288). Hetzelfde verschijnsel doet zich voor bij Vostaert. Een episode wordt dikwijls met gepaard rijm afgesloten: een wending begint dus ook vaak met een nieuw paarrijm. Maar al spoedig bereikt de dichter weer de gewilde oneven verbinding, b.v.: Die dode leetde die joncvrouwe / ende Waleweine uut al sonder rouwe. // Darne was in ghene stede / slot so vast, het en ondede / so waer so die dode quam. // Doe leide hi Waleweine daer hi nam / sine wapine, die hi daer brochte; // want hi els ne ghene ne rochte / sonder die sine: si waren so goet. // Doe etc... (8399-8408).

Voordat wij echter zulke eigenaardigheden in de versstructuur kunnen gebruiken voor de typering van bepaalde auteurs of de datering van dichtwerken, moet er nog heel wat gedaan worden op het gebied van de stilistische analyse van zin en vers. Juist de verhouding van die twee en het daardoor bepaalde ritme in de opeenvolging van verzen is van belang.

3. Opmerkelijk is voorts het groot aantal *oude* woorden, zowel bij Vostaert als bij Penninc, die in 13^{e} eeuws Middelnederlands niet meer algemeen in gebruik zijn geweest, of in die eeuw uitsterven. Reeds Jonckbloet verzamelde er een groot

aantal (Wal. II, 135). Van Mierlo somt ze nog eens op, met kleine notities, en onderscheiding van Pennincs en Vostaerts aandeel. Zie mijn woordenlijst.

Toch geven ook zulke woorden geen stevig houvast voor datering, althans niet in die extreme zin als Van Mierlo wil, nl. dat ze terugvoeren tot *voor* de 13e eeuw. De epische stijl bewaart meermalen archaïsmen. Sommige zijn ook niet zo beperkt in het mnl. taalgebruik als Van Mierlo suggereert: *wieken* b.v. komt bij Maerlant voor in Alex. III, 188; maar ook in Rein. II, 7620 en als vakterm bij Yperman, 14; verder noemt het Mnl. Wdb. nog ettelijke vbb.; *verbrawen* 'verroeren' leeft waarschijnlijk voort in Kil.'s 'verbreeuwt' en in Zaanlands 'verbreeuwen' (= zijn gelaat vertrekken, van kleur veranderen); *tenten, tinten* is nog bekend aan Kil. en leeft voort in 'tintelen'; *ghelovich* voor 'moe' komt ook voor in Moriaan en bij Maerlant, en in allerlei afgeleide betekenissen is het zeer verbreid; het staat bovendien naast *ghelove, love, loof*, dat tot in de tegenwoordige dialecten voortleeft. Ook al zijn bepaalde woorden niet door veel vindplaatsen in het Mnl. Wdb. vertegenwoordigt, daarom zijn ze nog niet altijd 'uitgestorven in de 13e eeuw'. Al met al geven ze geen recht de Walewein beslist vóór de 13e eeuw te dateren. Opmerking verdient nog dat de afschrijvers ruim honderd jaar later, die woorden lieten staan[1].

4. Het vrij grote aantal *romaanse* woorden bij Penninc (zo beperkt als Van Mierlo het voorstelt, is het niet, zie mijn vergelijking op blz. 358) en het grote aantal bij Vostaert zijn weinig bruikbare criteria, zolang we het gebruik van Franse woorden in het Mnl. niet nog scherper kunnen dateren. Opvallend is natuurlijk wel het sterk toenemen van Franse woorden bij de

1 Bij enkele woorden heeft Van Mierlo zich vergist: *anwisse* dat hij niet thuis kan brengen, staat wel in Mnl. Wdb. onder *anguisse; gove* komt in de tekst niet voor, het bestaat trouwens helemaal niet (verschrijving voor *goec*?); *dreesc* berust op leesfout van Jonckbloet, die reeds lang achterhaald is (zie aant. op 546), het moet zijn *creesc; naemwise* is geen bijwoord, zoals V.M. meent en dat hij niet thuis kan brengen: het is 'namen wi se'. Zie de woorden in mijn Wdlijst.

vermoedelijk toch wel jongere Vostaert. Weerspiegelt zich daarin een toenemen van de Franse invloed op Vlaanderen? Vlaanderen was door zijn graven steeds al gelieerd aan het Franse hof. Maar pas na de dood van Boudewijn IX van Vlaanderen in 1205 zag de Franse koning Filips Augustus zijn kans schoon, Vlaanderen weer volledig en daadwerkelijk onder zijn macht te brengen, een politiek die door de slag bij Bouvines in 1214 bekrachtigd werd. Moeten we dan Vostaert ons denken in die periode na 1214 en vóór de kentering in het midden der eeuw? En werkte Penninc dan vóór 1214? Maar al deze hypothesen zijn te vaag om er op te kunnen bouwen.

5. Als kenmerk van hoge ouderdom wijst Van Mierlo nog op de neiging tot *herhaling* bij Penninc, typerend voor *primitieve* poëzie. Deze opmerking kan aansluiten bij die welke ik in hoofdstuk II, D en E heb gemaakt: het gebruik maken van stereotiepe epische formules en herhaling van zelfde of bijna gelijke omschrijvingen voor soortgelijke handelingen. Er zijn bij Penninc zeker nog meer kenmerken van de oude epische vorm te noemen. Zo de variërende herhaling of omkering van de zinsconstructie via een bepaling die de eerste zin sluit en de volgende variërende zin opent: Deer Walewein *weerde hem* metten handen / ende metten zwaerde ende metten scilde / *weerde hem* Walewein, die milde, 346 - Deer Walewein slouch met sporen tpaert / ende *reet wech* zere dan den telt / ter poorten uut ende over tvelt / *reet hi wech* met zire macht 4754 - Ende hi sat up, so hi eerst mach / ende *voer wech* herder dan den telt / bi nachte over dat woeste velt / *voer Walewein* met gonen parden / ende metter joncfrouwe zire varden, 4419. - Maar ook met deze en dergelijke stijlkenmerken kunnen we niet uitmaken of de Walewein geschreven is nog in de 12^{e} dan wel in de 13^{e} eeuw.

6. Doeltreffender zijn mogelijk de argumenten die op inhoud, motieven of mogelijk bronnen en invloeden betrekking hebben. De naam *Walewein* wijst echter weliswaar op inheemse traditie

vóór Franse invloed, maar zegt niets voor het ontstaan van deze roman; ook in andere Middelnederlandse romans is Walewein de gewone naam.

7. Het ontbreken van het Graalmotief of enige zinspeling daarop bij het noemen van ridders der tafelronde schijnt wel te pleiten voor ouderdom. Dat Graalmotief komt het eerst op in de laatste roman van Chrétien de Troyes, Perceval (± 1180, mogelijk in Vlaanderen aan het hof van de graaf geschreven). Maar daartegenover staat dat er ook romans na die voortgaande ontwikkeling van het graalmotief, zijn geschreven, geheel buiten die mystieke sfeer van het geestelijk ridderideaal, b.v. Moriaan, Ferguut, e.a. - We kunnen dus moeilijk op grond hiervan de Walewein vóór de Perceval plaatsen.

8. Vernuftig is Van Mierlo's argument dat de 'Queste van een schaakbord' niet denkbaar meer is ná dat de 'Queste del Graal' algemeen in de litteratuur was doorgedrongen: 'dat is voor het einde der 12^{e} eeuw.' Een spitsvondigheid! Maar overtuigend? Is niet het componeren van een queste van het schaakbord, intellectueel motief van het wereldlijke ridderschap, denkbaar als tegenhanger van dat graalmotief, juist door iemand uit de ridderstand of het adellijk milieu, die zich de hoofse wereldlijke ridder tot ideaal stelde? En bovendien, als eerst in ± 1180 het graalmotief zijn ontwikkeling begint, is het dan kort daarop al zo dominerend in het hoofse epische genre dat alle questes naar andere objecten uitgesloten moeten worden geacht? De argumentatie lijkt me geforceerd.

9. Belangwekkend vind ik Van Mierlo's betoog over de schone vrouwen, die het voor koning Amoraen moeten afleggen tegen Ysabele (vs. 3427-43): de lijst van beroemde schoonheden in Maerlants Alexander VIII, 102-129 is veel omvangrijker. Uit die vergelijking zou kunnen volgen dat Penninc nog niet de Floris ende Blancefloer kende, noch de Parthenopeus, Amadas en Isdoine, Amphonie, en zelfs niet Perceval en Lancelot; m.a.w. 'dat P. geen romantische literatuur meer

heeft gekend na ongeveer 1180-90. Hij moet geleefd en gedicht hebben op het einde der XIIe eeuw.' Maar is dit betoog werkelijk dwingend? Was het nodig dat Penninc in dat verband alle bekende schoonheden opsomde, een overladenheid die meer de weetgierige Maerlant typeert, dan de beheerste kunstenaar Penninc? Ik zie niet in dat Penninc hier per se volledig heeft willen zijn, zoals Van Mierlo beweert.

En waren die andere romans allemaal zo algemeen gelezen en bekend, reeds in de eerste helft der 13e eeuw? Eén ding pleit in ieder geval in Van Mierlo's betoog tegen hemzelf: dat Maerlant in 1257 in zijn Alexander wel spreekt over 'die gone die haere ghile / met Waleweine hilt ghereet' en daarmee zinspeelt op de Walewein uit de Perceval (le conte del Graal), maar niet rept van Walewein en Ysabele uit Penningcs gedicht. Ik wil daaruit nu niet concluderen, dat Penninc zijn jeeste schreef *na* 1257, maar wel dat men met negatieve argumenten, zoals het niet voorkomen in bepaalde teksten van namen of zinspelingen op vroegere literatuur, voorzichtig moet zijn.

10. Moeilijk te beoordelen is ook de relatie tussen de Reinaert en de Walewein. In vs. 5898 zinspeelt Penninc op de *vos* uit het dierenverhaal, en in 8588 op Ysengrijn. Maar Van Mierlo betoogt dat Penninc daarmee bewijst nog geen weet te hebben van de Reinaert of de Roman de Renart, en aangezien '*zelfs* J.W. Muller aanneemt dat Van den Vos Reinaerde in *een eerste redactie althans* nog uit de 12^{e} eeuw dateert' concludeert Van Mierlo dat de Walewein wel 'uit de tijd vóór Van den Vos Reinaerde moet dateren: uit de tweede helft van de twaalfde eeuw.' Hij had er de commentaar van Buitenrust Hettema bij kunnen halen, die op merkwaardige parallellen wijst tussen plaatsen uit de Reinaert en verschillende romans, zoals Elegast, Lorreinen, Floris, maar ook Walewein, Moriaan, Ferguut en zelfs in het bijzonder Troyen en de Alexander van Maerlant[1]. Het parodiëren van ridderromans en speciaal Walewein zou op zichzelf Van Mierlo's betoog nog in het gevlij kunnen komen, omdat dan de Walewein vóór de Reinaert moet gesteld worden.

1 Zie hfst. XX-XXII. Men vergelijke de parallellen die B.H. noemt tussen Wal. en Rein. op blz. LXV, o.a. W. 322/R. 689; W. 1757/R. 435; Wal. 203-4/R. 2767-68, etc.

Dan zouden echter ook de Moriaen en Ferguut zo vroeg gedateerd moeten worden. En voor Maerlant is dat glad onmogelijk. Buitenrust Hettema dateert de Reinaert dan ook in ± 1268. Dat is natuurlijk de redactie zoals wij die kennen, zij het dan in een later afschrift, terwijl Van Mierlo zinspeelt op Mullers theorie, betreffende de 'eerste redactie'. Maar die is ons niet overgeleverd en berust op hypothese evenals de datering er van. Neemt men nu met Van Mierlo aan dat de Reinaert nagenoeg in de ons bekende vorm reeds stamt uit het eind van de 12e eeuw, dan moet men bedoelde parodieën op latere ridderromans ontkennen en parallel-plaatsen negeren of verklaren als toevallige overeenkomsten op grond van algemeen gangbare epische vormen, eventueel als inmenging van latere kopiisten. Tenslotte echter is ook Van Mierlo's datering van de Reinaert slechts een theorie, waartegen heel wat bezwaren in te brengen zijn. Een vast punt om van daaruit de Walewein te dateren biedt zij dus ook niet.

11. Meer houvast geeft de relatie van de Walewein tot de Moriaen. Het gevecht met de rode ridder en het daarmee samenhangend motief van het 'geschonden gastrecht', episoden die ik reeds op blz. 374 genoemd heb, vinden hun parallellen in de Moriaen. Het bevreemdt mij dat Van Mierlo in zijn betoog over deze samenhang, slechts Te Winkel aanhaalt, en niet Jonckbloet, noch de spitse analyse van mej. Draak[2]. De afhankelijkheid van de Moriaen t.o.v. de Walewein staat daarmee wel vast. Het komt dus aan op de datering van de Moriaen. Natuurlijk kan men hem heel wat vroeger plaatsen dan de

2 Het citaat, dat Van Mierlo uit Te Winkels uitgave v.d. Moriaen geeft (zie daar blz. 55-56) wekt de indruk als zou T.W. toen reeds de mening zijn toegedaan, dat de Moriaen van de Walewein afhankelijk is. Dat is in strijd met zijn conclusies op blz. 44, waar hij de zaak in het midden laat en tot de hypothese neigt, dat W. en M. onafhankelijk van elkaar op een Franse bron terug gaan. In de Ontwikkelingsgang I, 292 schijnt hij aan te nemen dat de Moriaen een wijziging brengt van de gegevens uit Wal. Zie Jonckbloet, Wal. II blz. 261; maar duidelijker aanvaardt J. de afhankelijkheid van M. in Geschied. Mnl. Dichtkunst II, (1852), 108 en Gesch. Nedl. Letk. I (1884) blz. 322. Zie vooral A.M.E. Draak, Onderzoekingen over de Rom. v. W. 183-196.

compilatie van Lodewijk van Velthem, waarin hij ons is overgeleverd. Ik heb er vrede mee dat hij omtrent het midden van de 13e eeuw wordt gesitueerd, zoals te Winkel reeds deed, eventueel nog wat vroeger. Op de argumenten daarvoor ga ik hier niet in. Vergelijk Van Mierlo's verhandeling voor de Kon. Vlaamse Academie 'Bij een Moriaen-fragment' (sept./okt. 1955). 'Dat er tussen de Walewein en de Moriaen een helen tijd' moet worden aangenomen, zoals Van Mierlo betoogt (blz. 733 v. zijn verhandeling over de Wal.) omdat de Moriaen-dichter in de gastheer een gewetensconflict uitbeeldt, acht ik niet overtuigend. Dat de Walewein valt in een tijd 'toen de hoofse opvattingen zich nauwelijks uit de grotere feodale ruwheid hadden ontwikkeld' lijkt mij een onbewezen stelling. Integendeel is de hoofsheid in de Walewein reeds zeer sterk ontwikkeld. Daar tegen strijdt niet, dat als tegenspelers van de hoofse Walewein nog verschillende onhoofse figuren optreden. De verandering in de uitbeelding van de gastheer door de Moriaendichter behoeft helemaal niet zoveel tussentijd te doen veronderstellen. De Moriaen kan betrekkelijk kort na de Walewein gedicht zijn. Sfeer en epische techniek komen sterk overeen.

12. De afhankelijkheid van de roman van de 'Ridder metter mouwen' t.o.v. de Walewein, zoals die door mej. Draak (Onderzoekingen etc. blz. 170-173) is aangetoond, brengt ons niets verder, omdat deze roman tevens afhankelijk is van de Moriaen (Zie mej. B.M. van der Stempel, Roman van den Riddere metter Mouwen (1914), blz. XXIII-XXVIII), en dus nog iets jonger moet zijn.

13. Tegenover de invloeden die de Walewein heeft uitgeoefend op jongere Middelnederlandse romans, waardoor een, zij het slechts relatieve tijdgrens wordt aangegeven, is het van belang te letten op mogelijke invloed van Franse bronnen op de Walewein. Het is jammer dat in Van Mierlo's betoog over de datering deze dingen niet ter sprake worden gebracht.

In de eerste plaats is de uiterst smalle brug over de vagevuur-

rivier (vs. 4958: hen was noit scers / ghesmet van ysere no van stale / also scarp ....) een uit Chrétiens Perceval, en uit latere Graalromans, bekend motief. Mej. Draak wijst zelfs op de parallel tussen de twee passages over de rivier bij Chretien (de smalle brug en de z.g.n. 'waterbrug') en de twee mogelijkheden in de Walewein, nl. de brug en de duwiere. Al gaat dus Penninc bij de toepassing en uitwerking van deze gegevens zijn eigen gang, we krijgen wel de indruk dat hij door de voorstelling van Chrétien is geïnspireerd. Bij voorbaat hoeft men het echter niet uitgesloten te achten dat Penninc het motief ergens anders vandaan heeft gehaald.

14. Moeilijk te beoordelen is het motief van het 'zwaard met de twee ringen'. De eerste, maar zeer beknopte aanwijzing van een dergelijk wonderzwaard komt weer voor in de Perceval van Raoul de Houdenc, de eerste Perceval-continuatie, de prozaroman La Queste del Saint Graal en de Mnl. Perceval-bewerking in de Lancelotcompilatie wordt het motief herhaald en op verschillende wijzen uitgewerkt. Nu wijkt het verhaal in de Walewein in kardinale punten van al die bewerkingen af. Zelfs verschilt de naam: in plaats van 'l'espee aux estranges renges (= tswaert metten wonderliken ringen) spreekt Penninc van het 'swaret metten *tween* ringen'; verder zijn eigenschappen en gedrag nogal verschillend. In tegenstelling met Jonckbloet (Wal. II ...) meent daarom mej. Draak dat er in dit opzicht geen invloed van de prozaqueste 'op de conceptie van het sprookjesachtige toverzwaard in de roman van W.' moet worden aangenomen. (Zie haar uitvoerige analyse op blzz. 149-160). Toch ben ik door dit betoog niet overtuigd. We weten langzamerhand wel, dat Penninc niet iemand was, die zijn bronnen zo maar slaafs navolgde. Hij ontleende hier en daar motieven, werd door deze en gene geïnspireerd, maar wijzigde, combineerde, breidde uit of fantaseerde naar eigen inzicht, met oog op eigen doel. Het lijkt mij heel wel denkbaar dat, terwijl de schrijver van de Queste het zwaard voor Galaad bestemde, juist Penninc die immers de traditie van de wereldlijke Arturroman volhield,

daardoor op het idee kwam het zwaard voor zijn ideale held, de hoofse Walewein, te reserveren. Die gedachte werd trouwens door zijn bronnen gesuggereerd. De voorgeschiedenis van Salomo had voor hem geen zin. Hij paste de herkomst aan bij zijn compositie: familiebezit van koning Amoraen. Penninc heeft dan ook het gedrag van het zwaard enigszins veranderd en het meer gemaakt tot een exclusief voor Walewein geschikt middel om zijn rol in de jeeste te kunnen vervullen.

Vostaert heeft dat bovennatuurlijk karakter minder goed volgehouden. De naamsverandering acht ik ook niet zo beslissend: het verschil lijkt me gering; in de Franse voorstelling zijn die 'estranges renges' toch ook steeds 'twee' ringen. Mogelijk werd die verandering ingegeven door het weglaten van de mysterieuze voorgeschiedenis. Bij alle veranderingen blijven er toch immers opvallende overeenkomsten: een zwaard omgeven door of bestuurd door bovenaardse macht, bestemd voor een bijzondere, uitverkoren persoon van hoogzedelijk karakter; een opschrift dat aard en bedoeling omschrijft of een waarschuwing bevat tegen onbevoegden; een dreigend en zelfs gerealiseerd gevaar voor ieder die het uit de schede trekt of het beetgrijpt of gebruikt, behalve de persoon voor wie het bestemd is. De verschillen zijn m.i. eerder secundair en gradueel, dan principieel. Misschien heeft Penninc ook de andere versies gekend. In de Meraugis de Portlesguez en in de Perceval-continuatie wordt namelijk het wonderzwaard ook met Gauvain (= Walewein) in verband gebracht: hij gaat er op uit om het te zoeken. In ieder geval echter geeft Penninc de beste toepassing en uitwerking van het motief: het is een organisch element geworden in zijn verhaal. Wanneer men niettemin de relatie tussen Queste en andere vervolgen op de Perceval aan de ene kant en de Walewein aan de andere kant op dit punt verwerpt, blijft het toch nog waarschijnlijk, dat Pennincs wonderzwaard teruggaat op de aanwijzing van Chrétien de Troyes.

15. In de derde plaats vindt de episode van het uitlenen van Gringolet aan de benarde jongeling op het kreupele paard

(Wal. vs. 1351 vlgg.) haar parallel in de Franse proza-Lancelot (Zie Jonckbloet Wal. II 240 en Draak, Onderzoekingen etc. blz. 147 vlgg.). Ondanks verschillen tengevolge van aanpassingen bij zijn verhaal-kader, is de overeenkomst zo groot dat er verband moet bestaan. Het feit dat het motief in de proza-Lancelot slechts een ondergeschikte rol speelt, maar door Penninc gemaakt is tot een belangrijk element in zijn verhaal, dat ook hervat wordt op de terugtocht van Walewein en Ysabele naar koning Wonder, was voor Jonckbloet geen belemmering om aan te nemen, dat Penninc het motief aan de proza-Lancelot ontleende. Dit moet echter op z'n minst dubieus worden geacht. Vgl. blz. 382.

16. Tenslotte is er dan nog de episode van Estor aan het eind van het verhaal. Deze broer van Lancelot schijnt voor het eerst in de Arturlitteratuur te worden vermeld in de proza-Lancelot.

17. Samenvattend kunnen we nu zeggen, dat we vermoedelijk de Walewein historisch moeten plaatsen tussen de Moriaen en de proza-Lancelot en de Queste, c.q. de Perceval van Chrétien de Troyes.

Dan is de datering van Van Mierlo wat te vroeg. De Perceval van Chrétien wordt gewoonlijk gedateerd in ± 1180/82; de genoemde proza-verhalen rondom 1200 (J.D. Bruce, The Evolution of Arturian Romance I, 450-53; dat is dus wat vroeger dan F. Lot, Etude sur le Lancelot en prose, blz. 126-140).

Tenzij men aannemelijk maakt, dat Penninc de te berde gebrachte gegevens buiten de genoemde Franse bronnen om ontleende aan oudere schriftelijke verhalen of mondelinge overleveringen[1], lijkt het mij waarschijnlijk dat de Walewein geschreven is in het begin van de dertiende eeuw: door Penninc ontworpen en voor de helft geschreven kort na 1200; door Vostaert voltooid niet zo heel lang daarna, mogelijk na 1214 (slag bij Bouvines). De kenmerken van taal en stijl zijn weliswaar

1 Een mogelijkheid die ik graag openlaat voor nader onderzoek, maar die men thans moeilijk gebruiken kan als 'vast' punt in de datering.

geen bewijzen voor die dateringen, maar verzetten zich daar niet tegen.

Ligt in de oorlogsomstandigheden de oorzaak waardoor er een eind kwam aan Pennincs werkzaamheid? Of heeft de sterke ontwikkeling van de religieus-symbolische Graalroman juist in de jaren waarin hij met zijn hoofse roman bezig was, hem ontmoedigd of hem het nutteloze en onbevredigende van zijn poëtisch werk doen inzien? Zo kan men allerlei onderstellingen opwerpen. Maar die vragen blijven door de geschiedenis onbeantwoord.

IV. Beschrijving van de handschriften.

Er is van de Walewein slechts één volledig handschrift bewaard, waarnaar Jonckbloet zijn tekstuitgave verzorgde. Kort daarop werden twee fragmenten van een ander hs. ontdekt.

A. *Handschrift L.*

1. *Bewaarplaats*. Het enige volledige handschrift berust in de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, onder nr. Hs. 195II. Tegenover de fragmenten uit Gent wordt dit hs. voortaan L. genoemd. Het is in één band gebonden met de Roman van Heinric en Margriete van Limborch en beslaat de folio's 121-181 met de tekst van de Walewein, terwijl voorafgaat een miniatuur (fol. 120 verso) en op fol. 182 recto vier sluitverzen van de afschrijver staan.

2. *Samenstelling*. Hoewel beide hss. (Limborch en Walewein) onafhankelijk van elkaar zullen zijn ontstaan, moeten ze reeds vroeg, vermoedelijk reeds in de tweede helft van de 14e eeuw, bijeen zijn gevoegd. Dit blijkt uit het feit dat aan de achterzijde der miniatuur van Walewein (fol. 120 recto) de laatste zeven regels van de Limborch zijn geschreven met een nog 14e eeuwse, maar andere hand dan die deze roman heeft gekopieerd, m.a.w. het miniatuurblad vervangt de laatste bladzijde van het hs. van de Limborch. Dit moet bij de samenvoeging gebeurd zijn. Deze be-

schrijving houdt zich verder alleen bezig met het Walewein-hs.

Het perkamenten hs. telt 63 bladen of 126 bladzijden. Het eerste blad, waarop het miniatuur aan de keerzijde staat, grijpt met een ± 1 cm brede kim heen om het eerste katern van vier dubbelbladen, daarna volgen twee katernen van vier, vervolgens één katern van twee, wederom vier katernen van vier diploma's (dubbelbladen) en tenslotte nog één afzonderlijk dubbelblad. Daarbij moet worden opgemerkt, dat van de laatste twee katernen één van de 'diploma's' bestaat uit twee aaneengeplakte losse bladen. In het zevende katern is het derde blad geplakt tegen de kim van het zesde blad; samen vormen ze dus het derde diploma. In het achtste katern is het tweede blad geplakt tegen de kim van het zevende blad; samen vormen ze dus het tweede diploma. De formule daarvoor is: 1 + IV, 2IV, II, 2IV, 2(IV - 1 + 1), I. De afmetingen van de bladen zijn: ± 250 × ± 165.

3. *Signaturen en Custoden*. Het hs. is sterk afgesneden, zowel in de hoogte als in de breedte; soms zelfs tot in de bladspiegel. Daardoor zijn waarschijnlijk de signaturen, als ze er geweest zijn, verdwenen. Van de custoden is er slechts één bewaard, nl. op fol. 136 verso, dus bij overgang van eerste op tweede katern, waar de hele eerste regel van de volgende katern met zwarte inkt staat genoteerd, gelijk in spelling (afkorting z'e) en met dezelfde hand geschreven als de tekst. Onderaan fol. 137 verso, d.w.z. het eerste blad van het derde katern staan vaag herkenbaar de woorden 'hen quam' naar het lijkt met een andere pen en hand geschreven, de beginwoorden van f. 138 recto. Mogelijk is dit toch als een soort 'signatuur' bedoeld voor de volgorde van de diploma's in het katern, dus in plaats van de normale aanduiding door letters en cijfers.[1]

4. *Nummering*. Van een foliëring uit de tijd van ontstaan is niets te bespeuren. In de 18e eeuw zijn de bladen van de Walewein, met uitzondering van het blad der miniatuur, afzonderlijk

1 Voor de aantekening op fol. 128 verso zie de aant. bij vs. 1417.

genummerd, 1 t/m 62, volgens de beschrijving van Lieftinck door Z.H. Alewijn, de bezitter van het hs. na Huydecoper. Mogelijk is die nummering echter reeds van Huydecoper, omdat hij in zijn aantekeningen op de Rijmkroniek volgens deze nummering citeert. Deze nummering is later vervangen door een nieuwe foliëring die beide hss. (Limborch en Walewein) doorlopend nummert van 1 t/m 182. De oudere nummering is ten dele doorgestreept, ten dele verwerkt in de nieuwe. Volgens de laatste beslaat het hs. van de Walewein + miniatuur de ff. 120 verso - 182 recto.

5. *Liniëring en afschrijving*. De tekst is in twee kolommen per bladzijde gegeven. Liniëring en afschrijving heeft door de eerste afschrijver (zie punt 6.) naar het lijkt aanvankelijk plaats gevonden met de stift of droge naald, verderop met lood in een zeer fijne lijn, die dikwijls onzichtbaar is geworden. Denkbaar is het ook dat de groeven op de eerste bladen afkomstig zijn van de liniëring met een scherp gesneden loodstift, terwijl de loodlijn onzichtbaar is geworden. Temeer daar Lieftinck mij verzekert, dat in deze tijd liniëring met de droge naald een verouderde techniek was. Daar tegen spreekt dat op de verdere bladen de groeven niet aanwezig zijn en nog wel meermalen de zeer fijne grijs-zwarte loodlijn. Afschrijver B. heeft steeds met inkt, zwaarder dan A., kolommen en lijnen aangegeven. De hoofdletters staan in een aparte kolom, waarvoor meermalen een afzonderlijke afschrijving nog zichtbaar is. De maten van de bladspiegel zijn 220/225 × 140/150. Het aantal regels per kolom varieert nogal sterk van 44 tot 48. Ook verschillen de beide kolommen op dezelfde bladzijde meermalen in aantal regels, maar niet meer dan één regel. Soms komt dit doordat onder de laatst aangegeven lijn in de ene kolom nog een versregel is toegevoegd, b.v. fol. 158 verso; maar het komt ook voor dat de liniëring niet zuiver in acht is genomen, b.v. fol. 159 recto; op fol. 137 verso staat onder de kolom *a* nog zeer bleek ‘Sine beza’ het begin van de eerste regel van kolom *b*, met dezelfde hand geschreven als de tekst. Hier heeft de kopiist dus

ook nog een regel willen toevoegen, maar hij heeft dit halverwege gestaakt, mogelijk doordat zijn pen droogliep. Hij is toen opnieuw begonnen met de volgende kolom.

Soms heeft de afschrijver niet genoeg ruimte gehad binnen de afgeschreven kolom. Op enkele plaatsen reikt een lange regel van de linkerkolom tot in de rechterkolom, zodat daar de regel moet inspringen en de beginletter niet staat in de hoofdletterkolom: vss. 1691, 2033, 2051, 2241, 5348, 5349, 7349.

6. *Schrift*. Het hs. is door twee handen geschreven, die echter in het gewone schrift, de littera textualis, maar weinig verschillen. De eerste kopiist (A) schrijft wat forser en nog iets meer rechtop dan B.; hij maakt ook wat meer werk van de beginletters der regels in de hoofdletterkolom (zie punt 10). Voorts zijn er duidelijke verschillen in de versiering (punt 10) en ook enkele in de spelling en de taalvormen (zie punt 15[1]).

De scheiding ligt volgens Jonckbloet tussen 5781/82, m.a.w. de tweede afschrijver zou dan met een nieuwe bladzijde begonnen zijn (152 verso); maar m.i. zijn de eerste twee regels van die bladzijde nog van A, zodat B. begint bij vs. 5784. Dat is behalve aan het schrift, duidelijk door de behandeling van de hoofdletter van de eerste regel. B. is dus begonnen midden in het vijfde katern, op de verso-zijde van het vierde blad, nl. 152 verso, met regel 3.

7. *Afkortingen*.

a. Zeer frequent is bij beide afschrijvers de afkorting van en*de* = eⁿ̄ ; zelden is dit woord voluit geschreven.

Herhaaldelijk duidt hetzelfde streepje boven een vocaal een volgende *n* aan, meestal aan het woordeinde: moetē 12, ghewegē 45, pleghē 46, blivē 261, minē 1459, vordē 1461, niemē 5784, comē 5948, ghewinnē 6536, enz. Soms duidt het op af-

1 Behalve de onder 15 genoemde verschillen zouden er bij minutieuze vergelijking zeker meer te noemen zijn. Wat de spelling betreft vermeld ik hier slechts, dat A in gesloten lettergreep steeds *oo* schrijft, maar B herhaaldelijk daarnaast *oe:* bloet 6748, ontboet 6753, boetscap 6808, oec 6970 enz., ook oeghen 6741 enz. Sommige woorden, als groot, doot, spelt hij steeds met oo. Een ander verschil is de grotere voorkeur van A voor *gh* dan van B, die vaker enkel *g* spelt.

korting van de slot-*m:* hē (= hem) 2204, 2652, 5853; quā (= quam) 7227. Minder vaak wordt de *n* afgekort midden in het woord, steeds in geminatie of in combinatie met andere consonanten; het afkortingsteken staat dan eveneens boven de voorafgaande vocaal: gherōnē 2490, mīnē 2505, conīghinne 2527, 2821, haddēs ..... Soms ook de *m:* ōme 1574. In enkele gevallen is twijfel over *m* of *n* bij de transcriptie mogelijk: ōmīnē 2059 (= om*m*i*n*ne*n* of o*n*mi*n*ne*n*; vgl. echter voluit in 2363: omminnē).

Tenslotte wordt het horizontale streepje ook gebruikt voor de afkorting van 'coninc', die dan gewoonlijk bij A. tussen punten staat: ·cō· 1211, 1322, 1474, 1970, 2002, 2239, 2456, 3112, enz. ook de genitief ·scōx· 2142, 2359, 2509, 3124, 3149. Bij B. staat de punt alleen achter de afkorting: cō· 6835, 6852, 7267, 7296, 7309 enz. En eenmaal in de gangbare afkorting voor Christus: X$\overline{\text{pc}}$.

b. Frequent is in de tweede plaats bij beide afschrijvers het afkortingsteken voor *er* en *aer* (of *ar*?), dat op een 'komma' lijkt, geplaatst boven achter de voorgaande consonant. Voor *er* bij A.: P'chevael, 39, menich w'ven (w*er*ven of w*ar*ven?) 36, wond' 47, v'nomen, 47, h'e (h*er*e) 104, 113, s'e (s*er*e) 148; bij B.: v'lore 7335, kark' 7428, lang'e (lang*er*e) 7496, enz. Voor *aer:* d' 24, 27, 42, 43, 44 enz. (elders voluit 'daer'), beg'de (rijm: aerde) 50, w't (elders waert) 197, sp't (rijm: vaert) 211; m' (elders maer) 219, sw'de (rijm: onvervaerde; en elders voluit 'swaert') 347; dare w't (rijm: paert), enz.; in B.: sw't 7511, boemg't (rijm: waert) 7799; w'heit, 7955, enz. Een enkele maal schijnt in B. dit teken ook *or* te vervangen: antw'de, 6245 (antworde; of moet dit opgelost worden in antwerde of antwaerde?).

c. Het derde afkortingsteken dat, hoewel veel minder frequent dan de vorige, in A. en B. voorkomt, is de horizontale streep door de poot van de p. als afkorting van *er, ar, aer* of *ro:* ves$\underline{\text{p}}$tijt (vesp*er*tijt) 1994, 2037; dor$\underline{\text{p}}$ (dorp*er*) 8938; $\underline{\text{p}}$t (p*aer*t) 1525, 1580, 1634, 2466; $\underline{\text{p}}$de (p*aer*de) 1543, 1665, 2172, 10788;

spt (sp*aer*t) 1846; ꝑadise (p*ar*adise) 9377; ꝑvaetse (p*ro*vaetse) 10642, 11192.

d. Zeldzaam is de afkorting van *ra* door middel van twee verticale haaltjes: sp"c = sprac, 1290. In B. komt het vaker voor met wat andere vorm: sp̃c̃ , 8020, 8111, 9664, 10379, 10416. Ook in w*ra*ke 9158.

e. Alleen in B. komt meermalen voor 'mꝯ' voor m*et:* 5986, 6195, 6245, 6258, 7680, 8344, 8417 enz. Zelden 'n^{t}' voor n*iet:* 6333. Soms ook de afkorting van *roo* of *roe* in de vorm van een kleine bovengeplaatste o (of v?): g^{o}t (= g*roe*t of g*roo*t) 10554, 10562, 10635, 10649, 10695, 10811, 11066, ook v^{o}t = v*roe*t, 6965.

f. Zeer wisselend is de afkorting van 'Walewein'. Gewoonlijk dient bij A. zowel als bij B. de bovengeplaatste 'komma' als afkortingsteken. Meestal zijn alleen de eerste drie letters geschreven; soms tussen punten (alleen A.): ·wal·' 175, 209; vaker met slechts een punt achter de afkorting (A. en B.): wal ·' 261, 376, 752, 926, 1758, 2500; B.: 5860, 5919, 5929, 5942, 5997, 6034, 6064, 6104, 6135, 6143, 6172, 6190, 6304, 6442; dikwijls bij B. zonder punt: wal' 5796, 5799, 5802, 5822, 5835, 5844, 5883, 5889, 5897, 5915, 6024, 6082, 6152, 6200, 6237, 6326, 6374, 6377, 6404, 6418, 6484, 6490, 6511, 6546, 6554, 6598, 6608, 6622, 6650, enz., zelden in A. 1316. Daarnaast in A. zeer vaak walew', tussen punten in 180, overigens meestal met volgende punt: 229, 244, 258, 322, 340, 344, 348, 355, 410, 445, 456, 952, 1032 enz. Zeldzaam is ook dubbele punt na walew' zoals in 414, of na wal' in 3047 - zonder punt 1052, 1886, 2189, soms wale'. 1086; een enkele maal ook Walewey' 500. In B. komt soms naast de genoemde afkortingen ook voor Walewēī 6197, 6594. - Vgl. blz. 420.

g. B. gebruikt ook voor 'joncfrouwe' meermalen afkortingen door middel van de bovengeplaatste 'komma': joncf' (= joncf*rouwe*) 7375, 7387, 7418, 7437, 7448, etc., ook voor de

verbogen vormen: joncf' (= ter joncf*rouwen* - rijm: trouwen) 7431, 7771, om der joncf' onnere (= om der joncf*rouwen* onnere) 7975, allen joncf' (joncf*rouwen*) 8344; ook 8388, 8559, 9258, enz. Daarnaast joncf'we: 7692, 8310, 8443, 8511, 9004, 9770, 9773, etc.

h. Getallen zijn door beide afschrijvers steeds in letterschrift gegeven, ook waar zij een verbogen vorm moesten hebben. A. plaatst die getallen steeds[1] tussen punten, ook wanneer zij de versregel openen. In het laatste geval is de ruimte tussen de hoofdletterkolom en de verdere tekstspiegel niet in acht genomen. B. laat gewoonlijk de eerste punt weg; aan het begin van de regel altijd: 6810, 7664, 8979, 9779, 9524, 10976, 10995, 10865, 11094; meestal ook in het vers: 5908, 5984, 5993, 6291, 6302, 6483, enz.; meermalen plaatst ook hij het getal tussen punten: 6192, 8225, 8433, 8959, 9418, 9704, 9706, 9926, 10128, 10456, 10753, 10868, 10964, 11010, 11129; soms echter laat hij beide punten weg: 8710, 9892, 11148, 11186.

8. *Rubricering*. Het hs. opent met een grote initiaal. Zij beslaat de hoogte van 12 regels en ongeveer de breedte van de kolom. Niettemin zijn tussen de initiaal en de nevenkolom drie versregels verwerkt (zie aant. en afbeelding).

Voorts is de tekst ingedeeld door lombarden, gewoonlijk afwisselend in rood en blauw. Soms heeft de rubricator zich in de volgorde der kleuren vergist; zo volgen zes maal twee blauwe eenmaal drie blauwe, en eenmaal twee rode lombarden op elkaar. De vergissing komt meermalen voor bij de overgang naar een nieuw katern: vs. 1427/1483 (fol. 128 v.-129 r); vs. 2885/2953 (fol. 136 v.-137 r.); vs. 5088/5155 (fol. 148 v.-149 r.); vs. 9469/9639 fol. 172 v.-173 r.); vs. 11009/11057 (fol. 180 v.-181 r.). In twee gevallen ook bij de overgang van het ene blad naar het andere in hetzelfde katern: vs. 3935/4095/4132 (fol. 153 v.-154 r.-156 v.); vs. 7497/7573 (fol. 161 v.-162 r.; hier 2 × rood). In één geval staan de twee blauwe lombarden aan

1 Slechts één uitzondering in 454, waar de eerste punt ontbreekt.

de verschillende zijden van hetzelfde blad: vs. 1161/1211 (fol. 127 r.-127 v.).

Afschrijver A. aarzelde in het begin, of hij twee dan wel drie regels voor de intekening van de lombarden moest openlaten: hij begon met twee regels, driemaal achtereen, toen tweemaal drie regels, daarna weer wisselend twee en drie, totdat hij vanaf fol. 126 steeds over drie regels insprong. Ook B. begon met twee regels in te springen, maar regelmatig de eerste zeven keer, vervolgens, na een kleine aarzeling, liet hij steeds ruimte over drie regels. Waarschijnlijk waren dus beide kopiisten gewend over twee regels in te springen, maar heeft de rubricator hun verzocht een regel meer ruimte te laten. Opvallend is dat A. dieper inspringt dan B, zodat in het tweede gedeelte van het hs. de lombarden wat meer buiten de kolom treden[1].

Nog een eigenaardigheid is, dat A. aanvankelijk de representant zo ver links buiten de kolom noteerde, dat hij buiten de tekening van de lombarde viel, vanaf fol. 130^{r}a echter plaatst hij hem in de open ruimte binnen de kolom, hoewel hij op fol. 134^{v}b, 145^{v}b, 146r, 148^{r}b nog in zijn oude gewoonte terugvalt. B. geeft de representant steeds op de plaats van de lombarde. In bijna alle gevallen in A. en B. is de representant duidelijk zichtbaar in het fijne penwerk van de lombarde. Enkele keren heeft A. een verkeerde representant aangegeven: zo staat in vs. 4097 een D i.p.v. een te verwachten H. (representant is d) en in vs. 4133 een M i.p.v. een B. (repr. m); in 4393, waar een B. voorkomt in plaats van H. is de representant onzichtbaar. De rubricator is dus mechanisch te werk gegaan, zonder er op te letten of zijn lombarde paste in de tekst.

Men krijgt niet de indruk dat de lombarden altijd berusten op een weloverwogen indeling van de epische tekst. Op vele plaatsen in A. treft men een lombarde aan, waar men hem niet zou verwachten. In vs. 167 onderbreekt hij b.v. de directe rede van de koning, in 436 eveneens die van Walewein; vgl. ook

1 Onjuist is dus de mededeling in de Catal. v.d. Mij. Letk. waar gezegd wordt dat de ‘om en om blauwe en rode lombarden 2 rr hoog’ zijn; over het geheel zijn ze 3 rr hoog.

1707, 1805, 3036, 3935, 4243, 5348, 5491, 5759. Meermalen staat de lombarde ook in een doorlopend zinsverband, b.v. aan het begin van de hoofdzin inplaats van aan het hoofd van de voorafgaande bijzin, waarmee de zinswending begint: 656, 1971, 2148; of midden in de bijzin, zoals in 1161; of aan het begin van een bijzin die midden in een zinsverband staat: 2331. Op verschillende plaatsen begint de wending in het verhaal, die door een lombarde had kunnen worden aangegeven, een of meer regels eerder dan de lombarde staat: vs. 1755, 2672; later: vs. 2838, 3331.

In andere gevallen is er in de tekst helemaal geen aanleiding voor een lombarde: 1211, 1911, 4325. Uit deze eigenaardigheden kan men misschien opmaken dat de lombarden in deze tekst niet zozeer werden gebruikt voor syntactische of epische indeling, als wel ter versiering van de bladzijden. Het is natuurlijk denkbaar dat de kopiist eenvoudig zijn voorbeeld heeft gevolgd, zodat alle onregelmatigheden niet aan hem zijn te wijten. Dan heeft hij in ieder geval weinig kritisch gewerkt. Opvallend is echter dat B. veel minder vaak een syntactisch of episch onaanvaardbare lombarde heeft laten intekenen. In vs. 5941, 6771, en 6854 staat een lombarde voor de laatste regel van de directe rede, zodat men hem liever naar het volgende vers zou willen verwijzen. In 7637 onderbreekt hij de directe rede van koning Assentijn, maar hij staat toch aan het begin van een zinswending, waarmee de koning overgaat tot de daad. In 7119 doorsnijdt hij een gesprek tussen koning en Ysabele; in 8037 en 10303 is geen duidelijke epische wending en in 8894 begint die wending vier regels verder. Opmerkelijk is voorts dat B. minder vaak een lombarde gebruikt dan A. In het gedeelte van de laatstgenoemde kopiist komt op 32 blzz. één lombarde voor, op 24 blzz. twee, op 1 blz. drie en op 4 blzz. geen lombarde, d.w.z. in totaal 83 lombarden over 61 blzz. Bij B. staat op 35 blzz. één lombarde, op 12 blzz. twee en op 12 blzz. geen lombarde; d.w.z. over 59 blzz. 59 lombarden. Soms lijkt het of B. vooral in het begin, weinig aandacht had voor de indeling van zijn tekst door lombarden. Zo treft men vanaf fol. 154^{r}a

tot 156^{v} geen lombarde aan, d.w.z. op vier achtereenvolgende bladzijden of in bijna 500 verzen (vs. 6085-6545); ook op fol. 158 verso en 159 recto (vs. 6854-7120) staat geen lombarde. Dit alles schijnt er dus op te wijzen dat de kopiisten A. en B. verschillen in hun opvatting aangaande de indeling van de tekst. (Vergl. G.).

Tenslotte valt nog te melden dat ter hoogte van vs. 7674 een caputteken voorkomt. Daar gaat het verhaal terug naar Walewein en Ysabele. Die wending is niet door een lombarde aangeduid. Elders komt dit caputteken echter niet voor. Naar de inkt te oordelen lijkt het van de afschrijver. Vgl. de aanwijzingen onder punt 17.

9. *Versiering*. Dat de rubricator een andere persoon was dan de kopiisten, blijkt duidelijk uit de versiering. De lombarden zijn met fijn penwerk, paars en blauw, ingevuld en omwerkt; de ranke uithalen lopen meestal boven en beneden de letter een vijf tot tiental regels voor de kolom langs; er is geen verschil tussen de gedeelten van A. en B. Een heel andere techniek dan deze sierlijke lombarden vertonen de vergrote beginletters van de kolommen. Deze zijn blijkbaar door de kopiisten zelf verzorgd. A. begint de kolommen met een nu meer dan minder versierde grote hoofdletter die uitsluitend naar boven is gewerkt, zodat dus de volgende regel niet hoeft in te springen.

Wel neemt in verschillende gevallen de versierde hoofdletter meer breedte in beslag dan de gewone hoofdletterkolom; in vele gevallen echter ook niet. De versiering is nogal verschillend van aard. In vele gevallen wordt volstaan met een sobere vergroting van de hoofdletter, met enig lijnwerk aangezet; vaak beperkt de kopiist zich tot een eenvoudige gekartelde omlijsting en een vulling van het binnenvlak; soms worden beide breder uitgewerkt. Het penwerk is lang niet zo soepel en sierlijk als dat van de lombarden. Meermalen is tegen de opgaande letter een min of meer karikaturaal menselijk gezicht getekend (grotesken). Behalve deze verluchting van de beginletters valt bij A. op, dat hij ook herhaaldelijk de stokken van sommige letters

op de eerste regels (speciaal de h, l, d en b) omhoog trekt en er een, vaak driehoekige, versiering aan geeft; op de eerste bladzijden doet hij dat vaker dan verderop. B. versiert alleen de beginletters van de kolommen. Ook hij brengt menselijke koppen aan, maar beter getekend dan die van A., meer uitgewerkt, geestiger en meer sprekend van uitdrukking. Zijn letterversiering bevat overigens minder penwerk dan die van A., is wat harder en anders van motief. In tegenstelling met A. gebruikt hij in de zwarte letter soms wat kleur (rode inkt en wat geel). Wat hem misschien het meest karakteriseert, is dat hij meermalen de open vlakjes van deze hoofdletters opvult met nabootsingen van familiewapens[1].

De beginletters van de regels zijn overigens niet met veel zorg behandeld, door A. nog iets meer dan door B. Wel staan ze bij beiden in een aparte kolom, hoewel die hoofdletterkolom bij A. op de eerste bladzijden door slechts weinig ruimte gescheiden is van de eigenlijke kolomspiegel. Niet alle letters in die kolom zijn door een aparte vormgeving als hoofdletter onderscheiden. A. werkt geregeld met zwarte stipjes in letters met open binnenvlak (d, o) of met zwarte spiegellijntjes, zoals bij de i of j, de h; letters als de T, E, S, G, B, M hebben een eigen hoofdletterkarakter. De kopiist B. werkt zelden met punten in o of d, en gewoonlijk alleen bij de i of j met een extra lijntje. Geen van beide gebruikt kleur in de hoofdletterkolom.

De initiaal, waarmee het hs. opent (zie punt 9) is blauw en rood, en is met fijn penwerk opgevuld dat zeer geleden heeft en zeer vaag is geworden. Op de eerste tekstpagina is verder boven en onder de kolommen een eenvoudige versiering aangebracht: een blauwe lijn waar buiten een wisselend rood en blauw golflijntje loopt; dezelfde versiering is links van kolom a met nog enkele fijnere rode lijnen uitgebreid.

Zoals reeds onder punt 2 is gezegd, gaat aan de tekst een miniatuur vooraf, de bekende afbeelding van de geharnaste ridder (Walewein), te paard rijdend naar rechts, met gesloten

1 Zie daarover Dr. G.I. Lieftinck in Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond 5e Serie Jg. 1 (1947) blz. 12-18; en vergl. verderop blz. 403-406.

helm, terwijl het schild voor zijn borst hangt en hij met de rechterhand de speer schuin omhoog houdt; de linkerhand voert de teugel. Het slanke, wat gerekte paard, een grijze appel-schimmel, heeft het linker voorheen geheven, en is gehuld in een blauw kleed, waarop, evenals op W's wapenrusting, een rode leeuwenkop is afgebeeld. Links op een achtergrond staat een boom, met een 'zigzag' gebogen stam en een kleine ronde kruin, licht groen gekleurd. Rechts boven de speer zweeft het schaakbord in verticale stand; niet geheel vierkant doordat in de hoogte één rij speelvlakjes ontbreekt (7 i.p.v. 8). Rechts sluit een smalle strook van een bergwand, waarop wat roodmet-blauwe bloemetjes en gras is aangegeven, de voorstelling af. De achtergrond is rood. De prent is dubbel ingelijnd, met kleine versiering in de hoeken en in het midden van boven-, beneden- en linkerzijde; niet dus aan de rechterkant, die naar de tekst gericht is. Rechts doorbreekt de speerpunt, links de paardestaart de lijnbegrenzing van de miniatuur. De kleur heeft nogal geleden; het blauw is zeer vaag, bijna grijs geworden, evenzo het blauw in de opstaande omlijsting; ook het groen is nog nauwelijks te herkennen; het rood is nog kleurvol, maar wel gebroken.

10. *Correctie*. Beide afschrijvers hebben nogal wat fouten gemaakt. Slechts een klein gedeelte hebben zij verbeterd. Doorhalingen met zwarte inkt, zonder expungering, dus waarschijnlijk door de afschrijver zelf en niet door de rubricator, vindt men b.v. in: 387, 426, 681, 844, 1257, 1497, 1789, 1942, 2520; minder vaak bij B.: 6364. Een enkele maal heeft A. geëxpungeerd, zonder doorhaling: 1159, 1524, 1596, één maal met doorhaling: 3989. Soms zijn vergeten letters of woorden boven de regel of naast de kolom bijgeschreven, b.v.: 2203, 2205, 2291, 2328, 2400, 2514.

In bepaalde gevallen, gemakkelijk te herkennen aan het schrift, zijn die verbeteringen van jonge datum, waarschijnlijk van Alewijn of Huydecoper (zie tekstkritische aantekeningen). B. maakt meermalen fouten die een hele regel of meer aangaan:

een voor de tweede maal opgeschreven regel is doorgehaald in: 6397, 7142, 9837, 10983; niet doorgehaald in 10477; verwarring in 6943/44. Herhaaldelijk heeft B. regels overgeslagen: blijkens rijm en verloop van de zin is minstens één regel verloren gegaan in vs. 6594, 6635, 7004, 7742, 7910, 9434, 9514; minstens twee na vs. 6993 en 7287. De regel 7910 is achterhaald door fragment G.B. heeft zijn fout achteraf hersteld in 6899, 8244, 9790, 10334, 10618, 10812.

Zie over fouten en correctie verder de aantekeningen.

11. *Staat*. Over het geheel is het hs. gaaf en goed leesbaar. Hier en daar wordt de lezing bemoeilijkt door afslijting en door enkele gaatjes in het perkament. Enkele onzuiverheden in het perkament bestonden reeds bij de afschrijving, zoals blijkt uit het feit, dat de kopiist om de ongave plekken heeft heengeschreven: fol. 137 v. en r.; fol. 170 r en v. Van fol. 145 is de rechter bovenhoek afgescheurd, zodat aan de recto-zijde ongeveer 5 hele regels verloren gingen, en een viertal aan het einde zijn geschonden, terwijl aan de verso-kant ongeveer zes regels geheel verdwenen en een zestal aan het begin zijn beschadigd. Verder zijn door het sterke afsnijden van het hs. hier en daar enkele letters verloren gegaan aan het einde van sommige versregels, die echter gemakkelijk op grond van het rijm kunnen worden hersteld.

Zie over nadere bijzonderheden de aantekeningen.

12. *Leestekens*. Op verschillende plaatsen zijn in L. leestekens gebruikt: de punt, de dubbele punt en een overloopteken. De afschrijvers verschillen zowel in keuze en toepassing als in frequentie van gebruik. Van wege het belang van een nauwkeurige beschrijving der leestekens in verband met hun syntactische functies, wijd ik aan deze kwestie een afzonderlijk hoofdstuk (zie blz. 431 vlgg.).

13. *Inhoud*. Fol. 120 recto: de gemelde zeven slotverzen van de Limborch; verso: de miniatuur van Walewein. Fol. 121 recto-181 verso de tekst van de Walewein in twee kolommen.

De keerzijde van fol. 181 is volledig beschreven: onder de laatste kolom op de laatste regel in het midden staat: Amen. Fol. 182 recto: de vier sluitverzen van de afschrijver B, in de linker kolom, ± vier regels lager begonnen dan de gewone tekst. De rest van het blad, ook de keerzijde is onbeschreven.

14. *Datering*. In de sluitverzen deelt de afschrijver B. mee, dat 'dese bouc' geschreven werd in het jaar 1350.

15. *Herkomst*. De taal van het hs. is duidelijk *vlaams*, met verschillende vooral westelijke eigenaardigheden, o.a.:

a. De *pronominale* vormen: naast het algemene *u* als pron. pers. en pron. poss. van de 2e pers., dat zowel bij A (b.v. 5113, 5444, 5445, enz.) voorkomt als bij B. (b.v. 6113, 7856, 7857 enz.) treedt bij A. in veel groter aantal *jou* op, b.v. 5234, 5240, 5246, 5255, 5265, 5294, 5314, enz., en bij B. *ju*, b.v. 5821, 5837, 5856, 5861, 5864, 5869, 5877, 5881, 5882, 5884, 5887, 5893, enz., bij B. zelden *jou:* 6053, 6147, 6771, 7376, 7386, 8908. Typerend is ook het pron. pers. voor 3e pers. vrouwl. sg. *soe*, dat bij A. en B. algemeen gangbaar is. b.v. 5113, 5444, 5445, 5446, 6454, enz.; 6113, 7856, 7857, 7860, 7863, 7867 enz. In de derde plaats het aanwijzende *gone* en *gont* bij A. en B.: 5061, 5201, 5231, 5532; 5304, 5670, 5683, 5766; 5832, 5840, 6109, 6160, 6176, 6198, 6259, 6337, 6456, enz.

b. Het herhaaldelijk weglaten van de *h* in anlaut, b.v.: adde, 5125, 5170, 5230, 5254, 5518, 5552, enz.; alve 5156; of het plaatsen van *h* in anlaut: hic (= ic) 5701, hopen (= open) 6257; enz. bij beide afschrijvers.

c. Steevast *up* voor *op* bij A. en B.: 5139, 5333, 5336, 5383; 5804, 5933, 6204, 6313 enz. Ook *dul* voor 'dol' en *vul* voor *vol:* 5898, 6390; vulbrocht, 7917. Overwegend *durren, durste* etc.: 5047, 5053, 5490, 6029 tegenover *dorstic* in 6132. Opvallend is ook *ghetrucket* ('getrokken') in 6432.

d. Bij A. geregeld *rudder:* 5076, 5096, 5249, 5258, 5340, 5350, 5407, 5590, 5596, enz. Bij B. daarentegen meestal *ridder:* 5786,

5796, 5858, 6166, 6286, 6379, 6457, enz., soms echter ook *rudder:* 6038, 6212, 6217 enz.

e. De ontronde vocaal in *stic:* 5134, 5711; *zille* 5740.

f. Geronde *a:* of (= af) 5101, 5256 (tegenover B. af in 6193); brocht: 5542, 5597, 5724, 6308; tegenover bracht in B. 6317, 6442 staat bij B. brocht in 5924, 6014, 6136, 6320. - ook onsochte 6224, gedochte 6254, gerochte 6193, 6307, rochte 6278.

g. Herhaaldelijk *ou* i.p.v. *oe* vóór labiale en gutterale spiranten, bij A.: drouve 5088, 5144, 5730; drouch 5167, slouch 5205; tegenover droeve in 5062. Ook bij B.: souken 5811, 6309, slouch, 6092, 6187, 6404; rouken 6176, 6310; proufdi 6354; minder vaak *oe:* geproevet, 6393, voeget, 6394.

h. Woorden met *ê* uit ogm. ai: clenen 5192, 5355 enz.; bede (= 'beide'), leden (= leiden) 6161, sceden (= scheiden) 6062. Bepaalde rijmen wijzen er op dat *clene* en *rene* authentiek zijn: stene/clene, 509 (tegenover stene/cleine 426), ook 895; onrene/wene 8367; karkerstene/rene (8387; tegenover: Waleweine/reine 8503); Ravenstene/clene 9507. Ook soms *e* voor *ei* uit -eg(e)-: sede (= seide): 9126, 9148; tegenover meestal seide: 5930, 6028, 6038, enz. Er zijn echter verschillende rijmen die mogelijk ouder 'sede' verraden (later vervangen door 'seide'? Of zijn juist de -(h)ede vormen jonger? Zie b.v. ghenadichede/seide 8652; seide/overmodichede 8589; ook mede/seide 8493.

i. Woorden met *ei* voor *ê* of ē: weit (= weet) 5278, 5579; deid (= deed) 5357, 5445; gheine (= geen) 6446. - heift 5128, 5149, 5158, 5199, 5204, 5273, 5325, 5372, 5374, 5408; *eist* (= eest, es het) 8751. Ook voor *ĕ* vóór nasaal in peinsde, 6249, 6254, 6409; veinstren 5182.

j. De ontronde *eu* in evel 6289.

Er zouden meer vormen te noemen zijn, zoals de vocaal van het ww. *sullen* of het pron. *sulc*, maar uit de gegeven voorbeelden spreekt voldoende het westelijk karakter van het hs. Deze kenmerken zijn niet alle specifiek Vlaams (en ook dat is een ruim, te differentiëren gebied!) maar soms ook meer noordelijk

(Zeeland, Holland) of meer oostelijk (Westbrabant). Een preciese bepaling van het dialect is onmogelijk. De twee afschrijvers ontlopen elkaar blijkbaar niet veel; alleen lijkt A. iets meer westelijk georiënteerd dan B.

Interessant zijn in verband met de herkomst van het hs. de kwesties betreffende de miniatuur en de nagebootste familiewapens in de versierde hoofdletters op de eerste regels der kolommen door de afschrijver B. Hoogewerff heeft in zijn beschrijving van hs. en miniatuur in de Noordnederlandsche Miniaturen (1925) beweerd dat de miniatuur van Noordnederlandse afkomst was, maar dat zij oorspronkelijk niet bij het hs. L. heeft behoord. Argumenten voor het laatste waren: andere kwaliteit van het perkament, de omlijning in tegenstelling met het hs., afsnijding vóór de binding, en hogere ouderdom dan het hs.

Later (in De Noord-Nedl. Schilderkunst I (1936), 74) was hij minder zeker van de Noordnederlandse afkomst, maar hield hij vast aan de tweede gedachte: de miniatuur zou mogelijk gesneden zijn uit het hs. waarnaar L. in 1350 is gekopieerd. Lieftinck heeft deze opvattingen bestreden in zijn art.: 'De Herkomst van het Walewein-handschrift'. Hij ziet voorlopig geen reden, om de miniatuur te beschouwen als niet behorende tot en gemaakt voor hs. L. Volgens hem is het niet vreemd dat men een apart blad toevoegt met een miniatuur en dat dit blad van een andere kwaliteit is. Naar het mij voorkomt, is ook de kwaliteit van de bladen van het hs. niet overal gelijk. Niet verwonderlijk is het verder volgens Lieftinck dat het hs. niet, maar de miniatuur wel is ingelijnd. De miniatuur-tekenaar, een ander dan afschrijver of rubricator, gaat zijn eigen gang. De verschillen in afmeting van de bladen en de afsnijding kunnen ook moeilijk als argument gelden: het hs. is herhaaldelijk afgesneden. De Noordnederlandse afkomst berust op zwakke gronden vanwege gebrek aan vergelijkingsmateriaal: wereldse voorstellingen zoals de Walewein zijn uiterst zeldzaam. Ook is er daarom over de ouderdom moeilijk iets definitiefs te zeggen. Lieftinck meent dat hier slechts een grondig onderzoek van de heraldische ge-

gevens (de rode leeuwekop op zilveren veld?) opheldering kan geven. Die gegevens zijn nl. niet aan de tekst ontleend en zouden dus gezocht moeten worden in het milieu van het ontstaan van het hs., m.a.w. het familiewapen van de opdrachtgever zou op paardemantel en wapenrusting van Walewein kunnen zijn afgebeeld.
Ongelukkigerwijze heeft Lieftinck echter dit wapenteken niet bij Nederlandse families kunnen vinden, het werd slechts door enkele Europese geslachten gevoerd. Naar het mij voorkomt, verzwakt deze uitkomst van Lieftincks onderzoek toch wel zijn hypothese, dat er verband moet bestaan tussen miniatuur en opdrachtgever van hs. L. Zijn betoog sluit de opvatting van Hoogewerff toch niet definitief uit, dat miniatuur en hs. oorspronkelijk niet bijeen hebben gehoord. Van het hs. is het wel aannemelijk dat het in Vlaanderen, c.q. Westbrabant is vervaardigd. Wanneer de miniatuur nu los gedacht kan worden van dit hs. L., zou het gemakkelijker zijn het wapenteken op de prent in verband te brengen met een buiten-Nederlandse familie, b.v. die in Normandië of Saksen.

Maar is het wel nodig zo'n nauw verband te leggen met een reëel bestaand familiewapen? Is het zo zeker dat er geen verband met de tekst is aan te wijzen, zoals Lieftinck beweert? Het is waar, dat nergens duidelijk Waleweins wapenteken wordt beschreven in het verhaal. Slechts wordt in vs. 4727 gezegd, dat W. een 'scilt' wordt gegeven 'ghevarwet met goude ende met asure.' En in 5189 wordt datzelfde schild aangeduid als 'den scilt van goude'. Mogelijk zou men daaruit kunnen afleiden, dat de heraldische kleuren van Walewein goud en blauw waren. Maar men bedenke ten eerste dat dit niet Waleweins eigen schild was en ten tweede: een duidelijk beeld van het embleem is daarmee toch niet gegeven. Welk teken moest dan de miniatuurschilder hem toekennen? Misschien vond hij een aanwijzing in de volgende passage. Wanneer Ysabele vóór de komst van Walewein haar droom vertelt aan haar vader, zegt zij: 'Noch saghic ander dinc daer ane: / Sijn wapenroc, na minen wane / Die was van ere *liebards* huut.' De coninc verklaart dit aldus: 'Des *liebaerds* huut die ghi saget / Dat

es *die coenheit* die hi draghet / Die rudder, in sijn herte binnen.'

Eigenaardig is wel dat hier gesproken wordt van een liebaerds *huut* als wapenrok, terwijl men eerder hovet of *hoot* zou verwachten als het op het wapenembleem sloeg. Maar opmerkelijk is toch dat Walewein vanwege zijn dapperheid in verband is gebracht met de 'leeuw'. Kon de miniatuurtekenaar, toen hij Walewein als ridder moest afbeelden, een beter embleem vinden dan een leeuwen-symbool, dat door deze plaats in de tekst als het ware is gesuggereerd? Bovendien zegt de koning aan het eind van zijn verklaring in vs. 7166: 'Hi es die gone diese weder-staet / Metten swerde wel stoutelike / Ende hine slouch manne swike / Die siere hulpe iet begheerde. / Dit es *dat teken vanden liebaerde / Dat hi draget min no mee.*' Hier is dus geen sprake meer van een leeuwenhuid, maar naar het lijkt van een (wapen) *teken* dat hij *draagt* (voert), al kan men natuurlijk de zinsnede ook eenvoudig laten slaan op de droom-verschijning. Mijn hypothese, dat afgezien daarvan, de tekenaar toch door deze passus werd geïnspireerd, zou nog versterkt kunnen worden door de plaatsen waar W. in het gevecht om zijn dapperheid vergeleken werd met een liebaert (6375), een liebardinne (9852), of een lyoene (6513, 7253). In drie van deze gevallen, vecht Walewein tegen Assentijn of zijn mannen. Overigens is interessant, wat Jonckbloet vermeldt op blz. 18 (noot) van zijn inleiding. Hij zag ten onrechte in het embleem op W's wapenrusting een zwijnskop. Maar hij haalt een passage aan uit Lanc. III, 20603 waar staat: 'Ende mijn her Walewein die milde / hi voerde oec in sinen scilde / *Enen leu* die was *roet*.' En uit de Franse Perceval: 'Ses escuz estoit d'or partiz / Et d'azur, de riche façon / Et si ot un ranpant *lyon* / Blanc, de sinople coroné.' Al kloppen dan de kleuren niet, hier is toch sprake van een leeuwen-embleem; in Lanc. zelfs van een rood. Mogelijk volgde dus de tekenaar niet slechts de genoemde aanwijzingen in de tekst, maar ook een traditie in de litteratuur. Misschien zelfs is het hele leeuwenbeeld in Ysabeles droom op die overlevering gegrond. In ieder geval pleit dit alles niet voor Lieftincks hypothese.

In de tweede plaats heeft Lieftinck getracht uit een analyse van de genoemde letterversieringen door B. die herkomst van het hs. nader te bepalen, althans voor het tweede deel. De tekeningetjes zijn zeer primitief, maar toch bleek het mogelijk daaruit de nabootsingen van verschillende familiewapens af te lezen. Hoe interessant de details mogen zijn, een exacte bepaling van de plaats of het milieu van herkomst van het hs. L. (B) heeft ook dit onderzoek toch niet opgeleverd. Er zijn wapentekens uit Zeeland, Vlaanderen, en Brabant te herkennen, maar geen van deze treedt op bijzondere wijze op de voorgrond.

Dit klopt wel met wat we uit de taal kunnen opmaken, maar veel verder brengt het ons niet. Hoogstens kunnen we concluderen dat het hs. stamt uit een wereldlijk, adellijk milieu in het gebied van Vlaanderen of Brabant.

16. *Band*. Hs. L. is met de Limborch (zie punt 2) gebonden in een 18^{e} eeuwse band van bruin gespikkeld kalfsleer; op de rug gouden stempels. Op het witte etiket op de rug zijn de titels van de hand van Alewijn (zie punt 17) grotendeels onleesbaar geworden. Vóór en achter het hs. bevinden zich drie papieren schutbladeren, waarvan telkens een tegen de band is geplakt; het papier van III en IV is van dunner kwaliteit.

17. *Bezitters*. De eerste bezitter, ons bekend, is B. Huydecoper (1695-1778) die in zijn aantekeningen op de Rijmkroniek van Melis Stoke (1772) op talloze plaatsen uit de Walewein (en de Limborch) citeert. Op het papieren voorblad III staat zijn handtekening, benevens een paar aantekeningen betreffende de beide ridderrromans. Na hem heeft Z.H. Alewijn (1742-1788) het in bezit gekregen: hij heeft zijn naam geschreven op blad III, met het jaartal 1779; benevens een serie opmerkingen aangaande de twee romans; ook van zijn hand zijn waarschijnlijk enkele verbeteringen in het hs. Na zijn dood ging de codex bij testamentaire beschikking over in het bezit van de Mij. Van Letterkunde te Leiden (1789).

Waarschijnlijk hebben Huydecoper of Alewijn allerlei tekens naast de tekst aangebracht. Zo is herhaaldelijk het teken VI geplaatst, nogal fors van vorm, meestal wat schuin tegen de kolom aan; gewoonlijk, maar toch niet steeds, voor verzen waar een zekere wending in het verhaal inzet: 1341, 1707, 2848, 5364, 6037, 7100, 7102, 7644, 7965, 8515; alleen in 7202 staat het bij een lombarde. De inkt is zeer verbleekt. Daaruit maak ik reeds op dat ze niet aan Alewijn zijn toe te schrijven: diens aantekeningen (voor in de codex) zijn gitzwart; ook is de vorm te zwierig voor de hand van Alewijn, die een kleine scherpe letter schreef met een puntige pen. Dezelfde tekens staan in de Limborch; ze dateren van vóór de laatste inbinding, want hier en daar zijn ze ten dele afgesneden.

Onderaan fo. 121 ra staat: verg. fo. 7.b.c. Dit heeft ongetwijfeld Alewijn gedaan, om de overeenkomst in tekst aan te wijzen. De aantekening dateert van vóór de tegenwoordige nummering (zie punt 4): bedoelde kolommen zijn dus fo. 127 rb en va. Van zijn hand is waarschijnlijk ook het opschrift op fo. 121 r: Roman van Walewein. In zijn aant. voor in de codex staat bovendien: 11 Roman van Walewein (heet in not. op Melis Stoke eenvoudig Walewein).

Niet van deze gebruikers zullen de wat schuin aangebrachte parallelle streepjes voor verschillende versregels afkomstig zijn: 119, 197, 247, 433, 546, 577, 601, 634, 697, 747, 1154, 1447, 1707, 2005, 4292, 10891. Dus vaak in het eerste gedeelte van afschrijver A, na vs. 2000 bij hem zelden, evenals bij B. Dat dit teken, waarvan de bedoeling mij ontgaat, van de afschrijvers of van de rubricator moet zijn, maak ik op uit het feit dat op 122 ra het rood van de versiering van de lombarde over die streepjes heenloopt; op 123 ra is dat ten opzichte van de zeer verbleekte paarse inkt niet duidelijk te constateren.

18. *Litteratuur* betreffende het handschrift. - Het hs. L. werd verschillende malen vermeld of min of meer uitvoerig beschreven. Afgezien van litteratuurgeschiedenissen zijn de volgende geschriften in chronologische orde te vermelden:

a. *B. Huydecoper* in zijn aantekeningen op de Rijmkroniek van Melis Stoke (1772).
b. *Handelingen* van de Mij. v. Nedl. Letk. te Leiden 1789, bijl.
c. *Hoffmann van Fallersleben* in Algemeine Konst- en Letterbode (1821) II, 311. - Ten onrechte wordt hier een tweede hs. vermeld: dit is een afschrift van L. door Prof. Ypey te Groningen.
d. *Catalogus* v.d. Mij. v. Nedl. Letk. (1829), 16-19.
e. *Hoffmann van Fallersleben* in Horae Belgicae I^{I}, 56-57; 67-68.
f. *G.J. Meyer* - Verslag van den Roman van Walewein (1838) tezamen uitgegeven met 'Nalatingen op het Leven van Jezus'. Hier wordt het afschrift van Ypey vermeld.
g. *L. Ph. C. van den Bergh*, Roman van Heinric en Margriete van Limborch (1846) XXXIV-XXXV.
h. *Catalogus* v.d. Mij. v. Nedl. Letk. (1847) I, 7-9.
i. *W.J.A. Jonckbloet*, Roman van Walewein II, (1848), 181-83.
j. *Catalogus* Mij. v. Nedl. Letk. (1887), 10*a.*
k. *A. Hulshof*, Deutsche und Lateinische Schreiber in den Niederländer (1918), plaat I.
l. *A.W. Bijvanck* en *G.J. Hoogewerff*, Noord-Nederlandsche Miniaturen (1925), nr. 3.
m. *G.J. Hoogewerff*, De Noord-Nederlandsche schilderkunst I, (1936) 74-77.
n. *G.I. Lieftinck*, De herkomst van het Walewein-handschrift in: Bulletin van den Oudheidkundigen Bond, 5^{e} serie, Jg. I (1947), blz. 12-18.
o. *Bouwstoffen* Mnl. Wdb. no. 1370.

Bij confrontatie van deze litteratuur, waarin de mededelingen dikwijls summier zijn en op verschillende plaatsen uiteenlopen en elkaar zelfs tegenspreken, met de codex zelf bleek het niet

overbodig, nog eens een samenvattende en gedetailleerde beschrijving van het hs. te geven. Vele van de vermelde inlichtingen, vooral de oudere, berusten op een onvolledig, soms slechts vluchtig onderzoek; maar ook in latere, meer technisch-wetenschappelijke analyses waren verscheidene kleine onjuistheden of eenzijdigheden te achterhalen. Het lijkt me niet nodig, die hier alle afzonderlijk aan te wijzen.

B. *Fragmenten van hs. G.*

1. *Bewaarplaats*. In de universiteitsbibliotheek te Gent worden twee losse bladen bewaard van een perkamenten Walewein-hs. onder no. Ms. 1619.

2. *Samenstelling*. Over de samenstelling van het hs. waartoe deze bladen moeten hebben behoord, is op grond van deze losse bladen niets te zeggen. De bladen hebben deel van hetzelfde hs. uitgemaakt en zijn met dezelde hand geschreven. Ze hebben echter niet samen een diploma gevormd, zoals blijkt uit de berekening van het teksthiaat, dat tussen de twee fragmenten ligt: ieder blad heeft oorspronkelijk 200 regels bevat; tussen fragment I en II liggen 1000 regels (vgl. punt 13), d.w.z. 5 bladen. De afmetingen van de bladen zijn ± 230 × 160 mm.

3. *Signaturen* en *Custoden* zijn niet aanwezig, wat door de sterke afsnijding van de bladen aan de onderzijde ook reeds onmogelijk is.

4. *Nummering* ontbreekt.

5. *Afschrijving* en *liniëring*. Hier en daar zijn vage sporen van afschrijving en liniëring door een fijne zwarte of donkergrijze lijn zichtbaar, waarschijnlijk getrokken door een dunne loodstift. De tekst is gegeven in twee kolommen van regelmatig 50 regels. De afmetingen van de bladspiegel, voor zover aanwezig, zijn ± 210 (afgesneden aan de onderkant zie punt 2 en 11) × ± 133 mm; van de kolommen ± 210 (afgesn.) × 60/65 mm. De hoofdletters staan in een apart afgeschreven kolom.

6. *Schrift*. Het hs. is geschreven in de littera textualis, wat losser en onregelmatiger dan die van de afschrijver A van L.

7. *Afkortingen*. In het algemeen gebruikt de afschrijver van G. veel vaker afkortingen dan de afschrijvers van L. De aard van de afkortingen en de tekens er voor komen grotendeels overeen met die van B. in L.; in een enkel opzicht wijkt G. nog weer af.

a. Gewoon is het horizontale streepje ter afkorting van en*de* (e*n*), en van nasalen: minē 7880, nāamē (na*m*me*n* 7885), tōgoede (to*n*goede, 7912), rāpe (ra*m*pe 7911), hē (he*m* 7914), enz. De afkorting van 'Coninc' is steeds ·cō·

b. Zeer frequent is gebruikt de hooggeplaatste 'komma' voor *er, re, ar, aer*, ook voor *are:* m' (m*aer*) 7878, gad' (gad*er* 7879), gh'ne (gh*er*ne 7938), and' (and*re* 7888), sw' (swa*re* 9093), d' (d*aer* 7888), th's (th*aer*s 7970), enz. De 'komma' is ook gebruikt voor afkorting van g*roo*t (g't 7985, 9164); voor joncf*rouwe*, ook in verbogen vorm joncf*rouwen* (ioncf') 7885, 7920, 7948, 9237, 9258; en voor Wal*ewein* (ook verbogen vormen): 7927, 7934, 7937 enz. Steeds volgt na de afkorting van ioncf*rouwe* en Wal*ewein* een punt; eenmaal voor Wal*eweine* dubbelpunt (9147).

Eenmaal is ook 'prijst' afgekort met een komma: p'st 7934.

c. Een enkele keer is de horizontale streep door de poot van de p gebruikt voor *ar:* p̲adijs (p*ar*adijs 9020) sp̲sē (= sp*er*se*n*).

d. Herhaaldelijk dient de ξ voor afkorting van 'm*et*': 7960, 7961, 7964, 7982, enz.; en voor 'n*iet*': 7903, 7942, 7946, 8021 enz.

e. Getallen staan steeds in letterschrift tussen punten: 7993, 8047, 9140, 9182, enz.

8. *Rubricering*. Driemaal komt in deze fragmenten een rode lombarde voor, steeds 2 regels hoog met weinig inspringen van de tekstkolom. De rode lijn tussen hoofdletterkolom en verdere tekst wordt er door onderbroken (vgl. punt 9). Twee ervan staan op hetzelfde blad, nl. in vs. 7955 en 8037, resp. op de recto en verso zijde van I. Daaruit is op te maken dat waar-

schijnlijk in het hs. G. uitsluitend rode lombarden voorkwamen, in tegenstelling met L.

De lombarde in 7955 komt niet overeen met L.: in L. staat nl. geen lombarde op die plaats, maar eerst in 7965, waar G. geen lombarde heeft. Op de beide andere plaatsen komen G. en L. overeen, nl. vs. 8037 en 9177. Opmerkelijk is dit voor 8037, omdat daar de lombarde staat op een plaats waar de moderne lezer hem niet zou verwachten en Jonckbloet hem dus weglaat (vergl. blz. 407-08). Hieruit is waarschijnlijk, dat de lombarde reeds stond in het model dat aan L. en eventueel aan G. voorafgaat.

9. *Versiering*. Er is geen andere versiering dan een rode streep achter de hoofdletterkolom. Deze is met de hand getrokken langs de dunne afschrijvingslijn, die er nu en dan zichtbaar van afwijkt; op een enkele plaats loopt de rode lijn over een deel van een hoofdletter heen, waaruit blijkt dat hij getrokken is na het schrijven van de tekst; waarschijnlijk door degene, die de rode lombarden heeft ingetekend en nadat dit gebeurd was (vgl. punt 8). De lombarden zijn niet met penwerk versierd, noch op enigerlei wijze gevuld.

De hoofdletters aan het begin van de regels zijn van hetzelfde type als in L.; in de D en de T zijn zwarte punten gezet, in de N en de O een verticaal streepje; overigens zijn er geen spiegellijntjes toegevoegd, ook niet aan de J (zoals wel in L. (A)). De beginletters van de bovenste regels, zijn niet vergroot of versierd, noch andere letters op die regels, zoals wel in L.

10. *Correctie*. In de fragmenten komen geen doorhalingen of verbeteringen voor. G. lijkt over het geheel een nauwkeuriger afschrift dan L.: er komen minder verschrijvingen in voor. Verschillende fouten in L. kunnen aan de hand van G. hersteld worden; o.a. de uitgevallen regel 7910. Zie verder de aantekeningen en blz. 428.

11. *Staat*. De bladen, die als schutbladen in een boekband hebben gediend (zie punt 16) hebben door de gom geleden;

daardoor zijn gedeelten van de tekst minder duidelijk leesbaar geworden. Op enkele plaatsen is het perkament gehavend. In de tekst van I zijn enkele gaatjes, waardoor een paar letters ontbreken. Eén gat bestond al bij het afschrijven van de tekst (zie aant. bij vs. 7933). Van blad I zijn de laatste twee regels van iedere kolom afgesneden, van II alleen de laatste regel, zodat in I 8 regels, in II 4 regels ontbreken.

Behoudens enkele plekken is het hs. goed te lezen. Zie verder de aantekeningen.

12. *Leestekens* komen in deze fragmenten niet voor; dus ook niet op de plaatsen waar L. wel leestekens heeft.

13. *Inhoud*. De fragmenten geven de paralleltekst van L. in I recto vss. 7877-7924; 7927-7974; verso: 7977-8024; 8027-8074; in II recto vss. 9075-9123; 9125-9173; 9175-9223; 9225-9273. Tezamen 388 vss.

14. *Datering*. Het hs. stamt waarschijnlijk uit ongeveer dezelfde tijd als L., vermoedelijk iets jonger: 2^{e} helft 14^{e} eeuw.

15. *Herkomst*. De klankvormen van G. komen in grote trekken overeen met die van L. Ook hier dus allerlei westelijke, ‘inguaeoonse’ of eventueel Vlaamse kenmerken.

a. Het pronomen s*oe:* 7892, 7893, 7911, 7933, 7952, 7953, 7982, 9207 (L. eveneens soe, behalve in 9207: se). Mogelijk g*hone* in 9253, vgl. echter de aant.

b. Het weglaten van *h* in anlaut: arnasch 8069 (L. id.), *arde* 7983 (L. harde), 7972 (L. harde), 8045 (L. harde); antieren 9192 (L. id.); onger 9137 (L. honghere). En het voorvoegen van niet organische *h:* gheheten 9183 (L. gheten = ‘gegeten’); vulhent 7917 (L. id. = voleind).

c. Steeds *up:* 7886, 8020, 9138, 9140. Ook vul in vulhent, 7917 (L. vol), en vul wrocht 7917 (L. vulbrocht).

d. Altijd *rudder:* 7937, 7953, 7983, 7990, 8001, 8020, 8028, 8031, 8040, 8065, 8067, 9076, 9083, 9129, 9215. (L. op deze plaatsen steeds *ridder*, behalve 8031, 8040).

e. Woorden waar ontronding van *ŭ* tot *ĭ* zou kunnen optreden komen in deze fragm. niet voor.

f. Geronde *a:* of (= af) 7896 (L. mede); brocht 9084, 9132, 9180, (L. overal id.); gerochte 9206 (L. id.).

g. Steeds *ou* voor gutteralen: verdrouch 9148 (L. id.), slouch 9147, 9205, 9247, 9259 (L. overal id.) - Daarentegen *oe* voor labiale spiranten: boef (= behoef, L. behouf) 7970; droeve 9157 (L. serich).

h. Meermalen *ê* voor *ei* uit ogm. *ai:* clene 9181 (L. id.); beden 8035 (L. id.); hemelike 7947 (L. heimeleke), hemelychede 7987 (L. id.) leden (= leidde hem) 7887 (L. id.) lede 8037 (L. leetde), 8073 (L. ledetse), leden (infin.) 8023, 8027, 8029 (L. id) - Ook ē voor *ei* uit -eg(e)-: sede 9126, 9148 (L. id.) tegenover elders gewoonlijk seide 7965, 8005, 9118, 9139, 9145 (L. overal id. behalve 9118 antworde).

i. Soms *ei* voor ē: weist 9252 (L. sijt), eist 8021 (L. eest), deidse, 8069 (L. deetse), speilden 7944 (L. speelden). Ook peinsde 9127 (L. id.). Niet heift, maar heeft 9257 (L. id.).

j. Ook in G. *suldi* 7877 en *sulker* 9173 evenals in L. De spelling van *duren* (= deur) 9226 evenals L. dure (rijm ure) schijnt ook Vlaams, tegenover kerkerdore 9271 (L. karkerduere). In 8090 rijmt mure / duere; vgl. ook 8137/38.

k. In al de genoemde eigenaardigheden lopen G. en L. dus vrijwel parallel. Daar tegenover staat dat G. nooit *ju* of *jou* gebruikt, maar altijd u: 7878, 7884, 7903, 7929, 7942, 7943, 7946, 7974, 8011, 8012, 8023, 8029, waar L. steeds *ju* heeft, behalve *jou* in 7942.

Minder ‘westelijk’ lijkt ook de voorkeur voor *kerker* tegenover *karker* in L.: 9099, 9177, 9189, 9222, 9241, 9271, hoewel *karker* voorkomt in 9087, 9130, 9135.

Opvallend is voorts *ĕ* voor *ĭ* in *selver* 7898 (L. id.), *lettel* 7959 (L. id.). En de *ŏ* in *gheploct* 7971 (L. gepluct). Ook hier, evenals bij L. is het dus moeilijk exact uit te maken waar het hs. is ontstaan: de ei-vormen (punt 9) wijzen naar het westen, de onder

11 genoemde elementen daarentegen meer naar het oosten. Verschillende andere ‘kenmerken’ kunnen zowel Vlaams als westelijk Brabants geïnterpreteerd worden, eventueel meer noordelijk. Mij dunkt dat L.A. het meest ‘westelijk-Vlaams’ is te noemen, G. het meest ‘oostelijk’ (eventueel west-Brabants), L.B. daar tussen in. Maar deze bepaling is zeker niet definitief.

16. *Band*. De twee bladen zijn op forse kimmen geplakt in een stevige kartonnen band met linnen rug. Vreemd is dat het tweede fragment (vs. 9075/9273) vóór het eerste (vs. 7877/8074) is geplaatst. Aan de perkamenten hs. bladen gaat een papieren blad vooraf, dat aan de ene zijde beschreven is met een verklaring van de herkomst der bladen, getekend door Willem de Vreese en gedateerd 3 juni 1915.

17. *Bezitters*. De bladen zijn door de bibliothecaris van Oudenaarde, L. van Lerberghe, ontdekt als schutbladen in een ex. van Calepini Pentaglotton (gedrukt te Antwerpen 1546). Hij stelde ze ter beschikking van C.P. Serrure, die er over schreef in De Eendragt (1850), zie punt 17. In sept. 1890 schonk de rijksarchivaris te Gent, A. Diegerick, beide bladen aan de bibliotheek van de Rijks Hoogeschool te Gent.

18. *Litteratuur*. Van Lerberghe stelde zijn vondst ter beschikking van *C.P. Serrure*, sinds 1835 hoogleraar te Gent. Deze wist met de fragmenten blijkbaar niet veel aan te vangen. In het Gentse weekblad ‘*De Eendraght*’ (V, nr. 6 van 11 aug. 1850, blz. 23) meldde hij de ontdekking onder de titel ‘Gevonden fragmenten van een oud rijmwerk’, gaf het aantal regels op en citeerde enkele verzen (nl. vs. 9157-9173) waarin de naam van Walewein in afkorting Wal’ voorkomt en volledig die van Ysabele. Desondanks kon hij de fragmenten niet thuis brengen. Curieus is het slot van zijn overpeinzing: ‘De verkorting Wal’, waarschijnlijk voor Walter, (want aan Walewein of Waleram zal men hier niet kunnen denken (sic!) en de naam Ysabele zullen den eenen of anderen geleerde op het spoor kunnen brengen om te bepalen tot welk dichtwerk deze frag-

menten behoorden. Op een andere plaats komt de eigennaam Anchemant voor' (sic! bedoeld is achemant, het adjectief).

Blijkbaar had hij, die toch overigens niet onbelezen was in de Middelnederlandse litteratuur, nog geen kennis genomen van *Jonckbloets* uitgave van de Walewein die reeds in 1846 was verschenen. Heftig verontwaardigd reageerde deze dan ook met een ingezonden stuk in de *Algemeene Konst- en Letterbode* van 1850, nr. 40, blzz. 241/42. Hij wees Serrure enigszins hardhandig terecht betreffende Wal', Ysabele en Anchemant, drong aan op volledige publikatie of ter beschikkingstelling van de fragmenten, opdat hij, Jonckbloet, ze zou kunnen verwerken in zijn voorgenomen 3e deel van zijn uitgave van de Walewein. Het moet Serrure niet bepaald mild hebben gestemd, dat Jonckbloet nog tenslotte de grove sommatie tot hem richtte, 'dat hij toch de hoogstbelangrijke stukken doet drukken, die hij in zijn bezit heeft, en waarnaar sinds jaren reikhalzend, doch te vergeefs, wordt uitgezien: het tweede fragment der Nevelingen en de Bere Wislau, dien wij niet veel meer bij name kennen, en die toch wel verdienden uit de gevangenis ontslagen te worden, waarin Prof. Serrure hen sinds meer dan twintig jaren, ik mag wel zeggen, wederrechtelijk, houdt opgesloten.'

Heel wat milder heeft *F.A. Snellaert*, reeds in het volgende nr. van De Eendragt (25 aug. 1850, blz. 26), dus nog vóór de onheuse brief van Jonckbloet, de juiste herkomst van het fragment aangewezen. Hij verwijst daarbij ook naar de uitgave van Jonckbloet, maakt attent op het verschil tussen de pronomina voor de 2e pers. in L. en G. (ju, juwe - u, uwe) en dringt aan op een lijst van eigennamen bij tekstuitgaven; hij verwacht die in Jonckbloets derde deel (Glossarium op Walewein) dat wel aangekondigd werd, maar nooit is verschenen.

Ik vermeld deze niet onvermakelijke bijzonderheden hier als staaltje van de situatie der Nederlandse filologie in die tijd en van Jonckbloets heftig polemisch optreden.

Serrure heeft er niet op geantwoord: na Snellaerts identificatie was dat ook overbodig. En, dat is vreemder, de stukken zijn in portefeuille gebleven, totdat ze, in het bezit gekomen

van de Gentse Universiteitsbibliotheek, door *Verdam* konden worden geraadpleegd. Hij gaf een collatie in Versl. en Meded. der Kon. Akademie v. Wet. Afd. Lettk. derde reeks, 8e dl. blz. 29-32, met een kleine aanwijzing op blz. 21-22. Hij spreekt daar van 'een blad', maar het zijn er twee.

Dat Verdams publikatie van de varianten met L. verre van secuur is, kan blijken uit de thans voor het eerst volledig, diplomatisch uitgegeven tekst.

C. *De verhouding van L. tot G.*

In de tekstkritische aantekeningen heb ik de meeste en belangrijkste verschillen tussen L. en G. aangewezen en de lezingen der beide hss. tegen elkaar afgewogen. Die vergelijking kan ik hier onder de volgende punten samenvatten.

1. Op vele plaatsen worden tastbare fouten, verschrijvingen of omissies van L. door G. hersteld. Zo is de uitgevallen regel 7910 door G. bewaard. In vs. 7993, 8071, 9076, 9178, 9243/48, 9257 is een uitgevallen woord te achterhalen in G. Voor verschrijvingen zie verder: 7912, 7944, 7992, 7995, 7997, 8003, 8010, 8011, 8028, 8035, 8046, 8069, 9094, 9099, 9104, 9108, 9133, 9167, 9170, 9214, 9271. Daaronder zijn soms interessante, met L. alleen moeilijk te begrijpen plaatsen: 8011, 9170, 9214.

2. In 8070 is de beschadigde plaats in L. door G. te herstellen.

3. Op tal van plaatsen is de lezing van G. korter, bondiger en als zodanig waarschijnlijk oorspronkelijker dan L. De kopiist van dit hs. (of een voorganger?) heeft herhaaldelijk overtollige woorden ingevoegd, of de zin affectisch verzwaard. Zie: 7877, 7879, 7881, 7884, 7940, 8002, 8004, 8006, 8009, 8029, 8030, 8055, 8057, 8059, 8061, 9077, 9079, 9081, 9082, 9087, 9096, 9105, 9106, 9112, 9116, 9135, 9139, 9143, 9154, 9159, 9161, 9173, 9190, 9196, 9197, 9200, 9203, 9204/5, 9210, 9211, 9223, 9225, 9230, 9231, 9236, 9245, 9255.

4. Om bijzondere syntactische of ritmische redenen is G. te verkiezen boven L.: 7953 (volgorde verzen en woordschikking),

8058 (andere zinsvorm) 7877, 7921 (ander woord); 7886, 8052 (ritme) 7229 (pluralis).

5. Tegenover die betere lezingen van G. staan ook verschillende, hoewel minder plaatsen in L. die te verkiezen zijn boven G. In de eerste plaats duidelijke schrijffouten die door L. worden verbeterd: 7894, 7911, 7935, 8039, 8044, 8069, 9090, 9094, 9140(?), 9156, 9163, 9176, 9216. In 9269 en vooral 9163 is het woord dat in G. is vergeten, aan te vullen uit L.

6. Soms heeft L. een kortere lezing: 7885, 7893, 7948, 7957, 7988, 9141.

7. Om andere syntactische of ritmische redenen is L. beter: 7929 (plur.), 7960/61 (ritmisch), 7973 (verward in G.), 7955 (lombarde, woordschikking).

8. In een vrij groot aantal gevallen is er verschil in woordkeuze. Het is vaak moeilijk uit te maken, welke lezing de beste is. L. lijkt mij oorspronkelijk in 7892, 7896, 7898, 7959, 7983, 7989, 8020, 8021, 8072, 9209, 9232, 9240, 9241.

Daarentegen lijkt G. beter in: 8052, 9076, 9078/86, 9101, 9112, (9190, 9238, 9260), 9134, 9153, 9161, 9188, 9217, 9220, 9264. In verschillende gevallen lijkt de keuze in L. bepaald te zijn door behoefte aan vormverzwaring, b.v. 9153, 9157, 9161, 9188, 9220. In sommige gevallen is beslissing twijfelachtig: 9118, 9145.

9. Ook in andere gevallen is de keuze tussen de lezing van L. en G. twijfelachtig: 7928 (beide foutief?), 7970, 7974, 8041, 8063, 9105, 9108, 9165/66, 9253/54.

10. In verschillende gevallen kan door combinatie van L. en G. een betere, derde lezing worden verkregen: 7906, 7915, 7916, 7930/32, 7963/64, 7968, 7991, 8048, 8056, 9095, 9251.

11. De lezingen van L. en G. vertonen dezelfde schrijffout in 9210.

Uit deze vergelijking blijkt in de eerste plaats de grote betekenis van de fragmenten G. Het is dan ook zeer te betreuren,

dat van dit hs. zo weinig is overgebleven. In 83 gevallen geeft G. gelegenheid tot verbetering van L. en dat slechts in 388 verzen. Daartegenover staat dat G. toch ook niet onberispelijk is: in 38 gevallen is G. te verbeteren met behulp van L. Niettemin blijkt uit deze cijfers dat G. relatief 'zuiverder' is dan L. Dat maakt ons ook sceptisch ten opzichte van de waarde van het overige, niet te controleren en nogwel verreweg het grootste, gedeelte van de tekst van L. In dit verband is het interessant er op te wijzen, dat verschillende suggesties voor tekstwijziging van L. door Jonckbloet achteraf door de lezing van G. zijn bevestigd, zie de aantekeningen.

Onwillekeurig rijst nu de vraag, of L. een afschrift is van G. of omgekeerd. Het tweede wordt reeds onmiddellijk uitgesloten door het feit dat de ontbrekende regel in L. (7910) wel staat in G. Ook de uitgevallen woorden in L., achterhaald door G. (zie punt 1) wijzen ten overvloede in dezelfde richting. Het aannemelijke feit, dat L. meermalen een oorspronkelijker lezing heeft, maakt tevens waarschijnlijk, dat G. ook geen afschrift is van L., zie punt 5, 7, 8, 10.

Uit deze beide overwegingen concluderen we dat L. en G. onafhankelijk van elkaar zijn ontstaan. De gemeenschappelijke fout in 9210 maakt het waarschijnlijk, dat ze op dezelfde moedertekst terug gaan, al is daarmee niet gezegd, dat er van één of beide geen tussenstadia geweest kunnen zijn.

Samenvattend kunnen we zeggen, mede op grond van de datering van het schrift, dat G., hoewel mogelijk iets later ontstaan dan L., over het algemeen een ouder stadium vertegenwoordigt en dat L. en G., ook op grond van de taalvormen, toch nauw verwant zijn en waarschijnlijk op hetzelfde voorbeeld teruggaan. Het lijkt me zelfs niet uitgesloten, dat ze uit hetzelfde scriptorium stammen: al zijn er kleine verschillen in rubricering en versiering, er zijn toch ook in behandeling van de tekst treffende overeenkomsten. Opmerkelijk zijn wel de verschillen in leestekens, als deze tenminste aan de kopiisten te danken zijn (zie volgende hfdst.).

De sterke overeenkomst in de taal van de drie kopiisten (A

en B van L en C van G) met de sprekende Vlaamse kenmerken doet vermoeden, dat ook het origineel van Vlaamse oorsprong was. Het ligt voorts voor de hand aan te nemen, dat de taal van A en die van C het meest de taal van de oorspronkelijke tekst vertegenwoordigen. Dit zou men b.v. kunnen opmaken uit de vastheid waarmee A en C *rudder* schrijven tegenover de wisseling van rudder / ridder bij B, met overheersing van *ridder*. In de hantering van het pron. pers. en poss. van de 2e pers. lopen echter de drie kopiisten uiteen. C heeft steeds u / uw, ook tegenover *ju* bij B en de enkele plaatsen met *jou* (7942, 8010). A heeft naast u zeer vaak *jou*, B heeft alle drie vormen, maar meest *ju*. Vermoedelijk had het oorspronkelijk dus *u*.

V. Leestekens in hs L.

In haar interessante studie over de interpunctie[1] roert mej. Greidanus ook de Walewein aan. Op blz. 170 zegt zij dat in het Leidse hs. voor de z.g.n. 'oversprong' (= enjambement of overloop) zonder onderscheid *punt* of *dubbelpunt* wordt gebruikt, wat zij met vier voorbeelden toelicht. En op blz. 175 spreekt zij over een ander teken voor de overloop, nl. 'een teken dat veel lijkt op het metron, maar met kleiner haaltje, aan het vers-eind'. Hiervan beweert ze dat het in de Walewein 'een paar keer' voorkomt, hetgeen met twee vbb. wordt geillustreerd.

Deze mededelingen geven echter van de toepassing der leestekens in dit Walewein hs. een gebrekkig en deels onjuist beeld. Ten eerste is het gebruik van leestekens in dit hs. veel frequenter dan we op grond van deze mededelingen zouden vermoeden: in totaal 148 gevallen, nl. 47 maal een punt, 25 of 26 maal een dubbele punt, en 75 of 76 maal dat derde teken, dat ik voortaan 'overloopteken' zal noemen. Bovendien is het mej. Greidanus blijkbaar ontgaan, dat er een merkwaardig verschil is in het

1 J. Greidanus - Beginselen en Ontwikkeling van de Interpunctie in 't biezonder in de Nederlanden, diss. Utr. 1926.

gebruik van die drie tekens tussen de twee afschrijvers van het hs. De grens tussen die twee gedeelten ligt bij vs. 5784, d.w.z. dat beide afschrijvers ongeveer de helft van het hs. verzorgden. De eerste (A) gebruikt echter slechts 33 maal een leesteken, de tweede (B) daarentegen 115 maal. A. kent alleen de punt (6 maal) en de dubbele punt (21 maal); B. gebruikt alleen de punt (39 maal) en het overloopteken (74 maal); in één geval is het dubieus of er in het hs. van B. een dubbelpunt staat, dan wel het overloopteken.

Doordat mej. Greidanus weinig werk gemaakt heeft van deze tekst, heeft ze daarin ook de functie der leestekens onvoldoende onderkend en zijn haar allerlei interessante bijzonderheden van syntactische aard ontgaan. Het lijkt me daarom van belang een gedetailleerd overzicht te geven van de toepassing der leestekens in de Walewein. Ik scheid daarbij het materiaal van A. en B., om zodoende de vergelijking gemakkelijker te maken.

A. De leestekens van A.

1. Het gebruik van de *punt* (8 maal).

a. De punt als *scheidingsteken in de zin.* - Buiten de telling van zoëven heb ik gelaten het gebruik van de punt bij *afkortingen en getallen*. Dit is een algemeen gebruik in Mnl. hss. Men is daarin dikwijls niet consequent, ook onze afschrijvers niet. Maar normaal is bij A. toch dat getallen in letterschrift tussen punten worden gezet, b.v. ·XX· in vs. 454 - ·M· in vs. 972. (Zie verder de Beschrijving v.h. hs. blz. 405).

Onregelmatiger is het gebruik bij afkortingen. De punt wordt niet toegepast bij de kleine afkortingen van de nasalen of van een vocaal + r, maar wel bij sterke verkortingen van eigennamen; in onze tekst speciaal bij de afkorting van Wal*ewein*. De punt staat dan alleen achter de afkorting: Wal.’ Meermalen echter ontbreekt die punt. In deze posities is de punt geen intonatie-teken, maar dient hij slechts om door afgrenzing van het woordbeeld in de zin het lezen te vergemakkelijken.

Toch is het goed dat wij hier van deze functie uitgaan, omdat de punt, en eveneens de dubbele punt, overal waar hij als intonatie-teken optreedt, toch zijn functie als grensbaken behoudt, zij het dan op de grens tussen twee zinnen, m.a.w. de punt geeft geen toon aan, doch slechts pauzering. Zo is in aansluiting op de punt na afkortingen te begrijpen de toepassing in vs. 4509: Soete knape seiti: sech mi / *Waer* .soe es. - Het gaat hier om de eerste punt, die op het eerste gezicht bevreemdend lijkt. Het blijkt bij nader toezien echter een punt na afkorting te zijn. Weliswaar wordt de afkorting van voc. + r overigens nooit met een punt afgegrensd, maar hier staat de W. in de hoofdletterkolom. Om die te scheiden van het eerste woord van de bijhorende regel dient die punt (vgl. het geval van de dubbele punt op blz. 435). Vreemder lijkt het geval in vs. 212. Hier worden de woorden *tsaec* en *spel* van elkaar gescheiden door een punt. Waarschijnlijk is de punt hier het signaal van een vergissing: in het hs. staat nl. tscac, een verschrijving voor tscaec; de afschrijver heeft, toen hij zijn fout bemerkte, een punt gezet achter het woord, zoals anderen het er wel onder doen, om aan te geven dat het voor correctie in aanmerking komt; er is echter geen correctie gevolgd.

b. De punt op de *zinsgrens*. - In vijf gevallen heeft de afschrijver A. een punt gebruikt als aanduiding van een *syntactische pauze* na een *enjambement*. In vs. 5710 wordt de acht regels lange hypothetische bijzin, waarvan tenslotte de relatieve zin enjambeert met het Vf., afgegrensd tegenover de hoofdzin: Ofhem God gheve zulc gheval/ ...../ Dat hi te gader mochte zien / Den riken coninc van den Wondre / Ende ...../ ...../ Ende eens conincs dochter die Assentijn / Heet. dan sal hi quite sijn / Van dese sticken ende niet eer / -

In 329 begint na het enjambement een nieuwe zinswending met *ende:* .... Sine jonghe die waren bleven / *Achter*. ende als dit Walewein sach ...../ Minder zwaar is de pauze in vs. 458, waar de twee door *ende* gecoördineerde zinnen samengetrokken zijn en dus een nauw continuatief verband vormen: Mettien naemt Waleweine den here / In sinen staert ende soude-

ne draghen / *Sinen jonghen*. ende latene cnaghen / - Blijkbaar heeft de afschrijver hier een nadrukkelijke pauze willen markeren. Opmerkelijk is daarbij het verschil in behandeling van deze coördinatie en die in de voorafgaande regel, waar geen schei-teken is gebruikt, hoewel ook daar de zin enjambeert. In de eerste coördinatie bevatten de delen twee direct opeenvolgende handelingen; het laatste gecoördineerde element echter is nadrukkelijk finaal.

Misschien speelt ook het versritme een rol. In vers 457 beslaat het enjamberende deel de helft van het dipodische vers en valt de syntactische pauze samen met de ritmische; in vs. 458 breekt de syntactische pauze de eerste versvoet: sinen jónghen - ènde làtene cnághen. Ook in de beide andere gevallen bevat het enjamberend zinsgedeelte (één woord) slechts één ritmisch accent.

In 1001 is de vocatief bij het eerste lid van de coördinatie getrokken: 'Zidi up ghestaen // Here. ende hoe sidi teghemake?' Een treffend geval levert nog de tweede punt in 4509, die bovendien de D.R. van de twee sprekers van elkaar scheidt; in de voorgaande regel staat ook nog een dubbele punt: Soete knape seiti: sech mi / w', soe es. here binden hove / - (voor de eerste punt zie onder *a*).

Het aantal gevallen van deze soort (de punt als zinsgrens bij enjambement) is te gering om er ver-strekkende conclusies op te baseren. Vergelijking met de functies der dubbele punt en met het materiaal van B. zal daartoe straks meer gelegenheid bieden.

c. De punt *achter de versregel*. Slechts eenmaal komt dit in het hele hs. voor, nl. in vs. 880. Weliswaar wordt met 880 een zinsperiode duidelijk beëindigd, maar het plaatsen van een leesteken achter een versregel is zo ongewoon, dat men onwillekeurig geneigd is hier aan een vergissing te denken. Wanneer we hier werkelijk te doen hebben met een punt van de afschrijver, zou ik willen wijzen op het frappante enjambement in die regel: Die maerken conste hi mochter in zien / Twonder dat in de warelt soude ghescien / Vanden beghinsele tote dat

soe enden / *Sal* // daer mochtijt ondervenden. Heeft de afschrijver de punt niet bij vergissing op de verkeerde plaats gezet? Maar misschien is dit een te gewaagde onderstelling. Intussen zal straks blijken dat er wel eens meer aanleiding is te veronderstellen, dat de afschrijvers zich bij het plaatsen van leestekens vergisten.

2. Het gebruik van de *dubbele punt* (25 maal). In principe is er geen verschil in de functies van de punt en de dubbele punt. Alleen gebruikt A. de dubbele punt veel vaker, en daardoor is er ook meer variatie in het gebruik aan te wijzen.

a. De dubbele punt als *scheidingsteken*.

In 3958 scheidt de dubbele punt de eerste letter van de regel, die dus in de hoofdletterkolom staat, van het volgende woord ‘raet’, dus: ‘U: raet dinct mi wesen vroet’. Vermoedelijk is dit gedaan om verkeerde lezing te voorkomen: voor v in anlaut gebruikt men immers gewoonlijk hetzelfde teken als voor de vocaal u; nu zou men ‘u raet’ als ‘vraet’ kunnen lezen; de open ruimte tussen hoofdletterkolom en verskolom heeft nl. geen enkele scheidende functie voor het woordbeeld. Dit geval is te vergelijken met de afkortingspunt achter ‘*Waer*’. in vs. 4509 (zie boven). In vs. 5746 is ‘ic’ met een hoofdletter geschreven ten gevolge van een correctie (vgl. de aant.); om nu ‘Ic’ dat daardoor te dicht achter ‘liep’ is komen te staan, daarvan te scheiden, zijn twee punten (dubbele punt?) gebruikt, boven en even onder de regel.

Zelden gebruikt deze afschrijver ook de dubbele punt na een afkorting: in 414 achter de overigens ook ongewone afkorting walew’; ook in 3047 na wal’ (zie blz. 405).

In dit verband noem ik ook vs. 2, waar de dubbele punt niet *in* de zin scheiding maakt, maar tussen twee zinnen. Hier zijn nl. de verzen niet zoals normaal ieder op een regel geschreven, maar bij stukjes en beetjes op het overgebleven gedeelte naast de versierde initiaal (vgl. de aant.): tussen slotwoord van vs. 2 en beginwoord met hoofdletter van vs. 3 staat nu de dubbele punt.

b. De dubbele punt op de *zinsgrens*, zonder *enjambement*.

Enige malen scheidt de dubbele punt *zinnen naar de vorm*, waar de syntactische pauze niet samenvalt met de ritmische pauze in het dipodische vers. Dit komt voor zowel in de eerste als in de tweede vershelft. In 3798 eindigt de eerste zin met hetzelfde woord als waarmee de tweede begint: Waendi dat ics soude vermiden / Dor jou inne soude die joncfrouwe slaen / Neen *ic:* ic doe jou zelven saen / Leven met wel groter onnere /-

De dubbele punt scheidt de onderbrekende hoofdzin van de *directe rede:* Soete knape seiti: sech mi / Waer. soe es. 4508. Opmerkelijk is hierbij dat de vocatief 'Soete knape' niet door dubbelpunt gescheiden is van 'seiti': blijkbaar is de ritmische pauze in het dipodische vers daarvoor voldoende.

In 1810 zijn vraag en antwoord in de directe rede van twee verschillende sprekers gescheiden: Waer es hi: Here bi sinte Gravein / Also als ic segghen mach / enz. -

Om syntactische redenen is vooral het volgende geval interessant: de dubbele punt is een aanwijzing dat het woord 'dat' niet als voegwoord fungeert, maar nog volkomen als vooruitwijzend pronomen: Inne maecht laten bi mire trouwe / Bedi ic weet wel *dat:* mijn leven / Dat hebdi mi naest Gode gegheven 2749 - Veronachtzaming van zulke leestekens leidt tot een foutieve interpretatie, zoals blijkt in de uitgave van Jonckbloet die las: Bedi ic weet wel, dat mijn leven, / Dat hebdi mi naest Gode gegheven; -

c. De dubbele punt op de *zinsgrens* na *enjambement*.

Dit geval is het meest frequent (14 maal).

α. Er is een zware syntactische pauze tussen *twee onverbonden hoofdzinnen:* Ic hebbe die scone joncfrouwe brocht / Die ghi morghin vro ghesocht / Sout hebben: knape sietse hier 4493 - Al bloot addi ghetrect tswaert / Daer hi hem mede soude ter were / Setten: hi was sonder spere 4112 - tegenstellend verband: Ic ne hadde niet ghelooft van desen / *Te voren: nu* moetict over waer / Houden dies es mi therte zwaer / 5035 - ook bij verklarend verband: Men sal mijn scone [wijf] ontherven /

Ende mine kinder moeten derven / Mijns: ic vare in vremden lande 1503 - Hets wonder hine hadde groot erch / Ontfaen: tserpent was so fel 683 - Wat manne soos hevet te doene / Bescud hi ziet hi dat hijs noot / Hevet: zine doghet es groot 1774. -

β De zinnen zijn verbonden door *ende* of *no*.

In 5056 worden door de dubbele punt twee zinsperioden gescheiden die wel nauw samenhangen maar waarvan de bouw chiastisch is (hz. - bz. // bz. - hz): Mijn lachter zoude zijn te groot / Ende ic ne durste nemmermere / Comen vor Arture minen here / Eist dat hi van minen verneye / Weet: ende caent ooc mijn here Keye / Gevreesschen so ware mijn lachter mere.

Stilistisch-syntactisch is interessant vs. 1870. Hier is nl. het zinsverband weliswaar continuatief, maar de sterke pauze achter 'boven' heeft dramatisch-epische functie; de intonatie suggereert de verrassing van Walewein als hij daar het dal ziet 'met rudderscepe verdect al': Ende Walewein quam aldaer hi sach / Enen berch daer es hi comen / *Boven: ende* hevet int dal vernomen / B[in]dien berch ende dat dal / Met rudderscepe verdect al. - Het perfectum historicum is een sterk argument voor deze interpretatie.

Ook in 594 bewerkt het leesteken waarschijnlijk opzettelijk een nadrukkelijke splitsing in de coördinatie: Dune hebstene ghescort ende ondect / Al mijn lijf: ende dorpect. Op *ende dorpect* valt een augmentatief accent.

In 1689 is de coördinatie voor *no* ook nadrukkelijk gesplitst: Hine wilde niet dattie tolne blive / staende. no die quade zede.

γ. De dubbele punt scheidt nadrukkelijk de vooropstaande bijzin van de hoofdzin. Na een *hypothetische* zin in sterk affectief verband: Ende wilde mi God goede avonture / Gheven: ic soude ten coninc Arture / Varen ende bidden hem up ghenade 1474 - Na een aspectische als-zin op een belangrijk episch moment (let ook hier op het historisch perfectum): Ende als die blaexeme was ghevelt / Vor hem in die riviere daer / Tere

ander stede daert water claer / Was: *es* daer Walewein *comen* / Ende hevet sinen scacht ghenomen / enz. 5017. -

Na een affectieve concessieve al-zin: Al wildi mi selven slaen / Ende van minen live deren / Wilt: inne mochte mi niet verweren / 3280 - In dit laatste vers valt de eigenaardige herhaling van het Vf. op; ook die syntactische bijzonderheid kan men stilistisch uit affect verklaren, ook al zou eventueel de afschrijver hier van zijn voorbeeld zijn afgeweken (vgl. de aant.).

δ. In al de vorige gevallen breekt de zware pauze de eerste vershelft en draagt dus het enjamberende zinsdeel het eerste versaccent. In één geval echter valt de syntactische pauze samen met de ritmische tussen de twee helften van het dipodische vers: Maer tander serpent dat hadde verloren / Sìnen voét: het hèvet vercóren / Gringoletten seer Waleweins paert 366.

d. Foutieve interpunctie?

Reeds bij de punt in I, 1, *c* (vs. 881) opperde ik aarzelend de mogelijkheid van een vergissing door de afschrijver bij het hanteren van de interpunctie. Dat men bij zulke conclusies uiterst voorzichtig moet zijn, maar dat er toch soms aanleiding tot die opvatting kan zijn, leert de analyse van de volgende twee gevallen.

In 970 staat: Ic wane wel dat men noit ne vant / Cleder die waren also diere / Dat wonder: was so menighertiere / Dat andie cledre stont ghewrocht / Men hadse om ·M· pont niet ghecocht - De dubbele punt achter ‘wonder’ lijkt zeer vreemd, zodat ik hier ook aanvankelijk aan een vergissing dacht. In de vorige regel staat nl. ‘Cleder’ in enjambement en de syntactische pauze achter dit woord doorbreekt de eerste vershelft, zodat dit geval op één lijn zou te stellen zijn met de gevallen onder *c*. Mogelijk zou dus zijn dat de afschrijver zich een regel vergiste: men zou zich daarbij kunnen afvragen of hij de leestekens wel noteerde direct bij het opschrijven van de regel, en niet *nadat* hij de tekst had afgeschreven. Aannemelijk is immers dat de leestekens *niet* in zijn voorbeeld stonden; de fragmenten G. hebben geen leestekens.

Het toepassen van die tekens is of een individuele eigenaardigheid, of misschien een gewoonte van het scriptorium. Zelfs lijkt het me niet uitgesloten dat niet de afschrijver die tekens zelf heeft geplaatst, maar een ander, een corrector of iemand die toezicht hield op het af te leveren werk en die dus de geschreven tekst nalas. Mogelijk is ook, zoals het vervolg nog meermalen doet vermoeden, dat de leestekens (achteraf?) geplaatst werden met oog op de voordracht; dus misschien niet door de kopiist, maar door de recitator. Hoe het zij, indien de leestekens achteraf werden aangebracht, is een vergissing eerder te begrijpen dan bij directe plaatsing onder het afschrijven. Ik kom op deze kwestie straks nog terug bij analyse van het materiaal van B.

Hoewel een vergissing op deze plaats dus verdedigbaar lijkt, durf ik die toch niet aan te nemen, zolang er een andere oplossing mogelijk is. Mij dunkt dat die door analyse van het hele zinsverband inderdaad is te vinden. Stel dat de dubbele punt er niet stond, dan zou een verkeerde lezing van de tekst op het eerste gezicht voor de hand liggen. De lezer zou dan nl. geneigd zijn 970[a] als een graadaanduidende dat-zin te verbinden met de vorige zin, (*also* diere .... *dat* ...) en de syntactische pauze in 970 te laten samenvallen met de ritmische rust na *was*.

Dit zou het hele zinsverband verstoren. Kennelijk eindigt met 969 de vorige zin; vandaar een punt in mijn uitgave van de tekst. Met 970 begint een nieuwe zin ter verzwaring van de vorige bewering. De plaatsing van de dubbele punt ter voorkoming van onjuiste lezing, levert syntactisch geen ongerijmdheid. Bij affectief spreken kan men heel wel achter het subject even pauzeren, wat weliswaar tegen de ‘metriek’ van het dipodische vers ingaat, maar overeenkomt met een natuurlijke dictie; het vers is dan aldus te lezen: Dat wónder // was só menighertière / ..... - op het zware accent van het vooruitwijzende *so* sluit dan, over de onderbrekende relatieve zin heen, de graadaanduidende zin ‘Men hadse etc.’ aan[1].

1 Het is niet waarschijnlijk dat de dubbele punt hier de afkorting van ‘wond*er*’ aanduidt. Die afkorting van *er* wordt nooit met punt of dubbelpunt aangegeven.

Moeilijk te verklaren is echter het tweede geval. In vs. 289 staat: Des nachts doghedi groot verdriet / Van navons dat die sonne liet / Haer: scinen tes soe weder upginc. Hier enjambeert ‘Haer scinen’; scheiding van het attributieve voornaamwoord en het substantief lijkt syntactisch onaanvaardbaar, zodat het vermoeden van een te vroeg plaatsen van het teken, dat niet voor maar achter *scinen* moet staan, plausibel is. Tenzij we hier te doen hebben niet met een syntactisch fungerend, maar louter versicologisch teken. Mogelijk zou nl. zijn dat ‘Haer’ al of niet met naar diftongische uitspraak tenderende accentuering de eerste versheffing draagt en *scinen* de tweede. Dan zou dus de syntactische pauze na *scinen* samenvallen met de rust tussen de twee vershelften, en geen bijzondere markering behoeven. De dubbele punt zou dan het ritmisch hiaat tussen de twee op elkaar stotende heffingen aanduiden. Het vers is dan aldus te lezen: Van návons dàt die sònne liét / Haèr-scínen // tés soe weder úpginc.

B. De leestekens van B.

Zoals in het begin reeds is gezegd, gebruikt B. veel vaker een leesteken dan A. De dubbele punt komt bij hem praktisch niet voor. Wat A. met die dubbele punt doet, doet B. met de enkele punt, die daardoor dus een veel frequenter en gevarieerder toepassing vindt dan bij A. Bovendien gebruikt B. herhaaldelijk het overloopteken, dat bij A. geheel ontbreekt. Dit overloopteken is principieel een ander leesteken dan de punt of dubbele punt. De laatstgenoemde twee zijn in oorsprong *schei*tekens, en vandaar als hulpmiddelen voor de intonatie pauzetekens. Maar het overloopteken is juist een *verbindings*teken dat over de grens van het vers heen wijst naar de volgende regel. Nu hebben we bij A. geconstateerd dat de pauzetekens, speciaal de dubbele punt, vooral optreden na een overloop of enjambement. Daardoor is allicht de gedachte gewekt dat er tussen het enjamberen van de zin en het gebruik van die pauzetekens een bewust verband heerst. Die conclusie is niet noodzakelijk.

De dubbele punt is schei- en pauzeteken, en doordat ten gevolge van het enjamberen in de versregels bijzondere syntactische breuken ontstaan, komt het gebruik van de pauzetekens in poëzie vooral op voor en na zo'n enjambement, niet om de overloop als zodanig te markeren, maar om de overlopende zin af te grenzen tegenover de volgende zin. Het overloopteken echter markeert juist de overloop als zodanig. Nu is het begrijpelijk dat bij B. overloopteken en pauzeteken in hetzelfde verband kunnen voorkomen. Dit gebeurt meermalen, maar is toch geen regel. Zelfs zijn er drie mogelijkheden: *a*. de punt treedt na enjambement op zonder overloopteken; *b*. overloopteken en punt komen samen voor; *c*. na het overloopteken volgt geen punt. Als vierde mogelijkheid kan men dan natuurlijk nog noemen de gevallen waar beide tekens ontbreken. Hoewel dus het samen optreden van overloopteken en pauzeteken min of meer 'toevallig' kan genoemd worden, groepeer ik het materiaal rondom die combinatiemogelijkheid. Het gaat daarbij allereerst om de syntactische functies van de punt; vervolgens om de eigenaardigheden van het overloopteken.

1. Het gebruik van de *punt*.

a. Maar zelden gebruikt B. de punt als louter grafisch teken, afgezien dan van het gebruik na afkortingen en voor en na getallen (Zie daarover punt 7 van de Beschrijving v.h. hs. en vgl. aant. op 9769).

Zelden is de punt in de andere gevallen syntactisch onbegrijpelijk, zoals na 'Doch' in 8690 (vgl. aant.).

b. De *punt* op de *zinsgrens* zonder *enjambement*. Slechts driemaal past B. de punt in deze positie in het vers toe als syntactisch pauzeteken. In alle drie gevallen valt die syntactische rust samen met de grens tussen de twee helften van het dipodische vers. Zwaar is die pauze in 8495, waar het einde van de directe rede gemarkeerd wordt tegenover de volgende hoofdzin: Die vos antworde ende seide / Ja ic here. doe sprac die deghen / etc. - In 9657 een tegenstellend verband (irrealis tegenover feitelijkheid): Ic weet wel darne was harre gheen / Sine hadden elc

andren dare / Mer jonsten ghetoget hopenbare / Dan si daden. Maer si up hilden√ / Hem. omdatsi niet en wilden / Dat die vos saghe hare jolijt / -[1].

In 7407 staat de punt slechts op de grens tussen hypothetische bijzin en hoofdzin. Maar het is een dramatisch moment! Ysabele belooft plechtig, hoewel geveinsd, de volgende dag Walewein dood of levend weer aan haar vader uit te leveren: Die coninc seide dochter dat si / Wildine mi marghen weder gheven / Jaic mach hi so langhe leven / Ende es hi doot. sinen lechame / Salic ju gheven in Gods name /

c. De punt op de *zinsgrens na enjambement, zonder overloopteken*.

Dit komt bij B. herhaaldelijk voor. Deze gevallen kunnen vergeleken worden met die waarin A. de dubbele punt gebruikt (zie I, 2, *c*). B. heeft blijkbaar grotere behoefte de syntactische pauzen na enjambement aan te geven (24 maal).

α. Een zware syntactische pauze tussen *onverbonden hoofdzinnen* in de *eerste vershelft* (9 maal). In de epische vorm, wanneer na de enjamberende beschrijvende zin een nieuwe zinswending volgt: Menich veldire van den orsse / Dat hem die herssene in die kele / Liepen. die scone Ysabele / ..... Lach boven hoghe ten tinne / etc. 10652 - Tussen inleidende hoofdzin en directe rede: Doe riepen si met groten vare / Van binnen als si worden geware / Den dach. ghi heren het es tijt / Dat wi ons reden ons naect strijt / 6782. - De zin met *want* heeft een verklarende functie t.o.v. de voorafgaande directe rede; de volgende hz. zet de verhalende vorm voort: Want hi daer wel sijn ghevouch / Vant. hi dranc wijns ghenouch / Om dat hi te blider wilde wesen / 6895. Het leesteken voorkomt dus de foutieve lezing, waarbij de want-zin als vooropstaande redengevende bijzin zou beschouwd worden. - De tweede hz. volgt min of meer verklarend: Teerst so dat hi / Te Ravenstene was groot riveel / Haddi. hi sach den casteel / Vor hem staen al te

1 Het gaat hier om de eerste punt. Ook de hoofdletter van Maer staat in hs; vgl. de aant. op dit vers.

hant / 9544. De schrijver onderbreekt de gang van zijn verhaal, door op de feiten vooruit te lopen: Ende heeftene (nl. de helm) hem vanden hovede ghedaen / Om dat soe hem den wint an wilde / Wayen. het sal den ridder milde / Mee comen te quade dan te gode / 9840.

Ook in de *directe rede* is de afschrijver (?) den voorlezer of voordrager van de tekst behulpzaam bij het vinden van de juiste dramatiserende dictie, want het in acht nemen van de juiste pauzen, geeft gelegenheid de goede expressieve toonvormen te vinden. Op eigen lijfsbehoud bedacht, weren de bevreesde poortwachters hun benarde kameraden af: Wi hebben liever dat ghi daer voren / Stervet dan wi alle souden / Sterven. *Wi sullen ons wel onthouden* / 6664. - De koning zegt met nadrukkelijke triomf als hij de gevangen Walewein aan Ysabele toont: Nu weset blide / Dochter siet of ghine yet kent / *Desen. hi es die dat serpent / Ghevoert brochte* in sine hant / 7370. De listige Ysabele probeert de bedienden van haar vader om de tuin te leiden: Mi ware leet quame die niemare / Achter hove ic bem een wijf / Dat ic enen man sijn lijf / Name. *In wilne ooc doden niet* / 7443[1]. - De hevig verschrikte vos roept Wal. verwijtend toe: Mijn joncfrouwe es bi uwer scult / Verloren. het voerse met ghenent / Een swart ridder als atrement / Up een swart ors als een pec / 9725. -

β. De zinnen zijn door *ende* verbonden. Met *ende* begint na de directe rede van Walewein een nieuwe hoofdzin om de tegenpartij in te leiden: Mi es lievere dat ic sterve / Hier binnen dan ic soude gaen / Daer ute. ende si antworden saen / .... 6182 -

In 8670 schijnt de beschrijving gewoon door te gaan in de coördinatie, maar de zware pauze is gericht op episch-dramatisch effect: Ende als mijn here Walewein siet / Dat anders ne mach wesen niet / Begonste hi up den ridder weder / *Slaén*. ende haddene na ter neder / Gheslegen metten eerste slaghe. - De dichter gaat bij zijn levendige beschrijving van de bijzin-

1 In hs begint ‘In’ met grote letter; zie aant. op dit vers.

constructie over in de hoofdzinvorm. Een juiste voordracht vereist duidelijk scheiding der elementen: Hen soude ju ghesegghen niemen / Hoe dat sine alle ende even gedichte / Weenden. ende worpen hem int ansichte / Water ende cort na dien / Begonste die coninc up hem sien / 8208. - Minder aanleiding voor een punt lijkt er te bestaan in: Maer ic wille laten dese saken / Liden. ende een ende maken / 11172.

γ. Slechts in bijzondere gevallen wordt de hz. gescheiden van de volgende bijzin. Beide gevallen staan in de directe rede. In 10102 vraagt Wal. met aandrang hulp voor de door hem verslagen Estor; de hypothetische bijzin (VfSA-zin) volgt als beleefdheidsvorm na de pauze: Dor alre ridders edelheide / Here so soudic ju bidden gheerne / Ene bede. *stonts ju niet tonberne* / - De verklarende dat-zin staat nadrukkelijk gescheiden van de voorafgaande vraag. Het hele zinsverband weerspiegelt Waleweins opwinding als de vos hem op niet bepaald zachtzinnige wijze wekt: Hevestu den viant / In. dattu nu dus ghebaers / Twi drivestu dus vele mesbaers / Bestu verwoet ic wane jaestu / 9719.

δ. In verschillende gevallen staat het pauzeteken *tussen de twee helften* van het dipodische vers (11 ×). Het zijn soortgelijke syntactische gevallen als onder de vorige punten behandeld waar de pauze viel in de eerste vershelft. Dat de punt midden in het vers geplaatst wordt, hoewel hier reeds een verspauze aanwezig is, bewijst het belang van die syntactische rust.

In 10832 markeert de punt de overgang naar een nieuw thema: Maer hi was droeve seget tgedichte / Om dat sijn waert int gevichte / Hadde ghelaten so menegen man / Dur sinen wille. *nu vort an√ / Willict u corten* - Hierbij noem ik ook vs. 11062, waar een gecoördineerd zinsdeel enjambeert: Eer dat W. sinen casteel / Ruumde haddi hem al geheel / Tscaecspel ghegeven dat was so diere / *Ende dat bért*. nu comt die fiere / Walewein daer mede etc.

Onverbonden hoofdzinnen in het levendig verhaal: Ende brochten gheladen met venisoene / Enen zomer. si riepen o

wach / etc. 8813 - Daer was ghenomen lijf ende let / sonder ghenaden. groot was die porsse / 10649 - Interessant is 8898 waar de punt beslissend is voor de interpretatie; *dies* opent nl. geen relatieve zin, maar een hoofdzin (vgl. de aant.): Doe begonste die hertoghe tyen / Waleweine dat feit. *dies* hi lyen / Begonste dat die meneghe node soude doen (Vgl. de aant.).

Ook in de *directe rede*, in de gepassioneerde uitroep van Walewein: Soete lief en was noit minne / In aerderike so sere verraden / Alse die onse. ay God ghenaden / 8296 - of in het bewogen verhaal van de zwarte ridder tot Ysabele: Doe wardic metten minnen viere / Al stappans so sere ontsteken / Dat mi therte dochte breken / Ende verbarnen. doe voeric saen√ / Om u tonscakene. 9781.

Voor *ende;* in 9673 begint met 'ende' een nieuwe zinswending: Hem vakede so sere dat hi thant / Slapende wart die stoute wigant / Utermaten vaste. ende die joncfrouwe / ---ne conste hare onthouden niet / Soene custe den ridder - Een soortgelijk geval levert 10737. Interessant is ook de aangegeven pauze in 10054 in de doorlopende beschrijving maar met een wending in de zinsconstructie: Hi hadde an enen scaerlaken roc / Enen mantel daer boven. ende enen stoc / Haddi in die hant dor hovaerde. Zeer merkwaardig is het geval in 9273, waar men op het eerste gezicht zou zeggen dat er geen reden is voor een punt: de coördinatie bevat twee elementen die op dezelfde wijze ondergeschikt zijn aan de hoofdzin. De nadrukkelijke scheiding echter is weerslag van de sterke opwinding van Walewein. Opvallend is dat de afschrijver niet slechts een punt plaatst, maar 'Ende' met een hoofdletter begint, wat in dit hs., en überhaupt in poëzie, tot de zeldzaamheden behoort[1]: Hi lovede Gode dat hine ter noot / Hadde verlost. Ende hine also / Begonste succorssen - Vgl. de aant.

d. De punt op de zinsgrens *na een overloopteken* (10 ×).

In wezen zijn er geen verschillen met de syntactische en sti-

1 Vgl. echter de noot op blz. 442 en 443.

listische omstandigheden in de gevallen waar geen overloopteken staat, zoals uit het volgende overzicht blijkt:

α. Twee onverbonden hoofdzinnen gescheiden in de eerste vershelft; in directe rede, bij hevige opwinding: Jouwe Ysabele die scone / Heeft ju bi subtylen engiene√ / Verraden, ju staet te ghesciene / Groten ramp ende swaer verlies / 8011 -

β. Uit syntactisch oogpunt zijn vooral van belang de gevallen waar de hoofdzin nadrukkelijk gescheiden wordt van de volgende bijzin.

In de *directe rede* van 5886, waar de *hypothetische* zin achteraan komt: Maer ghi mocht wanen dat ic versaget√ / Ware. seidict ju te voren / -

Belangwekkend zijn twee gevallen, waar de relatieve zin van zijn antecedent gescheiden staat, niet slechts door een woord in de hoofdzin, maar door een sterke pauze. Dat typeert het karakter als uitbreidend-beschrijvende bijzin in de epiek: Ten here Waleweine waert / Maecti hem ende hevet sijn swaert√ / Ghetrect. *dat scaerp was ende breet* / 8178 - Ook in de indirecte rede van Wal. als hij met Ysabele bij vos Roges komt: Ende seide hem ter selver ure / Dat dat des coninx Assentins kint√ / Was. *dat hi sere hadde ghemint* / 8475.

In 8890 staat de punt voor een *want*-zin als verklarende toevoeging in de D.R.: Wistic die waerheit vander saken / So soudic te bet te ghemake√ / Wesen. *want* ic soude mi wreken. - Maar ook de redengevende *omdat*-zin verraadt door die pauze zijn karakter als verklaring van de kant van de dichter: Sine hadden elc andren dare / Mer jonsten ghetoget hopenbare / Dan si daden. Maer si uphilden√ / Hem. *omdat* si niet ne wilden / Dat die vos saghe hare jolijt / 9657. -

γ. Het subject + relatieve bijzin is afgescheiden: Walewein die vul groter doget√ / Was. hine ontsach hem niet / 6418 -

δ. De zware syntactische pauze valt samen met de pauze tussen de twee helften van het vers in drie gevallen.

De punt beëindigt de directe rede; daarna gaat de epische vorm voort: Men sal ons volgen van allen siden / Dat wetic

wel als men onse doen√ / Vereschen sal. enen garsoen / Ghemoeten si in die dagheraet / 9473 - De punt scheidt de woorden van twee met elkaar sprekende personen: Dats die joncfrouwe ende el ne ghenen√ / Pant ne willic. wildi mi tenen / Hiermede sprac der Walewein / 8561 - Na de punt begint een nieuwe zinswending in de D.R.: doe voeric saen√ / Om u tonscakene. hebbic mesdaen√ / An ju selven willic betren al / 9781.

e. De punt *ontbreekt* na het overloopteken.

Dit gebeurt veel vaker dan dat er een punt geplaatst wordt, nl. 58 maal. - Zelfs kunnen we deze gevallen stellen tegenover al die waar een punt als syntactisch pauzeteken voorkomt na enjambement (tezamen 35 maal). Van belang is het nu na te gaan of het ontbreken van de punt syntactisch of om andere redenen verklaard kan worden. Door vergelijking met de gevallen waar die punt wel geplaatst is, komen de motieven voor die plaatsing nog des te duidelijker aan het licht.

α. Uiteraard staat in de regel na het overloopteken geen punt, als de zin doorloopt tot het verseinde (11 ×), b.v.:

Alle gader wilden si hem pinen√ / Te wrekene den ridder goet / 10482 - Daer sette up dat palafroet√ / Walewein die joncfrouwe menioet / 9401 - verder 7928, 8017, 8767, 8792, 8878, 9474, 9478, 10882, 10999.

β Uit het tot nog toe gedemonstreerde materiaal kan zijdelings reeds zijn gebleken, dat, wanneer het enjambement doorloopt tot *in de tweede vershelft*, na drie metrische accenten dus, geen pauze-teken wordt geplaatst. De punt na enjambement beperkt zich blijkbaar tot de plaatsen na het eerste en tweede versaccent. De overloop tot in de tweede vershelft wordt trouwens ook maar zelden aangegeven. Slechts éénmaal, waar de enjamberende zin gemakkelijk verloopt in de coördinatie met *ende:* Blide ende vro√ / Ghinc hi tote Ysabelen ende seide / .... 9274.

γ. In vele gevallen (24) valt de syntactische pauze samen met de metrische rust in het midden van het vers. Uitgaande van

de opvatting dat die cesuur oorspronkelijk, hoewel minder sterk dan het zinseinde, toch voldoende gelegenheid bood syntactische pauzering van verschillende duur mogelijk te maken, kunnen we begrijpen dat men slechts in bijzondere gevallen en dan nog onregelmatig overging tot het plaatsen van leestekens in het versmidden. We onderscheiden de gevallen naar de aard der syntactische verhouding en de daarmee samenhangende kracht van de syntactische pauze. Geen overmatig zware pauze is aannemelijk in de volgende gevallen, waar dus uiteraard de metrische rust volstaat.

Ten eerste voor *nevenschikkende* voegwoorden; in een 'rustige' coördinatie: Ysabele weet wel vorwaer / Omhelseden daer dus ghedanen√ / Wálewèine *ende* maècte met haren tránen / So nat sijn anscijn ..... 9167 - vgl. 6390, 7505. - Ook voor *maer:* Dies hevet soe hare ten selven stonden√ / Onthoùden met pínen *maèr* onbónden / Hevet soe saen den edelen man / 7865 - En voor een want-zin in de D.R.: Die joncfrouwe sprac ghine moet ju hande / An niémene doèn *wànt* ghi moget wále / Alt volc verstormen in die sale / 9282.

Ten tweede voor een vocatief, na bijzin: Ghi moetes andersens beghinnen√ / Sùldi vaén *verságede ketíve* / 8170.

Ten derde tussen *vooropstaande bijzin* en volgende hoofdzin. Een *relatieve* bz.: Maer vander steke die hem die here√ / Wálewein gáf *wàs hi* so sére / Verdoeft etc. 9847; - Walewein die sere begerde√ / Die joncfrouwe te siene *hi* tart naer / 6064. Een *hypoth.* bz.: Ondaden wi ju ende ende hare cracht√ / Up ons quàme *wi wàren* verlóren / 6660. - Een epische *alszin*:....als dandere quamen√ / Ter scépìnghen *sì vernámen* / Dat etc. 9527 - Een modale *als*zin: Die ridder dedene stappans leggen√ / /In ene litiére *àls wijt hóren* / 10182. -

Ten vierde als de bz. volgt op de hoofdzin. Een hypothetische zin zonder voegw.: Here ghi waert onvroeder / Dàn een kínt lièti sinen broéder / Niet comen .... 9077. Een epische *als*zin: Dat was hem een blide up sien√ / Wálewèine àls hi dat ghesách / 6428 - ook een modale als-zin in 11010.

In de volgende gevallen is *de breuk zo hevig*, dat men eventueel

een punt had kunnen plaatsen. Dat dit niet gebeurde, bewijst de onvastheid in het hanteren der leestekens op deze plaats. De voorbeelden zijn rechtstreeks te vergelijken met de plaatsen onder c, δ (blz. 444).

In de aanwezigheid van een *coördinerend voegwoord*, kan men nog een reden zien voor het overbodig achten van de punt: Met groter smerte met swaren slaghen / Hevet daer ene partie ghevaen√ / Ysabélen ènde na mijn verstáen / So wilden sise metter jacht / Wech leden etc. 8993. - Ook bij *maer*, ondanks de sterke tegenstelling: Want eer hi hier quam vordien√ / Ne bloede hi niet *maer nu* ten stonden / So verstormen sine wonden / 8842.

De breuk bij overgang naar de directe rede is niet aangegeven in 6046: Ende hiet Waleweine oft hi begherde√ / Die joncfrouwe te hebbene *tórde ín*. - Het einde van de D.R.: Ic sal ju leren up desen dach / Hoe Ysemgrijm te speelne plach√ / Jeghen tscaep *dander seide* / etc. 8588. -

In de tweede vershelft begint een nieuwe onverbonden hoofdzin: Hoe die quarele ende die strale√ / Daer vlogen *pongoene* van sindale / Vaeruden daer int rode bloet / 10619 - Tegenstellend: Wel waendine al toten tanden√ / Hebben ghesleghen *hi miste* dies / 8182 - Overgang van ‘gedachte’ naar ‘daad’ bij een verhaal in D.R.: Dat peinsdic in mijn ghedochte / Dat icse hier binnen dor ghenaden√ / Bidden soude *ic vant* te staden / Twiket hopen, etc. 6255 - Na een modale opmerking van de dichter, gaat het verhaal voort met een nieuwe hz.: Ende en hebben niet ghehort / Den her Waleweine die sijn gheval√ / Wel prisen mach *daer hi was* inden stal / Die vos die quam vort ghescoten / etc. 9369. Een sterke wending in het verhaal, de dichter schakelt over op een nieuw thema: Maer nu keric up mine hystorie / Ende sal ju vanden riddre vri√ / Waleweine tellen *teerst so dat* hi / Te Ravenstene was etc. 9541 - Nu vort an√ / Willict u corten *het ghinc al slapen* / etc. 10832.

δ. De punt ontbreekt *in de eerste vershelft*. (23). In vele van deze gevallen is de syntactische pauze waarschijnlijk niet sterk

of zijn er andere syntactische omstandigheden, waarom plaatsing van de punt niet direct urgent is.

In de normale *coördinatie* met *ende* is dit voegwoord voldoende aanwijzing: Den here Waleweine die sijn seer√ / Vernieude *ende* begonde vererren / 9198 - Doe quamen si ter haghedochten / Metten doden ende besochten√ / Den wech *ende* ghinghen harre varde / 8438 - vgl. 8302, 8208.

Evenzo in de coördinatie met *oft:* Dene mict dat mense sal delven√ / Levende oft bernen in een vier / 8326.

Tussen *relatieve zin* en pronominaal antecedent is nagenoeg geen pauze: Al wilden si ju in hulpen staen√ / *Alle die* in die werelt sijn / 5978. - De *objectzin* met een vragend adv. of pron. is door dat zinsbegin duidelijk gekenmerkt; bovendien is de syntactische pauze zwak: Quaemt hem te voren / hi soude weten√ / Willen *wiene* hadden beseten / 6838. - Al wildic selve ic en visierde√ / Niet *hoe* sware vangenisse si daer / Hadden ende so groot mesbaer / 9092.

Ondergeschikte zinnen met een voegwoord, zijn door die vorm duidelijk gekenmerkt. Toch speelt waarschijnlijk de functionele verhouding tot de hoofdzin wel een rol. Een vergelijkende *als*zin: Ic soude hare mine ziele gheven√ / Ghevaen *also* soe mi nu selve doet / 7702 - Dat hi ne wilde in ghere manire√ / Dat handen *als* menich soude doen / 8546. - Nauw is ook het contact tussen een hz. en dat-zin in subjects- of objectsfunctie: Alst den coninc sal te voren√ / Comen *dat* ju hevet versaget / 6364. - Ic dar nodan wel metten monde√ / Segghen *dat* ic mi van al gader / Eer halmen soude 7812 - De dat-zin is causaal: Hare dinct si hevet allen rouwe√ / Vergheten *dat* soe hare lief // Bi hare weet al sonder grief / 8444. -

Tegenover de relatieve zinnen na punt (zie onder *d*, β blz. 446) staat 10004, waar de bz. onmiddellijk volgt op het antecedent: Hi sach dat was Lanceloets broeder√ / Estor *diene* hadde so waert - Vooral in 8033 is de pauze syntactisch aannemelijk; de rel. zin heeft nl. de hele voorafgaande zin tot antecedent, zodat het verband continuatief wordt: Sinen heere leedde hi ghereet / Toter camere daer die ghelieve√ / In waren

datten groten grieve / Hem beden sal comen in corten ure. -

In de voorgaande verbindingen heb ik speciaal gelet op de beginvorm (voegw. pron.) van de bijzin en de relatie tot de hoofdzin, om te verklaren waarom het plaatsen van een punt niet direct nodig was. Natuurlijk kan men ook wijzen op de structuur van de hoofdzin die enjambeert, zódanig dat het enjamberende deel het *sluitstuk* vormt van de zinsconstructie: het taalgevoel van de lezer is dan vanzelf bevredigd en behoeft geen speciaal leesteken. Zo, wanneer het Vf. van de bijzin enjambeert: zie vs. 9198; of een infin. als deel van een samengesteld gezegde, b.v. 6838 - of een part. als praed. attrib. in 7702 - of het object ná het Vf., zoals in 8438.

Deze overweging geldt dan in het bijzonder in de volgende gevallen, waar een sterkere syntactische pauze valt na het enjambement, en men dus op grond daarvan een punt als leesteken zou kunnen verwachten. In 8877 begint de hz. na de bijzin, zonder ander formeel kenmerk dan de woordschikking VfSA; de enjamberende bz. vindt echter wel zijn afsluiting in het Vf: Ende omdat hi van eerst begonde bloeden / Die dode lichame ende hem verspoeden / Ende hi te voren groot no clene√ / Ne bloéde begónsten si ál gheméne√ / Dat te merkene harde sere / - tenzij men hier het vers aldus moet lezen: Nè bloéde begònsten si algeméne - waardoor de syntactische rust samenvalt met de cesuur. In 9570 eindigt de bz. met het part. pf. (eveneens dus gesloten vorm): Ic segghe wel al hadde hi mi / *Ghehádt* hen waere niet toe comen.

Scherp is de breuk tussen twee onverbonden hoofdzinnen, zoals in 9268 waar het part. pf. als praed. attrib. enjambeert: Een swert hi hem hebben sach√ / Gegórt dat heeft hi hem genomen. Ook in 11182 waar het datief object in de overloop staat: Ic wane mens lettel eren sprect√ / Den dichtre *oec* verliest hi mede / Bede pine ende arbeide. - Een adv. bep.: Here dies nontsiet ju niet√ / *Van mi* sijd dies al onvervaert / 5902 - Ook na de D.R.: Wildi mi tenen√ / *Hiermede* sprac der Walewein / 8562.

Node mist men wel de punt in 9783, waar men in dubio

kan verkeren of ‘selven’ behoort bij het enjamberende zinsdeel of het subject van de volgende hz.: hebbic mesdaen√ / *An ju* selven willic betren al - M.i. enjambeert hier alleen ‘An ju’, vgl. de aant.

2. Het gebruik van het *overloopteken*.

Op 75 plaatsen staat in het hs. van B. het overloopteken. In het voorafgaande exposé is het overloopteken als kenmerk van het enjambement reeds ter sprake gekomen bij de analyse van de functies der punten. Thans lijkt het me dienstig dat materiaal nog eens te groeperen met het oog op het karakter van dat overloopteken zelf. Nadruk dient er in dit verband nogmaals op gelegd te worden dat we hier niet te doen hebben met een scheiteken maar een overbruggingsteken. Het verseinde geldt van oudsher als een grens niet alleen van het vers maar ook van de daarin begrepen zin. Het overloopteken, dat tot nog toe in geen andere poëzieteksten is aangetroffen, is blijkbaar bedoeld als signaal bij de voordracht, dat de toon niet moet dalen, maar zich op hoog niveau moet heenheffen over de versgrens. Enkele bijzonderheden in de syntactische verhouding van de aldaar verbonden delen kunnen het karakter van het overloopteken nog nader toelichten. In de meeste gevallen overbrugt dit teken een min of meer nauwe relatie van delen in de zin. Gewoonlijk strekt zich de overloop niet verder uit dan de eerste helft van het vers. In enige gevallen echter loopt de enjamberende zin door tot het vers-einde. En soms verbindt het overloopteken twee nauw samenhangende zinnen. Tenslotte zijn er enkele gevallen die een vergissing bij het plaatsen van het teken doen vermoeden.

a. De versgrens scheidt een *attributieve bepaling* van haar substantief: Ysabele weet wel vorwaer / Omhelseden daer *dusghedanen*√ / *Waleweine* 9167 - Up ene lijs (= rustbank) die met *witten*√ / Sidenen cledren was verdect / 7928. - Dats die joncfrouwe ende el ne *ghenen*√ / *Pant* ne willic. 8561 - Maer vander steke die hem *die here*√ / *Walewein* gaf 9847 - een appositie ook in 9541, 10004. -

b. Het Vf. van een bijzin staat in enjambement: Ende men ju uten karkerstene√ / *dade* 8302 - Den here Waleweine die sijn seer√ / *Vernieude* 9198 - Zie verder 5886, 6418, 8475.

Vóór het Vf. staat nog een deel A.: Ondaden wi ju ende hare cracht√ / *Up ons quame* 6660 - Hoe die quarele ende die strale√ / *Daer vlogen* 10619 - ook 8033, 8877.

Na het Vf. staat ook een deel V. in de overloop: in ene camere die van goude√ / *Was verlicht* 11010 - Dat icse hier binnen dor ghenaden√ / *Bidden soude* 6255 - ook 9473.

Soms bevat de overloop nog meer zinsdelen, zodat in de vorige regel slechts een enkel deel A. staat: Nu vort an√ / *Willict u corten* 10832 - Den her Waleweine die sijn gheval√ / *Wel prisen mach* 9369 - Blide ende vro√ / *Ghinc hi tote Ysabelen* 9274. - Interessant is vooral 8842 omdat door het overloopteken blijkt dat de adverbiale bepaling inderdaad behoort bij de volgende en niet de vorige zin: Want eer hi hier quam *vordien√ / Ne bloede hi niet* -

c. Dikwijls staat ook een deel V. in de overloop, zowel in hoofd- als bijzinnen: Wel waendine al toten tanden√ / Hebben *ghesleghen* 8182 - Ic segghe wel al hadde hi mi√ / *Ghehadt* 9570 - Hare dinct si hevet allen rouwe√ / *Vergheten* 8444. - Alst den coninc sal te voren√ / *Comen* 6364. - verder: 7812, 7702, 6838, 8890, 8178, 8011. - Het deel V. is bepaling van gesteldheid: Dene mict dat mense sal delven√ / *Levende* 8326 - Een swert hi hem hebben sach√ / *Gegort* 9268. - Behalve een deel V. ook een deel A.: doe voeric saen√ / *Om u tontscakene* 9781 - Dies hevet soe hare ten selven stonden√ / *Onthouden met pinen* 7865 - ook: 9282, 6064, 6046, 8546.

d. Nauw is ook de betrekking tussen enjamberend *object* en het voorafgaande predicaat: ende worpen hem int ansichte√ / *Water* 8208 - ende besochten√ / *Den wech* 8438 - Met groter smerte met swaren slaghen / Hevet daer ene partie ghevaen√ / *Ysabelen* 8993 - vgl. 7505, 6390. Een reflexieve verbinding: maer si up hilden / *Hem* 9657. Het datiefobject in de overloop: Ic wane mens lettel eren sprect√ / *Den dichtre* 11182.

e. Een *adverbiale bepaling* kan nauw verbonden zijn, met het predicaat, zoals de negatie: Al wildic selve ic en visierde√ / *Niet* hoe sware vangenisse si daer / Hadden 9092. Ook soms is een prepbep. 'onmisbare aanvulling': hebbic mesdaen√ / *An ju* 9782 - Here dies nontsiet ju niet√ / *Van mi* 5902 - Wildi mi tenen√ / *Hier mede* 8562 - Hoe Ysemgrijm te speelne plach√ / *Jeghen tscaep* 8588 - Minder urgent lijkt misschien de overbrugging naar een prep. bepaling in de volgende zinnen: Als dandere quamen√ / Ter scepinghen 9527 - Die ridder dedene stappans leggen√ / In ene litiere, 10182 - Voor het verband met de vergelijkende bepaling met *dan* lijkt enigszins losser: Hi seide here gi waert onvroeder√ / *Dan een kint* 9077.

f. In de volgende gevallen loopt de enjamberende zin door *tot het vers-einde*. Daaruit blijkt dus dat het overloopteken ruimer gebruik heeft dan aanwijzing van het enjambement in engere zin, nl. de overloop die *in* het vers stuit op een syntactische rust. Het teken dient om de eenheid van de over twee verzen verdeelde zin te handhaven, ongeacht de omvang van het tweede gedeelte. De punt kan, zoals we zagen, toegevoegd worden, wanneer de zin door een markante pauze in de eerste helft van het vers wordt gestuit. In 9478 scheidt de versgrens een attributieve bepaling van het bepaalde substantief: here *ne ghene*√ / .xx. milen neest bi zeuwe te vaerne - Overigens kunnen allerlei delen V en A, of ook het Vf in de tweede regel staan: Here hoe waendi dan√ / morgen den casteel gewinnen / 5994 .... begonsten si al ghemene√ / Dat te merkene harde sere / 8878 - Alle gader wilden si hem pinen√ / Te wrekene den ridder goet√ / 10482 - enen garsoen√ / Ghemoeten si in die dagheraet / 9474 - Vanden hertoghe diene langhe√ / Hadde ghepijnt toter doot / 10882 - Der Walewein deedt dat hem te leide√ / Comen sal in corter ure / 8792. - Ook met ongewone ws.: Daer sette up dat palafroet√ / Walewein die joncfrouwe menioet / 9401.

Interessant is vooral vs. 10999 waar de gescheiden delen van de zin bovendien onderbroken zijn door een relatieve zin van een heel vers: Men dede den jongelinc *daer te voren*√ / Die

een vos was als wijt horen / *Wel cleden* singureuscelike / 10999.

g. Het overloopteken staat in een *syntactische pauze*. In de vorige gevallen waren de betrekkingen tussen de gescheiden delen zo nauw dat het leek of het leesteken bedoelde aan te geven dat er op de versgrens *geen pauze* in acht moest worden genomen. Die opvatting wordt verzwakt door de volgende gevallen, waar wel een duidelijke pauzering aannemelijk is.

Waarschijnlijk is die pauze in 5978, waar *alle* als antecedent van de relatieve zin afgescheiden staat: Al wilden *si* ju in hulpen staen√ / *Alle* die in die wereld sijn / - Markanter is de pauze bij afscheiding van het object, dat reeds pronominaal is aangeduid in de vorige versregel: Dat was *hem* een blide up sien√ / *Waleweine* als hi dat ghesach / 6428 - Zelfs staat in 8170 het overloopteken tussen hoofd- en bijzin: Ghi moetes andersens beghinnen√ / Suldi vaen versagede ketive. - Wanneer uit dit en de vorige gevallen is te concluderen dat het overloopteken geen rustteken is, maar ook niet een aanwijzing dat er *geen rust* moet genomen worden, blijft de gevolgtrekking open dat dit teken dat nauw samenhangende zinsdelen of zinnen verbonden houdt, een *toon*-teken is, of een syntactisch verbindingsteken. Zo blijkt uit het leesteken achter het zo even geciteerde vs. 6428, dat met die regel die weliswaar een syntactische eenheid vormt, het *zinsverband* niet moet worden gesloten: met ‘Waleweine’ begint geen nieuwe, zelfstandige zin.

Duidelijk wordt dat vooral in 8767: Den hertoghe groette hi voren dan√ / Om dat hi hem dochte een edel man / Ende hi hoghest gheseten was. - Op de plaats van het toonteken eindigt weliswaar een hoofdzin, maar de toon moet niet afsluitend dalen; integendeel moet hij in *dan* stijgen omdat de volgende causale bijzin feitelijk het belangrijkste element van het zinscomplex is. Zo vormen ook 8017 en 8018 een nauw hypothetisch verband; onwillekeurig zou men echter achter 8017 de toon laten dalen omdat reeds een hypothetische zin voorafgaat, als niet het toonteken attendeerde op de juiste intonatie: Bestaet mi mijn dochter tontaerne / So waert jeghen nature sere√ / Dade mi een ander goet ende ere / - In dit

licht is ook het geciteerde geval van vs. 8170 nog duidelijker, omdat ook daar een hypothetische zin volgt op de hz.

h. Foutieve plaatsing van het overloopteken?

Hoe ruim we ook de functie van dit leesteken opvatten, in sommige gevallen dringt zich toch het vermoeden op dat degene die het overloopteken plaatste, zich vergist heeft in de regel. In 9832 kan men het leesteken nog verdedigen, als verbindingsteken tussen hoofdzin en objectszin: Si laghen een lanc stic up der erden / Dat si niene roerden een let / *Ysabele* soe waent vele bet√ / Dat hi doot es dan hi levet / Hare soete amijs - Maar opmerkelijk is toch de overloop van het subject in de vorige regel (vgl. vs. 6428 met afgescheiden object, genoemd onder punt g., dat niet gekenmerkt is door een leesteken). In 10844 kan men twisten over de vraag of de prep. bep. 'In die ghevangenisse' hoort bij de vorige zin of bij de volgende, waarin zij dan hervat wordt door *daer:* Tsmorghens tileke metter zonnen / Es Walewein toten hertoghe comen / *In die ghevangenisse* hebbic vernomen√ / *Daer* bat hem van sinen mesdaden / Die hertoghe sere ghenaden / - Het overloopteken zoals het in de tekst staat, pleit voor de laatste opvatting. Maar de meest natuurlijke lezing lijkt de eerstgenoemde, zodat men geneigd zou zijn het leesteken een regel hoger te plaatsen (vgl. de aant.). We moeten hierbij bedenken, dat hoogstwaarschijnlijk niet de dichter zelf deze aanwijzingen voor de lezing van zijn tekst heeft gegeven[1], maar dat de tekens afkomstig zijn van een afschrijver of eventueel van iemand die achteraf de tekens neergezet heeft om het voordragen te vergemakkelijken.

Dat leesteken kán hier dus berusten op een onjuiste interpretatie van de tekst óf eenvoudig bij vergissing achter de verkeerde regel terecht zijn gekomen. Het laatste lijkt wel onmiskenbaar het geval te zijn op de drie volgende plaatsen. In 9682 staat het overloopteken waarschijnlijk een regel te vroeg: Die minne gaf hare ghenen vaer√ / *An oeghen an mont ende an*

1 Opzettelijk formuleer ik zo voorzichtig: het ontbreken van leestekens in G. bewijst nog niet stringent dat in het voorbeeld geen leestekens stonden.

kinne / Custe soene het riet hare die minne / - Een regel te laat daarentegen in: Ende seide(:) ketive *grote onnere / Moeti hebben* ghi sijd versaget√ / Haddi ju stoutelike ghewaget / Wi hadden den rudder over lanc / Doot oft ghevaen an sinen danc / 8251. Men zou ook aan vs. 8254 kunnen denken, maar in ieder geval begint in 8253 een nieuwe zinswending.

Vreemd is het leesteken tenslotte ook achter vs. 8392: Die dode verloste die goedertiere / Hare vingherline braken sciere√ / Ende Walewein sprac jeghen hare /..... - Hier kan men echter niet eenvoudig het overloopteken naar de voorafgaande of volgende regel verwijzen; wel enkele regels eerder zou er aanleiding voor zo'n teken geweest zijn, nl. achter 8388 of 8389; of enkele regels verder op, achter 8395.

i. Dubbele punt of overloopteken?

Zoals gezegd gebruikt B. vrijwel nooit de dubbele punt als syntactisch pauze-teken. Op één plaats lijkt echter achter de versregel een dubbele punt te staan; vermoedelijk echter is dit het overloopteken. Er zijn vele argumenten voor deze opvatting. Behalve het feit dat B. dit teken nergens elders toepast, is de dubbele punt blijkens A. en andere Mnl. teksten een pauzeteken en geen overbruggingsignaal. Op de bedoelde plaats hebben we duidelijk te doen met een enjambement *in* de zin: het genitief object staat in de overloop. Bovendien is op meer plaatsen het teken slechts vaag herkenbaar. Op de foto's las ik aanvankelijk een dubbele punt achter vs. 8562 en 11010. Bij controle van het hs. bleek dat het ophaaltje aan het overloopteken heel dun en vaag was. In 10203 echter durf ik niet met absolute zekerheid uit te maken dat het bedoelde leesteken er staat of liever gestaan heeft en mettertijd is vervaagd; maar als men de tekst leest in het licht van de gegeven analyse der overlooptekens is weinig twijfel mogelijk: Die goede man dede harde wale / Sinen wille ende hi plach√ / Syns so wel daer men toe sach / Ghenas hi van daghe te daghe / -

Het zou zeker gewenst zijn, nu een overzicht te laten volgen

van gevallen van enjambement, waar het leesteken ontbreekt. Dat zou echter al te veel plaats opeisen in deze inleiding. Over het algemeen kan men zeggen dat de toepassing van leestekens zowel in A als in B nog zeer weinig consequent is gebeurd en dat er talloze gevallen zijn, waar men op de door mij aangewezen syntactische gronden wel een teken zou verwachten. Ik heb deze beschrijving gegeven, om daardoor gemakkelijker een vergelijking met andere teksten mogelijk te maken. Dat er overeenkomsten, maar ook opmerkelijke verschillen zijn in de interpunctie tussen het Walewein-hs L. en andere Mnl.-handschriften, blijkt uit vergelijking met de beschrijving van D.A. Stracke 'Iets over de punctuatie in Mnl. dichtwerken (Leuven, Bijdr. IX (1910/11) 213-243) en P. Maximilianus, De interpunctie in Maerlants Sint Franciscus' leven (Leuv. Bijdr. XXXIX (1949) 92-113).

De opmerking van mej. Greidanus in haar diss. op blz. 177, dat al de door haar besproken hss. 'een tweeledige interpunctie' hebben, is onjuist ten opzichte van de Walewein B: daar zijn *drie* middelen van 'interpunctie' met verschillende functie: vers-einde (= syntactische grens), punt (= markante scheiding van zinnen), en overloopteken (= overbruggingsteken).

VI. Wijze van uitgeven.

De tegenwoordige voorstanders van een consequent doorgevoerde diplomatische uitgave moet ik teleurstellen. Een zodanige kritiekloze weergeving van een Middelnederlands handschrift acht ik in dit geval beslist ongewenst. Wij kunnen ons in het Nederlands taalgebied niet de weelde veroorloven van twee uitgaven van de Walewein naast elkaar: één voor de filologen en één voor het belangstellend publiek. Het heeft ruim honderd jaar geduurd, voor er een nieuwe volledige uitgave het licht kon zien. Ik acht het noodzakelijk dat voor dit prachtige middeleeuwse epos weer in ruime kring belangstelling ontstaat, dat het in handen komt van allen, die zich uit lief-

hebberij of uit studiezin met de Middelnederlandse letterkundige geschiedenis bezig houden: belangstellende lezers, studenten in de Neerlandistiek, werkers voor de Middelbare acte Nederlands, onderwijzers en docenten in de Nederlandse taal en letterkunde. Al dezen moeten bij hun lectuur, als het hun gaat om de letterkundige of litterair-historische waarde, zo weinig mogelijk gehinderd worden door formele staketsels van orthografische onduidelijkheden of door verwarrende schrijffouten.

Aan de andere kant hebben de filologen en taalkundigen recht op een gezonde, betrouwbare tekst, die niet door het kritisch vernuft van een hunner vakgenoten tot een subjectief geidealiseerde modeltekst is opgepoetst. Dat wil echter ook niet zeggen, dat voor filologische en taalkundige doeleinden slechts aan een ongerepte afspiegeling van de handschriftelijke tekst wetenschappelijke waarde mag worden toegekend. De enkeling die de bijzonderheden van schrift en spelling wil bestuderen of zelfs voor sommige verschijnselen van taalkundige aard een onaangetaste tekst voor ogen wil hebben, moet zich tenslotte tot het handschrift zelf wenden.

Uit deze twee overwegingen volgt de noodzakelijkheid van een compromis. Ik ben mij er van bewust, dat ik me daardoor juist aan kritiek van verschillende partijen blootstel. Zowel de filoloog als de leek dient echter te beseffen dat hij voor zich niet het volle pond mag eisen. Over de aard van het compromis kan natuurlijk evenzeer getwist worden. Voor de een gaat men niet ver genoeg in deze richting, voor een tweede gaat men weer te ver in een ander opzicht. Ik heb slechts naar mijn beste inzicht en kunnen getracht een uitgave van de Walewein te leveren, die voor wetenschappelijk onderzoek kan dienen, maar tevens toegankelijk is voor de belangstellende leek, die zich enige moeite getroosten wil.

De tekst is samengesteld aan de hand van de fotokopie, maar bij alle twijfelgevallen is het hs. zelf geraadpleegd. Ook de drukproef is door mij en afzonderlijk door mijn assistent aan het hs zelf getoetst. In de navolgende opzichten wijkt mijn tekst van de handschriften af:

1. Op sommige punten heb ik de orthografie gewijzigd:

a. In de anlaut schrijven beide kopiisten steeds een v: vroe 22, vroeden 165, vaert 168, veinstren 174, vader 7398, vrouwen 7424, vaste 7429, enz.

In de inlaut tussen vocalen echter steeds een u: auonture 2, bescreuen 3, upheuen 4, houescheit 28, percheuael 39; ook aan het begin van een tweede lettergreep na l, r: zeluerijn 56, zelue 57, deluen 8326, steruen 301. Meestal ook na een prefix op vocaal eindigend: gheuellen 160, gheuouch 193, aneuaen 110, beuaen 5100, ook wel na nasaal en r: onueruaerde 364, onuer-gouden 4925. Verder in samenstellingen als: vagheuier 5825. Meermalen ook in prepositieverbindingen, die als één woord kunnen gelden: te uoren 310, 5241, ter uaert 322, enz.

Daarentegen wordt na een prefix op consonant eindigend ook meermalen v geschreven: onvroet 161; soms ook na vocaal: ghevreesschen 5057; en meermalen na prepositie: te voren 5169, 5254; metter vaert 5193.

In al deze gevallen heb ik de moderne schrijfwijze met v gevolgd.

b. Voor de vocaal u schrijven beide kopiisten in sommige woorden herhaaldelijk v. Steeds in het pronomen v (= u) en iv (= ju). Meestal in de prepositie vut (= uut); meermalen in vp (= up), en het adverbium nv (= nu). Ook soms in een substantief, dat met vocaal begint vre (= ure). Dus steeds woorden die beginnen met of eindigen op een vocaal.

Daarentegen in de posities tussen consonanten steeds u: duwiere 8419, burch 8449, sulc 8470, creature 8530, rudder 4305, zult 4333, dus 4405. Ook in duer 4313; en steeds uw(es) 4317; vaak ook up 4326, 4340 etc.

Voor deze vocaal schrijf ik in alle omstandigheden de u.

c. Meermalen schrijven de beide kopiisten in de anlaut een i met consonantische waarde: iou 231, ieghen 267, 299, 3770, 3791, gheiaghet 3810; bij B. steeds iv (= ju). Daarnaast echter vaker jou 3719, 3720, 3795, 3798 enz.; herhaaldelijk jeghen 3811, 3910; steeds joncfrouwe. En ook in andere woorden,

vaker j dan i: jammerlike 9419, serjant 9545, joste 3860, etc. Voor de vocaal schrijven beide soms j: jc (= ic) 3837, 7417, 8633, 9412, etc.; jnhertelike 7850.

Ik heb steeds j gebruikt voor de consonant, maar i voor de vocaal, behalve bij seriant, waar blijkbaar de gedeelten van Penninc en Vostaert verschillen; zie W dlijst. De y heb ik echter gehandhaafd waar hij voorkwam. De j voor vocaal heb ik in de aantekeningen gesignaleerd.

d. Het bekende verschil tussen lange s in anlaut, geminatie en combinatie met t, c of p en de ronde s in de anlaut heb ik opgeheven door één letterteken te gebruiken. De wisseling van z en s in de anlaut heb ik gehandhaafd, b.v. ghezien 231, zale 234, zijt zeker 264, zie 250, enz.

e. Verdere wisselingen in het spellingsbeeld heb ik onveranderd gelaten, b.v. de *g* en *gh* in anlaut en inlaut; de *ey* en *ei*, of de *oe* en *oo* in gesloten lettergreep, de *ou* en *oe*.

2. De *afkortingen* heb ik opgelost. Twijfelgevallen doen zich voor bij het teken voor n/m en bij dat voor aer/ar/er/or. Zie de beschrijvingen van de afkortingen op blzz. 422 en 403. De oplossingen zijn te herkennen aan cursieve druk.

3. De kopiisten schrijven nagenoeg geen *hoofdletters*, buiten de hoofdletterkolom. De enkele plaatsen zijn in de tekstkritische aantekeningen vermeld. De eigennamen heb ik met een hoofdletter afgedrukt.

4. De *leestekens* van het hs. heb ik niet gehandhaafd; wel zijn ze in de aantekeningen aangegeven. Zie voorts de uitvoerige beschrijving op blzz. 432-458. Met een moderne interpunctie, onmisbaar hulpmiddel voor de niet taalkundig geschoolde lezer, ben ik zeer zuinig geweest. Ik heb ongeveer dezelfde gedragslijn gevolgd als in mijn uitgave van de Sinte Servaes. De zinsverbanden heb ik dus door punten, of eventueel door uitroeptekens en vraagtekens afgegrensd. Soms geven puntkomma's een minder scherpe grens aan; dubbele punt wijst meermalen op samenhang van asyndetische zinnen. Komma's heb ik alleen

gebruikt waar de duidelijkheid het eiste: vrijwel nooit aan het eind van een versregel; wel in het vers tussen hz/bz, of ter afscheiding van attributen en vocatieven. De directe rede staat tussen aanhalingstekens.

Deze interpunctie, hoe sober ook gehouden, zal van de zijde der filologen waarschijnlijk de meeste weerstand oproepen. Inderdaad, interpunctie betekent tekst-interpretatie. Leestekens zijn echter nu eenmaal nodig om de tekst voor de leek toegankelijk te maken. Maar op vele plaatsen zijn verschillende interpuncties mogelijk. Ik heb, waar mij dat van belang leek, die verschillende mogelijkheden in de aantekeningen aangegeven. Doorgaans heb ik mijn interpunctie getoetst aan de veel meer gedetailleerde methode van Jonckbloet. Vaak heb ik een andere mogelijkheid gekozen, met verwijzing naar de zijne, om de kritische lezer zelf voor de keus te stellen.

5. Kennelijke *schrijffouten* in L. heb ik verbeterd. Op sommige plaatsen heb ik een noodzakelijke *emendatie* ingevoerd. Een en ander natuurlijk steeds met verantwoording in de aantekeningen. Waar de tekst enigszins kon verdedigd worden, heb ik niet gewijzigd maar volstaan met suggesties in de commentaar. Daarbij heb ik kritisch gebruik gemaakt van voorstellen van Jonckbloet, Penon, de Vries, Verdam e.a.

Hun gegevens heb ik, voor zover mij nodig of gewenst voorkwam, in mijn tekstkritisch apparaat verwerkt. De vergelijking met de fragmenten G., die ik zonder verbetering van fouten weergeef, heb ik tot in vele details doorgevoerd. Zie voorts de litteratuur achter de commentaar.

De asterisken achter de versregels van de tekst verwijzen naar de aantekeningen. In dit apparaat vindt men behalve de genoemde verklaringen van sommige leestekens en de toelichting op de aangebrachte of gepostuleerde tekstveranderingen, ook nog allerlei bijzonderheden over de handschriften.

De woordenlijst is voornamelijk bedoeld als hulpmiddel voor de leek. Zij bevat waarschijnlijk vele gegevens, die iemand met enige kennis van het Middelnederlands niet meer nodig heeft.

Maar de grens is moeilijk te bepalen. Daarom heb ik haar enigszins ruim getrokken. De inrichting is zo eenvoudig en praktisch mogelijk. Men vindt er de woorden zoals zij in de tekst voorkomen: een werkwoordsvorm, behoeft men dus niet eerst te herleiden tot de onbepaalde wijs, noch een buigingsvorm tot de nominatief, voor een leek immers vaak een onmogelijke opdracht. Ook is het spellingsbeeld niet genormaliseerd: een vorm als 'adde' vindt men dus rechtstreeks in de alfabetische lijst (niet als *hadde* of onder *hebben*). Ook de woorden met ghe-en ge- zijn apart vermeld, ook wanneer hetzelfde woord in twee spellingen voorkomt. Natuurlijk is dan wel met verwijzingen gewerkt. De alfabetische orde is strikt in acht genomen, dus b.v. de woorden met *c* na die met *b* en niet op de plaats van de *k;* en de y tussen *w* en *z*. De woorden zijn op hun vindplaats kort en zakelijk vertaald, zonder etymologische uitleg of andere toelichtingen. Van woorden die geregeld voorkomen zijn meestal niet alle tekstplaatsen opgegeven, wel de voorkomende schakeringen in betekenis voor zover die vertaling behoefden. Van bijzondere woorden en uitdrukkingen, speciaal van de Romaanse woorden zijn, ten dienste van nader stilistisch onderzoek, alle vindplaatsen vermeld. Vergelijk ook de inleiding blz. 358.

Ik heb opzettelijk het tekstkritisch apparaat niet geplaatst aan de voet van de bladzijden waarop de tekst is afgedrukt. Dat ontsiert de bladspiegel en irriteert vele lezers eerder dan dat zij tot gebruik er van worden aangespoord. Die aantekeningen zijn trouwens hoofdzakelijk voor deskundigen of studerenden. Een afzonderlijk apparaat is ook handiger voor het bijeenzoeken van gelijksoortige verschijnselen. Hetzelfde geldt voor de woordenlijst, die ik verre verkies boven voetnoten. De laatste zijn onoverzichtelijk en onbruikbaar als men wil nagaan of een bepaald woord in deze tekst voorkomt, waar en in welke betekenisschakeringen of wanneer men verschillende plaatsen met elkaar wil vergelijken. Helaas was het ideaal van een volledig woordarsenaal onbereikbaar.

VII. Litteratuur.

Behalve de bespreking van de Walewein in de letterkundige geschiedenissen van Jonckbloet, Kalff, Te Winkel, Van Mierlo en kleinere handboeken, zijn de volgende studies en uitgaven te vernielden:

L. Ph. C. van den Bergh - De Nederlandsche Volksromans (1837), over Walewein blz. 175.

G.J. Meyer - Verslag van den Roman van Walewein (1838), vgl. mijn litteratuuropgave op blz. 420.

W.J.A. Jonckbloet - Roman van Walewein uitgegeven naar een Handschrift van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde (1846-48). Dl. I de tekst; II inleiding en commentaar. Het aangekondigde IIIe deel (Woordenboek) is nooit verschenen.

J. te Winkel - Roman van Moriaen (1878), hfst. V, De Walewein-episode in de Moriaen.

Gaston Paris - Romans en vers du cycle de la Table Ronde (1888) in: Histoire littéraire de la France, XXX. - Hij annexeert de Walewein alsof het een Franse roman was.

G. *Penon* - Fragmenten van Walewein (vs. 1-1350; 9586-11198) in: Nederlandsche Dicht- en Prozawerken I (1889), 105-187. Hierin is de tekst van Jonckbloet gevolgd, doch een aantal veranderingen en onjuistheden van J. is hersteld aan de hand van J's eigen collatie (achter in dl. I van zijn uitgave) en door gebruik van Ypey's afschrift (vgl. mijn litt. opgave op blz. 420 punt *c* en *f.*). Zie Penons inleiding hierover blz. VIII-IX.

J. Koopmans - Middelnederlandse romans IV De Walewein. In: Taal en Letteren X (1900), blz. 465-479. Herdrukt in boekvorm (1920), blz. 60-79.

B.M. van der Stempel - Roman van den riddere metter Mouwen (1914).

G.S. Overdiep - De vormen van het aoristisch praeteritum in de Middelnederlandsche epische poëzie. Diss. 1914. Daarin speciaal over Walewein blz. 62-68.

G.S. Overdiep - Over den syntactischen en rhythmischen vorm der zinnen met aanloop in Ferguut, Moriaen en Walewein. In Tijdschr. Nedl. Taal en Letk. XXXV (1917), blz. 107-192. Herdrukt in Verzamelde Opstellen II, Syntaxis en Stilistiek (1948), blz. 36-104.

G.S. Overdiep - Fragmenten van den Roman van Walewein naar het Handschrift uitgegeven en verklaard (1924).

S. Eringa - Walewein-studies. In Tijdschr. Nedl. Taal en Letk. XLIV (1925) blz. 51-118.

A.M.E. Draak - Onderzoekingen over de Roman van Walewein. Diss. 1936.

G.S. Overdiep - recensie van mej. Draaks diss. in Onze Taaltuin V, 350.

J. van Mierlo - Ter datering van den roman van Walewein, Versl. en Meded. Kon. Vlaamse Academie voor Taal en Letk. nov.-dec. 1953.

J. van Mierlo - Oorspronkelijke Dietse Arthur-literatuur in de twaalfde eeuw ook voorbeeld van Franse, Versl. en Meded. Kon. Vlaamse Academie voor Taal, en Letk., maart-april 1956.

Afzonderlijke vermelding verdienen de bewerkingen in poëzie en in proza:

G.H. Betsz - Walewein. Met pentekeningen van P. de Josselin de Jong. (1890). - De eerste proeve van deze bewerking in poëzie-vorm in: Nedl. Spectator 1888, blz. 250: Hoe Walewein afreed, bewerking in nieuwerwetsche taal en vorm van vs. 34-202. - Vgl. P.A.M. Boele van Hensbroek in Nedl. Spectator 1890, blz. 424-25.

L. Couperus - Het zwevende schaakbord (proza. 1922).

Voor litteratuur over de *handschriften* zie blz. 419 en blz. 426. Over *tekstkritiek* zie blz. 541.

Litteratuur

In deze tekstkritische commentaar is gebruik gemaakt van de volgende publikaties:

M. de Vries - Proeve van Middelnederlandsche Taalzuivering (1856), blz. 41 (vs. 3819), 102 (vs. 3886), 107 (vs. 9996), 129 (vs. 9099).

P.J. Cosijn - Tekstcritiek IV. In: De Taal- en Letterbode I (1870). blz. 241-43 (vs. 9133).

M. de Vries - Woordverklaring. In: De Taal- en Letterbode II (1871). blz. 274-75 (vs. 8237).

J. Verdam - Eenige bedorven plaatsen in Middelnederlandsche Teksten. In: Verslagen en Mededelingen Kon. Akademie van Wetensch. Afd. Letk. Derde reeks II (1885), blz. 283 vlgg. (over vs. 112, 259, e.a. plaatsen).

G. Penon - In Tijdschr. Nedl. Taal- en Lettk. IX, blz. 1 (vs. 8090); blz. 3 (vs. 546); blz. 5 (vs. 9717).

A. van Berkum - In Tijdsch. Nedl. Taal- en Letk. XII, blz. 78 (over toomen in vs. 3066).

P. Leendertsz Jr. - In Tijdschr. Nedl. Taal- en Letk. XXXIV, blz. 281 (vs. 833; een emendatie die reeds door Jonckbloet was gemaakt!).

J. Verdam - Middelnederlandsch Woordenboek, passim. Vgl. dl. X, blz. 85.

Woordenlijst

A

achemant, bevallig, fraai van uiterlijk; 8040, 8429, 8559, 9300, 9490, 9521, 10164.
acht, G. trac bet acht = lette beter op, 5082.
achte, verl. tijd v. *achten*; dacht, was erop verdacht, 7959.
achter, volgede achter daer hi vant die hoeveslaghe = volgde de paarden-sporen, waar hij ze vond, 2915.
achterbleven, volt. deelw. v. *achter-bliven;* weggebleven, 1900; nagelaten, niet gebeurd, 11180.
achtergaen, nalaten, opgeven, 9742.
achter hilt, verl. tijd v. *achterhouden; die daer achter hilt* = die zich daar op de achtergrond hield, 4211.
achter lande, het land door, 3434, 7139, enz.
achterstelle, achterstallige schuld; *enen sinen a. gelden* = betalen wat men iemand nog schuldig is; iron.: hem iets betaald zetten, 4146/7.
achterstwerven, de laatste maal, voor het laatst, 1812.
achter velde, over het gevechtsterrein, 2488.
achter of voren, te eniger tijd, 620.
achterwaren, verzorgen, verplegen, 7503, 10187.
acoleyen, akeleien, 5115.
acort, harmonie van klank, 7807.
adde, hadde = had (3e p. enkv. verl. tijd v. *hebben*), 66, 150, 808, 818, 819, 828, passim. Naast *hadde*, b.v. 814, 827, enz.
adden, hadden, 2271, 2272, 2446, enz.
addijt, had ge het, 1227.
adt, had, 4280, 4281, 4283, enz.
aerch, ongemak, verwonding, 8212; *van der doot heeft hi aerch twint* = hij verkeert helemaal niet in doodsgevaar, 10111.
aerchede, gemene, bedrieglijke dingen (meerv.), 9428.
aern, arend, 7808. Zie *aren*.
aerne, 3e nv. v. *aern; van den aerne den mont* = de mond v.d. arend, 3584.
aert, die streek, 10861.
akerre, op een kier, 9363.
al, bijw.: geheel (en al), 973, 8827; - voegw., 753: ‘als’ (hyp. voegw.) of ‘ook al’; 1032: de bz. met *al* (concessief) zou hier een andere hz. doen verwachten: al had W. een jaar lang om een goed logies (huis waar men mag overnachten) gevraagd, nergens zou hij een gevonden hebben als dit verblijf (enigszins vreemde zinswending); 7383: hier lijkt *al* te betekenen *als*, dus hypothetisch en niet concesssief - de zin is dan: Maar niemand kan bewerkstelligen dat ik, wanneer gij mij zoudt vragen om 's mans leven, u dat zou schenken.

Het concessieve element is echter wel denkbaar, als men het verband zó interpreteert: Maar niem. k.b. dat ik u het leven schenk, ook al zoudt gij mij dat vragen (m.a.w. zelfs niet op grond van de u gedane belofte).
al bloet, openlijk, onomwonden, passim. Vgl. *bloet*.
al bloot, als het vorige.
aldat, al dat et; *aldat ghelopen mach* (zie *mach*).
aldat hi mach, al datti mach, zie *mach*.
al in een, al maar door, 8353.
allene, meteen, op hetzelfde ogenblik, of: met één zwaai, 706, 764. Vgl. *sat*(*up*).
al over al, beslist, in ieder geval, 5019; overal, van alle kanten, 6498.
alreerst, nu alreerst = nu voor de allereerste keer, nu pas, 5403.
als(*e*), toen, + tegenw. tijd (ev. 'praes. hist.'), 128, 136, 394, 1656, passim; + verl. tijd, 88, 445, (*alst W. sach* = toen W. hem zag), 637 (*alstene* = als t ene = toen het hem), 719, 1200, 1652, passim; + volt. verl. tijd (ev. 'nadat'), 1214, 1251, 1691, 1950, passim; + volt. tegenw. tijd, 4600, 9713; 5357: als = *toen* of *zoals*? - zoals, 2636, passim; *als die vroede* = verstandig, 2368. - *als* + rel. bz. is omschrijving, *als die niet en spaert* = zonder te talmen, 6233, 6717; *als die gone die niet ne spaert* = hetz., 211.
als hi eerst mach, zie mach.
alse houde als = also houde als, zie ald., en vgl. *houde*.
alsi, toen zij, 9660, 9809.
also, evenzo, 2409. - doordat (causaal voegw.), 640.
also houde, even snel; *als hine sach roeren also houde sette hi ....* = zodra hij hem zich zag bewegen, zette hij ....., 10028.
also houde als, zodra, 2101, 8829, 8849, enz.
also saen als, zodra, 3106.
also zere als, also zere als yemen die levet = als niemand anders, 650.
alstene, zie *als*.
al sulc: zodanig; 5984: enigszins vreemde zinsconstructie, vooral ook door het enkelv. Vf *es*, waarvoor men eerder *sijn* zou verwachten: zodanig als er twaalf (poorten) zijn, m.a.w.: en zo zijn er twaalf poorten. Blijkbaar is de zin met *alsulc* een toevoeging bij *die ene porte*. Deze zin zou dan zo ongeveer luiden: en al hielpen alle mensen u, dan nog zoudt ge zelfs niet één zo'n poort veroveren zoals er twaalf zijn. Vgl. aant. op 5984.
altehant, onmiddellijk, terstond, 2527, 2920, 4892, enz.
altenen male, in één keer, 2077.
altevoren, vóór allen, als eerste, 2721.
al thant, zie *altehant*.
alve, halve, 5156.
alver, 2e nv. v. *half*.
amachtich, uitgeput, 9962.
amelaken, tafellaken, 4633.
amie, vriendin, geliefde, 8779, 8781, 8791, 8914, 8944, 9029, 9141, 9640, 10839, 10877, 11047, 11063, 11075.
amijs, vriend, 7847, 9834, 9119, 9427, 9566.
amoers, mingenot, 7940; liefde, 9462.

amorouseleke, op de wijze van verliefden, 9644.
amors, liefde, mingenot, 7967, 7981. Vgl. *amoers*.

amye, zie *amie*.
andersins, ergens anders heen, 4406.
ane, hars lives ane = hun leven kwijt, 6678.
anegaen, aanvaarden, 110, 198, 1202, 1208. Vgl. *ghelof;* aanvangen, beginnen, 116, 1505; *andere zake anegaen* = andere dingen aanvatten, 2323; *ane mijn leven gaen* = mijn leven kosten, 1843.
ane hebben, aan zich hebben, als zichtbaar onderdeel hebben, 2881 (hier van torens van een kasteel).
aneresen, aanvallen, aantasten, 5546.
ane schieten, scoten ane mi = schoten op mij af, vielen op mij aan, 6260.
anevaen, aanvaarden, accepteren, 110? of hier de volgende betek. (vgl. *belof* en *anegaen*): aanvangen, ondernemen, 157.
an hant, ter hand; *doe namen si ander tale an hant* = toen begonnen zij over iets anders te spreken, 241.
anschine, zichtbaar aan, + 3e nv., 830 (3e nv. = *sinen wapinen*); *nu es mi die quaetheit anschine* = nu zie ik duidelijk hoe verkeerd ik gedaan heb, 3994.
anscijn, gezicht, 9169.
an scine, duidelijk, blijkbaar, inderdaad, 6761. Zie *anschine*.
ansichte, gelaat, 3831; *tansicht vul van vreuden* = Gods aangezicht, 11194.
antieren, behandelen, verplegen, 7501, 9192.
anwisse, benauwdheid (voor de dood) 8701, (meerv.), 10713.
anwissen, zie *anwisse*.
anxene, benauwdheid, 548; benarrende situatie, nood, gevaar, 687; (*uter*) *anxene van der doot* = (uit) het doodsgevaar, 420, 547, 2654. Zie *anxt;* benauwenis (ook letterlijk), *dat hem die anxene hadde ghedaen* = die hem zo bekneld had gehouden, 579.
anxt, benauwdheid, benauwde, pijnlijke situatie, 499, 555.
appel, knop aan het gevest van het zwaard, 3323, 3343 (zie ook: *hilte*), enz.
arbeide, inspanning, werk, 11184; moeiten, folteringen (meerv.), 7778.
archoen, zadelboog, 3694. Zie *art-soene*.
arde, harde = zeer, 935.
arde, aarde, grond, 3886; *hi sochte die arde* = tuimelde op de grond, 4175.
aren, arend, 3560. Zie *aern*.
ariveerden, verl. tijd v. *ariveren* = aankomen, 9507.
arm, slecht, ellendig, armzalig, 1489.
arnasch, harnas, 8069. Vgl. *harnasch*.
arsaters, dokters, 7502.
artsoene, zadelboog, 10634. Zie *archoen*.
arvachtichede, erfelijke bezittingen, 10227.
asselgierde, verl. tijd v. *asselgieren*, zie ald.
asselgieren, aanvallen, bespringen, bestormen, 9901, 10557, 10731.
asure, azuur, blauw, 4728.
ate, eten, spijs, 8799.
atrement, inkt, 9726.
ave, af, van, 3201.
aventuren, verbogen vorm v. *aventure*, zie *avonture*.

avescher hant, met naarboven gekeerde hand, zodat de steek of stoot met het zwaard van onder naar boven wordt aangebracht; betek. klopt in 2087 niet met het effect v.d. slag. Beter: met *zijdelings* gerichte slag. *Avesch* = afwaarts, zijwaarts gericht.

avestaen, avestaen der quaetheit = ophouden met, nalaten, 4307.
avontuerde, verl. tijd v. *avonturen*, zie ald.
avonture, gebeurtenis, of bericht, verhaal van een of ander voorval, 2, 11031; wat iem. overkomt, het over iem. beschikte lot; 685: hij kwam er zo goed af, omdat nu eenmaal zijn lotsbestemming zo was; vreemd geval, stoute onderneming; *der aventuren vader* = omschrijving voor Walewein als ridder bij uitnemendheid, die op 'queste' uittrekt, 3170, 5787, 7096, 9580; *in avonture zijn* = in gevaar zijn, grote kans lopen te verliezen, 1805; *in avonturen van* = in gevaar van zijn leven, 611; *up avonture wat si begheren* = in onzekerheid, over wat ze wilden, 3767. Vgl. 183, 581, 622, 1146, enz.; 8036, 8185, 8473, 8794, enz.
avonturen, riskeren, op het spel zetten, 697, 2818.
avonturen, meerv. v. *avonture*, zie ald.
ay lace, helaas, 9731.

B

bachten, voorz.: achter, 464, 2925; *bachten haert* = achter de haard, bij het vuur, 3086. - bijwoord: van achteren, aan de achterpoten, 1330; achteraan, 1877. - *van bachten* = van achteren, 9017.
baeldadichede, slechte daden, schandelijkheden, 8079.
baer, getrokken, ontbloot, 9303.
baghel, prachtig, 10173.
balch, verl. tijd v. *belgen* = boos zijn, 3787.
banderside, aan de andere kant, 601, 1098, 1955, 8442, 10140, 10815; anderdeels ook, 787.
bant, verled. tijd v. *binden*: bond, 2465, 4785.
baraet, teg. tijd v. *beraden:* bezorgt, bewerkt, 9007 (vgl. aant.).
baren, aanlichten, 383.
baren, zie *sewes*.
barlabaen, de duivel, 9741.
baroen, edelman, (aanzienlijk) ridder, 3064, 7102, 7190, 7203, 7450, 8087, 8259, 8900, 9027, 10129.
bastaerdie, schandelijke daad, 9883.
bat, beter, meer, 6765; *bat naer* = dichter bij, nader op hem af, 7275. Vgl. *bet*.
bataelge, strijd, gevecht, 8228, 8923, 9975; *bataelge ghedreven* = gevochten (deelw. v. *bataelge driven* = vechten), 10105.
bate, voordeel; *bate bieden* = genoegdoening, vergoeding geven, 1447 (hij heeft er mij nooit enige vergoeding voor gegeven); *in bate staen* = helpen, 5880.
battaelge, zie *bataelge*.
beckijn, schaal, waskom, 987, 2680, 6738.
beckin, zie *beckijn*.
becochte, verl. tijd v. *becopen* = het ontgelden, er slecht af komen, 2222.
becomen, aangenaam zijn, bevallen, 2724; belanden, terechtkomen, 2911. - volt. deelw. *becomen* = terechtgekomen, beland 703, 4487.
becraecte, verl. tijd v. *becraken* = losbarstte, 7914.
becrijtter hem, verl. tijd v. *hem be*-criten: trok er een cirkel om zich heen, 4787.

bed, 4974, zie *bet*.

bedacht, hoe sidi bedacht = wat bezielt je, wat voor bedoeling heb je? 8773; *also bedacht* = van zodanige gezindte, zo gezind, 4296; *wel bedacht* = verstandig, van goede inborst, 4438; *hi was wel bedacht* (*hoe hise hebben wilde*) = hij had er goed over nagedacht, hij had er door nadenken een goed inzicht in ...., 6080.
bedarve, behoefte; *waert uwe bedaerve* = wanneer gij er behoefte aan had, als ge het wenste, 2534.
bedde, zelfstnw.: rustbank, 2539, 3087. - verl. t.v. *bedden* = naar een slaapplaats brengen.
bede, telw.: beide, 3323; *bede ..... ende* = zowel ..... als ...., 5648. - zelfst. nw.: verzoek, 3264, 3307; *doen ene bede* = een verzoek vervullen, 1259; *sonder beden* = ongevraagd, 8661.
beden, telw.: beide, 813, zie *bede*.
bederven, ten onder gaan, sterven, 6321, 7963.
bedi, bijwoord: daarom 537, 686, 1437, 1925, 3416, 4735, 5074, 6505 (vgl. de aant.), 8952, 9117, 9761, 10033. - voegw. met hz.: want, 1819, 2561, 2749, 2936, 4036, 10088; in 9569 mogelijk nog bijwoord; ondersch. vgw.: omdat, 1805, 7054; doordat, 10838. - vlg. *bidi*.
bedichte, onophoudelijk, telkens weer, 8986; hevig, 9937, 10075.
bedieden, duidelijk maken, nader beschrijven 54; meedelen, vertellen, 1174, 2339, 2844, 3210, 5324, 6840, 7169; betekenen, 7125, 7144.
bediedet, betekent, 7144 (vgl. *bedieden*).
bedijt, verklaring, toelichting, nl.: de samenhang van gebeurtenissen, nodig om het vervolg te begrijpen, 9512.
bedinken, hem bedinken = bij zich zelf overleggen, en daardoor tot een besluit komen, 696.
bedocht, bedocht sijn = in een of andere gemoedsstemming zijn, 1126, (vgl. *indien*); *wel bedocht sijn van menigherande saken* = verstandige gedachten hebben omtrent allerlei dingen, kennis van zaken hebben, 936; *wel bedocht* = verstandig, van goed verstand, 3287, 3559, 11175; *nu es hi bedocht omme den knape* = met zijn gedachten gekomen op ...., denkt hij aan ...., 2242.
bedroopt, bespikkeld; *al bedroopt* = geheel en al bespikkeld, 2999.
bedt, zie *bet:* beter; *bedt naer:* dichter bij, 4784.
bedurste, behoefte, 10981.
bedwanc, macht; *in mijn bedwanc hebben* = er heerschappij, macht over hebben, 3285; zeggingschap, ouderlijke macht, 4814 (vgl. aant.); druk, kommer door geweld dat iem. op een ander uitoefent; *hi sal hebben swaer bedwanc* = hij zal het zwaar te verduren krijgen, 7457; noodzaak, 5560.
bedwanghe, verbogen vorm van *bedwanc* (zie daar); *uten bedwanghe* = uit de macht, druk, het geweld (dat de hertog op hem uitoefent), 10881; *in swaren bedwanghe* = onder de macht v.e. sterke bedwelming, 9972.
bedwellen, misleiden, doen dwalen, 3955.
beede, zie *goeder*.
been, meerv., benen, 1388, 6507.

beet, gebied, wijs v. *beten:* stijg af, 2803.
beete, verled. tijd v. *beten:* steeg af, 1779, 1942.
beette, id. als *beete:* 738, 805, 1522, 1547, 1803, 2171, enz.
beetten, meerv. verl. tijd v. *beten:* stegen af, 8819, 11065.
beetti, beette hi: steeg hij af (vgl. *beette*), 1665, 2972, 4301, 4784.
begaert, begeert, 350.
begaf, verled. tijd v. *begeven:* ophield met, 9680.
began, verled, tijd v. *beginnen:* begon, 5556.
begeren, sijns *begeren* = het op hem gemunt hebben, op hem aanvallen, 7302, 7342.
begeven, opgeven, in de steek laten, 6460.
begevet, teg. tijd v. *begeven:* ophoudt met, 8128.
beghene, te zamen, 7051.
begheven, id. als *begeven* = opgeven, afzien van, 6426, 8487.
begon, zelfstnw.: begin, 1484.
begonste, verled, tijd v. *beginnen:* begon, 9662.
begreep, verled. tijd v. *begripen:* greep vast, 8863.
behaghel, schoon, 10385. Vgl. *baghel*.
beheet, belofte, 3262.
behendelike, kunstig, 3526; met list en overleg, 6079.
behiet, verled. tijd v. *beheten*, oplegde door haar bezwering, 5772.
behilt, verled, tijd v. *behouden:* behield, 5226.
behoeft, alst behoeft = zoals het nodig is, 8939.
behouden, tvelt behouden = standhouden in het veld, in het strijdperk, 2210.
behout, macht, hoede, bewaking, 5591, 5783, 7415.
behuwedic, verwierf ik door mijn huwelijk, 3155.
beidden, zie *beiden*.
beide, verled. tijd v. *beiden* = wachten, 1977.
beide, zelfst. nw.: uitstel, oponthoud, 2120; *sonder beide* = onverwijld, 382, 854, 1216, 1340, 1708, 4175, 5913, 11029.
beiden, talmen, wachten, 130, 1994, 1988, 3766, 4697, 4716; *sonder beiden* = zonder talmen, onverwijld, 924 (vgl. *beide*).
beit, gebied, wijs v. *beiden:* wacht, 1306, 1972.
bekennen, herkennen, 10032.
bekinden, verled. tijd v. *bekennen* = herkennen, kennen, 9307.
bekinnen, te kennen geven, 10250.
beleit, belegerd, 4446, 7602.
belenden, (wederk.) zich ergens heen begeven, 5947.
belget, gebied, wijs v. *belgen* = boos zijn, worden, 10114.
belijen, mochtic belijen mine sonden = had ik nog gelegenheid te biechten, 476.
belof, belofte, toezegging, 110 (hier met bijgedachte van het avontuur dat daarvoor moet worden ondernomen; vgl. *ghelof*); gelofte, 3385.
belove, 3e nv. van *belof; te minen belove* = naar de strijd die ik heb aangenomen, 1840.
beloven, hem beloven, (wederk.) = zich gelukkig prijzen, zich verheugen, 734.

benomen, verled, dw. v. *benemen* = belet (nl. de doorgang), 492, 10683; 10800; verijdeld (nl. mijn plan), 1482.

bepeinsde, (wederk.) *bepeinsde hem:* overlegde bij zichzelf, 8836.
bequam, verl. tijd v. *becomen:* kwam weer tot bewustzijn, 3917; beviel, 6314.
bequame, aangenaam 1072; *waert* of *sijt u bequame* = als het u welgevallig mocht zijn, 2779, 2789, 4100, 4580, 5318, 7733, 7782, 7795; liefelijk, mooi, 8298.
beraden, de nodige voorzorgsmaatregelen nemen, zich beschermen, zich van iets vrij waren, 559 (te verbinden met de volgende bz.: ik kan niet voorkomen dat .....).
beraden, volt. deelw. *beraden sijn* + object in 2e nv.: ergens aan denken, 838 (*dies* wijst op de volgende zin met *ende*, die dus omschrijft waaraan de bediende dacht en wat hij daarom deed); *wel beraden:* verstandig, 1881, 4601; *si worden wel beraden:* zij gingen zich gedragen op de juiste manier, met goed begrip van hun taak.
berde, verled. tijd v. *beren* of *baren:* gedroeg zich, deed, 8624.
berecht, volt. deelw. v. *berechten:* ingelicht (over deze zaak), 1931, 3140, 5794, 5856. - gebied, wijs v. *berechten:* geef me inlichtingen over, 5795, 5857.
berechten, te recht helpen, ten dienste staan, 2614; mededelen, inlichten over, 5264, 5797; wreken, 6606.
berechtene = *berechtedene*, verled. tijd + voornw. object: bediende hem, 2636.
beriet, verled. tijd v. *beraden; die mi dit vernoy beriet* = die mij dit verdriet bezorgde, bewerkte, 5671.
beriewen, verled. tijd v. *berouwen* = berouwden, 4570.
bernde, verled. tijd v. *bernen:* brandde, 5107.
bernen, branden, 4760; overgankelijk: verbranden, 5042.
bernende, brandend, 443.
bernt, teg. tijd v. *bernen:* brandt, 5002.
bernten, teg. tijd v. *bernen* + voornw. obj.: verbrandt hem, 5667.
beroemelike, beroemelike tale = stoutmoedige, drieste woorden, 1731.
beroepen, zie *mordade*.
beroepere, aanklager, uitdager, 1900.
beromt, volt. deelw. v. *beromen* = zich op iets beroemen, 10661.
beronnen, volt. deelw. van *berinnen:* belopen, overstroomd.
beroupen, volt. deelw.; *enen camp jeghen hem beroupen* = hem uitdagen tot een tweekamp, 1461, 1835.
berouwen, (onpers, met 3e nv. v.d. persoon) berouw hebben over, 3938, 3962. - volt. deelw., *hem es berouwen* = hij heeft berouw gekregen, 4565.
berrent, teg. t.v. *bernen* (zie *bernt*), 5126.
berste, gemis, gebrek, 10285.
bescoudde, verled. tijd van *bescouwen:* beschouwde, inspecteerde, onderzocht nauwlettend, 5079.
bescreden, volt. deelw. v. *bescriden:* bestegen, te paard gestegen, 735, 8414.
bescreet, verled. tijd v. *bescriden; bescreet sijn ors* = steeg te paard, 8660, 10133.
bescret, zie *bescreet*.
bescreven, verled. dw. v. *bescriven:* beschilderd, 2621; te boek gesteld, 3.
bescudden, beschermen, helpen, 2453, 2658, 3212, 3217, enz.

bescuddene, zie *bescudden*.
bescuddere, beschermer, aanvoerder, 10450.
bescuds, 2e nv. van *bescut* = bescherming, hulp, 6349.
besebucs, 2e nv. van *besebuc* = belzebub, de duivel, 8243.
beseffen, voelen, ondervinden, 9906.
beseten, volt. deelw. v. *besitten:* belegerd, 6815, 6831, 6839, 10376.
besiden, afzonderlijk, 8285.
besloten, volt. deelw. v. *besluten:* afgesloten, 1701.
besluten, omsluiten, afsluiten, hier: verhinderen, 1684 (dat kon niet verhinderen, dat hij hen er niet uithaalde en doodsloeg); baten, 6262 (ik zei, het kon hun niet baten), 7039.
besochte, verled. tijd v. *besoeken:* probeerde, 6506.
besochten, zochten, 8438.
besperst, bestrooid, besprenkeld, 8687.
bespreken, overleggen, uitmaken, 1757.
best, zie *mach* en *mochte*.
bestaen, durven, aannemen, 1734, 5593; ondernemen, 158.
bestaet, teg. tijd v. *bestaen* = verwant zijn, 1917.
bestede, teg. tijd v. *besteden* = in de schede steken, 7576.
bestedet, teg. tijd v. *besteden:* brengt het op een verborgen plaats, 5173.
besteedde, verl. tijd v. *besteden:* borg weg, gaf een plaats, 3005.
ten besten, op de beste wijze, naar de meest geschikte plaats gebracht, 6137; heel prettig, zo aangenaam mogelijk, 8801.
bestoet, bestoet hem niet te dele = kwam hun niet toe als rechtmatig deel, 7357. - bestond, was familie van hem, 10484.
bestondt, verled. tijd v. *bestaen:* durfde, zie *bestaen*.
beswiken, in de steek laten, 9435; bezwijken, 6144.
bet, comp. van goed: beter, meer, 816, 2039, 3188, 3236, 3399, 3060, 4041, 5082, 6253; liever, 4945; dikwijls is *bet* verbonden met een bijv. nw. of bijw. waarvan het dus de comp. omschrijft; *bet an* = dichter op hem toe, 332; *bet na:* dichter bij, 7255; *hare bet naer*, 3997; 9201; *si reden bet uut:* reden verder naar buiten, 7542; *bet vort;* verder, een eindje verderop, 7808, 8038, 9361; *bet vulcomen:* volmaakter, voortreffelijker, 1443; ook met een comp.: *bet gheraecter* (eig. de comp. v. *wel gheraect:* voortreffelijk), 1440 - *te bet:* des te beter, te gereder, 686, 3102; *hem waes te bet:* het was tot hun voordeel, 9636; *te bet hebben:* voordeel van iets hebben, 5092. *vele bet:* veel meer, 9832. - *in lanc so bet:* hoe langer hoe beter, in sterke mate, hevig, 8608. - vgl. *bedt* en *bed*.
betalen, (onoverg.) gelden, doorgaan voor, 81, 1193.
bete, verled. tijd v. *beten* = afstijgen, 3743, vgl. *beette*(*n*).
beten, afstijgen, 10361; vgl. *beet, bete*.
beter, kostbaarder, 62.
beti = betede hi, verled. tijd v. *beten:* steeg hij af (vgl. *beetti*, beette) in 4970 verbonden met *of* = af.
betoghen, tonen, laten zien, 6488, 6518.
betren, betren sinen rouwe = zijn droefheid wegnemen, 7143; goed maken, 2319.

bevaen, volt. deelw.: bevangen, 911,

2655, 5154; *bevaen met* (*groten*) *rouwe* = in hevige smart gedompeld 3772, 3980; omvangen, 5100 (v.d. takken der linden, uitgespreid boven een open plek); beetgegrepen, vasthoudend in hun handen, 3528; bevangen, besloten, 6073; gewikkeld in de strijd, 2245 (de hele zin: nu eerst bedacht hij ..... hoe hij hem in de strijd gewikkeld liet, terwijl hij onder zijn bescherming stond.)
beval, verled. tijd v. *bevelen* = opdragen, toevertrouwen aan, *hi beval die dode dies si waren* = hij liet de doden over aan hem aan wie ze toebehoorden (God), m.a.w.: hij liet ze daar liggen, 4423, vgl. *dies; bevalse:* droeg haar op aan, 4798.
bevaren, inhalen, aantreffen, 4014.
beveden, verled. tijd v. *beven:* beefden, 10499.
bevinc, verled. tijd v. *omvaen:* sloot haar in zijn armen, 8130.
bevrede, conjunct, v. *bevreden:* bescherme, 6143.
bevreden, bevrijden, 3755; verlossen, beschermen, 498, 4005, 4799.
bevreden, beschermen, 498, 2207; beveiligen, verlossen uit gevaar, 736; vrijwaren van, 3645.
bevredene, verbogen vorm v.d. onbep. wijs: bevrijden, 3771.
bevroeden, meedelen, iem. inlichten, 1274.
bewinden, (wederk.) zich wenden, richten, begeven naar, 3665, 5757.
bewonden, volt. deelw. v. *bewinden:* omwonden, bedekt, 3313.
bezochte, verled. tijd v. bezoeken: onderzocht (nl. om een geschikte plaats te vinden) 3738.
bi, bijw.: dichtbij, 215; *hi es om bi* = dicht bij ons, 6215 - voorz.: door middel van 6059; door (een persoon), 2738, 4017, 5519, 6688; ten gevolge van, 2287, 2651, 6696, 6699; bij; in de uitroepen: *bi den goeden daghe, zie daghe*, 4260; *bi al dien dat noit wart gheboren* = bij allen die ooit geboren werden, bij alle mensen, 1752; *bi wilen*, zie *wile*.
bidi, daardoor, 10096; daarom 9048; vgl. *bedi*.
biechtene, verl. tijd v. *biechten* + voornw. obj.: nam hem de biecht af, 8357.
bin, voorz.: binnen 2545, 2801, enz.; *bin desen:* intussen, 995; zie *binder;* vgl. *hoede*.
binden, voorz.: binnen + lidw. (3e nv.): *binden woude:* in het woud, 1351; *binden hove*, 2717, 2831; *binden tanden* = binnensmonds, 3920.
binder, voorz.: binnen + lidw. (3e nv.): in de (zaal), 202, 1139, 6244.
binnen, verzwarend bijw. achter de voorzetselverb.: *in de warelt binnen* = in de wereld, 3414. - voorz.: in; *binnen desen:* intussen, 1323, 2730, 4133, 5367; *binnen dien*, 5157.
bisante, byzantijnse munten, 11130.
bi wilen, zie *wile*.
blaexeme, vuurstraal, vlam, 417, 5080, 5014. Vgl. *blexeme*.
blaken, (onoverg.) gloeiend worden, 5028; branden, 6057; (overg.) verzengen, 5042.
blakenden, verbogen vorm v. teg. deelw.: blinkend, 3326.
blame, sonder blame = eig. zonder schande; volkomen terecht, 1080.
blecken, schitteren, 3749.

bleckende, teg. deelw. v. *blecken:* glanzend, schitterend, 10291, 10321.
blecte, verled. tijd v. *blecken:* schitterde, 7892.
bleven, volt. deelw. van *bliven:* overgeleverd, 2. In Mnl. Wdb. de enige bewijsplaats voor deze betekenis. Of moeten we vertalen: aangaande Artur is menige geschiedenis overgeslagen (achterwege gebleven), zodat zij nooit werden te boek gesteld. Een van die nog nooit te boek gestelde verhalen gaat dan nu onze dichter vertellen.
blexeme, bliksem 1018; vgl. *blaexeme*.
bliden, waren met den bliden = waren in een genoegelijke stemming, 1063.
blijf, al sonder blijf = onverwijld, 3473.
bliven, achterwege blijven, niet gebeuren, 9986; met een 3e nv. v.d. persoon: *of 't hem mochte bliven* = of hij het in het leven kon behouden, 750; *hadt den gonen moeten bliven* = als het in het bezit van diegene had mogen blijven, 7535.
bloeme, de beste, 3009.
bloet, bijw.: openlijk, 10191; verbog. vorm v. bijvnw.: *met enen bloeten swerde* = met een getrokken zwaard, 7273.
bloeten, zie *bloet*.
bloot, (v.e. zwaard) ontbloot, getrokken, 4110; ongewapend, 758.
blootheit, bangheid, vrees, 1496.
blouwen(*e*), slaan, 3809, 3823. - *te blouwen* - zie ald.
blozen, bloeien (v. bomen), 3567.
boeten, in boeten staen = er voor boeten, 3352, 4316.
bolghen, verled. tijd v. *belgen* = woedend worden, 6300.
boomgaert, tuin met boompartijen, lusthof, 3483.
boort, oever, 3742.
borch, burcht, 775, 791, 805, 810.
bore, bijw. v. graad; *bore wat:* een klein beetje, 9133 (zie aant.); overigens met ontkenning; als ironische omschrijving van het tegendeel; *ne bore wel:* niet erg goed, 1785; - *blide*, niet erg blij = zeer vertoornd, 395, 2062; - *verre* = dichtbij, 5061.
borghen, beschermen, redden, 2460, 3370; op crediet geven, 1645.
borne, verbogen vorm van *born* = bron, 3553, 3561, 3564, 3566, 3572, 3581, 3582, 3587; bronwater, 2627.
bottelgier, opperschenker, 10280.
boude, stoutmoedige; *alse die boude* = op stoutmoedige wijze, 5190.
bout, dapper, koen, 2849, 4764.
boven, voorz.: over; *boven die borne* = over die bron, 3572; bijw. *boven ende onder* = overal, ter versterking van ‘van allen sinne’ 1078; 1082; *boven ende beneden* = het boveneinde en benedeneinde van de tafel naar gelang van rang en stand; ‘boven’ zitten de aanzienlijke ridders, ‘beneden’ de ‘maisniede’ van lagere orde, 1024.
boyen, boeien, 8289.
brant, zwaard, 522, 6760, 7182, 7310.
brect, ontbreekt, 11181.
breedde, verled. tijd v. *breden* (wederk.) = zich uitstrekken, neervlijen, 49, 1169.
breidel, teugel, 307, 312, 5136; *breidele* = teugels, 2373.

breidelde, verl. tijd v. *breidelen* = de teugel aanleggen, 9393.
breken, afnemen in krachten, 4075.

britsieren, meerv. v. *britsiere* = vest, kledingstuk onder de wapenrok, 10615.
brocht, volt. dw. van *brengen*, 272.
brochte, verled. tijd v. *brengen; als hijt ten vollen slaghe brochte* = als hij goed raak sloeg, 6308.
brochtse, verl. tijd v. *brengen* + voornw.: brachten ze, 1318.
broken, volt. deelw. v. *breken; te broken*, zie ald.
buke, verbogen vorm v. *buuc* = romp, 6523, 6587.
busch, bos, 3674, 10876.
buten, buten love gheworpen worden = alle eer of roem verspelen, 278, 1247.
buuc, romp; 2091, 2167, 10722, vgl. *buke*.

C

calandre, leeuwerik, 10309.
cameriere, kamenier, hofdame, 1106, 2528, 2719, 3578, 7363, 7420, 7840.
camerieren, meerv. v. *cameriere*, zie ald.
camp, den camp nemen = de strijd aannemen, 1969; *camp hadde ghenomen* = een tweegevecht had aanvaard, 10223.
campioene, de kampvechters, 2156.
candelare, 1053.
canselierden, wankelden, 3859.
capelle, 4891.
carbonkel, rode edelsteen, 891.
carine, smart, pijn, 2114, 7699.
caritate, bi caritaten = bij Gods liefde, bij Gods barmhartigheid, 2568, 4016, 4926; *bi rechter caritate* = zoals de ware christelijke liefde betaamt (letterlijk: door ware chr. liefde), 1448. Vgl. 5266, 6266.
carmen, kermen, 1353.
castaengiere, kastanjebomen, 3491.
casteel, 1270, 1557, 1558, 1649, 1681, enz.; 9544, 9573, 9583, 10123, 10173, enz.
castelein, kasteelheer, slotvoogd, 1562, 10415, 10536, 10547, 10766.
cesseren, ophouden, 7804.
chierheit, kostbare sieraden, 1016.
cinopre, cynopre, verb. vorm v. *cinoper*, rode kleurstof, 7244, 7897.
claechde, betreurde, 8126.
claer, helder, 3523, 3550, 3557, 3565, 4628, enz.; helderschijnend, 8737; helderblinkend, 10567, 10612; schitterend, 3751; glanzend, 10927. Zie ook: *clare*.
claerheden, lichtglansen, 10993.
claerheit, kruidenwijn, 10284. Zie ook *clareit*.
clagedi, betreurde hij, 8292.
claghe, hi souds hebben clene claghe = hij zou weinig reden hebben om er over te klagen, 156. Ik betwijfel of de vert. v. Mnl. Wb. III, 1466 juist is, waar de zin passief wordt weergegeven: hij zou niet erg beklaagd worden. In de volgende bijzin moet *dat* opgevat worden als: omdat, aangezien. De tweede nv.-*s* achter *souds* slaat dus op de voorzin, niet op de *dat*-zin. In *soud* schuilt de betekenis

van ‘moeten’ (hier = reden hebben om). - *volghen mire claghe* = handelen ingevolge mijn aanklacht, de verplichting ten gevolge van mijn gerechtelijke aanklacht nakomen, 1494.

claghen, verbonden met relat. zin als 3e nv. object: klagen over hun leed aan degenen, die ze daar vonden, 6580.

clare, helder, 3748, 11019; helder

licht, lichtgevend, 893, 1055; schitterend, glanzend, 2883; zuiver, blank, 919; schoongepoetst, 1321; helder van toon, 883, 913; *tclare vier* = het helder lichtende vuur, 10572. Zie ook *claer*.

clareide, 3e nv. v. *clareit*, zie ald.

clareit, zie *clarheit*.

claren, verb. vorm v. *clare*, zie ald.

clarheit, kruidenwijn, 3127, 11006. Zie ook *claerheit*.

clene, zie groot.

clene ende groot, geheel en al, 10243.

clerc, geletterd man, iem. die kan lezen en schrijven en zich met studie heeft beziggehouden, 973.

clopter, clopter .... ene belle = luidde een bel, 4894.

cnape, bediende, 916, 938.

cnapen, zie *cnape*.

cnielinghen, kniestukken, - bedekkingen, 10073, 10675.

cniven, dolken, messen, 6270.

cnoesele, 3e nv. enkv. v. *cnoesel* = enkel, 6528.

coene, die coene = de dappere, 530, 2347.

coenroet, troep, legermacht, 10456. Zie ook: *conroet*.

coep, den coep hebben, ontfangen = de koopprijs ontvangen, betaald worden, 8912, 9966.

coeverturen, zie *couverturen*.

colummen, zuilen, 7034.

comen, volt. deelw.: *het es so comen* = de situatie had zich zo ontwikkeld, dat hij ...., 4404; *ic ben int wandelen comen* = ik ben op reis gegaan, of: op reis ben ik hier gekomen (?), 1158; *uut* of *ute comen - eig*. naar buitengekomen - waarom ik ben uitgereden, vertrokken van huis, 1481; van huis gegaan, 3268. - ww.: *comen up* = afkomen op, 2321, 2326; aanvallen op, 2433; *op hem comen* = hem ontmoeten, ook vijandelijk, in gevecht, 5804; *ic wils an u zelven comen* = ik wil mij aan u onderwerpen, uw voorwaarde aannemen, 4320; *comen onder hem beden* (zie *onder*).

comets of, houd er mee op, 8572.

compagnie, gezelschap, 11064.

condre, beter op de hoogte, ingelicht, 9596; *condre werden* = meerbekend worden, 8479.

condute, 3e nv. v. *conduut* = onder iets doorlopende buis, pijp, of gang, 886.

confuus, in verlegenheid, verwarring, 8727.

conroet, gewapende troep, schare 8261. Zie ook: *coenroet*.

conste, verl. tijd v. *connen* = kunnen, 467; *al den liste die hi conste* = al de kennis of schranderheid die hij wist aan te wenden, 6076.

consticse, kon ik het (nl. verhaal; *se* = *avonture*), 5.

cont, bekend; *cont doen* = meedelen, zeggen, 8131; *cont maken* = hetz., 5467; *maect mi cont* = vertel het mij, deel het me mee, 5236.

contrarie, tegen, 9529.

contreie, streek, 10122.

coop, den quaetsten coop hebben = er het slechtst aan toe zijn, het slechtst af zijn, 334.
corden, meerv. v. *corde* = koord, touw, 1966.
core, wel ter core = op voortreffelijke wijze, zoals het hoort en gewenst is, 3635.
coren, kozen, 10449.

coret, 2e p. meerv. verl. tijd v. *kiesen*, 293.
cornuut, sukkel, kinkel, 8553.
corsier, harddraver, 10344.
cort, binnenkort, na korte tijd, 9944.
corteleke, spoedig daarop, 10861.
cortelike, binnenkort, 10179.
corts, koorts, 6164. Vgl. *ridene*.
costen, dat hijt hem liete costen een let = dat het hem een lichaamsdeel waard was, 10199.
couverturen, (zijden) dekens, 10291, 11017.
cousen, kousen, 2677, 4596.
covent, afspraak, voorwaarde, 3262.
coverture(*n*), dek, deken(s), 909, 934, 2631. Zie ook *couverturen*.
cracht, geweld, 8338; geweld, krijgsmacht, 6660 (*hare cracht:* degenen die binnen zijn begrijpen niet dat er maar één aanvaller is!).
cranc, zwak, 1797, 5548; *cranken ware nemen tot iets* = slecht voor iets zorgen, weinig op iets letten, 1377.
cranken, verbogen vorm v. *cranc*, zie ald.
crauwelen, drietanden met omgebogen tanden, vleeshaken, 4851.
crayeren, schreeuwen, roepen, 8140.
creature, schepsel, levend wezen, 265, 1353, 1362, 1414, 4780, 6913, 8530, 9290; schepselen (meerv.), 6871.
crebbe, krib, voederbak, 1374.
crede, geloofsbelijdenis, 4796.
creesc, verl. tijd v. *crischen* = krijsen, 546.
creischen, crescen, schreeuwden, 8159, 10606.
crijt, strijdperk, 1923, 2015; *te*(*n*) *crite* = in het krijt, strijdperk, 1902, 2012, 2025; *uten crite*, 2004.
crite, verbogen vorm v. *crijt*, zie ald.
cufie, ijzeren kapje, ter bescherming v.d. hersenen, onder de helm, 9996.
cume, nauwelijks, 504, 512, 518, passim.
cupe, kuip, teil, 863.
cure, ter cure = op de juiste, gewenste wijze, juist als het wezen moet, 6087; *goet ter cure* = bijzonder goed, voortreffelijk, 2632, 9502; *wel ter cure* = op de juiste plaats of wijze, raak, 4191, 6784, 7527; *hi gheraecte A ter cure wel* = trof hem op de uitgekozen plaats, raak, 2387 (in tegenstelling met A. in 2376/7).
curie, lederen of metalen kolder, maliënkolder, 2389, 4193.
curliaen, kan bijv. nw. achter *dorper* zijn = lomp, of zelfst. nw. = lomperd, 6237.
cussijn, kussen, 2622; vgl. *orcussijn*.
cynopre, zie *cinopre*.

D

dachvaerde, afstanden per dag afgelegd, 10884.
dachvart riden, route van een dag afleggen, 11053.
dade, verl. tijd van *doen; ridder doen* = tot ridder slaan, 1476.

daden, krijgsverrichtingen, 2227.
daden up, deden open, 6206; vgl. *dade*.
daer, plaatsaanduidend - tijdaanduidend - toen, 247, 4114; op de plaats dat, toen, 44; terwijl + plaatsaand. betek., 5699.
daer cracht an lach, zie lach.
daert, deert, kwelt, 311, 3227; *in can gheweten wat hare daert* = ik zou niet weten wat haar ontbreekt, wat haar verdriet zou doen, 3478; vgl. 3499.

daer voren setten, inzetten voor, 3217.
dagen, toeven, talmen, zich ophouden, 3647, 4217, 4888, 6579, 7606, 10859, 11114; *sonder dagen* = zonder talmen, 7010, 7577; + rel. bz.: (*si*) *niet ne daghen/ sine trecken zwerde* = ze talmen niet met het trekken v.h. zwaard, ze trekken onmiddellijk het zwaard.
daget, zie dagen.
daghe, bi den goeden daghe: een stereotiepe uitdr. als bezwerende formule of krachtterm: bij God en de gelukkige dag die Hij ons moge geven (of het geluk). Misschien is met 'de goede dag' speciaal bedoeld 'de laatste dag' d.i. het begin van Gods rijk, 155, 4260; *te minen daghe* = op de aangenomen dag, 1493. Vgl. *ende*.
daghen, zie dagen.
dakerende, tegenw. deelw. v. *dakeren* = opdoemen (?) 9799.
dal, kuiltje, 1416; *in den dale* = terneer, 6402; *int dal* = op de grond, 2096; *in dat dal* = daar op de grond, 2138; *te dale* = naar beneden, tot op de grond, 5522.
dalf, verl. tijd v. *delven:* begroef, 7650.
damosele, jonkvrouw, 8042, 9160, 9588.
dan, kuil, gebruikt als hol, leger, 352; bebost dal, stille, hooggelegen plek in het woud, 1549.
danc, wil, zin; *an .... danc* = tegen .... zin, wil, 5496, 5547, 5559, 7355, 8254, 10780.
dane, (daar) vandaan, 65, 483, 1177, enz.; waar vandaan, 2399, 9535; *van dane* = daar vandaan, 4782, 8509, 9446; weg, 10863, 11033.
danen, zie *dane*.
danghiere, zie *dangier*.
dangier, geweld, macht, 7880; geweld, drukte, 1603; ev. brutaliteit, 8351; trots, aanmatiging, geweld 8695; *sonder dangier* = Mnl. Wb. vertaalt: 'werkelijk' - beter: zonder geweld te gebruiken, op vreedzame wijze (nl. als zij het goedvinden), 8749 - t.o. 8754/6.
dangiere, 3e nv. v. *dangier* (7880), zie ald.
dangierde, verl. tijd v. *dangieren*, zie ald.
(*hem*) *dangieren*, zich verwaardigen, 8549, 9753.
danne, dat ne = dat + ontk., 944, 2772, 2973.
dapper, snel, flink, fors (v.e. paard), 1565, 1658, 2375, enz.
dapperlike, snel, ijlings, 2011, 4370, passim; met snelle, krachtige bewegingen, 349; vlug, met spoed en kracht, 1964.
dar, durft, 157, 158, 191, 1281, 1902; durfde, 3766; durft of moet? 2298, 3249, 4504; moet, 4505; behoeft, 2301; *in dars* = ik durf u er niet over spreken, 7110.
darde, de aarde, 5733.
dare, letsel, pijn (= *dere*), 532.
dare waert, daarheen, 779.
dars, zie *dar*.
dat, omdat, 157; opdat, 169, 1672, 4100, 4788, 4799; *dat u God moete minnen* = opdat God u welgezind moge zijn, 5996; totdat, 728; zodat, 2057, 2096, 4193, 6078, 9618; *dat = dat et*, 539, 727; vgl. 728, *doch swamt dat het lant gherochte*,

of hier *het* = onderwerp; opdat of zo, dat, 397, 3465, 5768; vgl. 25 (zie ook aant. op *vant*, 25); toen of doordat, 7386; 536: de dat-zin te

beschouwen als onderwerpszin bij 535, of *dat* = indien, als (hypoth.).
dat hem te leide comen sal, zie *leide*.
daventure, zie *avonture*.
deduut, genoegen, plezier, genot, 3479, 11008.
deelkijn, een deelkijn = een beetje, 2406.
deer, de heer, 172.
deghen, held, 8229, 8248, 8495, passim.
deghenleke, zie *deghenlike*.
deghenlike, dapper, heldhaftig, 2253, 8232.
dele, tharen dele hebben = bezitten, 3424, 3444; *elc hevet tsinen dele* = elke muur heeft, bevat, 3461; *si zullens te haren dele ghenouch hebben* = zij zullen nog wel een portie krijgen, 2352; *te dele*, 7357, zie *bestoet*.
delen, toebedelen, arrangeren van een kampstrijd, 743. Zie ook *spel; ic sal delen ende ghi kiesen*, etc., spreekw. vorm: ik stel u voor de keus, gij moogt beslissen, ik zal 't nemen zoals gij verkiest, 1233/4.
der, durft, 10701; vgl. *dar*.
der = de her = de heer, 884, 4894, 6232. Vgl. *deer*.
der minnen spel spelen, zie *minne*.
dere, leed, verdriet, lich. pijn, 4640, 5486.
derven, verliezen, missen (2e nv.-obj.) 3417, 5358, 8008; missen, ontberen (nl. mij als hun beschermer) 1502; *lijfs* (2e nv.) *derven* = (ons) leven missen, verliezen, d.w.z. sterven, 6602; *uwes lives derven, slives derven* = hetz., 5588, 4164.
desen, te desen = daar toe (?), 3914.
des en ware niet, zo was hiervan niets gebeurd, 6319.
deysen, achteruitwijken, 10639.
dicke, dicken, dikwijls, herhaaldelijk, 308, 491, 676, 1375, 4805, passim; wijd, 5922.
die, dijbeen, 6521; dij, poot, 6767.
diede, 3e nv. v. *diet* = volk, 10774.
dief, gemene kerel, 8304.
die gone, degene. - De stereotiepe verb. *als die gone die .....* is een omschrijvende verzwaring: als iem. die zich niet spaart = zonder ook maar enigszins zijn krachten te sparen, 211; *als die gone die begaert ....* = hevig begerend, 350.
diende, v. *dienen; men diende daer wel in allen wisen* = men bediende de gasten op voortreffelijke wijze in alle opzichten, men nam op uitstekende wijze de honneurs waar, voorzag de gasten van al het nodige, 1132.
diene, eig. ‘die hem’, nl. die het verhaal samenstelde, schreef, 23.
dienstwijf, dienstmaagd, 3716, 3896.
diere, kostbaar, prachtig, kostelijk, 58, 871, 969, enz.; kostbaar, duur, niet te krijgen, zodat hij er veel voor over gehad zou hebben, 651; duur, niet gemakkelijk, *daer was hem 't weder keren diere* = de terugkeer kwam hem duur te staan, 6669; op kostbare wijze, tegen een hoge prijs, voor veel geld, 5988.
diere, die er, 928; 3e nv. enkv.- vrl. v.h. lidw., 91.
dieren, zie *diere*, 58.

dies, 2e nv. als object - van *bidden*, 19 (dat bid ik God); *van onblide sijn*, 470 (daarover was. W. bedroefd, dat betreurde W. zeer); van *blide sijn*, 528 (daarover was hij verheugd). - (*al*)*dies ghelike* = evenzo, 4135, 5319. - *dies es wel twintich*

jaer = dat is wel 20 jaar geleden, of voor meer dan 20 jaar, 1829. - als adv.: daarom; of relatief: waarom, waardoor; in 5961 misschien = totdat of opdat. - In 4423 is *dies* relatief: *dies si waren* = (hij beval de doden aan in de hoe van hem) van wie ze waren, wien ze toebehoorden, nl. God; vgl. op *beval*.
diet, tegenw. tijd v. *dieden* = helpen, baten (of van *diën* in die betek.?), 1394, 2772.
dietsche, in dietsche = in Nederlandse volkstaal, 6.
dinc, zaak, onderneming, avontuur, 149; vrl. 6019, 6124; *dinc* kan ook meerv. zijn, 157, 2827; *metteser dinc* = in die omstandigheid, toen.
dingen, zie *dinghen*.
dinghen, pleiten (in rechtsgeding), 6218, 6286; woorden verspillen, 3871.
dinne, dun, nauw, 5922. Zie ook *dicke*.
diverse, 7964.
doblitse, een kaars met twee pitten, 9339.
doch, toch, 10748; inderdaad, 9314; immers, of ‘doe’?, 1622, merkw. is het in de aanloop, met zwaar accent (?).
dochte, verl. tijd v. *dogen* = deugen, 7349; van *dunken* als onpers, ww.: *dochte hem*, omschr. ww., eig.: hij meende te zien komen, het scheen hem toe dat, 1364. Vgl. ook 6104 aant.
doe, bijw., toen, 51, 1364, 2472, passim. - voegw., toen, 393, 645, 3161, passim; *als doe hi mi wilde aneresen:* na vergl. *als* dus *doe* als temporeel-aspectisch voegw., 5546. - *en doe* = als niet doet = zonder, 7973.
doen(*e*), *te doene hebben* (ev. + 3^{e} nv. obj.) = nodig hebben, behoefte hebben aan, 649, 717, 827, 852, 1640, passim; + 4^{e} nv.-obj.! 4441; noodzakelijker wijze iets moeten doen, 933; ergens reden voor hebben, 6766; *hi hads te doene* = hij had er alle reden voor (?) of: hij had het nodig (nl. die dolk), 529; nut hebben van, 537; *addi met ons yet te doene* = als ge nader met ons in aanraking zoudt komen, m.a.w. als ge hier wilde blijven, 4557; *ic hadde wel goets raets te doene* = ik had wel goede raad nodig; 4291; *hem werdes lichte te doene* = zij zullen daaraan allicht behoefte krijgen (nl. aan kracht en moed), 6865; *van groten doene* = aanzienlijk, 10365; *doene* = manier van doen, handelwijze; *staerc van sinen doene* = krachtig in zijn optreden, dapper, 3968. - *doen* v.e. bede = vervullen, 1286.
doet, doet et = doe het (zwaard), 7353; *doet danne dat ics seker si* = geef mij hierover dan volledige zekerheid, maak dat ik er zeker van ben, 4323.
dogeden, 2^{e} nv. v. *doget*, zie *doghet*.
doghedi, doghede hi, verl. tijd v. *doghen*, zie ald.
doghen, lijden, doorstaan, ondergaan, 287, 498, 2114, 4737, 4819; *ic wildict adde moeten doghen* = ik wilde dat ik (in haar plaats) dit had moeten lijden, 4561.
te doghene, te lijden, te doorstaan (verbogen vorm v.d. onbep. wijs), 1229.
doghet, alle goede eigenschappen van een ridder, riddereer, 1534, 1550, 1774; *dat sire doghet in moeten*

marken = dat zij er behagen in mogen scheppen, eig. dat zij er goede eigenschappen in mogen aantreffen, 12; *dogeden*, 2e nv. v. *doget* = iets goeds, 6303; *dor uwe doghet* = als bewijs van uw goedheid, vanwege uw g., 2639; op grond van uw edelmoedigheid, uit edelmoedigheid, 4455; op grond van, ter wille van uw genade, goedheid, 495.
doghic, doghe ic, zie *doghen*.
dole, an dole sijn + 2e nv. obj. = over iets in onzekerheid verkeren, of: mis tasten, mis zijn, 4903, Mnl. Wb. wil hier vert. met: daar ben ik niet dom in (nl. in het lezen). Mogelijk, niet zeker! wrs. betek. ook hier: daar ben ik niet mis mee, daarmee zeg ik geen onjuistheid; *in dole* = in onzekerheid, twijfel, 4992.
domesdach, oordeelsdag, laatste dag, einde v.d. wereld, 8893, 9872; *daer an leecht zijn domesdach* = dat kost hem de dood, 3844.
dompheit, domheid, 2723.
doorperheit, onbeschaafdheid, onridderlijkheid, onbetamelijkheid, 2293.
doot, gedood; *al hadde een man doot sinen vader* = al had iem. zijn vader gedood, 5270; *hadden een edel man doot* = als een edelman hem gedood had, 8935.
doorslegen viande, doodsvijanden, 10445.
dor, ter wille van, 14, 292, 1764, 2747, enz.; ter wille van, op grond van, 8786, 8787; bij, op grond van, 19, 495, zie ook *doghet; dur hars heren wille* = naar de wens van hun heer, 10276.
dore dringhen, doorboren, 6191 (*swert* is onderw., *dat* lijd. voorw.!).
doren, deuren; *maecte veinstren ende doren:* hier spottend voor gaten in het harnas, 5182.
dor houwen, hevig gewond, zwaar toegetakeld, 900 (*duer sleghen:* idem).
dorpect, volt. deelw. v. *dorpecken = dore pikken* = stuk bijten, spec. v. vogels (de specht), hier: op vele plaatsen zijn lichaam *doorwond*, 594.
dorper, als bijv. naamw.: onbeschaafd, lomp, 5802, 5815.
dorperhede, grofheid, gemeenheid, 9327; onbeleefde daad, laagheid, 4924; *sonder dorpeheit* = op kuise, betamelijke wijze, 3574.
dorperheit, zie *dorperhede*.
dorperlijc, schandelijk, laag, 5632; *van deser dorpeliker daet* = deze schandelijke, lage daad, 5650; *dorpeliker daden* = onbeschaafde, ruwe behandelingen, 238 (3e nv. meerv.).
dorperliken, dorperliker, verbogen vorm v. *dorperlijc*, zie ald.
dorste, behoefde, 2438; mocht, 6213.
dorstict, durfde ik het, 3244.
dort, durft, 1231 (2e pers.). Zie ook *dar*.
dorter, behoeft er, 7400.
dracht, aandrang, geweld, 8619, 9809.
draghen, helpen draghen = bijstaan in de strijd, ondersteunen, 2034. In Mnl. Wb. is onder *dragen* deze plaats niet vermeld. Twee plaatsen v. *dragen* + obj. in betek.: een gevecht voeren. Hier echter onovergankelijk. Wsch. *draghen* = vechten, een ellips v.: in gevecht dragen? of: de speer dragen?; verkondigen, 3434.

dranc, sat dranc = zich verzadigde, 10733.
dreecht, tegenw. tijd v. *dreghen*, zie ald.
dreef, up sijn swaert - dreef hi coenheit = zijn zwaard maakte hem zo driest, hij was zo driest vanwege zijn zwaard, 6567.
dreghen, dreigen, 3806, 8639.
dreven, dreven spel = maakten plezier, 3975.
drierande, drieërlei soort, 8047.
driewerf, driemaal, 612.
driven, zie *mesbaer*.
droegen overeen, waren het met elkaar eens, 9168.
dromen, dringen, 9930.
drouchene, droeg hem; *ten zadel uut dragen* = uit het zadel lichten, 2392.
drouven, treuren, droef zijn; droefheid, 2746.
drussate, drossaard = hofmaarschalk, 43.
druust, kracht, geweld, 8190, 8623, 8973; *metter druust* = met geweld, of: onmiddellijk, of: vanwege die slag? 5210.
ducht, vrees, 9291.
duchte, vreesde; *der joncfrouwe duchte die here / dat hise quetsen mochte sere* = hij vreesde dat hij de jonkvrouw zou kwetsen, raken, 9759.
duer, door en door (bij bijv. nw. en bijw.); *duer fel* = door en door wreed, onmeedogend, onstuimig, 3247; *duer scone* = door en door helder, licht, buitengewoon helder, 2603. Voor andere betek. zie *dor*.
duere leden, gingen (de zaal) door, 9347.
duer houwen, volt. deelw., gebeeldhouwd, 875. Vgl. *duer sneden*.
duer sleghen, zie *dor houwen*.
duer sneden, volt. deelw. v. *duer sniden*, 875. Volgens Mnl. Wb. ‘met kleuren ingelegd’, maar slechts *dit* vb. opgegeven. Ik vraag mij af of het niet betekent: uitgesneden, naast *duerhouwen:* gebeeldhouwd.
dukende, bukkende, duikende, 10586.
dul, dwaas, zot, 5898, 6390.
dulheide, dulheit, dwaasheid, domheid, 2418, 6563, enz.
dullede, dwaasheid, 6724, hetzelfde als *dulheide*.
dur(*t*), zie *dar*.
durdi, durft ge, 6029.
dure, aldure = er dwarsdoor heen, 621, 2388.
durenture, al durenture = van begin tot einde, allemaal zonder uitzondering, 8771.
durren, durven, 1925, 3270.
durste, durfde, 110, 1202, 1735, 5035, enz.
durster, durfde er, 78, 1190, enz.
dursti, durste hi = durfde hij, 1908.
durt, durft, 2298, 8902.
dus, zo, 4405; vooruitwijzend naar neg. bzin.: *hine moeste .... dat hi niet ....* = hij kon niet van haar scheiden zonder haar eerst ergens anders gebracht te hebben.
dusghedanen, in zulke toestand verkerende, 9167.
duulde, huilde, 9714.
duwarie, onderaardse gang, 7933.

duwiere, hol, onderaardse gang, schuilplaats, spelonk, 5176, 6055, 7907, 7916, 8105, 8274, 8419; holle ruimte (onder de wonder-boom) 3527.
dwaen, (de handen) wassen, 866, 991, 2548, enz.
dwale, handdoek, 992, 2680; handdoeken

(mv.), 6738; servet, laken, 949; tafelkleed, 1128.
dwanct, dwanct an hem = drukte het tegen zich aan, 8863.
dweet, tegenw. tijd v. *dwaen*, zie ald. - in 6740 verl. tijd v. *dwaen*, zie ald.
dwelmen, bedwelming, flauwte, 10466.
dwers, dwars er over, 5043; *dwers der riviere* = dwars over de rivier, 4957; *al over dwers* = dwars door, 769.
dwelt, 3e p. enkv. tegenw. tijd v. *dwellen* = doen dwalen, 5013.
dwinghes, 2e p. enk. tegenw. tijd, aant. of aanv. wijs, v. *dwinghen* = beknellen, in het nauw brengen, 588.
dwoeghen, verl. tijd v. *dwaen*, zie ald.
dwouch, verl. tijd v. *dwaen*, zie ald.
dwoughen, verl. tijd v. *dwaen*, zie ald.
dystorie, de geschiedenis, het geschiedverhaal, 10533, 10873.

E

echt, wederom, opnieuw, 5609, 6284, enz.; opnieuw, of: vervolgens, 764; naderhand, later, 1647; de verb. *nu ende echt* is een vaste uitdr. voor: ‘steeds, altijd’, ook slaande op het verleden: in alle omstandigheden, 106.
een, een mijn broeder = een broeder van mij, 3900; *een mijn oom* = een oom van mij, 4377.
een ende een, één voor één, 3183, 7029.
eenparlike, zonder onderbreking, gelijkelijk door, 9925.
eer, voorz., *eer avont* = voor het avond is/was, vóór de avond, 955, 5588; *eer hiet lanc* = spoedig daarop, 1352; *eer yet lanc* = al gauw, binnen korte tijd, 5423, 6866, 9438. - bijw.: tevoren, 4116. - als voegw.: voordat, 1933; voor 8108 zie de aant.
eer (*h*)*iet lanc*, zie *eer*.
eerlijc, zie *eerlike*.
eerlike, op eervolle wijze, 11002, 11016, iron. 4272; eervol, met veel eerbewijs, luisterrijk, 9068.
eerst, so hi eerst mach/mochte: zie *mach* en *mochte; so ghi eerst moghet:* zie *moghet; van eerst* = al dadelijk (nl. zodra het lijk binnenkwam), 8875.
egghe, scherpe kant, snede, 3345.
egglentiere, wilde roos, 5112.
eghi(*j*)*n*, eigen, eigendom, 76, 126, 1188.
eist, is het (dat), 1276, 5732.
el, anders, 733, 2638, enz.; *el ne ghene*(*n*) = anders niemand, 8561; *hi liet om el ne ghene zaken* = hij liet het om geen andere reden na, 224; *niemen el* = niemand anders, 9730.
elc ander, elc andren bi = bij elkaar (eig. ieder den ander na bij), 7938; *hadde elc ander gekent* = hadden we elkaar herkend, 10107.
elfs ghedrochte, door alfen voorgetoverde verschijning, 5012.
elkerlijc, ieder, 2072, 2207, enz.; *elkerlijc andren* = elkander, 6539 (eig. ieder heeft den ander bevreesd gemaakt).
ellinde, verdriet, smart, 8862.
elne, anders niet, anders geen, 3597.

elne gheen, noch iemand anders, 1956; *om elne ghene sake* = nergens anders om, 2295.
elne gheine, niemand anders, 2658.

elps bene, ivoor, 57, 2623; ook: verbogen vorm v. *elpsbeen* = elpenbeen, 1012, hier onderscheiden van ivoor! Volgens Mnl. Wb. is er geen verschil - het een is het Fra. woord, het ander Ndl. - maar deze tekst geeft aanleiding tot twijfel. Ook 57, 2623; *ten elpsbene* = aan elpenbenen tafels. Ook hier is elpenbeen onderscheiden van ivoor - *elpsbene* lijkt voornamer: graven en hertogen, dan *ivoor:* ridders, 1025.
elre, elders, 2729, 4640.
els, anders, 6870, 8406, enz.; *els en gene dinc* = anders niets.
emmer, beslist, 2951, 4015, 4265, passim; in ieder geval, 3937; althans, 4375; steeds, of: in elk geval, 167, 4397; al maar door, 2061; steeds, altijd, 5439, 9614.
emmerme, voor langere duur, 694.
emmermere, voor altoos, 2734, 4299.
emmer toe, al maar door, 9745.
en, ontkennend partikel = niet, passim; *en ghene* = geen 8936, enz. Synoniem van *en* is *ne*, zie daar.
ende, geeft als voegw. soms een verrassende, onverwachte wending: maar, 351, 411 (niet in Mnl. Wb.?) - soms gevolgd door inversie!? 7587, 7594 - *lach ende sliep* = lag te slapen, 916. - in nevenschikking, maar verzwarende 'parenthesis', 1086. - nevenschikking = relatieve zin, *ende was vroed* = die wijs, verstandig was, 3015; nevensch. v. infin. constr. met Vf-zin = relatief, 2190. - verb. met *ende* gaat lichtelijk over in onderschikking, 839. - *ende* = en daardoor, een nauwere relatie dan alleen nevenschikking: *doen ene bede ende winnen tscaec* = het schaakspel veroveren *door* aan mijn verzoek te voldoen, 1260. - *ende* heeft ondersch. functie = of, 6787. - hypoth. voegw., 714: stel dat hij heer v.P. was geweest (zin: als hij heer van Parijs was geweest, dan zou hij dat graag prijsgegeven hebben, indien hij te Carlioen was gebleven, en dus niet hier in deze penibele situatie was terechtgekomen). - hoewel, of: terwijl?, 5767; *ende* = terwijl, 5624, 9121; terwijl, 5417, 6157, 1491: nu ben ik er slecht aan toe, terwijl ik nog wel mijn bezit in de hand v.d. koning heb achtergelaten en moet terugkeren om mijn tweekamp te strijden op de door mij vastgestelde dag; *eist dat god die gracie ghevet / ende ghi vulbringhen moocht die vaert* = als God u de genade verleent, dat gij deze tocht komt volbrengen, 3238. Voor 3807 zie *om dat*.
ende, ten ende = aan het eind, tenslotte, 2956; *ten ende van* = met de punt (van zijn speer), 2393.
ende dat, uit de bet. 'terwijl' te verklaren: *hine wilde niet dusent marc hebben van goude / ende datten Estor bekennen soude* = hij wilde niet voor duizend goudmarken dat E. hem zou herkennen, 10032.
engiene, 3e nv. v. *engien* = list, bedrog, 8011; meerv.: vernuftigheden, knepen; ook concreet: vernuftig aangebrachte werktuigen, hier: sluitingen, etc., 7679.
en moeste .... sijn, zie *moeste*.
en si, zij het niet, tenzij, 6059.
ens niemen, er is niemand, 7131.
entie = ende die, 203.

entien = *ende dien*, 3399.
enties = *ende dies* = en hiervan, 3403, 5009.
entrouwen = waarlijk, 1654.
erch, letsel, schade, 682.
ere, enen die ere doen = iem. met een daad tot eer strekken, eer aandoen, 103. (Arthur keert de zaak om: zijn ridders moesten hem tot eer strekken, zie de volgende vss.!).
ere, enere, 3e nv. enkv. vrl., 798.
ere, zie *ghecrighen*.
ere, zie *heden*.
ermenien, verbogen vorm van *ermenie* = hermelijnbont, 981.
erre, toornig, verontwaardigd, 2414; spijtig, 7262; boos, wanhopig, 2115; wanhopig, verdrietig, 5062; *erre sijn* = het betreuren, 11042; *erre werden* + 2e nv. obj. = er spijt van krijgen, 1753, 1842.
erssine, hersens, 9970.
euvel moet, zie *evel moet*.
evel, kwaad, slecht, 743 (vgl. *spel* en *delen;*) *ghi hebt een evel spel beroert* = ge zijt een gevaarlijk spelletje begonnen, 6289; boos, slecht, lelijk; hun is een lelijke poets gebakken, 7018. Vgl. *spel*.
evel moet, boosheid, toorn; *sinen evel moet vergheven* = lett. iem. zijn toorn (over gepleegd onrecht) vergeven, d.w.z. hem niet meer straffen, zijn schuld vergeven, 4540; *evel moet up mi draghen groot* = zeer boos op mij zijn, 10009.
exemple, leerzame aanwijzing, bewijs, 8841.

F

faelge, gespeelt ter faelge = verloren, 8924; zie ook: *faelgen*.
faelgen, ontbreken, 6732; bezwijken, het begeven, 5940; *sonder faelgen* = zonder te missen, 9925; zonder twijfel, 5186; *ter faelgen spelen* = voor de grap vechten, 3853 (*faelge* = fout, bedrog).
faelgierden, verl. tijd v. *faelgieren* = bezwijken, breken, 3855, 10072.
faute, bi der jaute = door het ontbreken van, 10225.
fayt, een bedreven daad, 8895. Zie ook: *feit*.
feeste driven, plezier maken, 7994.
feit, daad, 8898. Zie ook *fayt*.
fel, woest, onmeedogend, hard, verschrikkelijk, 343, 3686, 8287; gevaarlijk, *felre stede* = uiterst gevaarlijke plaats, 742;.
felloen, booswicht, 8548.
felre, verbogen vorm van *fel*, zie ald.
festeren, feestelijk ontvangen, fêteren, 8786.
fijn, schoon, 3516.
fisteerdene, fêteerde hem, 10866.
flau, laf, 8172.
fonteine, fonteyne, bron, 3550, 7810, 9624, 9628, 9641, 9648, 9661.
foreest, woud, 1347, 1549, 1795, 2850, 4934, 10212.
frotsieren, verbrijzelen, kneuzen, 8139, 9805, 10558.

G

gader, te gader = op elkaar in, 3852; bijeen, 5704; tezamen, 2478; *te gader comen* = elkaar aanvallen, treffen in het gevecht, 2068, 3875; *te gader keren* = op elkaar in rijden, 2212.

gaen, die tale laten gaen = er niet meer over spreken, het verhaal staken, onderbreken, 2304; *mijns gaens nes daer niet* = voor mij is het

niet geschikt daar heen te gaan, 6134.
gaept, v. *gapen* = de mond opendoen, 4099.
galt, galt .... weder: verl. tijd v. *weder gelden* = iem. betalen, vergelden, 9905.
gans, hersteld, genezen, 905, 951.
garsoen, schildknaap, bediende, 1877, 1881, 1885, 2592, 2678, 2978, 2988, 3002, 3190, 9143, 9474, 9478, 9486, 9489; vgl. *ghersoen*.
garsoene, meerv. v. *garsoen*, zie ald.
garsoenen, zie *garsoene*.
gast(*e*), vijand, vreemdeling, 4198, 5220; *gaste* = vreemdelingen, bezoekers, 6114; in 6734 slaat *gast* op de vos Roges, het is de vraag of het ‘gast, bezoeker’ of ‘gastheer’ betekent. Voor het laatste pleit de omstandigheid dat W. in Roges' tuin was binnengegaan, en deze hem, na de eerste schermutseling, gastvrij bejegend had.
gave, gave .... up = gaf (hij zich) over, 6625.
gawi, gawi toe = laten we aanvallen, 8214.
geachtewaert, gezorgd voor, 8491.
gebaren, zie *ghebaren*.
gebrac, verl. tijd v. *gebreken*, zie ald.
gebraken, ontbraken, een open plaats gelaten hadden, 7651 (m.a.w. men verving de gesneuvelde soldaten door levende mannen); vgl. *ghebreken*.
gebreken, zie *ghebreken*.
geduren, zie: *gheduren*.
gedurich, duurzaam, 6930.
gefaelgiert, toegetakeld, kapot; 10072; zie ook: *faelgieren*.
gehacht, lettel gehacht = als van geringe betekenis geacht, 10433.
gehebt, geëbd, 2903.
gehende, zie *ghehende*.
gelate, 3e nv. v. *gelaet*, zie *ghelaet*.
gelaten, zie *ghelaten*.
gelden, zie *hanse*.
geleden, geleiden, brengen, 7337; vgl. echter de aant.
gelet, gedraald, 10426.
gemake, met gemake = rustig aan, gemakkelijk, 7027; *te gemake sijn* = in zijn schik zijn, 7961.
gemoeden, bedenken, erkennen, 8920.
genent, met genent = met stoutheid, ook: met spoed, ijlings, 7860.
gepingiert, geschilderd, 7895.
geproevet, ondervonden, 6393.
gescien, so moete mi goet gescien, zie *moete*.
gesouch, gehijg, 10618.
gespaert, getalmd, 8092.
gestaden, met gestaden zinne = beheerst, welgevoegelijk, waardig, 7467.
gesteken, gestoken, 8149.
gewacht, beloerd, 8103.
gewachten, op z'n hoede zijn voor iets (+ 2e nv.-obj.), 6351; zin: als we daarvoor niet goed op onze hoede zijn.

gewaget, v. *gewagen* + 2e nv.-obj. = spreken over, 6155; zin: dat ge nu hierover spreekt.
gewaken, gewaakt, 8380.
gewouden, de macht hebben over, er over beschikken, 3298 (met gen. obj. over het zwaard macht hebben); gedogen, tot stand brengen, 6998, *daventure moets gewouden* = het lot moge hem gunstig zijn.
ghaerne, bijw., gemakkelijk, licht, 5116.
gheachemeert, uitgerust ten strijde, v.

achemeren = uitrusten, uitdossen, 2265.
ghearnen, succes hebben, 9533.
ghebaerde, verl. tijd v. *ghebaren*, zie ald.
ghebaers, 2e ps. tegenw. tijd v. *ghebaren*, zie ald.
ghebaert, tegenw. tijd v. *ghebaren*, zie ald.
ghebarde, verl. tijd v. *ghebaren*, zie ald.
ghebare, zijn (heftige) manier van doen, 9948; *in dier ghebare* = op zodanige, op die wijze, 3471; zodanig .... alsof, 8665.
ghebaren, doen, zich gedragen, 3353, 3779, 7003, 9385; te keergaan, 8222; 9719; *jammerlike ghebaert* = maakte hevig misbaar, 9036; *gheberde blidelike* = was blij, toonde haar vreugde, 9978.
ghebeden, volt. deelw. v. *bidden* = vriendelijk verzoeken, vragen om iets, 1032.
ghebenedijt, gezegend, geprezen, 2799, 3049, 9377; volt. deelw. v. *benedijen* = zegenen, verheerlijken, prijzen, 1004.
gheberde, verl. tijd v. *ghebaren*, zie ald.
ghebod, aanbod, voorstel, 1155; *ghi biet mi een scone ghebod* = ge doet me een prachtig voorstel, 5463; macht, heerschappij, 3426; *ghebot hebben* = te gebieden hebben, gezag, macht hebben, 3365; *staen te uwen ghebode* = tot uw beschikking staan; *mede te doene al u ghebod* = er mee te doen wat ge wilt, 1297; *jou ghebod* = hetgeen ge wilt, 2809.
ghebode, verbogen vorm van *ghebod*, zie ald.
gheboet, zie *gheboot*.
gheboot, verl. tijd v. *ghebieden;* vaste uitdr.: God die mij gebood, nl. te leven, d.i.: die mij het leven gaf, 133, 478, 1219, 7180, 7723, 8635; *creature die God gheboot* = schepsel, dat God het leven gaf, 4780; *die God gheboet* = die God heeft geschapen, 6913.
= die God heeft geschapen, 6913.
ghebose, slecht, onaangenaam (*niet ghebose* = heerlijk), 1412, 5113.
ghebot, zie *ghebod*.
ghebrac, ghebraken, verl. tijd v. *ghebreken*, zie ald.
ghebrake, conj. v. *ghebreken*, zie ald.
ghebreict, tegenw. tijd v. *ghebreken*, zie ald.
ghebreken, ontbreken, 1049, 1291, 1375; *dat hem sins ghebrac* = dat hij buiten bewustzijn geraakte, 9849; *hem niet laten ghebreken* = het hem aan niets laten ontbreken, hem van al het nodige voorzien 10127; deze betek. in 921, of: ‘stuk (gegaan) was’; *dat hem ..... der hooft zwere niene mach ghebreken* = dat hij er duidelijk hoofdpijn van zal hebben, 4207; dwingen 3384 (= dat een onvermijdelijke gebeurtenis u dwong; vgl. *nootsin*); - wederk. + ontk.: niet over zich kunnen verkrijgen, er niet toe kunnen komen, 8542.
ghebreket, tegenw. tijd v. *ghebreken*, zie ald.
ghebruneerd, ghebruneerden swaerden = gepolijste zwaarden, 10567.
ghebruuc, die gheen ghebruuc heeft sire lede = die zijn ledematen niet gebruiken kan, 9152.
ghecele, gésel, touw met knopen, 3700, 3782, 3829.
gheconreit, volt. deelw. v. *conreiden* =

verzorgen v.e. paard, van het nodige voer voorzien, 1385.
ghecreghic, zie *ghecrighen*.
ghecrighen, ere ghecrighen = eer inleggen met iets, 1195; *dies ne ghecreghic nemmer ere* = die schande zou ik nooit meer kunnen uitwissen, eig.: daarmee zou ik nooit meer eer kunnen behalen, 1246.
ghecroect, gedeukt, 10072.
ghedade, volvoerde, 8241.
ghedaen, volt. deelw., (*van sinen goede*) geprofiteerd, 6223; *up ghedaen* = weggenomen, 3129, 4633; + bijw.: *hoe ghedaen* = hoedanig, 5843; *so ghedaen* = zodanig, 1819, 3503; zodanig, van zo voortreffelijke inborst, of: zo dapper, 197; van zod. gezindheid of inborst, 1201.
ghedane, uiterlijk, gestalte, gedaante, 3223, 5584, 10950.
ghedanen, dus ghedanen, so ghedanen = zodanige(n), 3722, 4231. Zie ook: *ghedaen*.
ghedede, klaarspeelde, 9888.
ghederen, deren, kwetsen, letsel toebrengen, 3807; *vant ghederen* = streef er naar (je vijand) te deren, 1530. Vgl. *vant*.
ghedichte, gedichte, dicht op één, snel na elkaar, vele, 3706, 3784; hevig, 8207; *so ghedichte* = zo veel achtereenvolgens, 3119; *wel ghedichte* = snel opéén, de een na de ander in snelle opeenvolging, 2139.
ghedinken, bedenken, 5734; de hele zin: *constict also* enz. is een enigszins lastige constructie, mogelijk te vertalen als: zo kwaad (erg) als ik het maar kan bedenken, gij zoudt er niet van ontkomen; m.a.w.: hoe hevige vervloeking ik ook zou kunnen bedenken, gij zoudt er in geen enkel opzicht aan ontkomen. Of is 5734 een wensende uitroep? dan: Kon ik maar een even grote vervloeking bedenken, nl. als gij t.o.v. Roges hebt gedaan; dan zoudt ge ..... Vgl. echter aant.
ghedochte, het denken, de gedachten, ook: innerlijk, gemoed, zin, 7390; hetgeen iem. (be)denkt, alles wat hij overpeinst, 7686; *comt W. in sijn ghedochte* = deed zijn best (? zo Mnl. Handwb., niet in Mnl. Wb.), of: tot zijn oogmerk komen, zijn doel bereiken? 4185.
ghedogen, zie *ghedoghen*.
ghedoghe, toestemming, 8919.
ghedoghen, doorstaan, doorlijden, 4162, 8174.
ghedomt, bedwongen, 10662.
ghedraghen, uten sadele ghedraghen = uit het zadel gewipt, gestoten, 4143.
ghedreecht, gedreigd, 8318.
ghedreighe, bedreiging, gevaar, 6397.
ghedrochte, zie *elfs ghedrochte*.
ghedrouch, voortbracht, 2584.
gheduren, standhouden, het uithouden (tegen), 467, 592, 8215, 10765; + 2^{e} nv. obj.: doorstaan, 686.
ghedweghen, volt. deelw. v. *dwaen* = (de handen) wassen, 45, 1103, enz.
gheeft, gheeft ju up = geef je over!, 6243, 6287.
gheerwede, verl. tijd v. *gheerwen* = kleeden, tooien in ambtsgewaad, spec. v.e. priester, 4906.
ghefeen, verl. tijd v. *ghefinen* = eindigen, (er mee) ophouden, 454, 8680, 8872.

ghefesteert, feestelijk ontvangen, onthaald, 8800, 10209, 11003.

ghefisteert, zie het vorige.
ghegaen, an ghegaen = gekomen, 9873.
ghehebbet, geëbd, 3659, Zie ook: *gehebt*.
ghehende, nabij, dicht in de buurt, 4105, 4467.
ghehulpich, tot hulp bereid, behulpzaam, 10703.
ghehuuc, tghehuuc = geschreeuw, 10601, vgl. *ghuuc* en *huuc*.
ghehuut, ge uut = afgelegd (v.e. dode), 9071.
ghehuust, opgejaagd, vervolgd, 10781
ghelaet, wijze van doen, houding, 3685; *van ghelate* = van uiterlijk, van voorkomen, manier v. doen, 3151.
ghelaten, achtergelaten, 1491, 9429; *nu hebbict ghelaten staen* etc. = nu heb ik het (nl. mijn kasteel en land) achtergelaten in de bescherming van de koning, 1470. - wederk., zich gedragen, 10913; *hine can van hem bliscapen hoe ghelaten* = hij weet niet hoe hij zich van blijdschap gedragen, houden moet, 10959; *wel ghelaten* = goed gedragen, 7869.
ghelauwe, lees: *ghelaude* (zie aant.) = greep beet, 9213.
ghelden, betalen, vergelden, 4146, 5732, 6298. Zie ook *achterstelle*.
ghelede, vrijgeleide; *vast gheleide* = bestendige, duurzame vrijgeleide, 2047; *in die Gods gheleide* = onder Gods bescherming, 8458; *up sine ghelede* = onder zijn bescherming, 2244; *doe nam hi in zijn gheleide gode ende zire moeder beide* = toen beval hij zich aan de bescherming van God en Maria, 3649/50.
gheleden, begeleiden, 11041; vgl. *geleden* = gheleden in 2752 (beschermen op je tocht).
gheleec, verl. tijd v. *gheliken* = toeschijnen, blijken, 1566.
gheleet, hier van telgen, *wide gheleet* = wijd vertakt, 5098.
gheleide, geleide, zie *ghelede*.
gheleit, belegerd, 6848; zie echter de aant. en vergl. *beleit*.
gheles, gewoon, 388; 257: zie de aant.
ghelesen, volt. deelw. v. *lesen*, 975. Wat hier de combinatie met *gheraect* en dus de hele zin betekent is enigszins dubieus. In Mnl. Wb. deze plaats niet verklaard. Waarschijnlijk aldus: ‘in heel Parijs was niet een zo belezen man, dat hij de voorstellingen die in die klederen geweven waren in zijn lectuur was tegen gekomen en ze daardoor kende of wist te verklaren’.
ghelide(*wijt*), teg. tijd 1e pers. plur. van *gheliden* = passeren: dan komen wij er nooit over heen, 5956. Vgl. *liden*.
ghelievet, nu ghelievet mi de strijt = nu is de strijd mij aangenaam, 2476.
ghelike, in der ghelike of = net alsof, 3536.
ghelof, belofte, aanbod, 1202, 1208, 3598, 9606; *ghelof te behoudene* = belofte, eed te houden, 2264; *hi hevet sijn ghelof gedaen* = hij heeft zijn toezegging gestand gedaan, 2001; *tghelof ontfaen* = de toezegging gedaan krijgen, 5637; belofte = aanbod, onderneming waaraan een belofte is verbonden, voorwaarde, 1232; de belofte als beloning verbonden is, 1734; toezegging, toegezegde beloning, hier: de onderneming, het avontuur waarvoor die beloning is toegezegd,

116; vgl. *belof*, 110; hier duidelijk: de onderneming waarvoor een beloning is toegezegd, 198.
ghelogiert, gekampeerd, 9441.
gheloken, volt. deelw. v. *loken* = sluiten, 260.
ghelooft, belooft, 4087; beloofd, 4399.
ghelosede, overlegde, 7962. Zie de aant.
ghelouwen, hi ghelouwen = hij greep hem, 9224; vgl. 9213.
ghelove, beloof, 4309.
ghelove, 3e nv. v. *ghelof;* hetgeen ge beloofd of gezworen hebt, 1510; *tharen ghelove* = tot haar dienst, te hare beschikking, 1107.
ghelovede, beloofde, 4918, 5661.
gheloven, beloven, 4661.
ghelovet, belooft, 4339, 4345; 2e ps. enkv. verl. tijd = *ghelovedet* = beloofde, 7379; gebied. wijs: belooft, 3377.
ghelovich, vermoeid, 10763.
ghelu, geel, 10319, 10454; vgl. *gheluwen*.
gheluwen, geel, blond, 3692; vgl. *ghelu*.
ghemac, verzorging, 847; rust en verzorging, 827 (de 2e nv. hangt af van *te doene hebben* = nodig hebben).
ghemaecs, 2e nv. v. *ghemac*, zie ald.
ghemake, met ghemake = kalm, in rust en vrede, 1062, 3817, 6954; in een prettige stemming 2579; *te ghemake* = in prettige omstandigheden, in z'n schik, 816, 4744; *te ghemake sijn* = tevreden zijn, het naar z'n zin hebben, alles hebben wat men behoeft, 1050, 1722, 2637; *hoe sidi te ghemake* = hoe gaat het met u, 1001; *sijt te ghemake* = stelt u tevreden met, neemt genoegen met, 1044; *bet te ghemake wesen* = er beter aan toe zijn, 8890; *te ghemake doen* = iem. van het nodige voorzien, 2640; goed verzorgen, 2515; iem. het aangenaam maken, 10827.
ghemaken, volvoeren, 7652; *ghemaken* (= volledig maken) *vroet* = volledig inlichten, 7903.
ghemeenlike, tezamen, 235.
ghemeine, gemeenschappelijk, 10983.
ghemicke, passend; *si waren hem wel ghemicke* = zij pasten hem precies, 5921.
ghemicken, beramen, met juistheid berekenen, 8150.
ghemoet, aanval, vijandelijke ontmoeting, 8684, 8990; *starc ghemoet* = zwaar gevecht, 8230; *in sijn ghemoet* = in gevecht met hem, 10528; *teerste ghemoet doen* = de eerste aanval doen, 2338.
ghemoet, wel ghemoet = van goede inborst, minzaam, 3016.
ghemoete, ghemoette, ontmoette, 8529, 8536.
ghemoetti, ontmoette hij, 9547.
ghenaden, verbogen vorm v. *ghenade;* welwillendheid, 2662 (2e nv. enkv.); goedheid, 4023; *grote ghenaden doen* = welwillend bedienen, 860; *bi uwer ghenaden* = door uw goedheid, uit goedheid, 3308 (vert.: wees zo goed mij het zwaard te tonen); *dor, duer ghenaden* = uit gunst, welwillendheid, 2757, 3372; *dor ghenaden dat sect mi* = wees zo vriendelijk mij dat te zeggen, 3019; *te ghenaden comen* = te pas komen, van nut zijn, 5124; *staen tuwer ghenaden* =

ootmoedig vergeving vragen, 2286; *soe es ter Gods ghenaden* = zij is in de hemel

(waar ze Gods genade geniet), 3160.
ghenadichede, doen uwe ghenadichede = u genadig zijn, 8651.
ghenaken, naderen, aanraken, 1020.
ghenaren = generen = voedsel zoeken, 327.
ghenende, moed, onverschrokkenheid; *met ghenende* = onverschrokken, (stout)moedig, 2394, 4932; met kracht, en met spoed, 6196.
ghenendelike, onverschrokken, stoutmoedig, 2213, 2217, 2313, passim; fier, met moed, 5689.
ghenenden, wagen, 5490.
ghenent, met ghenent = met geweld, 9725; met kracht, geweld, onverschrokkenheid, 9931.
ghenentalve, van ghenentalve = eig. van geen enkele kant: nergens, 647. D.i. de enige plaats in Mnl. Wb. (vermeld op 'neghenenthalve'!), omschreven als: 'van geenen kant, van geen enkele zijde'. Vgl. *vinden*.
ghenenthalve, zie *ghenentalve* en. *vinden*.
ghenesen, levend, goed van iets afkomen, 3836, 4041, 4219, enz.; levend, gered ontkomen, 3895; er goed van afkomen, of: herstellen van? 5563; overgankelijk in 3913.
gheninden, + 2e nv.-obj., iets durven ondernemen, wagen, 6876.
ghenomen, opsommen, opnoemen, 38, 3121.
ghenoot, gelijke, 1620, 1760.
gheordineert, uitgerust, toegerust, opgetooid, 10459.
ghepait, tevreden gesteld, 9579.
ghepiert, vastgebonden, 8288.
ghepijnt - volt. dw. v. (hem) pinen = zich inspannen, moeite doen; *hevets hem ghepijnt .... te ghewinnen* = heeft er zich voor ingespannen .... om in zijn bezit te krijgen, 3257; vgl. *pinen*.
gheproeft, geprobeerd, 7518.
gheproevet, volt. deelw. v. (wederk.) *proeven* = zich betonen; *mijn swaert hevet gheproevet wel* = heeft zijn kwaliteit bewezen, 3889.
gheraden, met raad bijstaan.
gheraect, volt. deelw. v. *raken* = eig. aan iets kunnen komen, aanraken; fig. met abstract object: zien, in aanraking komen met, 975 (vgl. *ghelesen*); v. *gheraken* = terechtkomen, 632, 1075, 1077, 1084; *es gheraect te* = is terechtgekomen op, 1312; *wel gheraect* = sierlijk, 3518; op een goede plaats terechtgekomen, 5137; voortreffelijk, uitstekend, 7129; mooi, 10290; *wel gheraect van seden* = welgemanierd, keurig in zijn optreden, 1418.
gheraecte, verl. tijd v. *gheraken*, zie *gheraect*.
gheraecter, bet gheraecter = voortreffelijker, 4466.
gherande = gheenre hande = generlei, 1019, 3563.
ghere, begeerte, verlangen, lust, 1235, 1659, 4639; lust, begeerte nl. om te strijden, 1613; strijdlust, 2326; *of ic blive doot in die ghere*, bezwerende formule: 'ik moge sterven als ik deze wens niet vervul!', 102; *hi hadde grote ghere te W.* = hij verlangde heftig W. aan te vallen, 340; *elkerlijc had anders ghere* = ieder had het op de ander begrepen, 2072; *biden ghere* = volgens zijn verlangen,

826 (van *bi* + *ghere* in Mnl. Wb. slechts één vb., en wel + 2e nv.: *bi ons Heren ghere;* hier zonder 2e nv.!); *met*

groten ghere = met grote aandrang, klem, 7569.
ghere, slip v.e. kleed, kledingstuk, 6069, 6127; *bi den ghere* = bij de slip van zijn kleed, 2646; *met zinen ghere* = met de slip van zijn kleed, 3744.
gherechte, tgherechte vaghevier, het echte vagevuur, in werkelijkheid het vagevuur, 5825.
ghereckets, ghereckets hals = met gerekte hals, 9693.
gherede, zadel, 8415; *tgherede* = het zadel, 8706. Vgl. *ghereide*.
gherede, bijw. als *ghereet* = zonder omwegen, onverwijld, zonder voorbehoud, 865.
gheredelike, vlug, zonder moeite, 6945.
ghereden, in gereedheid brengen, klaarmaken, voorbereiden (met wederk. voornw.: hetz. + zich), dikwijls: voor de strijd, 129, 398, 923, 1215, 1958, 1964, passim; slagvaardig maken, 2312; *hi* (*ghe*)*reedde hem ter were* = stelde zich in afweer, 400, 2434.
ghereedde(*n*), verl. tijd v. *ghereden*, zie ald.
ghereet, gebied. wijs v. *ghereden*, zie ald. (1743).
ghereet, stellig, ongetwijfeld, 1595, 2875; vlot, vaardig, snel, 8180, 9513; vlot, gemakkelijk, zonder talmen, 8050; onverwijld, zonder aarzelen, 358, 2216; direct, onmiddellijk, 1318, 8002, 8032; aanstonds, of: zonder twijfel, 7117; *wel ghereet* = zonder moeite, zonder omwegen, 861, 2191; onmiddellijk, 2818; *vant ghereet* = vond klaar staan, 2681; *jou so eest al ghereet* = het staat geheel tot uw beschikking, 3261; *ic bem ghereet ende soude varen* = nu sta ik op het punt uit te rijden, 4478.
ghereide, paardentuig en zadel, 853.
ghereide, zadel, 381, 1339, 2098, passim; *tghereide* = het zadel. Vgl. *gherede*.
ghereiden, zie *ghereden*.
ghereit, zie *ghereet* (2216); volt. deelw. v. *ghereiden:* in gereedheid gebracht, gereed, schoon gemaakt en hersteld, 929.
gheretiere, generlei, 3727.
gherne, met aandrang 182; graag, 1066, 1069; met (grote) begeerte 5652, 5655; gemakkelijk, licht, 5116, 5144; gewillig, bereidwillig 7121.
ghernen, baardharen, 10141.
gherochte, gerochte, verl. tijd v. *gheraken* = raken, treffen, 1243, 1304, 2132, 6307, passim; 6505, zie de aant.; aanraken, bereiken, 728 (vert.: dat het vaste grond onder zich kreeg, voelde); *dat het gherochte, het* is onderwerp, *dat* = lijd. voorw., dus: wat het zwaard raakte, vloog van het lichaam (vgl. *voer*) 6193.
gherochte, zelfst. nw., lawaai, rumoer, 6882; *up ons maken groet gherochte* = een hevig strijdgewoel tot ons trekken, 9285.
gherochten(*e*), raakte hem, 4191, 5206, 9967.
gherochtene, gherochte ne = verl. tijd v. *geraken* + pers. voornw. = raakte hem, 2089.
gherochter, gherochte er = raakte er, 4171; vgl. ook het vorige.
gherochti, raakte hij, 4205.
gherochtine, raakte hij hem, 5209.
gheronnen, volt. deelw. v. *rinnen* = stromen, vloeien, 3884.

ghers, gras, 10520; vgl. *tgars*.
ghersoen = *garsoen* = dienstknecht, 2735, 5407.
ghersoene, meerv. v. *ghersoen*, zie ald.
ghesant, volt. deelw. v. *senden*, 2255.
ghesate, woonplaats, kasteel, 11051.
ghescaect, geruit, 10350.
ghescal, lawaai, 8136, 8160, 9294, 9694, enz.
ghescent, geschonden, in het ongeluk gestort, 5325.
ghescepen, geschapen; *nadien dat ghescepen staet, stoet*, zie *nadien dat*.
ghescie, geschiede; *ghescie daer of wats ghescie:* laat er van komen wat er wil, 8930.
ghescien, also moete mi goet ghescien, zie *moete*.
ghescoeite, schoenwerk, schoeisel, 2996.
ghesconfiert, uiteengedreven, in de pan gehakt, 10782.
ghesco(*o*)*rt*, volt. deelw. v. *scoren* = scheuren, 387, 593.
ghescreven, volt. deelw. v. *scriven* = schrijven, 794. Hier waarsch. in de bet. v. 'beschilderen' (vgl. Mnl. Wb. VII, 775/76); eigenaardig is echter 'diet conste lesen'. Daaruit zou men willen opmaken dat er iets op de burcht te lezen stond, nl. wat volgt van 798-801. Zo vat Overdiep het nog op; oorspronkelijk ook Jonckbloet. Misschien slaat 'diet conste lesen' op de bron (= zoals in de bron, voor wie lezen kan, staat).
ghescuerd, gescheurd, gehavend, 5198. Vgl. *ghescort*.
ghesecghen, ghesegg(*h*)*en*, (volledig) opsommen, zeggen, 3157, 4937, 7943.
gheselle, gelijke, 42; tegenstander (!), 1972.
ghesellen, zwakke 2e nv. enkv. v. *gheselle*, zie ald.
ghesent, volt. deelw. v. *senden*, 5326. Vgl. *ghesant*.
ghesien, in ogenschouw nemen, overleggen: *den raet ghescien ende ghetelen* = het plan overwegen en ten uitvoer leggen (omschr. voor: laten we vluchten!), 6533.
gheslaen, schieten met pijl en boog, 661 (in Mnl. Wb. het enige vb.).
ghesleg(*h*)*en*, geslagen, 2074; *ane hem slaen* = op zich nemen, 199. Vgl. *ghelof*.
ghesmet, gesmeed, 4959.
ghesmide, met metaal beslag bewerkt paardetuig, 5457; *up grote orsse ende diere ghesmiden* = op grote rijk opgetuigde paarden, 1874.
ghesmiden, meerv. v. *ghesmide*, zie ald.
ghesonde, gezondheid, 7811.
ghesont, ongekwetst, 7284.
ghespelen, gezellinnen, 4393.
ghestaden, (*van*) *ere bede ghestaden* = een verzoek inwilligen, 3264, 3307; *ene bede ghestaden* = toestaan, vergunnen, 4024.
ghestaden, verbogen vorm v. bijv. naamw. *gestade* = kalm, beheerst, deftig; *in enen ghestaden zinne* = waardig, deftig, 1102.
ghestaen, standhouden, 2083, 3277, 3361; het uithouden tegen, 590; volt. deelw. in: *es so ghestaen, men machene* .... = is zo gelegen, dat ...., 1270.
ghetelen, uitvoeren van een plan, 6534. Vgl. *ghesien*.
ghetellen, volledig vertellen, 10810.

ghetemen, in overeenstemming met z'n waardigheid achten, 8566; gepast achten, met z'n geweten overeen brengen, 9426.

ghetoget, getoond, betoond, 9656.
ghetrect, ghetrect voort, 107: Mnl. Wb. vert. deze plaats als: ‘die met betrekking tot zijne ‘dogheden’ verheven, in de hoogte gestoken is’. Ik vat de zin liever onoverg. op: W., die in zake voortreffelijke ridderdaden altijd op de voorgrond is getreden, of misschien: op de weg der ridderdeugden is voortgeschreden (?), vgl. vs. 112. - volt. deelw. v. *trecken*, gehavend, 831 (het enige vb. in Mnl. Wb.).
ghetrouwen, dies machic hem wel ghetrouwen = dat kan ik hem wel toeschrijven, dat kan ik gerust van hem zeggen, 4199; *dies mochti wel an hem ghetrouwen* = dat kan je wel van hem verwachten, 4237.
ghetruc(*ke*)*t*, getrokken, 6432, 7612.
gheturst, opgeladen, 9057.
ghevaen, volt. deelw. v. *vaen* = vangen, 218, 473, 517, 1223, 1227, enz.
gheval, geluk, 2279, 9600; lot(sbeschikking), geluk, 9330, 9369; *dit quam van Waleweins ghevalle* = dit was het gevolg van W.'s gunstige lotsbestemming, 6540; *goet geval:* een gunstig lot, 286.
ghevalle, els ghevalle datter of ghescie = er kome van wat er van komen moet, 8576.
ghevalle, verbogen vorm v. *gheval*, zie ald.
ghevallen, gebeuren, 160, 1244, 5712; overkomen, gebeuren, ten deel vallen, 584, 2228.
ghevalt, tegenw. t., enkv. v. *ghevallen*, zie ald.
ghevaren, volt. deelw. v. *varen* = gaan, 64, 325.
gheve, gheve mi up = geef mij over, 7340.
ghevellen, verl. tijd v. *ghevallen*, zie ald.
ghevelt, te niet gedaan (die quade sede), 1864.
ghevelt, was ghevelt = was gedoofd, 5014 (d.w.z. toen de vlam weer was teruggevallen in de rivier).
ghevereschen, informeren, 10341.
ghevet, ghevet wel (zonder object, nl. ‘slagen’) = er van langs geven, 9949. Vgl. vs. 371, waar *geven* ook zonder object is gebruikt!
ghevisiert, bedacht, uitgedacht, 8287.
ghevoech, zie *ghevouch*.
ghevoert, volt. deelw. v. *voeren* = behandelen, bejegenen, 6290 (vert.: gij zult slechter behandeld, heviger toegetakeld worden, dan in zeven jaren een man behandeld, toegetakeld werd).
ghevouch, eig. hetgeen iem. voegt, past; hetgeen iem. behoeft of wenst, 434, 6894, 6899; *mijn ghevouch* = wat mij past, van pas komt, wat ik nodig heb, 3373, 9248; *hare ghevouch hebben* + 2^{e} nv = zoveel hebben als ze wensten, als hen paste, 4631; *het was qualike haer ghevouch* = het was niet erg in hun voordeel, 6618; *waert u ghevouch* (beleefdheidsformule) = als ge wilde, als het u belieft, 193, 1747; *int ghevouch* = genoeg, zoveel als past of gewenst is, 1129; juist zoals het goed is, 5206 = *int ghevouch* = in het (schouder)gewricht, 2093, 5206; *na mijn ghevouch* = naar mijn zin, overeenkomstig mijn verlangen, 7693; *na zijn ghevouch* = zoveel hij wenste, 3126; zoals hij behoefde, 8601.

ghevreeschte, verl. tijd v. *ghevreesschen*, zie ald.
ghevreesschen, (door vragen) te weten komen, 702, 2871, 5057.
ghevroede(*n*), inzicht, kennis van iets krijgen, 3103 (vert.: ik heb u nog nooit gezien op enige plaats, waar ik een beter inzicht (nl. kennis van u) kon krijgen. De vert. v. Mnl. Wb.: zover als mijn herinneringsvermogen of verstand reikt, al denk ik er ook nog zo goed over na, is nagevolgd door Overdiep: voorzoveel ik weet); bevroeden, menen, 6872.
ghevurst, uitgesteld, 9058.
ghewach, ghewach doen = mededeling doen, 10395.
ghewacht, bewaakt, beloerd, 7979.
ghewaerde, snel, spoedig, 2685. Zie de aant.
ghewaerlike, in waarheid, 61.
ghewaghen, melden, zeggen; *hine wils hem niet ghewaghen* = hij wil het hem niet zeggen, doen blijken, 3269.
gheware, gheware werden van = bemerken, gewaar worden, zien, 2898.
ghewat, tghewat = de doorwaadbare plaats, 5022.
ghewedde, 3e nv. enkv. v. *ghewet* = gevaarlijke toestand, 2650.
ghewelt, macht, 91; *siere zinne ghewelt* = de heerschappij over zijn verstand, bewustzijn, 9858.
ghewer, hulpvaardig, 10702.
ghewes, gewis, zeker, 135, 1046, 2532, 5365.
ghewesen, (+ 2e nv.-obj.) iets volhouden, erin volharden; *wat sal mijns ghewesen* = wat zal er van mij overblijven, worden, 5010. Deze plaats niet in Mnl. Wb.; het bijzondere is: onpers, onderw. en 2e nv. v. *persoon*, elders 2e nv. v. *zaak* en onderw. een *persoon*, zie 6395: *ic moets ghewesen* = ik moet er door, er aan geloven.
ghewijst, gewezen, 7933.
ghewilleger, met ghewilleger hant = strijdvaardig, 8223; met grote strijdlust, met veel animo, 2440.
ghewillegher, zie *ghewilleger*.
ghewin, jachtbuit, 390; *mijn ghewin*, 2946, zie *prouven*.
ghewinnen, veroveren, door strijd in bezit krijgen, 1271; *in ghewinnen*, (onoverg.) = binnendringen, 679 (in Mnl. Wb. *niet* vermeld - daar alleen één vb. van overg. gebr., Moriaan, 3389).
ghewisen, leiden, brengen, 2686. (niet als in Mnl. Wb. II, 1922 op te vatten als ‘aanwijzen’).
ghewoude(*n*), verbogen vorm v. *ghewout* = macht, geweld, 2036; *met ghewoude* = met inspanning van zijn krachten, fors, 210.
ghewouden, (2e nv.-obj.) macht hebben over, 3298.
ghewracht, ghewrocht, volt. deelw. v. *werken* = maken, 781, 971, 3288; doen, 4833; *ghewrocht wonder groot* = dappere staaltjes uitgehaald, 2272; *uut ghewrocht*, volt. deelw. v. *ute werken*, hier wel in de zin van: voeren, 981.
ghewrocht, gemaakt, gevormd, 671, 935; verricht, tot stand gebracht, 2241.
ghewrochte, maakte, 3508.
ghezijn, geweest, 1923.
ghichte, gift, 10769.

ghile, spot; *juwe ghile houden* = de spot drijven, gekscheren, 8571.

ghinc, ghinc hen ane = viel op hem aan, 8678; *ghinc toe* = paste, 9313. Zie aant.
ghine = *ghi* + neg. partikel *ne;* neg. zin b.v. 3183: *ghine lieter jou gheen ontfaren, ghine groetet* = ge liet er geen wegrijden, zonder hem te groeten. Vgl. *ne*.
ghinghebare, gember, 3488.
ghinghen, ginghen, ghinghen hen an = reden op hem af, toe, vielen hem aan, 4183, 4251.
ghirich, begerig, 10468.
ghisarmen, strijdbijlen, 8906.
ghispe, gesp, 3327.
ghoden nacht, ghoden nacht gheven = zegenen, geluk geven, helpen, 4437.
ghuuc, tghuuc = het geschreeuw, 10631. Vgl. *ghehuuc*, en *huuc*.
ginghen ... an, zie *ghinghen*.
glavie(*n*), speer, lans, 7078, 8601, 8967, 9736, 9756, 9792, 9797, 10453, 10464, 10471, 10559, 10565, 10633, 10637, 10690, 10723, 10728.
God, zie *wouds*.
gode, te gode gaen = ondergaan (v.d. zon), 8726.
gods cracht, kracht van God, 9217.
goec, dwaas, 8716, 8910.
goed, goed man = edel man, 5322.
goede, 3e nv. v. *goet* = goede daad, goedheid, 1538; hetz. of vrl. zelfst. nw. *goede* = goedheid: *in goede* = met goede bedoeling, uit vriendelijkheid, 3058.
goeden daghe, biden goeden daghe = eig bij de zegenrijke dag (die God ons geeft) - bij Gods gunst, 4210; zie ook 4260 en 8672?
goeder, te goeder beede = in de hoop dat God ons gebed verhoren zal, 9279.
goedertiere, zachtaardig, edelaardig, 3302, 3303 (v.h. zwaard! Vgl. de aant.), 7921 (misplaatst epitheton, of ironisch?).
goelike, vriendelijk, 9385. Vgl. *goetlike*.
goem, zie *goom*.
goet, een goet man = edel, deugdzaam man, 1257. Vgl. *goed*.
goetlike, op minzame wijze, 10185.
goet van prise, zie *prise*.
gonder, ginder, daar, 1895, 2129, 5021, enz.; daarna, daarop, 1845.
gone, aanwijz. voorn. w., die, 313, 731, 1040; *gone rudders* = die ridders daar, 2492; in *gone cnapen*, 2512, is *gone* vrijwel bep. lidw.; *die gone* = degene, hij, 1636; *ic bem die gone die* ...., omschr. zin voor: ik begeer hevig, 98; *wi sijn die gone die* ...., verzwarende omschr. v.h. onderw.: wij bekommeren ons daarover helemaal niet, 6176.
gonen, verbogen vorm van *gone*, zie ald.
gont, aanwijz. voorn.w., dat, het gindse, 404, 424, 1976, 2126, 2462; *gont bloet* = dat bloed, 2490 (verzwakt tot lidw.?).
goom, goem nemen + 2e nv.-obj. = kijken naar, letten op, 10898; nadenken over, 4378.
goons, des goons, sgoons, 2e nv. v. *gone* = van diegene, van hem, 1619, 2182.
gordene, gordine, verl. tijd v. *gorden* + voorn.w. obj. *ne* (= hem) = aanhalen, aantrekken v.d. zadelriem, 706, 764.

gore, 2e nv. meerv. van *gone* = van diegenen, 219, 6686.
goudijn, van goud, gouden, 55, 881, 3324.

goutborde, 3e nv. v. *goutbort* = goudgalon, goudboordsel, 3326.
goy(*s*)*de*, gudste, vloeide, 8237, 10611. Vgl. de aant. op 8237.
gracie, genade van God, 3238 (vgl. *ende*), 3594, 6974.
grade, 3e nv. v. *graad* = trap, 9342. Vgl. *graet*.
graeu, grijs, 10454. Vgl. *grawe*.
graet, trap, 9349. Vgl. *grade*.
gram, woedend, 2100, 2154; *gram sijn* = het (hevig) betreuren, 3187, 11035.
grammelike, toornig, 8222.
grawe, grijs, 1407. Vgl. *graeu*.
greine, verb. vorm van *grein* = rode, scharlaken verfstof v.d. scharlaken bes (soort luis op eikenbladen, waaruit de verfstof gemaakt werd), 8686, 9919.
grief, leed, onheil, 8034, 8100, 8446, 10262.
grieve, 3e nv. v. *grief*, zie ald.
groetet = *groetedet* (2e ps. meerv. verl. tijd), 3183.
groot no clene, helemaal niet, 8877.

H

haddys, haddys te doene = als hij het nodig had, 2348.
hadsine, hadsine sien daer achter vaen etc. = hadden zij hem daarachteraan zien lopen om het te pakken, en was het hem dan ontsnapt, dan konden zij er de draak mee steken, 221.
halede, haelde uut (v.h. paard) = terughalen om een aanloop te nemen, 4186.
haer, 2e nv. meerv. pers. voornw.: van hen, 2461.
haerden, ter haerden = ter aarde, op de grond, 2099.
haeste, met wederk. betek.: hij haastte zich, deed het onmiddellijk, 586.
haesten, met haesten = met grote snelheid, onmiddellijk, 2214.
haesticheden, met haesticheden = overijld, met grote snelheid, 2103; met vaart, 2125.
haghe, kreupelbos, 3674.
haghedochte, onderaardse doorgang, 6085, 8425, 8437; hol, spelonk, 2955.
hale, 1e pers. conj. v. *helen* = verbergen, verzwijgen (de volgende zin is object), 2728.
halmen, afstand van iets doen, verloochenen, 7814.
halp, hielp, 8123, 9633.
halpene, hielp hem, 2175.
hals, over hals tumen = met het hoofd naar beneden, hals over kop neer storten, 2151.
halsberch, maliënkolder, pantserhemd met hoge metalen kraag (die de hals beschermt), 591, 759, 1303, 1488, passim.
halsberghe, zie *halsberch*.
handen = *anden* = zijn ergernis tonen, 8547.
handgheslach, als teken van rouw en smart, 9835.
hanse, eig. het geld dat men moest betalen om lid v.e. koopmansgilde te worden; *gelden die hanse* (overdr.) = tol betalen, boeten, 2470.

hant, al te hant = aanstonds, direct, 9299; *te hant* = onmiddellijk, direct, 636, 738, enz.; *vor die hant* = vlak voor de hand, boven de hand, 2382, zie ook: *spranc; met gewilliger hant zie gewilliger; quamic*

in sconinx hant = raakte ik slaags met de koning, 2408.
hantbomen, palen om mee te rammeien, 8094.
hand vadt, lampetkan; eig. een vat of kan dat of die men met de hand kan vasthouden, 989.
harde, zeer (bijw. v. graad), 1036, 1541, 1724, enz.; zelfde betek., verzwarend bijw. bij *menigherhande*, 201; *harde sere* zie *sere*.
harde, hielden vol, 8265; vgl. de aant.
harderden, hielden vol, 9019.
hare, hierheen, 4475, 5435.
hare, heer, leger, 2273; *int hare* = in het leger, 2144; *in gont hare* = in dat heer, leger, in die troep, 2467.
hare minne, zie *minne*.
harentare, her en der, (overal) in het rond, 207, 1378, 2052, passim; overal heen, in alle richtingen, 833, 5608; her en der, op verschillende plaatsen, 531.
harlijc, ieder van hen beide, 1613.
harnasch, 2777, 10089. Vgl. *arnasch*.
harre, van hen, 9108 (Zie aant. op dit vers); *harre varde* zie *vaerde*.
have, bezitting, kostbaar goed, 1026, 4655.
haven, verbogen vorm v. *have*, zie ald.
hebben, omdat hijt mi hebben wiste = omdat hij wist dat ik het bezat, 3258.
heden ere, zoëven, 114.
heercracht, legermacht, 6816, 7586.
heere, leger, 6564, 7548, 7593, 10323.
heesschen + datief: van hem eisen, 1866.
heet, eed, 8674; *oec so dadijs juwen heet* = zo hebt ge ook gezworen, 9984.
heet, 2e pers. enkv. aant. wijs v. *heten* = bevelen, 4029.
heide, (onbebouwde) vlakte, 1963, 2123, 2157, enz.
heiden, verbogen vorm v. *heide*, zie ald.
heimelike, vertrouwd, 7843; knus, intiem, eig. ‘helemaal thuis’, 7947.
helen, verbergen, verzwijgen, 3577.
helne, ere helne lanc = een el lang, 10724.
helsen, omhelzen, 7999.
helt, verl. tijd v. *houden*, 1938; opvoeden, 4815 (zie de aant.); *die ic ye van gode helt* = (de macht) die ik ooit van Gods wege uitoefende, 92.
hem, herhaaldelijk als pron. pers. 3e pers. *plur*. (= hun), vandaar de afkorting o.a. in 6875 opgelost als he*m*.
hemelychede, intimiteiten, 7987.
hen = het ne, 70, 3120; *hen vloghen noit* = er vlogen nooit, 3850; *het ne* of gewoon ontkenning, in 444: *hen sach niemen so lelijc dier, nieman* is object; *het en*, 1432; *hen es* = het en is = er is, 973.
hens, hens niet dat hare herte begheert / daer ne eis binnen een groot deel = er is niets wat haar hart begeert, of het is daar binnen in ruime mate, 3500.
hensi = het en si = tenzij, 801, 1231, 4038.
hen ware, als het niet was; ook al was, 792 (zin: zelfs een burcht, gemetseld van kalk en steen zou niet mooier kunnen zijn dan deze burcht van koning Wonder).

herberghe, huis waar men voor een nacht mag logeren, onderkomen

vindt, gastvrij huis, 1033, 2531.
herberg(*h*)*en*, intrek nemen (voor een nacht), logeren, 777, 4389, 9573, 10175; onderdak vinden voor de nacht, 4371.
herde = harde = zeer (bijw. v. graad), 448, 807, 1650, passim.
herde, herder, 6444.
herder, harder, sneller, 4419.
herder, verbogen vorm, hoewel het bijw. is in 1106, = zeer, onder invloed van *menigher*.
here, leger, troep, 2342, 6342. Zie ook *heere*.
herecracht, legermacht, 4426, 4480. Zie ook *heercracht*.
hersenniere, ijzeren kapje onder de helm, 10680.
herste, ter herste = te ruste, 10286.
herte, gevoel; *herte ende sin*, 9: de twee functies die de dichter nodig heeft: gevoeligheid van hart en klaarheid van verstand; *met herten groot* = zeer innig, 7985; *sijn herte brac* = zodat hij stierf, 544 (het is dus *niet* zo op te vatten dat W. het serpent via de navel in het hart stak; vgl. de aant. op 543-5).
hertelike, zie *inhertelike*.
hertenen, van hertsleder, 8339.
heten, eten; *laet ju heten* = laat uw eten staan, 7211.
hettene, het (nl. het serpent) hem (nl. Walewein), 459.
hevet, v. *hebben;* onpers. + 3e nv.-obj.: *dat hevet mi gene onmate* = dat vind ik geen overdaad, 944 (Vgl.: *dat hevet mi wonder* = dat vind ik vreemd, *dat hevet mi toren* = dat maakt me boos); *dit hevet mi ene vremde zake* = dit komt mij vreemd voor, 5284.
hic, ik, 5701.
hie soms voor *hi*, 3782, 3917; vgl. *mie*.
hier bi, op grond hiervan, 5990.
hier of, hiervan, 925.
hiet = iet = iets; *eer hiet lanc* zie *eer*.
hiet, heette, 2343, 2347; beval, 917, 2613.
hieten, verl. tijd v. *heten* = bevelen, 6280. Zie ook *hiet*.
hietene, heette hem, 2542. Zie ook *hiet* en *hieten*.
hietse, beval ze (te denken om), 7319. Zie ook *hiet* en *hieten*.
hilden = hielden, verl. tijd v. *houden;* bewaken, verdedigen, 6199, 6207, 6235, 6607; standhouden, 2310.
hilt = hield, verl. tijd. v *houden*, 4131, hield stil, 2927; volgde, 773; *hem .... hilt* = voor hem vasthield, 1337; *houden over* = beschouwen als 1589; *hilt hof* zie *hof; sinen scacht ter steke houden* = zijn speer ten aanval vooruit houden, 4128; *hilt te rade jeghen Wal. van sire mesdaet = stond* te overleggen met W. over zijn verkeerd gedrag, 2316/7; *hilt*, 6504; zie de aant. op 6505.
hilte, handvat, gevest v.h. zwaard, 3323, 4331, 4869, enz.
hilten, hield hem, 3662.
hinder waert, eig. achteruit; *hinderwaert varen* = dood gaan, naar de hel lopen, 1600. Zie verder de aant. bij 1600.
hine, als hij niet ...., 1703, 3251, 6682; *hine viel* = of hij viel, 668; *hine ghenas* .... = dat hij niet in 40 dagen zou herstellen van zijn wonden, 2150. Vgl. *ne*.

historie, 7894, 7901, 9540, 9843, 9933, enz.
hoe dane, hoedanig, 7963.

hoede, bin siere hoede = in veiligheid, 6546; *sonder hoede* = zonder dat ge speciaal op uw hoede hoeft te zijn, 6502; weerloos, zonder bescherming, zonder zich te kunnen verdedigen, 6569; *in harre hoeden* = tot hun beveiliging, 6873; *in hoeden ghedaen* = in bewaring gesteld, 3457.
hoeden, verbogen vorm v. *hoede*, zie ald.
hoeden, wederk., op z'n hoede zijn, zichzelf beveiligen, 9950.
hoever, oever, 3739.
hoeveslaghe, hoefslagen, sporen van paarden, 2899, 2913, 2916.
hof, binnenplaats, 1668; *hof houden* = plechtige zitting houden om regeringszaken te regelen of recht te spreken; om zijn vazallen te ontvangen, 35.
hoghe, hoghe tale = hoogmoedige, drieste woorden, 6982; *an hoghe, in hoghe* = verheugd, in zijn schik, 6765, 10575.
hone, valsheid, bedrog, list, 8081.
hoofschelike, beleefd, 2979. Vgl. *hovesch*.
hooftcleet, hoofddoek, 2635.
hooftzwere, hoofdpijn, 4207.
hopen, open, 6257.
hopenbaert, bekend maakt, meedeelt, 10313.
hopenbare = openbare, klaarblijkelijke, 10389; onomwonden, 10894; knap, schoon (v.e. vrouw) 10952; vgl. *openbare*.
horeest, opschudding, spektakel, 8982.
houde, spoedig, direct, 2630, 3053, 4636, enz.; spoedig, snel, 2086 (*alshi mochte alse houde = also houde als hi mochte*); vlot; onmiddellijk, 8512; gemakkelijk, licht, spoedig, 6675; *alse houde als, also houde* (*als*), zie ald.
houden, beschermen, verdedigen, 2035 (de zin is dus: geen van mijn magen, die mij zou kunnen helpen strijden, ook al wilden zij mij daar met macht en geweld beschermen); opvoeden, 5364; *hof houden* zie *hof*.
houdene, te houdene = om opgevoed te worden, 5417.
houdre, liever, 9596.
hout, 3^{e} pers. enkelv. tegenw. tijd v. *houden* = zich ophouden, zich bevinden, 190.
houtene, voed hem op, 5426.
houtte, verl. tijd v. *houten* = hinken, kreupel gaan, 1370.
hovaerde, dor hovaerde = uit praalzucht, om meer vertoon te maken, 10055.
hoverde, zonder trots en praal, op een weinig eervolle wijze, op schandelijke wijze, 2097; *sonder hoverde* = op smadelijke wijze, 2135.
hovescede, op, up hovescede = met een beroep op iem. wellevendheid, volgens de wetten der hoofse omgang, 28, 1260, 4445, 6282, 6791.
hovescen, verbogen vorm v. *hovesch*, zie ald.
hovesch, beschaafd, 3017 (*van sinen zinne* = wat betreft zijn gemoed, hart); beschaafd, wellevend, 1771, 2766, 10040; beschaafd, minzaam, 8313; beschaafd, welgemanierd, 2971.
hovescheit, goede daad, bewijs van wellevendheid en minzaamheid; *dede zine hovescheit* = verrichtte uit welwillendheid zijn goede daad (door de ridder te begraven),

4911; *up hovescheit* zie *hovescede*.
hoveschelike, minzaam, beleefd, 1325; op beschaafde wijze, wel gemanierd, 3601.
hovet, hoofd; kop (v.h. serpent), 534.
hulpen, in hulpen staen, 2038; *in hulpen varen* = te hulp snellen, 2426; *te hulpen varen* = hetz., 2429.
hurten, stoten, 8095.
huuc, schreeuw, 10721. Vgl. *ghuuc* en *ghehuuc*.
huut, zie *liebards huut* (7151, 7153) en *siden* (5184).
hystorie, zie *historie*.

I

ieghen, zie *jeghen*.
iet, enigszins, in enig opzicht, 3913, 4989, 5765, enz.; ook, soms, 4504; iets, of enigszins, of ooit, 5789.
iewer = iewaer = ergens, 160, 295, 4477.
in = ic ne, 474, 691, 9254, enz. Vgl. *ne*. - Meermalen wordt in Mnl. een negatieve zin gebruikt na een negatie in de vorige zin; opvallend is het gebruik in 5809-12 waar tweemaal 'in' (= *ic ne*) voorkomt, aldus te vertalen: als ik niet zulke zware eden gezworen had, zoudt ge er niet aan ontkomen, dat ik W. zou opzoeken en dat ik, wanneer ik hem in enig land zou gevonden hebben, hem onmiddellijk op de hoogte zou brengen van de laster die gij hem aanwrijft.
in, in alre vrouwen ere = om de eer van alle vrouwen, 3839.
indien, 'in zodanige toestand'; in zodanige stemming, 1123 (*indien sijn* = van zins zijn, ertoe te brengen, genegen zijn - vgl. 1126: *in dien bedocht* = zodanig gezind); op die voorwaarde, 1525; met die bedoeling, 5654.
in dien dat, als, op voorwaarde dat, 2812, 3311, 3983, 4577, 5306, 5410; ingeval dat, 3275, 3283.
inhertelike, tot in de kern van haar hart, 7850; zeer hartelijk, 8131.
inne, het binnenste, gemoed: *an inne werden* = bemerken, gewaar worden, 7910.
inne = ic ne; inne sie wech - ik zie geen weg, 250. Vgl. *ne*.
inwart, naar binnen, 8140.

J

jacht, metter jacht = met grote snelheid.
jaens = jan es = gunt het (mij God), staat (God) het (mij) toe, 4092.
jaestu, ja gij; *ic wane jaestu* = ik geloof inderdaad dat je (gek bent), 9721.
jaloers, hevig van temperament; vol vurigheid voor wie ge liefhebt, 9461.
jammerlike, op schandelijke, beklagenswaardige wijze, 8007.
jan, 1e ps. enkv. tegenw. t.v. *jonnen* = gunnen, toewensen, 3158 (+ 2e nv. obj.), 5465. - 3e ps. enkv. tegenw. t.v. hetz. = gunnen, (uit genegenheid) schenken, 3299 (2e nv. - obj.), 10251; gunnen, toestaan, 4390 (2e nv. - obj.).
jane, immers niet, 1587 (m.a.w.: had hij geen gelijk, wanneer hij in u een dwaas aantrof en u ook als zodanig beschouwde?).
jeest(*e*), het (geschied)verhaal, 10313, 10751, 10885, 11093, 11176, 11181.
jeghen, tegen, 299, 425; tegenover, met, 2317, 2575; *jeghen spoet* = te

vergeefs, 2006, 4226 (*spoet* = goede voortgang, succes); *jeghen lesen* zie *lesen*.
jochant, rode edelsteen, robijn, 890.
joeste, aanval of gevecht met speren, 8599, 10544, 10564; vgl. *joste*.
jof, of, 6171, 6655.
jolijs, bijv. naamw., liefelijk, 9461, 9629; *tere joliser stede* = op een liefelijke plek, 9623. - zelfst. nw., vreugde; *die hem lichte met jolisen* = die voor hen een vrolijk licht verspreidde, 8734.
jolijt, vreugde, 7967, 7989, 9659, 9685, 10275; *driven hare jolijt* = blij zijn, 7855.
joliselike, joliseleke, heerlijk, tot blijdschap stemmend, 8523; liefelijk, 9643.
jolisen, verbogen vorm v. *jolijs*, zie ald.
joliser, verbogen vorm v. *jolijs*, zie ald.
jonne, conj. v. *jonnen* = gunnen, 3602, 5498.
jonnen, gunnen, toestaan, 3710; gunnen, geven, 11084.
jonste, zelfst. nw., liefde, genegenheid, 7967, 9656.
jonste, verl. tijd v. *jonnen* = gunnen, 3399.
jonsten, 2e nv. v. *jonste*, zelfst. nw., zie ald.
jonsten, verl. tijd v. *jonnen* = gunnen, 6303, 10570.
joste, speergevecht tussen twee te paard zittende ridders, 3860, 8603. Vgl. *joeste*.
jostement, kampspel, 10973.
josteren, kampspel, steekspel houden 1145; vechten met de speer, 9785.
joye, blijdschap, vreugde; *met groter joyen:* met grote vreugde, 1007, 1163, 2507.
joyen, verbogen vorm v. *joye*, zie ald.
jugieren, (ter dood) veroordelen, 8299.
june, ju + ontk. = voor u is er, m.a.w. ge kunt nooit beter krijgen, 1514.

K

karcwaerdre, zie *karcwardere*.
karcward(*e*)*re*, gevangenisbewaarder, 9135, 9177, 9189, enz.
karken, verbogen vorm v. *karke* = kerk, 674.
karker, kerker, gevangenis, 8282.
keer, tegenaanval, 8685.
keerse, niet ere keerse wert sijn = niet een kaars = niets waard zijn, 11185.
kemenade, kamer, vertrek, 837, 859, 2599, 2620, 2644, 5394, 5442.
kemenaden, verbogen vorm v. *kemenade*, zie ald.
kempe, kampvechter, strijder, 1956.
kent, weet, 6130.
kere, terugkeer, terugkomst, 101. Vgl. *meer*.
kere, in ghenen kere = op generlei wijze, volstrekt niet, 8999; *set u in te kere* = wend u om, 10717; *ghi sijt al uten kere* = je bent niet goed wijs, 6154; *hi warp hem uten kere* = hij werd buiten zichzelf van woede, 9209.
keren, zie *quaetsten*.
keric, 1e ps. enkv. tegenw. tijd v. *keren* = wenden, veranderen, 127 (vert.: dienaangaande verander ik niet hetgeen ik gezegd heb).
kersp, gekruld, 1409.

kerstijn, christen; *daer noit kerstijn uut wan* = waar geen christen ooit voordeel mee behaalde, 2403; soms verruimd tot: de mens, 666;

die noit kerstijn horde tellen = zoals nooit iemand (in de christelijke wereld) hoorde vertellen, 159.
kerstinnede, christelijk geloof, 8930.
ketyven, ellendelingen, 6284. Vgl. *keytijf*.
ketive, ellendelingen, 8171, 8250; ellendigen, 7536 (vert.: hij zou meer in ellende hebben gebracht); ongelukkigen, 8809 (niet als scheldwoord!). Vgl. *keytive*.
keytijf, ellendeling, 5505; banneling, 5297.
keytive, meerv. v. *keytijf* = ongelukkigen, ellendigen, 7226; *ay mi keytive* = wee mij rampzalige, 5524.
keytiven, meerv. v. *keytijf* = ellendelingen, 4240.
keytivinne, ongelukkige, 9424.
knapen, bedienden, 835.
knive, 3e nv. v. *knijf* = mes, dolk, 9519.
kniven, meerv. v. *knijf* = messen, dolken, 6184.
kume, nauwelijks, met moeite, 8290. Vgl. *cume*.
kupen, ton of kuip(en), 7755. Een kuip of ton diende als straf- of martelwerktuig (Mnl. Wdb. III, 2211).
kyrieleyson, 4763.

L

lace, helaas, 8935.
lach, daer cracht an lach = die een bijzondere kracht hadden, 1017; zie ook 898: *wat crachte ant bedde lach* (*liggen an* = eigen zijn aan).
lachter, schande, 237, 1255, 1882, 2297, passim; belediging, smaad, 5813; nadeel, ramp, schande, 5257; onaangename zaak, ramp, 4648; nadeel, ellende, 5342, 5253; schande, oneer, 148 (voor een ridder betekent dat: nederlagen, verlies); *te lachtre* = tot schande van, 10356.
lachtert, 2e pers. enkv.: ge smaadt, beledigt, 5822.
lachtre, verbogen vorm v. *lachter*, zie ald.
lade(*n*), zie *liever*.
laetse, in laetse = in het laatst (van zijn leger), 11191.
lanc, dies mach herde wesen lanc tien jaer = het kan wel meer dan tien jaar geleden zijn, 3145; *eeryet lanc:* zie *eer; in lanc so meer* = hoe langer hoe meer, 10812; *ere helne lanc* zie *helne*.
langhet mi langhet (onpers.) = ik verlang, 5773.
lasure, 3e nv. v. *lasuur* = hemelsblauw, 7897.
lat, traag, 5502, 7756, 8218, 8606.
late, so ict ghedicht late = als ik het gedicht laat voor wat het is, m.a.w. mij houd a.d. lezing v.h. overgeleverde verhaal, 11052.
laten, laten staan = achter laten; *sijn bloeden laten staen* = opgehouden te bloeden, 8828; *ghelaten*, volt. deelw. v. *laten* - *ic hebt ghelaten staen* (ik heb het *laten* staan) = ik heb het achter gelaten, 1470.
latic, latic hier of die tale = zwijg ik hier verder over, 8333.
lauwer bome, laurierbomen, 3568.
lawerke, leeuwerik, 6776.
lecht, licht, 8744.

leddene, verl. tijd v. *leiden* + voornw. obj. = leidde hem rond, 833 (zie echter aant.).
lede, meerv. v. *lid* = schakel, metalen oog aan de riem, 3329.

lede, 1e pers. enkv. van *leden:* (ik) leid, 3036.
leden, leiden, 6029, 6061. - verl. tijd v. *liden* = trokken door of voorbij, 11050; passeerden, 9305; voorbijgegaan waren (meerv.), 3180. - volt. deelw. v. *liden* = passeren, voorbijgaan, 1384, 1438, 5974, 8548. Vgl. *liden*.
ledene, ledene bet of = voerde hem wat ter zijde, 10099.
ledet, verl. tijd v. *liden* = voorbij ging, passeerde, 3188.
ledetse, leiden ze (3e ps. meerv.!). Uit *leden se* > *ledetse*?
leeddi, leidde hij; *dus leeddi een onsochte leven* = zo verkeerde hij in kommervolle omstandigheden, 614.
leedic, leid ik, 1490 (m.a.w.: zo ben ik in zeer onaangename omstandigheden).
leendere, leende er; *leendere enen zijn zwaert* (iron.) = zou hem met zijn zwaard kennis doen maken, 4874.
leet, verl. tijd v. *liden* = ging voorbij, 8541; 11117; ging door, 2853; kwam er door, doorstond het, 9915; *hare leven liden* = doorbrengen, 3593. Vgl. *liden*.
leet, bijv. naamw., onaangenaam, 2143.
leetde, leidde, 8399, 8447.
leetden, leidden, brachten, 7419.
leetdi, zoudt ge passeren, oversteken, 5951; leidde hij, 8408.
leghet, liggen an = eigen zijn aan, 1275. Vgl. *lach*.
leid, legde het, 4326.
leide, verl. tijd v. leggen; *nauwe laghe leggen* = erg zijn best doen, 3912.
leide, dat hem te leide comen sal = wat hem tot leed zal strekken.
leidemer, legde men er, 930 (zin: toen voegde men er aan toe wat bij een volledige wapenrusting hoort). Vgl. *steit*.
lelichst, op de ellendigste, meest onterende wijze, 9060.
lelijc, afzichtelijk.
lemmele, lemmet, kling, 6749.
lende, linde, 5300.
lesen, jeghen lesen = een andere lezing geven, tegenspreken, 11109.
lest, het laatst, tenslotte, 1718, 1776.
let, lichaamsdeel, lid, 513, 9704, 9831, enz.; ledematen, 10648.
lette, conj. v. *letten* = verhinderen, 100. - verl. tijd v. *letten*, 482; toeven, 4657; ophouden, 7649.
lettel, weinig, 700, 4011, 4184, 4638, passim; weinig, gering, 10433; weinig, kort, 4803; *een lettel* = een weinig, 3777, 9709; *lettel* + 2e nv., b.v. *lettel dogeden* = weinig lieflijks, 6303.
letten, talmen, dralen, toeven, 1857, 2464, 4362, enz.; *si onlanghe letten* / *sine vernieuweden* = ze draalden niet lang met het vernieuwen, 4624; *wine hebben wat letten* = we hebben geen tijd te verliezen, we moeten niet talmen, 9471; *in mach niet letten ic en moet/slapen* = ik kan niet langer wachten met slapen, ik kan niet nalaten te slapen, 9665; *ghine hebt wat letten mere* = ge kunt niet langer dralen, 9980; *letten* = talmden, toefden, (verl. tijd), 6923; *sonder letten* = onverwijld, 7637, 8719; verhinderen, belemmeren, 9280.
letten, hebt daer mede geen letten = laat u daardoor niet ophouden, 8513 (zelfst. naamw., meerv. v. *lette*? of gesubst. infin.?).

letterwijs, de kunst van lezen verstaande, 3076.
lettet = lettedet, 2e ps. verl. tijd v. *letten* = ophouden, 1433.
leven, het natuurlijke, lichamelijke zijn; *het leven steet hem wale* = zijn leven stond er goed voor, d.w.z. hij zag er blakend en gezond uit, hij had een goede gezondheid (*wale staen* = er goed voor staan, *hem* = 'dativus possessivus'), 1404.
levende, laet mi levende = laat me in leven, 4312; *doe liet hine levende daer* = toen liet hij hem daar leven, 5268.
leversee, een mythische zee, bestaande uit een dikke, kleverige vloeistof, waarin de schepen bleven steken; aan de grenzen van de wereld (zie V.d. Beyl, Myth. Wb.; Blommaert O. Vl. Ged. 1, 93; Bild. N. Versch. 4, 108-110), 5955.
lewen, verbogen vorm v. *lewe* = leeuw; hier: leeuwin, 2127.
lewerken, leeuweriken, 2671. Vgl. *lawerke*.
licteken, lietekin, zie *liteken*.
lichte, spoedig, of allicht, 6865.
liden, passeren, voorbijgaan, 405, 417, 1485, 6011, 6056, passim; oversteken, 6007; doorgaan, 8423. Vgl. *leden, ledet, leet, leetdi*.
lie, 1e ps. enkv. tegenw. tijd v. *lyen*, zie ald.
liebaerdinne, leeuwin, 9852. Vgl. *liebaert*.
liebaert, eig. luipaard; leeuw, 188; wrsch. ook wel: leeuw in 6375, verb. vorm *liebarde*, 7166.
liebarde, verbogen vorm van *liebaert*, zie ald.
lieba(*e*)*rds huut*, huid van een luipaard of leeuw, 7151, 7153.
lier, wang (ook meerv.), 1411.
liet = lietet = liet het na, 219; verl. tijd v. *laten* = nalaten, 234. - achter, in de steek liet, 2319. Vgl. *omdat*.
liever, bi liever lade(*n*) = bedaard, op z'n gemak, voorzichtig, 2600, 6329, 10362; ook: *bi lievereladen*, 9641.
liggen an, zie *lach*.
lijc, rustbed, 7928 (zie aant.); vgl. *lijs*.
lijf, leven, 1818, 1853, 2738, 2741, passim; lichaam, 3699, 4773; *tlijf* = het leven, 4134, 4319, 5265, enz. Vgl. *live*.
lijfnere, voedsel, 9180.
lijfs, lijfs (2e nv.-obj.) *derven*, zie *derven*.
lijs, rustbank, 7928 (zie aant.); vgl. *lijc*.
lise, zachtjes, 5164.
liselike, zachtjes, zonder lawaai, 9302.
liste, kennis van zaken, schranderheid, scherpzinnigheid, 6075, 6985; *bi liste* = met schrander overleg, 6059; *met liste* = kunstvaardig, 3526; met schrander overleg, 6085; behendig, met kennis van zaken, 7680.
liteken, gapende, diepe wonde, die een litteken zal nalaten, 6487, 6517, 6583; *tlictekin* = het litteken, als bewijs van hevige verwonding, 6424 (De zin is letterlijk vertaald: wie het meest op hem aandrong, behandelde hij zodanig, dat hij hem (zo hevig) raakte, dat (later) het litteken (van de opgelopen wond) zou kunnen laten zien - m.a.w. hij verwondde hem zeer hevig); *litekijn* = spoor, 2687.

litekijn, zie *liteken*.
litiere, draagbaar, 10183.

litteken, zie *liteken*.
live, lijf, leven, 611; lijf, lichaam, 741; verbogen vorm v. *lijf* = leven, 75, 557, 691, 1687, 3279; *metten live* (*ontgaen*) = (er) levend (afkomen), 6323, 9287; *na minen live* = na mijn leven, 1187; *te live* = in leven, 10027; *tussce minen live ende mire doot* = zo lang ik leef, 5544. Vgl. *lijf.* - *live* voor *lieve* in 8168: genoegen, iets aangenaams; zie aant.
loec, sloot, 6718, 6979; ging dicht (onoverg.), 6072.
loec, een loec = een zier, 9752.
loecht, lachte, 4827. Vgl. *louch*.
loep, aanval; *al was groot ju loep* = al was je aanval hevig, 9965; *hi onthaelde sinen loep* = hi nam een aanloop om aan te vallen, 8911.
loestene, verloste hem, 10553.
loke, bijv. naamw., sluik, los, 1368.
looc, sloot zich, ging dicht (onoverg. of wederk.), 6091.
loocse, drukte ze (die wonden) dicht, 3919.
lope, ten lope setten = in beweging zetten, 2374.
louch, verl. tijd v. *lachen, lachte*, 433, 1740, 3374, enz. Vgl. *loecht*.
love, verbogen vorm v. *lof; buten love gheworpen worden*, zie *buten; tsinen love* = tot zijn beschikking, 5409; *van love* in vocatief: *coninc van love* = beroemde, die hoger eer waard zijt, 1090; *van betren love* = van hoger roem, 3207; *van groten love* = zeer beroemd, voortreffelijk, die grote eer waard is, 1162; geëerd, beroemd, 2802; voortreffelijk, 3966: *van zulken love* = eig. van zo grote roem, hier: zo roemwaardig, voortreffelijk, 122.
lude, lude ende stille = altijd, 5452; beslist, onder alle omstandigheden, 5558. In 10358 is *lude* ww.: klonk; vgl. *luutden*.
luutden, wederluutden: weerklonken, 10600.
lyaert, appelgrauw, appelschimmel, 1641, 2176.
lye, beken; *ic ne lye verwonnen niet* = ik verklaar me niet voor overwonnen, 8632; *alsic lye* = zoals ik naar waarheid meedeel, 9995.
lyen, bekennen, 8780, 8898, 8902; *der waerheit lyen* = naar waarheid zeggen, de volle waarheid vertellen, zeggen zoals het precies is, 2390.
lyoene, 3e nv., leeuw, 6513, 7253.

M

mach, kan, 171, 251, 330, 436, passim; *al dat hi mach, al datti mach* = zo snel hij kon, zo spoedig mogelijk, 1343, 1867, 1935; *als hi eerst mach, so hi eerst mach* = hetz., 1855, 2155, 2173, 2204, enz.; *so hi best mach* = zo goed hij kon, 1627; *so hi meest mach* = zo snel hij kon, 6430.
macht, met zire macht = uit alle macht, zo snel hij kon, 4757.
maecte, 3e ps. enkv. verl. tijd v. *maken*, zie ald.
maecti, 3e ps. enkv. verl. tijd v. *maken*, zie ald.
maelge, malie, 921. Vgl. *maelgen*.
maelgen, maliën, 2487, 3854, 4140, 5183, 5185, 5939, 6194, 6731.
maer, was het niet dat ....; *maer om dat hi die joncfrouwe hilt* = was het niet dat hij de jonkvrouw vasthield = maar hij deed het niet

omdat ...., 9758. Vgl. *ne ware*.
maer dat, ware, was het niet dat, 2330, 2381, 8997. Vgl. *ne ware*.
maerken, merken, opmerken; vert.: wie verstand genoeg heeft om de zin van hetgeen hij ziet te vatten, 877.
maetsen, houwen, neerslaan, 9903.
magen, zie *maghe*.
maghe, verwanten, 2033, 4172, 4481, enz.
maisniede, een verzamelnaam voor het gevolg van aanzienlijke heren, hetzij in dienstverhouding staande, hetzij in de verhouding van leenman tot leenheer; hofhouding, etc. Het woord dus naar gelang van de persoon tot wie de *maisniede* in betrekking staat; in 1028 zit de *maisniede* dan ook afzonderlijk aan minder aanzienlijke tafels (van marmer!), de volgorde is: goud (koning en Walewein: de ereplaats), elpenbeen (graven en hertogen), ivoor (ridders), marmer (hofhouding); gevolg v.d. vorst, 2830; gevolg v.d. hertog, 9041; bedienden, 10304; gevolg, gezin en personeel, 10896. Vgl. *elps bene*.
maissniede, zie *maisniede*.
maken, hem maken = zich begeven naar, afgaande op, 368, 8178, 11056; *ghene droeve herte maken* = niet treuren, 7844.
maketse = makede se, 2482.
mallic, ieder, 7556; *mallic andren, mallinc andren* = elkander, 8323, 9111, 9187.
mals, overmoedig; *hem mals maken* = een hoge toon aanslaan, 2152.
man, leenmannen (meerv.), 37; mannen (meerv.), 4172.
mane, kreupel (v.e. paard), 1367.
maniere, hare maniere = de zede die daar heerste, 4944; *in deser selver maniere* = verzwarende omschrijving voor: aldus, 7835. Vgl. 872, 3151, 3282, 3292, 3301, enz.; 7835, 7908, 7915, 8048, 8486, enz.
manieren, bi wat manieren = tengevolge van welke eigenaardige gewoonte, zede, 1115.
manlic, manlic andren = elkander, 8053, 10084. Vgl. *mallic*.
manlijc, zie *manlic*.
mantel, mantel, 2522.
manwaerhede, erewoord als man, 9416, 9889.
marberine, ten marberine = aan marmeren tafels, 1029 (over de volgorde en rang zie bij *elpsbene* en *maisniede;* zie ook *boven ende beneden*).
marberstene, 3e nv., marmer, 2883, 5989.
marc, gewicht voor edel metaal: 8 ons goud, 716.
margen, morgen, 7405.
marine, (zee)kust, oever, 2864, 3663.
marken, opletten, zien, 2053 (om te zien of ....).
market, en market in ghere ontrouwe = beschouw het niet als valsheid, 9774.
masiere, muur, wand, 6493, 7033, 9323; hetz. of: gat in de muur, 8039.
mat, uitgeput, doodop, 486, 852, in toestand van machteloosheid, machteloos, 8217.
mate, om de mate van ere mile = ongeveer zolang dat men een mijl rijdt, 4954.
maten, te maten groot te maten clene = van normale afmetingen, 7610.

mayere, maaier, 7314.
maysniede, zie *maisniede*.
me, G. 8035, zelfde als *mee*, zie daar. Ook in *nemmerme*.
medewaert, midden; *tot over die medewaert* = tot over het midden, 3740, 5030.
mee, meer, 2769, 2858, 3520, passim; *no min no mee*, zie *min*.
meer, wederom; *eer .... meer* = voordat (ik) ooit weer (in Carlioen terugkeer), 101; *te meer .... te min* = hoe meer .... hoe minder, 1394.
meerre, groter, 3207, 4159.
meest, zie *mach*.
meeste, tmeeste = het ergste, 311; *minste ende meeste*, zie *minste*.
meestrien, bi meestrien = met kunstvaardigheid, met meesterschap, 7891.
meijen, zie *voeren*.
meisniede, zie *maisniede*.
mekel, veel, 3931.
melodie, vreugde, blijdschap, 7940, 10840, 11076; *melodie driven jegen mi* = genoegen smaken ten opzichte van mij, 7797.
memorie, memorie doen = melding maken, 9539 (zie aant.); *in sijn memorie sijn* = bij z'n verstand, bij zinnen zijn, 9844; *verloes hare memorie* = verloor haar denkvermogen, 9697.
menege(*n*), zie *meneghe*(*n*).
menegerande, menigerlei, 8045.
menegertiere, 10281; zie *menighertiere*.
meneghe, die menege, meneghe = menigeen, velen, 6468, 6487, 6652, enz.
meneghen, den menegen, meneghen = menigeen, velen, 6463, 6868, 9051.
menichfoude, op menigerlei wijze, op vele plaatsen, 7893.
menichsins, velerlei, 7390; *menichsins was zijn ghedochte* = in allerlei richtingen gingen zijn gedachten, 804.
menighen, 3e nv.; menigeen, 1618, 1690, 5302; *over menighen dach* = gedurende vele dagen hierna = lange tijd hierna, 3202.
menigherande, velerlei, 201.
menighertiere, veelsoortig, allerhande, 806, 970; van velerlei soort, vorm, 1039.
menioet, liefelijk, 9402.
mer = men er, 922.
mere, groter, 4461, 5057; overigens zie *min*.
merde, talmde, 3867. Zie aant.
mergen, zie *merghen*.
merghen, zich verlustigen (wederk.), 3482, 3497; hetz., voor z'n genoegen verkeren in, 7999.
merken, opvatten als een bewijs van; *ghine moet merken* / *dit in ghene doorperheit* = gij moet dit niet opvatten als een bewijs van onridderlijkheid, 2292.
merne, verbogen vorm v.d. infin. v. *merren* = toeven, 8805.
merre, 1e ps. enkv. v. *merren* = toeven 1841, 2413.
merren, vele te merren rouwe = nog veel groter berouw, 3963.
mersch, weiland, beemd, 739, 770.
mesbaer, mesbaer driven = (hevig) weeklagen, 4158, 5065, 5091, 9999.

mesbaerde, weeklaagde, bedreef rouw, 5069, 8867.
mesbaert, 3e ps. enkv. tegenw. tijd v. *mesbaren* = te keer gaan, hevig jammeren, 1362; misbaar maken, weeklagen, 2834.
mesbaren, w.w., weeklagen, misbaarmaken, 8807; bejammeren, 10188.

mesbaren, zelfst. naamw., verdriet, jammer, 7330.
mesbars, vele mesbars driven = hevig te keer gaan, 9720.
mesbieden, krenken; *yet mesbieden* = in enig opzicht krenken, kwaad doen, iem. op een ongepaste, onrechtvaardige wijze behandelen, 2054.
mesdaden, zonden, 20; verkeerde daden, 4033, 4053.
mesdaen, verkeerd gedaan, gehandeld, 1519, 2284, 2700, 5470.
mesdaet, verkeerd, onjuist gedrag, 2317; zonden (meerv.) 3961, 4021; verkeerde daden (meerv.), 4073, 7161.
meskief, onheil, ellende, leed, 9111, 9318.
meslaten, te keer gaan, misbaar maken, 5107 (v.d. rivier gezegd!), 5508; wederk. *hem meslaten* = weeklagen, 4847; misbaar maken, 8852.
mesliet, verl. tijd v. *meslaten*, zie ald.
mesmaect, lelijk toegetakeld, 639, 2589, 4521; *m. van den live* = toegetakeld wat betreft zijn lichaam, 741; *die van den bloede was mesmaect* = die er lelijk bebloed uitzag, 722; misvormd, 867; toegetakeld, in ontredderde toestand, vol vuil, 844; (of uitgeput? Zie Mnl. Wb. waar deze plaats niet is vermeld; in een erbarmelijke toestand, afzichtelijk, onherkenbaar door vuil?).
mesmaecte, verl. tijd v. *mesmaken*, zie ald.
mesmaken, (wederk.) zich uitputten, 4637, 7751.
mesquame, leed, verdriet, wat iem. deert, 3230 (vgl. 3227).
messanc, gezang dat bij de mis hoort, speciaal bij een lijkdienst, 4082.
messat, verl. tijd v. *messitten* (+ 3^{e} nv. -obj.) = verkeerd zitten, ontsieren, niet passen, 851.
messchien, iets kwaads overkomen, 4017.
mesvaert, er zeer slecht aan toe, 10745; dan zwak deelw. van *mesvaren*. Mnl. Wdb. vertaalt ‘bleek’ = misvarwet. De enige plaats in Wdb. Mogelijk invloed van *mesvoert*, zie daar.
mesval, ongeluk, 8307, 8395.
mesvoerde, toetakelde, 8706.
mesvoersdene, verled. tijd van *mesvoersen*, Vla. vorm naast *misvoeren:* mishandelden hem, 8269. Vgl. *mesvoerde, mesvoert;* en zie op *goysde*.
mesvoert, mishandeld (volt. deelw.), 3810, 5625.
meswende, eig. wending ten kwade; ongeluk, 5280, 5290, 5299, 5359, 5578; ellendige toestand, ongeluk, 4468; *sonder meswenden* = zonder verandering, ononderbroken, 17.
meswinde, zie *meswende*.
met, met hare = bij zich, 7848.
met desen, op hetzelfde ogenblik, onmiddellijk daarop, 7869.
metten = mettien = terstond daarop, 64 (elders in Wal. *mettien*?).
metten, metten bliden sijn = verheugd zijn, 1320; *sijt metten blijden* = weest goedsmoeds, 6012.
metter, metter jacht = ijlings, 8995; *metter tale*, zie *tale, metter vaert*, zie *vaert*.
mettesen, tegelijkertijd, daarbij, 956.
metteser, metteser dinc = tegelijkertijd, 112, 2369.
mettien, op hetzelfde ogenblik, 1096, 2187, 2191; onmiddellijk daarop,

119, 1067; daarop, daarover, 8259; plotseling, op dat moment, toen, 244.
micken, letten op (2e nv.-obj.), 4011 (vert.: ze geven er weinig om ...); streven naar, uitzijn op, overleggen, 10824.
mict, vermoedt, denkt, 8326, 8328.
micte, verl. tijd v. *micken* = achtslaan op, zich bekommeren om, 615; *lettel micte hi te comene te paerde* = weinig verwachtte hij weer te paard te zullen komen, 10750.
middel, bijw., midden, 333.
middewaert, zie *ontwe*(*e*).
miden, sonder miden = aanhoudend, al maar door, 9917.
mids, mids ontwe(*e*) = middendoor, 335, 607, 7085, 8097, 10565.
mie, meermalen (vooral in rijm) voor *mi:* 3977, 4996, 8929.
miede, geschenk, geldschat als omkoopsom, 6295.
mijn, een mijn broeder, een mijn oom, zie *een; mijn belof* = de belofte aan mij gedaan, 3402.
mijn ghewin prouven, zie *prouven*.
mijn, voor *min*, 5846, zie daar.
milde, edelmoedig, beschaafd, hoofs, 322; fijngevoelig, zachtzinnig, 1238; goedertieren, barmhartig, zacht van aard, 1771; goedertieren, 1782; *m. van slaghen* = vrijgevig, 2069; *die milde* als vast epitheton van Walewein = de barmhartige, zachtaardige, edelmoedige, 348, 1880, 1886, passim.
milden, verbogen vorm v. *milde*, zie ald.
mile, mijl, 798, 2706, 2876, 2886, 2904, enz.; 9479, 9483, 9678, 11041.
miltheit, goedertierenheid, barmhartigheid, goedheid, 1770.
min, minder, 2858; *min no mee* = eig. niet minder en niet meer; *alst ware riet no min no mee* = precies zo alsof het riet was, 7086; precies, zo, 7167; *no min no mee* = juist zó als ik zeg, precies in de navel, 545; (*no*) *min no mere* = (nadr. ontk.) = in geen geval, volstrekt niet, 4410, 4686; niemand anders, 4531.
mine, mine helpe god = als God mij niet helpt, 286.
minnachte, te minnachte = te middernacht, 893.
minne, zelfst. naamw., liefde, 8101; *soe droech* / *des ridders minne* = zij koesterde liefde tot de ridder, 8086; *hare minne* = liefde voor haar, 7710, 7719, 7721, enz.; *sine minne* = liefde tot hem, 7736; *der minnen spel spelen* = minnekozen, 7945. - vocatief, geliefde, 8100; *soete minne* (door Wonder tegen Walewein) = beste vriend, 1094.
minnekijn, geliefde, 3456.
minnen, verbogen vorm van *minne*, zie ald.
minste, minste ende meeste = laag en hoog, iedereen, 10274, 10305, 10977, 11073.
minster, van der minster = van de geringste, 10579.
miracle, wonderen, 4774.
misericorde, dolk, 528, 542, 569.
missen (+ 2e nv.-obj.) ontberen, niet hebben, ontbreken; *dies sone soudi missen niet* = daarvan zou je niets ontbreken, dat alles zou je overkomen, 5735.
mochte, kon, 397, 727, 1244; kon (conj.), 3077; *so hi eerst mochte* = zodra hij kon, zo spoedig mogelijk,

440, 1424. (Vgl. *mach*); *so hi best mochte* = zo goed hij kon, 773, 2131, (vgl. *mach*).
moede, (*si*) *waren vul van haren moede* = ze waren (door dit besluit van Wal.) in hevige opwinding, 153 (hier nog in de oorspr. betek. van 'heftige gemoedsbeweging', en niet zoals Mnl. Wb. IV, 1810 suggereert 'toorn').
moest = *moestet* = moest het, 6425.
moeste, had gelegenheid (om iets te doen), kon, 902, 8324; had gelegenheid, mocht, 3547, 8300; *en moeste ..... sijn* = tenzij het was, 7111.
moet, zelfst. naamw., gemoed, het innerlijk v.e. mens, 2005, 2906, 3321; gemoed, geest, 5071; gemoed, hart, geest, 2119; drift, hartstochtelijke gemoedsbeweging 2064.
moet, moge (omschr. v.e. wens), 479; heeft gelegenheid, mag, 928; moogt, hebt gelegenheid, vrijheid, 1236.
moete, zelfst. naamw., geschikte gelegenheid, vrije tijd; *met goeder moete* = toen het hem goed uitkwam, gelegen kwam, 2625; op uw gemak, 8642.
moete, moge, 120, 196, 1068, passim; in vaste wenszinnen of uitroepen: (*al*)*so moete mi goet ghescien* = 1088, 1112, 1212.
moeten, mogen, 12.
moetene, moge hem, 384.
moetheit, vermoeidheid, 6769, 9952.
moeti, moge gij (omschr. v.e. wens), 2685.
moetic, moge ik, 1929; *moetic leven* = als ik mag blijven leven, 5023.
moghen, kunnen, 789.
moghenthede, kracht, 10693.
moghet, kunt, 1850; *so ghi eerst moghet* = zo spoedig ge kunt, 1533.
moneget = *monegedet*, verl. tijd v. *monegen*, zie *muenechde*.
moneghe(*t*), v. *moneghen*, zie *muenechde*
monteren, te paard stijgen, 8633.
moraet, moerbeienwijn, 10284.
mordade, beroepen van mordade = tot een tweekamp uitgedaagd wegens doodslag, ook: beschuldigd van ...., 1897.
van ...., 1897.
morssele, stukken, brokken, 8050, 10270.
mort, slachting, bloedbad, 8242, 9009.
mortelinghe, vergruizeld, verbrijzeld, in gruizelementen, 374.
mortorie, slachting, 10534.
motict, als ik het kan (verhinderen), 8569.
moude, stof, aarde, 3752; de mulle grond, 2169; aarde, de grond, 7642; *onder die moude* = onder de aarde, 7668; *ter mouden* = ter aarde, 3876.
moyde, vermoeide, 10576.
muenechdene, verl. tijd v. *muenegen* + pron. obj. = iem. de sacramenten der stervenden toedienen, 8359; = *moneg*(*h*)*en*, 4100, 8376.

N

na, dichtbij, 168, 3773; volgens, overeenkomstig, 9630; *na sinen sin* = volgens zijn bedoeling, 4074; bijna, 9914.

na dat, in overeenstemming met, naar verhouding van; *na dat* (= *nadat et*) *es comen* = nu de zaken zich zo ontwikkeld hebben, gezien

de toestand die zich voordoet, 323; aangezien, 8060.
naden, borduursel (zo Mnl. Wb.); *met nieuwen naden*, mogelijk: pas genaaid, 4602.
nadien dat, overeenkomstig de omstandigheden, het feit dat, 4290, 7197; hetz., aangezien, 7847; doordat, omdat, 10971.; *nadien dat met jou staet* = gezien de situatie waarin ge verkeert, 3936; *nadien dat ghescepen staet* = gerekend naar de omstandigheden waarin ge verkeert, 4318; *nadien dat nu staet* = zoals, 5649; *nadien dat nu ghescepen staet* = gezien de omstandigheden, in aanmerking genomen hoe het er voor staat, 7881; 5871.
naemwise, namen (= roofden) wij hen, 3987.
naer, naar iets toe, ergens bij; er achteraan, 4401; hetz., daarna, 3127; (*al*)*so naer* (+ 3e nv.) = dichtbij, 4759, 9755; *of also naer* = of zo ongeveer, ten naaste bij (1 mijl), 4376; *te hove naer* = naar het hof, 3162; *hi tart naer* = hij volgde, of: kwam dichterbij, 6065; *ghinc naer* = volgde, 6651.
naerre, dichterbij, 4867.
naeste, dit naeste jaer = dit hele volgende jaar, een jaar na dezen, 4875.
nalichts, nalics, bijna, 9297, 9697.
nalinc, dichtbij, vlak in de buurt, 6103.
namecont, beroemd, 8266.
namelike, uitsluitend, 801; met name, bepaaldelijk, 4532; in eigen persoon, 7049.
nap, schaal, schotel, of beker, 1039, 1137, 4611, 6763.
nappe(*n*), meerv. v. *nap*, zie ald.
nature, zie *pleghen*.
navens, navons, 's avonds, 288, 10306.
ne, negat. partikel; vaak samengesmolten met een voornw.: *in = ic ne, wine, hine*, enz. *Ne* kan een negatieve bijzin inleiden, b.v. ghine sult mi helpen = of ge zult me helpen, 5865; *in make ju quite der vingerline* = dat ik u niet bevrijd van de boeien, 9254; *wine daden hem pine* = of wij deden hem leed, d.w.z. zonder hem leed te doen, 3993. Vgl. *in, ghine, hine*.
neder, laag, 3540.
nedere, zie *up*.
neest = ne est = is het niet, 9479.
neffens, naast, 2441; *daer neffens dat hi wilde* / *een deel neffens sinen scilde* = naast de plaats waarop hij hem wilde treffen, 2377/8; *welker neffens* = waarnaast?, 7911 (m.a.w. waar precies ze (= de duwiere) zich mocht bevinden).
ne gheen, geen; *ne gheen man* = niemand, 158.
nemet, nemet ware = denk er om, zorg er voor, 4398; hetz. (ironisch), 7430.
nemmee(*r*), niet meer, nooit meer, nimmer, 710, 727, 3732, 8398; niet meer, niemand anders, 8044; niets meer, 4724.
nemmer een, helemaal niemand, 1955.
nemmerme(*e*), nooit (meer), 608, 1271, 1821, 2656, 4173, 4310; (nog) nooit, 3.
nemmermere, (nog) nooit, 83, 702; nooit meer, 588, 1195, 1428; niet meer, 3220.
nerenst, ernst, 8575.

nese, neus; *ic soude mine nese breken* = ik zou van voren gekwetst worden 5001
(vgl. onze uitdr.: ik zou mijn neus stoten, en zie 4999: *mine scene steken*).

nesebant, ijzeren band om de helm, die de neus beschermt, 1632, 2088.
neser = ne es er, 7635.
neve, verwant, ook: vriend, 1927 (vgl. de aant.).
neven, naast, 1035, 2359; naast, aan de kant van, langs (+ 4e nv.? zie 2864), 2856 (*neven der wilder zeebaren* = langs, aan de kant van de golven der wilde zee = langs, aan de wild golvende zee).
newaer = ne ware, zie ald.
ne ware, eig. was het niet dat - maar, 1224; maar, 1891, 4564, 4722, passim; tenzij, als er niet geweest was, 2657; *ne ware dese zake* = als dit er niet was, 4667; *ne waer den troest* etc. = als ze elkaar niet hadden kunnen bemoedigen, 9110; *ne waer dat* = behalve dat, maar, 9357. Vgl. *maer* en *maer dat*.
neyede, hinnikte, 9383.
nide, 3e nv. v. *nijt* = haat, verbittering, strijdlust; *met nide* = grimmig, verwoed, fel, met harstochtelijke strijdlust, 2056, 2061, 2975, enz.
nie, nooit; *nie sider wistic waer hi voer* = ik weet absoluut niet waar hij sedertdien is heengegaan, 1815.
niemare, tijding, bericht(en), gerucht, nieuws, inlichtingen, 619, 2870, 2888, 2974, 4476, 7440, 7924, 9513, 11067, 11120; gerucht, faam, 7802; nieuwtje.
niemen, niemand, 93, 7131.
niene = niet ne, 3615.
niet, niets, 733, 10127, enz.
nieute, te nieute maken = te niet doen, 7160.
nieuwer = nie waer = nergens, helemaal niet(s), 324, 667, 4650, 5041, 7341, 8729.
nieuwer ... el, niets anders, 9610.
nieuwer gheen, nergens een, 9899.
nieuwes, van nieuwes = opnieuw, 8213.
niewe, die niewe rudder = de pas tot ridder geslagen jongeling, 2834.
niewer, zie *nieuwer*.
niewerinc, nergens, 4467.
nijt, nijt hebben te miwaert = boos zijn op mij, wrok hebben tegen mij, 5418.
nijtspele, in den nijtspele = in de strijd, het gevecht, 9969.
no, zie *min;* zie *weder*.
noch, tot nu toe, 7849.
nochtan dat, hoewel, 3284.
nochtoe(*ne*), toen nog (niet), op dat ogenblik (nog niet), 1995, 2679, 4080, enz., tot nu toe, 9850.
nodan, nochtans, evenwel, 5951, 7393, 8500, 8695, enz.
nodan dat, hoewel, 9676.
node, niet gaarne, slechts als het noodzakelijk is, 2845; *bi node* = uit noodzaak, 8732.
noden, dwingen, nopen: zij laten zich daartoe niet dwingen, m.a.w. zij zullen het zeker niet goedschiks doen, 5688 (zie aant.).
noene = nona hora, eig. 9e uur na 6 uur = 3 uur 's middags (12 uur); (na)middag, 718, 828, 1978, 9621.
noenen daghes, midden op de dag, 894, 1056.

noit, ooit, 1752, 3507, 6105 (de ontk. vorm wordt vaak in zulke superlatieve formules gebruikt in positieve zin).
nomen, noemen, 5760.
no min no mee / *mere*, zie *min*.
nontsachic, vreesde ik niet voor, 5355.
nontsiet, nontsiet u niet = ga gerust uw gang, 7045.

nontspranc, schoot (Wal.) niet uit de slaap op, ontwaakte niet, 5187.
noort oost, naar de hel, die volgens heidense begrippen in het noorden lag, 4881.
noot, noot hebben + 2e nv.-obj. = nodig hebben, behoefte hebben aan, 2271, 3213, 4357.
nootsin, force majeure, een zaak die buiten de beschikking v.d. mens valt, vandaar: wettige verontschuldigingen, 3384/5.
nopen, zich bewegen, 10025.
nosen, deren, schaden, hinderen, 3498, 3580.
noten, so en gavic niet drie noten om hem allen = ik ben helemaal niet bang voor hen, 6122.
nouwe, het stont so nouwe = de situatie was voor mij zo hachelijk, 8777; *nu staet met W. wel nouwe* = nu staat het er met W. zeer hachelijk voor, 9003.
nuchtens, 's morgens vroeg, 1349, 2670.
nu ende echt, zie *echt*.
nune, nu + ontk.; *nune sach ic noyt so drouven dach* = tot nu toe heb ik nog nooit zo'n ellendige dag beleefd, 252. Vgl. *ne*.

O

ocsuun, oorzaak, 9117.
of, bijw., af, 1592, 3909. - voegw., als, indien, 777, 917, 933, 1074, passim; *oft* = alsof het, 3350; in de hoop dat, 4289.
ofgaen, afwijken van, een belofte laten varen, niet naleven, 3403.
of ghereden, daar vandaan gereden, 4945.
of no toe, daar ne ghinc niemen of no toe = niemand verroerde zich, 52, 1172.
oft, voegw., als, indien, 5318, 6051, 6046, 6355, passim.
oit, altijd, 8342.
olivier, olijfboom, 3551, 3571, 9629, 9642, 9776, 10136.
oliviere, verbogen vorm v. *olivier*, zie ald.
ombedacht, gedachtenloos, dom, 6173.
ombeidde = ontbeidde = wachtte, 1777.
ombeit, gebied.wijs, wacht, 2008.
omboot, verleden tijd v. *ombieden* = ontbieden = toewensen, eig. aanbieden; *goeden dach ombieden* = groeten, goeden dag zeggen, toewensen, 1425.
om dat, causaal, redengevend voegw., omdat, 1400, 2710, 2833, 2866, passim; = *omdat et*, hetz., 730; finaal, opdat, 3000; *omdat hi den cnape liet in zulker noot* = nl. dat hij de jonge ridder in zo grote nood in de steek liet, 2319 (nadere verklaring van *mesdaet*, 2317). - *in gheve om u dreghen niet ·ii· paren/ ende om dat*, 3807 = ik ben niet bang voor uw dreigementen, noch voor de mogelijkheid dat ge mij letsel zoudt kunnen toebrengen.
om de mate van zie *mate*.
ommare, ommare hebben + *obj.* = onaangenaam vinden, 9466.
omme dat, zie *om dat*.
omme lanc, tenslotte, 3887.
ommer = *emmer* = aldoor, steeds, 9750.
omminnen, haat, vijandschap; *met omminnen* = grimmig, verwoed, 2059, 2363.
omoede, genade, 3351, 3711, 4020.

omoet, zie *omoede*.

omtrent, in de omtrek van; *omtrent dat bedde* = rondom, aan alle kanten van het bed, 897; *omtrent die middel* = rondom zijn middel, 1415; *omtrent hem* = om hem heen, 2922; *omtrent hovet* = aan alle kanten aan zijn hoofd.
onbaren, nalaten, 2322, 3408; *dat ghijs niet ne sult onbaren* / *daer ic jou sende ghine sult varen* = dat ge niet zult nalaten te gaan naar de plaats waar ik u heen zend, 3379; *si wilden niet onbaren* / *sine daden .... varen* = ze wilden niet nalaten mee te doen gaan ...., 11037; + 2e nv.- obj. = missen, 6756.
onbaten, thare onbaten = tot hun nadeel, om hun ellende te vergroten, 9103.
onbederve, schade, nadeel, 6179.
onbeiden, wachten op (+ 2e nv.-obj.), 2158, 10732, zie ook *ontbeiden*.
onbeit, geb. wijs, wacht! 1765, 3776. Vgl. *ombeit*.
onberaden, zonder hulp of bijstand, aan zichzelf overgelaten, 471; besluiteloos, in onzekerheid, 5756; dol, van hun verstand beroofd, door het dolle heen, 6641.
onberen, nalaten (+ 2e nv.-obj.), 3808, 5146; *die vaert onberen* = afzien van de tocht, 2776; niet doen, nalaten, 6273 (hier vereist de zin een verl. tijd - *onberen* zou een sterke verl. t. kunnen zijn met overgang van a in e; maar *begeren* in 't volg. vs. is ook tegenw. tijd! dus hier wel tegenw. t. om het rijm!, zie ook 6276: *begherde*).
onberets, gebied. wijs v. *onberen* (+ 2e nv.-obj.) = laat het na, 3814.
onberne, dies ne staet mi tonberne = dat kan ik niet nalaten, 2783; *des slaeps ne staet mi niet tonberne* = ik kan niet nalaten te gaan slapen, 5143.
onbiden = *ontbiden* (+ 2e nv.-obj.) = talmen, een afwachtende houding aannemen, 96; opwachten, 2145.
onboren, volt. deelw. v. *on*(*t*)*beren* (+ 2e nv.-obj.) = nalaten, 4831; *des wighes onberen* = de strijd staken, nalaten, 2329; *wi hadden strijts onboren* = we zouden niet gevochten hebben, 10108.
onboot, zie *ontboot*.
oncont, onbekend, 2936, 4977, 4986, 10295.
ondaden, zelfst. naamw., wandaden, 3712.
ondaden, verl. tijd v. *on*(*t*)*doen* = opendeden, 6335; gingen open, 8833.
ondadich, snood, gewetenloos, 9882, 10588.
ondaen = *ontdaen* = geopend, open gedaan, 275, 435, 633, 2941, passim; 6318, zie *ontsloten;* ontredderd, in het ongeluk gestort, 5059; *wel ondaen* = breed uitgespreid (v.d. takken der linde), 5099. Vgl. *ondoen*.
ondaet, wandaad, boze daad, 6958.
ondanc, in de uitdr. *dies hebt ondanc* = daarvoor moogt ge gestraft worden, vervloekt moogt ge zijn!, 4813.
ondec(*k*)*t*, van bedekking beroofd, bloot gemaakt, 593; bloot, 832; ontbloot, 3698.
ondede, opende zich, 255; opende, 1096; ging open, 6078; ging op, 8402.
onder, drukt relatie van wederkerigheid uit; *onder hem beden* = onderling, 501; met elkaar, 1118; tezamen, 6107; *comen onder hem*

beden = elkaar ontmoeten - vechten met elkaar, 1945; *onder hen tween* = tezamen, met elkaar, 9107; *vergaderen onder hem tween* = op elkaar in stormen, 4217; *onder hem ende sine gheselle* = samen met zijn strijdmakker, 2237; *onder dode ende diere leven* = doden en overlevenden (gewonden) tezamen (waren er 300 die hij had verslagen), 6574.
ondergaven, verl. tijd v. *hem ondergeven* = op elkaar in slaan, 2216.
ondermoeten, elkaar naderen, ev.: te lijf gaen, 4434.
onderstaken, verl. tijd v. *ondersteken* = elkaar steken met lans, speer, 2056, 3855.
ondervenden, ontdekken, door onderzoek te weten komen, 880.
onder voren ende naer, voor en na, in de loop v.h. gevecht, 6482; vgl. de aant.
onderwint, die sijns onderwint = die zich zijn lot aantrekt, voor hem zorgt, 10112.
ondoen, opendoen, 6280, 9399; slachten, opensnijden om de ingewanden eruit te nemen, 8831.
ondoet, 3e ps. enkv. tegenw. t.v. *ondoen*, zie ald. - gebied. wijs, doe open!, 6203, 6331.
ongedaen, misvormd, wanstaltig, gruwelijk, 8869.
ongehier(*e*), huiveringwekkend, schrikaanjagend, 9130, 10658.
ongematen, onmatig, 10146.
ongespaert, onverwijld, 6857.
ongeval, tegenslag, 8308.
onghearent, ontk. volt. deelw. v. *ar*(*e*)*nen* = oogsten: zonder geoogst te hebben, fig.: onverrichterzake, 5008.
onghedouden, verbogen vorm v. *onghedoude* = afschuwelijk, ondraaglijk, 9099. Zie de aant.
onghehiere, onheilspellend, woest, onherbergzaam, 3675; verschrikkelijk, 9868. Vgl. *ongehiere*.
onghehoort, niet geacht, niet gezien, 5610.
onghemac, letsel, pijn 1376; *van allen onghemaken* = v. alle pijnen en verwondingen, 954. Zie verder *tonghemake*.
onghemake, met onghemake = op onaangename, onzachte, pijnlijke wijze, 342. Vergl. *onghemac*.
onghemaken, meerv. v. *onghemac*, zie ald.
onghenadich, niet goedgunstig gezind (+ 2e nv. *syns* = t.o.v. hem), 10378.
onghereet, onghereit, niet tot iem.'s beschikking; niet in het bereik, weg, zoek, 1225; onbereikbaar, 1230; *hets mi onghereit* = ik heb het niet tot mijn beschikking, 1512; onbereikbaar, niet gemakkelijk, 2890; niet gemakkelijk, niet mogelijk, 2924; niet voor gebruik geschikt, 5195.
ongheval, ongeluk, tegenspoed, noodlottige gebeurtenis, 1482, 3645, 3866, 6391; *tongeval* = het ongeluk, 7915.
onghevalle, 3e nv. v. *ongheval*, zie ald.
onghevouch, leed, onaangename omstandigheden, 8846.
onghingen, ontgingen, ontkwamen, 9287.
ongoede, te ongoede = tot nadeel, ongeluk, 7912.
onhout, onvriendelijk, vijandig, 9190.

onlanghe, niet lang, 3871, 4261, 4624.
onmaelgieren, beroven van maliën, kapot

slaan, 10607. Vgl. *ontmaelgierdi*.
onmaelgiert, deelw. v. *onmaelgieren:* beroofd van maliën, kapot, 10071.
onmate, overdaad, buitensporigheid, 944. (niet 'toren' zoals Mnl. Wb. III, 200 vertalen wil, vgl. Mnl. Wb. V, 820, waar *onmate* als 'onbillijke eis' is vertaald). Vgl. *hevet*.
onminnen, met onminnen = met haat, vijandschap, woedend, 4183; tegen onze zin, ongaarne, 6204; met vijandschap, onvriendelijk, 6258.
onnen, gunnen, toestaan, 11197.
onnere, schandelijke daad, 9983.
onsaken, (+ 2e nv.-obj.) weigeren, 7381.
onsede, onbehoorlijk en onrechtmatig gedrag, 1617.
onseghe, nederlaag, 2134.
onset (= *ontset*), getroffen, gekwetst, 4138; subst.: ontzet (v.e. belegerde vesting), 10425.
onsiene, gevaarlijk, hachelijk, 6995; afzichtelijk, gevaarlijk, hevig (van wonden), 10017.
onsochte, hard, moeilijk, bijzonder onaangenaam, 1490 (vgl. *leedic*, en voor 't hele zinsverband vgl. *ende*); *iem. onsochte doen* = pijn doen, 439; *onsochte te moede sijn* = in een verdrietige stemming zijn, 1391; verdriet doen, 3416; *hem soude sijn o. te moede* = hij zou het bijzonder onprettig vinden, het zou hem leed doen (nl. als hij dit hoorde, dat ge de poort zo in de steek gelaten hebt), 6224. Vgl. de aant.
onsprongen, wakker werden, 10311.
onstaen, weerstand bieden, doorstaan, 8230; ontkomen aan, 8692; heelhuids afkomen, 10579.
ontbaren = ontberen = zich onthouden van, ophouden met, staken, 180.
ontbeidi, als ge langer wacht, 6210.
ontbeiden, (+ 2e nv.-obj.) afwachten, 6576, 7037; wachten, 6983; opwachten, 10701; = *ontbiden* = beleven, 7479. Vgl. *onbeiden* en *onbiden*.
ontbeit, gebied. wijs, wacht een ogenblik, 5904.
ontbinden, 'uit de doekjes doen', tot in finesses verhalen, 6.
ontboet, ontboot, verleden tijd v. *ontbieden* = (toe)wensen, 2692, 6753, 8538.
ontcochte, verl. tijd v. *ontcopen* = afkopen, 1294.
ontcrachten, ontroven, ontweldigen, 8909.
ontdede, opende, 1693, 6044.
ontdrag(*h*)*en*, eig. wegdragen; m.a.w. weggaan zonder tol te betalen, 1575; volt. deelw., gered, er goed afgebracht, 4887.
ontfacht, eert hem ontfacht = eer zij er genoeg van hadden, 8331.
ontfaen, ontvangen, 683, 1594, 1597, 1642; in genade aannemen, vergeven, 4061.
ontfaert, tegenw. tijd v. *ontfaren*, zie ald.
ontfaren, ontgaan, ontsnappen, 85, 97, 179, 7338; hetz. in 253, waar niet duidelijk is of *de dach* of het schaakbord onderw. is. Vermoedelijk is het laatste het geval, zodat *dat* voornw. is; vert.: Nog nooit heb ik zo'n ellendige dag beleefd (als vandaag) wanneer me dat (schaakbord) ontsnapt; weggaan van, 2833, 2836.
ontfarmede, dies ontfarmede = daarmee had hij medelijden, 10079.

ontfarmelike, erbarmelijk, 5516, 8291, 10507.
ontfarmen, 1354; *ontfarmen* is onpers. gebr. zoals, normaal met de 4e nv. v.d. pers. en de 2e nv. v.d. zaak; vert.: waarmee onze Heer medelijden zou kunnen krijgen. Of is *ontfarmen* hier overg. bedoeld: zo hevig kermde dat levend wezen dat het de Heer tot medelijden zou kunnen wekken; opvallend is dan echter de 2e nv. *dies*.
ontfoer, verl. tijd v. ontfaren, zie ald.
ontgangen, ontgaan, ontkomen, 9176.
ontghelden, boeten voor iets, iets bezuren, 3789.
onthaelde(*n*), verl. tijd v. *onthalen*, zie ald.
onthalen, ontvangen (v.e. gast), gastvrij inhalen, 825, 3043, 7029; vijandelijk ontvangen, 6377; feestelijk inhalen (iron.), 8153.
ontherft, tegenw. tijd v. *ontherven*, zie ald.
ontherven, beroven (van bezit, land en erf), ruïneren, 1501, 8082; in 't verderf storten, 9006, 10457.
onthier ende, totdat, 771.
onthouden, bezet houden, verdedigen, 6664. (*ons* is daarbij 'poss. datief'); *ne conste hare onthouden niet* - neg. bijzin = zij kon niet nalaten te .... 9675.
ontknochte, verl. tijd v. *ontcnopen* = eig. ontknopen, losmaken, v.d.: uiteen doen vallen, 571.
ontleet, ontvoerd, 5229.
ontletste, maakte los, 9837.
ontliven, van het leven beroven, doden, 5639, 6016, 9985.
ontlivene, tontlivene = te doden, 10469.
ontmaelgierdi = ontmaelgierde hi, verl. tijd v. *ontmaelgieren* (zie ald.) = van maliën beroven, stuk slaan, 2079.
ontploec, verl. tijd v. *ontpluken* = opengaan, 3320, 7762.
ontploken, geopend, 6121.
ontplooc, zie *ontploec*.
ontrouwe, ontrouwe doen = zich gemeen gedragen tegenover iem., 8373.
ontsach, verl. tijd v. *ontsien* (wederk.) = bang zijn voor, 6419.
ontsat, verl. tijd v. *ontsitten* = (te paard zittend) ontkomen, 2383.
ontsciet, wakker werd, 9717.
ontseide, weigerde, 5914.
ontseiden, ontseiden .... vrede = zegden de vrede op, verklaarden de oorlog, 10443.
ontsien, geducht, 10698.
ontsloten, ontsloten ende ondaen, 6318. Dit kunnen achtergeplaatste deelwoorden zijn, dan is *twiket* object bij *ingaen*, vert.: waarom liet je hem het poortje binnengaan, terwijl dat openstond, of: het openstaande poortje binnengaan. Vgl. de aant.
ontspranc, 3e ps. enkv. verl. tijd v. *ontspringen* = wakker worden, ontwaken, 950, 5200; door een sprong ontkomen, 341.
ontstaen, ontkomen, ontgaan, ergens levend, heelhuids afkomen, 1820, 2278, 4281, 6398. - volt. deelw., ontkomen, gespaard gebleven, 4535.
ontstect, ontvlamt, 5819.

ontsteken, volt. deelw., ontstoken, vlam gevat, 4988.
ontstoet, stand hield, 9960.
ontvaren, zie *ontfaren*.
ontwant, verl. tijd v. *ontwinden* = uitschieten (v.d. speer), 2381.

ontwapenen, de wapenrusting uitdoen, 7774.
ontwe(*e*), in tweeën, doormidden, kapot, 1703, 4132, 4202, passim; *mids ontwe* = zie *mids; ontwe in de middewaert* = middendoor, 1280; *beter es camp dan hals ontwe* = beter een poging te wagen, dan zonder meer dood, 693; *mortelinghe ontween* = in kleine stukjes, verbrijzeld, 374.
ontween, zie *ontwee*.
ontwieken, ontwaakten, 11021.
onvergouden, niet vergolden, 4925.
onvervaerde, epitheton v. Wal., *die onvervaerde* = de stoutmoedige, 140, 2914.
onvrede, in dien onvrede = bij die twist, het vijandelijk samentreffen, 9887.
onvro, ic bems onvro = ik betreur het zeer, 4815.
onvroeder, sijns zins werden onvroeder = uitzinnig worden van smart, 10003.
onvroet, onwijs, onverstandig, 161; *onvroet van minen zinne* = krank-, uit-, waanzinnig, 3452, 3576, 4165.
onwaerde, smadelijk, 9811; *met onwaerde* = op smadelijke wijze, 9443.
onwaerdelike, minachtend, 8540.
onwerde, minachting, laatdunkendheid, 8542.
onwerden, verbogen vorm v. *onwerde*, zie ald.
onwijs, onbekend; *mi es onwijs* = ik weet het niet, 6891.
onwille, te minen onwille = tegen mijn zin, 5754.
openbare, een openbare wijf = een publieke vrouw?, 8555. Of, en wat waarschijnlijker is: knap, schoon, evenals in 10952 (zie *hopenbare*).
orcont, deelt mede, 11141.
orcussijn, oorkussen, hoofdkussen, 2634. Vgl. *cussijn*.
orde, verbogen vorm v. *ort*, zie ald.
ordineerde, de slagorde vormen, bevelen geven voor de strijd, regelen, uitrusten, 10451.
orlof, eig. toestemming om te vertrekken, 1928; vd. afscheid, 2610, 11044; *orlof gheven* = zeggen dat (ze) kunnen weggaan, 2660; *orlof nemen* = afscheid nemen (eig. verlof vragen om heen te mogen gaan, zoals de etiquette aan het hof vereist), 142, 2642, 3640, enz.
ors, paard, ros, 735, 1874, 1974, 2374, 2380, 3858, 4430, 8290, 8410, 8414, 8423, 10980; *tors* = het paard, 1657, 2398, 10805.
orse, meerv. v. *ors*, zie ald. (1874, 2374).
orse, verbogen vorm v. *ors*, zie ald. (2380).
orssen, meerv. v. *ors*, zie ald.
ort, punt v.d. speer, 403, 2166, 7246.
otrihierde, verl. tijd v. *otrihieren* = toestemming geven, erin bewilligen, 9091. In G. staat *octroyeerde*.
oude = houde; also oude als = zodra, 7916, 8849.
oudervader, grootvader, 5909.
over, hierna over menighen dach = lang hierna, 3861, 4274; *over zine knien* = op zijn knieën, 2744; *over sine bene* = op zijn benen, 6945. Vgl. *staen* (*over sine voete*)*; wi kennen over sulc van live* = we weten van onszelf dat we zo sterk zijn, dat ....., 6359; *over die tafle* = aan tafel, 7208; *over waerhede* = voor waar, als vaststaand, 216.

overdaet, schanddaad, onbetamelijke daad, 5528; *een overdaet vellen* = een eind maken aan een schandelijk gedrag, 2796.
over dwers, dwars over, 769 (vert.: hij reed snel het mooie weiland dwars door, *overdwers* is dus bijw. bep.).
over een, gemeenschappelijk, 6876.
overlanc, al lang, 8247, 8253.
overmoede, met overmoede = met trots, vermetel geweld, 2075.
overmoedich, trots, fier, 1564.
overmoedichede, aanmatigende trots, verwatenheid, 1619, 2402, 6696.
overmoedicheden, met overmoedicheden = trots, aanmatigend, 1560, 1975.
overmoet, zie *overmoedichede*.
over stoute, die over stoute = de zeer dappere (ridder), 10021.
over waer, voor zeker, naar waarheid, stellig, als volkomen zeker, 3035, 3448, 3558, passim.
oyte, ooit, 4571.

P

paddenwijs, als een pad, 10949.
paise, 3e nv. v. *pais*, zie *pays*.
palafroet, telganger, 9401.
pala(*i*)*s*, paleis, kasteel, 8502, 10300, 10969, 11056, 11065.
pant, leed, letsel, 3701; *pant doen* = letsel, pijn doen; narigheid bezorgen, 567. Vgl. 5876, 6519.
pape, geestelijke, priester, pastoor, 4895, 6966; *pape wyen* = tot priester wijden, 9788.
paradijs, 3075, 3554, 9377, 9558, 9626.
parc, ruimte die een krijger om zich heen weet vrij te houden, 8234; strijdperk, 8703.
paren, peren; *in gheve om u dreghen niet II paren* = ik geef geen zier om je dreigementen, 3806.
parlemente, in parlemente = in beroering, 8883.
partie, bende, troep, 8258, 8993.
passaedse, zie *passage*.
passage, doorwaadbare plaats, 3657, 3728; doorgang, toegangsweg, 1485, hier mogelijk een weg door het woud die beheerst wordt door een (roof)burcht, waar 'tol' geheven wordt, of toch ook: doorwaadbare plaats in rivier (dat er een rivier is blijkt uit 1557).
pautenier, vagebond, landloper, schelm, 8141, 9149.
pauwelgoene, zie *pauwelioene*.
pauwelioen, tent, 8764, 8819, 8830, 9057, 10335; verbogen vorm enkv. 8740, 8811, 10360, 10366; meerv. 10318, 10348.
pauwelioene, verbogen vorm v. *pauwelioen*, zie ald.
pavement, plaveisel, vloer, 7859, 7906.
pay(*e*)*ment*, loon, vergelding, 6219; beloning, betaling, 7918.
pays, vrede, 10299,10498; *doet jou te paise* = weest vergenoegd, 4690. Vgl. 10851, 10970.

pec, een pec = een stuk pik, 9727.
peinsen, denken om, 7319. Vgl. 274, 776, 1534, 1847, enz. t.m. 7784.
peinstren, grazen, 9635.
pellel, kleed, tapijt, 2628, 3083 (meerv.), 3092; dekkleed, 3313; kleed, omhulsel, 3318.
pellele, verbogen vorm v. *pellel*, zie ald.
penitencie, boetedoening, 3923.
penitentien, boete, 11193.
pensende, peinzend, 2886; vgl. *peinsen*.

persone, 9459.
persse, strijdgewoel, 10685.
persti, 3e ps. enkv. verl. tijd v. *persen* = in het nauw brengen, toetakelen, 5559.
peterijn, doopvader; *een mijn peterijn* = een van mijn doopvaders, 3242.
pijnde, zich inspande, 7824. Vgl. *pinen*.
pijnt, 2e ps. enkv. tegenw. tijd v. *pijnen* = moeite doen, zich inspannen, 1849, 2006, 4226; *ende pijnt altoos om minen scamp* = en die er altijd op uit is mij te beschimpen, 1833; vgl. *pinen* en *scamp*. In 1849 is *pijnt* imperatief.
piken, lansen, pieken, 8966, 10637.
pilare, pijler, zuil, 873.
pile, pijlen, 3850.
pine, moeite, inspanning, ellende, hachelijke en pijnlijke toestand, 272, 572, 690, 820, passim; lichamelijk lijden, 519; overlast, 1690, 7249, 7317; moeite, last, 2350 (m.a.w. hij was nog fris); *dat hem die pine al hadde ghedaen* = die hem al die moeite had bezorgd, 814; *in groter pine* = in grote moeite, 2934; in grote zorg, verlegenheid, 3664; *met pinen* = met moeite, 10748; W. *die met pinen levet* = die in hachelijk levensgevaar is; 540. Zie voor deel v. Vostaert nog: 7712, 7865, 8959, 9084, 9253, 10748, 11181.
pinen, verbogen vorm v. *pine*, zie ald.
pinen, w.w., zich inspannen, 6530, 10482. Vgl. *pijnt, pijnde* en *ghepijnt*.
pingeringhe, schildering, 7899.
pit, put, kuil, holte, 511, 565, 4910.
plach, verl. tijd v. *pleg*(*h*)*en*, zie ald.
pla(*i*)*nt*(*h*)*eit*, overvloed, 4627, 8046, 11005.
plasant, aangenaam, 10283.
pleg(*h*)*en*, *dies hi niet dicke ne plach* = wat hij niet dikwijls deed, 1555; *siere ziele plegen* = zorgen voor z'n zieleheil, 7336; *ridens plegen* = de tocht ondernemen, 8496; *plegen die doot* = sterven, 9242; *siere hulpe plegen* = hem helpen, 9336; *plach sijns* = zorgde voor hem, 10203; *nature pleghen* = z'n natuur volgen, 3879. Vgl. *plien*.
plein, vlakte, vlakke open ruimte, 295, 5100, 9631, 9941, 9470, 10681, 10876, 10917; 3e nv., 8558, 10585; meerv., 10435.
pleine, verbogen vorm v. *plein*, zie ald.
plien, plegen, doen; *alst pliet* = zoals het regel is, 3136; *tafelronde plien* = steekspel van man tegen man houden, 5337. Vgl. *pleghen*.
pliet, tegenw. t.v. *plien*, zie ald.
pogede, pogede om = het toelegde op, 7976.
pointe, te pointe = juist van pas, op de juiste plaats, manier; *te pointe* = op de juiste plaats, raak, 9822; *te pointe cout te pointe heel* = juist goed van temperatuur, 862; *te pointe warm* = hetz., 3132; *wel te pointe* = juist raak, 373; *in desen pointe* = in deze toestand, 5971.
poinsoene, dolk, 10478.
pongijs, gevecht, aanval, 10767. Vgl. *pungise*.
pon(*g*)(*i*)*oene, ponjoene, ponsoene*, vanen, wimpels (aan de speer), 10453, 10464, 10560, 10620, 10633.

poochti, poochti om uwen lachter = legde het aan om u te onteren, 5553; vgl. ook 7976; 10446.
po(*o*)*rte*, 435, 803, 1343, 1653, 1660, enz. t.m. 7660.

porprijs, gebied waar iem heer en meester is, veilige omheinde ruimte, 7848; vesting, 8431; omheinde ruimte, 8456; domein, kasteel, 10391.
porprise, zie *porprijs*.
porrede(*n*), verl. tijd v. *porren*, zie ald.
porren, vertrekken, zich op weg begeven, 8509, 9041; *si porreden van danen* = zij reden weg, vertrokken vandaar, 8519; *van henen porren* = hier vandaan gaan, 9279.
porsse, strijdgewoel, 8203, 10649; drang, geweld, 9804; *in zulker porssen* = in een zo hevig aandringende drom, 2449; *met groter porsse* = met grote druk, aandrang kracht, 2379; *uter porssen* = uit het strijdgewoel, gedrang, 6633; *die hem die meeste porsse dede* = die het meest op hem aandrong, hem het hevigst aanviel, 2164.
porssen, verbogen vorm v. *porsse*, zie ald.
porte, zie *po*(*o*)*rte*.
portier, poortwachter, 1652, 1664, 1667.
portkijn, 5109.
prant, verl. tijd v. *prenden* = nemen, 7275.
pra(*e*)*yeel*, (bloemen)tuin, lusthof, 3485, 3502, 5118, 5135, 5292, 5776; *uten prayele* = uit de lusthof, tuin, 6035.
prayele, zie *prayeel*.
prayerie, landouw, beemd, 10878, 11048.
precieuse, precieuse stenen = kostbare, edelstenen, 9908.
presenteren, aanbieden, 9423.
priemtijt, begin v.d. dag = 6 uur 's morgens, 6807.
prijs, eer; *prijs gewinnen* = eer behalen, 700. Vgl. 3435, 4275. Zie ook *prise*.
prime, de eerste gebedsure, 's morgens om 6 uur (prima hora), 1349.
prise, goet van prise = van goede naam, 2027; *ridder van prise* = voortreffelijke, beroemde ridder, 7863; *van dieren prise* = zeer kostbaar, 10349. Vgl. 4612, 6887, 7983, 8225, 8432, enz.
prisonier, gevangene, 9150, 9191.
prisen, 3165, 4299, 5761, 5801, 5805, 7070, 7071.
proeve, aanv. wijs, bewijze, tone, 7556. Zie *proeven*.
proeven, proberen, 750, 1616; bewijzen te zijn, kenbaar maken als, 10402; *proeven sijn gheval* = zijn geluk beproeven, 5793. Vgl. *prouven*.
proevene, verbogen vorm v.d. onbep. wijs v. *proeven*, zie ald.
proie, proy, 9055, 10671.
proper, keurig, mooi, 3516.
properlike, in eigen persoon, zelf, 8025.
prosent, om prosent bringen = om het als geschenk te brengen aan, 7351.
prosenteerde, bood aan, 11137.
prouaetse, zie *provaetse*.
proufdi, onderzoekt ge, 6354 (m.a.w. stelt ge ons op de proef, of we bang zijn). In 6768 *proufdi* = probeerde hij. Vgl. *prouven*.
prouven, beproeven, proberen, 4300; *zijn ghewin prouven* = z'n geluk beproeven, zijn voordeel zoeken, 2946. Vgl. *proeven*.
provaetse, dapperheid, ridderlijk gedrag, edele daad, 8173, 10491, 10642, 11192.
proy, zie *proie*.

pulver, tpulver = de as, 5571, 5668.

pume ghernaten, granaatappels, 3490.
pungise, 3e nv. v. *pungijs* = vijandelijke aanval, gevecht, 10703. Vgl. *pongijs*.
pure, zuiver, 7898.
pute, quade pute = gemene lichtekooi, 8945.
putertiere, nors, bars, kwaadaardig, hardvochtig, 3686, 9196.

Q

quader (*tijt*), *te quader tijt* = tot (mijn) ongeluk, 5540; *ter quader wile*, 8572, zie *wile*.
quade pute, zie *pute*.
quaetheit, slechtheid, zonde; zie *anschine* (3994); zie *avestaen* (4343).
quaetsten, ten quaetsten keren = zich toeleggen op het ergste, het schandelijkste.
qualijc, moeilijk, niet best, 3493, 4076.
qualike, moeilijk, alles behalve gemakkelijk, 679, 5127; er slecht aan toe, 7972.
quam(*e*), *quam hem* = viel hem te beurt, 8364; *up hem quam* = op hem afkwam, aanviel, 2357; *dat hi slapen quame* = dat hij kon gaan slapen, 2615.
quarele, zware, vierkantige pijlen, 10619.
quartieren, vierendelen, 10608.
quellen, gepijnigd, gekweld worden, (pijn, smarten) lijden, 4040, 4821, 5954.
quetsen, treffen, letsel toebrengen, 9760.
quintaenge, carousselboom, 10889.
quite, vrij, los, ontslagen, 5710, 9219, 9254; *quite laten* = van een verplichting ontslagen achten, 5669; *quite maken* + 2e nv. = bevrijden, verlossen, 3712; 5770, *quite wesen* = vrij van schuld, van verplichting, 3599, 6299; *quite worden van* = bevrijd worden van, 3548. Vgl. 5681, 5737, 5962.
quiten, inlossen, 3630; *quiten mine trouwe* = mijn belofte nakomen, 3409 (vgl. *quitic*); *quiten van zonden* = bevrijden, verlossen, kwijtschelden, 3953.
quitene, te quitene sine trouwe = zijn verplichtingen te voldoen, 3619.
quiti, (zo) zoudt ge (het zwaard en uw belofte) inlossen, 3596.
quitic, hier quitic mine trouwe = hiermee kom ik mijn belofte na, 4913; vgl. *quiten*.

R

rade, van dommen rade zijn = dwaas zijn, 1239; *ic was in herde dommen rade* = ik was erg dom, 5239; *met wel dullen rade* = dwaselijk, uit dwaze overwegingen, 10383; *met sinen rade* = opzettelijk, met voorbedachte rade, 1898; *bi uwen rade* = volgens uw advies, 4306; *bi haren rade* = volgens hun advies, 5369. Vgl. *wrochte* en *raet*.
raet, advies, 3958; *al haren raet* = overleggingen, voorzorgen, 7931; *so mach uwer zielen goet raet werden* = zo kan er voor uw ziel nog redding komen, 3935; *mire zielen raet werden* = uitkomst, redding voor mijn ziel komen, 3945; *hadde hijs raet* = als hij wist hoe hij dat doen moest, 2318; *hebt raet* = geb. wijs v. *raethebben* = helpen, 4022; *vonden si in haren raet* = besloten, 2258; *so mach uwes wesen raet* = zo kunt ge geholpen worden,

zo is er uitkomst voor u, 4317.
rasch, sterk, krachtig, 10090, 10283.
rastene, verb. vorm. v.d. onbep. wijs v. *rusten*, 9593.
rebben, ribben; *gaen an sine rebben*, 8578, vert.: iem. van ons tweeën zal er zeker aan gaan, gedood worden.
recken, wederk., zich uitstrekken, van pijn of doodskramp lang uit gaan liggen, 409.
reden, gereed maken tot de strijd, 6783.
reden, verl. tijd v. *riden*? of van *reden* = spreken, 9612. Het laatste lijkt me juist, gezien *van dese saken*. Deze plaats niet in Mnl. Wb.! (zeldzaam). Echter wijst *een verre stic* op *afstand*.
redene, uiteenzetting, verhaal, 21; *ter redenen comic weder toe* = op dit verhaal kom ik terug, 9510; *redene connen* = verstand hebben, 11198.
redenen, verbogen vorm v. *redene*, zie ald.
reedde, verl. tijd v. *reden* = *reiden* = *ghereiden*, zie ald.
reet, verl. tijd v. *riten* = scheuren, snijden, 10722.
reet, verl. tijd v. *riden* = rijden, 10726.
reetde, zie *reedde*.
reiden, zie *ghereiden*.
reket, rekedet; reket voort = haalde voor de dag, 3314.
rente, inkomsten, 8320.
respijt, uitstel, tijd, 1744, 1993, 6806, 8460; *sonder respijt* = zonder uitstel, 9505.
ribaud, rabauw, schurk, 8141, 9211.
riden, reizen; *comdi om riden* = zijt ge zo maar op reis, 1145.
ridene, de corts ridene = de koorts moge hem 'berijden', d.w.z. kwellen, 6164 (*riden* wordt gezegd v. boze geesten, ook van ziekten, beschouwd als plagen van boze geesten).
ries, dwaas, roekeloos, 5914, 6156, 6167, 6210, enz.
rigg(*h*)*e*, rug, 6493, 7033.
rike, epitheton van God, de machtige, 1326, 3602, 3626, enz.; machtig, aanzienlijk, rijk, 998, 1090, 1268, 2998; kostbaar, prachtig, 3564; *rike ende diere* = prachtig en kostbaar, 1105, 3552.
rikelijc, prachtig, kostbaar, 871.
riken, verbogen vorm v. *rike*, zie ald.
rive, snel, met ijver, 9520.
riveel, feestvreugde, dartelheid, 7988; vreugde, 9543, 9574; *met rivele* = met genoegen, vreugde, (8041, 8467), 8517, 10975; *met fellen rivele* = met boosaardig genoegen, 9044.
roc, onderkleed, 4605.
rochte, verl. tijd v. *roeken* = *rouken*, zie ald.
roede(*n*), stok, 1392; twijg, geselroede, 7970 (fig.: ze heeft voor zichzelf als het ware de twijg geplukt, waarmee ze gestraft zal worden).
roeket, zorg droeg om ...., 7236. Vgl. *rouken*.
roere, in roere = in beweging, in rep en roer, 5532.
roeren, bewegen, 10028.

ronside, rosside, paard, 1507, 1523, 3687, 4707, 10137, 10214, 10225; *trosside* = het paard, 9634.
rouc, zie *rouken*.
rouken (+ 2e nv.-obj.) zich bekommeren om, 6176, 6278, 6310, 8406; *mine rouc* = het kan me niet schelen, 11174.
rouwe, berouw, 3963; *rouwe driven* =

z'n nood klagen, z'n verdriet uiten, z'n lot bejammeren, 262.
rudderscepe, verb. vorm v. *rudderscap* = ridderdeugd, 1285; *met rudderscepe* (verzamelnaam) = met vele ridders, 1872.
rumedi, zie *rumen*.
rumeliic, ruimschoots, 7223.
rumen, verlaten, 1334, 10346, 10861; er vandoor gaan, 2504; *ruumden wech* = stoven weg, maakten dat ze weg kwamen, 2146; *tghereide rumen* = uit het zadel tuimelen, 2135, 4174; *rumedi den casteel* = verliet hij het kasteel, 9583.
ruste, verl. tijd v. *rusten*, zie ald.
rustem, ruste hem, zie *rusten*.
rusten, hem rusten (wederk.) = (uit)-rusten, 730, 1396, 3616, 6548; *hi ruste hem* = hij blies even uit, gunde zich even een rustpauze, 6328.
ruumde(*n*), verl. tijd v. *rumen*, zie ald.
ruumdi, ruumde hi, zie *rumen*.
rybaud, zie *ribaud*.

S

sadele, 3e nv. v. *sadel*, 2400 (naast *ghereide!*).
saelt, zal het, 5023.
saen, met spoed, 1844, 2121, enz.; *also saen als* zie *also* etc.
saghet, zegt, vertelt, 3433.
saisoene, jaargetijde, 9630.
sake(*n*), *bi wat saken* = om welke reden, 1115; *sonder sake* = zonder reden, oorzaak 1182.
sal, 3e ps. enkv. tegenw. t.v. *sullen* = moeten, verplicht zijn, 82; moeten, 1194, 1493.
sale, burcht, de woonplaats van de vorst in het versterkte kasteel, of: de grote burchtzaal, ridderzaal, 34.
samite, zijfluweel, 10561, 10994.
sanc, het gezang, 885.
saphier, donkerblauwe edelsteen, 890.
saracijnscen, zie *sarrasijn*.
sarrasijn, sarraceen, heiden, 5312; *van saracijnscen maerken* = van sarra-ceense makelij, 10992.
sat, ging zitten, 1535, 7241; *sat up* = sprong in 't zadel, 140, 706, 764, 1339, (vgl. *allene*); sprong op, 3768, 5063; *sat dranc* zie *dranc*.
saten, saten up = sprongen te paard, 6857.
sater up, zie *sat*.
scacht, speer, lans (eig. het hout v.d. speer), 401, 2194, 3856, 7078.
scachte, meerv. v. *scacht*, zie ald.
scaec, schaakspel, 48, 768, 1721, 1723.
scaep, schapen, 6444.
scaerde, verl. tijd v. *scaren* = in slagorde scharen, indelen v. gewapenden, 10451.
scaert, scheur, bres, 10640.
scake, 3e nv. v· *scaec*, zie ald.
scakers, rovers, 3991.

scalcheide, gemeenheid, 9885.
scamelhede, schaamtegevoel, 7861.
scamp, beschimping, smadelijke bejegening, 1459, 1833; oneer, 9001; *met scampe* = op een schandelijke wijze, 2710; *te scampe trecken* = als oneer aanrekenen, als een belediging opvatten, 1468. (vert.: waar (nl. in dit land) men het als een belediging van de (uitgedaagde ridder) opvat, of hij (de uitdagende seriant) moet zelf tot ridder geslagen zijn).
scanfelde, verl. tijd v. *scanfelen* = *scampelen* = zijwaarts uitschieten, 2092.
scarden, zelfst. nw., meerv., schreden, 9824. Vgl. 8710: *sijn hoeft* ·II· *screden verre of vliegen*.

scarlakijn, scharlaken, 980. Vgl. *greine*.
sceden, aflopen eindigen, 1946; scheiden, 6030, 6062.
sceen, verl. tijd v. *scinen* = blijken, 744, 2222.
scelden, kijven, twisten, 3790, 6297; *sonder scelden* = zonder praatjes te maken, 4145.
scemerde, schitterde, glansde, 7893, 10993.
scenden, letsel toebrengen, in het verderf storten, 8102, 8239; onteren, benadelen, 5489.
scene, zie *steken*.
scent, tegenw. tijd v. *scenden*, zie ald.
sceping(*h*)*e*(*n*), aanlegplaats voor schepen, 9481, 9528.
sceren, scherts, spot, 181, 1452, 1749; *in scerne* = voor de grap, 4790; *in sceren houden* = de spot drijven, 8570; (*hare*) *sceren maken* = de spot drijven, de gek steken, 223, 280.
scerne, verb. vorm v. *sceren*, zie ald.
scers, scheermes, 4958, 5004, 5044.
scerven, gedeelten, plukken (haar), 8854.
sciep, schepte, 9647; schiep, 6246 (eigenaardig met object *ghenaden:* God toonde genade, of: genade is een goddelijke eigenschap).
sciere, snel, met spoed, 260, 416, 628, 670, passim; spoedig, snel, 1314, 2084, 3304; snel, onmiddellijk, 257, 652, 6008; weldra, spoedig daarop, 1558; plotseling, onverwachts, ineens, 255; bet. in 843 onzeker, de normale ‘snel, spoedig’ enz. past nauwelijks - zelden: geheel en al, te enen male, waarvan in Mnl. Wb. slechts één vb. (onzeker), misschien hier?
sciet, scheidde, weg ging, 4782, 7347.
sciltknechte, schildknapen, dienaren van edelen huize, 2581.
scinen, blijken uit de gevolgen: opbreken, onaangename gevolgen hebben, 9885.
scite, die quade scite = die gemene slet, 9029.
scoe, schede v.e. zwaard, 629, 3295, 10001.
scoen, meerv., schoenen, 959, 2626, 2736.
scoenkine, al scoenkine = langzaam aan, kalm aan, op ..... gemak, 6107, 6329, 6549.
scoet, scoet .... an = ging snel (op hem) af, 9994; *scoet achter hem toe* = schoot van achteren op hem toe, 9153; *scoot up* = werd plotseling wakker, 9851.
scolakene, meerv. v. *scolaken* = tafellaken, 3129, 6120.
scone, zie *duer* (2603); *ene scone* (*aventure*) = een mooi verhaal, 4.
sconfelture, verwoed gevecht, 8216; slachting, 10559.
sconfelturen, verb. vorm v. *sconfelture*, zie ald.
sconfierden, ontstelden, 10526.
scoot, soe scoot in haer ansichte = ze sloeg hevig met haar handen in haar gezicht, 5510. Zie ook *scoet*.
scop, ghi hout u scop met mi = ge steekt de draak met mij, 1518.
score, scheur, spleet, 386, 634, (niet in rijm) 675.
scoren, scheuren, stuk rijten, 595, 5181, 10736.
scote, ter scote = klaar om te schieten, te werpen, of te steken, 7256.
scoten, scoten si an hem = schoten op hem af, vielen op hem aan, 7010.
scouden, verb. vorm v. *scout* = schuld; *bi ..... scouden* = door

.... schuld, 4284, 5363, 9360.
screden, zie *scarden*.
scroden, houwen en kerven met het zwaard, 6197.
scuere = score = scheur, spleet, 402, 403, (in rijm *score*! zie ook 408), 427 (hier in rijm), 468, 759.
scure, zie *scuere*.
scuren, verb. vorm v. *scure = scuere*, zie ald.
sect, zegt, 939; *dat sect mi der uwe ghenaden* = zeg mij dat uit goedgunstigheid, wees zo vriendelijk mij dat te zeggen, 3027.
sede, die quade zede, die quade sede = eig. de slechte gewoonte, vandaar: het onrechtmatig en op wrede wijze heffen van tol, 1689, 1864. Vgl. *zeden; quade zeden* zie *zeden*.
seebaren, de golven van de zee, 2877.
seekerhede, seekerhede doen = plechtige belofte van onderdanigheid doen, 4328.
seer, samengetrokken 2e nv., 's heren, 367.
seere, heviger, sterker, 7741, 8143.
seid, seidet = zei, 115. Vgl. *seit*, 117.
seinde, verl. tijd v. *seinen* = het teken des kruises maken (over iemand), zegenen, 141, 305, 2953, 3639, 4879, 6066, 6932; *seindem* = hetz. + voornw. obj., 707; *seindene*, idem, 10023.
seindem, seindene, zie *seinde*.
seindi = seinde hi, zie *seinde*.
seker, seker doen = iem. zeker stellen, zekerheid geven aan iem. betreffende een zaak, plechtig beloven, 3386; *seker ende wijs*, zie *wijs*.
selvre, verb,. vorm v. *selver* = zilver 7898.
sende, verl. tijd v. *senden* = zenden, 3225.
sendine, zond ge hem, 5416.
sere, 3e nv. v. *seer* = leed (lichamelijk en geestelijk), 9549; *met wel groten sere* = heftig verontwaardigd, 6378 (vgl. echter de aant.).
sere, harde sere = zeer spoedig, direct, 8879.
seriant, in Mnl. in allerlei betek., als: schildknaap, krijger, soldaat in verschillende rangen; adellijke jonkman, die nog niet tot ridder is geslagen, 1466; jonge ridder, 2256, 2269, 2439, 2472, 2518, 2577. Vanaf 8067 is de vorm: *serjant*, vgl. 9546, 9562, 10211, 10343, 10345, 10689, 11039, 11129.
serich, droevig, verdrietig, 9157, 10138.
sericheit, verdriet, 8330.
serichlike, zeer bedroefd, 9062.
serjant, zie *seriant*.
serjante, meerv., zie *seriant*.
serpent(*s*), draak, slang, 318, 325, 350, 354, 359, enz., 40 × tot vs. 761.
setten, zie *lope*.
set u in te kere, zie *kere*.
sewes, des sewes baren = de golven van de zee, 2922. Vgl. *seebaren*.
sgoons, zie *goons*.

si, si hondert = al stonden er honderd mannen om me heen, 297; *si hondert ende vive* = meer dan van honderdvijf van hen, 7352.
si, conj. van *sijn* = is, 4464.
side, ghinc an ene side = liep weg, 469.
side meer dat, sedert - omdat, 8275; aangezien, 1611.
siden, 3e nv. meerv. v. *side: in allen siden* = in alle richtingen, aan alle kanten = overal, 1083; *die siden entie huut* = de huid aan de zijden van het lichaam, 5184.

sident, nadien, naderhand, 448.
sider, sedert, sindsdien, 524, 1442, 1815, 1908, 4832; nadien, naderhand, later, 524.
sieden, koken, 560.
siglatoene, zie *singlatoene*.
sijt dat, als, 4096.
sille, drempel, 5753. Vgl. *zille*.
sin, helderheid van geest, 9 (vgl. *herte*); denkvermogen, verstand, geest, 11.
sin ende moet = hart en gemoed, verzwarende vorm, beide duiden het innerlijk aan; *verheughede hem* ('poss. datief') *sin ende moet* = hij werd zeer verheugd, 3864; *in allen sinne* = in alle opzichten, 2766; *na sinen sin*, zie *na; van allen sinne* = van alle kanten, 1078 (hier nog letterlijk? - versterkt door: *boven ende onder*, vert.: waar ge u ook maar bevindt of heen begeeft, d.w.z. overal; vgl. *in allen siden*, 1083).
sindale, verb. vorm v. *sindael* = fijn linnen, neteldoek, of zijdenstof, 2622, 10351, 10614, 10620; *cledren van sindale*, 2294, 3690.
sine minne, zie *minne*.
singlatoene, zijden stof, 10351, 10463.
singureuscelike, vorstelijk, 11001.
sire, zij er, 12 en passim.
slecht, vlak, effen, 1406.
sleet, verl. tijd v. *sliten* = uittrekken, 8311.
slicht, eenvoudig, 11188. Vgl. *slecht*.
slichte, verbogen vorm v. bijv. naamw. *slicht = slecht* = eig. effen, vlak - v.d. wenkbrauwen: in een zuivere lijn, fijngetekend, 1403.
slichts, rechtstreeks, 9707.
slives, zie *derven*.
slotele, sleutels, 1669; 1697; 1699; 9270, 9311; enkv. *slotel:* 9398.
slouch, of slouch = beroofde van (door ze te verslaan), 6841; *slouch ..... swike* = liet in de steek, 7164.
smal, klein, 2875, 4586.
smale, meisje, jonge vrouw, 7936, 7960. Vergl. M. de Vries in 'Proeve van Middelnederlandsche Taalzuivering', blz. 39-40.
smelt, tsmelt = metalen beslag, 3329.
smerten, pijn doen, 631.
smetten, een vlek krijgen; *die ghaerne smetten* = die licht een smet, vlek krijgen, die zeer kwetsbaar zijn, 5116.
snede, te hant van die snede = zo van de kleermaker, 4603.
snee, sneeuw, 3422, 5845.
sneven, sterven, sneuvelen, 10551.
snieme(*n*), snel, ijlings, 8205, 9964, 10250; spoedig, 9496.
snodel, domkop, 8910.
so, zoals, 2640; *so ic eerst mochte*, zie *mochte*.
sochte, zacht, 2635; zacht, voorzichtig 10019; zacht, gemakkelijk, 2181; op aangename wijze, 1515.
sochte, sochte die arde = tuimelde op de grond, 4174. Vgl. aant. en *souken*.
sochten, bijw., zacht, op voorzichtige, wijze, 7501.

sockierden, botsten op elkaar, 9803.
soe, pers. voornw., zij, 7, 775, 2727, 9304, passim.
soet, hoe soet gaet = hoe het ook gaat, 8120.
soete, soete knape = lieve jongeling, 3011, 3027.
soghedaen, zodanig, van een zodanige gezindheid of moed, 109.

solaes, troost, genoegen, genot, 7939.
sollen, sollen, heen en weer gooien, 4882. Vgl. *tsollen*, 4863.
som, sommige, 1011.
some, some seidsi = sommigen van hen zeiden, 1784; *some .... some* = de een ..... de ander, 2884, 3540.
somen, hem somen = sommigen van hen, 7019 (tegenover: *alle gader*).
somer, lastdier, pakpaard, 4705. Vgl. *zomer*.
sonde, so doedi sonde = dan doet ge verkeerd, 6178.
sonder, behalve, 4781, 8407, 8435, 10117.
sonder letten, zie *letten*.
sonderlinger, verbogen vorm v. *sonderling* = bijzonder, 6694.
sonder miden, zie *miden*.
sone, zie *suster sone. Sone* kan ook zijn adv. *so* + negatie *ne*, b.v. 5735, enz.
soot, als het, 2143.
sorcoet, wijd overkleed, 10997. Vgl. *surcoot*.
sorghen, ergens over in zorgen zitten, bevreesd zijn, 581.
soude, verl. tijd v. *sullen* = eig. moeten; in 536, verzwakt modaal en aspectisch hulpww., niet veel meer dan omschrijvend: dat hij het *ging* steken of slaan (Vgl. Mnl. Wb. VII, 2427), of is *dat* hypoth. = indien?
soudi, moest ge, 1581.
souken, die aerde souken = neervallen, 6309. Vgl. *sochte*.
soukene, verb. vorm v.d. onbep. wijs v. *souken* = aanvallen, 6515.
so waer so, overal waar, 717.
spade, laat, 6610, 10384; *te spade* = te laat, 10224; *spade ende vroe* = eig. laat en vroeg, hier: het hele verhaal door, 22.
spaert, tegenw. tijd, enkv., of gebied. wijs v. *sparen*, zie ald.
spane, spaanders, 5192.
spanghen, opstaande randen, 56.
sparen, talmen, dralen, 1846, 1861, 2845, 9705, 9924, 11028; zuinig zijn (nl. op zijn krachten), 211 (vgl. *als*); *niene spaert* = talm niet (gebied. wijs), 6509; *ghine hebt hier gheen langher sparen* = ge moet hier niet langer toeven, 4013; *sonder sparen* = onverwijld, 71, 1183, 1709, 2268, passim; zonder mankeren, ongetwijfeld, 3429; *als die niet en spaert* = zie *als*.
sparsen, uitspatten, 9231. Vgl. *spersen*.
specie, specerijen, 11007.
speilden, speelden; *sine speilden niet ter faelgen* = ze vochten niet uit gekheid, 3853.
spel, vreugde, blijdschap, vertier; *evel spel delen* = een slechte kans geven bij een strijd, een zeer ongelijke, gevaarlijke strijd doen aangaan, fig.: waar hij het zeer zwaar te verduren kreeg, 743. (Vgl. Mnl. Wb. op *delen*, II, 112); *mijn rouwe wert algader spel* = mijn droefheid verandert in blijdschap, 6026; *in spele* = voor de aardigheid, 4790; *met groten spele* = met groot, veel genoegen, vreugde, 1007, 1163, 5389, 9652; *in spele houden* = het als scherts bedoelen, 8574; *te quaden spele* = tot zijn nadeel, of: om hem lelijk te pakken te nemen, 9227; *te quaeden spele gaen* = slecht aflopen, 10785; *uten spele gaen* = slecht aflopen, 2082; *even spel* = een hachelijke (wed)-strijd (zie *evel*); 7018: zij zijn lelijk

te pas gekomen; *spel dreven*, zie *dreven;* der minnen spel = liefdesgemeenschap, 7945.
spelen, zie *wandelt*.
spersen, uiteenspatten, verstrooien, 8234.
spi, (uitroep v. minachting) foei! 5240, 6284, 8256, 8552.
spiede, verl. tijd v. *spien*, zie ald.
spien, loeren op, beogen, op iets uit zijn, 1459; er op toeleggen, streven naar, 1526; beogen, op iets uit zijn, 5240.
spien, verl. tijd v. *spannen; die crone spannen* = de kroon dragen, 11107.
spiet, enkv., tegenw. tijd, aant. wijs, v. *spien*, zie ald.
spoeden, spoeden bet = meer haast maken met, bespoedigen, 941; vgl. *bet*.
spoerslagedi, zie *sporslagedi*.
spoet, voorspoed, succes, geluk, 4352, 6973; *jeghen spoet*, zie *jeghen*.
spoetde, spoetde hem selven = spoedde, haastte zich, 9208.
sponden, meerv., opstaande planken v.e. ledikant of bed, 874.
sporeware, sperwer, 5348.
sporslagedi, gaf hij de sporen, sloeg hij met de sporen, 8605, 8607.
spraken, hem te spraken comen = met hem in gesprek komen, 5862.
spranc, verl. tijd v. *springen* = sprong, 709, 10572; sprong, opborrelde, 9624;
spranc te sticken ver die hant = brak af vlak voor zijn hand, 2382.
spranct, sprong het, 751, 3349.
sprewen, spreeuwen, 2128.
sproken, meerv. v. *sproke*, taal, woorden, 4256; *met hoghen sproken* = met hoogmoedige taal, 4272.
spronc, jeugd, (vroege) leeftijd; *upten selven spronc* = in dezelfde jeugdige leeftijd, 3590.
stac, stac up = stiet open, deed verder open, 6158.
stade, stade hebben + 2e nv.-obj. = de kans, de gelegenheid hebben, van pas komen, 1838, 2847, 6141.
staden, met staden = rustig, bedaard, 6245; *te staden* = tot hulp, ten dienste, 472; te hulp, 10584; in een gunstige gelegenheid, 6157; juist van pas, 6256; op het geschikte moment, 7200; *staen in / te staden* = helpen, 480, 5999, 6006, 10110; tot voordeel strekken, 166 (vgl. nog: te stade komen).
staen, (laten) staan = ophouden met, 912; *daer voren staen* = daar voor standhouden, 3339; *die mi staen te doene* = die ik mag doen, die mij passen, betamen, 3231; *staen in / te staden*, zie *staden; staen* (nl. *over uwe voete*), 1601, vert.: ge moet eerst naast mij op de begane grond staan; *ghi zult over uwe voete staen* = ge moet afstijgen van uw paard (nl. om te voet te vechten), 1598.
staer c, staerc ende diere = sterk en kostbaar, 3463 (of heeft *diere* hier een andere betekenis net als *dure* - hard, sterk?).
staet, staet + onbep. wijs, *al dit goet staet mi tonberne* = ik moet al dit goed weigeren, er afstand van doen, 4717; *staet in staden*, zie *staden*.
staf, stok, 9235, 9247.
stalin, stalin hoet = helm, 7280.
stallechten, stallichte, lange kaarsen, 4511, 4761.
standaert, voetstuk, 781.

standen, staan, 402.

stappans, direct, onmiddellijk, 6072, 7918, 8272, passim; op staande voet, 1756; met spoed, direct, 9073, 10341.
stapplen, poten onder het schaakbord, 55.
starke(*n*), *ene starke mile* = ruim een mijl, 3762; *sterke* (nl. stenen, rotsblokken), 673.
staven, zelfst. nw., knuppel, stokken, 8967.
staven, ww., *den eed staven* = de formule v.d. eed voorzeggen, 4332.
stede, plaats, 2602, 6043, 6077, enz.; *ter stede* = op die plaats, daar, 2401; *te dier stede* (v. tijd) = toen, op dat ogenblik, 7862; *te menigher stede* = op vele plaatsen, 2079; *stede hebben* + 2e nv. = ergens gelegenheid toe hebben, 6562.
steden, meerv. v. stede, zie ald.; 3e nv. meerv. v. *stat* = plaats, 1085.
steenroche, steenrots, 2873, 2928.
steet, staat; *steet te rudderscepe* = zoals het bij een ridder hoort, 1308; *sake die te segghene steet* = iets wat gezegd mag worden, 7113.
steit, steit toe, tegenw. t.v. *toe staen* = passen bij, behoren bij, 930. Vgl. *steet* en *leidemer*.
steke, ter steke = tot steken gereed, 2131, 2194.
steken, mine scene steken = mijn schenen bezeren (nl. vanwege het gloeiende water: vgl. in brand steken?), m.a.w. gekwetst worden van achteren - vgl. het verdere verband, 4999 (de hele context is spottende beeldspraak); *steken den breidel of* = de teugel afdoen, 5136; *steken buten* = naar buiten drijven, 6261.
stene, meerv. v. *steen* = schaakstuk, 58; vesting, kasteel, 3154.
stene, diere stene = edelstenen, 1016.
sterte, verbogen vorm v. staart, 425.
stevene, stem; *sinct sine stevene* = zingt z'n wijsje, 3537.
stic, poos, enige tijd, 1993, 2008, 5134, 6983, enz.; stuk, gedeelte, 2444, 3608; stuk, weggedeelte, 9613; *een lanc stic* = een lange poos, 8626.
sticken, stukken, 2197; *te sticken*, zie *spranc*.
stide, stijt, sterk, stevig, 10537; 10723 (vgl. *stranc*).
stijt, zie *stide*.
stile, 3e nv. enkv. v. *stijl* = paal, 1943.
stille, stille ende hopenbare = altijd, volkomen, in alle opzichten, 7842; *lude ende stille*, zie *lude*.
stoc, staf, 10054.
stoede, verl. tijd, aanvoeg. wijs, v. staan, 7911.
stoet, stond (alleen in rijm deze vorm) 1625, 2897, 2959, passim; *alsoot mi stoet* = zoals het mij er voor stond, 1807.
stonde, een onbepaalde tijd, enige tijd, 902.
stonden, in langhen stonden = in lange tijd, 817.
stont, tijd, ogenblik, 906; *ander stont* = op dat ogenblik, dan, 3583.
stont, het stont hem te doene = omdat hij (het) wel moest (doen), 1977.
stonts, stonts ju niet tonberne = als ge er u niet aan wildet onttrekken, 10102.
stope, kruik, kan, 1037, 1137 (meervoud!).
stopen, meerv. v. *stope*, zie ald.
storem, aanval, strijd; *doe rees daar die*

storem groot = toen zette daar een geweldige aanval in, 2432.
storme, te storme staen = in heftige ontroering zijn, 10930.
stout, dapper, 5784, 9954, 9989; *stouten* = dapperen, 8616.
stoutelike, dapper, onbevreesd, 188, 6071.
stouten, verbogen vorm v. *stout*, zie ald.
strale, pijlen, 10619.
stranc, sterk, krachtig, 10323 (v.e. leger); sterk, stevig, 10723 (v.e. speer; vgl. *stide*); hevig, geweldig, 10571 (v. slagen); 9164 (v. geklaag).
strate, geplaveide weg, 802, 2947, 2950.
strec, in der hellen strec = in de helse strik, in de hel, 9728.
stride, te stride = om strijd, in wedijver, 10919; *trocken hem uut te stride* = gingen hem in wedijver om de eerste te zijn, tegemoet, 11072.
stro, het overhandigen van een strotje is een rechtskundige rituele handeling, als bewijs dat degene die het strootje aanneemt en wegwerpt (of teruggeeft), afziet van het recht een misdaad te wreken, 4056.
struke, afgehouwen lichaamsdelen, 6524; 3^{e} nv. v. *struuc* = romp, 6588.
stuur, bars, nors, 7991.
subtijllijc, vernuftig, fijn bedacht, 7908.
subtileke, vernuftig, listig, 7992.
subtylen, scherpzinnig, sluw, 8011.
succo(*e*)*rs*, hulp, 10425, 10429.
succorssen, helpen, 9274.
sulc, menigeen, 2151, 6425, 10466; *het es oec sulc die mesdoet dies na berouwet* etc. = het is niet ongewoon dat degene die verkeerd handelt, daarover naderhand berouw heeft, maar dwaas is hij die een vos vertrouwt!, 5896; zodanig, 7349; *sulc ... sulc* = de een ... de ander, sommigen .... sommigen, 2137, 5847, 6520, 6484.
sulke, sommigen, 11103.
sulken, 4^{e} nv. v. *sulc*, zie ald.; *den sulken* = *sulc*, zie ald.; *met al sulken als* = met alles wat hij daar vond, 6745.
sulker, te sulker noot = met het oog op zulke gevaarlijke situaties, 10010.
sult, zult, tegenw. tijd v. *sullen* = behoren, verplicht zijn, 2302, 2303.
suptilen, bi suptilen treken = met sluwe listen, 7979.
surcoot, wijd overkleed, 979 (met pels gevoerd, vgl. *ermenien* in 981), 4605. Vgl. *sorcoet*.
swamt = *swam et* = zwom het, 728.
swancse = verl. tijd v. *swenken* + voornw., obj., zwaaien, slingeren, 9711.
swike, swike slaen + 3^{e} nv. v. pers. = in de steek laten, 7816. Vgl. 2218, 5494, 5690, 7164.

T

taetsen, spijkers, 9904.
tafelronde, steekspel van man tegen man, 5337.
taflen, meerv. v. *tafel, tafle* = tafelblad, 948.
tal, van al tal = van alle kanten, geheel en al, 7884.

tale, verhaal, 30, 10201; wat men zegt, bewoordingen, 94; *deser talen* = gepraat, praatjes, 194 (2e

nv. enkv. of meerv., afh. v. *ghenouch*); *die tale laten staen* = het gesprek staken, beëindigen, 1309, 5675; *die tale of laten* = het verhaal laten steken, 11135; *langher tale maken, der talen vele maken* = ergens nog verder, langer over spreken, 1140, 4394; *metter tale* = bij die woorden, terwijl *hij* dit zei, 950, hij = nl. de koning.
talen, verbogen vorm v. *tale*, zie ald.
tallen, tallen lede come = duur te staan komen, 3334.
talre eersten, zodra, 3222.
tameer, tamere, voor vandaag, deze dag, 8783, 8785, 10175; *ne tameer* = vandaag niet meer, 1984.
tangher, scherp, 8708, 9793; dun, scherp, 8662.
tangheren, verbogen vorm v. *tangher*, zie ald.
tansicht, zie *ansichte*.
tart, trad, 3354, 6065, 6068, 6232, passim; *tart naer* = kwam dichterbij, 6555.
tasseerde, verl. tijd v. *tasseren* = gemeen behandelen, 1250.
tasti = taste hi = raakte met de hand aan, vond met de hand, 527.
tclare, zie *clare*.
te blouwen, volt. deelw. v. *blouwen* = afranselen, (hevig) slaan, toetakelen, 4373, 4829, 9211, 9223, 9240. Vgl. *blouwen*.
te broken, volt. deelw. v. *breken:* kapot, in stukken, 605, 4115.
teerst, aanvankelijk, 4986.
teerst dat(*tene*), zodra, 1562, 2203, 2693, passim.
te gader, zie *gader*.
te ghemake, zie *ghemake*.
te gode gaen, zie *gode*.
telch, tak, 3509, 3511, 3514.
telde, vertelde, 8079.
telden, de telgang lopen, kalm rijden, 1516, 1546, 9690.
teldende, teldende paert = telganger, 9392, 10051.
teldic, vertelde ik, 1435.
telghe, takken, 5098.
telivereerdene, verl. tijd v. *telivereren*, zie ald., + voornw. obj.
telivereren, bevrijden, verlossen, 7879, 7884; loslaten, 10855.
telle, tegenw. t.v. *tellen*, zie ald.
tellen, vertellen, 159, 2795, 3433, 3860, enz.; *ic telle* = ik zeg, vertel, 9744.
tellende, zie *teldende*.
telt, tegenw. tijd v. *tellen*, zie ald.
telt, zelfst. nw., telgang, 4419, 4755; *al zinen telt riden* = in draf rijden, 225; *sinen telt riden* = kalm (op hem af) rijden, 10060; *haren vullen telt riden* = hetz., 8721.
te maten, zie *maten*.
temayert, verontrust u, 10417.
te moyert = te mayeert?, ‘door en door vermoeid’?, 9616. Een vreemde combinatie: *te moyeert van sweten*, men zou eerder verwachten iets als ‘doorweekt’. Elders in W. wel *temayert*, zie ald.
tempeest, stormaanval, 9945, 10714, 10752; storm, 9691; rumoer, 8160.
tempeeste, verbogen vorm v. *tempeest*, zie ald.

tempest, zie *tempeest*.
tenden, al tenden een = al maar door, achtereenvolgens, 453.
tenen, tenen (*male*) = te enen (male) = op zekere keer, 33.
tenegen = te enigen, 9619 = het was er zo woest, dat ze nergens een boom konden bereiken.
tenen, tergen, 8562.

ter cure, zie *cure*.
terre, terre waerf, zie *waerf*.
tert = tart = trad, 1204; liep snel op hen toe, 332; *tert vort* = trad naar voren, 5609.
tertdi, treedt ge, 6239.
ter ure, zie *ure*.
ter vaert, snel, met spoed, haastig, 312, 332, 1361, 2465, 6160, 8065; snel, onmiddellijk, 1536, 4132.
tes, totdat, 289, 7644.
tesen = te desen; te desen slaghe = met deze slag, 4180.
tetijt, op tijd, tijdig, 1859.
te waren, naar waarheid, 7248.
tgars, het gras, 10707; vgl. *ghers.*
tghehuuc, zie *ghehuuc*.
tghelof, zie *ghelof*.
tgherede, zie *gherede*.
tghereide, zie ghereide.
tghewat, zie *ghewat*.
tghuuc, zie *ghuuc*.
thant = te hant = aanstonds, onmiddellijk, 7863, 7886.
them, gebraad van tamme dieren (tegenover *venisoen*), 8784.
themen, betamen, geoorloofd zijn, 7740. Vgl. *ghetemen*.
tide, tuwen tide = op de tijd die ge hebt aangenomen, waarop uw tweekamp is bepaald, 1508.
tiden, gaan, zich begeven, 8505.
tien, te dien; tien stonden = op dat ogenblik, 505.
tileke, tilike, vroeg (in de morgen), 2671, 10842, 11027.
tinne, trans van de toren, 204.
tinte, verl. tijd v. *tinten*, zie ald.
tinten, peilen, 4978, 4984; onderzoeken van een wonde om diepte en graad na te gaan, sondéren (met sonde = peilstift, aftasten), 643.
tiser, het ijzer, de ijzeren punt, 5129.
tletten, talmen, 9492.
tlicteken, tlictekin, zie *licteken*.
tlijf, zie *lijf*.
tmeeste, zie *meeste*.
toe, vooruit; *vullike toe* = maak voort, 8104.
toe comen, hen waerre niet toe comen = het zou zover niet gekomen zijn, 9571.
toeslaende, toeslaende metten sporen = zijn paard de sporen gevende, 4125 (de hele uitdrukking gaat betekenen: onstuimig op iemand afrijden).
toget, zie *toghet*.
toghe, teug, 6764.
toghede, verl. tijd v. *toghen*, zie ald.
toghen, tonen, 3245, 5837, 6304, enz.; tegenw. tijd, 3309, 8591; verl. tijd, 3315; gebied. wijs, 3296; *toghede van sinen spele* = ieder van hen liet zien wat voor rare grappen ze plegen uit te halen, 4862.

toghet, tegenw. tijd of gebied. wijs v. *toghen*, zie ald.; = *toghedet*, verl. tijd v. *toghen*, zie ald.
tolne(*n*), (te betalen) belasting, tol, 1594, 1688, enz.; tolgeld, 1575, 1577.
tonbarne, tonberne, eig. te ontberen; na te laten, niet te doen, 4974; *dies ne staet mi/ons niet tonberne* = het past mij niet dit na te laten, 1070; dat kan ik niet nalaten, 5438; ik kan me daaraan niet onttrekken, 5870; wij mogen ons daaraan niet onttrekken, 5674; *het stonde ons wel tonberne* = het zou ons zeer aangenaam zijn (als we van uw boosaardige spot) verstoken bleven, 1750; *staets jou niet tonberne* = als ge het wilt, als ge het niet weigert, 5656; *stonde ju twaters niet*

tonberne = als ge geen bezwaar hebt te water te gaan, 9480.
tonghemake, in onprettige situatie of omstandigheden, er slecht aan toe, 273, 765, 961, 10220, passim; terneergeslagen, 303; droef te moede, 1292; in droeve omstandigheden, 1463.
tongheval, zie *ongheval*.
tongoede, verghinct hem tongoede = als het slecht met hem afliep, 154; *den hertoghe quam sere tongoede* = het had voor de hertog zeer nadelige gevolgen, 10734.
tonminnen, het verghinc W. tonminnen = tot zijn verdriet, 680; *oec saelt hem comen tonminnen* = het zal niet prettig voor hem aflopen, 6951.
tonneren, tot ..... schande, 1733; *het ware hem tonneren vergaen* = het zou tot zijn schande zijn afgelopen (d.w.z.: hij zou het onderspit gedolven hebben, als nl. het serpent vrij geweest was in zijn bewegingen), 535.
tonsculden, tot verontschuldiging; *dit haddi tonsculden ende teren* = dit had hij tot een eervolle verontschuldiging, 1907 (of: hiermee trachtte hij zich eervol te verontschuldigen?).
tontbeidene, af te wachten, 6279.
tontlivene, te doden, 10469.
toolne, toelne, tol, 1559, 1597, 1617, 7031 (ironisch); *felle toolne* = onrechtmatige tolheffing, 1486.
toomden, verl. tijd v. *toomen* = volgden twee aan twee achter Wal. en (koning Amoraen), een eerbewijs bij de ontvangst, 3066 (Zie Van Berkum, Over rom. en germ. lijkplechtigheden, Ts. XII, 77-79).
tor, toren van een kasteel, 2882.
torde, gebied. wijs, treed, 6047.
torden, verl. tijd v. *treden*, 7322; *torden bet an* = vielen des te feller aan, 6301; *torden hem an* = liepen op hem af, 6185; *torden mi an* = hetz. of: vielen op mij aan, 6271; *torden an metter vaert* = liepen snel (op hen) af, 7303; *torden uut* = traden naar buiten, 6091.
toren, verdriet, leed, smart, 66, 169, 601, 1178, passim; narigheid, ellende, 6316; *toren hebben* + 2e nv. obj. = over iets gemelijk, geprikkeld zijn, 1726; ergens spijt van hebben, 3815; verbitterd zijn, 9537; *wreken sinen toren* = vergelding zoeken voor aangedaan onrecht, 4126, 4249.
torken, wrijven, roskammen, schoonmaken v.e. paard, 749. Vgl. *torttene*.
torment, kwelling, pijniging, 7436, 7476, 7964, 8319.
tormente, 3e nv. enkv. v. *torment*, zie ald.
tormenten, meerv. v. *torment*, zie ald.
tornen, met tornen moede = in hevige verbolgenheid, 9956.
tornoy, gevecht, 10521; steekspel, 9082.
torrele, torentjes, 3462.
tors = te ors = te paard, 2206; overigens zie *ors*.
tortijsen, zie *tortijtse*.
tortijtse, toorts, fakkel, 1053, 2597, 2618, 4511, 4761, 8737.
tortijtsen, meerv. v. *tortijtse*, zie ald.
torttene, verl. tijd v. *torken* + voor-nw. obj. = wrijven, roskammen, 849. Zie *torken*.

tote, als voorz.: tot, naar, 7860.
tote dien dat, totdat, 10265.

toten, tot het; *toten ende* = tot aan het eind, 18.
toude, het oude, 325.
tpalais, zie *palais*.
tpulver, zie *pulver*.
trac, verl. tijd enkv. v. *trekken*, 331, 1607, 2058, 3868, 4852, 7321, 8853; trok (haar haren) uit, 4157; *hem trekken* = zich begeven, 396; *trac achter* = ontweek, weigerde toe te geven, 5554; ging achteruit, 7531; *traken achter* = trokken af, retireerden, 2450; *trac jeghen hem* = ging hem tegemoet, 11069 (in 11072 zonder *jeghen!* zie aant.); *voorttrekken* = naar voren komen, 112; *trac vor W.* = liep met vijandelijke bedoelingen af op W., 8223; *trac bet acht*, zie *acht*.
traen, druppel, een beetje (water), 3582, 3587.
trahinen, pijnigen, martelen, 9083.
traken, verl. tijd meerv. v. *trekken*, zie *trac*.
treckens, si treckens achter = ze komen het niet na, 5899. Vgl. *trecs* en *trac*.
trecs, trecs achter, 1e ps. enkv. v. *achtertrecken* + 2e nv.-obj. = eig. zich van iets terugtrekken, vd.: iets van de hand wijzen, weigeren, 5658 (of hier: een belofte niet gestand doen?). Vgl. *trac*.
trecten, zwakke verl. tijd v. *trekken*, 1612.
tregen, verdrieten, 8938.
treken, listen, streken, 4231, 5278 (2e nv. afh. v. *vele*), 5436.
trensoen (afgebroken) stuk v.d. schacht v.d. speer, 412, 439, 492, 538, 5128.
trensoene, verbogen vorm v. *trensoen*, zie ald.
trocken, trocken achter = trokken zich terug, weigerden (het te doen), 5603; vluchtten, 6325. Vgl. *trac*.
troest, hoop, vertrouwen, 5866, 8133, 8276; hulp, 5968; *bi den troeste van W.* = op bemoedigende aansporing van W., 10436. Voor 9110 zie *ne ware*.
troeste, sprak moed in, bemoedigde, 7318, 10509.
troeste, verbogen vorm v. *troest*, zie ald.
troestre, helper, steun, 8343; beschermer, 10794.
trone, hemel, 8, 90, 5727, enz.; hetz., 3e nv., 2861, 8522; *onder den / 's hemels trone* = op aarde, 3081, 10912; *van den trone* = van de hemel, 2684, 4436.
troost, zie *troest*.
trop, troep, zwerm, 2128; troep, kudde, 6444.
troppen, te hoop lopen, 10353.
trosside, zie *rosside*.
trouwe(*n*), *bi* (*mire*) *trouwe*(*n*) = voorzeker, waarachtig, 2557, 2566, 2748; *met trouwen* = waarachtig, 8026; *up trouwe* = op een wijze die overeenstemt met de verplichtingen v.e. ridder, 5909.
tsinen = *te sinen* = tot zijn, 163.
tsmelt, zie *smelt*.
tsollen, sollen, heen en weer gooien, 4863. Vgl. *sollen*, 4882.
tumede, verl. tijd v. *tumen*, zie ald.
tumen, tuimelde, (om)vallen, 2492, 3887, 6646, 7067; tuimelen, storten, 2380; *over hals tumen* = hals over kop neerstorten, 2152.
tuselde, duizelde, 2199.
tvier, zie *vier*.

twalsche, zie *walsche*.
twaren, te recht, 6292 (vert.: al ben je nu deze ene poort binnen gekomen,

ten onrechte beroem je je er op, dat je ook de andere poorten zult veroveren).
twe(*e*)*de*(*e*)*l*, tweederde, 7179, 7218.
twi, waarom, 1117, 4646, 5819, passim; *waaromme twi*, 4463, vgl. de aant.; *twi dat* = waarom, 10376.
twier, verbogen vorm v. *twee*, 362; *hare twier* = hun beider, 3856.
twiet, hem twiet van .... = hij twijfelt over, is in het onzekere over, 5212.
twiket, zie *wiket*.
twine, waarom niet 195, 2704, 5254, 9201.
twint, kleinigheid; *een twint niet, niet een twint* = helemaal of hoegenaamd niet(s), geen greintje, 850, 1386, 5222, 9705; 10111; zie *aerch*.
tyen, beschuldigen, aantijgen, 5583, 5813, 8897.
tyet, tegenw. t., enkv., v. *tyen*, zie ald.
tyrant, woesteling, wreedaard, 9981.

U

up, up hovescheit = met een beroep op uw wellevendheid, 28; *up doget* = in de verwachting dat ik ze volgens ridderplicht zou voeren, 5911; *up ene riviere* = aan de oever van een rivier, 6102; *up die fonteine* = bij, aan de kant van de bron, 9641, 9661; *up ende nedere* = van alle kanten (steken), 2110; *up uwe hoghe tale* = over uw sterke, hooghartige woorden, 6313.
up dat, voorz. bep., daarom, met die bedoeling, 459; op die voorwaarde, belofte, eed, 4349. - voegw., indien, op voorwaarde dat, 4351, 10197.
up genomen, omhoog geholpen, 10748.
up heven, volt. deelw. v. *up heffen* = aanvatten, beginnen, 4.
up hilden, verl. tijd v. wederk. *up houden* = zich inhouden, zich bedwingen, 9657.
up laghen, verl. tijd v. *up liggen* = te lijf gaan, 8991.
up sitten, te paard stijgen, 71, 1183.
uptie wile, op dat ogenblik, toen 51, 3761.
upwaert, recht vooruit, 5000. Zie *viel*.
ure(*n*), *in corter ure* = in korte tijd, 8138; binnenkort, weldra, 8793; *in corten uren* = spoedig, binnenkort, 8035; *ter ure* = toen, 4727.
usaedse, ‘usage’, eig. gewoonte; vd.: door gewoonte verkregen of toegeëigend recht; *felle usaedse* = onrechtmatige tolheffing, 1486.
uten kere, buiten zichzelf, uitzinnig, 6154; hetz., van woede, 9808; *warp hem uten kere* = maakte zich woedend, 9209; van streek, bedwelmd, in zwijm, 8194.
uterlijc, prachtig, schitterend, schoon, 10989, 11143.
uter were, met onweerstaanbare kracht, 9210.
uut comen, zie *comen*.
uut ende uut, geheel en al, 3421.
uutghestreken, naar buiten gegaan, 9340.
uut ghewrocht, zie *ghewrocht*.
uut vercoren, voortreffelijk, uitgelezen 7240.

V

vacht, verl. tijd, enkv. v. *vechten*, 2440, 6315, 8337, 10190.

vaders, te hars vader = naar haar vaders burcht, 4683.

vaecte, hem vaecte = hij had slaap, 4638, 5139. Vgl. *vaken*.
vaeliant, dapper, 9647.
vaen, vangen, 1755, 2106, 2331, enz.; proberen te vangen, er naar grijpen, 221; woordschikking in 5590: *hi hiet mi* (4e nv.) *zine rudders* (3e nv.) *vaen; ten etene vaen* = beginnen te eten, 2553.
vaer, vrees, 704, 2041, 5230, 6066, passim; *sonder vaer* = onbevreesd, 5307, 6003; *sonder varen* = hetz., 2436; *dies sijt sonder vaer* = wees onbezorgd reken er vast op, 5267; *gaf haer ghenen vaer* = maakte haar onbezorgd, nam alle vrees weg, 9682.
vaerde, hare vaerde = bijw., 2e nv., huns weegs, 4880; *liep zire vaerde* = ging zijns weegs, liep weg, 2398; *voer zire vaerde* = ging zijns weegs, reed weg, 1341; *laten lopen siere vaerde* = vrij laten gaan, 8422; *ghingen harre varde* = gingen huns weegs, 8439.
vaerdelike, snel, met spoed, 6348.
vaerne, te vaerne = te gaan, 389; te handelen, 5633.
vaert, tegenw. tijd, enkv. v. *varen* = gaan, 212 enz. Zie *varen*.
vaert, metter vaert = snel, met spoed, 187, 349, 569, 1888, enz.; zie *ter vaert*.
vaeruden, werden gekleurd, 10621.
vaget = *vagedet* = veegde het (schoon), 6127.
vake, 3e nv. v. *vaec* = slaap, 341.
vakede, verl. tijd v. *vaken*, zie ald.
vaken, onpers. w.w. + 3e nv. v.d. persoon, slaperig worden, 7752, 9663, 9671. Vgl. *vaecte*.
valande, duivelin, feeks, 8945.
valeyde, vallei, dal, 227, 2852.
valeie, zie *valeyde*, 10121.
vallen, uitvallen, gebeuren, 6124.
valschelike, op gemene wijze, 2067.
valu, vaal, grauw, 8869.
van, in: *van desen daghe* = vandaag, deze hele dag, 947 (*Van* duidt dus aan een tijdstip van ruime omvang, waarbinnen zich het gebeuren afspeelt (vgl. vanmorgen, vanmiddag, etc.), dit vb. niet in Mnl. Wb.); *van wonden ende van bloede* = tengevolge van bloedige wonden, 725; *gheware werden van* zie *gheware*.
vande, aanvoeg. wijs v. *vanden; vande* + onbep. wijs = aansporing, omschr. v.d. gebied. wijs; *hi vande toegaen* = hij moge er op los gaan, 5613; *vande minen lachter wreken* = (hij) moge de mij aangedane smaad wreken, 5617. Vgl. *vant*.
vanden, aanvallen, 9818, 9921; *vanden proeven mijn gheval* = mijn geluk gaan beproeven, 5020.
vandic, vond ik, 9943, 10040.
vane, vaan, banier, 3683.
vant, verl. tijd, enkv. v. *vinden*, 625, 2344, 2471, 10192, 10363; bevinden, 6930; *vinden in zijn ghedochte* = er in zijn geest klaar mee komen, het uitprakkizeren, zich er een volledige voorstelling van vormen, 25. In de volgende versregel is *dat* = opdat of zodat (nl. zódat hij het hele verhaal voltooide - of: opdat hij het geheel zou kunnen voltooien).

vant, gebied. wijs v. *vanden; vant* + onbep. wijs = omschr. v.d. gebied. wijs, b.v. *vant jou verweren* = ga je verweren, 2185; zo 2758, 4024, 4243 en passim; overg. n.d.

rechtstreekse gebied. wijs in 1527, 1530; tegenwoordige tijd v. *vanden* ('praes. hist.') = beproeven, proberen, 5078; *vant ghederen*, zie *ghederen*.
varde, zie *vaerde*.
varden, zire varden varen = zijns weegs rijden, wegrijden, 4422. Vgl. *vaerde*.
vare, verbogen vorm v. *vaer*, zie ald.; *in den vare* = in het gevaar, of: in vrees? 10509; *sonder varen*, zie *vaer*.
varen, zie *vare*.
varen, w.w., gaan, 1433, 3729, 5993, enz.; gaan, rijden, 72, 78, 195, 1891, enz.; *varen soeken* = gaan zoeken, 1265, 4483; *ne weten hoe van rouwen varen* = ze moeten doen, 2832.
varinc, varinghe, spoedig, 1095, 1973, 6975, 9134 (in G. staat *sniemen!*), 11036.
varre, ver, 9154.
vart = *vaert* = tocht, 8472.
varuden, kleurden, 10707. Vgl. *vaeruden*.
vast, 3e ps. enkv. tegenw. tijd v. *vasten*, 946 (humor. gebr.: dat hij nog niets heeft gegeten).
vast(*e*), snel, 368, 769, 8417, 8738; snel, met grote vurigheid, 4125; snel, met grote kracht en vaardigheid, herhaaldelijk, 6187; snel, zonder onderbreking, 6202; snel, stevig, 2845; almaar, 1392; voortdurend, 10736; duurzaam, 2047; al maar door en hevig, 6615; almaar, herhaaldelijk, of met sterke aandrang, 6509; hevig, met sterke aandrang, 6197; met grote nadruk, 6266; hevig, 4852; flink, stevig, met ijver, 849; stevig, 4971; *vaste metter spoet* = verzwar. uitdr., met spoed, snel, 7839; *nam .... vaste* = greep vast, 359; *van desen hebbic vasten vrede* = lett.: van deze heb ik een duurzame vrede, d.w.z.: deze zal me niet meer bekampen, 4177; *te vaster no te sochter oec* = niet vlugger en niet langzamer, 9751.
vasten, vaster, verb. vorm v. *vast*, zie ald.
vedren, veren, 10465.
veerscat, geld voor de overtocht, veergeld, 9508.
veeten, vijandig behandelen, twisten met iem., 8908.
veghe, de dood nabij, ten dode opgeschreven; *die veghe es, hi moet ter mouden:* wie ten dode gedoemd is, kan niet ontkomen, 3876 (eig.: moet in het stof vallen, sneuvelen). Vgl. *moude*.
veinster, venster, 48, 174, 207, 234, 1097, 1168, 1711, 2052, 6785, 7362.
veinstren, zie *doren*.
vel(*len*), viel(en), 3859, 9968, 10789.
vellen, een einde maken aan, 1617 (hier met abstr. obj.).
venden, vinden, 2866.
venisoen(*e*), wildbraad, 8784, 8812, 8820.
vennen, vinnen, 5352.
verbaerde, verl. tijd v. *verbaren* = opkomen (v.d. zon), 1350; zich vertonen, 8522.
verbaert, volt. deelw. v. *verbaren*, voor mij op komen dagen, mij ten deel gevallen, 9251.
verbarnen, verbernen, zie ald.
verbernde, verl. tijd v. *verbernen*, zie ald.

verberndt = *verbernt*, zie ald.
verbernen, verbranden, 465, 4990, 5029, 5085, 5569, 9781.

verbernt, volt. deelw. v. *verbernen*, zie ald.
verblaect, verzengt, 4990.
verbloden, hem verbloden (wederk.) = bang worden, 6198; *in laets mi niet verbloden* = ik laat me geen angst aanjagen, 9990.
verbolgelike, toornig, 7336.
verbolghenlike, vertoornd, 1997.
verborghen, beschermen, 9376.
verboude, dies verboude hem die wigant = daartoe verstoutte zich de held, 8975.
verboudene, te verbondene = moed te geven, aan te vuren, 2340.
verboudi = verboude hi = gaf hij moed, 10510.
verbrawen, verroeren; oorspr. wordt *verbra*(*u*)*wen* gezegd van de oogleden (wenkbrauw), in 513 ongetwijfeld in verruimde betekenis: geen lid verroeren, vgl. Mnl. Wb.
verbreidelt, de toom beter in orde gemaakt, 3746.
verbreken (wederk., + *dat*-zin) zich ergens toe zetten, besluiten iets te doen, zichzelf ertoe overhalen iets te doen, 5618; *verbreken tenen vos* = veranderen in een vos, 5698.
verbuert, tlijf verbuert = (ge hebt) uw leven verspeeld, 5892.
verchiert, versierd, 7896.
vercoren, uitgekozen, nl. om aan te vallen, tot doelwit gekozen, 366, 2341; *hevet vercoren die riviere* ('perf. historicum') = eig. koos de rivier, d.w.z.: ging op de rivier af, 708; *W. hevet die strate vercoren diene toter porten brochte* = W. sloeg de weg naar de poort in, 802.
vercout, koud geworden, 8827.
verdarf, te loorging, 5332. Zie *verderven*.
verde, vrede, 4180.
verde, aanvoeg. wijs v. *verden* = verre houden van, beschermen tegen, 148, 9549; vrijwaren, 1883; vrijhouden of verre houden van of vrijwaren, hoeden voor (?), 237; gebied, wijs v. *verden* = vrijwaren, 2826.
verdect, bedekt, 1872; hetz., nl. met hun wapenrustingen, 6863.
verderven, doden, vernietigen, 8245, 8299; te gronde gaan, 284.
verdocht, ic wart verdocht = het kwam in mijn gedachten, 2288.
verdochte, verl. tijd v. *verdunken*, onpers, met 3^{e} nv. v. pers. en 2^{e} nv.-obj., = medelijden inboezemen; *hem verdochte so mire noot* = hij had zo'n medelijden met mijn benarde toestand, 1794; *dat hem danne mijns verdochte* = dat het hem dan medelijden voor mij inboezemde, 4298; op wie dat geen prettige indruk maakte, of: bij wie dat medelijden opwekte, 1399; *dies verdochte* = die het heel onaangenaam vond, 1423 (in Mnl. Wb., VIII, 1680 wil men lezen: *diens verdochte*).
verdoren, bespotten, honen, 8144.
verdort, van de wijs gebracht, 9700.
verdorven, omgekomen, 9101.
verdrach, sonder verdrach = zonder pardon, 9060.
verdraghen, optillen, opheffen (v.h. zwaard), 1622, 2483, 7277, 7290, 9861; zwaaien, omhoog heffen (v.h. zwaard), 2087; zwaaien (v.h. zwaard), 4170, 4201, 4258; op en neer bewegen (v. blaasbalgen), 3529. In 3250 kan het

ook ‘opheffen’ betekenen, dan wel ‘sparen’, zie de aant. op 1282.
verdrouchi, zie *verdraghen*.
verdrouch(*t*), verl. tijd enkv. v. *verdraghen*, zie ald. (+ voornw. obj. (het zwaard)).
verdroughen, verl. tijd meerv. v. *verdraghen*, zie ald.
verdwijnt, verkwijnt, 5622.
vererren, boos maken, prikkelen, 9145; boos worden, 9199.
vererret, gramstorig, 3696; boos, verontwaardigd, 5223.
vereschen, te weten komen, 9474.
vergaderden, verl. tijd v. *vergaderen* = bijeenkomen, spec.: als strijdende vijandige partijen, 2334; op elkaar instormen, 4216. Vgl. *onder hem tween*.
vergaen, verlopen, 2050; *bedi het es also vergaen* = want het is zó verlopen, dat ... 4036.
vergier(*e*), lusthof, tuin met bomen, boomgaard, 3483, 5292, 5776, 10308.
vergorde, verl. tijd v. *vergorden* = de riemen beter aangorden, aantrekken, 4971.
vergouden, vergolden, 4556, 5662.
verheent, door huivering bevangen, 9701. Vgl. *verhenen*.
verheeste, vernam, 10886. Vgl. *vereschen*.
verheffen, heftige aanval, 9905.
verhenen, bang zijn, 10150.
verheven, volt. deelw. v. *verheffen* = opheffen, omhoog brengen, 2073.
verhogedem = *verhogede hem*, zie *verhoghen*.
verhog(*h*)*en*, verheugen, 4490, 9604; zich verheugen, 4372; *verhoghedem dat herte* = lett.: verblijdde zich zijn hart, d.w.z.: werd hij verheugd in zijn hart, 6097.
verhog(*h*)*et*, verheugd, 2473, 7328.
verholichede, verborgenheden, geheimenissen, 4775.
verhorde, verl. tijd v. *verhoren* (*ver*- is ‘perfectief’) = horen, vernemen, bemerken, 88, 963, 1360.
verjan, verl. tijd v. *verjonnen* = misgunnen, 2178.
verkeerde, veranderde, ging over in een andere gedaante, 10929, 10949.
verkindijt, verkindijt metten ringhen = herkende hij het aan de twee ringen, 4223.
verladen, in het nauw gebracht, 8690; hetz., in zeer zware omstandigheden, 6818; hetz., overlast aangedaan, 10326; in nood, in de knel, 10583.
verlanghe, verlanghe ju niet = wees niet ongeduldig, 9511.
verlaysiert, volt. deelw. v. *verlaysieren* = de vrije teugel geven; *hi brochte weder verlaysiert zijn paert* = hij liet z'n paard in galop terug rijden, 4187.
verledichde, verl. tijd v. *verledichen*, zie ald.
verledichen, bevrijden, verlossen, 3715, 3835.
verledicht, gebied. wijs v. *verledichen*, zie ald.
verlet, volt. deelw. v. *verletten* = ophouden, 2709; *hem dochte dat hi was verlet* = hij dacht al dat hij te laat kwam, 4137.
verlichte, verled, tijd v. *verlichten*, intrans. = schitteren, glanzen, helder zijn, 2602; (wederk.) *hare verlichten* = gaan schijnen, 6779.
verlies, schade, nadeel, verderf, 10370.

verliest, heeft voor niets gedaan, 11183.
verloos, verl. tijd v. *verliezen*, 449, 1439, 1442; verloor hij (nl. uit het gezicht), 4771.
vermaect, zijn wonden verzorgd, 10113.
vermaent, (+ 2e nv.-obj.) denk (aan mij), 9939.
vermaledijt, vervloekt, 4811.
vermane, vermanen, herinneren aan (+ 2e nv.-obj.), 7195, 9553; bezwerend oproepen, ontbieden, 4089; met ernst de kwestie opwerpen, 8510.
vermarret, opgehouden, 1991.
vermat, verl. tijd v. *vermeten* (+ 2e nv.-obj.) = durven ondernemen, 1727.
vermenicht, overvleugeld, overtroffen in aantal, 10432.
vermetelede, 8644, zie aant.
vermiden, vermijden, nalaten, 4980; ontwijken, 10742; *dat ics soude vermiden dor jou inne soude die j· slaen* = dat ik terwille van jou zou nalaten de j· te slaan, 3796.
vermoyt, vermoeid, 9621, 10297.
vernam, verl. tijd v. *vernemen* = zien, waarnemen, 635.
verneye, ramp, onheil, 5055. Vgl. vernoy.
verneyen (= *vernooyen*) verdrieten, 282.
vernieude, vernieude sijn seer = die opnieuw droevig werd, 9199.
vernoie, zie *vernoy*.
vernomen, volt. deelw. v. *vernemen* = opmerken, zien, 4118 (object is vs. 4120: hij zag dat hij (Wal.) zich dekte met het schild, d.w.z. de afweerhouding aannam).
vernoy, verdriet, hartzeer, 4560, 5623, 8395, 9056; verdriet, leed, onheil, 5671, 10083; verdriet, moeite, narigheid, 7012.
veronnen (2e nv.-obj.) iem. een verwijt maken van, kwalijk nemen, 6228.
verporde, verporde hem = bewoog zich, 10020.
verrechten (wederk.) *hem verrechten* = voor zijn rechten opkomen, zich recht verschaffen, zich verdedigen, 2032; zich wreken, zich recht verschaffen, ook: zich verweren, 6531.
versach, verl. tijd v. *versien*, zie ald.
versagede, laffe, bange, 8171.
versag(*h*)*en*, bang worden, 2448; bang maken, 5790, 6365, 6538, 6565.
versag(*h*)*et*, bang, versaagd, bevreesd, 2909, 6354, 8251; volt. deelw. v. *versag*(*h*)*en*, zie ald.
versceden, uit dit leven scheiden, overlijden, 5827; volt. deelw. v. *versceden* = van elkaar scheiden, 8305, 8322; heengaan, 9559.
versch, fris, 9625.
versciep, veranderde, vervormde, 8451; *versciep hem* = veranderde zich in, nam de gestalte aan van, 785.
versciet, verl. tijd v. *verscheiden* = uiteengaan, eindigen, 4353. Vgl. *versceden*.
verscroven, rampzalig, 8858.
versien ('inchoatief' of 'perfectief') opmerken, in de gaten krijgen, 172, 1652, 2192, 2203, 2693, 2880, 2958, 5162, 5188, 5260; volt. deelw. v. *versien* = opmerken, 8040, 10715; *hevet versien* = heeft het voorzien, heeft het zien

aankomen, tijdig opgemerkt, 1606; *versien hevet* = gezorgd heeft voor, (ons) behoed heeft voor, 9278.

versiet, tegenw. tijd v. *versien*, zie ald.
versinde, lief kreeg, 11164.
verslent, verslindt, 9932.
versluten, 533, 1454. Mnl. Wb. vertaalt met ‘helpen, baten’. Die vertaling is vrij en niet geheel juist voor 1454. Beter uit de betekenis ‘afsluiten, versperren’ het hier te verklaren als ‘verhinderen’, de volgende bijzin is object, vert.: ik vermijd hem, maar dat kan niet voorkomen dat hij (niet) altijd de spot met mij drijft. Ook in 533 is het in die zin te vertalen, al staat het object er niet bij (dat is het serpent).
versmort, dronken, 9367.
versoect, probeert, 8677.
versoeken, eig. op-, bezoeken, vd.: aanvallen, 6497.
verspaent (2e nv.-obj.) verstoken geweest van, 10301.
verspoeden, sneller te vloeien, bloeden, 8876.
verspraect, berispte, 6415.
versproken, berispt, 6311.
verstaen, vinden, ontdekken, 2687 (de hele zin: nu moge Gij mij heden spoedig daarheen geleiden, waar ik een betrouwbaar spoor van het zwaard (met de twee ringen) moge ontdekken, dat mij deze narigheid heeft berokkend), vgl. *vraey; na sijn verstaen* = volgens zijn inzicht, naar hij wist dat het hoorde, 4791.
versterven, doodgaan, 8246.
verstoet, verstond, begreep, gehoord had, 3024, 7573, enz.
verstont, verstont hem bet an wonden = had meer verstand van wonden, 10012.
verstomde, verl. tijd v. *verstormen*, zie ald.
verstormdi = verstormde hi, verl. tijd v. *verstormen*, zie ald.
verstormen, in rep en roer brengen, 8068, 9284; in beweging komen, beginnen te bloeden, 8844; in hevige onrust komen, zich boos maken, 9946.
vertrect, ‘overtrokken’, bedekt, 3562; verteld, 7930.
vertroesten, moed inspreken, 8324.
vertroestene, te vertroestene = te helpen, te steunen, 8857.
vervaerde, vervaerde hem (wederk.) = vreesde, 7300.
vervaert, met angstige zorg vervuld, 2416.
vervarde, vervarde hem = werd bang, 4866.
vervroyde, verl. tijd v. *vervroyen*, zie ald.
vervroyen, zich verheugen, vrolijk zijn, 2508; vrolijk worden, 2792.
verwach, verl. tijd v. *verweghen* = moeilijk vallen, zwaar wegen, hinderen, 3667.
verwaerde, kan zijn verl. tijd v. *hem verwaren* = zich verweren, zich verdedigen, en v. *hem verwaren* = zich behoeden, zich beveiligen, voor zijn veiligheid en eer zorgen, 2456.
verwarmen, warm worden, 2486.
verweghet, zwaar wegen, zwaar vallen, hinderen, 7698.
verweren, verhinderen, voorkomen, 2712; verhinderen, afweren, 8569.
verwerret, in wanorde, niet geroskamd, 1383; in disorder gebracht, gehavend, 5224.
verwite, te verwite = om zich te wreken, 9030, 9220.

verwoeden, waanzinnig worden, 9723.
verwoet, dol, 9721; razend, 9766.
verwonnen, aanv. wijs, verl. tijd v. *verwinnen;* 5471 (zin: tegenover God zouden we die zonde nooit kunnen verdedigen, of: we zouden er nooit vergeving voor kunnen krijgen?).
verwrocht, volt. deelw. v. *verwerken* = in het ongeluk brengen, in de narigheid laten, 2287; verbeuren door verkeerde daden (?) of met weglating van het object God: door mijn zonden Gods gunst verspeeld, m.a.w. ik zou in deze omstandigheden maar ongeluk over u brengen, 6135.
verziet, zie *versiet*.
vespertijt, 6 uur 's avonds, 1994, 2016, 9506.
veste, kasteel, versterkte plaats, burcht, 6031, 6103, 6244.
viant, duivel, 7088, 9718; *Gods viant* = hetz., 4788.
vie, die soete vie = het aangename leven = genoegen, 7939.
viel, viel ic upwaert = viel ik vooruit (aan), m.a.w. deed ik een front-aanval, reed ik recht op de rivier in, 5000. Vgl. *up waert*. De uitdr. is min of meer spottend, in beeldspraak ontleend aan het gevecht, vgl. *de nese breken* in 5001.
vier, vuur, 413, 415, 551, 563, 5002.
vierden, namen rust, 10566.
viere, zie *vier*.
vierendele, 3^{e} nv. v. *vierendeel* = eig. vierde deel, naam v.e. kleine maat: vierde deel v.e. kan?, 9184.
vilein, dorper, scheldnaam: schurk, eerloze kerel, 8112, 8356, 8564, 9882; scheldnaam v.e. onbeschofte ridder, 8724.
vinc, verl. tijd enkv. v. *vaen*, vangen; *vinc ten swaerde, scilde*, ook: *an* en *achter* = greep z'n zwaard, schild, 363, 398, 1666, 2214, passim.
vinden, ontmoeten, aantreffen, 648. In Mnl. Wb. op *neghenthalve* (zie: *ghenentalve*) vertaald als: raken, wonden; waarsch. bedoeld aldus: men kon Wal. van geen kant aanraken of verwonden, of hij had er een geneesmiddel voor. Deze vert. acht ik onjuist. In Mnl. Wb. IX, 497 op *vinden* wordt terecht op deze plaats vertaald: aantreffen; m.a.w. de zin betekent: men kon Wal. nergens of nooit aantreffen, of hij had geneesmiddelen bij zich.
vingen, verl. tijd meerv. v. *vaen, vangen*, zie *vinc*.
vingerlin, ring, 10022.
ving(*h*)*erline*, handboeien, 8384, 8392; boeien (om de benen!), 9098; boeien, 9249, 9254.
violetten, viooltjes, 5115.
visierde, verl. tijd v. *visieren*, zie ald.
visieren, beschrijven, 9092; zeggen, in woorden uitdrukken, 10616.
vlaen, villen, mishandelen, 8568.
vlaghe, heftige aanval, 9023.
vlau, mat, zwak, uitgeput, 8698.
vlerken, vleugels, 3562.
vlo, verl. tijd v. *vlien* = vluchten, 10797.
vloen, 'vloden', verl. tijd v. *vlien* = vluchten, 1683, 6201, 6279.

vloghe, snelheid, vaart, 2013; *harde wel ter vloghe* = snel in de vaart, 9504; *ter eerster vloghe* = bij de eerste steek met de speer, 7257.
vluchtic(*h*), *vluchtic*(*h*) *maken* = op de vlucht jagen, 10645, 10709.
voeget, behaagt, 6393.

voer, verl. tijd v. *varen* = rijden, gaan, 719; *voer af* = (het lichaamsdeel dat door het zwaard getroffen werd) vloog van de romp af, 6193.
voere, wijze van doen, gedrag, zede; *van lichter voere* = van lichte zede, 5531.
voeren, verl. tijd v. *varen* = rijden, 8738; *hoe dat voeren* .... = hoe het ging met, hoe (zij) het maakten, 9828; *voeren meyen* = waren voor hun plezier uit rijden, 3971 (*meyen* = 'spele meyen', zich verlustigen).
voeren, 2200, verbogen vorm v. *voere*, zie ald., en vgl. aant. op 2199.
voerne, voerne gheleden = reed mee om hem te geleiden, 11034.
voert = *voeret*, aanvoeg. wijs verl. tijd v. *varen*, 3820 (vert.: ge zoudt u omkeren, de andere kant uitrijden).
voet, onder voet = onder de voeten, 10523.
voete, vgl. *staen* (1598).
voghet, voogd, bezitter, gebieder, meester, 3401, 5160.
volcomt, tot stand brengt, volvoert, 8593.
voldaen, geëindigd, 8051.
voldwaen, klaar zijn met wassen, 7205.
volgaen, ghi hebt volgaen = je bent aan je eind, 8142; je bent aan het eind van je tocht, of van je leven, 9763.
volghen, zie *claghe*.
volhent, voleindigd, voltooid, 7917.
vollen, ten vollen slaghe, zie *brochte*.
voor dien dat, zie *vor dien dat*.
voort, verder, 527; naar voren, 1204; verder, van nu af aan, 2304, 2306; *no voort no weder*, zie *weder*.
voort gheven, doorgeven aan iem., weggeven, 3294.
voortwaert, voort wert, eig. voorwaarts; (van tijd) van deze dag af gerekend, nu voortaan, 84; voortaan, 1196, 7106; *vortwaert ylanc so meer* = van nu af aan hoe langer hoe meer, 1358.
voort waertmere, voortaan, 1532, 1848, 1884, 8858.
vordat, voordat, 1676.
vorderde, verl. tijd v. *vorderen; vorderen sinen wille* = ten uitvoer brengen wat hij wenste, 10243.
vordert, tegenw. tijd v. *vorderen* = helpen, begunstigen, bevoordelen, 1851, 3215.
vor dien dat, voordat, 1674, 5484, 5526.
vor die hant, zie *hant*.
vore, het eerst, 8539.
vorem = *vore hem;* voor hem uit, 212; voor zich, 2174.
voren, vooraan, 2261, 2574; vooruit, voorop, 8520, 9745; het eerst, vóór de anderen, 8767; te voren, 10184; *hem voren* = vóór (bijw., verbonden met 3^{e} nv.), 137; *ende was comen uten here voren* = en die uit de legerschare naar voren was gekomen, 2342; *hi reet voren* = hij reed voorop, vooraan, 4400; *te voren* = voor alles, boven alles, 8881; *te voren comen* = voor iem. verschijnen, in zijn nabijheid komen (+ 3^{e} nv.), 1277; meegedeeld worden aan, 6364 (vert.: als de koning het te horen krijgt); *ende quaemt minen vader te voren* = als het mijn vader bekend werd, 5473; *mi quam te voren* = mij verscheen

(als droomgezicht), 7107, 7126; *te voren gaen* = de bovenhand hebben, overweldigen, 270; *die rouwe ghinc hem alles te voren* = de smart overweldigde haar geheel, 310; iem. iets *te voren bringhen* = voor iem. te voorschijn halen, het hem brengen, voorleggen, 3244. *achter of voren*, zie *achter* enz.
voren, 8738, zie *voeren*.
vorsien, zie *versien* (2880 vgl. aant.).
vorste, sonder vorste = onverwijld, zonder uitstel, 6576, 7462.
vort = voor (dat) het, 2365 (vert.: voordat de zaken een ander verloop hebben gekregen).
vort, verder, 7674; *bi vort* = langs-heen, voorbij, 6251 (bij *liden* = passeren); *vort ende weder* = overal, 7643.
vortw(*a*)*ert* (*mere*), zie *voort waert* (*mere*).
vraey, waar, echt; *vraey litekijn* = een betrouwbaar spoor, 2687 (voor de hele zin vgl. *verstaen*).
vraghet = *vraghedet*, 3141.
vramen, voordeel, 9536; zelfde als *vrome*, zie daar.
vraye, vraye historie = ware geschiedenis, 9933.
vrayst, het meest in overeenstemming met de waarheid, 11188.
vrede, bedocht om zinen vrede = bedacht om zijn (nl. v.d. jonge ridder) veiligheid en recht, 2243.
vreeschen, te weten komen, inlichtingen krijgen over, 5105.
vreesschen, vreesschen niemare = navraag (te) doen, (te) informeren, 2888, 2974, 4476.
vremthede, si haddens wonder ende vremthede = zij verbaasden zich er zeer over, 10938.
vreselike, om bang van te worden, 9734.
vri, edel, 3600; *die vrie* = de edele (van geboorte), 9639; *sonder ander vrie* = zonder verdere omslag, 9142.
vrie, zie *vri*.
vrië, huwelijksaanzoek, 8913.
vriede, verl. tijd v. *vrien*, zie ald.
vrien, liefde verklaren, dingen naar de hand van een dame, 9787, 11163.
vrijthoeft, zie *vrijthof*.
vrijthof, omheinde tuin, 5102, 5135, 5159, passim.
vrijthove, 3^{e} nv. v. *vrijthof*, zie ald.
vro(*e*), blij, vergenoegd, 3266, 3375, 5381 (+ 2^{e} nv.); *dat hijs bliven mochte vro* = dat hij er zich over verheugen mocht, 10596; vroeg, 1795, 4492.
vroede, alse die vroede = op een verstandige wijze, 3057; *vroede van orloghen* = die verstand had van vechten, 9842. Vgl. *vroet*.
vroeden, verbogen vorm v. *vroet*, zie ald.
vroeder, verstandiger, 2406; *maken vroeder* = op de hoogte brengen, 10943. Vgl. *vroet*.
vroemt, tot voordeel is, 9992.
vroet, wijs, verstandig, 165, 1626, 1988, 3957, enz.; *vroet* + 2^{e} nv. = op de hoogte van, 2024, 2708; *van zulken zaken vroet* = op de hoogte van, met ervaring van, 279; *van sinne vroet* = verstandig, 7080; *van wonden .... vroet* = die verstand

had van wonden, 10158; *vroet maken* = vertellen, op de hoogte brengen, inlichten, 1116, 1480; *vroet sijn/wesen* + 2e nv.-obj. = bekend zijn met, op de

hoogte zijn van, weten, 1808, 7136; *des sijt vroet* = weet dat wel, 4773.
vrome, zelfst. nw., voordeel, 5404, 8364; *te .... vromen* = tot .... voordeel, hulp, 4872, 5792, 6131, 6470, 10254. - bijv. nw., nuttig, 7225.
vromen, ww., tot (groot) voordeel zijn, helpen, baten, van pas komen, dienen, tot nut zijn, 3720, 4364, 5123, 5440, passim.
vromen, verbogen vorm v. *vrome*, zie ald.
vroo, zie *vro*(*e*).
vrouwen, 2e nv. enkv. of meerv. bij *ghedochte*, 7390.
vrucht(*e*), vrees, 3418, 9292.
vruchtelike, vreselijk, ijselijk, 8152.
vul, vuil, 8314, 9882.
vuldaen, volmaakt, 3519.
vulen, vuilmaken, 2629.
vul enden, vul enden die tale = het gesprek beëindigen, 3609.
vullic, vullike, snel, 8104, 10339.
vurste, uitstel; *vurste gheven van deser tale* = ophouden met zo te spreken, 1736.

W

wach, o wach! = o, wee!, 8058, 8813, 8850.
wacharme(*n*) (uitroep) wee mij!, 308, 3832, 8851; te .... *wacharmen* = tot .... ongeluk, verdriet, 7268, 8964, 8965.
wacht, bewaakt, 4801.
wachte, veiligheidsmaatregelen, 9034.
wachten (overg.) met zorg letten op, acht slaan op, waken over, 167.
waden, vloeien, 9806.
waen, sonder waen = (modale verzwaring van de ontkenning), ongetwijfeld, zeker niet, 482, 3470; *sonder minen waen* = zonder dat ik er aan twijfel, ongetwijfeld, 8052; *hebbe waen* = twijfele, 10954
waendi, verl. tijd v. *wanen*, zie ald., + *hi*, 526.
waendic, verled, tijd v. *wanen* + *ic*, 5244; toen had ik nog slechts een vermoeden, nu weet ik het met meer zekerheid.
waer, bijw., maar, slechts, 541 (zie v.h. zinsverband aant. op 537-42); *so waer dat* = overal waar, 920.
waer bi, waarom, waarvoor, 3513; waardoor, 5579.
wa(*e*)*rde*, beemd, grasrijke streek, 9634; weide, 9790, 10056.
waerdichede, soe dede mi grote waerdichede = zij gaf mij menig bewijs van vererende liefde, 3156.
waerf, terre waerf = te desere waerf = bij die gelegenheid, toen, 291.
waerlike, zeker; *also waerlike als* = zo zeker als (bezwerende formule in het gebed), 496.
waernen, afweren, afhouden van, 8756.
waert, gastheer, 1073, 1250, 2540, 2562, passim. Ook *werd, wert*.
waert, diene hadde so waert = die hem zo lief had, hoogschatte, 10005.
waert, waarts, gericht naar, 403; *te mi waert* = jegens mij, 2841.
waerwaert, waarheen, 3665.
wale, goed, 1738; *wale staen*, zie *leven*.

walop, galop, 1517.
walsc(*h*)*e, twalsche* = het waals, frans, 5; *die walsce tale* = de waalse taal, het frans, 11141.
wan, verl. tijd v. *winnen*, zie ald.
wanc, sonder wanc = zonder twijfel, zonder mankeren, 3052.

wanconnen, dies u wanconnen = die het u kwalijk nemen, 5252.
wandelen, ronddolen, rondreizen; *ic bin int wandelen comen* = ik ben op reis getrokken, 1158.
wandelt, wandelt spelen = loopt zich te vermaken, wandelt voor haar genoegen, 3574.
wane, 1e ps. enkv. tegenw. tijd v. *wanen*, zie ald.
wane, verbogen vorm v. *waen; na minen wane* = volgens mijn mening, weten, zoals ik meen te weten, als ik me niet vergis, 2882, 3002, 3224, 3436.
wane(*n*), waar vandaan, 2617, 6850. 10893.
wane(*n*), w.w., menen, van mening zijn, geloven, denken, 790, 923, 1717, 1775, passim; denken, vermoeden, 285; menen, verwachten als zeker, vrezen, 526; *ic wane wel* = ik ben er van overtuigd, meen, geloof, 968.
wanic, zie *wanen*.
wanhagen (wederk.) iets onaangenaam vinden, 9748.
want, verl. tijd v. *winden* = wikkelen, 3318.
want = want het, 447.
wapene, omvat de hele wapenrusting: harnas en wapens, 129.
wapine, wapenrusting, 515.
warande, omsloten hof, tuin, 5303.
warde, zie *waerde*.
ware, kostbare dingen; in 3487 gezegd v. bijzondere exotische vruchtbomen en specerijen.
ware, ware nemen = zorg hebben voor, op iets passen; 1377, zie *cranc;* voorzorgsmaatregelen nemen, 9034; *nemet ware*, 4398,7430, zie *nemet*.
ware, en ware = was het niet = behalve, 7049.
waren, te waren = in waarheid, 3805.
waren, afweren, bestrijden, afhouden van, 6940.
warewaert, waarheen, 209.
warp, wierp; 6493, zin: hij ging met z'n rug tegen een muur staan.
wart, edel, 8471.
wart, wart hi .... up = stond hij op, 10162.
wech, wech ende weder(*e*) = heen en weer, in alle richtingen, 2109, 8702, 8977.
weder, terug, 65, 99, 1177, 2399, 4187 (zie *verlaysiert*), 5503; van zijn kant, terug, 8669; *van .... kant*, 2483, 7735, 11164; van de andere kant, 1245; *weder .... of, weder .... so* = of .... of, 3760, 10370; *no weder achter no vort* = noch achteruit noch vooruit (tegenstellende coördinatie, *no* vóór *weder* als verzwarend bijw. v. ontk. *toegevoegd*), 503; *no voort no weder* = noch vooruit, noch achteruit, nergens, 3726; *no weder .... no* = noch .... noch, 524, 2893; *wech ende weder*(*e*), zie *wech; weder ende vort* = overal, 9010. Vgl. *luutden*.
wedere, zie *weder*.
weder luutden, weerklonken, 10600.
wedersake, tegenstander, 8611.
wederseggheN, tegenspreken; *daer ne was gheen wederseggheN sine moesten daer den onseghe hebben* = zonder mankeren moesten zij daar het onderspit delven, 2133.

wederstaen, bestrijden, de strijd opnemen tegen, 1148, 3396; ergens tegen opkomen, 3824; stuiten op, 7529; afstuiten op, 4193; blijven staan, 3886.

wederstaet, tegenw. t.v. *wederstaen*, zie ald.
wederstoet = *wederstont*, verl. tijd v. *wederstaen*, zie ald.
wedert, wedert .... of = of het .... of, 7825. Vgl. *weder*.
wedertale, tegenspraak; *sonder wedertale* = zonder mankeren, ongetwijfeld, 466, 5086.
wedertrecken, gesubstantiveerde onbep. wijs: neiging om het na te laten, om zich terug te trekken, 7862 (*een wedertrecken gaf* kan ook zijn: haar ervan weerhield).
wee, wee hebben = lijden, verdriet hebben, 8098.
weenscede, wenste; *hi weenscede om sinen gast* = hij wenste dat zijn gast(heer?) (nl. Roges) er was, 6734.
weet, verl. tijd v. *witen* = wijten, beschuldigen, 3999 (zin: waarvan ik hem te beschuldigen had).
wel, goed, 2606, 2607, 2609, 4902, 10178; op schone wijze, 875; *so wel* = zo raak, 407; *het quam hem wel* = het was een geluk voor hem, het kwam goed uit, 732; *so wel hem* etc., 928; zie aant.
wel na, bijna, haast, 268, 2379, 4142, enz.
wene, met wene = met geween, 8818; *in swaren wene* = in zwaar verdriet, rouw, 8941.
wenen, 5938. Zelfst. naamw. of werkw.? Met zelfst. nw. *wene* weet men niet goed raad. Vgl. Van den Bergh, Mythologisch Wb., 198, die *wene* eventueel met *Wanen* in verband brengen wil. *Wanen* zijn het tweede godengeslacht tegenover de *Azen*, in de Germaanse godsdienst. Het zou dan zoiets betekenen als een min of meer bovennatuurlijk wezen, hetzij een dwerg, hetzij een reus die als wapensmid optreedt, passend in de sprookjessfeer van de betoverde vos. Of is het een w.w. = wonen? Friese vorm?
werachtegere, werachtegere liede = weerbare mannen, 10806.
werc, geplozen draden van vlas of hennep, linnenpluksel als bloedstelpend middel, 648, 10011 (ook in Ypermans '*Cyrurgie*').
werct, handelt, 6414 (zin: ge doet niet zoals wij U geraden hebben).
werd, zelfde als *waert*, zie ald.
werden, worden, 7074; *ju ne machs werden ander wrake* = je kunt geen andere vergelding krijgen, 4037.
werdichede, dur sine werdichede = om hem te eren, 11040.
werds, 2e nv. v. *waert*, zie ald.
were, moed, dapperheid, 10693; *uter were*, 9210, zie aant. (te lezen is: *ter were*, te verbinden met *warp hem*, 9209, betek.: nam een verdedigende houding aan); *sonder were* = zonder dat men er iets aan doen kan, 2071; *hine conste te ghere were comen* = hij kon geen tegenstand bieden, kon niet tot afweer komen, 9929; *hem ter were setten* = (wederk.) zich gaan verdedigen tegen iemand, zich te weer stellen, 299; *ghene were bestaen* = geen tegenstand bieden, 9951.
werelt ere, krijgsmanseer, goede naam, eer en aanzien, 6416, 6797, 8009, 8061.
werptafelspel, triktrak (bordspel met dobbelstenen), 2966, 5344.
wert, tegenw. tijd enkv., aant, wijs,

v. *werden* = worden, 4844, 6975, 6995; geschieden, 7117; *die ne wert hem nemmermee* = die krijgt hij nooit meer terug, 608; *goet dach ne wert mi nemmermere* = voor mij komt er nooit meer een 'goede dag', 1428.
wert = werd, zie *waert*.
wertel, wortel, 3531.
wesen, al haer wesen = haar doen en laten, 7931.
wet, zelfst. nw., geloof, 3187, 3235; *bi mi*(*e*)*re wet* = lett. bij mijn geloof, vd.: waarlijk, 3059, 3101, 5243, 6115.
wet, gebied, wijs v. *weten*, 7853; *wet God* = moge God weten = voorwaar, 5007, 5694.
weten + onbep. wijs = omschr. v.d. 'adhortatief', aansporing, b.v. *weten vechten* = laten we vechten, zo: 4242, 6409, 6533 en passim.
wetti, weet ge, 783.
wieken, in een wonde een *wieke* (= stuk bloedstelpend verband, dot pluksel van gezuiverd weefsel) leggen, en daarmee verbinden, 653.
wies, verl. tijd v. *wassen* = toenemen, groter worden; *die moet wies hem* = zijn woede nam toe, 2064.
wigant, held, 142, 242, 542, 3640, 8224, 8975, 9672, 10078.
wighe, 3e nv. v. *wijch*, zie ald.
wighes, 2e nv. v. *wijch*, zie ald.
wijch, strijd, krijg, 2250, 2329, 2370, 2445, passim.
wijen, zie *pape*.
wijf, zie *openbare*.
wijs, op de hoogte van; *dies sijt seker ende wijs* = weet dat wel zeker, wees daarvan overtuigd, 711; *teerst dat die bode was wijs* = zodra de bode was ingelicht over, op de hoogte was van, 10392.
wijsde, gaf aanwijzingen, 10161.
wiket, klein deurtje in de poortdeur, 6121, 6158, 6165, 6257, 6318.
wilde, als zelfst. ww.; *die daer op W. wilde* = die op W. afreed, 4159.
wile, tijd; *ene* (*goede*) *wile* = enige tijd, 2903, 4953; *ter wile* = intussen, in die tijd, 1944; *teser wile* = nu, op dit tijdstip, 2673; *te deser wile, uptie wile, up die wile* = toen, op dat ogenblik, 51, 1171, 2885, *ter quader wile* = op het laatste moment, 8572 (? zie Mnl. Wb. VI, 811); *ter selver wile* = toen, op hetzelfde ogenblik, 9677; *bi wilen* = soms, 2112; *bi wilen .... bi wilen* = nu eens, ... dan weer, 213-15, 510; *die wile dat* = zo lang (ik) nog ...., 2412; zo lang al, 6141; toen, terwijl, 6562.
wilen, zie *wile*.
wille, begeerte, wens; *in den wille*, 134, zie *ghere; dor zinen wille* = terwille van hem, 5777; *wille hebben* = willen, het plan hebben; *desen hebben mi wille te deerne* = deze willen mij deren, 6969; *sinen wille doen* = doen wat hij wenste, 10203; *sine wille seggen* = zeggen wat iem. voor de mond komt, onnadenkend spreken, dwaasheid verkondigen, 8906.
winbrawen, wenkbrauwen, 1408.
wine, wine daden hem pine, 3993, zie *ne*.
winnen, winnen, (door inspanning, strijd) verwerven, veroveren, 1260, 2177, 2897; *ane .... wan* = succes mee had, voordeel mee behaalde, 2403.

wise, in alre wise = in alle opzichten, op alle manieren, 8226.
woch, weg, 9489, 9703.
woeste, dit woeste = deze wildernis, 8775, 8839.
woestine, wildernis, eenzame plaats, 4935, 5301.
woet, verl. tijd van *waden* = vloeien, stromen, 566, 1422, 8988, 10604.
wonder, merkwaardige, bijzondere gebeurtenissen, 878; wonderlijke, vreemde dingen, 3077; *int wonder* = in het rijk van het bovennatuurlijke, het rijk van koning 'Wonder', 1077; *wonder hebben* + 3^{e} nv., *iet hevet enen wonder* = iets verbaast, bevreemdt, intrigeert iemand, iem. verwondert zich over iets, 1113, 1142, 1713, 2878.
wonen, blijven, 1127.
worden, verl. tijd v. *werden* = worden (dus 'werden')!, 2509, 2516, 8259, 11020.
wort, kan meerv. zijn, mijn woorden, 127 (vgl. *keric*).
wouden, besturen, beheersen, macht hebben over; *van dezen gaste sal de duvel wouden* = over deze vijand moet de opperduivel heersen, m.a.w. laat hem naar de duivel lopen, 5221; *nu laets gode wouden* = laat het nu over aan de beschikking van God, m.a.w. moge God hem helpen, 3875. Vgl. *wouds*.
wrac, verl. tijd v. *wreken*, 4722, 10679, 10691.
wranc, verl. tijd v. *wringen*, 1420, 1504, 4157, 5516, 8311, 8853.
wranckene, wrong hem, 7309.
wranct, wrong het, 5131.
wrekene, te wrekene haren toren, 4338.
wrene, paard, 314, 705, 763.
wrochte, verl. tijd v. *werken* = verrichten, tot stand brengen, 2221; doen, 5369; hi wrochte bi haren rade = hij handelde volgens hun advies.
wullic, vlug, 9470.

Y

ydel(*en*), leeg, 2400.
ye, ooit, (zolang ik koning ben) 92, 2584.
yet, zit *iet*.
yewer, zie *iewer*.
yewerinc, y. tenigher stede = ergens, waar ook maar, 2345.
ylanc = ie (= ooit) lang; *y. so meer* = hoe langer hoe meer, 1358.
yoyen, vreugde, 10972.
ystorie, zie *historie*.
yvare, zie *yvore*.
yvore, ivoor, 874, 1011; *ten yvore* = aan ivoren tafels, 1027 (vgl. *elps-bene*).

Z

zaen, met spoed, snel, 306, 380, 779, 863, 870, 986, 1567, 1573, 3362, enz., vgl. *saen*.
zede, aard, karakter, wijze van doen, 7410.
zeden, gewoonten, instellingen, speciaal slaande op heffen van tol, 1569, 1584; *felle zeden:* boosaardige practijken, nl. afpersen van geld als tol. - vgl. *sede;*

quade zeden = ondeugd, 1559, hier voor de slechte behandeling v.d. genen die er passeren; *die quade zede zie sede*.
zeer, leed, 148; verdriet, 1357. Zie *sere*.
zeghezalich, onoverwinlijk (? volgens Mnl. Wdb.), 1479.
zelverijn, zilveren, 56.

zere, met grote snelheid, 1660, 3852; als comp.: sneller, 4755. Vgl. *sere*.
zere, pijnlijk, 724.
zere, 3e nv. van *zeer*, zie ald.
zeuwe, bi zeuwe: over zee, 9479.
zeysene, zeis, 10522.
ziet, ziet het, 3868.
zille, dorpel, 5740, 10948; vgl. *sille*.
zinne, verbogen vorm (3e nv.) v. *zin;* het binnenste, gemoed; *an zinne werden* = bemerken, gewaar worden, 7909; *uten zinne:* uitzinnig, 9948; *met stouten zinne:* onverschrokken, 9851; *met gestaden zinne* = in beheerste gemoedsstemming, kalm, waardig, 1102 (zie *gestade*) - vgl. *sinne*.
zins, 2e nv. van zin: verstand, 9849.
zire, 2e nv. v.h. bezitt. voornw.; *een deel zire man* = een gedeelte van zijn leenmannen, 37.
zoene, schadeloosstelling, 3902.
zomer(*s*), lastdier(en), 8813, 8814, 8822, 11040; zie *somer*.
zulke, sommige personen, 943; zie *sulke*.
zult, moet, 1598; vgl. *sult*.
zure, al wert het hem te zure = al zal het hem zwaar vallen, 31.
zuster zone, Arturs zuster zone = een neef van Artur, de zoon van Arturs zuster, 2793.
zwaert, teg. tijd v. *zwaren*, zweren; *eer dat ghine doot zwaert* = voordat ge onder ede verklaart dat hij sterven moet, 1768.
zwam, verl. tijd v. *zwemmen* = zwom, 737; zie *swam*.
zwaren, zweren, 2046.
zwike, zelfst. nw. van werkw., stam v. *zwiken* ‘tekort schieten’; *ghene zwike staen* = niet te kort schieten jegens iem., hem niet in de steek laten, 2218. - zie *swike; hem ne slaet gene zwike:* hij wordt niet in de steek gelaten, 5690; *ghine moghet mi slaen gene zwike:* gij kunt niet tegenover mij in gebreke blijven, ge moet wel doen wat ik zeg, 5494.
zwoer, verl. tijd v. *zwaren* of *zweren:* pijn doen, 2199.

Lijst van eigennamen.

ABRAHAM, aartsvader; *in Abrahams scoot*, 8381.
ALANGREMANDE, verbogen vorm van *Alangremant*, zie ald.
ALANGREMANT, een ridder uit het rijk van koning Amadijs, en tegenstander van Walewein, 2343, 2371, 2376, 2387, 2407.
ALANGREMANTE, verbogen vorm van *Alangremant*, zie ald.
ALENE, *hertoghinne*, tante van Roges, 5720.
ALEXANDER, Alexander de Grote, 7902.
ALIDRISONDER, ALIDRIZONDER, de zoon van koning Wonder, 812, 996, 1141, 1332, 3256, 5706, 8481, 9595, 10899, 10937, 10962.
ALIDRISONDRE, ALYDRISONDRE, verbogen vorm van *Alidrisonder*, zie ald.
ALYDRISONDER, zie *Alidrisonder*.
AMADI, AMADIJS, een koning (episode van de cnape met het kreupele paard), 1892, 2023, 2998.
AMORAEN, een koning (hij bezit het zwaard met de twee ringen), 1269, 3022, 3029, 3138, 5247. Vgl. *Amorijs*.
AMORIJS, deze naam gebruikt Vostaert voor *Amoraen* (zie het vorige), 9410, 9455, 9548, 9551, 9557, 9565.
AMORISE, verbogen vorm van *Amorijs*, zie ald.
AERTUR, ARTUR, de koning van Bretagne, Waleweins souverein, 1, 32, 33, 62, 66 en passim.
ARTURE, verbogen vorm van *Artur*, zie ald.
ASSENTIJN, een koning, vader van Waleweins geliefde Ysabele, 3455, 5709, 7955, 8072, 8166, 8187, 8248, 8317, 8475, 11079, 11158.
ASSENTINE, verbogen vorm van *Assentijn*, zie ald.

BANCRAM, BANCRAN, een ridder uit het rijk van koning Amadijs, broeder van Alangremant, en tegenstander van Walewein, 2347, 2404.
BARBELINE, een schone jonkvrouw(?) in de vergelijking van Ysabeles schoonheid, 3440.
BARLABAEN, de duivel, 9741.
BESEBUC, de duivel; *Besebucs cnape*, 8243.
CARDOEL, een der hoven waar koning Artur verblijf houdt, 1586, 1709, 11055.
CARDOLE, verbogen vorm van *Cardoel*, zie ald.
CARLICEN, (verschrijving voor *Carlioen*) het hof van koning Artur, 34, 101, 714. Vgl. *Cardoel* (er blijkt uit de tekst niet dat Artur

inmiddels van residentie is veranderd).
CHRISTUS, in afkorting 3631; zie *Jhesus*.
DUVENGAEL, een ridder aan Arturs hof, 40.
ELENE, de schone Helena van Troje, in de vergelijking van Isabeles schoonheid, 3437.
ENDI, burcht (?) oflandstreek (Indië) waar koning Assentijn en Isabele wonen; *verre in gont Endi / in enen casteel*, 3457; *inden casteel van Endi*, 4930.
ESTOR, een ridder aan Arturs hof, broeder van Lanceloot, 10005, 10015, 10021, 10032, 10043, 10047, 10096, 10181, 10188, 10201, 11152.
ESTORE, verbogen vorm van *Estor*, zie ald.
GRAVEIN, een heilige; *bi sinte Gravein*, 1810.
GRINGOLET, het paard van *Walewein*, 137, 171, 306, 314, 367, enz.
GRING(H)OLETTE(N), verbogen vormen van *Gringolet*, zie ald.
HISIKE, zie *Ysike*.
IRLANT, Ierland; *sconinx dochter van Irlant* (de overleden echtgenote van koning Amoraen), 3149.
JHESUS, *bi Jhesus Christus van Nazarene*, 3631.
KEYE, een ridder, tevens 'drossaert' aan Arturs hof, 43, 172, 173, 181, 186, 189, 193, 281, 1718, 1737, 1747, 5056.
KEYEN, verbogen vorm van *Keye*.
LANC(H)ELOOT, LANCELOET, een ridder aan Arturs hof, Estors broeder, 40, 1759, 3199, 10004, 10008.
LEVERSEE, zie woordenlijst.
LYAERT, het paard van de verslagen roofridder, dat Walewein gebruikt nadat hij Gringolet heeft uitgeleend, 1641, 2176.
MARIA, MARIE, de Heilige Maagd, 248, 4194, 4268, 4964, 5011, 7334, 9939.
MARIEN, verbogen vorm van *Maria*, zie ald.
MICHIELE, verbogen vorm van *Michiel*, een heilige, 4798, 4908, 6685.
NAZARENE, Nazareth, 3631. Vgl. *Jhesus*.
OLYMPIAS, een schone vrouwe (moeder van Alexander de Grote?), in de vergelijking van Ysabeles schoonheid, 3427.
PARIJS, de stad Parijs, 712, 973.
PENNINC, dichter van het eerste deel van de jeeste, 23, 11173, 11179.
PENNINGE, verbogen vorm van *Penninc*, zie ald.
PERCHEVAEL, een ridder aan Arturs hof, 39.
PIETER, zie *Vostaert*.
RAVENSTENE, de burcht van koning *Amoraen*, 2874, 3014, 3632, 9477, 9507, 9543, 9585, 9897.
ROGES, de betoverde prins in de gedaante van een vos, en Waleweins helper, 5158, 5316, 5434, 5745, 5818, 5885, 5959, 6009, 6025, 6151, 11049, (11087), 11121, 11125.

ROGES, vader van de betoverde prins, koning van Ysike, 5320, (11087), 11111.
ROME, de stad Rome, 3428, 3431.
TORABENE, een schone vrouwe (?), in de vergelijking van Ysabeles schoonheid, 3438. Of: *Corabene?* vgl. aant.
TROYEN, Troje; *die ystorie van Troyen*, 7901.
VENUS, de godin der liefde, 3425, 3446.
VERGHINE, een schone vrouwe (?), in de vergelijking van Ysabeles schoonheid, 3439.
VOSTAERT, *Pieter Vostaert*, de dichter van het tweede deel van de jeeste, 11177, 11187.
WALEWEIN, WALEWEYN, WALEWIJN, hoofdpersoon van de jeeste, neef van Artur en ridder aan diens hof, 41, 106, 128, 136, 162, en passim.
WALEWEINE, WALEWEYNE, verbogen vorm van *Walewein*, zie ald.
WONDER, een koning (hij heeft het schaakspel in zijn bezit), 783, 811, 834, 907, 936, 995, 1079, 1081, 1331, 3255, 8480, 8498, 9594, 10896, 10936, 10961, 11025.
WONDER, het land van koning Wonder, 782, 1144, 1221, 5705, 11058.
WONDRE, verbogen vorm van *Wonder*, zie ald.
YDIERE, verbogen vorm van *Ydier*, een ridder aan Arturs hof, 3198.
YERLANT, Ierland; *Ysaude van Yerlant*, 3441. Vgl. *Ysaude*.
YSABELE, YSENBELE, Waleweins geliefde, de dochter van koning Assentijn, 3423, 3443, 7838, 7841, 7921 en passim.
YSABELEN, YSENBELEN, verbogen vorm van *Ysabele*, zie ald.
YSAUDE, een schone vrouwe (?), in de vergelijking van Ysabeles schoonheid, 3437.
YSAUDE van YERLANT, Tristans geliefde, beroemd om haar schoonheid, 3441.
YSAUDE metter witter hant, Tristans gemalin, 3442.
YSEMGRIJM, de wolf uit de fabels, 8588.
YSIKE (= *Hisike*), het rijk van koning Roges, de vader van de betoverde prins, 5320, 5722, 11015, 11086, 11111.
YWEIN, een ridder aan Arturs hof, 39, 3203.

[Afbeeldingen van de hss.]

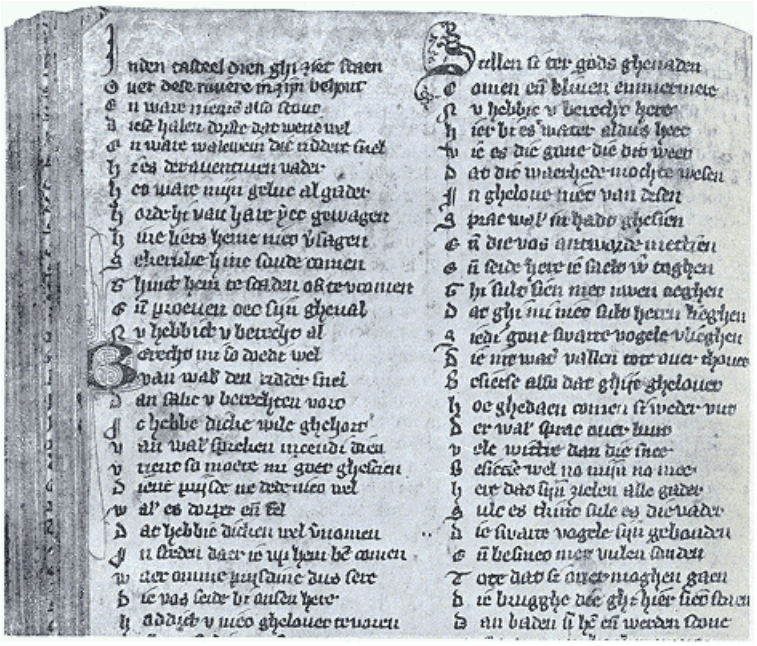

Overgang van het schrift van kopiist A naar dat van kopiist B (hs. L. fol. 152 verso).

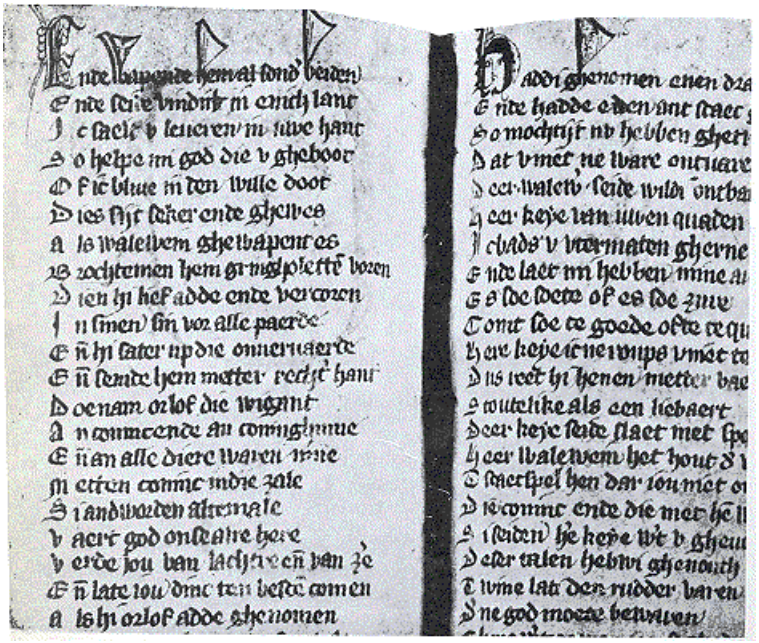

Schrift en versiering van kopiist A uit hs. L. (fol. 121 verso b - 122 recto a).

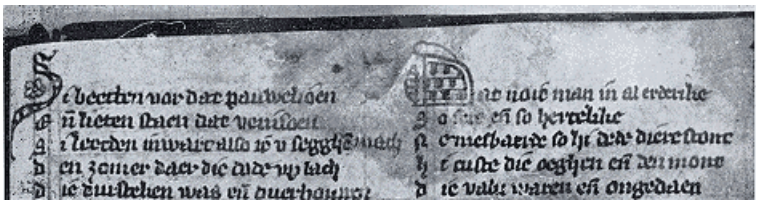

Versiering door kopiist B (hs. L fol. 166 verso b en fol. 167 recto a).

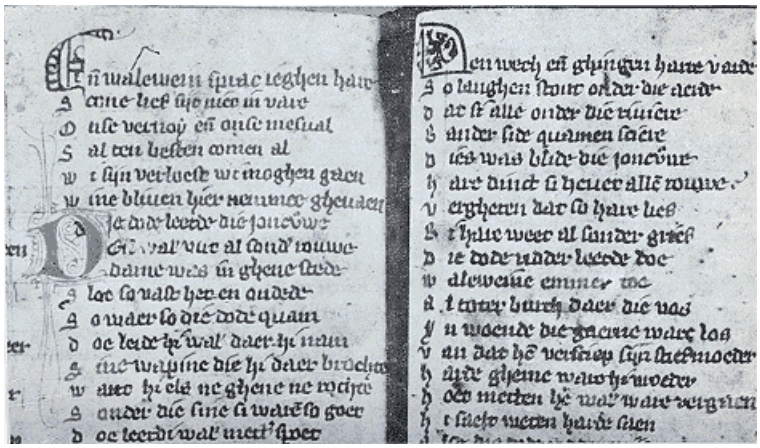

Versiering door kopiist B en de rubricator (hs L. fol. 169 recto a en b).

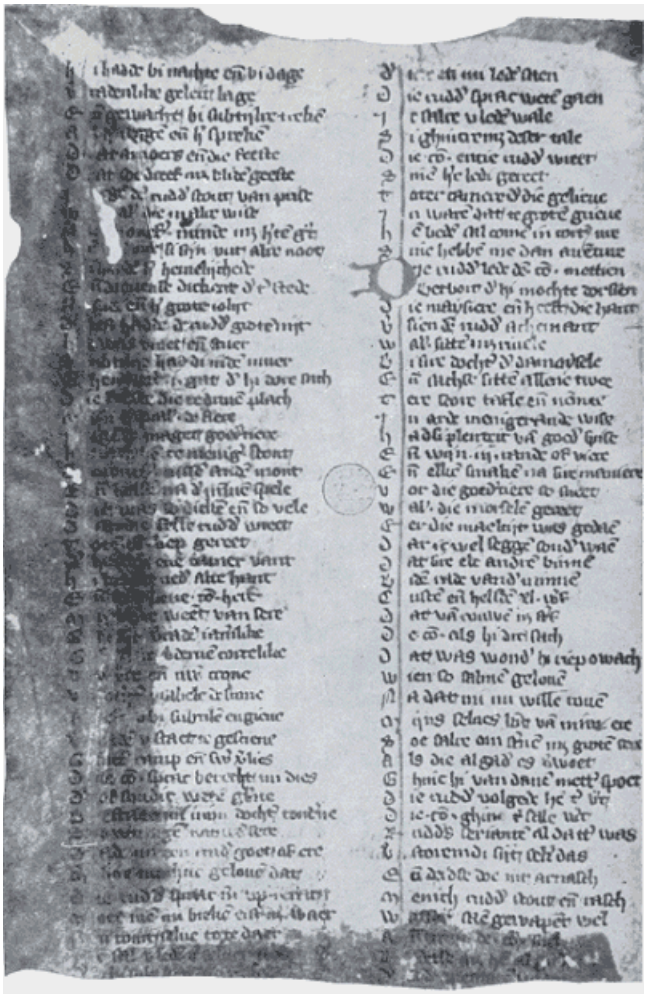

Fragment I verso van hs G. (keerzijde van eerste blad).